

დოქ. გ. გოზალიაშვილი

1832 წლის უმთავრესი

სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

თბილისი 1935 წ.

რედაქტორი—ლ. ციხისთავა
კორექტორი—გამომშვები—ა. კიკვიძე

მთავლიტის რწმუნებული A—745
შეკვეთა № 1428.
წარმოებას გადაეცა 1/V-1934.
ხელმოწ. დასაბეჭდათ 25/VIII-1934
ტირაჟი—2000

გმც-ბა „ზ. გ.“ ა. ფ. მთაწიკოვის სახ. წ. ღ. სტამბა

წინასიტყვაობა.

1832 წლის - შეთქმულების მასალები რამოდენიმე ამისთანა ტომს შეიცავს. ყველა მასალების თანამიმდევრობით გამოცემა განზრახული, მაგრამ, რადგან ეს არც ისე სწრაფად მოსახერხებელია, ამიტომ ამ პირველ ტომს შემკრებლობითი ხასიათი აქვს იმ მიზნით, რომ მკითხველს ამთავითვე 'შეთქმულების მთელი სურათის გათვალისწინება შეეძლოს. ამის გულისთვის საჭირო გახდა მასალის ქრონოლოგიური თანამიმდევრობის დარღვევა და ზოგიერთი ისეთი მასალა, რომელსაც ადგილი მხოლოდ შემდგომ ტომებში უნდა ჰქონოდა, აქ მოვათავსე, შეთქმულების პირველი საქმეებიდან კი საბუთების ნაწილი შემდგომი ტომისთვის განვკუთნე.

ქართულად დაწერილი ჩვენებები სრულიად უცვლელად არის გადმოწერილი, — სასიყვეთი ნიშნების გაუსწორებლად კი. — ოღონდ ის იწვევს სინანულს, რომ ბეჭდვის ტექნიკური პირობების გამო, ვერ მოხერხდა იმ ბეჭდვის გადმოცემა, რომლებიც ამ ჩვენებებისთვის ესოდენ დამახასიათებელია, ხოლო დღევანდელ ქართულ მწერლობაში აღარ იხმარება.

რუსულად დაწერილი ჩვენებები და სხვა საბუთები მე ვთარგმნე. ყველა საბუთი სრულად არის გადმოწერილი, არც ერთი მათგანი არ შემიმოკლებია, გარდა წიგნის უკანასკნელ ფურცლებზე მოთავსებულ ხელისუფლების ორგანოების შორის მიმოწერისა, სადაც ის ადგილებია გამოტოვებული, რომლებიც ერთი მეორის განმეორებას წარმოადგენს. საიდუმლო ანბანით დაწერილი წერილებიც მე ამოვიკითხე.

წიგნში მრავალი კომენტარიების შეტანას განგებ მოვერიდე: ეს წიგნს უსარგებლოდ დაამძიმებდა. მით უმეტეს, რომ ესა თუ ის გარემოება, რომელიც შეთქმულთა ამა თუ იმ ჩვენებაშია მოხსენებული და რომელიც შეიძლება ერთი შეხედვით მკითხველისთვის ნათელი არ იყოს, — ან წიგნის შესავალშია განხილული, ან, წინამძევალ თუ არა, მომდევნო ჩვენებაში მაინც აუცილებლად არის ხოლმე განმარტებული. იგივე ითქმის პირთა დასახელებაზეც; ზოგჯერ მხოლოდ შეთქმულის სახელზეა მოხსენებული, მაგრამ, მცირე გამოწკრიპის გარდა, მკითხველი ყოველთვის ადვილად მიხვდება ვისზეა ლაპარაკი.

შეთქმულთა გვარები საბუთების სათაურებში გავაქართულე, ტექსტში კი უცვლელად დავტოვე.

საისტორიო საბუთების გამოცემის ტრადიცია ჩვენში ძალიან

ლარიზია და არსებული გამოცდოლების გამოყენებაც ყოველთვის შესაძლებელი არ იყო. ამ შხრივ სათანადო მითითებები მომდევნო მასალის გამოცემის დროს იქნება გამოყენებული.

კითხვა-პასუხების ყველგან სათანადო სახით დაბეჭდვა ვერ მოხერხდა.

შეთქმულების მასალების მეორე ტომი უკვე გამოსაცემად დამზადებულია, სადაც საბუთები იმავე წესსა და რიგზეა დალაგებული, როგორც წინანდებარე წიგნში. ამ მეორე ტომს შესაეღის სახით დართული ექნება შეთქმულების მონაწილეთა ბიოგრაფიები. სადაც გამორკვეული იქნება მათი შეთქმულებაში მონაწილეობის ხასიათი და რა ბედიც ეწვია თითოეულ მათგანს შეთქმულებაში. მონაწილეობისათვის.

გ. გოზალიშვილი

1935 წლის 10 თებერვალი.
ტფილისი.

ალექსანდრე ორბელიანი
(მწერალთა მუზეუმი)

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

მე-19 საუკუნის დასაწყისში რუსეთში გადასახლებული საქართველოს სამეფო საგვარეულოს წევრნი და საქართველოდან რუსეთში განათლების მისაღებად წასული ქართველი თავადაზნაურული ახალგაზრდობა, შეუძლებელია იმ ლიბერალური იდეების გავლენის გარეშე დარჩენილიყვნენ, რომლებიც ამ დროს რუსეთში უკვე იყო დასავლეთ ევროპიდან გადმონერგილი. ანგვარი გავლენის შედეგია სწორედ 1832 წლის შეთქმულება და ამ მხრივ იგი საქართველოს მე-19 საუკუნის ისტორიის ფრიად მნიშვნელოვან მოვლენად ჩაითვლება. ამ ნაშრომში ეს მოვლენა ისტორიულ-პერსპექტიული თეოსაზრისით განხილული არ არის. ამ შრომის მიზანია მოვლენის, როგორც ისტორიული ფაქტის, იმ სახით წარმოდგენა, რის საშუალებასაც საარქივო მასალები იძლევა, რასაც უნდა მოჰყვეს ამ ფაქტის ანალიზი, მისი სხვა ისტორიულ მოვლენებთან დაკავშირებით. ეს კი შემდგომი მიზანია.

წინასწარ შეიძლება ითქვას, რომ ეს მოძრაობა განმეორება თუ არა. უეჭველი გამოძახილია მაინც საერთოდ იმ დროს ევროპაში გავრცელებული ლიბერალური იდეებისა, კერძოდ კი რუსეთში დეკაბრისტების მოძრაობის უახლოესი შედეგია.

რასაკვირველია, მასალების პირველი გადახედვით ეს არ ჩანს, მაგრამ მათი დაკვირვებული შესწავლა ამას ცხად ჰყოფს. მკვლევარს აუცილებლად მხედველობაში უნდა ჰქონდეს ის გარემოება, რომ დაცული მასალები გამოყენება მხოლოდ მათი სათანადოდ კრიტიკულად შესწავლის შემდეგ შეიძლება. საქმე ის არის, რომ შეთქმულებმა დამალეს ლიბერალური მოძრაობისათვის დამახასიათებელი თვისებები და თავიანთი ნამდვილი მიზნები. უნდა გვახსოვდეს აგრეთვე, რომ ყველა შეთქმული სათანადოდ არ იყო ჩახედებული საქმეში და მოძრაობის ღრმა მიზნები გათვალისწინებული და შეგნებული არ ჰქონდა, როგორც ეს ანგვარ შენთხვევებში ჩვეულებრივ ხდება ხოლმე. პირიქით, მონაწილეთა თვალსაზრისით ნაწილი ძალიან ნაკლებად იცნობს ამ იდეებს, რომლებსაც მოძრაობის მეთაურნი ისახედენ.

ამათთვის მოძრაობის მიზანი ვიწროდ არის შემოფარგლული და ეს იყო გარკვეული პოლიტიკა უმრავლესობის მიმხრობის მიზნით. საპირო იყო სათანადო განათლებისა და მომზადების უქონელი ხალხის ხელშესახები და მახლობელი მიწებით დაინტერესება. ეს გარემოება ნათლად გამოსჭვივის ბრალდებულთა ჩვენებებიდან და მოძრაობის იდეების მომთხრობელ ზოგიერთ გადარჩენილ ცნობათაგან. ამის წყალობით ჩვენ მივხვდებით სურათი, რომლის ჩარჩოებიც, პირველი შეხედვით, უფრო მეტ ყურადღებას იპყრობს. ვიდრე თვით სურათი. მაგრამ საკმარისია გულდასმით დაკვირვება, რომ მდგომარეობა პირუკუ შეიცვალოს, ე. ი. ბუნებრივი სახე მიიღოს. როგორც სურათის შესახებ ჩარჩოების მიხედვით მსჯელობა არ შეიძლება, არამედ საკიროა დაკვირვებისა და ყურადღების ჩარჩოების წიგნით მინართვა. ისევე არ შეიძლება ამ მოვლენის მისი გარეგანი გამოსატულების, ე. ი. მის შესახებ დაცული მასალების ღრმად შესწავლის გარეშე შეფასება. ამ თვალსაზრისით მთავარი მნიშვნელობა ენიჭება არა იმ აუარებელ ჩვენებებს. რომლებიც დიდ უმრავლეს შემთხვევაში საქმის ნამდვილი ვითარების დამალვას იახავენ მიზნად, არამედ იმ საბუთებს, რომელთა მიხედვითაც შეთქმულების იდეოლოგიური მხარის გათვალისწინება არის შესაძლებელი. ასეთებია: საქართველოს მართველობის პროექტი, „აკტი გონიური“, „შეთქმულთა ნიმოწერა“ და სხვა ამისთანები, რომლებიც იძლევიან მასალებს ამ მოვლენის ასახსნელად. დანარჩენი ყველაფერი მხოლოდ მასალაა იმ ისტორიული არეს შესასწავლად, რომელზედაც აღმოცენდა და მიმდინარეობდა შეთქმულება და მისი განვითარება. *)

ლენინგრადის საისტორიო არქივში აღმოჩნდა დაცული 1832 წლის შეთქმულების საქმეზე წარმოებული გამოძიების საარქივო მასალა, რომელიც შესწავლის მიზნით საქართველოს. ცენტრარქივს აქვს გადმოცემული. ამ მასალის აღწერილობა უკვე არის გამოქვეყნებული, *) ამიტომ აქ ამკამად გავრცელება ზედმეტია, მაგრამ მა-

*) სამწუხაროდ სწორედ ეს კერძო მიმოწერა და სხვა არა ოფიციალური მასალა, რომელსაც ყველაზე უკეთ შეეძლო შეთქმულების ბუნების გამოამკარავება, ძალიან მცირეა გადარჩენილი; შეთქმულების შესახებ უშუალოდ მომთხრობელი საბუთები თავის დროზე იქნა მოსპობილი შეთქმულთა მიერ.

*) ტექსტში მითითებები შემდეგს ნიშნავს: ა) რომელი რიცხვები საგამომიებლა კომისიის მიერ წარმოებული საქმის რეგულის ნომერს აღნიშნავს, არაბული რიცხვი კი რეგულის გვერდს უჩვენებს. ბ) საქმის დიდი ნომრები № 168, 170 და სხვა ცენტრარქივის განსაკუთრებული საქმეების ფონდის საქმეთა ნომრებს აღნიშნავს.

*) იხ. „საქართველოს არქივი“ წ. II, ტფილისი 1927 წ.

სალის ხასიათის შესახებ კი შემდეგი უნდა ითქვას: როგორც ეს მოსალოდნელიც იყო, თვითოეული ბრალდებული ცდილობს თავი დააღწიოს და თავის შეთქმულებაში ჰონაწილებას უარყოფს, მაგრამ როდესაც მას ვერ ახერხებს, მაშინ დანაშაულს სხეას აბრალებს და თავის თავს სხვის ნიერ შეცდომაში შეყვანილ მსხვერპლად აცხადებს; აგრეთვე თვითოეული მათგანი არწმუნებს საგამომძიებლო კომისიას, რომ ის შეთქმულებაში მონაწილეობას მხოლოდ იმ მიზნით იღებდა. რათა ყველაფერი დაწერილებით შეეტყო და მთავრობისათვის ეცნობებია, ხოლო ყველანი ერთად კი ცდილობენ რაც შეიძლება შეთქმულებას ზერელე ხასიათი მისცენ. ამასთანავე დიდად უწყობენ ხელს ერთი-მეორეს წაყენებული ბრალდების გაქარწყლებაში. ის პირნი, რომელიც შეთქმულების მონაწილედ უკვე აშკარად იყვნენ ცნობილნი, ცდილობენ, თუ კი მოსახერხებელია, რომელიმე ბრალდებულის მიერ დასახელებული ესა თუ ის პირი ჰანუხისგებისაგან გაანთავისუფლონ, დამსახელებულის მიერ წაყენებული ბრალდების უარყოფით. ამით თავის თავსაც იცავენ, რადგან თუ ყველა ბრალდებუნი დადასტურდებოდა, მათთვისაც საქმე დამძიმდებოდა და პრაქტით. ამ მხრივ საგამომძიებლო კომისიის მუშაობა ერთგვარი გულუბრყვილობის შთაბეჭდილებასა სტოვებს. მრავალი საკითხი, მრავალი ბრალდება კომისიის მიერ—გვერდ ახვეულია, რაც მთელ საქმეს თავისებურ ელფერიად და მიმართულებას აძლევს. ამით არის სწორედ ძვირფასი ლენინგრადიდან მიღებული ბრალდებულთა ჩვენებანი, რომ მრავალი საკითხი, რომელიც კომისიის მიერ ან მთლიანად გვერდ ახვეული იყო, ან და, აღნიშნული იყო როგორც უუდასტურებელი რამ, ეხლა, ამ მასალის კრიტიკულად შესწავლის შემდეგ, ცხადი ხდება და თვით შეთქმულების ხასიათი ნათლად წარმოგვიდგება. უნდა ითქვას, რომ არც რუსეთის ხელისუფლება აუღიანინებელი შეთქმულებისთვის სერიოზული ხასიათი მიეცა და მისი ნაწილი ბუნება გამოემყვანებინა, მისთვის გაცილებით ხელსაყრელი იყო, გარკვეულ მოსაზრებათა გამო, ეს ამბავი ზოგიერთი დარდი-მანდი ქართველ თავადიშვილების ახალგაზრდათა ერთიგვან ფუჭავატურ ოცნებად გაესაღებინა. მთავრობამ განგებ მიჩქვალა ქართველთა შეთქმულების ამბავი, რათა იგი საზოგადოებრივი აზრის მსჯელობას საგანად არ გამხდარიყო. ეს გარემოება ხაზგასმით არის აღნიშნული კავკასიის მთავარმართველ როზენისა და სამხედრო მინისტრის ჩერნიშოვის შორის მიმოწერაში. როზენი წინააღმდეგაა იმისი, რომ შეთქმულთა საქმე სენატმა გაარჩიოს, რადგან მას უშინაინ, რომ სენატი გაზეთში გამოაცხადებს (ტ. 29. გ. 110). ხელი-

სტფლებიან შეთქმულებისადმი ასეთ დამოკიდებულებას ადასტურებდ აგრეთვე ყოფ. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სიძველეთა საცავში შენახული ალექსანდრე ორბელიანის მოგონებები. სადაც ის სწერს „ჩქამდისინ ოსტატნი არიან რუსეთის მთავრობა. რომ იძულებულ-ქმნილთა და შეწუხებულებს ყველას ათქმევინეს შეთქმულებს და სხვანიცა მრავალნი ალაპარაკეს, რომ რაც მოხდა ეს მამულის გამოხსნის შეთქმა არ არის სხვას მნიშვნელობას აძლევდნენ. რაღაც სხვა მიზეზებს. ეს რუსეთის მთავრობის საიდუმლო არის რომელიცა იმან უნდა იცოდეს და სხვამ არაიან რაისათვისაც სდებდა სხვა მიზეზებსა“-ო (ხელნ. ა. 165 ბ. 26). აღსანიშნავია აგრეთვე ის გარემოება, რომ ბრალდებულნი ადვილად ახერხებენ თავის დაცვას, დანაშაულის გაქარწყლებას. ჩვენებები ისეთი ზელოვნებით არის დაწერილი, რომ მათში მოთხრობილზე იქვის შეტანა ანეულია, თუ არ წერილობითი საბუთები, მრავალი აქტიური შეთქმულის ნონაწილეობა ამ საქმეში კომისიის მიერ დაუდასტურებლად თუ არა. საექვოდ მაინც იქნებოდა მიჩნეული. მაგალითად სოლომონ დოდაშვილი უჩვენებს, რომ მას „აქტი გონიური“ არ წაუკითხავს და არც იცის რაიზე მის შესახებ, მის ქალაქებში კი იქმნა იგი აღმოჩენილი (II. 330). გიორგი დავითის-ძე ერისთავი აცხადებს, რომ მან ლაშქრობაში წასვლის წინ შეთქმულების არსებობაზე არაფერი იცოდა და მან არც ფიქრობდა, მაგრამ მერე მისი ცნობილი საიდუმლო ანპანით დაწერილი წერილი იქმნა აღმოჩენილი. სადაც შეთქმულების წევრთ ჩამოთვლის. ფილადელფოს კიკნაძე თვითონ აღიარებს... „იქ რომ ჩემი აქტი არ გამოჩენილიყო მე ვერ ნომავებდენ“-ო (3696).

პირველ ყოვლისა უნდა ითქვას, რომ შეთქმულთ საიდუმლოების დაცვის საქმე კარგად ჰქონდათ მოწყობილი. „აქტი-გონიურის“ თანახმად შეთქმულების წევრს მხოლოდ ის პირი უნდა სცნობოდა, ვინც მას საიდუმლოებას გაუმტლავებდა და შეთქმულების წევრად ვახლიდა. სახელდობრ მე-IV-ზე მუხლში სწერია: „ყოველი წევრი უნდა ეძიებდეს შეძინებად წევრთა გონიერებრთ, არა ჯერ არს, რათა პრვლმან მპოვნელმან წევრმან უთხრას მერრესა თვისგან მოპოებულსა წევრსა მოპოვნელი მისი წევრი, ხოლო ყოველთვის სათანადო არს. რათა წევრი ყოველი მპოვნელი წევრისა განუცხადებდეს პოვნელთა თვისთა წევრთა, მპოვნელსა თვისსა წევრსა“ („საქართველოს არქივი“ წ. II—გვ. 4). ხოლო მერვე მუხლში ვკითხულობთ „მტკიცედ უნდა იცოდეს ყოველმან წევრმან დაცვად საიდუმლოისა, რათა არავის განუცხადოს სხვასა, გარდა მისსა რომელსაცა მიიყვანს წევრად“ (იქვე. 5). რასაკვირველია ეს იმას არ ნიშნავს, რომ შეთქმულების

მეთაურნიც მოკლებულნი იყვნენ წვერების ცნობას, პირიქით ესენი საქმის კურსში უნდა ყოფილიყვნენ და სკოდნოდათ თავიანთი საჭმის მონაწილენი. „აქტი გონიურის“ მე-4-ზე მუხლში ნათქვამი, სწორედ ამას გულისხმობდა. გიორგი დავითის-ძე ერისთავი სხვათაშორის უჩვენებს: „საზოგადოებაში მე მიმიღეს დიდის სიხარულით და დაწყეს უბნობა ამა საგანსა ზედა, და დამარწმუნეს, რომელ განზრახვა ესე უწყიან ღენერალ აფხაზოვმა, კავკავაძემ, სავარსამიმემ და იაგორ ჯავრილიძმა ჰილაევმა. მე უპასუხე კაოგი მაშ არ შეიძლება ან იქცე მიჩვენოთ მეთქი, მაშინ მიპასუხეს, რომ იმათ იციან, რომ შენ იციო. მაგრამ იმათ კი ვერ გაჩვენებთ არ დაგენდობიან, რადგანაც ვნაწვილი ხარო. იფიქრე ამისთანა მძიმე საქმეზედ, თითონ ვერ იმოქმედებენო და ჩვენგნით ყოველსავე მოქმედებენო. აი პოლშაშიაც დიდნი კაცნი ყმაწვილებით მოქმედებდნენ“ (II-345). ალ. ორბელიანი თავის პირველ ჩვენებაში ამბობს: „ესეც მითხრა ოქროპორ ბატონიშვილმა ინასაც გასწავლიო, რომ ნურას დროს ორ კაცს ერთად ნუ ელაპარაკებო, თუნდაც წენნი, ძმანი იყვნენო. ვიცაც ელაპარაკო ეს აზრი ყველას ცალკ-ცალკე“ (1—137). აი აწორედ ან გარემოების შედეგი, რომ წეთქმულების ყველა წვერთ ერთი მეორე არ უნდა სკოდნოდათ, აშკარად მოჩანს გამოძიების დროს. მხოლოდ შეთქმულთა ერთი ჯგუფია, რომელნიც ერთი მეორეს იცნობენ. დანარჩენს ყველა არ იცნობს. რაც საგამომძიებლო კომისიას იმის საბუთად ჩაუთვლია, რომ ამა თუ იმ პირმა შეთქმულების შესახებ არაფერი იცოდა. ამასთანავე, როგორც ქვემოთ იქნება გამოარკვეული, შეთქმულთა ცალკ-ცალკე საზოგადოებანი არსებობდა, რომელნიც ურთიერთ შორის და საერთო ცენტრთან საზოგადოების, ანუ ჯგუფის მეთაურის საშუალებით იყვნენ დაკავშირებულნი. ალ. ორბელიანი თავის მოგონებაში ამბობს: „... მართალია ბევრი კარგები ერივნენ ჩვენს საქმეში, მაგრამ ვისიც ამბავი დასახელი იახემ“¹⁾ იცოდა იმათი გამოჩნდა და ვისიც არა იცოდა რა, უფრო მომეტებულია, იმათი არა გამოჩნდა რა. ისე დაფარულად დარჩა იმათი საქმე“²⁾ (წერა-კითხვ. საზ. ხელნაწ. № 1669, გვ. 142). შეთქმულთა თავის დაცვას ხელი შეუწყო აგრეთვე იმ გარემოებამ, რომ მათი დაპატიმრება მოულოდნელად არ მომხდარა. საფიქრებელია, რომ ისინი ამ ამბავს სათანადოდ გაფრთხილებულნი შეხედენ. ალ. ორბელიანის ჩვენებით დაპატიმრებამდე რამდენიმე დღით ადრე თურმე

1) იაზე ფ. დავანდიშვილზეა ლაპარაკი.

2) შემდეგი წინადადება წაშლილია. „... მაგრამ დიან ფრთხილად და არც თავიანთ თავი გამოაჩინეს კომისიაში“.

ინან გაიგო, ბორჩალოს დისტანციაში გაერცელებულა ხმები მის და ალექსანდრე ბატონიშვილის შორის მიწერ-მოწერაზე, რამაც ის შეაშინა და მოსპო ხ. დოდაშვილის მიერ დაწერილი პროკლამაცია, რომელიც მასთან ინახებოდა (III, 392, II, 206). პროკლამაციასთან ერთად ის ალბად სხვა წერილობითი საბუთსაც მოსპობდა, მით უმეტეს, რომ შეთქმულნი საერთოდ წერილობითი საბუთების შენახვას ერიდებოდნენ. ანტონ აფხაზი უჩვენებს, რომ როდესაც მის მიერ დოდაშვილის სახლში გამართულ ნადიმზე მას უთქვამს ალექსანდრე ორბელიანისათვის, რომ შეიძლება მათი ამბავი გამოცხადდეს და მაშინ ყველანი დაილუპებიან, — ელიზბარ ერისთავს უპასუხნია: "... თუნდაც რომ გამოცხადდეს არაფერია, ჩვენ წერილობითი არაფერი გვაქვს და ისე ყველანი უარს ვიტყვით"-ო (II, 193). ფილადელფოს კიკნაძისთვის მასთან ერთად დამწვედელ ნათალიშვილს უკითხავს: „ეს ყმაწვილები რომ დაიქირეს ხომ შეიტყობდი, და თუ კიდევ გამოცხადება არ გინდოდა ის წიგნები რაღად გქონია“-ო.¹⁾ ამაზედ ფილადელფოსმა თურმე უთხრა: „რომელწინაც გამოცხადებით არა ეწერა რა ამიტომ არ დაწვეი რომ ეგ თუ არ ენახათ უფრო დად ექვს მოიტანდნენ და იქეის გასაქარებლად დაეაგდე და არც შეგონა თუ მომაგნებდნენ, იქ რომ ჩემი აქტი“) არ გამოცხადებულისო მე ვერ მომაგნებდნენო“ (მესხიშვილის ჩვენება 3696--98). ყველაზე უფრო ვრცელ ცნობას ამ საგანზე ალ. ორბელიანი იძლევა ის თავის ნოვანბანში ამბობს: „... მინამ დაგვიქვარდნენ ერთი თვის წინად გული მიგრძნობდა ჩვენს დაქვარას, ამიტომ ჩემი საიდუმლო ქალღებრი და ის ჩემი დაწერილი ძველი ამბების სია ერთს ქილაში ჩავაწყე ზევიდან ერთი სალა სიბი ქვა პირზე დავადე: საუქვანოს კუთხეში მე და ჩვენმა გრიგოლა დიაკვანმა ორმო შოვთხარეთ, ის ქილა შიგ ჩავდგეთ და მიწით ამოვანსე, ამ სიტყვით: „გრიგოლა დიაკვანო, შენ ჩემი სარწმუნო პირი ხარ და ჩვენი ამბებიც იცი რაც ამბებში ვართ ჩვენ ყმაწვილი კაცები, ვინცობა არის. რა ვიცი იქნება დაგვიქვარონ, ეს ქილა მაშინვე ამოიღე და რაც ამაში ქალღებრი იყოს. საჩქაროდ დასწვი, მაგრამ. გაუფრთხილდი დაქვარს დროს არავინა გნახოს. იმ ქილაში ჩემი მიწერილი წიგნის პასუხიც მქონდა ბიძაჩემის ბატონიშვილის ალექსანდრესი. ჩვენ რომ დაგვიქვარეს გრიგოლა დიაკვანსაც ის ჩემი თქმული აღესრულებინა“... 2-ს

¹⁾ ლაპარაკია ფილადელფოსისაფვის ჩამორთმეულ სხვადასხვა პირებთან მიმოწერაზე.

²⁾ იგულისხმება შეთქმულების წესდება, რომელსაც „აქტი გონიური“ ეწოდებოდა.

მისს 1868-სა წელსა. ქ. ტფილისს (წერა-კითხვის ხელნ. №1662, 3—4). შეთქმულნი უნდა გაეფრთხილებინა აგრეთვე 1832 წ. ზაფხულში ტფილისის სამოქალაქო გუბერნატორის ზავილეისკის სამსახურიდან დათხოვნას და პასუხისგებისათვის პეტერბურგში გაწვევას, რომლის შეთქმულებაში მონაწილეობაც ქვევით იქნება გამოჩეუული.

როგორც უკვე აღნიშნული იყო, საფიქრებელია, რომ მთავარ შეთქმულთ, უკვე მოასწრეს მოლაპარაკება, რაც აშკარად ეტყობა მათ პირველ ჩვენებებს, განსაკუთრებით ზოგიერთი მნიშვნელოვანი საკითხის (მაგ. ცნობილ პირთა შეთქმულებაში მონაწილეობა) შესახებ. ამას შემდეგი გვაფიქრებინებს. შეთქმულების თაობაზე სამხედრო მინისტრ ჩერნიშოვისადმი თავის პირველ მოხსენებაში როზენი წერს, რომ თუმცა იასე ფალავანდიშვილის 9 დეკემბრის დასმენას იქვის თვალით შეხედა, მაგრამ მაინც, საქმის გამორკვევის მიზნით, მეორე დღეს, ე. ი. 10 დეკემბერს მან დაიბარა თავისთან ანტონ აფხაზი, რომელმაც, თუმცა ისე ფალავანდიშვილის მიერ მიწვდილ ცნობებთან შედარებით ცოტა განსხვავებული ცნობები მისცა, მაგრამ, გამოირკვა, რაღაც ბოროტ განზრახვლებას ჰქონია ადგილი, ამის გამო ღამე 10-დან 11 დეკემბერს დააპატიმრებინა აფხაზი და ზოგიერთი შეთქმულნი (№ 168,2). მაშასადამე დაკითხული აფხაზი თითქმის ერთი დღე დაუპატიმრებელი იყო, ხოლო პეტერბურგში მყოფი შეთქმულების მონაწილენი ორი თვის შემდეგ იქნენ დაკითხულნი, ე. ი. როდესაც მათ შეთქმულების გაცემის ამბავი უკვე იცოდნენ და მაშასადამე ამ ხანში ადვილად შეეძლოთ მისი კვალი დაეფარათ. სოლომონ რაჭმაძე თავრიზში იყო და მხოლოდ დაახლოებით ერთი თვის შემდეგ დააპატიმრეს, ტფილისში კი ორი თვის შემდეგ ჩამოიყვანეს, მაგრამ ამანაც დააპატიმრებამდე შეთქმულების ამბავი დაწვრილებით იცოდა, როგორც მას გრაფ სიმონიჩის როზენისაჟში ფრანგულ ენაზე მიწერილი წერილი მოწმობს (საქართველოს ცენტრარქივის ფონდი № 163,99). რომ ტფილისში მყოფ მთავარ შეთქმულთ მაინც უნდა მოესწროთ მოლაპარაკება, ამას შემდეგი გვაგულისხმებინებს. დეკემბრის 11-ს დოდაშვილისთვის სხვათა შორის შემდეგი უკითხავთ: „წუხელ (сего числа нынче) თქვენ მისულხართ იასე ფალავანდიშვილთან და გამოგიწყხადებიათ მისთვის, რომ აფხაზი კორაპუსის უფროსთან არის დაბარებული, და რომ თქვენ შიშობთ მან არ უღალატოს თქვენს საიდუმლოებას, ამასთანავე დაგიმატებიათ: „მაშინ ყველანი დავიღუპებით“-ო. დოდაშვილი ამ კითხვაზე შემდეგს უპასუხებს: აფხაზის დედამ დამიბარა, ღამე გამაღვიძეს და წავედი მასთან:

იმან ძალიან მთხოვა წავსულიყავ პოლიცემისტერთან მისი შვილის ამბის გასაგებად. მე წავედი, მაგრამ მას (პოლიცემისტერს) ეძინა. იქიდან მე დავბრუნდი იასე ფალავანდიშვილთან, რათა გმეგო იქ ხომ არ იყო აფხაზი. მან მიპასუხა აქ არ არისო, მე ვიფიქრე პოლიცემისტერმა ხომ არ დაამწყვდია ის პოლიციაში, რადგან მისა დედამ მითხრა პოლიციაში მოძენახა იგი, მაგრამ ეს არა მჯეროდა და არც წავსულვარ. ფალავანდიშვილმა მიპასუხა, რომ ეს შეუძლებელია, ის ალბათ ჭილაშვილთან იქნებოდა. მე აქედან აფხაზის დედსთან წავედი. მან კელაე მთხოვა გუბერნატორთან წავსულიყავ მის შვილის ამბის შესატყობად. წავედი გუბერნატორის მდივანთან და ვკითხე: შეიძლება თუ არა გუბერნატორთან შესვლა, მან მიპასუხა, რომ ეს უხერხულია უმჯობესია პოლიცემისტერი გავაღვიძოთო; მე გავემართე მისკენ, გავაღვიძე მისი ხალხი, მაგრამ. თერთმან მისი გაღვიძება კი ვერ გავებდეთ. აქედან დაბრუნებული, წავედი ჭილაშვილთან, მაგრამ იქაც ვერაფერი ვნახე, ეძინათ. მერე მივედი აფხაზის დედასთან, რომელსაც ეძინა. სხვა, საუბარი არც ფალავანდიშვილთან და ზრც სხვა ვისთანმე არ მქონია. მასწავლებელი სოლომონ დოდაშვილი. (I 24) ზაქარია ჩოლაყაშვილის ჩვენებიდან ირკვევა, რომ დაპატიმრების დღეს ის ყოფილა სოლომონ დოდაშვილთან, სადაც აგრეთვე ელიზბარ ერისთავიც მისულა. ამ დროს ამათ უკვე იკოდნენ ანტონ აფხაზის დაბარება კორპუსის უფროსთან. ამ ცნობებიდან ცხადათ სჩანს, რომ შეთქმულებისთვის დაფარული არა ყოფილა მათი გაცემის საქმე, თუმცა მათ ამაზე უფრო ადრეც იკოდნენ, რომ მათი შეთქმულება მთავრობას გავებულნი ჰქონდა. ამას დიმიტრი ყოფიანისა და ალექს. ორბელიანის ჩვენებებიც ადასტურებენ „მე უთხარ ჯერ ვახტანგ ორბელიანს და მასწავლებელ ავთანდილაშვილს, მერე მასთან ერთად ყოფილ „სოვეტნიკ“ ალექსანდრე ორბელიანსაც, რომ მე გავიგე მამიჩემის პრაპორშჩიკ ფეოლოროვისაგან¹⁾, რომ მან იცის მთავრობას მიუღია ცნობა, თი თქოს არსებობდეს შეთქმა თავადებს შორის“-ო! ამბობს დიმიტრი ყოფიანი (XIX, 4806.). ა. ორბელიანი კი უჩვენებს: ქვეხა შიხილალიანს რომ მკითხავს კომისია. მართალია მოვიდა მითხრა, თქვენგნით რა ლაც წიგნი გამოჩნდა ბატონიშვილთან მიწერილიო მე დაუშალე ნულარსად იტყვი შეთქი“ (11,206) ხოლო როცა აღ. ორბელიანის ელიზბარ ერისთავისთვის უთქვამს, რომ მისი ალექსანდრე ბატონიშვილთან მიმოწერა და ბორჩალოს თათართა შეიარაღება გამოცხდოდ

¹⁾ დიმიტრი ყოფიანის მამობილი.

ის, ელიზბარი, იმ საღაპოს ყოფილა დოდაშვილთან, სადაც მისი უკ-
ნით „ამის შესახებ დოდაშვილისთვის არც არაფერი უთქვამს და
არცარა ღონება ყოფილა მიღებული. შეთქმულების გამოცხადების
შემთხვევისათვის“ (III—373). მაგრამ, რასაკვირველია, მსჯელობა
იმაზე ექნებოდათ, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყვნენ, თუ შეთქმუ-
ლება გამოძეხდებოდა. ყველა შეთქმულნი ერთდროულად არც
ყოფილან დაპატიმრებულნი. დეკემბრის 11 მხოლოდ 13 კაცი ნიკო-
პოლის, სახელდობრ: ანტ. აფხაზი, ჯაალ ავთანდილაშვილი, სოლ-

ადაშვილი, დიმ. უიფიანი, ლუარსაბ, ალექსანდრე ვახტანგის ძე
და ვახტანგ ორბელიანები, ისე ფალავანდიშვილი, ჯაქ. ჩოლოყა-
შვილი, გიორგი რევაზის ძე, დიმიტრი, ელიზბარი და ბიძინა ერს-
თავები; აგრეთვე შეპყრობილნი საპატიმროებში ჯგუფ-ჯგუფად
იყვნენ მოთავსებულნი და ხშირად (რასაკვირველია შემთხვევით) ამა-
თუ იმ ცალკე საზოგადოების ანუ ჯგუფის წევრნი, როგორც მაგ.
მასწავლებლები ჯაალ ავთანდილაშვილი და დიმიტრი უიფიანი; აშო-
ლაზრები: ბეჟან, ბარძიმ და თეიმურაზი და სხვები. აღსანიშნავია
აგრეთვე, რომ პატიმარნიც აბო იყვნენ მოკლებულნი ურთიერთობას.
ამის შესახებ საგამომძიებლო კომისიის საქმეებში ნასალა მრავლადაა
არის. შენახულია თეთრი სქელი ქაღალდი, რომელზედაც ნახშირით
მსხვილი ასოებით სწერია: „მამა ფილადელფოს ხარ თუ არა?“,
სოლომონ დოდაშვილი ხარ თუ არა?“, „შენი იარაღი დაიბარეს“
(4335—37). ამის თურმე პატიმარი ტალიაშვილი თავის ოთახიდან
უჩვენებდა.

1833 წ. ივლისის 17-ს მამუკა ორბელიანს კომისიისათვის წა-
რუდგენია ფეხის ალაგნი ნაპოენი ორი წერილი. პირველი მათგანი
შემდეგს შეიცავს: „ქ. იახშიოლ! ქეიფ იახშიდურ? ბიჭო რა დაჯე-
ნართა ამ ხაზებს ტყვილათ რათ უსვამ. მე ვოპროსნი პუნქტებას
ნეტე არა მიმილია რა შენი და ხომ არა მოგიწერია რა იმის უკან?
გამიგონე სამნი ვინლანიც გაუშვიათ მე კი მგონია აი ვინა ბარა-
თოვი, კარაპეტა მღვდელი“) და მგონია რომ შელნიკოვიც. წენ რა
იცო? ვოობრაზი კომისიაში ვინ ვის ეარშიყებოდა ყველა იციან
ვის ულაყბია ეს გლუპოსტი ჩორტ ზნაეტ იმისი თავი და ტანი.
პეტრებუხში ქართველები ვირებივით სულ დაქერილნი არიან ცი-
ხეში კი არა სასახლეში სხედან. მაგას წაუკითხეს ობვინენი? ჩეპი.
არაფერი ამბავია. რაც იცოდე ყველა განაცხადე გულის წმინდითა

1) ვინ იგულისხმება, უკრ გამოუარკოთ.

რომელიც დაგიხსნის შენ ბაკინბარლებით დაკიდებისაგანა. — აღიო, უპდუზირ დე ვურ ეუარ“ (4332).

მეორე პატარა ქალაქის ნაგლეჯზე წვეტიანი იარაღით ამო-
კაწრულია: „ეს კედელზედ ხაზი რათ იყო?“ (იქვე).

მიწერ-მოწერა ჰქონიათ დიმიტრი ერისთავს, მამუჯა ორბე-
ლიანსა და დიმიტრი ყიფიანს, რომლებთანაც ერთად იყვნენ დაპა-
ტირებული ზაქარია ჩოლაყაშვილი და ამილახვრები: თეიმურაზ,
ბარძიმ და ივანე.

დიმიტრი ერისთავი უჩვენებს: „დიმიტრი ყიფიანთან მიმოწერა
დავიწყე, როგორც მახსოვს.—იენისნი შემდეგნაირად: რადგან ყი-
ფიანი საქიროების გამო ჩვენს ფანჯარასთან გაივლიდა ხოლმე, ყოო-
ხელ დაუყვირე, რომ ფეხის ალაგში ენახა ფანჯრის ქვევითა კუთ-
ხეში, რისთვისაც იქ დაუდგე ბარათი, რომელშიაც ვაცნობებდი, რომ
მომავალში როდესაც კედელზე (—) ნიშანს ნახავდა, მოეძებნა და-
სახელებულ კუთხეში ბარათი და როდესაც მას აიღებდა (+) ნიშა-
ნი გაეკეთებინა. საიდანაც მე დავასკენიდი, რომ ბარათი მან მიიღო.
ამგვარად მე მივწერე მას, რამდენადაც მახსოვს, ხუოჯერ და მის-
განაც ხუოჯერ მივიღე. რომლებიც დავხიე.

მამუჯა ორბელიანს მხოლოდ ერთხელ მივწერე და არ ვიცი
ნაიღო თუ არა. რადგან მისგან არაფერი მიმიღია. ამ საშუალებებ-
ზე ხმა მალლა ელაპარაკობდი ჩემს ოთახში, რაც მას უნდა გაეგო-
ნა: ისე როგორც ყიფიანმა გაიგონა და ანიტამ დავდე წერილი ხსე-
ნებულ ადგილზე“ (4333).

„ორი სამი კვირის წინედ კედელზე დაწერილი სიტყვები, რომ-
ლებიც მე წავეშალე, შემდეგს შეიცავდა: „შენა თქვი, რომ ვითომც
შენი ძმისაგან გაიგონე, რომ მე. ნეთქნულებას მიმაღაედენ, რადგან
ეშინოდათ, რომ გავცემდი. კედლის მეორე მხარეზედაც იყო რაღაც
ნახშირით დაწერილი, მაგრამ არ ვიცი რა იყო, რადგან მე ის უკვე
წაშლილი ენახე“-ო (იქვე), განაგრძობს დიმიტრი ერისთავი.

ეს ამბავი დადასტურებულია აგრეთვე ზ. ჩოლაყაშვილის ჩე-
ნებაში, მაგრამ ყველაზე ცხადად თეიმურაზ ამილახვრის ჩვენებებთან
ჩანს“ ერთი თვის წინათ როცა მე, კაპიტანი ჩოლაყაშვილი და დიმიტ-
რი ყიფიანოვი ერთად. ვიყავით ერთ ოთახში დაქუჩილნი კაზარმაში
ზემო ეტაყაში, ერთხელ ფეხის ალაგს რომ ვიყავ ენახე იქ კედელზედ
დაწერილი იყო „ქილას ქვეშ“ და რადგანაც იქ ერთი ქილაც ეგდო.
გადმოვწივე ის ქილა და ავიღე ბარათი ქართულად დაწერილი, რო-
მელიც ამოვიტანე ოთახში და მივეცი ყიფიანოვს, ყიფიანოვმა რომ
წაიკითხა მე და ზაქარია ჩოლაყაშვილთან მაშინვე იცნო, რომ დიმიტრი

ერისთავისაგან იყო ის ბარათი და პასუხიც დაწერა ჩემთან და ჩო-
ლაუოვთან და თითონ წაიღო ფეხის ალაგას. ამის შექდეგ მკონია
ოთხჯერ მიიღო უიფიანოვმა ბარათები ფეხის ადგილიდან და თაით-
ნაც პასუხებსა სწერდა და ისევ მიჰქონდა, რომელსაც თვალით ვხე-
დავდით მე და ჩოლოყაშვილი“ (4340).

სხვა წეთქმულთაც ჰქონდათ კავშირი.

მაკარი ჯამბაკურ ორბელიანი¹⁾ აჩვენებს: „მე ველაპარაკებოდი
ფანჯრიდან დიმიტრი ერისთავს... თუმცა მისგან არავითარი ბარათი
არ მიმიღია... აგურით ამოშენებულ კარიდან ველაპარაკებოდი
თეიმურაზ ამილახვარს, ბარძიმ ამილახვარს, ჩოლოყაშვილს, უიფიანს
და ივანე ამილახვარს (4418).

ზემოხსენებული თეიმურაზ ამილახვარი უჩვენებს: „ამა კომი-
სიას მოეახსენებ, რომ როცა მე ვიჯექი ზევით ეტაფში კაპიტან
ჩოლოყოვთან და უჩიტელს უიფიანოვთან ერთად მაშინ ყოველთვის
მამუკა ორბელიანი მეორის ოთახიდან გველაპარაკებოდა ჩვენ სან-
თავ და გვეუბნებოდა მაგრა იყავით და ნუ გეშინიანთ ნურათრია.
ამას გარდა ზაქარია ჩოლოყაშვილსა ასწავლიდა, რომ შენ დამეპო-
წმეო კომისიაში და თქვიო, რომ როცა მე და ლევან ერისთავი ლუ-
ჯრსაზ ორბელიანოვთან ერთად ვიჯექითქო, მაშინ ლევან ფიცავდა
თქო რომ მამუკასი არა იცის რა და ამავე აზრით მე და უიფიანო-
ვსაც გვეხვეწებოდა რომ ვითომც ჩვენც გავგიგონია ეს ლევანის ნა-
თქვამი ზაქარიასაგან.

მამუკა ორბელიანის ოთახის წინა როცა გაივლიდენ ხოლმე
სხვანი დაჰქერილთაგანნი და არ ვიცი სახელდობრ ვინ და ვინ
მღერობდენ ხოლმე მაშინ და ეს მღერა ორსავე მხარიდან თუნცა ნე-
სმოდა ოთახში ნაგრამ აზრი რა იყო არ ვიცი, რადგანაც მე თათრუ-
ლი არ მესმის“ (4424).

დიმიტრი უიფიანი: „... ერთს საღამოს შემოგვესმა (მე, ბარძიმ
და თეიმურაზ ამილახვარებს) კარების იქიდან სიმღერა, რისთვისაც
ესენი ნივიდენ კარებთან და ყურმილებულნი დიდ ხანს უსმენდნენ.
მაგრამ ეტყობა ვერ მიხედენ ვინა მღეროდა. ცნობისმოყვარეობას
დასაკმაყოფილებლად ბარძიმმა და თეიმურაზმა ხმამაღლა ჩაახველეს,
რის პასუხადაც მეზობელი ოთახიდან ასეთივე ნიშანი მიიღეს. თეი-
მურაზმა ორჯერ კიდევ ჩაახველა და მერე ჩუმად ჰკითხა: „ვინ ხართ

1) იგივე მამუკა.

თქვენ?". რადგან პასუხი ვერ მიიღო, იგივე კითხვა უფრო ხმაბლადა გაიმეორა. რაზედაც იყო პასუხი: ნე მამუკა ვარ, თქვენ ვინა ბართ? და სხვა. შერე ყოველთვის ლაპარაკობდნენ". (4430).

მაგრამ პატიმართა ურთიერთობა, როგორც ჩანს, მარტო ამ შენახული ცნობებით არ განისაზღვრებოდა. მაგ., ალ. ორბელიანი თავის მოგონებაში წერს: "მე თუ მართლა თავი არ დამესუსტებინა") და ჩემს ზოგიერთს ამხანაგებამდისინაც არ მიმწევდევინებინა რომ იმათ იტე ეთქოთ ჩემზე"-ო და სხვა (ყოფ. წერა-კითხვის საზოგად. ხელთნ. № 1569, გვ. 142).

აი ყველა ის გარემოებანი, რომლებმაც ხელი შეუწყეს შეთქმულთ თავიანთი საქმიანობიდან მრავალი რომ დაეფარათ, დანარჩენი კი უფერულად მოეჩვენებიათ. ეს გარემოებანი განსაზღვრავენ საგამომძიებლო კომისიის მასალების ხასიათს. ამ გარემოებათა გათვალისწინებლად დაცული მასალების განხილვას მრავალი გაუგებრობის წარმოშობა შეუძლიან, მათი გათვალისწინება კი ამ მასალებს ნათელსა ჰქენს და მათით სარგებლობას აადვილებს.

1) ე. ი. თავი არ დამსუღეღებიააო.

შეთქმულევისათვის გზადება, მისი ჩამოყალიბება და ორგანიზაცია

1832 წლის შეთქმულების მასალები ძლიერ ცოტაა გამოქვეყნებული. რაც გამოქვეყნებულია ის კი არ არის შეთქმულების ბუნებისა და ნოცულობის სრული გამომხატველი. აღსანიშნავია მხოლოდ Акты Кавказской Археографической комиссии, т. VIII სადაც დაბეჭდილია შეთქმულების მოკლე ისტორია და სასამართლოს განაჩენი:). გამოქვეყნებულ მასალაში შეთქმულების მთავარი ნომენტები გაკერით არის აღნიშნული, მაშინ როდესაც სწორედ ამ ნომენტების სათანადოდ გარკვევას დიდი ნიშნელობა აქვს თუ ამ შეთქმულების რაობის გასაცნობად. საერთოდ, როგორც ვთქვით, შეთქმულება ტენდენციურად არის განმარტებულ-წარმოდგენილი, რაც სათანადო მასალების გამომწვეურებით შესაფერ გაშუქებას საჭიროებს.

საგამომწველო კომისიის მოხსენებაში საქმე ასეა წარმოდგენილი: პატივმოყვარე და მეოცნებე ქართველ ბატონიშვილთ. თანსდევთ საქართველოს სამეფო ტახტის დაბრუნების აზრი; ისინი რუსეთში ჩასულ ქართველ ახალგაზრდებს ამ მიზნით თავში სულელურ აზრებს უნერგავენ და რუსეთის ხელისუფლების წინააღმდეგ აზრებდნენ. მათ მოახერხეს კიდევ ზოგიერთი ახალგაზრდის შეცდენა და ბოროტებაზე დაიყოლიეს. ამ ბოროტგანზრახულების საქმეს საქართველოში საძირკველი ჩაუყარა შემთხვევით ჩამოსულმა ოქროპირ ბატონიშვილმა 1830 წელს.

ამ შეკუმშული ცნობების გაფართოება და მაშასადამე შეთქმულების სამზადისისა და ჩამოყალიბების მონენტების, მისი განვითარების, გაცილებით ვრცლად წარმოდგენა შეიძლება.

აჯანყების მოწყობის აზრი პეტერბურგში დაბადებულა ს. და შეთქმულების პირველი ჩანასახიც იქვე ყოფილა მოცემული, როგორც ეს შეთქმულების საქმეებიდან ჩანს.

აი ჩანაირ ჩვენებას აძლევს დიმიტრი ერისთავი: „1825 წელს მე ჩავედი პეტერბურგში, ვცხოვრობდი ფარნაოზ ბატონიშვილთან

1) იხ. აგრეთვე „საქართველოს არქივი“ წ. II, ჩემი და პროფ. მ. პოლიევკოვის წერილები.

და ხშირად ვხვდებოდით დიმიტრი ბატონიშვილს, რომელთანაც ხშირად იყვნენ ხოლმე თავადები გიორგი და ელიზბარ ერისთავები.

(ე. ი. დიმიტრი ბატონიშვილი) გვიამბობდა ჩვენ ისტორიიდან ამბებსა თავისუფლებაზე, რითაც ჩვენ, ასე ვთქვათ, მოგვამზადა და შეკრე. დიმიტრი და ვახტანგ ორბელიანების ჩამოსვლის შემდეგ, ჩაგვინერგა რა ჩვენ აზრი თავისუფლებაზე, დაიწყო მათი ცნობა. მასთან ხშირად თავს ვერყობდით: ალექსანდრე ჩოლოყაშვილი, დიმიტრი ორბელიანი, ელიზბარი, გიორგი და მე ერისთავები. დიმიტრი ბატონიშვილი ყოველთვის იწყებდა საუბარს საქართველოზე, და ამბობდა, რომ ქართველები ევლური და გაუნათლებელი ხალხია. უმეფოდ არიან და სხვა. ამით უნდოდა შეურაცხეყო ჩვენი თავმოყვარეობა და თავის განხრახნას კიდევ მიადგინა, რადგან ვის არ უყვარს თავის სამშობლო და არ გამოიღებს მისთვის თავს. მან ისარგებლა ჩვენი სიტყვის შებრუნებით და უკვე აწკარად დაგვიწყო საქართველოზე და თავისუფლებაზე ლიპარაკი. პირველ საშუალებად ის ახალგაზრდებისაგან საზოგადოებების შედგენას, და განათლებისა და ამ საზოგადოებას გავრცელებას აღიარებდა. ჩემი პეტერბურგადან წამოსვლის წინ. ე. ი. 1832 წ., მან განმიცხადა საიდუმლო მიმოწერის საშუალება. რომლითაც შეიძლება საკუთარი აზრის გადაცემა ისე, რომ მიმღებმა ის წაიკითხოს როგორც უბრალო წერილი. ამგვარი საიდუმლო მიმოწერა წარმოებდა ამოჭრილი საფოსტო ქაღალდის ნახევარი ფურცლის საშუალებით“ (XX, 3861).

ელიზბარ ერისთავის ჩვენებით დიმიტრი ბატონიშვილი ამბობდა: „საკვირობა ერთი ჩვენი ბატონიშვილთაგანი დახმარების სათხოვნელად საფრანგეთში წაიღესო, მაგრამ ჩვენ ამას არ ვშვრებით, რადგან საანისო გამბედაობა და საშუალება არა გვაქვსო. საქართველოში გამომგზავრების წინ მითხრა დიმიტრი ბატონიშვილმა: შენ მიდიხარ საქართველოში, და მე უკვე მოვასწარბ ჩაშენერგა შენთვის და სხვებისათვის, რათა ეცადოთ საქართველოს განთავისუფლებას, ეგებ შენ იქ იპოვო ჩვენი აზრის მატარებელი ხალხიო. ჩემი გამხნეების მიზნით დიმიტრი ბატონიშვილი ხშირად შეკამათებოდა საქართველოზე და მიმტკიცებდა, რომ რუსებს არა აქვთ უფლება საქართველო ჰკონდეთო, რომელიდაც მანიფესტის ძალით. მერე შეუბნებოდა, თქვენ ვინც საქართველოში მიდიხართ, უნდა ეცადოთ შეადგინოთ საზოგადოება, მიიმხროთ ხალხი, რათა იმოქმედოთ და სამშობლო განთავისუფლოთო, აგრეთვე ამბობდა, რომ ამ საგნის გამო ტფილისში კარგა ხანია საზოგადოება არსებობსო“ (იქვე).

გიორგი ერისთავი ამბობს, რომ: „კვირა-უქმე დღეებში დი-

მიტრი ბატონიშვილთან თავს იყრიდნენ ახალგაზრდა ქართველები; აქ იმართებოდა მსჯელობა საქართველოზე, — შეუძლიან თუ არა მას იყოს დამოუკიდებელი, — ხალხის უფლებებზე, ბატონების მიერ გლეხთა შევიწროებაზე და იმ საშუალებებზე, რომლითაც საქართველოს განთავისუფლება იქნებოდა შესაძლებელი. ამისთვის საუკეთესო საშუალებად ბატონიშვილი განათლებას აღიარებდა, ხოლო სწორი შემთხვევაში უცხო სახელმწიფოებთან ურთიერთობას აპირებდა; აქებდა ფრანგებს, როგორც თავისუფლების დამცველთ და აძაგებდა რუსებს, განსაკუთრებით კი ქართველებს, რომელთაც ბოშებზე უარეს ხალხს უწოდებდა“-ო. (583).

ამ კრებებს თავისი შედეგი გამოუღია.

შეთქმულების მასალებში შენახულია სხვათა შორის (1,829) შემდეგი შინაარსის ქაღალდი:

„წელსა 1829-სა დღესა 13 მაისისა შევეკარით კანდრაძეჲი, ასე რო რაც ჩვენი სარგებლობისათვის იყოს და რაც ჩვენ გვიფიქრია ვინც უმტყუენოს ამ ამხანაგობაში და ან საერო სარგებლობისათვის იყოს შეჩვენებული ლეთისაგან.“

მე ამ ზემოხსენებულზე ხელს ვაწერ თავიდი დიმიტრი ერისთავი
მე ამ ზემოხსენებულზე ხელს ვაწერ თავიდი გიორგი ერისთავი.
მე ამ ზემოხსენებულზე ხელს ვაწერ თავიდი ელიზბარ ერისთავი“.

1828-სა წელსა

მაისის 13 დღესა

პეტერბურხში.

ლიედეინში ეანდსკის სახლში“.

ქაღალდს გაყრილი აქვს წითელ თავიანი ოქროს ქინძისთავი, ოქროსივე ძეწვეით და ორი ბეჭდით არის დაბეჭდილი.

ეს არის შეთქმულების პირველი ფორმალური ჩამოყალიბება, თუმცა ძალიან ვიწრო წრეში.

რასაკვირველია, დაკითხვის დროს კანდრაძეზე ხელის მომწერნი უჩვენებენ, რომ ეს მათ შინაურ საქმეებს შეეხება და იქ ნახმარი საექვო სიტყვა „საერო“ასო„თ“ შეცდომით გამოტოვების ნიადაგზე წარმოდგა-რაც აზრს, მართლაც, საფუძვლიანად ცვლის, — უნდა „საერთო“ ყოფილიყო (V, 848), მაგრამ ეს მხოლოდ თავის მართლების ჩვეულებრივი ცდაა. ამ ხანში შეთქმულების საკითხი უკვე მომწიფებული ყოფილა და პრაქტიკულ საქმიანობაზე გადასვლის სტადიაში შედის.

კარგა ხანია ან ნიადაგზე საქართველოშიც ეხმაურებოდნ. საქართველოს ცენტრალიზების განსაკუთრებული მნიშვნელო

ბის საქმეთა ფონდის საქმე № 167, გვ. 66 დატულია ხოლომონ დოდაშვილის, ფილადელფოს კიკნაძისადმი პეტერბურგიდან¹⁾ ნიკნი ნოევგოროდში გაგზავნილი წერილი, სადაც სხვათა შორის წერს:

„თქვენო ღირსებავ
მოწყალო ხელმწიფევ.
მამაო ფილადელფოს.

ღირს ქმნილი მიღებად უპატივეცემუღესისა ავთრათისა თქვენი
სა...

მე მსურდა შეერთება აზნობისა ჩემისა უმეტეს თქვენდამი... ტფილისში მაღალი საკეთილშობილო სასწავლებელი გაიხსნება 1827 უნივერსიტეტის მზრუნველმა წარმადგინა მინისტრთან განათლებისა უფროსს მასწავლებლად ფილოსოფიისა და რიტორებისა რუსულს ენაზედ, უკეთუ ღმერთი ინებებს იქმნება მინისტრმან წარმგზავნოს ტფილისად, მე კი ჯერეთ არა მსურს წასვლა, ჩემს კერძოდ არა სასიამოვნოდ არს თქვენი აქ დაახლოება, მე ვაზნობდი სხვა ხა რაისამე და ოდეს მთავრობისათანა სრულ ვჰყოფ მაშინ ძალმიძს ცნობად თქვენდა, რომელი აწცა გაქვს, იგივე და მსურდა თქვენი მყოფობა ამის მიზეზისათვის საქართველოსა შინა, არა შესახებულად მისსა, სადაც მე მაწესებენ, არაშედ სხვაი ზნობა არს სარგებლად მამულისა“.

წერილი დათარიღებულია 1826 წლის 20 დეკემბრით.

ამ წერილში იმდენად ნიშანდობლივ არის ლაპარაკი, რომ შეუძლებელია მისი სხვანაირად გაგება, თუ არა ისე, რომ პეტერბურგში მყოფ ქართველთა შორის შეთქმულების უჯრედი უკვე ჩასახულა, და რაც უფრო საინტერესოა-საქართველოში ამ გვარი ამბის მოლოდინში ყოფილან.

თვით ბატონიშვილთ ოქროპირსა და დიმიტრის შორის ყოფილა ამ ნიადაგზე ურთიერთობა. 1830 წ. პეტერბურგიდან საქართველოში ჩამოსულ ელიზბარ ერისთავისათვის აქ გაცნობილ ოქროპირს უთქვამს, რომ მას მისი ამბავი დიმიტრი ბატონიშვილისაგან აქვე გაგონილი (2082).

ერთი სიტყვით 1826-27 წ. წ. მუშაობა უკვე საკმაოდ გაღრმავებულია. ამის შემდეგ როგორ მიდიოდა შეთქმულების გავრცელების საქმე, პირდაპირი ცნობები აღარ მოგვეპოვება და მხოლოდ ბრალდებულთა არეული და არა სწორი ჩვენების მიხედვით დაახ-

1) ს. დოდაშვილი პეტერბურგში 1824-27 წ. წ. იმყოფებოდა.

ლოცვებით გათკალისწინება ხდება შესაძლებელი, თუ როგორ უნდა წარმოებულყო შეთქმულების შემდეგი განვითარება.

თუ ბრალდებულთა: ალ. ორბელიანისა, ს. დოდაშვილისა და ელიზბარ ერისთავის ჩვენებებს დაუჯერებთ — 1829 წლამდე, ე. ი. ოქროპირ ბატონიშვილის საქართველოში ჩამოსვლამდე, აქ შეთქმულებაზე არა თუ არაფერია ფიქრობდა სერიოზულად, არამედ ამისთანა აზრით: თვითიუღს ცალ-ცალკეც არა ჰქონია და მხოლოდ ოქროპირის აუმოქმედებია თავისი ჩაგონებით და პირველი ორგანიზაციის მოწყობით. ამას ყველა ესენი დაყენებით გაიძახიან, მაგრამ მათ ჩვენებაში დიდი ეჭვის შეტანა შეიძლება.

პირველ ყოვლისა ყველანი ამას ერთნაირად ამბობენ, რადგან ჯერით ამით ინიციატორის როლის სხვისთვის მიკუთვნებით ამისთანა ბრალდება თვითონ თავიდან აიცილონ, და უფრო მეტიც, რომ თავისი თავი ოქროპირის შთაგონებათა და შეცდენათა მსხვერპლად გაასაღონ. საყურადღებოა, რომ არა მარტო ალ. ორბელიანი, რომელსაც, ყოველ შემთხვევაში წეიდლო ეთქვა ეს, რადგან მისი ადრინდელი მოქმედების კვალი არა ჩანს, არამედ თვით სოლ. დოდაშვილი. ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავებიც, რომლებიც პეტერბურგშივე ამაზე ემზადებოდნენ, აცხადებენ რომ ისინი ოქროპირმა შეაცდინა და პატიებას ითხოვენ. სხვა რომ არა იყოს რა წეუძღვებელია ს. დოდაშვილს „სხვაი ზნობა სარგებლად მამულისა“ მხოლოდ ფილადელფოსისთვის გაეზიარებია და თავისი განზრახვა ამით შემოეფარგლა. ხოლო ელიზბარი, რომ საქართველოში შეთქმულების მოსაწყობად ჩსმოვიდა, ამაზე პირდაპირი ცნობები ნოგვეპოვება.

დიმიტრი ერისთავი ტფალისში მყოფ თავის ძმას ელიზბარს პეტერბურგიდან წერილს წერს, სადაც პოლონეთის აჯანყების იმდინარეობას გადმოსცემს და ბოლოს თხოვს საქართველოს ამბები წეატყობინოს: „ახლა ვთხოვ, რომ მანდაურობის ამბავი წერილათ მომწერო, რატომ არა მწერ ბევრი მეგობრები გუყვს თუ არა და ან როგორ გგონია შენი საქმისა. შენი ფიცრების ხერხის საქმე როგორ მიგდის კარგათ თუ არა შენი მეგობრის ბიძა სად არის და რას აქვს რა დაემართა მაგასაცა თავისი საქმე რატომ ასე ცუდათ მოჰყავს ასწავლე როგორმე.

ბიძაჩემი გიორგი კნიაზი მომიკითხე, აგრეთვე ქეთევან და მამუკა დავით ჯორჯაძეს უთხარ რომ უნდა სცხვენოდეს რომ წეიგნს არ იწერება.

ლუარსაბმა დიმიტრიმ და ალექსანდრემ მოგიკითხეს. სულ გა

გინებენ რა უროლი იყო აქ რა იხედს ვაძლევედაო წავიდაო და არც კი ვახსოვართო და იქნება აღარც აგონდებაო" (XIII, 2364). 1)

ამ წერილის შესახებ იმავე რეეულში შემდეგი განმარტება გვხვდება: „თავის ძმა ელიზბარისადმი მიწერილი წერილის გამო დაკითხულმა დიმიტრიმ ერისთავმა აღიარა, რომ მასში მოხსენებულ მუგობრის ბიძა არის დიმიტრი ბატონიშვილის ბიძა ალექსანდრე ბატონიშვილი და რომ წერილში ეკითხება შეთქმულების შესახებ, რაც ვითომც მხოლოდ კანცელარისტ სტეფანე დოდაშვილისაგან ჰქონია გაგებული“ (იქვე. 2377).

დიმიტრი ერისთავის მიერ ამავე წერილის გამო მეორეჯერ მიცემულ განმარტებაში ეკითხულობთ: „ჩემი ძმა წერილებს ფარნაოზ ბატონიშვილის სახელზე მწერდა, რომელიც მიღებისთანავე მაძლევედა. 1831 წ. ფარნაოზ ბატონიშვილი ცარსკოე სელოში ცხოვრობდა და მის სახელზე მოსულ წერილებს იქ ვგზავნიდი. ერთხელ მოვიდა წერილი საქართველოდან, რომელსაც ჩემი ძმის ბეჭედი ჰქონდა დასმული, ვიფიქრე, რომ ამ წერილს ჩემი ძმა ფარნაოზ ბატონიშვილის ასულს სალომესა სწერდა, რომელშიც ფიგურალური გამოთქმებით აცნობებდა, რომ აქაური ამბები კარგად მიმდინარეობს და ვფიქრობთ, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი მალე მოვაო, მე ეს წერილი ცარსკოე სელოში გავგზავნე“ (XIII 2391).

ამის გამო თვით ელიზბარი უჩვენებს: „1831 წელს პეტერბურგში ჩემს ძმას დიმიტრის ორაზროვანი სიტყვებით ნივწერე შეთქმულების დაწყების შესახებ, შემდეგ იმისგან მივიღე წერილი, რომელშიაც ის მწერდა პოლონეთის ამბებს; იმავე წერილში ძმა მწერდა, რომ დიმიტრი ბატონიშვილი და ალექსანდრე ჩოლაყაშვილი ჩემს; უკმაყოფილო არიან და ვითომც ჯავრობენ და ამბობდენ პეტერბურგში ყოფნის დროს მე მათ იხედს ვაძლევედო და ამის ნაცვლად შეთქმულების სასარგებლოდ არაფერს ვაკეთებო“ (XIII, 2393).

მეორე ადგილას კი ამბობს: „1830 წელს თებერვლის პირველ რიცხვებში პეტერბურგიდან ჩემი გამგზავრების წინ, დიმიტრი ბატონიშვილმა დამიბარა და მითხრა. „შენ მიდინარ საქართველოში და გახსოვდეს სიტყვები-რაც მე თქვენ ყველას ჩავაგონეთ—რომ საქართველოს განთავისუფლებას უნდა ეცადოთ“-ო. ამასთანავე მომ-

1) წერილი 1831 წლის 15 აპრილს არის დაწერილი

2) წერილში ჩამოთვლილი პირები შეთქმულების მონაწილენი არიან აბაღან ლუარსაბი და დიმიტრი ბატონიშვილები არიან, ალექსანდრე ჩოლაყაშვილი საქარაბა ძმა, მამუკა ორბელიანი, ქეთევან გამოურკვეულია.

ეს ფოსტის ქალაქის ნახევარი ფურცელი, რომელიც ადგილ-ად-გილ ამოკრილი იყო, ხოლო მეორე ამისთანა თვითონ დაიტოვა და შოთხრა ამ ქალაქის საშუალებით შემდეგში შენ მე მაცნობებ, ჩასაც ან საქმის შესახებ მოასწრებო" (VII, 1154).

იქვე განაგრძობს: „იმავე წელს მიეწერე დიმიტრი ბატონიშვილს, რომ ალექსანდრე ორბელიანი გავიცანი და შეთქმულების მოწყობის საქმეს შეუდექით; წერილის ბოლოში ალექსანდრე ორბელიანმა დიმიტრი ბატონიშვილის მოკითხვა მიაწერა. ამ წერილს ბასუნი არ მიწილია და შემდეგ კიდევ ერთხელ მიეწერე იმავე შინა-ორსისა" (იქვე, 1155).

ამ ამბავს ალ. ორბელიანიც ადასტურებს; მას უჩვენებია რომ „ელიზბარ ერისთავს ჰქონდა მიწერ-მოწერა დიმიტრი ბატონიშვილთან, სახელდობრ 1831 წელს აცნობებდა, რომ საქართველოში წედგა საზოგადოება და იწვევდა მას საქართველოში, რომ ერთ წერილში ჰან თვითონ მოკითხვა მისწერა, მეორე წერილი კი ელიზბარმა მას შოლოდ წაუკითხა" (VII, 1134).

ლუარსაბ ორბელიანი თავის ერთ ჩვენებაში ამბობს: „... ამასთანავე ჩოლაყაშვილმა თქვა, რომ მან შეთქმულების ამბავი პეტერბურგშივე იცოდა საქართველოდან მიღებული წერილების საშუალებითაო" (1, 117). დიმიტრი ბატონიშვილი ტფილისში მყოფ თავის დას თამარს ერთ წერილში წერს: „მოიწერე ჩას აკეთებთ... ელიზბარ და ვახტანგ და სხვები როგორ ატარებენ დროს" (218). სამხედრო სასამართლოს სენტენციაში ელიზბარ ცნობილია „ტფილისის ბოროტგანმეზრახველთა შეთქმულების დამაარსებლად" (Судисаагелა Тифлисского злоумышленного заговора. (XXVIII, 745).

ამასთანავე უნდა გვახსოვდეს, რომ ელიზბარ ერისთავი ზემომოყენილ ერისთავთა შორის პეტერბურგში დადებული ხელშეკრულების ხელის მომწერია.

საქართველოსა და რუსეთში მყოფ შეთქმულთა შორის მიმოწერა უკანასკნელ დრომდის არ შეწყვეტილა. ცენტრარქივის ძველ საბუთთა არქივის განსაკუთრებული მნიშვნელობის საქმეთა ფონდში საქმე № 711 შენახულია გრიგოლ ორბელიანის ძმის ზაქარიას გრიგოლისადმი შემდეგი წინაარსის წერილი: „გრიგოლი შე ეს ორი კვირაა რაც აქა ვარ ღეთის მოწყალებით კარგა მშვიდობით და ჩვენებიც სულ კარგათ არიან, შენ გაზდამ! საქმეებისაგან ვერ მოვიცალე... ვცდილობ, რომ ვალები გადაწვევით, ეგონებ, რომ შევიძლო კიდევ. სხვებრ საქმეში რომ არ ვიყო გართული აქა, სკუჩნათ ექნებოდი. ლუარსაბისაჲს, თუმცა შეიყრებიან ხოლმე, მაგრამ ხში-

რად კი არა, მანანას¹⁾ აქ ველარ ვხედავთ, აქა გული აღარ უდგება---
Все у Мельникова, по знаю для какой цели. Ел фторит те-
перь Дмитрий Эристов. Првезжай сюда и привези разные пуж-
ные вещи, если у тебя денег нет займы; мы здесь заплю-
тим. Ноябрь 16-го дни. (გვ. 52).

წერილი 1832 წელს უნდა იყოს დაწერილი, რადგან დიმიტრი
ერისთავი, რომელიც აქ იხსენება, პეტერბურგიდან ამ წელს ჩანოვი-
და. ვფიქრობთ შემცდარი არ ვიქნებით, თუ ამ წერილის შინაარსში
შეთქმულების საქმის ინფორმაციას დავინახავთ, განსაკუთრებით მნი-
შვნელოვანია გრიგოლისადმი დაეალება. რომ „საქირო. ნივთები ჩა-
მოიტანოს“.

როგორც რუსეთიდან მომავალ ისე რუსეთში მიმავალ ქართვე-
ლებს ევალებოდათ ადგილებზე მყოფ ქართველ შეთქმულებთან ამ
საქმის გამო ურთიერთობა ჰქონოდათ მაგ. გრიგოლ ორბელიანზე
ელ. ერისთავი და აღ. ორბელიანი ამბობენ, რომ ის თანახმა იყო
შეთქმულების თაობაზე ურთიერთობა ჰქონოდა ოქროპირ და დი-
მიტრი ბატონიშვილებთან.

ელიზბარი... 1831 წლის ივნისს გრიგოლ ორბელიანი ჯარის
კაცებთან ერთად პეტერბურგში გაენგზავრა, მე მას სიტყვიერად
დაევალე დიმიტრი ბატონიშვილისათვის ჩვენს განზრახვაზე ყველა-
ფერი ეამბნა. წერილიც მინდოდა გადამეცა, მაგრამ მან უარი თქვა.
რადგან პეტერბურგში გვიან ჩავიდოდა, ხოლო სიტყვიერად ყველა-
ფრის გადაცემა აღმიტქვა“ (XI, 1917).

ალექსანდრე... შემდეგ ამისა რუსეთს მოემზადა წასასვლელად
გრიგოლი, და ჩვენ უთხარით, ახლა რომ მიხვალ მოსკოვს, და პეტე-
რბურგს. ოქროპირ ბატონიშვილთან და დიმიტრი ბატონიშვილთან
იქონიე შეერთება და ლაპარაკი ამ ჩვენს განზრახვასა ზედა რომე-
ლიც აღგვითქვა აგრე აღევასრულებო“ (იქვე, 1918).

თვით სოლ. დოდაშვილმა და აღ. ორბელიანმა კი შეთქმულე-
ბის ჩამოყალიბება ოქროპირს შემდეგი წერილით აცნობეს:

„თქვენო უგანათლებულესობავ საქართველოს მეფის ძე ოქროპირ
უმოწყალებო ხელმწიფევ!

შდაბლად თავის დაკვრას და ხელზედ კოცნას მოგახსენებ, თქვენს
უძვირფასეს სინრთელეს ვისურვებ ყოვლითა სულითა ჩემითა და

¹⁾ 1 ორბელიანი მანანაც სხვა ქალებთან ერთად მონაწილეობას იღე-
ბდა.

მრავალს წელს სიცოცხლეს: ბატონიშვილო! არ ვიცი რომელი დრო იქმნება, განგრძობდება ეს დრო, თუ ახლო არის, რომელსაც ყოველი გონება ჰზრახავს, მოძრაობასა შინა და მოქმედებასა არს..... როდის გიხილავთ მამულსა შინა. თუმცა აქამომდე გახლდი მღუმარე და არ ეაცხადებდი წინაშე უგანათლებულესობისა თქვენისა სიყვარულსა თქვენსა, გარნა ამის გამო ნუ ჰგონებთ. რომელ თქვენც დაეიწყებულა ჰბრძანდებოდეთ ჩემგან. მე ყოველთვის მახსოვხარო, და მაქვს გულსა შინა დამარხული წინადადებანი თქვენნი ყოველისა დროსა შინა სწავლათა გარდაცემისასა.

ამ წიგნის მოწოდებები გახლავსთ მღვდლის შეილი,¹⁾ ამის მამა ბატონიშვილს ალექსანდრეს ახლავს. ეს გიახლებათ პეტერბურგს ფარნაოზ ბატონიშვილთან, და ინებეთ უბრძანოთ თქვენს მოსამსახურეთ, უჩვენონ გზა წარსელისა.

უკეთუ ინებებს თქვენი უგანათლებულესობა და მახედნიერებს ამბითა. ჩემთვის იქმნება დიდი სიხარული.

თქვენის უგანათლებულესობის მოწყალის ხელმწიფისა მარადის მსურველი სიმრთელისა.

უმორჩილესი მოსანსახურე და მონა სოლომონ დოდაევი“.

სექტემბრის 18-სა

1833-სა

ტფილისი.

თქვენო უგანათლებულესო
ოქროპირ ბატონიშვილო

მოწყალეო ხელმწიფე.

ღმერთსა ვთხოვ თქვენს მშვიდობას ისე ვითარცა თქვენ გასურთ, უკეთუ ჩემს აზრს მოიხსნებთ ამა წიგნისა მომტანი მოგახსენებთ. ჩემს ვითარებას, ნე და სოლომონ ივანიჩი²⁾ დიდათ შეგობრები გახლავართ ასე როგორც თქვენ იცნობთ დიახ ყარგად გახლავართ სულ... ღვთით იმედი მაქვს ჩქარა განახოთ. თქვენი მონა მარადის. თქვენი მამიდაშვილი ალექსანდრე ორბელიანოვი“. (რე. XXVI 5272).

ოქროპირი ტფილისიდან სისტემატურად იღებდა ცნობებს შეთქმულების მიმდინარეობაზე. ის დიმიტრი ერისთავს ეუბნება: „შენ მიდიხარ საქართველოში, მე იქ უკვე ველაპარაკე სოლომონ დოდა-

1) ლაპარაკია ტალიაშვილზე.

2) დოდაშვილი

შვილს, შენს ძმას ელიზბარს და ალ. ორბელიანს, რათა საქართველოს განსათავისუფლებლად ახალგაზრდების საზოგადოება შეადგინონ, გთხოვ შენც მიიღო მასში მონაწილეობა“ (645-6). ამასთანავე უთხოვნია ცნობების მიწოდება შეთქმულების მდგომარეობაზე. იმავე წელს მოსკოვში გავლილ დიმიტრი ორბელიანს ოქროპირი შეთქმულების წევრებად ზემოჩამოთვლილთა გარდა ალექსანდრე ჰავეკვაძესა და გიორგი ერისთავსაც უსახელებს (4996. 5002, 5005).

შეთქმულების დაწყების ამბავს თავის მოგონებაში ალ. ორბელიანი ასე გადნოგვცემს¹⁾: „რუსეთიდან მოსული ყმაწვილი კაცები და მე, ამ საქმისთვის რომ გავერთდით, რჩევა მოვახდინეთ: (პირველი მე მკითხეს)“ როგორ დავიწყოთ—აი ჩემი პასუხი: ეს საქმე ჩვენის მეტმა სხვამ არაეინ უნდა შეიტყოს, ამისთვის რომ მინამ ვარემოება თავის თავად არ მოიტანს საქმეს, არას გზით არ შეიძლება აღსრულებაში მოვიყვანოთ ეს განზრახვა ეხლანდელს ქართველებში... ამასობაში პოლშა ზიშალა, ზედ დატანებით კიდევ რუსეთიდან მოვიდა“... და შეუდევით საქმეს დიდის გულმოდგინებით ისე რომ მშობლის მამულის მეტის სიყვარულით, ავად ვსაქმობდით თუ კარგად ველარა გაეიგეთ რა, ისე რომ ეს ჩემი თავი აღარ მოვასვენე იმ საქმეში, და ისინიც კი ჩემი ამხანაგნი, დიდი მცდელნი იყვნენ ამ საქმის ნამეტნავად თავადი ელიზბარ შანშეს ძე ქსინისა ერისთვის შვილი, რომელიცა ყველას ჩვენზედ უპირველესი მცდელი ის შეიქმნა“ და სხ. (ყოფ. წერაკითხვის საზ-ის ხელთნაწ. №1659).

თუ მოვიგონებთ, რომ პეტერბურგში დიმიტრი ბატონიშვილი ყველა საქართველოში მომავალს საზოგადოების შედგენასა და გავრცელებას ავალბდა, ძნელი დასაშვები არ იქნება, რომ ხ. დოდაშვილს უკვე ასეთი საზოგადოება ჰყავდა ელიზბარის ჩამოსვლამდის. ყოველ შემთხვევაში ფილადელფოსს თავის მხრივ უკვე ჰყოლია ხალხი შექმნილი და ურთიერთ შორის მიწერ-მოწერაც გაუმართავთ. მაგ. დავით ერისთავი ფილადელფოსს ერთს წერილში წერს „შენი წერილი მეზრძა, რომელიც ავანტყოფი მწოლიარე აღმადგინა ხარეცელით. შე უღმერთოვ პატარა ადრე მოგეწერა, რა მადლი გინდოდა...“

გარდა ამისა ცხენს ნუ იყიდო. ადრევე მოგახსენე. არ გინდა

1) მოგონება დაწერილია ცოლთან საუბრის სახით.

2) ეს სიტყვები თვით ავტორს მოუტყვევია ფრჩხილებში.

3) ამ სიტყვის შემდეგ თავისუფალი ადგილია დატოვებული, ალბად რომელიმე შეთქმულის გვარი უნდა დაეწერა, მაგრამ რალაც მოსახრების გამო აღარ დაუწერია

1928 წლის 13 თებერვალი. თბილისი ვაჭრობის
 და სავაჭრო განყოფილება. თბილისი
 ვაჭრობის განყოფილება. თბილისი
 ვაჭრობის განყოფილება. თბილისი
 ვაჭრობის განყოფილება. თბილისი

თბილისი ვაჭრობის განყოფილება. თბილისი
 ვაჭრობის განყოფილება. თბილისი
 ვაჭრობის განყოფილება. თბილისი
 ვაჭრობის განყოფილება. თბილისი

1928 წლის 13 თებერვალი
 თბილისი ვაჭრობის განყოფილება

უცხოეთის ვაჭრობის განყოფილებაში დადებული
 ხელშეკრულება

ცხენის ყიდვა მეთქი. და არ დამიჯერე და ახლა ამას მოგახსენებ. ჩემი ცოდვა გქონდეს თუ როდესაც ცხენი დაგჭირდეს აქედან და-
შობარო (?). რა დაგემართა აგრე უნდა ერთობა... თუ დიდი და-
მაბრკოლებელი საქმე არა გქონდეს ცხენებს მოგართმევ და ამოღი
და მნახე დიდი საქმე მაქვს შენთან. აღარ გახსოვს რა ერთი დრო
არის განელილი რაც შენთან ლაპარაკი არა მქონია.

შოგილოცამ ურათუბანს¹⁾ ყოფნა და სხვას ალაგებშიაც, მძი-
მედ იყავ რა გინდა ჩემგან.

წენი დავით ერისთავი
ოკდონბრის ბ-სა.

არ მეგონა ქალაჩუნა ჰყოფილხარ აკი ანობდლი რომ რასაც შერ
მეტღვი იმას ვიქო, აკი გითხარ შიშია ახალი ანბანვი რაც იცოდმ
მაცნობე (VII, 126).

ასეთი მდგომარეობაა 1829 წლის შემოდგომამდე. ამ დროს-
თვის საქართველოში ჩამოდის ოქროპირ ბატონიშვილი, მას თან მო-
ჰყვება ელიზბარ ერისთავი 1830 წ., და შეთქმულებას უკვე მტკიცე
ორგანიზაციის საფუძველი ეყრება.

ვისგან შედგებოდა ეს პირველი ორგანიზაცია შეთქმულნი პი-
რდაპირ არ ასახელებენ, გარდა აღ. ორბელიანისა. ის ამბობს, რომ
ოქროპირ ბატონიშვილი:

„მოჰყვა ესრეთ, აქ ბევრნი კარგნი პატიოსანნი კაცი არიან,
რომ იმათ ენდოთ. და კარგს რჩევასაც მოქცემნო, პირველი დიან
ქკვიანი კაცი არის ჰავჰავაძეო“ და განათლებული, და ჩენის გული-
სთვისაც ადრე დატყვევებული იყო რუსეთშიაო ამისი ნდობა შეიძ-
ლებო, და კარგს განკარგულებას მოახდენსო, და უცხო ზაგოვორს
გააკეთებსო. მეორე აქ კიდევ ელიზბარ ერისთავი არისო, ისიც კარგი
ქკვიანი ყმაწვილი კაცი არისო, მესამე კიდე სოლომონ დოდავი
ჩვენთვის თავდადებული კაცი არისო, მე ვიცო ისიც იყაბულეზსო, აი
ესენი ბევრ კაცს იშოვნიანო, და მასუკან, წყნარ-წყნარ მოხდება ჩენი
საქმეო.. ესეც მითხრა თამარ ბატონიშვილისა დიან ქკვიანი დედაკაცი
არისო, მე მგონია. ისიც აყაბულეზსო“ („რვ. 1. 137 გვ.):

ეს ამბავი 1830 წელს ეკუთვნის. ამ დროს ელიზბარი საქარ-
თველოშია ჩამოსული. აღ. ორბელიანის ეს ცნობა უნდა შეეხებო-
დეს შეთქმულების აზრის მატარებელ სხვადასხვა პირთა და, შეიძ-

¹⁾ სოფელია კახეთში.

²⁾ აღ. ჰავჰავაძეზე ლაპარაკი.

ლებს, ჯგუფთა ერთ მთლიან ორგანიზაციაში შედუღება - შეკავშირებას.

ელ. ერისთავი უჩვენებს, რომ მას ტფილისში შეთქმულთა ორგანიზაციის შემქმნელმა ოქროპირ ბატონიშვილმა შემდეგი ინსტრუქცია მისცა: „განსაკუთრებით ახალგაზრდებში უნდა ეძიოთ. შეთქმულებისათვის განოსადეგი ხალხი, პირველად ნაცნობობიდან უნდა დაიწყოთ. მერე დაუმეგობრდეთ, გაიგოთ შეძლებისდაგვარად მისი თვისება, შეუძლიან თუ არა საიდუმლოების დაცვა და ბოლოს ისიც გაიგოთ დაწერილებით, თუ როგორი აზრისაა მთავრობაზე. ხოლო შემდეგ გაუმელავენოთ შეთქმულება ძალიან ფრთხილად, აუცილებლად მარტოს“ ამასთანავე ოქროპირი არწმუნებდა ელიზბარს, რომ ეცდება საქართველოში დაბრუნდეს და მაშინ თვითონ იმოქმედებს როგორც საჭიროა, იქამდე კი აუცილებელია ახალგაზრდების ვაცნობა და მათთვის შეთქმულების ფრთხილად გამჟღავნება (2082).

რასაკვირველია, აქ ყველაფრის დამნაშავედ ოქროპირი განკუთვნილი გამოყვანილი. ეს საქმე ადგილობრივ მზადდებოდა და ოქროპირ ბატონიშვილი მხოლოდ საბაბი გახდა, შესაკრებ პუნქტად გადაიქცა. მისი სახით, როგორც ვთქვით, შეთქმულთა გაერთიანება მოხდა, თორემ ყველა საქართველოში ჩამოსულ ქართველს ამგვარი იდუა თან ჩამოჰქონდა, ხოლო ელიზბარ ერისთავს კი საგანგებოდ ჰქონდა დავალებული შეთქმულების ორგანიზაციის მოწყობა და ოქროპირ ბატონიშვილი ხელის შემწყობი იყო და არავითარ შემთხვევაში ამის მთავარი მიზეზი იგი არა ყოფილა, როგორც თვით ელიზბარც კი უჩვენებს, რომ იგი ოქროპირმა ჩაითრიფ ამ საქმეში. ან ყოველ შემთხვევაში განგებ იყო მოწყობილი შეთქმულებისათვის საძირკვლის ჩამყრელთა ოქროპირ ბატონიშვილის მეთაურობით საქართველოში თავის მოყრა.

საბოლოო დასკვნა ასეთი შეიძლება: 1829 წლის შემოდგომისათვის შეთქმულების მოწყობის ყოველგვარი წინასწარი სამზადისი თავდება და მთლიანი ორგანიზაციის ჩამოყალიბება მზადდება, რასაც ამ საქმისთვის რუსეთიდან ჩამოსული ოქროპირ ბატონიშვილი (1828 წ.) და ელიზბარ ერისთავი (1830 წ.) აგვირგვინებენ 1830 წლის დასაწყისში.

კარგა ხანია ამ ნიადაგზე საქართველოშიც ეხმაურებიან.

საქართველოს ცენტრარქივის განსაკუთრებული მნიშვნელო-

შეთქმულთა ორგანიზაციის შემაღენლობა, წარჩინებულ ქართველთა და უცხოელთა მონაწილეობა

როგორც ვთქვით ალ. ორბელიანი არ ასახელებს პირველი ორგანიზაციის წევრთ, მაგრამ მასალებიდან შემდეგში ირკვევა, რომ ტფილისის ორგანიზაციის აქტიურ წევრად და ხელმძღვანელად სახნი იყვნენ: 1 თვითონ ალ. ორბელიანი, რომელიც მეტად თვალსაჩინო როლს თამაშობდა. შეთქმულებასთან დაკავშირებული არც ერთი საკითხი მას არ აცდებოდა, ის მუშაობის ცენტრია, ყველა შეთქმულთ ან უშუალოდ, ან რომელიმე მთავარი შეთქმულის საშუალებით მასთან აქვთ აუცილებელი ურთიერთობა. ის მუდმივ ტფილისში იმყოფება. შეთქმულებასთან დაკავშირებული არც ერთი გარემოება, არც ერთი საკითხი, რომელიც კი შეთქმულების დაკოხხულ წევრთა მიერ იყო დასახელებული, ან ამა თუ იმ სახით წამოიქრა კომისიაში, ალ. ორბელიანის გარეშე არ არის განხილული, რადგან უიმისოდ შეთქმულთა მიერ არც ერთი საკითხი არა ყოფილა გადაწყვეტილი. თვით ელიზბარ ერისთავი, როდესაც ტფილისიდან მიდიოდა სადნე შეთქმულების გასაფრცელებლად. თავის მოქმედების შესახებ ინფორმაციას ტფილისში მყოფ შეთქმულებს ალ. ორბელიანის საშუალებით აწვდიდა. „აი რასა წერს ალ. ორბელიანი სოლ. დოდაშვილს უთარილო წერილში: „...ელიზბარის წიგნი“ მონივიდა. ხვალ საღამოზე გიახლებით და მოგახსენებთ“ (II. 226).

შენახულია აგრეთვე მისი ერთი წერილის ნაგლეჯი: „ბიძინავ!).. დიახ კარგი ამბები; ვიცი, და როცა გნახავ მაშინ გეტყვი ხომ შეიტყე რაც არის თუგინდა შალვასაც?) უთხარ.—თქვენი ძმა აღექანდრე ორბელიანი 1831 წ. ივლისის 13. ტფილისი“ (295).

უფრო საინტერესოა მისივე ამავე ბიძინა ერისთავისადმი მეორე წერილი:

„უსაყვარლესო ძმაო ბიძინავ:

1) და 2) ერისთავები არიან.

შენი შეუძლებლობა შევიტყე დიდათ შევწუხდი მაგრამ ძალიან სუსტი ხარ, ღმერთსა ეთხოვ შენს მშვიდობას, ვიცი აქაურ ამბავს მოიხსენებ წუხელის ჩირალდანი იყო ვარშავის აღებისათვის, მაგრამ ვარშავა კი ომით არ აუღიათ, იმათი ჯარი გასულა, და ქალაქი ისე დაუნებებიათ, და შემდეგ ენახათ კიდეც რა იქნება ნგონია ჯერ კიდეც ვერ გადაწყდეს ღმერთმა უკეთ იცის. ეს იქმარე დიახ საჩქაროთ ვწერ.

შენი ალექსანდრე ორბელიანი.

კე სექტემბერს ჩულა (1831) წელსა ტფილისში" (297).

ალ. ორბელიანი შეთქმულთ საჭირო შემთხვევაში ტფილისში უნწევდა ხოლმე.

თეიმურაზ ამილახვარი უჩვენებს: „იქნება ერთს თევზდის ჩემა ძმამ მომიტანა წიგნი ალექსანდრემ მომცაო, იქ მწერს როდესაც ეს წიგნი მოგივიდეს დაუყოვნებლად შენ ჩამოდი და თან ჩამოიყვანე შენი სახლის კაცი ბარძიმ ამილახვაროვი, დიდი საჭირო საქმე მაქვსო. ეს იყო დაწერილი თითონ ალექსანდრესაგან მისივე ხელმოწერილი და ბოლოსაც ეწერა იასე ფალავანდოვი“ (1,121).

ჩვენება მიცემულია 1832 წლის დეკემბრის 17-ს. მაშასადამე, ერთი თვის წინად ესენი ალექსანდრეს დაუბარებია, ალბად აჯანყების 20 ნოემბრისათვის დანიშვნასთან დაკავშირებით დირექტივების მისაცემად. გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენებით მას დაღესტანში ლაშქრობის წინ ფილადელფოსისათვის მიუწერია: „რაც დაგპირდეს ალექსანდრე ორბელიანს მისწერო“ (II, 381) იმავე ჩვენებაში ამბობს: „ანბანი“) თავად სოვეტნიკ ალექსანდრე ორბელიანისთვის არ ამიხსნია, მაგრამ ლაშქრობაში წასვლისას, ამა წლის ეზაფხულზე, მას უთხარი, რომ მე მივწერე ფილადელფოს ბერს, რათა საჭიროების დროს მიმოწერა იქონიოს თავად სოვეტნიკ ალექსანდრე ორბელიანთან“. (იქვე, 381).

2. სოლომონ დოდაშვილი, რომელიც ალ. ორბელიანთან ერთად უმეტეს შემთხვევაში ტფილისში იმყოფება და შეთქმულების ყველა საკითხებს უნთავრესად ეს ორნი სწყვეტენ. დოდაშვილის მთავარ მოვალეობას წყალობის საპროპაგანდო ნაწილი ლიტერატურული გზით. ალ. ორბელიანი იმპერატორ ნიკოლოზ პირველისადმი შეწყალების თხოვნაში სხვათა შორის წერს: „უფლის სოლომონ დოდაშვილის საქმენი განმკვირვებდნენ, ესრეთ, რომ დოდაშვილი იყო კლები კაცი, და ახლა მთავრობის მიერ, აპყვავებული იქნა, და ამო

1) ფილადელფოსის მიერ შედგენილი საიდუმლო ანბანი იგულისხმება.

ბოროტს განზრახვასა ზედა ვითარ ფიცხლად იქნებოდა. რომელიც განმარტებდენ მისნი ესრეთნი საქმენი“-ო (XXV 5050).

3. ელიზბარ ერისთავი, რომელიც ამ სამეულის წევრია და უმთავრესად ტფილისის გარედ მყოფ წევრებთან და ჯგუფებთან ურთიერთობის საკითხებს აწყობს, ქმნის ადგილებზე შეთქმულების წევრთა კავშირს. უკანასკნელ დროს ესეც მუდმივ ტფილისში იმყოფება. თავის მოგონებაში აღ. ორბელიანი წერს: „ჩემი ანჩანაგნი დიდი მცდელნი იყვნენ ამ საქმისა, ნამეტნავად თავადი ელიზბარ შანშეს ძე ქსნის ერისთავის შვილი რომელიც ყველას ჩვენზედ უპირველესი მცდელი ის შეიქნა“-ო (ყოფ. წერა - კითხვ. საზოგ. ხელთ. ნაწ. №1659). შეთქმულების განხორციელების გზაზე შედგომის ხანს იგი საერთო უფროსად და ხელმძღვანელად იქნა არჩეული (II, 191).

აღ. ორბელიანი კომისიის კითხვაზე უპასუხებს: „როგორც მე მახსოვს, არ ვიცი სად იყო, რომ ჩვენმა საზოგადოებამ პირველად დამდევს ვალად, რომ შენ იყავ ჩვენი ნაჩაღნიკიო.—მე დიან პატივისცემით დავეითხოვე იმათი წინადადება. შემდეგ იასებს¹⁾ სთხოვეს იმანაც დაითხოვა, და მასუკან მგონია, როგორც მახსოვს, ელიზბარ ერისთავმა იკისრა, მე ვიქნები თქვენი კომანდირიო-ამაზე მეტი არ მახსოვს რომ სხვა ყოფილიყოს ჭინმე. და ჩვენი ზაგოგორის თავი ელიზბარი იყო, ამისთვის რომ, დიდათ ცდილობდა, და ყოველს ადგილას მიმომსვლელი ის იყო, და შუა კაცი“. (VI. 1068).

რომ შეთქმულების მონაწილეობა - გამაგრებელი სამეული მართლაც დასახლებული სამი პირისაგან შედგებოდა, ამას ვახტანგ ორბელიანი ადასტურებს. ის ამბობს: „ჩემი ძმა ალექსანდრე, ელიზბარ ერისთავი და დოდაშვილი ხშირად ჩაიკეტებოდნენ ხოლმე ოთახში და იქიდან დიდხანს არ გამოდიოდნენ“-ო. შემდეგ უმატებს: „ჩემი ძმა ალექსანდრე, ელიზბარ ერისთავი და დოდაშვილი ცდილობდნენ შეთქმულების გაგრძელებასა“-ო (1,131). ლუარსაბ ორბელიანი უჩვენებს: „მე ხშირად დავიარებოდი ჩემს დისწულ მელნიკოვს²⁾ ცოლთან ხშირად ეკითხულობდი ელიზბარს, მაგრამ ყოველთვის მიპასუხებდნენ, რომ ის აღ. ორბელიანთან არის, ყოველ დღე და ღამე ორი სამი საათი იქ, ალექსანდრე ორბელიანთან იყო ხოლმე ელიზბარ ერისთავი“ (1,117).

რასაკვირველია არც ამ სამის მუშაობით განისაზღვრებოდა შეთქმულთა მუშაობა და არც დასახლებულთა შრომით შემოიფარგ-

1) ფალავანდიშვილი

2) ანჯრია მელნიკოვა, ტფილისის პოლიცემიანტერი, შეთქმულების მონაწილე.

ლებოდა ამ პირთა საქმიანობა. შეთქმულთა ერთი ნაწილი უახლოეს მონაწილეობას იღებდა შეთქმულების მნიშვნელოვანი საკითხების შემუშავება გადაწყვეტაში, ხოლო მიმდინარე საქმეებს დასახელებული სამეული განაგებდა. ს. დოდაშვილის ჩვენებით, როდესაც ელიზბარი ტფილისში არ იყო ხოლმე, საქმეები წეჩერებულ იყო. დიდ მონაწილეობას იღებს აგრეთვე იასე ფალავანდიშვილი გარკვეული დროიდან, განსაკუთრებით უკანასკნელ ხანში, ის თითქმის შეთქმულთა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, შტაბის აუცილებელი წევრია ყორღანაშვილის ჩვენებიდან კტყობილობით, რომ ი. ფალავანდიშვილთან: „დადიონდენ მრავალი კაცი დღისითაც და ღამითაც მაგრამ იმის კამპანია ყოველგვარ იყვნენ ალექსანდრე და იმის ძმა ვახტანგ თეკლე ბატონიშვილის შვილები და ელიზბარ და თავის ძმა დიმიტრი ერისთვიშვილები, და ლეარდიის აფიცერი გიორგი ერისთვიშვილი, დოდაევი, სტეფან მოურავიშვილი ავთანდილოვი, ზაქარია ჩოლოყაშვილი ყოველთვის ესენი ღამით შეიყრებოდნენ და შავიდოდნენ ცალკე ოთახში კარს მიკეტდნენ და თავისთვის ლაპარაკი ჰქონდათ და არ ეიცოთ თავიანთის რა დაწყობილობა ჰქონდათ“ (III, 382).

უნდა აღინიშნოს, რომ შეთქმულთა მოქმედება მარტო ტფილისით არ შემოიფარგლებოდა. მათ გაცხოველებული ურთიერთობა ჰქონდათ რუსეთში და სპარსეთში მყოფ ქართველ და მათი აზრის დანარჩენ მოზიარებთან. ჰქონდათ აგრეთვე მიწერ-მოწერა საქართველოში მყოფ შეთქმულების თვალსაჩინო წევრებთან, როგორც მაგალითად, ფილადელფოს კიკნაძესთან, ისევე როგორც ამ უკანასკნელს ჰქონდა ასეთივე გამართული სხვა წევრებთან. თელავის მაზრა ფილადელფოსთან მჭიდრო ურთიერთობაში ყოფილა.

აი. მაგ. რასა სწერს დავით ერისთავი ფილადელფოსს: „თურნე საქმეზედ მიწერ-მოწერა გაქვსთ და მე კი არას მატყობინებთ, უეჭველად სარწმუნო უნდა ბრძანდებოდეთ“.. და სხვა (ცენტრ. არქ. ეის განსაკუთრ. მნიშვნ. საქმ. ფონდის საქმე № 170, გვ. 374). დაწერილია 1830 წლის მაისის 27-ს, როგორც ამ საქმეში დაცული მიმოწერიდან ჩანს კახეთის უდიდესი ნაწილი, განსაკუთრებით თელავის მაზრა, ფილადელფოსთან მჭიდრო ურთიერთობაში ყოფილა შეთქმულების გამო, ხოლო შემდეგში (1832 წ.) გიორგი დავითის ძე ერისთავი და ფილადელფოსი, ამ უკანასკნელის მიერ შედგენილი საიდუმლო ანბანის საშუალებითი ურთიერთშორის გაცხოველებულ მიმოწერას აწარმოებენ.

ამნაირად 1830 წლისათვის უკვე არცებობს შეთქმულების

ცენტრი ტფილსში აღ. ორბელიანის, ს. დოდაშვილისა და ელ. ერისთავის შემადგენლობით. ხოლო ადგილებზე არიან სათანადო ორგანიზატორები, როგორც მაგ., შუამთაში ფილ. კიკნაძე, რომელიც ამაჟღეროს ცენტრთან მკიდრო კავშირშია. გ. დავითის ძე ერისთავი სხვათა შორის უჩვენებს, რომ ფილადელფოსმა „აქტი გონიური“-ს გადაცემის დროს უთხრა მას: „იცის ჰავჰავაძემ... და სხვა და... დაებადა აწრი კახეთში სხვა საზოგადოების არსებობაზე“ (2024, 3490). მაგრამ ამას უფრო ცხადად ქვემოთყვანილი გვიჩვენებს. საპყრობილეში მასთან ერთად დამწყვედულ მღვდელ მესხი-შვილისა და ნათალიშვილისათვის ფილადელფოსს უთქვამს:

„ოდეს იყო საქართველოსა... მეფის ძე ოქროპირ გამომიცხადა მე ჰაზრი საქართველოსა შინა მეფობის აღდგენისა, რომელ უკეთუ საქართველოსა შინა მოხდების ჭაიმე აღრეულობა ანუ წინააღმდეგობა, მაშინ ხელმწიფე როსიისა დაუტევებს საქართველოსა. და თუ ამ საგანზედ ეცდები შენ როგორმე ხალხის შეგონებას და აღდგება საქართველოსა შინა მეფობა, მაშინ რომელს ეპარხიაზედაც გსურს მღვდელ მთავრად გაკუროხებო და სასწავლებელს მოგანდობო; ამაზედ გეჭონდა ლაპარაკი მე უთხარ ოქროპირსაო ეგ ჰაზრი სხვათ ვინც იციან თუ არ გამომიცხადებ მე გაგცემ, მაშინ ოქროპირმა მითხრაო ეს საქმე იციან შაჰზადასთან¹⁾ რომ ლეკი(?) არი იმან, ეგრეთვე აქ რომ ფრანკუცია²⁾ რომელ ქართულსაც სწავლობს იმან და ერთი ეგრეთვე წვერნალები მოხუცი კაცი დადიოდა იმანაც იცის და პორფირი ბერმაო და სხვამ არაეინ იცისო, შემდგომად როდესაც წაეიდა ოქროპირ და მე კახეთში წაეედი, რამდენსამე ხანს უკან ვიყავ თელავს და მიეელ თაეადს აბელ ჩოლაყაევეთან, რომელიც იდგა ივანე ღვდლის სახლში, იმ დროს აბელ დადიოდა გარეთ ბალკონზედ შეწუხებული და ოხრამდა, მე ვკითხე რა მიზეზი, მან მითხრა: „ამდენს ტანჯეასა და მწუხარებაში ვართ და ყვედრებაში რომ სათქმელი რამე გეინდოდეს სიმართლე ხმას ვერ ამოეილებთ და როგორ არ შეეწუხდეთ“. მერე მე უთხარ მაგის საშუალებას უნდა ეცადნეთ და შეიძლება განთავისუფლება და უთხარ აბელსაო როგორც შესაძლებელი იყო ეს საქმე, მიერიდგან იყო აბელ იმ თადარიგში, რომ ფშავ ხეესურეთის ხალხი უნდა მოებირნა როგორმე და ივანე ერისთავი

¹ შაჰზადას ვინაობა ვერ გამოვარკეე ვინმე ლეკი უნდა იყოს და კითხვის ქვეშ დასმული სიტყვაეც უნდა იყ-თხებოდეს „ლეკი“.

²⁾ საფრანგეთის საეონსულოს მდივაიი ლეტელეე იგულისხმეხა.

რომ კარში მიდიოდა მაშინ იმ ხეობებში დაბრკოლება თუ რალაც მომხდარა, ისიც აბელის დარიგება იყოველ, რომ მეზობლები არიან იმ მხარის ხალხი და ნუ ნოვიმდურებთო (ეთომც აბელს ეთქვას და ასე შეეგონებინოს ხევსურებისათვის) და თოფის წამლისათვისაც ფული გაუგზავნა აბელმა მთაშიო. ამავე აზრზე მყვანდა ჩემი ნათლიმამა ნოდარ ჯორჯაძე გამზადებული თავის სამოურაო ხალხის დიდებით, რომ ისინი დალესტანსაც აურევდნენო, და კვალად ამ აზრზე ლაპარაკი გამოუტყსადე ღანჯალ მაიორს ჭავჭავაძეს და უთხარ ზემოხსენებული თადარიგები. მაშინ ჭავჭავაძემ მოთხრა სხვანაც არიან თადარიგში და სახელები კი არ მოთხრაო. გარდა ამათსა სხვებსაც ალევგორიულად რამდენსამე უთხარო, როგორც რევაზ მაყაფეს, აგრეთვე ჩხვათა თავადაზნაურთა და გლენთაცა, რომ სირცხვილია თოფ-იარაღი არ გაქეთ რიგზედ დაწყობილი ამდენი მტერიანობა არი როგორი ყმაწვილი კაცნი ხართ და ამგვარად რამდენთამე ჰქონდათ თადარიგო, ვგრეთვე ხიზიუში იმედი მქონდა, რომ კაცნი მყვანდნენ იმიხთანანი, რომელნიც შესძლებდნენ ვალმა ლეკებისა და გამოღმა ხალხის არევას და კახელი გლენკაცობისა აღვილი იყო ყველგან ამითი, რომ ეთქვა სალდათს ითხოვენ მაშინვე აირეოდნენო, აგრეთვე დავით ერისთავს უთხარი იმავე აზრის წასამართებლად არაგვზე წადიო და იქაურს ხალხს კარგად ეჩვენე, რომ ისინიც მზად იყვნენ და ის დავითიც იმ თადარიგში იყოვეო. ერთ ღროს ჩოლოყაანთსა ვიყავით წირვაში მიწვეული არხიმანდრიტები, თავადები და სამღვდელელობანი, იქ თავადებმა სადილის უწინ მომიტაცეს და ხელხელ დავყვანდიო. მერმე როცა მოვბრუნდით იქ სადაც სადილი იყო მომზადებული მე უთხარ თავადებს აგრე მომატებით ჩემს პუტივისცემას ნუ აგრძნობინებთ ხალხში ამივდეთ, რადგან არხიმანდრიტები ჩემზე უფროსნი არიან, შურს აიღებენ და ვაი თუ სხვა რივად იფიქრონ რამე და საშიშიაო, ხოლო როდესაც პატარა გიორგი ერისთავი¹⁾ ვნახე ჩოლოყაანთ სახლში და მოთხრაო ჩვენ რამდენიმე ვართ და გესურს მამულისათვის სასარგებლო რამ და გვაქვს ამაზე შეკრებილობაო, ეს აზრი რომ გავიგონე რომ ჩემ აზრსა გვანდა მაშინ აღუთქვი აკტის მიცემა და იმგვარად ალევგორიით ვილაპარაკეთ, რომ ისიც მიხვდა და მეც ერთმანეთის აზრსა, ამოიარა მონასტერში გიორგიმ და მივეცი აკტი და თუმცა იქ ეწერა კანონი თუ როგორ ერთს მეორისათვის გამოეცხადებინა, მაგრამ როგორც მე მქონდა კახეთში დაწყობილი რომ ჩემს მეტმა და იმის მეტმა არავინ იცოდენ ვისაც მე ვეუბნებო-

¹⁾ გ. დავითის ძე ერისთავი — დრამატურგი.

დი, ესე იგი იმათ ერთმანეთისა არ იცოდნენ, თუ სახელდობრ რომელმა იცოდა ეს საქმე და რომელმა არა". (3696—98).

რომ შეთქმულთა სხვადასხვა ჯგუფები ნამდვილად არსებობდა ამას იასე ფალავანდიშვილიც ამოწმობს: „სოვეტნიკმა¹⁾ მითხრა, რომ ეხლა ორი საზოგადოება იქნება, ერთი გენერალ მაიორ ჭავჭავაძისი, ლუარსაბ ორბელიანითურთ, ხოლო მეორე გენერალ მაიორ თავად მუხრანსკისა“-ო. (3346).

ამგვარად ტფილისის ცენტრი აერთიანებდა შეთქმულთა სხვადასხვა ჯგუფებს და საზოგადოებებს, რომელნიც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში იყო მოწყობილი.

შეთქმულთა ჯგუფებისა და საზოგადოებების ჩამოყალიბების შენდევ იწყება გეგმიანი მუშაობა განზრახულის სისრულეში მოსაყვანად. პირველ ყოვლისა ალ. ჭავჭავაძე იძლევა წინადადებას ალექსანდრე ბატონიშვილთან კავშირის გაბმის შესახებ. ეს საქმე ალ. ორბელიანს ევალება, რომელიც მეორე ალექსანდრე (გიორგის ძე) ორბელიანის დახმარებით. სპარსეთში ალ. ბატონიშვილთან თათარს ჰგზავნის და ატყობინებს რა ქართველ შეთქმულთა განზრახვას მოუწოდებს მას, რაჟთ აჯანყების დაწყებისთანავე კახეთში შევიდეს. სოლ. დოდაშვილი, ელ. ერისთავისა და ალ. ორბელიანის მიერ გამხდევებულნი, იწყებს საპროპაგანდო მიზნით ქართულ ჟურნალის გამოცემას. იწერება ლექსები და თხზულებები საქართველოს მდგომარეობაზე, თავისუფლებაზე და თავდაცვის საჭიროებაზე.

ჰქმნიან რა შეთქმულნი შინაურობაში მტკიცე კავშირს, ურთიერთობას აბავენ ზოგიერთ უცხოელებთან და ლიბერალურად განწყობილ საქართველოში მყოფ რუს მოხელეებთან, მაგრამ ამანე ქვევით. ჯერ შეთქმულთა მუშაობის მეთოდები გაეარკვიოთ. როგორც უკვე ნათქვამი იყო, შეთქმულთ კარგად ჰქონდათ მოწყობილი საიდუმლოების დაცვის საქმე. პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს ფილადელფოს კონკრეტული მიერ მოგონილი საიდუმლო ანბანი, — თუმცა ძალიან მარტივი, — რომლითაც ის აწარმოებდა შეთქმულებთან მიმოწერას და რომლითაც გიორგი ერისთავის მიერ ფილადელფოსთან და მისი მიწერილი ორი მნიშვნელოვანი წერილი დაწერილი.

ფილადელფოსის საიდუმლო ანბანი სკოდნიათ აგრეთვე მასწავლებელს დიმიტრი ყიფიანს (III, 875) და დავით ერისთავს (XV 2900). საიდუმლო აზრების ერთი მეორისათვის გასაზიარებლად შეთქმულთ ქონდათ აგრეთვე პირობითი გამოთქმები. შეთქმულების

1) ე. ი. ალ. ორბელიანმა.

საქმეებში დატულია დიმიტრი ერისთავის ქალაქებში ნაპოვნი პატარა ბარათი (XIII, 2544). რომელიც ოქროპირ ბატონიშვილისაგან ქჷონდა მიღებული. ბარათი შეიცავს ამა თუ იმ ერის ან პირის გამოცვლილ სახელს საიდუმლო მიზნებისათვის, მაგალითად Розен ¹⁾ — ვარდი А. Пухляков²⁾ — ბულბულა, Мухомов — ყვავი, Фраицукс — ბუმბულიანი, ნარჩიტა, Прусакш — სასტიკნი, Австрийцы — ფილოსოფოსნი Русские — მხეცნი — Р(=Русский) Царь — ლომი. Англичане — ლომნი. Ан(=Английский) царь ბახუსი, Турцы — მაჰმადი, Армяне — ოპოზნელი (შეჩვენებული). დიმიტრი ერისთავის ჩვენებით: „შეთქმულების შესახებ“, ყველა გამოთქმები ფიგურალური იყო, ისე რომ უცხო ადამიანს მისი გაგება არ შეეძლო“ (XXI, 4139).

საიდუმლოების დაცვის მიზნითვე შეთქმულნი ერთი მეორეს „მეგობრებსა“ და „უროდებს“ უწოდებდნენ, როგორც ეს დიმიტრი ერისთავის ელიზბარისადმი წერილიდან ჩანს: „რატომ არა ვწერ პეერი მეგობრები გყავს თუ არა და ან როგორ გგონია შენი საქმისა... ლუარსაბმა, დიმიტრიმ, და ალექსანდრემ მოგიკითხეს სულ გაგინებენ რა უროდი იყო...“ (XIII 2354). შეთქმულნი „უროდებად“ იწოდებიან აგრეთვე დიმიტრი ბატონიშვილის თავის და თამარისადმი წერილებში (5277—5303).

მაგრამ ყველაზე უფრო შენდევია საინტერესო: ელ. ერისთავისთვის საქართველოში წამოსვლის წინ დიმიტრი ბატონიშვილს ფოსტის ქალაქის ნახევარი გადაუცია, რომელიც ალაგ-ალაგ ამოქრილი ყოფილა და რომლის საშუალებითაც შეიძლებოდა საკუთარი აზრის გადაცემა ისე, რომ მიმღებს ის წაეკითხა სხვისთვის სულ სხვა რაირად. ხოლო თვითონ კი, ასეთი ფურცლის საშუალებით ისე გაეგო, როგორც საჭირო იყო „1830 წელს, პეტერბურგიდან გამომგზავრების წინა დღეს, რადგან დიმიტრი ბატონიშვილს ვიცნობდი; ამიტომ მომცა მან საფოსტო ქალაქის ნახევარი, რომელიც ალაგ-ალაგ ამოქრილი იყო და მითხრა ამ ქალაქის საშუალებით შემეტყობინებინა მისთვის, რაც საქართველოში მოხდებოდა“ — ი ამბობს ელიზბარ ერისთავი (III, 371).

1832 წლის დასაწყისში პეტერბურგიდანვე გამომგზავრებული დიმიტრი ერისთავისთვისაც საიდუმლო მიმოწერისეე საწარმოებ-

1) კავკასიის კორპუსის უფროსი.

2) აღ. ბატონიშვილი.

3) მუხრან ბატონი

• 564996 • ԿԱՍՏԱՆԻՆԻ ԳՍԲԵՂՐԱՐԻ ԳԿՆԵՄԵՆԵՐԿՈՒՆԸ

Հայաստանի ԳՍԲԵՂՐԱՐԻ
ԳՐԱՆՈՒՄԻ

ՀԱՅԿ

ՄԱՍԻՍԻԱՆԻ ԳՐԱՆՈՒՄԻ

ՀԱՅԿԻ ԳՐԱՆՈՒՄԻ

ՀԱՅԿԻ ԳՐԱՆՈՒՄԻ

Հ Ա Ս Ի Ն Ե Ր Կ Ո Ւ Ն
Մ Ա Ս Ի Ն Ե Ր Կ Ո Ւ Ն

Մ Ա Ս Ի Ն Ե Ր Կ Ո Ւ Ն

Մ Ա Ս Ի Ն Ե Ր Կ Ո Ւ Ն

ლად დიმიტრი ბატონიშვილს ამოქრილი ქალადი გადაუცია (1296). ამისთანა ნიმუში თებერელის 21-ს მოსკოვში გამოვლის დროს მას ოქროპირ ბატონიშვილისთვის დაუტოვებია, რომლისაგან სამაგიეროდ ზემოდმოყვანილი პირობითი გამოთქმები მიუღია.

ხსენებული ამოქრილი ფურცლის ნიმუში მიუცია ელ. ერისთავს საგამომძიებლო კომისიისათვის, რომელიც საქმეებშია დატული, მაგრამ ნამდვილად ასეთი იყო იგი თუ არა ძნელი სათქნელია; არც იმის გამორკვევაა შესაძლებელი. თუ ამ ფურცლით რა ნაირად სარგებლობდენ, ან საიდუმლო რაში მდგომარეობდა. ამ ნაირად დაწერილი საბუთი არ არის გადარჩენილი, თუ შემდეგს არ მივიღებთ მხედველობაში—ცენტრარქივს განსაკუთრებულ საქმეთა ფონდის № 170 საქმეში გვ. 448 შენახულია ერთი წერილი, რომლის აზრიც 1926 წ. საქმეზე მუშაობის დროს ვერ აღმოვიკითხე და იგი აღნიშნული შქონდა როგორც გაურკვეველი წინაარსის წერილი. ხსენებული ამოქრილი ფურცლის აღმოჩენისთანავე ეცადე მისი საშუალებით ამ წერილის წაკითხვა, მაგრამ ეს შეუძლებელი აღმოჩნდა: ფურცელი მას არ მიუდგა. საგულისხმოა, რომ როგორც დიმიტრი ერისთავის ჩვენებიდან ჩანს დიმიტრი ბატონიშვილს მისთვის საქართველოში გამოგზავრების წინ უთქვამს, რომ მის (დიმ. ბატ.) მიერ ელიზბარისთვის გადაცემული ამოქრილი ქალადის ნიმუში, რომელიც მას შქონდა საიდუმლო მიმოწერის საწარმოებლად, დაუკარგავს და დიშ. ერისთავისათვის ახალი, სხვანაირი ამოქრილივე ფურცელი გადაუცია იმავე მიზნისათვის (1296, 2543, 645, 646). ასე, რომ საქმეში ამჟამად დატული ფურცელი არ ვიციტ რომელი მათგანის ნიმუშია და ზემოხსენებული წერილიც შეიძლება სწორედ მეორის, რომლის ნიმუშიც შენახული არ არის, საშუალებით წაკითხებოდეს; ან ეგებ ეს სულ სხვა ნიმუშითაც იყოს დაწერილი, სწორედ იმით, რომლითაც საქართველოში ყველა შეთქმულნი, ან და, შეიძლება, შეთქმულთა რომელიმე ჯგუფი აწარმოებდა მიმოწერას.

აი ეს საიდუმლო წერილიც:

გიხაროდენ მამანო.

სულთ ჩემო დღეს. იყო ერთმა ნეთზედ მეგობარმა ნყოფი მითხრა სწორე იგი არის წყეული შენ.

გამოუცვლიათ ცა. ხარ. და ცვლიათ და მეც ვიცი და ეგ იკლესია არაეინ იცის ქრისტე იქ იყო ფორესთვის.

მიუბარებიათ თუ არა მაცნობე სწორეთა, შენით ასე.

არის და არა სხვით მერწმუნე გარწმუნებ.

(ცენტრ. განს. მნიშვნ. საქმეთა ფ. № 170 გვ. 448).

ამ წერილის შინაარსი შეთქმულების საქმეს უშუალოდ არ უნდა ეხებოდეს, მაგრამ როგორც საიდუმლო მიმოწერის ნიმუში, საინტერესოა. წერილის წაკითხვა ძალიან ძნელია, მაგრამ აზრის მიხედვრა სხვა ცნობების მოშველიებით შესაძლებელია. სხვათა შორის საქმეებში (1, 892) იხსენიებან იეროზონახი ქრისტეფორე და არქიმანდრიტი სოფრონიოსი. ამ უკანასკნელთან ფილ. კიკნაძეს უკმაყოფილება ჰქონდა. წერილის შინაარსი ამ ორი პირის საქმეს უნდა ეხებოდეს. ამასვე ადასტურებს ტფილისიდან ფილადელფოსისადმი მიწერილი ერთი წერილი, საიდანაც ირკვევა, რომ სოფრონიოსს ფილადელფოსი ეგზარხოსთან დაუბეზლებია და წერილის ავტორი ატყობინებს, რომ მათმა წრემ შესძლო დაბეზლების გაბათილება, მოსალოდნელია სოფრონიოსის გადაყენება და მონასტრის ქრისტეფორესთვის ჩაბარება. აქ სხვათა შორის ვკითხულობთ:.... „ამბობენ, რომ ეგ მონასტერი მიბარდეს თავისუფლად შენს საყვარელს ქრისტეფორეს, შე კი ცნობა კარგი არა მაქვს, და ამას იქით შენით მოხდება და სოფრონი დაითხოვენ. ერთი ცდილობს წინააღმდეგს უკეთეს ცდა არ დააბრკოლებს... მაშინ მშვიდობით იქნებით“¹⁾. (VII, 1236).

გ. დ-ე ერისთავის ერთ ჩვენებაში ვკითხულობთ: „ჩემი თელავში ყოფნის დროს თ. დავით ერისთავმა მისწერა ფილადელფოსს წერილი რომელიც შეიცავდა მისი ბიძის არქიმანდრიტ სოფრონიოსის შესახებ, რომ ვითომც ის გადაყენებულია მისი თხოვნით, ხოლო იგუმენად ბერი ჩოლაყაშვილი დაუყენებიათ, ამაზე პირველი არ გამართლდა, რომ სოფრონიოსი განოცვლილია, იგუმენობა კი ჩოლაყაშვილმა მიიღო“-ო (V, 827).

ამ ცნობების შემდეგ წერილი ასე შეიძლება წავიკითხოთ:

„გიხაროდენ მამანო.

სულს ჩემო. დღეს ერთმა მეგობარმა²⁾ მითხრა: ის წყეული ვაბოუცვლიათ, — და მეც ვიცი, — ეგ ეკლესია ქრისტეფორესათვის მიუბარებიათ. მაცნობე სწორეთა ასე არის თუ სხვით. მერწუხენე, გარწმუნებ“.

საფიქრებელია, რომ ეს სწორეთ ის წერილია, რომელიც გ. ერისთავის მოწმობით დავით ერისთავს, ფილადელფოსისათვის მიუწერია და თუ ეს ასეა, მაშინ ჩვენ ხელთ გვაქვს შეთქმულთა ერთი ჯგუფის შორის საიდუმლო მიმოწერის საინტერესო ნიმუში.

სიფრთხილისა და საიდუმლოების დაცვის მხრით საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს „აქტი გონიური“-თ გათვალისწინებული საიდუმ-

¹⁾ ეს სიტყვა შეთქმულების წევრს უნდა აღნიშნავდეს.

ლოს დაცვის ხერხი და გაცემის შემთხვევაში შეთქმულების ყველა წევრთა აღმოჩენის შესაძლებლობის თავიდან ასაცილებელი საშუალება. გარდა ამისა შეთქმულთა კრებები ნადიმის სახით იმართებოდა ხოლმე. შენობებულ იყო მორიგეობით მასპინძლობა, ჯერჯერით იკრიბებოდნენ ხან ერთსა და ხან მეორე შეთქმულთან და ნადიმის დროს შეთქმულების მიმდინარე საკითხებს იხილავდნენ.

შეთქმულთ სიფრთხილეს ავალებდა აგრეთვე დეკაბრისტების მაგალითი რუსეთში და სწორედ ამ სიფრთხილის - წყალობით იყო, რომ ისინი შედარებით ადვილად გადარჩნენ, მოახერხეს რა მთავრობისათვის შეთქმულება ზერელე და უსაფუძველო ოცნებათ მოეჩვენებინათ.

ებლა გამოეარკვიოთ ვინ იღებდა შეთქმულებაში მონაწილეობას, გამოიძიების პროცესში დაკითხულთაგან დასახელებულია როგორც შეთქმულების მონაწილე 145 კაცი. საგამომძიებლო კომისიის მიერ ეს პირნი დანაწაულის მიხედვით გაყოფილი არიან ათ ჯგუფად. პირველ ჯგუფს ისინი ეკუთვნიან „რომლებმაც თავისი შთაგონებით ბოროტგანზრახულობას დასაბანი მისცეს“, ე. ი. **ოქროპირ და დიმიტრი ბატონიშვილები.**

მეორე ჯგუფს ეკუთვნიან: „შეთქმულების წამქეზებელნი, რომლებიც ხალხს ალაგზნებდნენ შეთქმულებისათვისა და თვით აჯანყებისათვის“ („... Которые были запущниками заговора и возмущали к общему или даже к самому нечесту“) ე. ი. **ოთხი კაცი: ელიზბარ ერისთავი, ალექსანდრე ვახ. ძე ორბელიანი, იასე ფალავანდიშვილი და სოლომონ დოდაშვილი.**

მესამე ჯგუფს ეკუთვნიან: „ვინც შეთქმულებაში აქტიურ მონაწილეობას იღებდა და აჯანყების მოხდენას ეთანხმებოდა“. სულ 8 ადამიანი: **თამარ ბატონიშვილი, დიმიტრი ერისთავი, ლუარსაბ ორბელიანი, ვახტანგ ორბელიანი, გიორგი ერისთავი (რევაზის ძე), მოლაჯამანი, ალექსანდრე ბატონიშვილი და მოლა მაჭმადა.**

მეოთხე ჯგუფს ის პირნი ეკუთვნიან, რომელნიც „განზრახულის თანახმა იყვნენ, მაგრამ მასში აქტიური მონაწილეობა არ მიუღიათ, ან იღებდნენ მონაწილეობას შეთქმულებაში მისი არსებობის ერთ-ერთ წელში, აჯანყების მოწყობის განზრახვა კი მხოლოდ ნაწილობრივ იცოდნენ“. აქ სულ 12 კაცია ჩამოთვლილი, მაგრამ არც ერთ მათგანზე არ შეიძლება ითქვას, რომ ისინი შეთქმულებაში აქტიურ მონაწილეობას არ იღებდნენ და აჯანყების განხორციელების აზრი მათთვის უცნობი იყო; განსაკუთრებით ფილადელფოს კენაძეზე ამის თქმა როგორ შეიძლება!

მეხუთე ჯგუფში ისინი არიან: „ვინც განზრახულს ეთანხმებოდნენ და სხვა არავითარი მონაწილეობა არ მიუღიათ“ სულ 6 კაცი.

მეექვსე ჯგუფს ეკუთვნიან: „ვინც იცოდნენ შეთქმულების ამბავი, და რომლებზედაც დიდი იქვის ნიტანა შეიძლება, რომ მას კიდევ ეთანხმებოდნენ“ სულ 7 კაცი.

მეშვიდე ჯგუფს — „ვინც იცოდა შეთქმულება, მაგრამ არ ეთანხმებოდა“ სულ 17 კაცი.

მერვე ჯგუფს: „ვიზედაც შეიძლება იქვის ნიტანა, რომ მათ იცოდნენ შეთქმულების ამბავი, ან მას თანაუგრძობდნენ.“ 11 კაცი.

ამ ჯგუფში ჩამოთვლით სხვებს რომ თავი დავანებოთ, ტუილისის ყოფილი გუბერნატორის ჯავილეისკისა და საფრანგეთის საკონსულოს მდივნის ლეტელის მონაწილეობა, როგორც ქვევით იქნება დასაბუთებული, ექვს გარეშეა.

მე-9 ჯგუფს — „ვიზედაც შეიძლება ექვის ნიტანა მონაწილეობაში, ამ ბოროტგანზრახული საუბრის მოსმენაში“—31 კაცი.

დასასრულ მეთე ჯგუფს — „ის პირნი, რომლებზედაც არავითარი ექვის ნიტანა არ შეიძლება“ სულ 47 კაცი.

ამ უკანასკნელი ორმოცდა შვიდი კაციდან მხოლოდ ერთად ერთი იტორიკოსი მ. ბროსეს დასახელება იწვევდა ექვს, რადგან ეს იყო დამყარებული იმ ჩვენებაზე, რომ თეიმურაზ ბატონიშვილს მიმოწერა აქვს პარიეში მყოფ ქართული ენის, მცოდნე ვინმე ფრანგთან. მაგრამ ახლად აღმოჩენილი მასალები ადასტურებენ, რომ ბროსეს ქართველთა შეთქმულებაში ერთგვარი მონაწილეობა მართლაც უნდა ჰქონოდა. კავკასიის მთავარმართებლის დიპლომატიური კანცელარიის №359 საქმეში, რომელსაც სათაურად აქვს: „პარიზიდან ა/კ. გამომგზავრებული სომხური ენის პროფესორის ლევანთანის და ვინმე ბროსეს სომხეთში და საქართველოში სამეცნიერო მგზავრობის აღკრძალვის შესახებ“, დაცულია გრაფ ნესელროდესა და ზარონ როზენის შორის საინტერესო მამოწერა.

ნესელროდე სწერს როზენს: „პარიზიდან მიღებული ცნობების თანახმად, სომხური ენის პროფესორს ლევანთანს ¹⁾ და ვინმე ბროსეს განზრახული ჰქონიათ საფრანგეთის მთავრობის ბრძანებით სომხეთსა და საქართველოში ვითომდა სამეცნიერო მოგზაურობა, რომლის ნამდვილი მიზანია ამ ქვეყნებში აღრეულობის თესლის მიმობნევა და ჯაშუშური მოღვაწეობა“.

ბ. ბროსემ რამოდენიმე წლის წინად დაიწყო მიმოწერა ს. პე-

1) საქმის სათაურზე ლევანთანის სწერია.

ტერბურგში მცხოვრებ თეიმურაზ ბატონიშვილთან.... ის ურთიერ-
თობაშია აგრეთვე იმერეთის უკანასკნელი მეფის სოლომონის ძმის-
წულებთან ვახტანგ და ტარიელთან, რომელნიც კონსტანტინეპოლი-
დან პარიჟში ჩავიდნენ თავშესაფარის საძებნელად, თავის სამშობ-
ლონი 1820 წ. აჯანყებ-ს მოხდენის ცდის შემდეგ.

ბ. ბროსე თავის სიტყვებში არა ჰნაღავს, რომ მისი იმერელ თა-
ვადებთან ურთიერთობა მისი პოლიტიკის გარეშე არ დგას (... по-
тому своих даст заметить, что связь его с Имеретинскими князьями не
тужди его политики). ის, მათ ქართულ ენაზე აცნობებდა რუსეთისა-
თვის არახელსაყრელ ცნობებს იმათ სამშობლოში აღზეულობის
დროს, და ამასთანავე, როგორც ამბობენ, ამბებდა მათ, რომ დაუპა-
რუნდებოდათ სამემკვიდრეო მამული საფრანგეთის ნათავრობის ვაჟ-
ლენით, და ამით როგორც ჩანს ისინი გააჩერა პარიზში... და სხვა.

ნახელროდღე თხოვეს როზენს არ დაუშვას ხსენებული პირები
ანეიერ-კავკასიაში. როგორც ვხედავთ ბროსეს შეთქმულებაში მონა-
წილეობის შესაძლებლობა ნიადაგს მოკლებული არ არის.

თუ როგორ ადვილად ანთავისუფლებდა კომისია ამა თუ იმ
პირს პასუხისგებისა და მაზედ ექვის ნიტანისაგან, ამას შემდეგი
ცხად ჰყოფს.

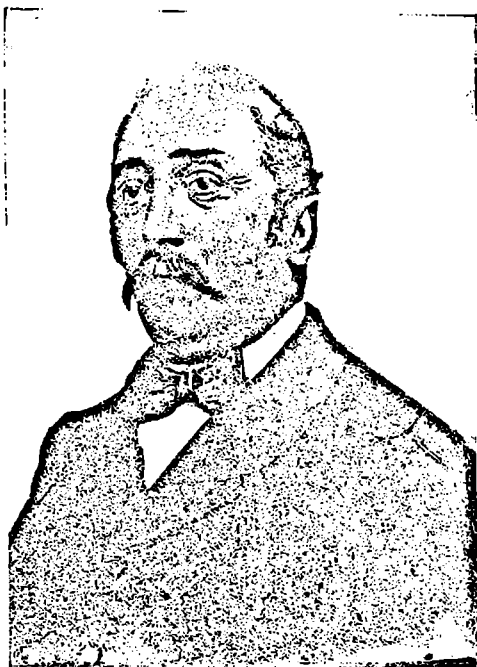
ავიღოთ უკანასკნელი ჯგუფის პირველივე პირი ალავერდა თა-
თარი. მის შესახებ სწერია: „სოვეტნიკი ორბელიანი აჩვენებს, ვი-
თომც პორუჩიკმა აღ. ორბელიანმა უთხრა მას, რომ მან იშოვა თა-
თარი. რომელიც შეიძლება აღექს. ბატონიშვილთან გაიგზავნოს. სო-
ვეტნიკი ორბელიანი წავიდა პორ. აღ. ორბელიანის სახლში, სადაც,
როგორც ახსოვს, იყვნენ ელიზბარი და გიორგი ერისთავები, აგრეთ-
ვე შავწვერიანი თათარი, რომელსაც ალავერდას ეძახდნენ. პორ.
აღ. ორბელიანი მოელაპარაკა რა თათარს ცალკე გამოაცხადა, რომ
ის სპარსეთში უბილეთოდ წასვლაზე უარს ამბობსო, რის გამო იგი
ალარც გავგზავნეთო. ელ. ერისთავი ამ გარემოებას ადასტურებს,
გიორგი კი ამბობს, რომ არ ახსოვს, ხოლო პორუჩიკი აღ. ორბელია-
ნი წერილობითი და სიტყვიერ. ჩვენებებში ამტკიცებს, რომ მას
აღ. ბატონიშვილთან თათარი ისმაილას ნეტე არაინ გაუგზავნა;
ამის გამო კომისიამ ვერ შესძლო ვერც ამ პირისა და ვერც მისი შეთ-
ქმულებაში მონაწილეობის გამორკვევა“. (საქმე №167,59).

იმავე ჯგუფის ნეორე პირზე ბეჟან ამილახვარზე სწერია:
„ი. ფალავანდიშვილის მიერ დაწერილ აჯანყების პირველი ლაშის
განკარგულებაში ბეჟან ამილახვარი დანიშნული იყო სხვებთან ერ-
თად არსენალში, ხაზინაში და ორდონანს ჰაუზში 50 კაცით. ი. ფალა

ვანდიშვილი განმარტავს, რომ მან ბევრ ამილახვარი შეიტანა პირველი ღამის განკარგულებაში მხოლოდ სოვეტნიკ ორბელიანის სიტყვით. სოვეტნიკმა უარყო ეს ჩვენება, განმარტა რა, რომ მას არასოდეს არ უთქვამს ფალავანდიშვილისათვის აჯანყ. პირვ. ღამის განკარგ. ბ. ამილახვარის შეტანა და მან არც კი იცის ბ. ამილახვარმა შეთქმულების საქმე იცოდა თუ არა, ამიტომ კონისიამ მისი (ე. ი. ბ. ამილახვარის) დაკითხვა უსაფუძვლოდ სცნა“.

მიხეილ ესტატეს ძე ჯავახიშვილზე შემდეგია მოთხრობილი: „ი. ფალავანდიშვილმა აჩვენა, რომ ალ. ორბელიანმა უთხრა მას, ვითომც ჯავახიშვილმა შეთქმულების საქმე 1831 წლიდან იცოდა. ამის შესახებ ალ. ორბელიანმა აჩვენა (1704), რომ მიხ. ჯავახიშვილს შეთქმულება განუცხადა მგონია ელ. ერისთავმაო, და ვითომც ერთხელ თვით ჯავახიშვილმა უთხრა მას, ორბელიანს: „მე თქვენი ამხანაგი ვარ და თქვენთან ერთად სისხლს დავანთხევო, ბიძა ჩემი ქაიხოსრო ჯავახიშვილიც ნზად არის ამ საქმისათვისაო“. ეს ბრალდება ორბელიანმა შემდეგში უარყო (4128), აღიარა რა იგი შემცდარად და განაცხადა, რომ მხოლოდ ერთხელ საუბრის დროს ელ. ერისთავმა ჰკითხა ჯავახიშვილს: „შეუძლიან თუ არა საქართველოს რუსებთან განთავისუფლებაო“, რაზედაც ჯავახიშვილმა არაფერი არ უპასუხა. ელ. ერისთავი ამბობს, რომ მას ეს ამბავი არ ახსოვს, ხოლო მ. ჯავახიშვილი სრულებით უარყოფს (4130). ელ. ერისთავი ამტკიცებდა, რომ 1) ვითომც ის, ელიზბარი, ლუარსაბ ორბელიანის სახლში ალ. გიორგის ძე ორბელიანის თანადასწრებით, ელაპარაკა მ. ჯავახიშვილს შეთქმულებაზე და ეს უკანასკნელი დათანხმდა შეთქმულებაში მონაწილეობის მიღებაზე. განაცხადა, რომ იმედი აქვს აგრეთვე ქაიხოსრო ჯავახიშვილის მიწნობისა, 2) ვითომც მან, ელიზბარმა, სანადიროდან დაბრუნებულმა, მამუკა ორბელიანის თანხმობით, ინახულა მის სახლში მიხ. ჯავახიშვილი, რომელმაც ჰკითხა ელიზბარს ცალკე მამუკამ იცის თუ არაო. ხოლო როცა ელზბარმა უპასუხა იცისო, მიხეილმა თავის მხრივ უთხრა. რომ თანახმაა აგრეთვე მისი ბიძა ქაიხოსრო, რომელიც იქვე იყო სადილზე. (1916).

ალ. ორბელიანმა ელიზბარის მიერ ნაჩვენები პირველი გარემოება არ დაადასტურა (4118), ხოლო თვითონ ელიზბარმა მიხ. ჯავახიშვილთან პირისპირ წაყენების დროს (4312), თუმცა ჯერ გაიმეორა შთელი თავისი ნათქვამი: მაგრამ მერე, როდესაც ჯავახიშვილმა სრულებით უარყო იგი, — ერისთავმაც განაცხადა, რომ „შეუძლება ის შეცდა და ნაჩვენები გარემოება სწორედ არ ახსოვს“. არც კიდევ ამავე საგანზე ალ. ორბელიანის შედარებით უწინაშენელო ჩვე-

ელიზბარ ერისთავი
(კომუნალური მუზეუმი)

ნება და ყველა ამის მიხედვით საგამომძიებლო კომისია აღგენს: „რადგან საბუთები ცოტაა და ერთი მეორის საწინააღმდეგო, კომისიამ არ ცნო საჭიროდ მიხ. ჯავახიშვილზე შემდგომი გამოძიება“-ო.

აქ, როგორც დავინახეთ, გამოიჩინა არა მარტო საგამომძიებლო კომისიის ერთგვარი გულუბრყვილობა, თუ ლმობიერება, არამედ თვით შეთქმულთა მეცადინეობაც, რომ თუ კი ვინმე ახერხებს დანაშაულის გადათქმას, მას ხელს უწყობენ ამაში, როგორც მაგ. ელ. ერისთავი ჯავახიშვილის მიმართ მოიქცა. მაგრამ შეთქმულნი განსაკუთრებით ერიდებოდნენ წარჩინებული, რუსეთის სამსახურში მყოფი, დიდი თანამდებობის პირთა შეთქმულებაში მონაწილეობის გამომქლავებას, ყოველივე საშუალებით ცდილობდნენ მის დაფარვას და ეს ბუნებრივიც არის, რადგან ხსენებული კატეგორიის პირთა მონაწილეობის დადასტურება შეთქმულების ყველა მონაწილას ზედრს დაამძიმებდა. ამის განო საქმეებში დაცულია უამრავი მასალა ამგვარ პირთა შეთქმულების საქმესთან დამოკიდებულების შესახებ, მაგრამ ყველაზე უფრო საინტერესოა სამი პირის მონაწილეობის დადგენა, რაც საგამომძიებლო კომისიის მიერ ნახევრად მაინც საექვოდ არის გამოცხადებული და რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს თვით შეთქმულების რაობის ცხად საყოფელად. ეს პირნი არიან: ალექსანდრე ჭავჭავაძე, ტფილისის გუბერნატორი პეტრე ჯავილიშვილი და ტფილისში საფრანგეთის საკონსულოს მდივანი ლეტელიე.

დავიწყეთ. ალ. ჭავჭავაძით.

როგორც საგამომძიებლო კომისიის მასალებიდან ჩანს ამ დროს ყველაზე უფრო დიდი ფიგურა საქართველოში ალ. ჭავჭავაძე ყოფილა, ამიტომ მის მონაწილეობას შეთქმულებაში ყველანი დიდ მწიშენელობას აძლევენ. ელ. ერისთავის მოწმობით „არც ერთ შეთქმულს არ უნდოდა მონაწილეობის მიღება გენერალ ჭავჭავაძის გარეშე“ („Все, которые знали никто не хотел участвовать без генерала Чавчавадзе“ VII, 1156).

შეთქმულთ კარგად ჰქონდათ ალ. ჭავჭავაძის შეთქმულებაში მონაწილეობის როგორც მორალური, ისე რეალური მნიშვნელობა შეგნებული, მაგრამ ისიც კარგად ესმოდათ, თუ რამდენად გაართულებდა მათს საქმეს მისი მონაწილეობის დადასტურება, რის გამოც ყოველმხრივ ცდილობენ მის ბრალდებისაგან განთავისუფლებას და თვით ალ. ჭავჭავაძეც მედგრად იცავს თავს. რადგან მან დაპატიმრებამდე იცოდა შეთქმულთა აზრი თავის შესახებ უკვე დაკითხულ დიმიტრი და გიორგი დავითის ძე ერისთავთაგან. ამისდა მიუხედავად მაინც შეთქმულთ წამოცდათ მის მონაწილეობაზე ზოგი რამ,

ოღბეა ყოველივე ამგვარ ცნობას ისე ურევენ, რომ სინამდვილის გამოკვეთვა მართლა ძნელია. შეთქმულნი იმასაც კი ცდილობენ დაატყუონ, ვითომც ალ. ჭავჭავაძემ შეთქმულების ამბავი უქანასკნელ დღემდე არ იცოდა და როდესაც მას აცნობეს, სასტიკი პრეტესტი ვანაცხადა მან და ურჩია ამ განზრახვაზე ხელის აღება, რამაც კაპოშვიტს მართლაც აიძულა შეთქმულნი უარი ეთქვათ თავის განზრახვის სისრულენი მოყვანაზე. ალ. ჭავჭავაძის შეთქმულებაში მონაწილეობაზე საგამომძიებლო კომისიის მოხსენების ნიხედვით სრულად ვადაკრათ დადებითი პასუხის მიცემა შეუძლებელია და უკვე შემდეგი დროის ცნობებიც მოგვეპოვება.

ალ. ორბელიანი თავის 1860 წელში დაწერილ მოგონებაში სადაც ლაპარაკობს 1832 წლის შეთქმულების შესახებ, სხვათა შორის წერს: „რომელიც ამ შეთქმულებაშიაც გარეული იყო, ზევით, რომ ვთქვი. გენერალი თავადი ალექსანდრე ჭავჭავაძე“—ო (წერა: კობახიძე, სახ. ხელთნ. №1656-ბ. გვ. 26). ამისდა მიუხედავად ინტერესს მოკლებული არ არის ბრალდებულთა ჩვენებები ალ. ჭავჭავაძის შესახებ. საიდანაც მათდა უნებურად მისი მონაწილეობის ზოგიერთი ნიშნები თვალსაჩინოდ ჩანს, ხოლო ამას კი თვით შეთქმულების ისტორიისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს.

ალ. ორბელიანის ჩვენებიდან: „... ლუარსაბ ორბელიანი ამ ალექსანდრე ჭავჭავაძემა თქოვო, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილთან აიცი გაგზავნეთო, რომ კახეთს გამოვიდესო, — და ერთ საღამოს ეამზე ჭავჭავაძემ მითხრა ლუარსაბისას ცალკე რომ დავიდოდი კარებს წინ, ამ დროს ჭავჭავაძე გამოვიდა შინადგან და მითხრა, ალექსანდრე რაც ლუარსაბმა გითხრათ ის აღასრულეთო“ (VI 1067). ამას მეორე ადგილზეც იმეორებს. მას თავის კამერაში კომისიის წევრი ვოლხოვსკი დაუბარებია და გამოუცხადებია, რომ: „თავის ჩვენებაში გამორჩა, რომ ალ. ჭავჭავაძემ უთხრა მას, რათა მან განზრახულობის თაობაზე ყველაფერი ის შეასრულოს, რასაც მას ლუარსაბი ეტყვის“ (II, 166).

ელ. ერისთავის ჩვენებიდან „... 1831 წელს გამოუცხადე ჩემი განზრახვა ნაიროს თავად ლუარსაბ ორბელიანს და მან მითხრა, რომ ის ამის შესახებ მოელაპარაკება ჭავჭავაძეს. რამოდენიმე დღის შემდეგ მე და ალექსანდრე ორბელიანი მივედით ლ. ორბელიანთან და ვკითხეთ ჭავჭავაძეზე, მან ჩვენ გვითხრა ამ სიტყვებით: „ჭავჭავაძე თანახმაა და ბრძანა ალექსანდრე ბატონიშვილთან კაცის გაგზავნა რათა ის კახეთს გამოვიდეს, დანარჩენები თვითონ იცის რასაც გააკეთებს“ (VII, 1156). ამავე ამბავს ალ. ორბელიანი ასე გადმოგვცემს:

წავედით ლუარსაბთან, დავსხედით მაშინვე უთხრა ელიზბარმა ლუარსაბს, მე რომ ვითხარი ჰავჭავაძეს არ უთხარო.—იმან თქო. უთხარიო და ასე თქოვო რომ აღექსამდრე ბატონიშვილთან კაცი გაზავნეთო, ის კახეთში გამოვიდესო“ (V, 142).

მეორე ადგილას იგივე ელიზბარ ერისთავი ამბობს: „მე ეიცო. რომ ნიმიდინარე წელს აღექსანდრე ჰავჭავაძეს ელაპარაკენ ლუარსაბ ორბელიანი და კაპიტანი ჩოლაყაშვილი“ (II, 280). ყველაზე უფრო საყურადღებოა მისი შემდეგი ჩვენება: „...ნოემბრის¹⁾ ბოლო რიცხვებში ჩამოვიდა²⁾ ალ. ჰავჭავაძე, რომელთანაც მე დაეიარებოდი თითქმის ყოველ დღე. ორჯერ დღეში. რადგან ახლო ნათესავეები ვართ“ (1, 114). ეს ცნობა ადასტურებს, რომ დეკემბრისათვის დანიშნული აჯანყების საბოლოოდ მომზადებისა და თვით აჯანყებაში უშუალო მონაწილეობის მისაღებად ალ. ჰავჭავაძე ტფილისში ჩამოსულა და შეთქმულების ნეთაურ ელიზბარ ერისთავთან ერთად, ეტყობა აჯანყების გეგმას ამუშავებდა. საყურადღებოა, რომ როგორც ელიზბარის ჩვენებებიდან დავინახეთ, შეთქმულების დასაწყისში ის ალ. ჰავჭავაძეს უშუალოდ არც კი ელაპარაკება, ეხლა კი დღეში ორჯერ დადის მასთან: „რადგან ახლო ნათესავეები ვართ“. როგორც ის ირწმუნება. ჩვენთვის ცხადია, რომ მისი ხშირი სიარული ახლო ნათესაობის შედეგი კი არ იყო, არამედ აჯანყების საკითხები მუშავდებოდა და იყო ხშირი მიმოსვლის მიზეზი.

ი. ფალავანდიშვილის ჩვენებიდან: „მარშან“³⁾ ალ. ორბელიანი მარწმუნებდა მიმტლო მონაწილეობა მათს შეთქმულებაში და მითხრა, რომ ყველა წარჩინებული თავადები ამ საქმეში მონაწილეობენ და რადგანაც ალ. ჰავჭავაძე პირველთაგანია და გუბერნატორ ზავილისკისთან აქვს კავშირი, ამიტომ იმანაც უნდა იცოდეს შეთქმულების საქმე, რადგან ხალხს განგებ ავიწროვებსო“ (II, 238).

გ. დ-ძე ერისთავის ჩვენების თანახმად ლუარსაბ ორბელიანს აღექსანდრე ჰავჭავაძესთვის შეთქმულების არსებობა მანანა ორბელიანის ქართლში⁴⁾ გაცილების დროს (1831 წ. გაზაფხულზე) გაუქმლავნებია (1861).

ზაქარია ჩოლაყაშვილი ამბობს: „თ. ალ. ჰავჭავაძემ შემიწვია ელიზბარის საშუალებით ნაშუადღევის 5 საათზე. მასთან რო მივედი იქ დამხვდა ლუარსაბ ორბელიანი. ნახევარი საათის შემდეგ თ. ჰავჭავაძემ შემიწვია ცალეკ ოთახში, სადაც ლუარსაბიც შემოგვეყვა.“

1) ივლისხმება 1832 წ.

2) კახეთიდან ტფილისში ჩამოსულაზე ელაპარაკი.

3) 1831 წ.

„თავადო ზაქარია დიმიტრის ძეგ, მითხარით რას ფიქრობთ ჩვენს საქმეზე“ მითხრა მან თ. ჭავჭავაძემ და შეენიშნე, რომ აღელვებული იყო. ნე ვფიქრობ შეთქი უთხარი მას განგებ (притворно). რომ თქვენმა ბრწყინვალეობამ რაკი ამისთანა საქმეზე მიმილო, ალბად ბევრი რამ უკვე მოიფიქრა შეთქი. მე გეტყვით თავადო, რომ თქვენს ერთს სიტყვას მთელი საქართველოს შეიარაღება შეუძლიან, რადგან ყველანი მხოლოდ თქვენს ბრძანებას ელიან და ყველანი მზად არიან თქვენ გემორჩილონ შეთქი“ (1, 40). ამით ჩოლაყაშვილმა თავისდა უნებურად გასცა ჭავჭავაძეც და თავისი თავიც. ჭავჭავაძე მისთვის უკითხავს რას ფიქრობ „ჩვენს საქმეზე“, მამ შეთქმულების საქმე სხვებთან ერთად მისთვისაც დიდი ხნის საერთო საქმე იყო. ჩოლაყაშვილმა თავისი ნათქვამის სერიოზულობის წართხევის მიზნით (ის მოელოდა, რომ ეს კომისიაში უკვე იტონდენ), გაიმეორა იგი, რითაც ძვირფასი მასალა დაგვიტოვა.

გიორგი რევ-ძე ერისთავი უჩვენებს: „ტფილისში მე ვინახულე ალ. ჭავჭავაძე, როდესაც ის ოჯახით აქ ჩამოვიდა; მე და ელიზბარზ ნასთან გვექონდა საუბარი კავკასიის კორპუსისა და მთელი არმიის ძალების შესახებ. ნე ვამბობდი, რომ მგონია კავკასიის კორპუსი 30.000 ჯარის კაცისაგან უნდა შესდგებოდეს; რომელთაც თოფქვეშ დგომა შეუძლიათ შეთქი; თ. ჭავჭავაძე ამტკიცებდა, რომ 60.000 და უფრო მეტისაგანაც შესდგებოდა“ (IV, 636). ეს ცნობაც, რა თქმა უნდა ბევრი რამის მთქმელია.

თუ რამდენად დიდ მნიშვნელობას, აძლევდნენ შეთქმულნი ალ. ჭავჭავაძის შეთქმულებაში მონაწილეობას, იქიდან ჩანს, რომ, როგორც ვთქვით, ყველანი იმეორებენ იმას, რომ ვითომც საკმარისი იყო ალ. ჭავჭავაძეს უარი ეთქვა უკვე განხორციელების გზაზე შექმდგარ აჯანყებაში მონაწილეობაზე, რომ მათ ერთბაშად ამ განხრახვაზე ხელი აეღოთ. ალ. ჭავჭავაძის მიერ ანგვარი უარის თქმას შეთქმულნი სხვადასხვა ვარიანტებით იმეორებენ და მამაცაშვილი ასეთ უკიდურესობამდეც კი მიდის. ის ამბობს, თითქოს მისთვის ალ. ორბელიანს ეთქვას, რომ ალექს. ჭავჭავაძესთან კაცი გაგზავნეს, მაგრამ მან „უარი თქვაო, რომ ის რუსებისათვის სიკვდილს ამჯობინებს“ („что он лучше умрет за Русских“ III, 407).

ალ. ჭავჭავაძის შეთქმულებაში მონაწილეობაზე კიდევ ბევრი ცნობების მოყვანა წეიძლება, მაგრამ ვფიქრობთ უკვე ნათქვამის მიხედვითაც, და განსაკუთრებით თუ მოვიგონებთ ფილ. კაციაძის აღიარებას კახეთის ორგანიზაციის შესახებ, სადაც აგრეთვე ალ. ჭავჭავაძე

შეთქმულების წევრად არის დასახელებული, — შეცდომა არ იქნება. დავასკვნათ, რომ იგი აუცილებლად იღებდა შეთქმულებაში მონაწილეობას, მაგრამ მხოლოდ შეთქმულთა მეტად განსაზღვრულ წრესთან ჰქონდა ურთიერთობა, როგორც ეს საერთოდ მიღებული იყო, განსაკუთრებით უფროსი და წარჩინებული ხალხისათვის, რასაც ალ. ორბელიანის ნათქვამი ადასტურებს, რომ: „ზავილეისკის სურდა ამ მიზნისათვის (ე. ი. აჯანყებისათვის) მისი საშუალებით მოქმედება, ისევე როგორც ალ. ჰავცავაძე ლუარსაზ ორბელიანის საშუალებით მოქმედებდა“-ო (1, 1166). პატიმარ შეთქმულთათვის წარდგენილ კითხვათა შორის („Вопросные пункты“) მე-14-ე კითხვა შეცდომაა:

„იციან თქვენ ლენერალ ნაიორს თავადს ჰავცავაძეს? დიდი ხანია რაც იციანთ? რა იცით იმის მონაწილეობისა ამ განზრახვაში? შეგხედრიათ თქვენ მასთან ლაპარაკი შეთქმულების ბარობაზედ, პირდაპირ გილაპარაკნიათ, თუ მხოლოდ შეგიტყვიათ იმისი მენაწილეობა სხვებისაგან და სახელდობრ ვისგან“.

როგორც შეთქმულების მასალებიდან ჩანს ყოფ. ტფილისის საფრანგეთის საკონსულოს მდივანს ლეტელიეს ქართველთა შეთქმულებაში ძუღლსაჩინო ადგილი ჰქონია. ის დაკითხული არა ყოფილა, რადგან შეთქმულების გამომჟღავნებისთანავე სამშობლოში წავიდა. ლეტელიეს შეთქმულებაში მონაწილეობა შეთქმულთა ჩვენებების მიხედვით შემდეგ-ნაირად წარმოგვიდგება.

გიორგი რევაზის ძე ერისთავის ჩვენებიდან: „...ფრანგ ლეტელიეს შესახებ ვიცი, რომ კამპანიის შემდეგ ჩემი პეტერბურგში დაბრუნებამდე,¹⁾ იყო იგი ერთხელ ფარნაოზ ბატონიშვილთან და აგრეთვე თეიმურაზთან. მე პეტერბურგში ჩამოსულმა ვნახე იგი პირველად ფარნაოზ ბატონიშვილთან რომელმაც მე წარმადგინა როთავის დასული, მაგრამ, ამგვარი ლაპარაკი არ ყოფილა. რადგან ისიც ცოლით იყო და ბატონიშვილის მთელი ოჯახის წევრებიც იქ იმყოფებოდნენ. ბატონმა ლეტელიემ, გაიგო რა რომ მე საქართველოში მივდივარ, მთხოვა ორი თუ სამი წერილის წამოლუბა თ. ალ. ჰავცავაძესთან, რომლებიც მე დანიშნულებისამებრ ჩავაბარე. გამომგზავრების წინ, ლეტელიესთან წასელას რომ ვაპირებდი წერი-

¹⁾ ლაპარაკია პოლონეთში ლაშქრობაზე.

²⁾ ე. ი. საქართველოს განთავისუფლების შესახებ.

ლებს წამოსაღებად. დიმიტრი ორბელიანმა მხოვე ლეტელიე მისთვის გამეცნობებინა. ლეტელიესთან რომ მივედით იქ დაგვხედა ვილაც პოლონელი მოხელე (ლიტვიდან იყო როგორც თვითონ ამბობდა), რომელიც პეტერბურგში, რომელილაც დეპარტამენტში მსახვრობდა და იცნობდა განსვენებულ დავით ბატონიშვილს, 40 წელს გადაცილებული იყო, ტანად დაბალი, ქალარა თმა და შევეგრეშანი სახე ჰქონდა; რუსულად კარგად ლაპარაკობდა, ფრანგული გამოთქმა არ უფარგოდა. მახსოვს ჩანოვარდა რალაც საუბარი—მერე ლეტელიემ დაიწყო, რომ საქართველო ასე გაუნათლებელი არასოდეს არ ყოფილა როგორც ეხლა, მთავრობა არ ცდილობს მის განათლებას და მისი მდგომარეობის გაუმჯობესებას. იგი ამჟამად საშინელ მდგომარეობაშია, რადგან დაჩაგრულიაო. როგორც მახსოვს თქვა აგრეთვე, რომ აბა გადახედეთ ფრანგები როგორ ცდილობენ გაუმჯობესებას. ალჟირის ყველა კუთხეში ნოწყობილია უნივერსიტეტები, სასწავლებლები და ყველაფერი, რაც კი საჭიროა, მის გასანათლებლადო. ბოლოს აღწერა საქართველო შევ ფერადებში—სწოროდ არ მახსოვს როგორ ლაპარაკობდა, კიცხავდა რუსეთის მთავრობას... პოლონელიც აქებდა ქართველებსა და ბატონ ლეტელიეს მოსაზრებებს ეთანხმებოდა. აი ყველაფერი ის, რაც მახსოვს ფრანგ ლეტელიეზე“. (1556).

ამავე საგანზე დიმიტრი ორბელიანი უჩვენებს: „როდესაც გიორგი ერისთავი შეებულებაში მიემგზავრებოდა, წამოსვლის წინა დღეს ვიყავით კონსტანტინოპოლის მდივან ფრანგ ლეტელიესთან, სადაც მე იგი პირველად გამეცნო გიორგიმ. მასთან იყო ერთი პოლონელთაგანი — არ ვიცი არც სახელი და არც გვარი. ეს ჩემი პირველი შეხვედრა იყო პოლონელთან. დიდხანს გველაპარაკა ლეტელიე მე ქართულად, გიორგი ერისთავს კი ფრანგულად, და საქართველოს შესახებ გვითხრა, რომ მთავრობა მას უსამართლოდ ეპყრობა, არ ცდილობს არაფრით მის განათლებას და ერთი სიტყვით სურს მისი დაქვეითება, რის გამოც საქართველო უნდა ეცადოს თავი გაინთავისუფლოს და ფრანგები კეთილი ხალხია და უწყველიან ფულითა და ყოველგვარ საშუალებითა“—ო (IV, 613).

გიორგი ერისთავი მეორე ადგილას უჩვენებს: „1832 წელს მაისში ზ. ლეტელიე ფარნაოზ ბატონიშვილთან მხოლოდ ერთხელ იყო“ (IV, 584).

ზემოხსენებულ წერილებთან დაკავშირებით ალ. ჰავეკავაძე უჩვენებს: „ფრანგი ლეტელიე გავიცანი 1829 წ. ტფილისში, მისი შეთქმულებაში მონაწილეობის შესახებ არაფერი არ ვიცი. მე მას ძა-

ლიან იშვიათად ვნახულობდი. 1830 და 1831 წლებში ის რამდენ-
ჯერმე იყო ჩემთან, მაჩვენებდა თავის ქართულ დიალექტზე ბარგ-
მანებს“-ო. (VIII. 1372).

დიმიტრი ბატონიშვილი უარს ამბობს ლეტელიეს ცნობაზე,
თუმცა ამ უკანასკნელს მისი ნახვის სურვილი ჰქონია (3886). მაგ-
რამ ძნელი დასაჯერებელია, რომ შეთქმულების თითქმის მთავარ
მეთაურს ამისთანა საინტერესო თანამგრძნობელთან ურთიერთობა
არა ჰქონოდა.

განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს ტფილისის ყოფილ
გუბერნატორის პეტრე ჯავილეისკის შეთქმულებაში მონაწილეობის
გამორკვევას, რომელიც ტომით პოლონელი იყო. მის მონაწილეო-
ბასთან ბუნებრივად იბადება საკითხი პოლონეთის აჯანყებასთან
ქართველ შეთქმულთა კავშირის შესახებ. თუმცა როგორც ალ. ორ-
ბელიანი აცხადებს, ჯავილეისკიმ მას საქართველოში აჯანყების მო-
სახდენად მზადება პოლონეთის აჯანყების დროს დაავალა, მაგრამ
როგორც თვით შეთქმულების ისტორია ამ დროიდან კი არა, არა-
მედ გაცილებით ადრე იწყება, ამიტომ ჯავილეისკისა და ალ. ორ-
ბელიანის ურთიერთობაც ამ დროისთვის კარგა ხნის საგულისხმებე-
ლია. როგორც ალ. ჭავჭავაძისა და ლეტელიეს, ისე ჯავილეისკის შე-
სახებ აუარებელი ცნობებია შენახული საგამომძიებლო კომისიის
აქტებში. რასაკვირველია, შეთქმულთა დიდი უმრავლესობა პირ-
დაპირ არ იყო ჯავილეისკისთან — როგორც აგრეთვე სხვა წარჩი-
ნებულ პირებთან-დაკავშირებული, ამიტომ მათი ნათქვამი პირ-
დაპირ ცნობად არ ჩაითვლება, მაგრამ ამით ამ ნათქვამის მნიშვნე-
ლობა სრულებითაც არა მცირდება, რადგან, როგორც ვიცით, თვით
შეთქმულების უბრალო წევრნიც კი უშუალოდ არ ყოფილან ყვე-
ლა ურთიერთშორის დაკავშირებულნი. თუმცა ჯავილეისკიზე მას-
თან უშუალო კავშირის მქონე შეთქმულთა პირდაპირი ცნობებიც
საკმაოდ მოგვეპოვება. როგორც ჩვეულებრივ, ალ. ორბელიანი,
აქაც პირველ რიგში გვევლინება. ის უჩვენებს:

„კომისიასა შინა

წარსრულს 1831-სა წ. ოდესცა მოვიდა ანბავი პოლშამ იბუნ-
ტაო და რამოდენიმე ხანი გავიდა, გაზაფხული იწყებოდა, მაშინ,
ერთს ღამეს, მეთერთმეტე საათი იქნებოდა შინაღვა (5), კარზე გამო-
ველ, საჭიროებისათვის, თულუფით და ოდესცა კიბიღვან ძირს ჩა-
მოველ, ერთი ხმა მამესმა რუსულად, კნიაზი სოვეტნიკ ორბელიანი:
ვი შინ არისო, მე უთხარ ვინა ხარ მეთქი,— შითხრა ლუბერნატო-
რის კაცი ვარო — რა გინდა მე ვარ მეთქი — ლუბერნატორმა და-

გიბარო — საჩქაროთ ჩაეცი და წავედი ოდესცა მივედი თავის სამწერლოს სტოლს წინ იჯდა მითხრა, დაჯექიო, რომელიც მის სიახლოვეს დაუჯექი,—ლაპარაკი დავიწყებეთ,—და ლაპარაკსა შორის მითხრა საყვარელო ალექსანდრეო, აქაც უნდა ეცადო რომ ბუნტი მოხდესო, მე პირველად გამიკვირდა და შემდეგ რადგანაც რომ მწყალობდა, დავიჯერე, მიუგე კარგი მეთქი, ვეცდები უთუოდ მეთქი და ავდექ წამოსასვლელად, მითხრა წადიო და ვინც შენიანი თავადები ანუ მოქალაქეები იყვნენო ყველანი მოითვისეო და შემოიერთეო, მე ამის გამგონეს ვიფიქრე, ამას უთუოდ ჩემგნითა სურს, მოქმდება მეთქი, და წამოსვლის დროს მითხრა, მინამ აღარ დაგიბარო, ნულარ მოხეალო — შემდეგ აღარც დაუბარებივარ და აღარც მივსულვარ.

პოდპორუჩიკი ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

15 თებერვალს 1833 წ. (VIII, 1429).

მეორე ადგილას ამ ჩვენებას აფართოვებს და ამბობს:

„კომისიასა შინა.

პირველი ამას წინათ რომ მოეახსენე კომისიასა, მე და ჯავლიციის შეერთება... მე რომ დამიბარა, და რაც მითხრა,—კვალად დაუმატებ ამასთან, ოდესცა ჩემი დეიდაშვილი. გიორგი¹⁾ მოვიდა პეტერბურლიდან, და მოსკოვში გამოეელო, მაშინ ჯავლიციის ენახა და ლაპარაკსა შორის ეთქო, მე მიკვირს რომ ქართველებს აღ. ჰვავავაძე არ უყვართო, ასე ჰგონიათ, რომ რუსის სამსახურში არის და იმისთვის არ უყვარდეს თავის მშობლის მამულიო, მე შენ გარწმუნებ კნიაზო რომ დიდი ერთგული და მოსიყვარულე არის თავის მშობლის მამულისაო, ეს გარემოება მე გიორგიმ მითხრა და ესეც თქო რომ ხედავ ჯავლიციის რა მითხრაო, რომელიც საგრძნობლად დამრჩა ამისი სიტყვაო, ოდესცა ჩემი დეიდაშვილი გ. ერისთავი მოვიდა ესეცა თქო, რომ ოქროპირ ბატონიშვილს და ჯავლიციის დიდი ერთობა აქვთო, ასე რომ გაუწყვეტლად, ჯავლიციის ოქროპირ ბატონიშვილთან არისო... მესამე—პოლიაკების ბუნტის დროს, როგორც მახსოვს ზაფხულს, შუა ქალაქსა, მოხდა კრივი ჯავლიციის ბრძანებითა... მრავალი თავადები იქ იყვნენ ლუარსაზ და დიმიტრი ორბელიანნი და სხვა მრავალნი. მაშინ მოვიდა პოლიცემისტერი და დააშლენინა, მაშინ არ ვიცი ვინ ჩავიდა და ჯავლიციის განუცხადა კრივის დაშლა, მაშინვე კიდევ ებრძანებინა პოლიცემისტრისათვის, რომ ნება მიეცეს კრივისაო, მაშინ პოლიცემისტერი ჩავიდა როგორც

1) ლაპარაკია გ. რევაზის-ძე ერისთავზე.

მახსოვს ზავილევციხისთან, და რაოდენსამე ხანს უკან ისევ ამოვიდა ამ სიტყვით გარეთ უბანს გამართეთო, მთელი ქალაქი გარეთ უბანს გავიდა, მთავარმართებლის წინ და ესრეთ საშინელი კრივი მოხდა, რომ ჩემი სიყმაწვილიდან აქამომდე მე იმისთანა საშინელი კრივი არ მინახავს, ესრეთ გაჭირვებულდენ მოკრივენი რომ ბევრნი ტიტველნი კრიობდნენ, ამ დროს ალ. ჭავჭავაძემ ჩამოიარა, და მცირე ხანს დადგა, და ყურება დაიწყო შემდეგ წავიდა. — ამჟამად ჩემი ბიძაშვილი თ. ალ. ორბელიანი ჩემთან იდგა და მითხრა ალექსანდრეე ხელავ ჭავჭავაძემ თავისი თავი დაგეანახაო, მასკვან მითხრა ნოდო ხანჯლები გამოვატანინოთ, და ამ საღამოს ვინ დაინახამსო, ბარეე ეხლაე ვეცადნეთო, — მეც თანახმა შევიქენ, — მაგრამ სუსტი პარტია გვყავდა შემდეგ ბევრი ვიცინეთ და ვსთქვით ეს ჩვენი საქმე სწორეთ ნახარაობა არის და დაეჩუმდით. ოდესცა კრივი დაიშალა მაწინ მე, ელიზბარ ერისთავი, კიდე არ ვიცი ვინ იყვნენ ჩვენთან. ჩვენი ამხანაგნი, და ეთქვით მოდით ლუარსაბთან წავიდეთ, სარჩეელად რომ ხვალ საღამოს უამზე დიდი კრივი იქნება, და ბარემ რითაც ღონით იყოს, ხვალ ვეცადნეთო ბუნტისას, რომ ამისთანა დროს ვერ ვიპოვნით — ოდესცა ლუარსაბთან მივედით ენახეთ რომ ქვეშაგებში იწკადა დროშვიდან გადმოვარდნილიყო, და ცხვირი გაეტება, და ამას გამო ველარათერი უთხარით რა და დაეჩუმდით, ამის მეორე დღეს საღამოზე, ეს ერთი დუნდგო მთელი ქალაქისა ხალხი შეიყარა საკრიოდ, კიდევ იმ ადგილს, რომ ჩემს დღეში არ მინახავს, იმდენი ხალხი კრივში, მაგრამ პოლიცემისტერმა სულ დააშლევინა, და აღარა მომხდარა კრივი იმ საღამოზე¹⁾ მეოთხე: — ყოველთვის ჩვენს საზოგადოებას. ფიქრი ჰქონდათ ხოლმე რომ ზავილევციხის უთუოთ ბუნტი სურს აქაო, და ბევრჯერ კიდევ ვილაპარაკებდით ხოლმე რომ ჭავჭავაძეს და ზავილევციხის რაღაც რამ აზრი უნდა ჰქონდეთ ამაზეო მეხუთე — ზავილევციხის ახლო მცნობი, პირველი ალექსანდრე ჭავჭავაძე იყო მეორე თავადი რამან ჭავჭავაძე, ამაზე მეტი ქართველთაგანი არ ვიცი რომ ახლო მცნობი ყოფილიყოს ვინმე ზავილევციხისა.

პოდპორუჩიკი ალექსანდრე ორბელიანი; 15-სა თებერვალს 1833 წელსა“ (VIII 1433—1434). ზემოდ მოყვანილ პირველი ჩვენე-

¹⁾ საქმე ის არის, რომ კრივი უმაღლესი მთავრობის მიერ აკრძალული იყო და ზავილევციხისაგან პოლონეთის აჯანყების დროს მისი აღდგენა შეუასებელი იყო შემდეგში როგორც კანონის დარღვევა და კრივის ნებართვით შეთქმულებისათვის აჯანყების დაწყების გაადვილების ცდა, რაც როგორც ალექსანდრე სიტყვებიდან ჩანს, საფუძველს მოკლებული არ ყოფილა.

ბის მიცემის ნეორე დღეს ალ. ორბელიანს განუცხადებია (171,-1074), რომ რადგან ჯავილეისკის მიმართ არაერთი დამამტკიცებელი საბუთი არ მოეპოვება და ის კი ბრალდებაზე უარს იტყვის, ამიტომ საჭიროა მის (ორბელიანის) მიერ ნაჩვენები ბრალდების შემდგომი კვლევა—ძიება შეჩერებულ იქნას. შემდეგში მას ეს ბრალდება რამდენჯერმე კელავ განუმეორებია და განუვითარებია (1074, 1431, 2240), მაგრამ 1833 წლის აგვისტოს 16-ს. სწორედ იმის წინა დღეს, როდესაც ის ჯავილეისკისთან პირისპირ წაყენებას მოელოდა, განუცხადებია (4930, 4970), რომ ჯავილეისკისზე მან ყველაფერი მტრობითა თქვა, შურის საძიებლად იმ შეურაცყოფისათვის, რომელიც მან ორბელიანის დედას თეკლა ბატონიშვილს მიაყენა 1831 წელს მის სახლში საგუშაგოს მოწყობის განზრახვით¹⁾. ალ. ორბელიანი ამ შემთხვევაში ცრუობს, რადგან მას არა თუ არაერთი მტრობა არა ჰქონია ჯავილეისკისადმი, არამედ ეს უკანასკნელი მათი ოჯახის კეთილ მოსურნედ თვლებოდა. როგორც დიმიტრი ორბელიანი (ალექსანდრეს ძმა) უჩვენებს. (614, 625), 1832 წელს პეტერბურგში ჩასულ ჯავილეისკის მისთვის მიუტანია ალექსანდრეს წერილი, რომელშიაც იგი თურმე ურჩევდა მას ჯავილეისკის გაცნობას როგორც მათი ოჯახის კეთილ მოსურნე კაცის. იმავე წელს დიმიტრი ორბელიანი მოსკოვში შეხვდა ჯავილეისკის, რომელმაც უთხრა მას, რომ მისი ძმა ალექსანდრე ამისი მეგობარია. თვით ალექსანდრე ორბელიანი თავის ერთ ჩვენებაში ამბობს:... „ჩემი მარშლობის ქაშს დიან ხშირად დავდიოდი ხოლმე ჯავილეისკისთან და როცა სოვეტნიკად ამომიჩიეს 1830 წელსა საზოგადოებამ, მაშინ მე აგრე რიგად არ დავდიოდი ხოლმე, და როცა მაშინ დამიბარა არც გასაკვირველად მივიღე, ამისთვის რომ დიდათ უყვარდი, და მწყალობდა, და შემდეგ ჩემი ნაჩაღნიკი იყო, მე ჯავილეისკისთან საღამოს ქამზე და ღამე მივდიოდი ბეკრჯერ, და მის წემდეგ აღარ ვყოფილვარ ჯავილეისკისთან ოდესაც მითხრა ექ აღრეულობისა“-ო (XII 2234). ნეორე აღვიღას ამბობს, რომ პოლონეთის აჯანყების დროს საქართველს გუბერნატორმა, რომელიც მას განსაკუთრებით კარგად ეპყრობოდა, მიიწვია იგი თავისთან ღამის 11 საათზე და დაავალა აქაც აღრეულობის მოხდენა, რის შემდეგაც ჯავილეისკის სურდა ამ მიზნისათვის მისი საშუალებით მოქმედება, ისევე, როგორც ალექსანდრე

¹⁾ როგორც ირკვევა ჯავილეისკის ეს განგებ ჩაუდგინა, რათა ქართველები გაეღიზიანებია ბატონიშვილის უხეშად შეურაცყოფით და მთავრობის წინააღმდეგ აემხედრებინა.

ჭავჭავაძე, ლუარსაბ ორბელიანის საშუალებით მოქმედებდა (II—166).

გიორგი რევაზის ძე ერისთავი უჩვენებს „...მაგონდება აგრეთვე ალექსანდრე ორბელიანი და ელიზბარ ერისთავი ამბობდნენ, რომ ბ. ზაველეისკის საქართველოსთვის კეთილი სწადიან და ხალხს განგებ აეიწროვებს, რითაც საქართველოში აჯანყება სურს გამოიწვიოსო... ამის გარდა გაგონილი მაქვს იმათგან აგრეთვე, რომ იგი დიდი მეგობარია ალექსანდრე ჭავჭავაძესი და ოქროპირ ბატონიშვილისაო, რომელთანაც ჩემი მოსკოვენი გამოვლის დროს იყო ბ. ზაველეისკი, და აგრეთვე ენახე ერთხელ მასთან მისული ოქროპირ ბატონიშვილი, რომელიც ზაველეისკის სახლში არ დახვედრის გამო უკანვე გამობრუნდა, მოსკოვში გამოვლისას მე „ტრაქტირ“-ში გაეჩერდი, სადაც ბ. ზაველეისკის, რომელიც ამავე „ტრაქტირ“-ში ცხოვრობდა, გაეგო რა ჩემი ხალხის საშუალებით, რომ მე, საქართველოში მოვემგზავრებოდი, მთხოვა წანომელო ამანათი პოლკოვნიკ ბირიულოვთან. აქ მახსოვს იგი ამ სიტყვებს მელაპარაკებოდა, რომ ჭავჭავაძეს არ შეუძლიან საჭირო ნაცნობობის დამყარება არაეისტან ქართველ თავადიშვილთა და აზნაურთაგან. ისინი ფიქრობენ, რომ რაკი ალექსანდრე ჭავჭავაძე რუსის სამსახურშია, მას არ უყვარს თავის სამშობლო, მაგრამ, მე ვიცი, რომ მას იგი ძალიან უყვარს და მისთვის სიკეთეც სურსო. ეხლა ვეპეობ, რომ მას აღ. ჭავჭავაძესთან რაღაც ურთიერთობა ჰქონდა. აგრეთვე მახსოვს, რომ ზაველეისკი აქებდა თავის თავს იმით, რომ მან წარუდგინა მთავრობას მოთხოვნილება ტფილისში კეთილშობილ ქალთა ინსტიტუტის დაარსების წესახებ, რითაც ცხად ჰყო თავისი ქართველებისადმი სიყვარული“ (IX—1503).

დიმიტრი ორბელიანი ამბობს: „მოსკოვში მე ვიყავი ზავილეისკისთან, ის აქებდა საქართველოსა და თავადიშვილებს, განსაკუთრებით კი ჭავჭავაძეს, რომ ის მისი მეგობარია და პატრიოტია. იმან თვითონ გამომიგზავნა კაცი, რომ მენახა იგი; მან განაცხადა, რომ სურს ჩემთან ნაცნობობა, რადგან, როგორც ამბობდა, ჩემი ძმა ალექსანდრე მისი მეგობარია. საქართველოზე მეტი არაფერი უთქვამს, რადგან იქ უცხო პირი იყო“-ო (IV, 614).

აქ საინტერესოა, რომ სამსახურიდან დათხოვნილმა და პეტერბურგში პასუხსაგებად გაწვეულმა ზაველეისკიმ მოსკოვში ჩამოსვლისთანავე ენახულა: ოქროპირ ბატონიშვილი, დიმიტრი ორბელიანი, გიორგი ერისთავი. ამასთანავე ნახა ისინი ისეთ პირობებში, რომ მათთან ზემოხსენებული საუბრის გამართვა შეიძლებოდა. ეს

გარემოება ექვს იწვევს: ზავილისკი მოსკოვში განგებ ხომ არ გაჩერდა ოქროპირ ბატონიშვილის სანახავედ, როგორც ამას ყველა იქით ან აქეთ მომავალნი შეთქმულნი შერებოდნენ და სწორედ ხსენებულ პირთაც იქ შეხვდა, რომელნიც აგრეთვე ოქროპირ ბატონიშვილის სანახავედ იყვნენ აქ გაჩერებულნი, საქართველოში მომავალნი.

გიორგი დ-მე ერისთავის ერთ ჩვენებაში ვკითხულობთ: „ყოფილ გუბერნატორ ზავილისკის ვერ ვიცნობდი (პირადათ). ვიცნობდი მხოლოდ როგორც გუბერნატორს და მისი შეთქმის შესახებ იმის მეტი არა ვიცი რა, რომ ზავილისკის როგორც პოლონელს სურს აქაც არეულობის მოხდენაო, და ამიტომ ხალხს ავიწროებს და ჰავჭავაძის მეგობარიო, შეუბნეობდენ ალექსანდრე და ელიზბარო“ (VI, 1091).

საინტერესოა აგრეთვე, რომ ზავილისკიმ იცის ალ. ჰავჭავაძის გულის ნადები იმდენად კარგად იცნობს მას, როგორც ამას სხვა ბრალდებულთა ჩვენებებიც ადასტურებენ, და არც თვით ალექსანდრე ჰავჭავაძე უარუოფს ამას. ის უჩვენებს: ყოფილ გუბერნატორს ზავილისკის ძალიან კარგად ვიცნობ. პირველად ენახე იგი კარანტინში, აბანოების კარის იქით. გრაფ მასკევიჩის ქებაშ წაფიქრებინა მისი ახლო გაცნობა და ბოლოს მასში ვპოვე რა თვისებანი საკადრისი კეთილ შობილ და კეთილ გონიერ ადამიანისა, მას საბოლოოდ დაუმეგობრდი. მისი გრძნობისა და მთაურობისადმი ერთგულებით გამსჭვალული აზრების მატარებელ ადამიანზე, როგორ ვიფიქრებდი, რომ რომელიმე ბოროტ განზრახულების მონაწილე იქნებოდა. ამის შესახებ არავისგან არასოდეს არ გამიგონია, თორემ მასთან მაშინვე ყოველივე კაეშირს გავწყვეტი“-ო (VII—1372).

ალ. ორბელიანს, იასე ფალავანდიშვილისთვის უთქვამს, რომ ზავილისკი შეთქმულებაში მონაწილეობას იღებს არა მხოლოდ როგორც პოლონელი, არამედ როგორც ალექსანდრე ჰავჭავაძის მეგობარიო“-ო. (239,470).

მაგრამ ზავილისკი მარტო ალექსანდრე ჰავჭავაძესთან არ ყოფილა მეგობრად. ალ. ორბელიანსა და მის ურთიერთობაზე ჩვეით იყო ლაპარაკი, ხოლო როგორც გიორგი ერისთავი და ლიპიტრი ორბელიანის ზემოდმოყვანილი ჩვენებიდან ჩანს, ის ოქროპირ ბატონიშვილთანაც დაახლოებული ყოფილა, რასაც თადია ჩოლოყაშვილის ჩვენებაც მოწმობს. ის უჩვენებს: „... ჩყლებ სა (1832) წელსა ნოემბრის იბ-სა რიცხვსა, რომელიც გახლდი ალექსანდრე ორბელიანთან და იქ იყვნენ ელისბარ გიორგი და ბიძინა ერისთავები. ესეც

ახსენეს და თქვეს ელიზბარმა და გიორგიმა, რომ მყოფი საქართველოს გუბერნატორი ჯავილევისკი არის მახლობელი თანამშრომელი მეგობარი ოქროპირ ბატონიშვილისა და მათაც აქეთ მიწერ-მოწერა ფრანციაში და ანგლიაში საიღამაც ელოდენ შემწეობას, ვითარცა ამავე თვის რეასა განმცხადებია“. (III, 528).

ყოფ. საისტ. საეთნოგრ. მუზეუმში დაცულია დიმიტრი ყიფიანის ხელნაწერად, რომელსაც სათაურად აქვს: „1832 წლის ქართველთა შეთქმულობის ანუ „ყაზარმობის“ შესახებ“, სადაც სხვათა შორის ვკითხულობთ შემდეგს: „... არც ის ვიცი და არცა რა გამეგება რა, რა მიზეზით იყენენ საქმეში გარეული ეს სამი რუსის ჩინოფნაყები: პაუშენკო, მელნიკოვი და ჯავილევისკი. მაგრამ ვალად ვრაცხ ჩემ თავს ამათხედ ისა ვთქვა, რაც მქონდა გაგებული. მაშინდელ საზოგადოებაში ანათი რეპუტაცია იყო სრულიად დაუძრავი. პაუშენკოს უტყერდენ როგორც ნიჭიერ და სამაგალითო ჩინოფნიქს...“

ჯავილევისკი ზედ ამბობდენ, რომ დიდათ დამეგობრებული იყო ორს გამოცდილს ქართველთან: ერთი ამისი მეგობართაგანი თ. ალექსანდრე გარსევანის-ძე ჭავჭავაძე... და უმაღლეს საქართველოს მმართველობის პროკურორი სტატსკი სოვეტნიკი იაგორ გაბრიელის ძე კილაფვი“ (იხ. ხელნ. №1540).

ბრალდებულთა დმი მე-15-ე კითხვა იყო:

„ცნობთა თქვენ გუბერნატორად ყოფილს ჯავილევისკის? სად და როდის გაიცანით. და რა იცით იმის მონაწილეობისა ამ განზრახვაში ანუ იმაზედ რა გაგიგონიათ და სახელდობ ვისგან?“

ამგეარად. ჯავილევისკის შეთქმულებაში მონაწილეობა დამტკიცებულად უნდა ჩაითვალოს, თუმცა აღნიშნული ცნობების შემდეგ: „Комиссия признала справедливым, не подвергать вопросам следующих лиц:

4) Действительного статского советника Завилейского потому, что, на счет его, по неоявляемому до сего времени ни до статочных примых показаний, иже самих узник, последовали особые высочайшие повеления“ სასამართლოს სენტენციაში კი სწერა: „и остатвл. Действ. Статского Советника Петра Завилейского оставаться под секретным надзором“ (XXIX, 46)

რასაკვირველია კომისიის დასკვნა ზევიდან იყო ნაკარახევი, როგორც ჩემ მიერ ხაზგასმული სიტყვები მოწმობენ და საქმის ნამდვილი ვითარებით არ ყოფილა გამოწვეული.

საგამომძიებლო კომისიის დასკვნების თანახმად საქართველოს გარეშე ძალებთან ურთიერთობას შეთქმულთა მიერ, გარდა სპარსეთში ლტოლვილ აღ. ბატონიშვილისა, ადგილი არა ჰქონია, რაც-

რამსაქმეში დაცული, თვით ამავე კომისიის მიერ მოვროვილ, მასალის განხილვა ამ საგანზე სხვანაირი დასკვნის გამოტანის შეუძლებლობას იძლევა. საქმე ის არის, რომ, როგორც უკვე რამოდენიმეჯერ იყო აღნიშნული. აქ კვლავ ხაზგასმული უნდა იქნას, რომ შეთქმულთ ძალიან კარგად ჰქონდათ შეგნებული რასაც მოასწავებდა მათი გარეშე ძალებთან ურთიერთობის გამოაშკარავება. კომისიის დასკვნით მხოლოდ პოლონეთის აჯანყების ყრუ გამოძახილი ეტყობა ქართულ შეთქმულებას და ისიც არა უშუალოდ, ყოველივე შინაგანი, ან ორგანიზაციული კავშირის გარეშე; მისი 'რწმენით პოლონეთის აჯანყების მხოლოდ ფაქტსა ჰქონდა მნიშვნელობა და გავლენა ქართველთა შეთქმულების წარმოშობა-განვითარებაზე.

შეთქმულთა გარეშე ძალებთან კავშირზე ლაპარაკის დროს პირველ რიგში აღექსანდრე ბატონიშვილთან ურთიერთობა უნდა იყოს მოხსენებული. როგორც ვიცით, შეთქმულების ორგანიზაციის ჩამოყალიბების შემდეგ, შეთქმულთა მოღვაწეობის პირველი ნაბიჯი აღ. ბატონიშვილთან ურთიერთობის გაბმვაში გამოიხატა. ამის შესახებ აღ. ორბელიანი უჩვენებს:

„კომისიასა შინა.

კომისიის კითხვასა ზედა მაქვს პატივი მოხსენებად. პირველი წიგნი ბატონიშვილს აღექსანდრესთან რომ მივსწერე მას წიგნსა შინა იყო ხსენებული ესრეთ, რომ ჩვენი საზოგადოება სთხოვს ჰანს, კახეთსა, შინა გამოსვლას, ვინაიდან საზოგადო მსურველნი არიან მის მეფობას და საქართველოს განთავისუფლებისას რუსთაგან, და როდესაც იგი ბატონიშვილი კახეთსა განოვიდოდა. მაშინ ჩვენის საზოგადოს აზრით მოხდებოდა ვითომც აღრეულობა. — და ამ წიგნის პასუხი მის ბატონიშვილისაგან მივიღე, ე.წ. — თ, რომ მე მაშინ შინიშვილს არ ვენდობიო, ვინაიდან ჩემს პირისპირ მომკვდარაო; ¹⁾ მაგრამ ნაინც კიდევ გენდობიო. მე მოვხუცდი და აღარ შემიძლიანო, და ახლა თქვენმა საზოგადოებამ იცის როგორც შოიქტევიათო, — შეორე წიგნი მივიღე მის, ბატონიშვილისაგან ესრეთ, აღრევე თქვენი საზოგადოების მაგიერად საკუთრივ, შენგნით მივიღე წიგნიო, რომელთაც გსურთ საქართველოს განთავისუფლება, და მპირდებოდით მეფობასაო, მაგრამ თქვენგნით მე ველარა წევიტყერაო, და აღარა მაცნობეთარაო, — მე ამისი პასუხი მივწერე — ახლა, სრულებით მშვიდობიანობა არის შეთქი, და აღარავინ აღარას ფიქრობს, ვინაიდან პოლიაკები დაითურგნენ, შესამე მის აღექსანდრე ბატონ-

1) აღ. ორბელიანის მამა ვახტანგი რუსეთის სამხედრო სამსახურში იყო.

იშვილის კაცი მაჰმადა, რომ იყო ჩემთან, და მითხრა შემდეგნი: ეგვიპტის ფაშისაგან, ორი კაცი მოვიდა ალექსანდრე ბატონიშვილთანაო, წიგნი ჰქონდათო, — შემდეგ რაოდენსამე დღეს უკან, აზნაური გარსევან, გვარი კი მე აღარ მაგონდება მისი, 1) ის აზნაური და მე გამოგვზანეს ყაზი მოლასთან²⁾ წიგნებითაო, და გარემოება კი აღარ მახსოვს თქო მან მაჰმადამ თუ არა, მის წიგნებისა, და ყაზი მოლადგანაც წიგნები წავიღეთო, სთხოვედენ ალ. ბატონიშვილს, რომ დაღისტანში გაქოსულიყო, — მე კი აღარ მახსოვს წიგნილა მივსწერე ბატონიშვილს თუ არა და სიტყვით დაეუბარე მას მაჰმადას ესრეთ, საზოგადოს მაგიერად — რომ სოლომან რაჟმაძე მოჰყვება რუსეთის პოსლანიკს თაერიზს, და მას ბატონიშვილს გაეგზავნა მღვდელი, მას რაჟმაძესთან, და მას რაჟმაძესთან ექონია შეერთება, განუცხადებდა ყოველს ჩვენს გარემოებასა, და ესეც, რომ მას ბატონიშვილს უნდა ექონია შეერთება ინგლისელების პოსლანიკებთან რომელნიც თაერიზს არიან.

წელსა 1833—სა სეკდენბრის 6-სა დღესა პოდპორიჩიკი თავადი ალექსანდრე ორბელიანოვი³⁾ (XXII, 5248).

მოლა ჯამანა, რომელიც პირველად ალ. ბატონიშვილთან იყო გაგზავნილი, ერთ ჩვენებანი ამბობს: „მიმდინარე წლის (ე . ი . 1832 წ.) შემოდგომაზე, როცა რთელებისთვის ეემზადებოდით. ბაღა მაჰმადა მოვიდა ჩემთან და მიაშბო, რომ ის, ორი ანზანაგით, რომლებიც ალ. ბატონიშვილთან მსახურობენ—ქართველ გარსევანთან და ერთ ნესტორიანელთან ერთად, იყო, გაგზავნილი ყაზი მოლასთან. რომელთანაც მივიდნენ სომხეთის ოლქისა და განჯის გავლით;—მან ისინი კარგად მიიღო და დაასაჩუქრა, მიიღეს ნისგან წერილი და ორი მათგანი უკანვე გაემგზავრნენ ქარის ოლქით, ხოლო ნესტორიანელი ნოკვდა მთებში, შულაერის მახლობლად. გარსევანი ბამბაკში წავიდა, სადაც ბაღა მაჰმადას დაბრუნებას უცდის. ჩვენ წავედით ალექსანდრესთან (ორბელიანთან), რომელიც ავადმყოფი დაგვიხვდა, მაგრამ ენ იყო უკანასკნელ ავადმყოფობაზე აღრე, მის გამო, რომ ფეხში ლურსმანი შეესო; თავად ალექსანდრეს არ ეჯერებოდა, რომ ბაღა მაჰმადა ბატონიშვილის მიერ იყო გამოგზავნილი, მაგრამ ამის დასამოწმებლად ბაღა მაჰმადამ ჰკითხა ალექსანდრეს მოვიდა თუ არა მასთან ალ. ბატონიშვილის მიერ გამოგზავნილი ნესტორიანელი. ამის შემდეგ ალექსანდრემ დაიჯერა და ცალკე დიდხანს ესაუბრა მას, ბოლოს, როგორც მაჰმადამ მითხრა (ალე-

1) ჩოკაშვილი იყო

2) აჯანყებულ დაღესტნელთა ბელადი.

ქსანდრეს) ვადაეცა მისთვის-წერილი და ოცი მანეთი თეთრი“ (11—268).

აღ. ორბელიანი ნესტორიანელის ნახვას უარყოფს „ორ წიგნზე მეტი ნე არ მომსელია და არც ვიცი ნესტორიანნი რა ხალხი არიან. იქნება შოლა ზამანას უთხრა აღექსანდრე ბატონიშვილის კაცმა, რომ ვითომც ნესტორიანნი ჩემთან მოსულიყვნენ თორემ ჩემთან ნესტორიანი სულ არ მოსულან“ (XIV, 2592).

შეთქმულთა ერთი ჯგუფი აღ. ბატონიშვილის პირისპირ სანახავად იერუსალიმში წასვლას აპირებდა. აღ. ორბელიანი უჩვენებს: „1831 წელსა. განზრახვა გვქონდა, წინადადებითა თამარ ბატონიშვილისათა. - შე ჩემი ცოლშვილით. ელიზბარ და გიორგი დავითის ძე ერისთავთ, და ჩემ ძმას ვახტანგ, რათა უნდა წაესულიყავით, იერუსალიმის სახელზე ხელმწიფე იმპერატორის ნებითა და ოსმალის სამზღვარსი, რომ უნდა შეესულიყავით. - მაშინ ჩვენთაგანი ერთი რომელიმე აღექსანდრე ბატონიშვილთან უნდა წასულიყო, ის ჩვენთან მოიყვანდა. და შემდეგ სწორეთ იერუსალიმს უნდა მივსულიყავით“ (VIII, 1441). ვახტანგ ორბელიანის ჩვენებით მის ძმას აღექსანდრეს მიუწერია აღ. ბატონიშვილისთვის წერილი ინგლისელებთან ურთიერთობის შესახებ“ (III, 446).

აღ. ორბელიანს ერთჯერ თავის ჩვენებაში უთქვამს, რომ აღ. ბატონიშვილისათვის მიწერილი პირველი წერილი მის მიერ არაჩვეულებრივი ხელით. არამედ სხვანაირი მსხვილი ასოებით იყო დაწერილი, რომლის მსგავსადაც კომისიაში დაუწერია ორი სიტყვა. ეს ხელი თურმე ძალიან მიემსგავსა თეკლა ბატონიშვილის ხელს (იხ. როზენის ნახსენება. საქმე № 163. გვ. 68). ხოლო ლუარსაბ ორბელიანის ჩვენებით აღექსანდრეს მისთვის უთქვამს, რომ აღექსანდრე ბატონიშვილთან მიწერ - მოწერა აქვს აგრეთვე მის დედას თეკლა ბატონიშვილსაც (1, 118).

აღ. ორბელიანს — თავის მოგონებაში თეკლა ბატონიშვილი შეთქმულების ყველა ამბების მცოდნედ გამოჰყავს. ამიტომ ძნელი წარმოსადგენი არ იქნება, თუ აღ. ბატონიშვილისადმი პირველ წერილს თეკლას ხელით დაწერილად ვივარაუდებთ.

შეთქმულთა მიერ გათვალისწინებული საქართველოს მართველობის პროექტის მიხედვით აღ. ბატონიშვილი სახელმწიფო სამმართველოს ზედაპალატის თავმჯდომარედ იყო ნაგულისხმევი.

(...2а правительственных мер то было верхнее и нижнее. Верхнем заседании 1-ое лицо и сам царь, которого полагали Александра Царевича»... 1, 78).

ელიზბარ ერისთავი მოხუცებულობაში
(მწერალთა მუზეუმი)

როზენი სამხედრო მინისტრ ჩერნიშოვს მოახსენებს, რომ: „საერთოდ მას, ბატონიშვილს თელიდენ ისეთ პირად. რომელსაც შეუძლიან ყველაზე მეტად გამოიწვიოს მღელვარება და განაგოს საქართველო, ქართველების მეხსიერებაში შერჩენილი მისი გავლენის წყალობითა“-ო (საქმ. № 166, გვ. 144).

რასაკვირველია, ალ. ბატონიშვილთან ურთიერთობა თვით სპარსეთის სახელმწიფოსთან ურთიერთობას გულისხმობს, რადგან, როგორც ვიცით, ალექსანდრე სპარსეთის ხელისუფლების სურველია და ხელის შეწყობით მოქმედებდა რუსეთის წინააღმდეგ.

შეთქმულთ ოსმალეთთანაც კჭონიით, ყოველ შემთხვევაში უცდიათ, ურთიერთობის დაჭერა შეთქმულების თაობაზე. ამ მიზნით ტფილისში მყოფ ოსმალეთის ელჩს დაახლოვებიან და თავისი განზრახვა მისთვის გაუნდვიათ.

ალ. ორბელიანის ჩვენებით მისთვის ალ. ორბელიანს 1831 წელს უთქვამს, რომ: „ის დაიარება აქ ოსმალეთის ელჩთან და აქეს ამ საგნის თაობაზე ლაპარაკი“ (IX, 1513). თვითონ ალ. ორბელიანი ელჩთან ურთიერთობის შესახებ ამბობს: „... წარსულს 1831-სა წელსა ზაფხულს—ერთ საღამო ეამზე გარეთ უბნისაკენ სასიეროდ ეიყავით და შემდეგ სალომონ დოდაევის სანახავად მივედით. როდესაც მის სახლსა შინა შეველ იქ ოსმალის პოსლანიკი დამხვდა. მკორეს ხანს უკან თ. ელიზბარ ერისთავი და ჩემი ძმა ვახტანგ ესენიკ მოვიდნენ დოდაევის სანახავად. რომელიც ამ ჩვენსა განზრახვასა ზნედა არამც. თუ გველაპარაკოს რაიმე—არამელ მაშინ არც კი ეფიქრობდით ესრეთსა. ხოლო ამის მეტს. რომ ჩაის ესომდით. შურაბას ვკამდით და მე ქართულს სიმღერებს ფორტეპიანოზე უკრავდი“-ო. (XXIII, 4514).

ამავე ამბავს ს. დოდაშვილი ასე გადმოგვცემს: „ოსმალეთის ელჩი 1831 წლის დასასრულს ჩემი ბინის მახლობლად. გენერალ კომაროვსკის ციხის სახლში ცხოვრობდა. გავიციანი რა იგი, მასთან ხშირად დავიარებოდი, ერთ საღამოს ჩაიზე მოვიწვიე: რადგან თავისი თარჯიმანის პირით მთხოვა, რომ სურდა მოესმინა ფორტეპიანოზე და მის ტონთან თავისი ბალალაიკა შეეთანხმებინა. ამიტომ მე მოვიწვიე სოვეტნიკი ალექსანდრე ორბელიანი, რომელიც ფორტეპიანოზე აზიურ სიმღერებს კარგად უკრავს და მისი ძმა ვახტანგი, რომელიც რუსულ სიმღერებს უკრავს, და ელჩის მოსალხენად პატარა კონცერტი შევადგინე; ფორტეპიანოზე და ბალალაიკაზე უკრავდით და ვმღეროდით ეროპიულ და აზიურ სიმღერებს; ამაკედროს იყო აგრეთვე ელიზბარ ერისთავი. მთავრობის წინააღმდეგ

განზრახვის შესახებ ოსმალეთის ელჩთან არც იმღამეს და არც სხვა დროს არაერთი ლაპარაკი არა მქონია; მე და მის შორის ბააჩი ჩვეულებრივ შეეხებოდა თავად ვარშავკის გამარჯვებებს, ელჩის მასთან ნაცნობობას, და იგი ელჩი ყოველთვის რუსებს უპირატესობას აძლევდა; მთავრობის საწინააღმდეგო მას ჩემგან არაფერი გაუგია, პირიქით მხოლოდ ქება მოუსმენია". (XXIII, 4518).

მაწასაღამე, ს. დოდაშვილს განუზრახავს ოსმალეთის ელჩის მიწვევა და რომ დრო უფრო კარგად გაეტარებინათ, სათანადო კრებულები დაუპატიჟებია. ალ. ორბელიანი კი ამბობს, რომ ის საღამოს დოდაშვილთან სრულიად შემთხვევით მივიდა სეირნობას შემდეგ, ისევე, როგორც ვახტანგი და ელიზბარიც შემთხვევით მივიდნენ. ამ ორი ჩვენების დაპირისპირებიდან ნამდვილ ვითარებას ამოკითხვა და ოსმალეთის ელჩთან შეთქმულების მეთაურთა შეხვედრის მიზნების გათვალისწინება, რა თქმა უნდა, ძნელი არ არის.

ელ. ერისთავის თქმით ისე გამოდის, რომ ის და ალ. ორბელიანი ერთად მისულან იმ საღამოს დოდაშვილთან: „1831 წლის ზაფხულში მე და სოვეტნიკი ალ. ორბელიანი ვიყავით მასწავლებელ დოდაშვილთან, სადაც ვიღაც ოსმალის მოხელე დაგვიხვდა, და ამ მოხელესთან მე თარჯიმანის საშუალებით ვლაპარაკობდი; მაგრამ ჩვენი საუბარი არაფერს გასაკიცხს არ შეიცავდა და ამის შემდეგ მე იგი აღარსად მინახავს".-ო. (XXIII, 4520).

ვახტანგ ორბელიანი კი სულ უარყოფს იქ ყოფნას: „ჩვენება რომ მე ვიყავ ნასწავლ. დოდაშვილთან, როდესაც მასთან ოსმალეთის ელჩი იყო—ტყუილია — მე მხოლოდ გავიგონე დოდაშვილისაგან, 1831 წ. რომ ოსმალეთის ელჩი ერთსაღამოს მასთან იყო ამბობს იგი (XXIII, 4522).

საქმეებში ამის მეტი ცნობები ოსმალეთთან ურთიერთობის შესახებ შენახული არ არის.

როგორც ალ. ორბელიანის ბიძინა ერისთავისადმი ზემოდმოყვანილი წერილიდან (რომელშიაც ვარშავის აღებას ატყობინებს), აგრეთვე შეთქმულთა ყველა ჩვენებებიდან და განსაკუთრებით კი ჯავიღვისკის შეთქმულებაში მონაწილეობის ფაქტიდან ჩანს — შეთქმულნი დიდათ ადევნებდნენ თვალყურს პოლონეთის აჯანყებას და მისი მომდინარეობა აქაურს შეთქმულებასზე სათანადო გავლენას ახდენდა. შეთქმულნი ყოველთვის კითხულობდნენ გაზეთებს და პოლონეთის ამბებს ანალიზს უკეთებდნენ. ალ. ორბელიანი უჩვენებს, რომ 1831 წ. ქართლში თავის მამასთან გამგზავრებული ლუარსაბ ორბელიანის რძალი მანანა (რომელიც შეთქმულებაში გარეული იყო

აღ. ორბელიანის ცოლთან ერთად) გაუცილებიათ აღ. ჭავჭავაძეს. ელიზბარ და გიორგი ერისთავებს, აღ. და ლუარს. ორბელიანებს, და „მერე გზაზე ჩვენ ვილაპარაკეთ პოლონეთზე და რაღაც ამ შეთქმულებაზე, მაგრამ მას წემდეგ დიდი ხნის განვლის განაო აღარ მახსოვს, ვისგან რა ითქვა“-ო (XII, 1743). ხოლო პოლონეთის აჯანყების დამარცხების შემდეგ ტფილისში გადმოსახლებულ პოლონელებთან კი უშუალო ურთიერთობა ჰქონიათ და ისინი აჯანყებაში მონაწილეობის მისაღებად მომზადებულნიც ყოლიათ.

ლუარსაბ ორბელიანი უჩვენებს: „... 1832 წელს ელიზბარი მეუბნებოდა და მარწმუნებდა, რომ აქ არიან 500-დე პოლონელი, რომლებიც ჩვენს მხარეზე იქნებიანო; მერე ი. ფალავანდიშვილმა თქვა, რომ ის იცნობს აქ ერთ პოლონელს. — არ მახსოვს ორითუ სამი დღის შემდეგ მოვიდა ერთი პოლონელი ჩემ სახლში და ჩემს კაცსა ჰკითხა: „სად არის თავადი, მინდა ენახო“. როგორც კი მოსამსახურემ ეს შეცნობა, უბრძანე მისთვის უარი ეთქვა. შემდეგ იგივე პოლონელი მოვიდა მეოთხე დღეს და კვლავ არ მივიღე. მესამე დღეს კი მოვიდა და უთხრა ჩემს მოსამსახურეს, რომ ის იახე ფალავანდიშვილის მიერ არის გამოგზავნილი, მაშინ კი გულით უთხარი. მსახურს, რომ მან უარი უთხრას პოლონელს, რომ მე მას არ მივიღებ; ამ დროს მან გადასცა მსახურს წიგნაკი ჩემთვის /გადმოსაცემად, და როდესაც მან ის მომიტანა, მე დაეხედე რა, რომ ის გერმანულად იყო დაწერილი, დაუბრუნე და მის ნიღებაზედ უარი ეთქვი“-ო (X, 17434).

ელ. ერისთავი ამბობს: „1832 წელს პოლონელი ჯარის კაცები ტფილისში დადიოდნენ და მოწყალეობას თხოულობდნენ. და მე მომიხდა ერთხელ ორ მათგანს თითო აბაზი მივეცი. მე ვკითხე მათ რომელი „პოლკიდან“ არიან და აქ რად არიან. იმათ დამისახელეს „პოლკი“, სადაც მსახურობდნენ, მაგრამ მე აღარ მახსოვს, და მითხრეს „სამშობლოს გულისათვის ბატონო“-ო. კითხვაზე, თუ რა წოდების არიან, მიპასუხეს „გლეხები ვართო“ (XII, 2156).“¹⁾

ვახტანგ ორბელიანი აღიარებს, რომ პეტერბურგში დიმიტრი ბატონიშვილი, ჰკიცხავდა რა ქართველებს, რომ ისინი რუსებს ნე-

¹⁾ Солдаты поляки в 1832 году, ходили по городу Тифлису и просили милостини, и мне случилось однажды дать двум солдатам по абазу денег. Я у них спросил из какого полка и зачем здесь? Они называли полк где служили; но я не помню; и сказали мне, за отчину пане—а на вопрос из кокого ввания? Они сказали из мужиков“.

ბას აძლევენ თავის დაჩაგვრისა, მათ პოლონელებზე მიუთითებდა ჯერ ისევ 1828—1829 წ. 1831 წელს კი შეთქმულნი პოლონეთის აჯანყების წარმატებას უცდიდნენ (ტ. 28. 519—520), ხოლო ელიზბარ ერისთავი კმოწმობს, რომ 1831 წელს შამაცაშვილთან სადილზე პოლონელთა ნოქმედების შესახებ მსჯელობა ჰქონიათ (1768. 4750).

იასე ფალავანდიშვილის ერთ ჩვენებაში ვკითხულობთ: „... პაუშენკო ალექსანდრეს) სახლში გვიამბობდა პოლონელებზე, ვითომც ფრანგები ძლიერ ნანობენ, რომ მათ არ უშველეს, და ამიტომ პარიზში პარლამენტი, რამდენიმე ხანს დახურული იყო“—ო. (Паушенко пришло в доме Александра рассказывать о Польшах, куда французы много сожалели, что не помогли им, так же то был парламент на несколько времени закрыт в Париже. (XVII, 3212).

ი. ფალავანდიშვილისავე ჩვენებით, როდესაც მას უთქვამს დიმიტრი ერისთავისათვის, რომ შეთქმულნი ზარბაზნებს ვერ მოიხმარებენ, რადგან ქართველთაგან არტილერიის საქმე არავინ იცის და ასე მალეც ვერავინ ისწავლისო, დიმიტრის უპასუხნია „პოლიაკები ბევრნი მოვლენ იმ ღამეს ჩვენის მხრით გაზრდილნი და მკოდნენი ამისანი. — მე უთხარი საღ იშოვნით პოლიაკებს ჯარისას— ელიზბარ ერისთავმა მითხრა მე ყოველდღე დაედივარ ჩემ სიძე მელნიკოვთან. ამის მალაზიების ქვეშ სახლისაში უჭირავთ შვეციერელების პოდანთ ვაჟრებს და იმათთან მიდან პოლიაკები ზოგი სათხოვრათ და ზოგი ისე, და მე განზრახ დაუწყებ ხოლმე ლაპარაკსა და ყოველთვის თითო აბაზი მაქვს გადადებული მათთვის და ამით ბევრს ვიწოვნით. და კიდევ ვანუგეშებ ვეუბნები ჩვენც თქვენსავით ვართ და ისინი ამბობენ ზა ოტჩიზნუ“ (VI, 962).

ალ. ორბელიანის ჩვენების თანახმად ზაქარია ჩოლაყაშვილი შეთქმულთ თურმე ხშირად ეუბნებოდა: „რისა გეშინიანთო, აესტრახის იმპერატორს ერთმა ჩინოვნიკმა თავში ქვა მიარტყაო თავისუფლებისათვისაო, და ეს ხომ ჩვენი საკუთარი მამული არისო.—კიდევ იტყოდა ვარშავაში როდესაც ბუნტი მოხდაო, მაშინვე პოლიაკებმა ხუთის კაცის ძეგლები ამართესო, რილევეზისაო, და ოთხთ იმის ამხანაგთ იტყოდა იმათა გყარი კი აღარ მახსოვს ვისას იტყოდა, და იმ ძეგლებს პატრესა სცემდნენ პოლიაკებიო. ესეც უთქვამს პოლიაკების დედაკაცები იყვნენ პოლკოვოის კამანდირებიო, და ჩვენ ხომ კაცნი ვართო“ (VI, 1036).

ანტონ აფხაზი უჩვენებს, რომ პეტერბურგიდან ჩამოსული ზაქარია ჩოლაყაშვილი უამბობდა მას დეკაბრისტების მოძრაობაზე

1) ალ. ორბელიანი

და სხვათა შორის შემდეგი უთქვამს: „ბეხტელი ურჩედა, რათა პოლონეთი, საქართველო და სხვა ოლქები უსათუოდ დაუბრუნდეს მათ მფლობელთ, ხოლო ძირითადი გუბერნიები, რომლებიც მოსკოვის ახლო არიან, რუსეთს დარჩეს“ (II-193).

ანტონ აფხაზისავე ჩვენებით: „ალექსანდრე¹⁾ ამბობდა, რომ ჩვენ ჯერ წარსულს 1831 წელში გვქონდა შეთქმულება და განკარგულება²⁾ მოხდენილი იყო, თუ ჩვენგანი ვინ როგორ უნდა მოქცეულიყო, მხოლოდ ველოდებოდით აიღებდნენ თუ არა რუსები ვარშავას. და როგორც კი მოვიდა ამბავი ვარშავის აღების შესახებ, ჩვენი განზრახვა³⁾ ჩაიშალა“ (187).²⁾

გიორგი დავითოს ძე ერისთავი ამბობს: „ის³⁾ ყოველ საღამოს დაიარებოდა ალექსანდრე ორბელიანთან და მოჰქონდა ამბები, რომ პოლონეთში ესა და ეს ხდება, საფრანგეთში ეს და ესაო“ (IX 1616).

როგორც ვთქვით შეთქმულნი არც ევროპიდან დახმარების იმედს იყენენ მოკლებულნი.

ბ. ფალავანდიშვილი მოგვითხრობს: „... ეუბნებოდნენ მასწავლებელ ყიფიანს, რათა წასულიყო მის ბრწყინვალემა ოქროპირ ბატონიშვილთან და ეთქვა მისთვის, რომ ის დაუყოვნებლივ პარიზში ჩასულიყო თავისი განზრახვის შესასრულებლად“ (VI, 957).

სოლომონ რაჭმაძე კი ამბობს: „ფიქრობდნენ, რომ თუ ყველა თავად-აზნაური თანახმა იქნებოდა მიიღონ მონაწილეობა და მათთან ერთად თანახმა იქნებოდა ყველა ქართველები და სომხები და თუ ინგლისი ან საფრანგეთი დაეხმარებოდათ, მაშინ, ეგონათ, რომ გაიმარჯვებდნენ“-ო (VII, 1196).

გ. დ-ძე ერისთავის ჩვენების თანახმად ელ. ერისთავს უთქვამს მისთვის, რომ ჩვენ მფარველად „ძალგვიძს მოვიყვანოთ ფრანტუზნიო“ (345).

აღ. ორბელიანის ჩვენებიდან: „ზაქარია ჩოლაქოვმა მითხრა ალექსანდრეო, ესლა მოსკოვში რომ ვიყო, ოქროპირ ბატონიშვილთან ლაპარაკი მქონდაო, რომელიც ემზადება. ფრანციაში წარსახვლელად, იქიდან ჯარს მოიყვანს შავი ზღვითაო ფრანტუსებისასო, და მაშინ ადვილად განთავისუფლდებითო. — ესეუ ბევრჯერ უთქვამ ჩემთვის ჩემი ძმა ალექსანდრეც აპირებს ფრანციაში წასვლასაო

1) აღ. ორბელიანი.

2) ამისთანა განკარგულება მართლაც ყოფილა.

3) პაუშენკოზეა ლაპარაკი.

საქართველოს თავისუფლებისათვისაო, და დიდი თავისუფლების მოყვარე არის ჩემი ძმა ალექსანდრეო“ (VI, 1036).

ჩვენთვის ყველაზე უფრო საინტერესოა იმის გამოჩვენება, არსებობდა თუ არა რამე ურთიერთობა ამ შეთქმულებასა და რუსეთის დეკაბრისტების მოძრაობის შორის. შეთქმულების საბუთებში ამ საკითხის შესახებ არავითარი პირდაპირი ჩვენება შენახული არ არის და მაშასადამე ორგანიზაციული კავშირის არსებობაზე ლაპარაკი ძნელია, მით უმეტეს, რომ დეკაბრისტების მოძრაობა რუსეთში ამ დროისთვის რევოლუციის მიერ უკვე დათრგუნვილი იყო, მაგრამ რამოდენიმე გადარჩენილი ცნობის მისდევით იმის თქმა მაინც შეიძლება, რომ ქართველთა შეთქმულება რუსი დეკაბრისტების იდეურ გავლენას მოკლებული არ უნდა ყოფილიყო. ამ საკითხის გაღრმავება შეიძლება შეთქმულთა თანხლებების შესწავლის ნიადაგზე, ამჟამად კი შეიძლება შემდეგ ცნობებზე მივლითობთ:

1. სოლომონ დოდაშვილის ქაღალდებში იპოვეს ცნობილი დეკაბრისტი რილჩევის საპუბლიკოდან სიკვდილის წინ ცოლისადმი მიწერილი წერილის პირი, რომლის გამო შეკითხვაზეც ს. დოდაშვილმა უპასუხებს კომისიას: „Письмо Рилеева я переписал в С. Петербурге у студента Крупского в 828 году“ (XI 1893).

2. გრიგოლ ორბელიანს უთარგმნია რილჩევის ლექსი (XXI, 4154).

3. ამავე იდეურ ზეგავლენის ნაყოფად უნდა ჩაითვალოს ჯორჯაძის მიერ ნაჩვენები შემდეგი: „Царевич Димитрий весьма часто рассказывал посещавшим его о вольности, объясняя права Франции, свободную жизнь жителей ея, ограниченную власть короля и какой имеет голос каждый гражданин Франции во время избирания королей и, наконец, представил мятежи в оной происходившие.

Иногда разсуждали о состоянии правления вольных городов: Франкфурта на Майне и Кракова, украшал рассказыми счастливую жизнь граждан оных городов“ (XII, 2168).

ამ საგანზე ერთი პირდაპირი ცნობაც მოგვეპოვება, რომელიც ზევითაც იყო მოყვანილი და აქაც შეიძლება გავიმეორროთ. სახელდობრ ანტონ აფხაზი თავის ჩვენებაში ამბობს: „... სადილის წინ გერმანელთა ახალშენში წაველ გასასეირნებლად (და გზაზედ შევიღი მასთან,¹⁾ ის სახლში დაბრუნდა, გამარჯობათ და მსუამს თავის გვერდით, სხედასხვა საუბრის შემდეგ, განაგრძობს ღვარდიის კაპიტანი თ. ჩოლაყაშვილი დიან კინალამ რუსეთი დაირღვა (лопнуло) ამბობს ის. თუ შეამბობენნი დეკემბრის 14 არსენალთან მივიდოდნენ

¹⁾ ლაპარაკია ზ. ჩოლაყაშვილზე.

და. არა სენატთან. უეჭველად გაიმარჯვებდნენ, მაშინ ბრბო მოკიდებდა იარაღს ხელს და ვაი დატრიალდებოდა; შემდეგ ხსნის შენობის კარს, თუ ვინ როგორ აზრს აყენებდა; ამბობს თ. ჩოლოყაშვილი პესტელი ურჩევდა, რომ აუცილებლად პოლონეთი, საქართველო და სხვა ოლქები მათ მფლობელთ უნდა დაუბრუნდეთ. ხოლო ძირითადი გუბერნიები, რომლებიც მოსკოვთან ახლო არიან, რუსეთს უნდა დარჩესო, რადგან საქართველოსგან რუსეთი ლაიბდება და მისი სიმდიდრე საზღვრებზე გააქვთ. იგივე თ. ჩოლოყაშვილი განაგრძობს პოლონელებმა ძეგლები აუშენეს იმ პირობა და ზეიმით იდღესასწაულეს მათი ხსოვნა, ვინც 14 დეკემბრის გაშო დასჯილ იქნენ“-ო (II, 193).

როგორც ეხედავთ ჩოლოყაშვილი დეკაბრისტების საქმესთან დაახლოვებული ყოფილა¹⁾ — მაგრამ საქართველოს და ქართველობის გარეშე ძალებთან ურთიერთობა ნათქვამით არ ამოიწურება. ქართველთა შეთქმულებაში უეჭველია მონაწილეობას იღებდა ლიბერალურად განწყობილი რუსული საზოგადოების ნაწილი, რომელთაგან მხოლოდ მცირედნი, ისიც საქართველოში მყოფთაგან, გამოცხადდნენ და დანარჩენნი დაფარულად დარჩნენ. მათ რიცხვს უნდა ეკუთვნოდნენ ტრეტულიარნი სოვეტნიკი, დუშეთის ისპრაენიკი პაუშენკო და ტფილისის პოლიცემისტერი ანდრია მელნიკოვი. პირველი მათგანი სხვა მთავარ შეთქმულებთან ერთად გასამართლებული და დასჯილიც იყო. ამის შესახებ საქმეებში შემდეგი ცნობებია დაცული.

გ. დ-მე ერისთავის ჩვენებიდან: „როდესაც მე ელიზბარმა გამომიცხადა და „სოვეტნიკ“ აღ. ორბელიანთან მიმიყვანა იმათ მე მითხრეს, რომ პაუშენკომაც იცის ჩვენი შეთქმულება და მე შემეშინდა და უთხარი, ვაი თუ იმან გაგვეცხადებდა შეთქმ. აღექსანდრემ მითხრა, რომ იმას შენი ეშინიან, ახალგაზრდა ხარო; თუმცა პაუშენკო პირველად აღექსანდრე ორბელიანთან რომ დადიოდა მე შერიდებოდა, მაგრამ დაინახა, რა, რომ მხურვალე მონაწილეობას ვიღებდი, მაშინ კვლავ გულახდილად დამიწყო ლაპარაკი, გვარიგებდა და გვაგვზნებდა, რომ თქვენ არც დღე და არც ღამე არ უნდა გაჩერდეთო; ის ყოველ საღამოს დაიარებოდა აღ. ორბელიანთან და მოქონდა ამბები. რომ პოლონეთში ესა და ეს ხდება, საფრანგეთში ესა და ესა“-ო (IX, 1616).

მეორე ადგილას უჩვენებს: „ისპრაენიკი“ პაუშენკო დაიარე-

1) იხ. აგრეთვე აღ. ორბელიანის ჩვენება (VI, 1036)

ბოდა აღ. ორბელიანთან სახლში, სადაც ვიყავით ხოლმე მე, „სო-ვეტნიკი“ — ორბელიანი და ელიზბარ ერისთავი, — და იქ ის ვეა-ძლევდა რჩევა — დარიგებას და ალგვაგზნებდა, როგორც ადრევეც: ვაჩვენე“-ო (XVII, 3316).

აღ. ორბელიანის ჩვენებიდან: „... დუშეთის ისპრავნიკის პაუშენკოს გარემოება. ესენი არიან და იმ პაუშენკოს რჩევა ესენი უთქოვს ჩემთვის რაც მახსოვს და მაგონდება, ე. ი. უნდა საზოგადო გაამრავლოთ და შემდეგ როდესაც ყოველმა იყაბულოს, მასკვან, ყველგან ისე დაწყობილი უნდა იყოს საქმეო, რომ ერთ სათს უნდა მოხდეს აღრეულობა, და ყოველს პოლკებს, ერთ სათში უნდა დაესხათო იმ პოლკებში ქართველი ოფიცრებიც უნდა მღზიდულო გვეყვანდეთო, რომ იმ ოფიცრებმა უნდა დაუწყონ ლაპარაკი სალ-დათებსაო, რომ მიიზიდონო, სალდათი ადვილად მოიზიდებაო, და მოსტყუვდებაო, შემდეგ პოლკებს, რომ მოისყიდითო მასკვან. თქვენ იქნებით იმათი ბრძანებელიო, და როგორც გინდათ ისე მოიხმარე-ბთო, და სადაც შემოსასვლელი ადგილები აქვთ, რუსეთიდგან ჯარ-საო. იქ დაყენებთო, ამ ნოსყიდულს ჯარსაო, და ველარაოდეს ვერ შემოგივლენ რუსეთიდგან ჯარებითო, ამისთვის რომ მაგარი ადგი-ლები აქვს საქართველოსაო, ამაში ქართველებმა(ო) ჯარები გააწყე-თო, და მაშინ სულ აღარას დროს აღარ შეიძლება რუსეთის აქ შე-მოსვლაო, კიდევ ესაო. რომ დიდრონს კაცებსა შორის ხმა დაჰყარეთ რომ ვითომც ამათ რუსეთში გადარეკვას უპირებენო. და ანას რომ გაიგონებენ. მაშინვე თითონ ისინი შეუდგებიან, და ბუნტს მოაზ-დენენო... მე და ამ პაუშენკოს დიან ხშირად გვილაპარაკნია ერთად — მაგრამ ეს კი არ მახსოვს რომ ვითარ გავიციან ამ ჩვენს განზრახვა-სა ზედა, რომელიც თავადი ელიზბარ ერისთავი მე გავეციან პაუშენ-კოს, და იმასთანაც ბენერჯელ ულაპარაკნია.

სხვანი კიდევ იცნობდნენ პაუშენკოს ამ ჩვენ განზრახვასა ზე-და, ჩენი ძმა ვახტანგ, გიორგი დავითის ძე ერისთავი, ივანე მიხეი-ლის ძე ერისთავი და მგონია კარნეტი გიორგი ერისთავიც იცნობდა, ამ ჩვენსა აზრსა ზედა, შემდეგ მოსვლისა გიორგისა“, (IX, 1646).

პაუშენკო თავის განმარტებაში ყველა მაზედ მოთხრობილს ადასტურებს. თუმცა, რასაკვირველია, ცდილობს საქმის ვითარებას სულ სხვანაირი მიმართულება მისცეს.

წოუსმინოთ თვითონ მას:

„საგამომძიებლ კომისიას ტიტულიარნი სოვეტნიკის დიმიტრი პაუშენკოს განმარტება.

თ. ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენების გამო უპატივეცემულე-

სად განემარტავ, რომ მე არავითარ ეგრეთწოდებულ შეთქმულებას შესახებ არაფერი ვიცოდი. მაგრამ მე მინახავს იგი ორბელიანი ვა-
შინდელი საქართველოს მართებლობით უკმაყოფილო; ეს იყო 1830
და 1831 წლებში. რათა გამეგო მისგან ყველაფერი, ხომ არ იმალე-
ბოდა აქ რაიმე ბოროტმოქმედება, ხანდახან ემართავდი ხოლმე წას-
თან სხვადასხვა მსჯელობასა და ბაასს განზრახ, ხოლო ამ დროს
გავიგონე მისგან, რომ რუსეთში არის ვინმე დიმიტრი ბატონიშვილი
კაცი ჰკვიანი; ეს ბატონიშვილი მგონია წაეა ლონდონში იმპერატო-
რის ნებართვით და მგონია ამ ბატონიშვილს განზრახვა აქვს თხო-
ვოს ლონდონის მეფის სასახლეს შუამავლობა, რათა მას საქართვე-
ლოში ცხოვრების უფლება მიეცეს. ამგვარად ხშირად ლაპარაკობდა
თ. ალექსანდრე ორბელიანი, მაგრამ რადგან მისი სიტყვები მგონი-
აობაზე იყო აღმოცენებული, ამიტომ კეთილგონიერება მიკარნახებდა
არავითარი სერიოზული ხასიათი მათთვის არ მიმეცა. რაც შეეხება
იმ ხმებს, ვითომც მე ურჩევდი გავერცელებინათ ხმები აქაურ წარ-
ჩინებულ ხალხთა რუსეთში გადასახლების შესახებ, ეს ხმები თვი-
თონ მან გადმომეცა მე და: არა თუ ჩემგან იყოს ნათქვამი; და მე
ჩემი მხრივ მაშინათვე განუცხადე მათ იქეი, რომ მთავრობა ამას
არ ჩაიდენს მეთქი; მაინც თქვა მან, რომ წაეა და შეაშინებს მუხრან-
ბატონს უფროსს, მაგრამ მისთვის არც ამის ჩაიდენა მირჩევია,
ისე ხუმრობით ვიზამ ამასო მიპასუხა თ. ალექსანდრე ორბელიანი
შემდეგში მე გავიგონე მისგან რომ უფროსი მუხრანბატონი ბაგრა-
ტიონი ძლიერ განრისხდაო.

სხვადასხვა პრლკებში მოსამსახურე ქართველი ოფიცრების
შესახებ მსჯელობის ირგვლივ ასეთი ლაპარაკი იყო, როგორც მე
მახსოვს, რომ ისინი ძალიან ცოტანი არიან სამსახურშიო, რომ სა-
ჭიროა, რათა თავადაზნაურობამ ბლომად გაგზავნონ თავიანთი
შვილები სამხედრო სამსახურში, რადგან მათი საშუალებით შეუ-
ძლიან ქართველებში რუსთა ზნეჩვეულებებს გავრცელება. ამის
საშუალებით კი ეს ორივე ხალხი ეხლანდელზე უფრო მჭიდროდ
დაკავშირდებოდნ და მაშასადამე რუსი ჯარისკაცები უფრო მე-
ტად შეიყვარებდნ ამ მხარეს.—მაშინდელი, ე. ი. 1830 და 1831
წ. წ. პოლონეთისა და საფრანგეთის ამბების შესახებ ალექსანდრე
ორბელიანი ჩვენ მუდმივ გვიამბობდა, ისე ცნობის მოყვარობისათ-
ვის, ჰკრებდა რა ამბებს გაზეთებიდან, რომლებიც გუბერნატორ
ზავილიისკისგან მოჰქონდა და შენდეგში კი საკუთარ სახელზე მი-
ღებულნი გაზეთებიდან; მაგრამ მომხდარა, რომ მეც ზოგჯერ მასთან
მივსულვარ გაზეთებითურთ წასაკითხავად, არა ვთვლიდი რა ანეთს

საქციელს არავითარი წესრიგის საწინააღმდეგოდ. ამასთანავე ვიმეორებ, რომ არავითარი შეთქმულების შესახებ მე არაფერი (არ ვიცვადი. და რაც კი თ. ალექსანდრე ორბელიანს ჩემს შესახებ ამ საქმესთან დაკავშირებით დაუწერია, ყველაფერი ტყუილია.

სხვა მის თანაგანმზრახველთა ჩემ შესახებ ჩვენებებზე ისევე განემარტავ, რომ ისინი მე ცილსა მწამებენ, რადგან თუ კი ოდესმე ჩემსა და მათ შორის ყოფილა რაიმე საუბარი, ეს ჩემი მხრივ გულწრფელი არასოდეს არ იყო, როგორც ეხლაც მაგონდება, იმიტომ, რომ ეს პირები ყველანი ჩიოდნენ ზოგი—რომ მათი საქმე მალე არა თავდება, ზოგნი რომ მათ უდანაშაულოდ და სასამართლოს გაჩეხე მამულები ჩამოართვეს; მაშასადამე ამათთან შეფარდებით ვლაპარაკობდით ჩვენ მხოლოდ იმას, რის თქმაც შეიძლებოდა, რაც იმათ შეიძლებოდა ისე გაგვით, რომ შეთქმულების მონაწილე ვიყავ, მაინც, როდესაც ჩემი მიზანი იყო მათგან გამეგო რაიმე და რაც საჭირო იქნებოდა ის ნეჭნა, მაგრამ ვერა გავიგე რა დანამდვილებით და ვხედავდი რა რომ შეთქმულება¹⁾. ამიტომ არც შეიძლებოდა მთავრობისთვის მეცნობებინა, რადგან კანონის თანახმად მხოლოდ იმის შესახებ შეიძლება აცნობო მთავრობას, რასაც ზედავ, იცი და ნამდვილად ამჩნევ, მე კი არავითარი დასაინტყიციებელი საბუთი არ მქონდა, უსაბუთოდ რომ მეცნობებინა კი მე თვითონ უნდა მეგო კანონის წინაშე პასუხი.

ამა კომისიაში მე გამომეცხადა, რომ 1831 წ. მე მთავრობის უკმაყოფილო ვიყავ, მეგრამ თუ ამას ტფილისის პოლიცემისტერი ამბობს, მას შეუძლიან ტყუილად დაწეროს ეხლა, რადგან მე თვითონ ცოტა მის საზარალოს ვწერდი იმ 190 ათასის თაობაზე, რომელიც თითქოს ტფილისელი მოქალაქის ხანქალამოვისათვის ჩამოერთნია. მაგრამ ჩემი საქციელი ნათლად ჩანს 1831 წ. უწყებებიდან, რომლებშიც პოლიცემისტერი მეც მიხსენიებს, თუ როგორ ვიქცეოდი მე ტფილისში ყოფნის დროს. ეს უწყებები ან გუბერნატორთან უნდა იყოს ან აღმასრულებელი ექსპედიციის საქმეებში.

ამა კომისიაში გამომეცხადა აგრეთვე, რომ მე ეს ყველაფერი წარსული წლის დეკემბრიდან ვიცი. მაგრამ თუ დუშეთიდან ვინმე დამაბეზლა, ალბად ვინმე მოხელეთაგანმა სასურსათო ზედამხველისა და გარნიზონის კაპიტანის ჩათვლით, რადგან მათნი დავტოვე ჩემ წინააღმდეგ უკმაყოფილება და მტრობა, სხვადასხვა შემთხვევათა

¹⁾ ჩამოდენიმე სიტყვა არ იკითხება.

ვამო, რომელთა წესახებაც ჩემ მიერ თავის დროზე მოხსენდა მთავრობას.

ამა კომისიაში გამოვეცხადა აგრეთვე, რომ ბრალდებულთ ჩემ შესახებ არაფერი უჩვენებიათ თითქმის წარსული თვის თებერვლის უკანასკნელ რიცხვებამდე, რამდენჯერაც არ უკითხავთ მათთვის ჩემს წესახებ. აქედან ცხადია, რომ ბრალდება განგებ არის თავზე მოხვეული და უკვე საპყრობილეში ჯდომის დროს არის მოგონილი, თუ ასე არა. ისინი თავიდანვე აჩვენებდნენ ჩემზე, თუ კი მათი თანაგანმზრახველი ვიყავი და თუ კი ასეთად მე ჩემს თავს მათ წინაშე ვაცხადებდი. ამასთანავე შეთქმულების წევრად ყოფნა იმას ნიშნავს, რომ უნდა მცოდნოდა საშუალებანი, ხერხები და გეგმები შეთქმულებისა, მე კი არაფერი ამგვარი არ ვიცოდი, რაშიაც მოწმად თვით ღმერთს მოუწოდებ, რომელმაც ერთმა უწყოდა რომ მაშინდელი ჩემი ფიქრები ჩემი ნოვალეობის შესახებ სუფთა და დაუძრახავი იყო.

ამა კომისიაში გამოვეცხადა მე კიდევ, რომ ზოგიერთ ბრალდებულთ ჩემზე უჩვენებიათ, რომ მათ არ იციან ეიცოდი თუ არა მე 1832 წ. შეთქმულების ამბავი. ამგვარად თვით ეს მათ მიერ ნაჩვენები სახეებით ადასტურებს, რომ მე უდანაშაულოდ ვიტანჯები, რამეთუ მე თუ მათი თანაგანმზრახველი ვყოფილიყავ, მაშინ ეს შეთქმულებაც უნდა მცოდნოდა, ხოლო თითონ კი აჩვენებენ, რომ მათ არ იციან მე ეიცოდი იგი თუ არა. მაგრამ ეგებ ამაზე ნითხრათ, რომ შეიძლება ერთი შეთქმულება იცოდეს კაცმა და მეორე კი არაო ამაზე უპასუხებ, რომ თუ მე ვყოფილიყავ იმის მონაწილე, რაშიაც მე ბრალსა მდებენ, და რომ მე მცოდნოდა 1831 წ. შეთქმულება, მაშინ 1832 წლისაც მეცოდინებოდა, რადგან მათ მიერ ჩემთვის ამის გამოცხადება პირველი შეთქმულების უეჭველი და აუცილებელი შედეგი იქნებოდა; მაგრამ როგორც 1831 წ. შეთქმულების შესახებ არაფერი ვიცოდი, არ შეიძლება არც 1832 წლის შეთქმულების მცოდნოდა რამე და წინააღმდეგ, ე. ი. არ ვიცოდი რა ეს უკანასკნელი, არც შეიძლება, რომ ამისთანა პირველიც მცოდნოდა და ეს მართლაც ასე იყო.

თუმცა 1832 წლის წესახებ აი რას გავებდავ კომისიას ვაცნობო. მაშინ როდესაც უკმაყოფილების სული სუფევდა არა მარტო ქართველებს, არამედ ჩვენი რუსი მოხელეების შორისაც და ეს უკმაყოფილება უმთავრესად გუბერნატორ ჯავილეისკის ეხებოდა და ეს განსაკუთრებით იმიტომ, რომ მრავალი უდანაშაულოდ იქნა პასუხისგებაში მიცემული, სხვები გამოუძიებლად თანამდებობიდან იყენენ დათხოვნილნი. ამით შეურაცხყოფილი ხალხი, ზშირად, რასაკვირველია, თავის მდგომარეობის გასაქარებლად, რას არ იტყოდნენ.

ცოტად თუ ბევრად ასეთ მდგომარეობაში მიხდებოდა მე ზოგჯერ ბევრ ქართველთან შეხვედრა და მათ რიცხვში ჩემ ბრალმდებლებთან თავად ალექსანდრე ორბელიანთან, თავად ელიზბარ ერისთავთან და გიორგი დავითის ძე ერისთავთან, რომელთაგან პირველი ორი ჩიოდნენ მათი საჩივრის საქმის გაუთავებლობას, მეორე კი ნამულის სასამართლოს გარეშე ჩამორთმევას. მაგრამ ჩემი ზედმიწევნით დაკვირვების დროს ვხედავდი, რომ ისინი, ასე ვთქვათ, მხოლოდ ლაპარაკობდნენ, მაგრამ ვერაფერში ვერა ვხედავდი და ვერ ვამჩნევდო, რითაც დავრწმუნებულყავი, რომ რაშე შეთქმულება მაშინ მართლაც არსებობდა. რასაკვირველია შეიძლება იგი იყო მათ, იმ გვარ განწყობილებაში მყოფთა, აზრში? ეს მე არ ვიცი.

განემარტე რა ყველაფერი ეს, ჩემს ბედს უპატივეცემულესად კომისიის ხელთ გადავცემ.¹

ტიტულიარნი სოვეტნიკი პაუშენკო.

მარტის 6-სა დღესა 1833-სა წელსა (რვ. X, 1799—1802).

იგივე პაუშენკო მეორე ადგილას ვრცელსავე ჩვენებაში ამბობს: то же при одном свидании с ним между разговором сказал так: «Ах как безответно солдаты Русские повинуются! Неужели подкупить их пельзы!». На сие я ему отвечал, что они так верны, что ни что их не подкупит...

Еще также в одно время тоже между разговором обратился он ко мне с таким вопросом: «Как полагаете, грузины отдают Русских». На сие я ему отвечал: в каком разе отдают ли? Тогда когда Грузия не была бы принадлежащею на пример России, возразил он, я смела бы свои регулярные войска. — Противу сего мною было ему сказано также между разговором, что против Русских никто не устоит» (XI № 1943).

ამ ნათქვამით ის უნებლიეთ ადასტურებს ალ. ორბელიანის ჩვენებას.

ალ. ორბელიანი კომისიის კითხვაზე უპასუხებს: „მე ვგონებ როგორც ეხლა მაგონდება, რომ მე, გამოუცხადე განზრახვა ესე ჩვენი პაუშენკოს წარსულს 1831-სა წელსა, და ის კი აღარ ნახსოვს რომ როგორ გამოუცხადე“-ო (XVII, 3220).

ვახტანგ ორბელიანი კი ამბობს: „მე თვითონ არ მილაპარაკენ ა პაუშენკოსთან ჩვენს განზრახვაზე, მაგრამ გამოიგონია ჩემი ძმა ალექსანდრე და ელიზბარ ერისთავი როგორ ბაასობდენ მასთან ამ საგნის თაობაზე“-ო (XVII, 3224).

ალ. ორბელიანის მოგონებაში ვკითხულობთ: „ერთმა მცოდნე

¹) ალ. ორბელიანი იგულისხმება.

ჩინოვნება 3¹) მითხრა წინათ, თუ ეს ჩვენი საქმე გამოცხადდა და დაგვიკირეს მე მხოლოდ თქვენზე დიდ ნაკლულევანებას ვიტყვი. იციან მე და თქვენ კარგი მეგობრები ვართ. ამის გამო მე აღარ ვა-
ვტყუდები და თქვენთვისაც სასარგებლო იქნება, ისეც იყო, თავის
თავსაც არგო და ჩვენც. ისიც დაიპირეს... იმან ფორნა და კანონი
კარგა იცოდა, როგორც უნდა მოქცეულიყო“ (წ. კ. ს. ხელნ. №1569,
ფ. 139).

როდესაც სასამართლოში საქმე ირჩეოდა აღ. და მისი ძმა
ვახტანგ ორბელიანები და პაუშენკო ერთ ოთახში ყოფილან დამ-
წყვდელი (იქვე, 143).

ანდრია მელნიკოვზე შემდეგი ვიცით:

ლუარსაბ ორბელიანი უჩვენებს: „მაქვს პატივი განუმარტო-
კომისიას. 1831 წ. „კოლექსი სოვეტნიკმა“ მელნიკოვმა იცოდა ჩვე-
ნი შეთქმულება და განზრახვანი, თავის მხრივ იწონებდა და გეაძლე-
ვდა რჩევებს, მაგრამ დაწერილებით არ მახსოვს. 1832 წელს კი, რო-
დესაც ჩვენ ჩვენი განზრახვა უკუ ვაგდეთ, მაშინ, როგორც მე, ისე
ელიზბარ ერისთავს, გვირჩევედა ჩუმად ვყოფილიყავით და ამაზედ
არსად არაფერი გველაპარაკნა, გვეუბნებოდა რა, რომ თუ ამას შეი-
ტყობენ, სასტიკად დაგესჯიანო“ (X, 1693).

აღ. ორბელიანი უჩვენებს: „ექსპედიციიდან²) გამოვედი და
შინისაკენ მივდიოდი, მაშინ მელნიკოვის სახლის³ ფანჯარა ღია იყო
ელიზბარ ერისთავმა გადმოშემა აქ ამოდიო რომელიც ავედი, ოდეს
შველ გიორგი ერისთავი იქ დაშვებდა, დიმიტრი, ელიზბარის ძმაც აქ
იყო, და სტოლზე რალაც რეველი იდო, მითხრეს აქ მოდიო რა
წაგიკითხოთო, ის კი აღარ მახსოვს რომელმა წამიკითხა“ და სხვა
(III, 392). აქ ლაპერაკია ნისთავის „აკტი გონიური“-ს წაკითხვაზე, რო-
მელიც მას მერე სახლში წაუღია. მელნიკოვის სახლში თუ ამისთანა
საქმეები წესაძლებელი იყო, ეს იმის მაჩვენებელია, რომ მელნიკოვმა
მართლაც იცოდა შეთქმულების ამბავი.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენებიდან: „მელნიკოვის ცოლ
მელანიასთან მქონდა ლაპარაკი ამ განზრახვაზე და ამან ეს უფრო
ადრეც იცოდა“ო. (X, 1675).

ელ. ერისთავს, რომელიც მელნიკოვთან ცხოვრობდა, 1832
წელს შეთქმულნი დაუპატარჯნა³), სადაც საქართველოსა და თა-

1) პაუშენკო.

2) იგულისხმება — „Экспедиция суда и расправы“.

3) აღბად მორიგი წვეულების გამო, როგორც ეს მიღებული ჰქონდათ შეთ-
ქმულთ.

ვისუფლებაზე ულაპარაკიანთ (იხ. ალ. ორბელიანის ჩვენება, V, 849).

ა. მელნიკოვი საგამომძიებლო კომისიის მიერ დამნაშავეთა ნე-7 ჯგუფშია მოქცეული, რაც იმას ნიშნავს, რომ მან შეთქმულების ამბავი იცოდა, მაგრამ აჯანყების მოხდენაზე თანხმობა არ მიუცია, რასაც კომისია ელ. ერისთავის ჩვენებიდან დაასკვნის. (1688, 1729, 3628), სადაც იგი ამბობს, რომ მელნიკოვი აჯანყების მოხდენას არ ეთანხმებოდა და იმათაც ურჩევდა შეთქმულებისათვის თავი დაენებებიათ. მაგრამ ამათ იგი ჯერ ერთი იმიტომ ამბობს, რომ შეთქმულების სილიადე დაემცირებინა და მეორე თავის სიძე დაეფარა¹⁾. შეთქმულთა მთელი რიგი უჩვენებს, რომ მელნიკოვისთვის შეთქმულება დაფარული არ ყოფილა. თუმცა მელნიკოვი ყველა ამ ბრალდებებს უარჰყოფს (1721, 3000, 3156), მართალია ძალიან უბადრუკი მოტივებით, მაგრამ საერთო შთაბეჭდილება ისეთი იქმნება, რომ მელნიკოვმა აჯანყების სამზადისი კიდევ იცოდა და მას კიდევაც ეთანხმებოდა. სხვა რომ არა იყოს რა მას რუსსა, რაგორც თვითონ აცხადებს, რომ: „მას არ შეეძლო თავის თანამემამულე რუსების წინააღმდეგ, და ბოროტ და გაიძევა ქართველების, მისი საშინელი მტრების—აჩანაგად ყოვილიყო“—შეთქმულების ამბავი არ უნდა დამალა, და თუ კი მან ეს საიდუმლო ორი წლის განმავლობაში შეინახა, მაშასადამე თვითონაც ამ საქმის მოზიარე ყოფილა.

სააუდიტორიო დეპარტამენტმა (სასამართლომ) მელნიკოვის შესახებ დაადგინა: ანდრია მელნიკოვი დარჩეს სასტიკი მეთვალყურეობის ქვეშ“ (29 ტ. 44).

პაუშენკოსა და მელნიკოვზეც ინიგვარადვე წერს დიმიტრი უიფიანი, როგორც ზავილეისკიზე.

„...არც ის გიც ილა აკარა გამეგება რა რა ნიჭი იყვენ ნაკმეში გარეული ეს სამი რუსის ჩინოვნიკები: პაუშენკო, მელნიკოვა და ზავილეისკი. მაგრამ ეალად ვრაცხ ჩემს თავს ამათზედ ისა ვთქვა, რაც მქონდა გაგებული. მაშინდელ საზოგადოებაში ამათი რეპუტაცია იყო სრულიად დაუძრახავი. პაუშენკოს უცქერდენ როგორც ნიჭიერ და სამაგალითო პატიოსან ჩინოვნიკს.“

მელნიკოვზედ ამბობდენ, როგორც მრისხანე და პატიოსან პოლიცემისტერზედ, რომელიც ეხლაც კი აღსოვთ თბილისში მოხუცებულებს და რომ ისე მოქცეულიყო, როგორც იქცეოდნენ სხვა ტიტულიარნი სოვეტნიკები, გამდიდრება ადვილად შეეძლო, მაგრამ სამსახურიდამ რომ გამოვიდა - ღარიბად დარჩა“-ო. (ხელნ. № 1540 გვ 2.)

1) მელნიკოვია ცოლი ელზაბარის და იყო.

მესამე რუსსაც სკოდნია წეთქმულების ამბავი.

დიმიტრი ყიფიანი უჩვენებს: „მე ჯერ ვახტანგ ორბელიანსა და მასწავლებელ ავთანდილთა შვილს, შემდეგ კი მათთან ერთად ყოფილ „სოვეტნიკს“ აღექსანდრე ორბელიანსაც უთხარი, რომ, ვითომც მე გავიგონე მამაჩენ პრაპორჟნიკ ფიოდოროვისაგან¹⁾, რომ მან იცის, რომ მთავრობას მიუღია ცნობა ვითომც ტფილისში თავადებს შორის შეთქმულება არსებობდესო. ეს მე განგებ გამოვიგონე. სახელდობრ იმისთვის, რომ ამით მაინც შეთქმულებისთვისა და მის შეყაახებ მსჯელობისათვის ბოლო მომეღო“ (XXIV, 4806).

თვით საქართველოს შიგნით შეთქმულების გავრცელება მხოლოდ ქართლ კახეთით არ ამოიწურებოდა და იმერეთსაც წვდებოდა.

იმერეთთან ურთიერთობა შედარებით მკრთალად არის მასალებში წარმოდგენილი, თუმცა საფიქრებელია, რომ იმაზე მეტი უნდა ყოფილიყო, რასაც ჩვენ აქ ვტყობილობთ. როგორც სხვა ბევრი რამის დაფარვა მოახერხეს წეთქმულთ, უეჭველია, რომ აქაც ბევრი რამ დამალეს. გადარჩენილი ცნობები შემდეგს გადმოგვცემს: იმერელ აზნაურს თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს დააუღეს იმერეთში აჯანყების იდეის გავრცელება, მაგრამ ლორთქიფანიძის მოღვაწეობა ვითომც, მხოლოდ რამოდენიმე აზნაურისათვის ამ აზრის გაზიარებაში გამოიხატა.

ამ საკითხის დაწვრილებით განხილვაც შეთქმულების საქმეების მიხედვით შესაძლებელი ხდება.

აღ. ორბელიანის ჩვენებიდან: „კითხვასა ზედა კომისიისა მოხსენება,—პირველი წარსულს, 1831-სა წელსა, ოდესაც თავადმა გიორგი დავითის ძემ ერისთოვმა გამაცნო თავის სახლსა შინა იმერელი აზნაური თეიმურაზ ლორთქიფანიძე, და მოწყალოაბ რომ მთხოვა საწყალი და ღარიბი ვარო, და გთხოვო წყალობა რამ მარტყოვო: რომელიც თავადმა გიორგი დავითის ძემ ერისთოვმაც ერთი შინელი მარტყო, და მე დილაც შებრალებისა გამო, ორი თუ სამი ოქრო ეარტქე და ამ ლორთქიფანიძეს, ელიზბარ, გიორგი დავითისძე ერისთოვნი და მე პირად ვეუბნებოდით ზოლმე, ესლა იმერეთს რომ წახვალ, უთუოთ ეცდები შენ ხალხის მორბილებასა, ვილაც მისი გული ენდობა. მან ლორთქიფანიძემ მითხრა რომ წერილით მომეცი დარიგება როგორ მოვიტყო. ამის ნეორეს დღეს, სადილს უკან ელიზბარი მოვიდა ჩემთან, და მითხრა, შენ რომ ის სხვა ბელის წერა იციო, იმ ხელით დაწერეო, მასკვან მე უთხარ, რომ არე-

1) დ. ყიფიანის აღმზრდელი-მამობილი.

ნოს ვისმე მეთქი, არავის არ აჩვენებსო, მასკვან მითხრა ადევ კარგი დაწერე ნუ გეზარება, მე გეტყვიო: რომელიც ავდევ და დამაწერინა, არ ვიცი რვა პუნქტი იყო თუ ცხრა, ესე იგი პირველი ღვინოში გაფრთხილდეს უბრალოს ლაპარაკს, მეორე ვისაც ენდობოდეს, იმას უთხრას ესე ჩვენი განზარახვა და შემდეგნი კი აღარ მახსოვს რა იყო, და ან რა დარიგება იყო, რომელიც გიორგი ერისთავმაც ნახა და მოიწონა ის დარიგება დიახ კარგიაო, და ჩვენ სამთავ როგორც მახსოვს ერთად მივეცით ის დარიგების წერილი თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს... ერთს სალამო ეამზე მოვიდა ეს თეიმურაზ ლორთქიფანიძე ჩემთან, და ერთი ყმაწვილი კაცი იმერელის თავადიშვილი მოიყვანა ჩემთან, და მითხრა, ეს არის გურიის დიდი კაცის შვილი ზურაბ ერისთავიო და თქვენ გასაცნობად მოვიყვანეო რომელიც ზურაბ ერისთავმაც მთხოვა, რომ მახლობლად გამეცნა, — მე დიახ პატივი ვეცი დიდი კაცის შვილობისა გამო, და ჩემთან ჩაი დალია, შემდეგ ჩაისა წავიდა ჩემგანთ, და წასვლის დროს მთხოვა, რომ დიახ ახლო მეგობარი ვყოფილიყავ იმისი, და წიგნი მიმეწერა-რომელიც, შემდეგ რაოდენისა-მე თვისა წიგნიც მიეწერე, ეს კი არ მახსოვს იმისი წიგნი მომივიდა პირველად თუ მე მიეწერე, ორივე მოკითხვის წაგანი იყო, იმ ჩემ მიწერილ წიგნი იყო მოკითხვა თეიმურაზ ლორთქიფანიძისა, და ესეც რომ რად დამივიწყა მეთქი,—იმ თეიმურაზ-ლორთქიფანიძემ კიდევ ერთი არ ვიცი თავადიშვილი იყო თუ აზნაურიშვილი, ბრმა იყო ცალთვალი, ისიც გამაცნო. არც გიორგი ჩიჩოვაძეს ვიცნობ, არც ნიკო ჩიჩოვაძეს, არც ბესო ლორთქიფანიძეს, და არც აზნაურს ზალიყო ჩახუნაშვილსა, მაგრამ ეს გვარი კი როგორღაც მახსოვს,—გრიგოლ წერეთელს ვიცნობ, მაგრამ თეინიერ ტელმწიფის ერთგულების მეტი სხვა არა რა შემიტყვია რა იმისა. ჩვენი საზოგადო არას დროს შემწედ არ რაცხდნენ იმერეთს-ოდესცა თეიმურაზ ლორთქიფანიძე წავიდა იმერეთში; მის შემდეგ მე იმისი აღარა ვიცი რა იმ თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს ნამდვილად ახლო მცნობნი, ელიზბარ და გიორგი დავითის ძე ერისთავნი, ჯაქარია ციციანოვი, და ჩემი ძმა ვახტანგ, ესენი არიან, და რომელთაც ვგონებ რომ იცნობდნენ, ხოლომან დოდაევი, ჯალ ავთანდილოვი, და იოსებ მამაცოვი“ (IX, 1645—46).

ელიზბარ ერისთავი: „... 1831 წ. თ: გიორგი ერისთავმა „სოვეტნიკ“ აღ. ორბელიანის სახლში მაჩვენა ინერელი ლორთქიფანიძე, და მითხრა, რომ ლორთქიფანიძემ უთხრა, მას, რომ იგი იმერეთის თავადიშვილებს ყველას ახლოს იცნობს და აღუთქვა, რა? შეიტყობს იმერლების აზრსა და დამოკიდებულებას (расположени)

მთავრობასთან. მას გამოუცხადეთ ჩვენი განზრახვა და მან აღგვი-
თქვა, რომ ყველაფერს დაწერილებით გვაცნობებდა. იმის შემდეგ
ალ. ორბელიანმა მითხრა, რომ მან ლორთქიფანიძეს ფული და ში-
ნელი აჩუქა და ნისცა მას წერილობითი ინსტრუქცია, თუ რა უნდა
გაეკეთებინა.

როგორც ალექსანდრემ მიაშპო ინსტრუქცია იმაში მდგომა-
რეობდა, რომ არავისთვის ჩვენი სახელი არ უნდა ეთქვა, გარდა
იმისა, რომ საქართველოში არის განზრახვა და რომ მასში ყველა
თავადები მონაწილეობას იღებენ, არ უნდა ელაპარაკნა იმაზე
ვისიმე თანადასწრებით, არამედ განმარტოებით მხოლოდ ერთ პი-
რთან. და უნდა გაეგო რა აზრისა არიან იმერლები მთავრობის წე-
სახებ და ჩვენთვის ყველაფერი დაწერილებით უნდა ეცნობებინა.
მაგრამ ლორთქიფანიძე წაეიდა და მისგან არავითარი ცნობა არ
მიგვიღია. თუმცა ჩვენ არა ეფიქრობდით და არც იმედი გვქონდა,
რომ იმერეთი ჩვენს განზრახვაში მონაწილეობას მიიღებდა“
(X, 1767).

ნიკო ჩიჯავაძე, ბესო ლორთქიფანიძე და ზალიკო ჩახუნა-
შვილი სრულებით უარს ამბობენ, რომ მათ არავისგან არაფერი
შეთქმულების თაობაზე არ იცოდნენ (XII 2191—2196).

იმერელი აზნაური თეიმურაზ ლორთქიფანიძე აჩვენებს:

„გენერალ ერმოლოვის დროს იყო იმერეთში აჯანყება, რომ-
ელშიაც თუმცა მე მონაწილეობა არ მიმიღია, მაგრამ შემდეგში
უდანაშაულოდ დამწამეს რა ცხენის მოპარვისა და საზღვარ გარეთ
გაქცევის ცილი, სამი წელიწადი ქუთაისის ციხეში ვიყავ დაპატრო-
ნებული. ბოლოს იმერეთის მართველ გენერალ-მაიორმა თ. გორჩა-
კოვმა, დარწმუნდა რა ჩემს უდანაშაულობაში, გამანთავისუფლა.
მაგრამ რადგან გამომიცხადეს, რომ რუსეთში გადასახლებას მაპი-
რებენ, იძულებული შევიქნენ ახალციხეს გავექცეულიყავ ბაგრატ
ბატონიშვილის შვილისშვილ ივანესთან, რომელიც ამდროს იქ
იყო ლტოლვილი დავით მეფის უკანონო შვილიშვილ თ. ვახტანგი-
თურთ. ახალციხის რუსის ჯარის მიერ აღების შემდეგ, ჩვენ აზრუ-
მში გავიქეციით, იქიდან ტრაპიზონში და შემდეგ კონსტანტინო-
პოლში, სადაც ვიმყოფებოდით რუსეთსა და ოსმალეთის შორის
ზავის შეკვრამდის.

ამის შემდეგ მე შევაგულიანე იგი ახალგაზრდა თავადი ივანე
ბაგრატიონი, რომ სამშობლოში დაებრუნებელიყავით, — და ამ
შიზნით ჩვენ მიემართეთ კონსტანტინეპოლში ჩამოსულ რუსეთს
ელჩს, რომლის მეცადინეობითაც ჩვენ ოდესაში გრავ ვორონცოე-

თან გაგვეზავენეს. ოდესაში თვეზე მეტი დავრჩით, შემდეგ კი, თანამად უმაღლესი ბრძანებისა რედუტ-კალეს გზით ტფილისში თავად ვარშავსკისთან გრაფ პასკევიჩ ერივანსკისთან გაგვეზავენეს. აქ დავრჩით რვა თვე; თ. ივანემ მეფის მოწყალებით ნიილო უფლებათაის სამფლობელოზე იმერეთში და ჩვენ გავემგზავრეთ იმერეთისაკენ ორი კვირის შემდეგ, როდესაც მისი ბრწყინვალე გენერალ-ფელდმარშალი აქედან რუსეთში წავიდა.

ტფილისში ყოფნის დროს ხშირად დავიარებოდი სხვადასხვა დაწესებულებებში ნაცნობი იმერლების საქმეების გამო და იქ ვაევიცანი ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანი, რომელმაც მთხოვა მიესულიყავი ხოლმე მასთან სახლში, რადგან ის დედის მხრით ბაგრატიონთა შთამომავალია, მე კი ამ საგვარეულოს ერთგული ვარ და თან ვახლდი ლტოლვილს ზემოდ დასახელებულს თ. ივანე ბაგრატიონს. ასეთი ნაცნობობით მოსყიდული 'მე ხშირად დავიარებოდი ალექსანდრე ორბელიანთან, და მან პირველმა განმიცხადა მე შეთქმულება, შემდეგ კი გიორგი დავითის ძე ერისთავმა, რომელიც ალექსანდრე ორბელიანთან ვაევიცანა, და რომელთანაც შემდეგში სახლში არა იშვიათად დავიარებოდი. ეს, ორნი ერთად და ცალკე-ცალკე შეუზნებოდენ, რომ ქართველ თავად-აზნაურთ ერთსულოვნად სურთ აქ აჯანყება მოახდინონ და განთავისუფლდენ რუსებისაგან, რომელნიც მათ უაღრესად ავიწროებენ, ართმევენ მათ მამულებს, ანგრევენ დუქნებს (дворянот имения) და ანადგურებენ ქალაქებს. ამასთანავე ისინი ლაპარაკობდენ აგრეთვე ამ განზრახვის აღსრულების გეგმაზე; იგი ინაში მდგომარეობდა, რომ თვითოეულ პუნქტზე ქალაქში როგორც არის: არსენალი, მეტეხისციხე და სხვა, დანიშნული იყენენ საგანგებო რაზმები მათ მიერ ამოჩრჩეული ხალხის მეთაურობით. ჩაიგდებდნენ რა ისინი ამ მნიშვნელოვნა პუნქტებსა და არტილერიას ხელში, ალბად ფიქრობდნენ (наверное предполагал) ყველა აქ მყოფი რუსების ოთხი დღე ღების განმავლობაში ამოხოცეას. თ. ალექსანდრე ორბელიანმა და გიორგი ერისთავმა განმიცხადეს რა მე ეს და აგრეთვე ის, რომ მათ სურთ ამ განზრახვის შესახებ აცნობონ იმერლებს, მე მავალბდენ წამელო წერილები და ვცდილიყავ იმერელი თავად-აზნაურებო აჯანყების მოხდენაზე და მყოლიობინა. მე უარს ვეუბნებოდი იმერეთში წერილების წაღებაზე, ამიტომ ჩემი გამგზავრების დროს მათ მთხოვეს სიტყვიერად გამეცხადებია შეთქმულება თავადებ ნიკო და გიორ-

რგი ჩიჯავაძეებისათვის, ბესო ლორთქიფანიძესთვის და სხვა წარჩინებულ პირთათვის და დამერწმუნებინა ისინი, რათა ქართველი თავადაზნაურობისათვის მიებაძათ. — ისინი ამბობდნენ აგრეთვე, რომ პოდპოლკოვნიკ თ. გრიგოლ წერეთელსა და სხვა იმისთანებს თვითონ გადმოიბირებენ. იმერეთში ჩასვლისას ამ დაეალების შესახებ მე არავისთვის რა გამომიცხადებია, გარდა გიორგი ჩიჯავაძისა და ბესო ლორთქიფანიძისა, რომელთაც ორივემ სიხარულით შიილეს ეს ცნობა და თქვეს: „ღმერთმა ინებოს, რომ ეს მოხდეს, ჩვენ მათ არ ჩამოვრჩებით და საერთო ძალით ვიმოქმედებთ“—ოუკანასკნელს ამათგანს ეს უფრო იმიტომ უხაროდა, რომ მის სიძე ვახტანგ¹⁾, (რომლის შესახებაც ზევით ითქვა), მიეცემოდა სეშუალება თავის ოჯახს დაბრუნებოდა.

ჩენ შემდეგ ტფილისიდან იმერეთში ჩამოვიდა ჩემი მეზობელი ნიკო ჩიჯავაძის აზნაური ზალიკო ჩახუნაშვილი, რომელიც აქ ორ კვირა სდარჩა. ერთელ მე ვიყავი ნიკო ჩიჯავაძის სახლში, სადაც მოხსენებულნი ზალიკოც მოვიდა, იქ იყო აგრეთვე თ. ბესო ლორთქიფანიძე და ეს სამივე, დამტოვეს რა მე მისავალს ოთახში. (სადაც იმყოფებოდა თ. ნიკო ჩიჯავაძის მეუღლე), გავიდნენ მერეში, იქ ზალიკომ დაუწყო ნათ თხრობა აჯანყების მოხდენისა და რუსების გაწყვეტის მიზნით საქართველოში არსებულ შეთქმულებაზე, დაუმატა რა ამასთანავე, რომ საქართველოში შას, ზალიკოს, დაეაღეს აცნობოს ეს იმერელ თავადებსა და აზნაურებს, რათა ისინი მოქმედებისთვის მზად იყვნენ. მოხსენებულნი თავადები აცხადებდნენ თავიანთ მზად ყოფნას და ამბობდნენ, რომ თუ ღმერთი ინებებს და ეს მოხდება, ისინი თავს გასწირავენ. ეს საუბარი ზე თხელ კედელთან მჯდომს ნათლად მესმოდა და თვით ბესო ლორთქიფანიძემ იქიდან გამოსულმა ყველაფერი მიაშმო, რადგან აღრე მე მასთან განცხადებული მქონდა.

ამის შემდეგ მე აღარა გამოვიჩინა, აქ რა ხდებოდა; აღარავითარი ურთიერთობა შეთქმულებთან არა მქონია და ალექსანდრე ორბელიანისთვის არ მიცნობებია ზემოდსახელებული თავადებთან ნახმობა. ალექსანდრე ორბელიანი კი შარშან ჭურული თავადის ზურაბ ერისთავის წერილში სალაშს მითვლიდა და მწერდა რატო ტფილისში არ მოვდივარ და რატო არ მინდა მისი ნახვა.

შეთქმულთა კრებაზე ტფილისში არსად არა ვყოფილვარ გარდა იმისა, რომ ვიყავ ხოლმე ალექსანდრე ორბელიანთან და გიორგი ერისთავთან. მე იქ ბევრებს ვხედავდი, მაგრამ მათი არც.

¹⁾ დავით მეფის უკანონო შვილისშვილი.

სახელი და არც გვარი არ ვიცი და ამ ორის პირის გარდა არავის შეთქმულებაზე არ ულაპარაკნია. ამ კრებების დროს კი რას ლაპარაკობდნენ მე არაფერი შემიძლიან ვთქვა, რადგან ისინი რუსულად ლაპარაკობდნენ და მე მათი არაფერი მესმოდა.

იმერეთში გამგზავრების დროს მაჩუქეს ალექსანდრე ორბელიანმა სამი ჩერეონეცი, ხოლო გიორგი ერისთავმა შინელი ნაბდის ნაცვლად, რომელიც მე მას სამგზავროდ ვთხოვე.

თეადებმა ნიკო ჩიჯავაძემ და ბესო ლორთქიფანიძემ ჩემი აქეთ გამომგზავრების წინ გამათრახილეს, რათა ისინი არ გავცე და მათზე ცუდი არაფერი ვთქვა.

ტფილისში დავიარებოდი აგრეთვე იასე ფალავანდიშვილთანაც, მაგრამ მას ჩემთვის საეჭვო არაფერი უთქვამს.

კომისიის დავალებით ესე ჩვენება ლორთქიფანიძის სიტყვებიდან გადმოვიღე პოლკოვნიკმა ხუმბათაშვილმა“.

„26“ თებერვალს 1833 წ.

ქ. ტფილისის (IX, 1637—39).

ლევან ერისთავის ჩვენებიდან: (III, 302)... ამასთანავე ალექსანდრემ (ალ. ორბელ). ნკითხა რომ იმერეთში ხომ ნათესავეები გყავს და იქაც ხომ მოხდება ბუნტიო, მე ეუპასუხე, რომ უწინაც იბუნტეს იმერლებმა და ესლაც იქნება მეთქი მოახდინონ ბუნტიო.— დასასრულ მოეახსენებ ამა კომისიასა, რომელ მე არც იმერეთში და არც ქართლში არავისთვის ამ ბოროტ ჰაზრზედ არც მითქვამს რა, არც დამიპატიენია და არც არა ვიმიწერია“.

როგორ და რა საშუალებით განიზრახავდნენ შეთქმულნი განიზრახულის სისრულეში მოქვანას.

ყველაზე უფრო საინტერესო საკითხი შეთქმულებაში ის არის, თუ რა საშუალებით განიზრახავდნენ შეთქმულნი აჯანყების სიარულეში მოყვანას. რამდენადაც საინტერესოა ეს საკითხი, იმდენად მცირე ცნობებია მის შესახებ შენახული და ეს სრულიად ბუნებრივიც არის, რადგან, როგორც უკვე რამდენჯერმე იყო აღნიშნული, შეთქმულთ შოახერხეს შეთქმულების მთავარი მომენტების დანალვა, რითაც მას სერიოზული ხასიათი დაუქარგეს და ზერელე, რეალური შინაარსის უქონელ, ოცნებად გაასაღეს. თუ კი არის რამე ცნობა შეთქმულების საქმეში დაკული, იმასაც შეთქმულნი ცდილობენ, როგორმე გააქარწყლონ და მისი მნიშვნელობა, არაარობამდე დაიყვანონ. საფიქრებელია, რომ კერძოდ ამ საკითხის გადასაწყვეტად საფრანგეთის, პოლონეთის და კიდევ ზოგიერთ სხვა სახელმწიფოს არქივებში ნაგულისხმევი მასალის შესწავლამ უნდა მოგვეცეს საჭირო ცნობები, ვინაიდან შეუძლებელია, ლეტელიეს, ზავოლიესკის და ალექსანდრე ბატონიშვილს პირველს ორს თავიანთი მთავრობებისთვის, ან იმ ორგანიზაციებისთვის, რომელთაგანაც ქართველთა შეთქმულებაში მონაწილეობის მიღება ჰქონდათ დავალებული, ხოლო მესამეს სპარსეთის მთავრობისათვის არ ეცნობებინა, თუ რისი იმედი ჰქონდათ ქართველ შეთქმულთ, რა ძალა იყო მათ განქარგულებაში, რომლითაც ისინი აჯანყების მოხდენას ფიქრობდნენ.

საგამომძიებლო კომისიის მიერ ნაწარმოებ საქმეებში დაკული მასალა ამ ნხრივ მრავალ საინტერესო ამბავს გვატყობინებს.

როგორც ამ მასალიდან ჩანს შეთქმულების წევრნი ვალდებულნი იყვნენ თავიანთი გლეხობისაგან შეედგინათ პატარ-პატარა რაზმები, იმ რაოდენობით, რასაც შეთქმულთა საბჭო ამა თუ იმ პირს გადაუწყვეტ და, და აჯანყების დროს ამოქმედებინათ საჭიროების მიხედვით. რასაკვირველია ზოგი ამით არა კმაყოფილდებოდა და მზად იყო, მთელი თავისი ქონება და, რაც კი რამ გააჩ-

ნდა, ყოველგვარი შესაძლებლობანი ამ საქმისათვის შეეწირა. ყველაზე მეტი თავგანწირვა, როგორც ყოველთვის, და როგორც მოძრაობის მეთაურთ. აქაც ელიზბარ ერისთავსა, აღ. ორბელიანსა და სოლომონ დოდაშვილს გამოუჩენიათ.

„...ჩენი საზოგადონი ისრეთ ვაწყობდით, და ესრეთ გინდოდა, რომ ყველას, გაგვეწერა, და ქალაქში ჩამოგვეყვანა, ეინც რაოდენს. კაცს შეიძლებდა,—გაგიწერეთ კიდევ, ლუარსაბ¹⁾ ასი კაცი უნდა ჩამოეყვანა ელიზბარ ერისთავს, ორმოცი, მე ოცი, გიორგი დავითის ძეს ერისთავს—ოცი ელიზბარ წრისთავმა მითხრა, მამუკაც ასს²⁾ კაცს მოამზადებდესო. ბიძინა ერისთავი თანახმა არ შეიქნა, და არც შემოძლიან რომ მე ჩამოვიყვანო ეინმეო,—თუ ქალაქში მოხდება ბუნტიო, მაშინ არამც ოცსა ანუ ორმოცსაო, ათასსაც ვიშოენი რომ ჩამოვიდე, იმითი ერთათაო“... (IX, 148ა) ეს ამბავი 1831 წელს შეეხება, როგორც ამავე ჩვენებაში თვითონ აღ. ორბელიანი აცხადებს. (იქვე 1483).

ლუარსაბ ორბელიანი ამბობს: „ერთხელ ჩემთან მოსულმა ელიზბარ ერისთავმა, არ მახსოვს 1831 თუ 1832 წელში, მითხრა, რომ განაწილების თანახმად ნუ ჩემ წილად ასი კაცის გამოყვანა შემხება“-ო (XVII, 3128).

აღ. ორბელიანი შეკითხვაზე უპასუხებს: „მე ესრეთ მახსოვს, რომ, თავადმა ელიზბარ ერისთავმა მითხრა, რომ ბიძა ჩენს ლუარსაბ ორბელიანოვს მოეწონაო, და ას კაცს ის გამოიყვანსო“ (XVII, 3264).

ზაქარია ჩოლაყაშვილისათვის, როდესაც ის შეთქმულთ არწმუნებდა, რომ რუსების დამარცხება ძნელია, რაკი შტაბში წეიკრიბებიანო, მათ უპასუხნიათ: „... ვინ მისცემს მათ შეკრების საშუალებას. როგორც კი აქ რამე მოხდება, რადგან ყველა თავადიშვილები აქ წეიკრიბებიან ამ შემთხვევის გამო, ყველას ეყოლება თან ხალხი, ესენი მაშინათვე გაჰგზავნიან ყველა თავის სოფელში და შეუთვლიან პაროლს, რომელიც იქნება რუსების წყვეტა და მაშინ გარწმუნებთ, რომ არც ერთი რუსი აღარ დარჩება“-ო (1, 38).

იასე ფალავანდიშვილი უჩვენებს: „... თავადი ელიზბარ ერისთავი ამბობს, რომ მთელ უძრავ ქონებასა და გლეხობას დავაგირავებთ *тысяча имущественнаго имущества*“-ში და იქიდან მიღებულ ფულს

¹⁾ ლ. ორბელიანი.

²⁾ მ. ორბელიანი

მოვიხმარებ სხვადასხვა საჭიროებისათვისაო. თუ კომისიას სურს შეუძლიან მოახდინოს ცნობა, რომ მან თავისი ქონება და გლეხები უკვე დააგირავა“-ო.

იმავე ფალავანდიშვილის ჩვენებით ელიზბარს უთქვამს: „...სხვა და სხვა სოფლებიდან ველოდები ჩემი გლეხებისაგან თორმეტ მამასახლისს, რომელნიც მიიღებენ განკარგულებას, თუ აჯანყების დროს როგორ უნდა მოიქცნენ“-ო (VI, 1016). აქვე აღექსანდრე ორბელიანს დაუმატებია, რომ: „მას ამ შემთხვევისათვის მზადა ჰყავს რამოდენიმე ასეული თათართა ცხენოსანი“ (იქვე).

ამ ცნობას გიორგი რევაზის ძე ერისთავიც ადასტურებს. 1832 წ. დეკემბრის 5-ს აღ. ორბელიანს მისთვის უთქვამს: „რომ მასთან მოვიდა მოლა ზამანა, რომელსაც ხალხის მოყვანა სურდა, მოვიდნენ აგრეთვე თათრები, რომელთაც მზად ჰყავთ რამოდენიმე ასეული კაცი, მან მისცა მათ ფული და უკანვე გაისტუმრა“—(1, 80).

თვით მოლა ზამანი უჩვენებს, რომ: „კორპუსის უფროსის დაბრუნებამდე რამოდენიმე დღით წინ აღექსანდრე ორბელიანმა მოლა ზამანას თანადასწრებით დააეალა სოფელ ჰასან-ხაჯალის ქვეხას შიხილ-ალიას რაც შეიძლება ბევრი ხალხის მომზადება და რომ რამოდენიმე კაცი მოვიდეს მასთან ტფილისში ბრძანების მისაღებად. (ამათ ეტყოდა ხალხი ფეხით თუ ცხენით, ან რა იარაღით უნდა გამოცხადებულყო) სამი დღის შემდეგ მოლა ზამანა ოთხი ამზანაგით (შიხილ-ალია, ყურბან ყამჩი-ოღლი, ყურბან ხადუ-ოღლი ანუ ალაღერდი-ოღლი და ჰაჯია ჰუსეინ-ოღლი) მისულან ტფილისში აღექსანდრე ორბელიანის სახლში, რომელთაც ვითომც გამოუცხადეს, რომ ის საქმე, რომელიც მათ სურდათ, ჩაიშალაო“ (1, 89).

არც აღექსანდრე ორბელიანი უარჰყოფს ამ ამბავს. ის ერთად გილას ამბობს: „მართალია, მოლა ზამანას უთხარ კაცების შოვნა, რომელიც მანაც აღმითქვა“-ო (206) მეორე ადგილს კი აცხადებს: „ამასთანავე უცხადებ კომისიას, რომ მე ვეუბნებოდი ჩემ თანამოაზრეთ. რომ შემიძლიან რამოდენიმე კაცის მომზადება და რომ ოთხი ასეთი კაცი იყვნენ ჩემთან ტფილისში მოლა ზამანასთან ერთად მაგრამ ეს ვთქვი უმზნოდ, ლაპარაკის დროს, მოუფიქრებლად“-ო (1, 150).

ლუარსაბ ორბელიანს თავის მოურავ ავთანდილაშვილისათვის ნაბრძანები ჰქონია, რათა მისი გლეხები მზად ყოფილიყვნენ იმ შემთხვევისათვის, თუ რამე მოხდებოდა (1589, 2953).

იოსებ მამაცაშვილი უჩვენებს, რომ ერთ კრებაზე, როდესაც თურმე „...ალექსანდრე ორბელიანმა ჰკითხა ჩოლაყაშვილს. ზაქარიაც შეიძლება თუ არა სამი ათასით სასწაულის მოხდენაო, ელიზბარმა უპასუხა, რომ მთელ ქართლებს ის უდგება თავებდად, კახელებს კი დოდაშვილი“ (III, 406).

მისივე ჩვენებით: „ალექსანდრე ამბობდა, რომ ის ტფილისში 2000 კაცამდე იშოვის“ (111, 406).

გიორგი რევაზის ძე ერისთავი აცხადებს: „დოდაშვილმა სთქვა, რომ ის პასუხს აგებს მთელ სიღნაღის მაზრაზე“-ო (1, 76).

იასე ფალავანდიშვილს სიტყვიერად უჩვენებია რომ: „ნოემბრის 16 რიცხვებში ჩოლაყაშვილთან იყო მასწავლებელი დოდაშვილი,—შემდეგ ელიზბარ ერისთავი და თითონ ი. ფალავანდიშვილი მივიდნენ და დოდაშვილს წინადადება მისცეს კახეთში წასულიყო. რათა იგი (კახეთი) 20 ნოემბრისათვის ასაჯანყებლად მოემზადებინა. დოდაშვილი დათანხმდა ეს შეესრულებინა; ხოლო ელიზბარს უნდოდა დაუყოვნებლივ ქართლში წასულიყო“-ო (II, 232).

იასე ფალავანდიშვილი განაგრძობს: „დოდაშვილი აგრეთვე ყველას წინაშე ლაპარაკობდა, რომ ამა წლის ზაფხულში კახეთში ყოფნის დროს, ის უამბობდა გლეხებს, თუ რუსებმა როგორ უსამარ თლოდ ჩაიგდეს ხელში საქართველო, ავიწროებენ ხალხს და უნდათ ჯარის კაცების მოკრება, რაზედაც ვითომც უპასუხნიათ, რომ ისინი მზად არიან პირველნი დაიხოცნენ, თუ კი ტფილისში დაიწყებენ“.

შემდეგ: „დოდაშვილი ხშირადვე ლაპარაკობდა, რომ მას დიდი გავლენა აქვს სიღნაღის მაზრის გლეხობაზე და როდესაც იქ რაქის უფროსად ზამორაშჩენკო დაინიშნა, მან სთხოვა ფალავანდიშვილს ის მისთვის გაეცნობებინა, რათა ხალხს დაენახა, რომ ოლქის უფროსი მისი მეგობარია და მისთვისაც პატივი ეკათ“ (იქვე).

ს. დოდაშვილი ზემოხსენებულ ჩვენებათა წინააღმდეგ ამბობს, რომ: „კახეთში წასვლაზე უარი ვთქვი, გლეხებთან საუბრის ამბავი შეთქმულ თავადებს შეიძლება უთხარ, მაგრამ მხოლოდ იმ მიზნით, რომ მათთვის შესაძლებელი იქნებოდა. თუ არა გჯერათ, აბა იკითხეთ კახეთში თუ მითქვამს ვისთვისმე რამე აჯანყების მოხდენაზეო“ (234) თვით იასე ფალავანდიშვილიც არ ჩამორჩენია სხვებს ამ მხრივ ელიზბარ ერისთავი მოუთხრობს:

„ერთ საღამოს მე და კორნეტი გიორგი ერისთავი შევედით იასე ფალავანდიშვილთან, რომელმაც გვითხრა, რომ მისი ბრძანებით ზალიკო ტფილისში ხალხს ამზადებს, ჩვენ არ დაუჯერეთ და იმან თავისი სიტყვების დასამტკიცებლად ზალიკოს ოთახში მოუწოდა და უთხრა, აი თავადებს არა სჯერათ, რომ შენ უკვე ხალხს, აგროვებო-

ჯალიკომ კი გვითხრა „დაიჯერეთ, მე უკვე ასამდე კაცი აღვილობ-
რივ მცხოვრებნი მოვამზადე“-ო (IV, 515).

აღ. ორბელიანი აშობის:

„ერთს დროს ისაე ფალავანდიშვილთან ვიყავ, და ლაპარაკში
მითხრა, ვითომც ჯალიკო ყორღანოვისათვის ეთქოს რომ ქალაქის ზო
გიერთ ხალხთ გამოუცხადოს, და დაემზადნენ, ბუნტისათვის, და
ხმაყ დაყაროს ვითომც სალდათსა ჰკრეფენ,—რომელიც ხალხიც
მზად არიან ბუნტისათვისა“-ო (III, 328).

როგორც ირკვევა შეთქმულთ ჯარშიაც უწარმოებიათ პროპა-
განდა, როგორც მას პაუშენკო ურჩედა და ტვილისში მყოფი სა-
მოსწავლო ბათალიონი მოსყიდულიც ჰყოლიათ.

ამაზე შემდეგი ცნობები მოგვეპოვება.

აღ. ორბელიანის ჩვენება:

„წარსულს 1831-სა წელსა, გაზაფხულზე, ერთს დღილაზე მოვიდა
ჩემთან, ელიზბარ ერისთავი, და მითხრა,—წუხელის ერთი კარგი
რამ ვიფიქრეო,—მე უთხარ რა მეთქი,—ამ უჩებნი ბატალიონში
ოთხი ქართველნი ოფიცრები არიანო ერთი დავით ჯორჯაძე,
მეორე დავით ნათალიშვილიო, მესამე გიბრაილ წერეთელიო, და
მეოთხე კი აღარ მახსოვს ვინ იყო,—აი ამ ოფიცრების ძალით ჩვენ
შეგვიძლიან რომ უჩებნი ბატალიონი მოვისყიდოთო. ის დავით ჯორ-
ჯაძე ხომ ჩვენი არისო, და რასაც ვეტყვი, ჩემს სიტყვას ვერ გადა-
ვარო,—ნათალიშვილი შენი მამოღაშვილი არისო, და წერეთელი
კიდევ შენი სიძე არისო,—ესენი შენ იშოვნეო,—და ამ რიგათ
მოვანერხოთო.—სამოცი ქართველი კაცი ვიშოვნოთო, სალდათუ-
რათ ჩავაცოთო, და იმ ოფიცრებს ავატანოთ, შუა დამისასო, ყაზარ-
მებშიო, და რაც თოფები არის სალდათებისა სულ კარში გამოზი-
დონო,—და დღილაზე შევიდეთ ჯარითაო, და იმ სალდათებს პრაკ-
ლამაციას ეელაპარაკოთ რომ მოვისყიდოთ ის ბატალიონიო,—
და მასკვან ბატალიონის ძალით ვიმოქმედოთო, მე დავფიქრდი იმა-
ზე, და მასკვან მითხრა, რალას ფიქრობ, უთუოთ ასე უნდა აღვასრუ-
ლოთო.—მე უთხარ აგრე იყოს მეთქი, და ვეცდები, რომ უთხრა,
ამ ჩემ ნათესავ ოფიცრებსა მეთქი,—და მასკვან მითხრა, ეხლა
დავიბარებ დავით ჯორჯაძესაო, როცა წავიდა ჩემვნი, და ორს
დღეს უკან, მოვიდა ჩემთან ელიზბარ, და მითხრა წუხელის ჩემთან
იყო დავით ჯორჯაძეო, და უთხარი, რომელმაც აღმითქვა, უთუოთ
აღვასრულებო მასუკან მე უთხარ,—რა ექნა ძმავ მეთქი ვერ
გამიბედნი, და არ ვიცი როგორ უთხრა მეთქი.—მასკვან მითხრა

ღმერთს გვეფიცები უთუოთ უთხარ თორემ სადაც შემხედება უთოთ მე ვებტყვიო,—მასკვან მე უთხარ, თუ ღმერთი გიყვარს დაჩუმდი მეთქი, რა გინდა მე ვებტყვი მეთქი.—ამაში გავიდა ათი (დღე) თუ ორი კვირა, ყოველდღე მინდოდა, რომ მეთქო, მაგრამ ვერ გაშებედნა, ამაში ელოზხარ ძალას მატანდა, და უთხარ, რომ აღარ იქნა ერთს დღეს, სადილს უკან ცოტა მომეტებული ღვინო დაველიე, და დაუძახე, დავით შენთან ერთი საიდუმლო მაქვს მეთქი, მაშინ ჩემ სახლში იდგა.—მითხრა რა გინდა მითხარიო, ჯერ დავაფიცე, რომ არავისათვის არ ეთქო, შემდეგ ყოველი ჩვენი განზრახვა უამბე და შემდეგ უჩებნი ბატალიონის მოსყიდვა.—ამ სიტყვაზე დიდად შეგკრთა, და მითხრა,—ოჰ, ეგ რა მითხარიო, თუ შენ ჩემი ძმა არ იყოვო, ღმერთსა ვფიცავ, რომ ეხლავე გავიქრებოდი, და მთავრობას ვაცნობებდიო,—მასკვან უთხარ,—რას ამბობ ძმაო მეთქი, მთელი ქართლი, და კახეთი, ემზადებიან, და შენ მარტო რა გახდები მეთქი, ამ სიტყვაზე დაფიქრდა, და სწორე არა მითხრა,—შემდეგ გავიდა ამაში ერთი კვირა, ყოველ დღეს ველაპარაკებოდი და კიდევ სწორე ვერარა შეეიტყე. შემდეგ ერთ დღეს ჩემთან იყვნენ, ელოზხარ და გიორგი დავითისძე ერისთავნი, ჩემი ძმა ვახტანგ, ამ დროს, ჩემი მამიდაშვილი დავით, შემოვიდა ჩვენთან,—და ახლა აქ უთხარ ამათთან და მასკვან ამათ დაუწყეს ლაპარაკი.—ნახა რომ ესენიც მონაწილენი იყვნენ, და მაშინ აღმოთქვა, რომ უთოთ ეცდება შემდეგ ამის, რამოდენიმე დღე გავიდა, და დავით ნათალოვმა მითხრა, ეს საქმე ხომ კისრად ამაღებინეთო, მაგრამ, თუ ღმერთი გწამს, შოდი დაეხსენით, ამისთანა განზრახვასო.—მასკვან მე უთხარ, მარტო მე და შენ ხომ არა ვართ მეთქი, დიახ ბევრი მონაწილე გვირეგია მეთქი, მასკვან მითხრა თქვენ იცითო“, (II, 1158).

ანტონ აფხაზის ჩვენებიდან: „ალექსანდრე ორბელიანი ამბობდა, რომ სამოსწავლო ბატალიონის ყველა ოფიცრები მოსყიდული იყვნენ და ჩემმა ნათესავმა ნათალიშვილმაც, რომელიც ამ დროს ამ ბატალიონში იყო, ეს იცოდაო“ (II, 187).

შეთქმულთა ფართე სამზადისის შესახებ მოუთხრობს აგრეთვე ცენტრარქივის ფონდის საქმე № 163-ში დაცული პოლკოვნიკ ცებრიკოვის რაპორტი, რომელშიაც როზენს მოახსენებს, რომ მის ჯარის კაცს ვასილიევს შეუტყვია მთელი საქართველოს სოფლების განზრახვა აჯანყების მოსაწყობად, იმ მიზნით, რომ რუსის ჯარის ნაწილი გაეწყვიტათ, ნაწილი კი საქართველოდან გაეძევებინათ: Командиру одельного Кавказского Корпуса Господину Генералу от Инфантерии Генерал-Адютанту и Кавалеру Барону Розеву

Командира Кавказской Гренадерской Артиллерийской бригады полковника Цебрикова.

• Рапорт.

Вверенной мне бригады Бомбардир Васильев возвращается с мельницы из селения Хашмы объявил мне, что слышал от нижних чинов Грузинского Грендерского полка о заговоре грузин, что все грузинския деревни намерены были взбунтоваться с таким предположением, чтобы русские войска частично истребить и частично изгнать из Грузии; но селения Сартичалы на сие согласие не из'явили что по сему случаю в Тифлисе арестованы многие грузинские князья.

Сведения сии чрезвычайные, достоверность коих мне не известна, приняв строгую воинскую осторожностью и обязанностью поставил Вашему Высокопревосходительству немедленно о сем иметь честь почтеннейшее довести...». .

Полковник Цебриков (ტ. 1, № 163, ვვ. 22).

თუ მივიღებთ მხედველობაში სოლომონ დოდაშვილისა და ელიზბარ ერისთავის განცხადებას, რომ იმათ ძალუძთ მთელი კახეთისა და ქართლის ამოქმედება, აგრეთვე თუ მოვიგონებთ ფილადელფოსის ნათქვამს კახეთისა და ქიზიყის აჯანყებისათვის მზადყოფნის შესახებ, მაშინ ცებრიკოვის რაპორტში აღნიშნული ამბის ქეშმაროტების შესაძლებლობა, რა თქმა უნდა ძლიერდება.

ამას გარდა ჩვენ უკვე ვიცით, რომ ტფილისში მყოფი პოლონელები 500-მდე კაცი მომზადებული იყვნენ აჯანყების დროს ქართველების მხარეზე გადასასვლელად.

შეთქმულთ ზარბაზნების შოვნის იმედიც ჰქონიათ.

ი. ფალავანდიშვილი უჩვენებს, რომ როდესაც დიმიტრი ერისთავის მიერ შედგენილ მოქმედების პროექტის კითხვის დროს, მას უკითხავს თუ იქ ნაეარაუდევ ზარბაზნებს საიდან იშოვნიან, დიმიტრი ერისთავს უპასუხნია: „მე დღეს დილით ვიყავ არსენალში ბრძანება მქონდა არ მახსოვს მე თოფები მივიბარე თუ სხვა რაღაც და იქ სულ წვრილათ ვავსინჯე (უხდერ ოფიცერი ჩვენი იყო) სად რა მზადება არის და მითხრა ორნი (?) არტელერიის საქმე ვიცით და ჩვენ ზოგიერთ ვასწავლით სროლასო“ (VI, 962).

შეთქმულთ აჯანყების დროისათვის დროშაც მოუმარაგებიათ.

დიმიტრი ორბელიანი უჩვენებს: „...შესაკრებ ადგილად თათრის მოედანი იყო დანიშნული, სადაც უნდა ყოფილიყო აღმართული დროშა ერთი მხრიდან ღეთისმშობლისა და მეორე მხრიდან წმ. ნი-

ნოს გამოხატულებით და მეორე დროშაც ორივე, თუ მარჯო ერთი მხრიდან, წმ. გიორგის გამოხატულებით. დროშის შესახებ აზრი ჩემმა ძმამ ალექსანდრემ შეიტანა, უნდოდათ დაეხატეინებინათ, არ ვიცი შეასრულეს თუ არა“-ო. (IV. 620).

თვით ალექსანდრე ორბელიანი თავის მოგონებაში წერს:—„ჩენი კატინაც“) ერთა ჩენს საქმეში სხვანი ქართველნი ქალებიც ბევრი, რომელსაცა ჩემს კატინას ეალად დასდეს რევოლუციის ბაირახი შეეკერა ამ ჩემს კატინას“-ო (წ.კ.ს.მ. ხელწ. № 1569, გვ. 133).

ლუარსაბ ორბელიანის საკუთარი განცხადებიდან კი ჩანს, რომ მას შეთქმულთათვის შეუთავაზნია დროშა, რომელიც მათი საგვარეულოს სარდლების ხვედრი ყოფილა (1, 118).

როგორც ზევით უკვე იყო მოხსენებული, შეთქმულთ პაროლიც კჭონიათ. ზაქარია ჩოლაყაშვილი თავის პირველ ჩვენებაში, სხვათა შორის, წერს: „...მე მათ ვეუბნებოდი და ვარწმუნებოდი, რომ არაფრით არ შეიძლება რუსეთის დამარცხება, რადგან იმათ დანიშნული აქვთ შესაკრები ადგილები და პირველი თოფის გასროლისთანავე ისინი ყველანი შტაბში შეიყრებიან და მაშინ მათი დამარცხება არაეის ძალუქს. როგორა? გაიკვირა ყველამ, ერთ პოლკს ვერ დაემარცხებთ? ანდა, ჯერ ერთი ვინ მისცემს მათ შეკრების საშუალებას, როგორც კი აქ რამე მოხდება, რადგან ყველა თავადიშვილები აქ შეიკრიბებიან ამ შემთხვევის გამო, ყველას ეყოლებათ ხალხი. ესენი მაშინვე გაჰზაენიან ყველა თავის სოფელში და შეუთვლიან პაროლს, რომელიც იქნება რუსეთის წყვეტა და მაშინ გარწმუნებთ, რომ არც ერთი რუსი აღარ დარჩება“-ო (V, 38).

ამ საგანზე საგამომძიებლო კომისია ჩოლაყაშვილს კვლავ საგანგებოდ შეჰკითხებია, რომელსაც ასეთი პასუხი გაუცია: „ამ კითხვაზე მაქვს პატივი გიპასუხოთ, რომ პაროლი „რუსების წყვეტა“- ალექსანდრე ორბელიანის მიერ იყო ნათქვამი და ეს ყველა იქ მყოფთ უნდა გაეგონათო“ („...чьсть пиею отвѣтствовать, что пароль сей (რუსების წყვეტა) смерть русским был сказан советником князем Орбеллиани, XIII, 2409).

ალ. ორბელიანი და ზ. ჩოლაყაშვილი პირისპირ წაუყენებიათ. ალექსანდრე უარპყოფს; უარპყოფენ აგრეთვე დაკითხული ელიზბარი, დიმიტრი და გიორგი ერისთავები და ვახტანგ ორბელიანი, მაგრამ ჩოლაყაშვილის ჩვენება კომისიას მაინც სინამდვილედ მიუჩნევია

1) მისი ცოლია.

შეთქმულთ განზრახული ჰქონიათ აგრეთვე ორდენის შემოღება. აჯანყების წარმატებით დასრულების შემდგომ.

იასე ფალავანდიშვილს უჩვენებია: „სოვეტნიკი“) ამბობს, რომ აუცილებლად საქირთა დავით აღმაშენებლისა და საქართველოს განმანათლებლის ნინოს საპატიოდ ორდენის დაარსება“-ო (VIII, 1335).

იგივე პირი მეორე ადგილას უჩვენებს: „ალექსანდრე ორბელიანი მეუბნებოდა, რომ: „მე უკვე გამოვიგონე ჩვენთვის განმასხვავებელი ნიშანი ჯვარი დავით აღმაშენებლისა და ჯვარი წმ. ნინოსი ქართველთა განმანათლებლისაო (II, 200).

ამას ლუარსაბ ორბელიანიც ადასტურებს: „ალექსანდრე ორბელიანი, იასე ფალავანდიშვილი, ელიზბარ ერისთავი და კაპიტანი ჯოლაყაშვილი მოვიდნენ ჩემთან სახლში და ამოგან, ფალავანდიშვილმა შემოიტანა წინადადება მოქმედების დასრულებას შემდეგ დაგვეარსებინა ორდენი (ნიშანი) დავით მეფისა და წმ. ნინოსი, რაც ყველამ მოვიწონეთო“ (I, 118) წერს იგი.

როდის და როგორ უჩარობდნენ შეთქმულნი განზრახულის სისრულეში მოხვანას.

როგორც ანტონ აფხაზი აცხადებს, ალ. ორბელიანი თურმე არწმუნებდა მას, რომ მათ ჯერ კიდევ 1831 წელს ჰქონდათ აჯანყების გეგმა წედგენილი, მაშინვე იყვნენ სამოსწავლო ბატალიონის ოფიცრები მოსყიდული და სხვა. აჯანყება ასე უნდა დაეწყათ: „ლაჰე უნდა მოგვეკლა სამოქალაქო გუბერნატორი. მერე მთავარმართებელი, შემდეგ ხელში უნდა ჩაგვეგდო ექსტრა-ორდინარული თანხა და ბოლოს ციხეზე უნდა წავსულიყავით, რომ იქ შეპყრობილნი გაგვენთავისუფლებინა“-ო, უთქვამს ალ. ორბელიანს ანტონ აფხაზისათვის. (II, 187).

ამ საგანზე თვით ალექსანდრე ორბელიანის ერცელი ჩვენება მოგვეპოვება.

„კომისიასა შინა“

1831-სა წელსა, ოდესცა ბუნტი იყო პოლშაში, იმ დროს თამარ ბატონიშვილმა“) და ელიზბარ ერისთავმა, —ნი რომ მითხრეს. საქართველოს განთავისუფლება გესურსო, და მეც მათი მონაწილე რომ შევიქნენ. — იმის მეორეს დღეს, საღამო ეამზე ჩემთან მოვიდა, თავადი ელიზბარ ერისთავი, და მითხრა, მოდი თამარ ბატონიშვილთან წავიდეთ სალაპარაკოთაო. — წავედით, მე, ელიზბარ, და ჩენა

1) ალ. ორბელიანი

2) თულონ ბატონიშვილის ასული.

ძმა ვახტანგიც. თან განმოგვყვა. — ოდესცა მივედით თამარ ბატონი-
 შვილთან. მის ღიჳანს წინ დავსხედით. — მაშინ უთხარით ბატონი-
 შვილოვო, აბა როგორ შაიძლება რომ საქართველო განთავისუფლ-
 დესო. და ანუ რომლის გარემოებითაო. — მასკენ თამარ ბატონი-
 შვილმა თქო. — ამისთანა დროს ქართველები ევლარ იზოენიანო.—
 ანისათვის რომ, რაც ჯარები ჰყავს რუსებსაო, სულ პოლშაში არის.
 წასულიო. და აქ რომ აღრეულობა მოხდეს, ევლარ იზოენიან, ჯარს.
 რომ გამოგზავნონო. — აქ აღრეულობა ამ რიგად უნდა მოხდესო,
 პირველი, თუ რომ შაიძლოთ და ერთ-ერთი პოლკი რომ მოისყი-
 დოთ. დიახ კარგი იქნებაო, ის პოლკი მოსყიდული რომ ვეყოლდე-
 ზათ. პირდაპირ აქ ქალაქში ჩამოვაო, და რაც ხაზინა არის, სულ
 ხელთ დაიკებთო. და მაშინ ადვილად იქნება ყოველი საქმეო. —
 ღრუზინისკის პოლკს ამბობდა, თუ იმას მოისყიდით, უფრო აბლო
 არისო, და საჩქაროთ აქ ჩამოვაო. რადგანაც პოლკის მოსყიდვა ძნე-
 ლი არისო და არც შეიძლებაო, მაშინ სხვა უნდა მოვივიროთო რა-
 ნეო. — შეორე. რაც თეადები ხართ, და ამ საქმეში ურევიართ, ვი-
 საც რა შეგიძლიანთ, ყველამ გაიწეროს. და რომელმაც რაერთი კა-
 ცი შეიძლოს, აქ ქალაქში უნდა ჩამოაპარონ, და თვითონ თეადებიც
 აქ უნდა იყვნენო, ეგება ორი ათასი კაცი მოახერხოთო, მაშინ ისი-
 ნი უნდა გაიყოს ზოგი არსენალზე უნდა მივიდნენ. ზოგი ციხეზედ.
 ამ ორს ადგილებს რომ დიკებთო, მაშინ განთიადის დროს, უნდა
 ზარების რეკა მოახდინონ, და ამაში ძახილი თევისუფლებიისა,—მა-
 შინვე კაცნი მზათ უნდა გყვანდეთო, რომ სოფლებში გაგზავნოთო.
 და შეუთეალოთ, აღექსანდრე ბატონიშვილი ჯარებით ქალაქში შე-
 მოვიდა, და ყველასა გთხოვთ, რომ ჩამოხვიდეთო, ამაში კაცნი უნ-
 და გყვანდეთ. რომ ლეკებში გაგზავნოთ, და ჯარი მოიწვიონ აღექ-
 სანდრე ბატონიშვილის სახელზედაო.—და ადრითგანვე, იმერეთში
 თეადიშვილები უნდა გყვანდეთ გაგზავნილი, რომელთაც ნათესავე-
 ბი ჰყვანან, იმერეთშიო, რომ იქაც აღრეულობა მოახდინონო, სახა-
 ნოებშიც, კაცნი უნდა გაგზავნოთ, თეადები რომ ისინიც აბუნტდნე-
 ნო, — და ასე რიგათ უნდა მოახერხოთ, რომ პოლკები ერთი მეო-
 რესთან ევლარ მივიდესო, თორემ. რაკი ერთად შეიყრებიან ევლარც
 მოუცდითო, და მალეც წაგახდენენო, პირველი ის უნდა იყოს რომ
 პოლკებს, თავს დაესხათო. — და ამისი მცდელნი უნდა იყოთ რომ,
 სადაც ზარბაზნები აქვთ, თქვენ წართოთო. როდისაც სალდავით,
 უზარბაზნოთ დარჩებაო, მაშინ აღარა შეუძლიანთ რაო, — ამაში
 თუნდა ჯარები რომ გამოგზავნონ, რუსეთიდგანაო, მაშინ, სანი ად-
 გილი აქვთ შემოსასელელიო პირველი არაგვის ხეობაო, ის მარტოკა;

ქვით და კლდით ესრეთ გაშავრდებო, რომ ჯარებიც აღ-რ მოვი-
 დებათ. რომ იქ დააყენოთო. და იქიდგან ეერას ღოროს ვერ სეზოგი-
 ლენო. — შვირე წავი ზღვა არისო, იქაც რომ ათი შარბაზანი და
 ექვხი ათახი კაცი რომ დააყენოთო, ეერაოდეს ვერ განოგულენა ჯ-
 რებო, მესამე კასპის ზღვა დარჩაო, იქ დიდროვანი ხომალდები ვერ
 შეუშობსო, და მგონია, სულ იქიდგან ჯარი, არ მოვიდესო, და თუ-
 და მოვიდეს, წერილი სუდნებით მოელენო, და ბევრი რომ ვაპოგ-
 შავნონ, ორი პოლკი ძლიე წაშოვა. აქედგანაო, და ვერას დროს ორ-
 პოლკი ვერ გამოგვივათ, ოთხი ათახი კაცი რომ იქა გყვანდეთ. კმა-
 რაო. და რამდენიმე შარბაზანიო. — და ეს სამი აოგალეება რომ
 დაიჭიროთ, შემდეგ ნუროოდეს ფიჭრი ნულარ გექნებათ, რომ იქ რე-
 სებილა შემოვიდნენ, მაგრამ უთოთ რეგული¹⁾ უნდა გამართოთ,
 იდესცა აღრეულობა მოხდეს აქაო. — სმაში ყიზილბაშში, და ოს-
 მალში, კაცნი უნდა გაგზავნილნი გყვანდნენ. რომ ოლონდაც ხაზი-
 ნით შეგვეწიენით თქო, და ერევენს და ახალციხეს თქვენ დაგანებებთ
 თქო, და ისინიც უთოთ შეგვეწიენიან, ამებს რომ დაჰპირდებით. —
 კიდევ ფრანციაში ერთ-ერთი დიდი კაცი ვინმე გაგზავნეთ, რომ ეს
 აღრეულობა გამოუტყხადოსო, და შემწეობა სთხოვოს საქართველოს
 მაგარათაო. ესაც სთხოვოს, რომ რამოდენიმე ქვეიანი კაცნი გამო-
 გზავნონ, აქ საქართველოში, რადგანაც აქ დიახ ცოტა ქვეიანი კაც-
 ნი გყვანანო, ისინი იქიდგან რომ მოვლენ მაშინ, ის ფრანციეები,
 დიახ კარგათ დაწყობდნენ, საქართველოში რიგსაო“ (IX, 1481-1482).

იგივე ალექსანდრე ორბელიანი თავის მოგონებაში წერს. „ესა
 შეთქმა ასე უნდა მომხდარიყო, რომ მთელი კავკასია შავი ზღვი-
 გან მოკიდებული კასპის ზღვამდისინ, სრულიად მთებისა და ბა-
 რდის ხალხი, უნდა გავერთებულიყავით და ერთიანი აღრეულობა მოგ-
 ვებდინა“-ო (წ. კ. ს. ხელნ. № 1656/ბ.).

1832 წლის შეთქმულების განხორციელების ცდის შედეგა
 სურათი წარმოგვიდგება:

მოქმედება პირველად ტფილისში უნდა დაწყებულიყო. თავდა-
 პირველად აჯანყების დაწყება 20 ნოემბერს იყო განზრახული, რაც
 თავად-ახნაურთა ტფილისში არჩეულებისთვის თავის მოყრასთან იყო
 შეფარდებული და ზოგიერთ სხვა ხელსაყრელ პირობებთან დაკავში-
 რებული, როგორც ეს თვით ბრალდებულთა ჩვენებებიდან ჩანს.

იასე ფალავანდოშვილის ჩვენებით აჯანყების ნოემბრის 20-ს
 დანიშნვას ზაქარია ჩოლოყაშვილი წემდეგი მოტივებით თურქე აა-

1) რეგულიარული ჯარი.

ბუთებდა:... 1) კორაჟის უფროსი წასულია ¹⁾, 2) კაეკასიონის მთე-
ბით ჯარს გადმოსვლა არ შეუძლიან. 3) ზამთარში ჯარის ზღვით
გადმოყვანაც შეუძლებელია, ამ ზამთარში კი ყველაფერს ნოვათა-
ვებთო (VIII, 1333). ამ მოტივებში თავადაზნაურთა ყრუობა არ
არის მოხსენებული, მაგრამ რომ ამ ამბავს შეთქმულნი დიდ მნიშ-
ვნელობას აძლევდნენ. ეს იქიდანაც ჩანს, რომ აჯანყების დაწყებან
დღის დანიშნა იცვლებოდა თავადაზნაურთა კრების დღის შეცე-
ლასთან ერთად.

პირველად ეს კრება 20 ნოემბერს იყო დანიშნული, შემდეგ
დეკემბრის 6-სთვის, ბოლოს კი დეკემბრის 20-ისთვის იყო გადად-
ებული, და აჯანყების დღეც სწორედ ამის და მიხედვით იცვლებოდა.

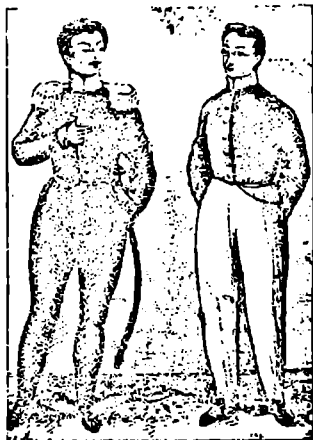
ზემოხსენებულსავე ჩვენებაში იასე ფალავანდიშვილი ამბობს,
რომ როდესაც მას ჩოლაყაშვილისთვის პირველი ღამის განკარგუ-
ლება წაუკითხავს, ჩოლაყაშვილს „უკეთესად მიუჩნევია საქმის დე-
კემბრის 6-ს დაწყება“. ცხადია კრებასთან შეფარდებით. სხვათა შო-
რის, ამ დროს ს. დოდაშვილს დაუმატებია: „იმ დროს²⁾ მე თავისუ-
ფალი ვიქნები. სიღნაღის მაზრაში წაეალ და იქ ხალხში გავავრცე-
ლებ ჩვენი შეთქმულების ამბავსა“-ო (VIII, 1336). ელ. ერისთავის ჩე-
ნებაში ეკიოხულობთ: „1832 წლის დამლეეს დანიშნულ თავადაზ-
ნაურთა არჩევნებს ჩვენს განზრახვაზე ის გაველენა ჭკონდა, რომ რად-
გან ამ გვარი კრება სამ წელიწადში ერთხელ ხდება, გეინდოდა „გა-
გამოგვეყენებინა“ (XV, 2786).

ალ. ორბელიანი უჩვენებს. „...მაქვს პატივი მოხსენებად: მე არაო-
დეს არ მითქმის იასე ფალავანდოვისათვის, ხოლო მე იასე ფალავან-
დოვმა ნითხრა. შემდეგნი. — თ. ზაქარია ჩოლაყოვი მოვიდა ჩემ-
თან. და მითხრაო, ესლა დიად კარგი დრო გვაქვს აღსრულებისაო:
პირველი ზამთარი არის და წეგვიძლიან სამზადისი მოეასწროთო—
შეორე, — საზოგადოება ჩამოვა კეთილშობილთ აღრჩევისთვისაო,
და ასე ერთიანათ ჩვენ შეყრილს საზოგადოს ველარ ვნახამთო, ამაზე
უკეთეს დროს ჩვენ ველარ ვიპოვნითო“. (XVIII, 3450).

შემუშავებული იყო აჯანყების დაწყების და შემდეგი ვანე-
თარების გეგმა. რომელსაც შეთქმულნი „პირველი ღამის განკარ-
გულებას“ უწოდებდნენ.

¹⁾ კაეკასიონის კორაჟის უფროსი ბარონი როზენი საქართველოში მყოფი
მთავარი რუსის ძალებით გალაშქრებული იყო დაღესტანში აჯანყებული ლეკების
წინააღმდეგ, საიდანაც ხმები მოდიოდა რუსების სასტიკი დამარცხებისა და მთე-
ლი კორაჟის განადგურების შესახებ.

²⁾ ვ. ი. 6 დეკემბერს.

ალექსანდრე კავკაზაძე
და გრიბოედოვი
(მწერალთა ნუსხეში)

დიმიტრი ერისთავი უჩვენებს, რომ: „პირველი ღამის განკარგულება მე დაწვერე-იასე ფალავანდიშვილის სახლში, სადაც იყვნენ, მგონია თავადები: ალექსანდრე ორბელიანი, კორნეტი გიორგი და ელიზბარ ერისთავები და თვითონ იასე ფალავანდიშვილი“ (XI, 1887).

იგივე დიმიტრი უჩვენებს, რომ მას პირველი ღამის განკარგულების დაწერამდე თავისი ამბანაგების აზრის თანახმად. შეუდგენია შემდეგი სია, თუ ვინ სად იყო განწესებული აჯანყების მოსახდენად: „ციხეზე უნდა წასულიყო თავადი დიმიტრი ვახტანგის ძე ორბელიანი 40 კაცით. ყაზარმებზე დანიშნული იყვნენ ჯაქარია ჩოლაყაშვილი და გიორგი რევაზის ძე ერისთავი 200 კაცით.

არსენალში დანიშნული ვიყავით მე და ვახტანგ ვახტანგის ძე ორბელიანი, აგრეთვე საველე - სასურსათო კომისიის წინააღმდეგ 40 კაცით.

ნავთლულში დანიშნული იყო ბიძინა ერისთავი 10 კაცით (XIV, 2628).

თვით პირველი ღამის განკარგულება იასე ფალავანდიშვილის ჩვენებით შემდეგს შეიცავდა:

1. ციხეზე დაინიშნოს გუსარი¹) და ლევან ერისთავები 40 კაცით.

2. ყაზარმებში კაპიტანი ჩოლაყაშვილი, გვარდიის პრაპორშჩიკი დიმიტრი ორბელიანი ორი ზარბაზნითა და 200 კაცით.

3. არსენალზე.

4. საპროვიანტო კომისიაზე

5. ხაზინაზე

6. ორდონანს-ჰაუსზე — არტილერიის პრაპორშჩიკი ერისთავი; ვახტანგ ორბელიანი, ბეჟან ამილახვარი, პორუჩიკი გიორგი თუმანიშვილი და ივანე ერისთავი 50 კაცით.

7. ნავთლულის კომისიაზე ბიძინა ერისთავი, იასე ერისთავი, თეიმურაზ ამილახვარი 20 კაცით.

8. პურის მალაზიაში ორორი სანდო კაცი უნდა ყოფილიყო დაყენებული.

9. შესაკრები ადგილი იყო თათრის მოედანი, სადაც უნდა დაეკრა აზიურ მუსიკას და სადაც უნდა ყოფილიყვნენ თავადები ლუარსაბ ორბელიანი, მარშალი დიმიტრი და მამუკა, ორბელიანები, თავადი ელიზბარ ერისთავი; აქვე უნდა ყოფილიყვნენ, გარდა აღ-

¹ გორგი რევაზის ძე ერისთავი

გილებზე დანიშნულაა. ყველა ამ საქმის მონაწილენი, აგრეთვე აქ უნდა შეყრილიყვნენ პოლიციელები თავადაზნაურნიცა და დაბალი წოდებისანიც და ისე ემოქმედათ, როგორც თვითონ საჭიროად დაინახებდნენ.

აქ აღნიშნულ პირთ ევალებოდათ: 1) შეეკრიბათ ქალაქში ხალხი.

2) ეკლესიებში აეტეხათ ზარის რეკა.

3) მათ უნდა გამოეტანათ სიონის ტაძრიდან ლეთისმშობლის ხატი, აგრეთვე სომხების ფეთხანის ეკლესიიდან ლეთისმშობლისავე ხატი, რომლებიც ხელში მღვდლებსა და ბერებს უნდა სჭეროდოდ და ეძახნათ საქართველოს განთავისუფლებისათვის ჩვენ თავს ვწირავთო.

ზემოაღნიშნულ პირებსვე ევალებოდათ: 1) რათა, ქალაქში არავითარი ბოროტმოქმედება არ მომხდარიყო; 2) თუ თავადები, აზნაურნი, მოქალაქენი, ან მდაბიო ხალხი გაგვიწვიდნენ წინააღმდეგობას. იმისდა მიუხედავად, თუ ვინ იქნებოდა იგი, მამრობითი სქესისა ყველა უნდა დაეხოცათ, ხოლო თუ მათში მღვდრობითი სქესისა მოხედებოდა ვინმე, ის სასტიკი მეთვალყურეობის ქვეშ უნდა შეეპყრათ და მათ კუთვნილ ქონებაზე დროებით ყაღვლა დაედეთ. შემდეგში კი ხაზინის სასარგებლოდ გადაეცათ; 3) უნდა ჰყოლოდათ ჯაშუშები სანდო ადამიანები ჯამაგირით და აღეთქვათ. რომ უხვად დააჯილდოვებდნენ, მათ. თუ ისინი მოლაღატეებს აღმოაჩენენ, 4) ზემოდასახელებული „პოსტების“ უფროსებსა თუ მათ დასჭირდებოდათ ხალხი, დასახმარებლად. ან რაიმე დაბრკოლებას შეხედებოდნენ, დაწყონებლივ შესაკრებ ადგილზე უნდა ეცნობებინათ, საიდანაც სათანადო დახმარებას მიიღებდნენ. თვითვე უნდა „პოსტის“ უფროსს უნდა ჰყოლოდა ორი მცველი თავისი სანდო ხალხისაგან გამორჩეული.

5) ციხეზე და ქაუპტვანტზე მორიგედ ჩვენი კაცები უნდა ყოფილიყვნენ. 6) წინააღმდეგით უნდა წერილობითა და სიტყვიერად ყველგან მდაბიო ხალხში გაეცრეცლებინათ ხმები, რომ რუსები ქართველების ჯარის კაცებად წაყვანას ლამობენ, მაგრამ თავადები არ ეთანხმებიან, ამიტომ სიკვდილს ამჯობინებენ, ვიდრე იმაზე დათანხმდებიანო, და მაშინ მდაბიო ხალხში არეულობა იხსნებოდა.

7) ამის წინა დღეს ქართველი თავადაზნაურობის სახელით უნდა გამართულიყო წვეულება, სადაც უნდა მოწვეული ყოფილიყვნენ: კორპუსის უფროსი და ყველა სამხედრო და სამოქალაქო რუსი მოხელენი. აქვე უნდა ყოფილიყვნენ აგრეთვე მოწვეული

ჩენი თანაგანმზრახველთაგან ყველაზე უფრო გაბედულნი. როგორც თავადები ისე ახნაურნი, ისანი ჩაცმული იქნებოდნენ ეროვნულ ტანისამოსში და თან უნდა ჰქონოდათ ხმალი და ჯიბეში ორ-ორი გატენილი დამბაჩა. წვეულება ლუარსაზ ორბელიანის სახლში უნდა მომხდარიყო, რადგან იგი ფართეა და მოედანზე დგას, 8) როგორც კი ღამის 1-ს საათზე შესაკრები ადგილიდან რაკეტებით ნიშანს მისცემდნენ, მაშინათვე უნდა დაეწყოთ ხოცვა და იქიდან არც ერთი რუსი არ გამოეშვათ. ხოლო თუ ვინმე ქართველთაგანი გაბედავდა წინააღმდეგობის გაწევას, ისიც რუსებთან ერთად უნდა მოეკლათ.

თავადი იასე ფალავანდიშვილი (1, 10-12).

პირველი ღამის განკარგულებას უნდა დაემატოს ალ. ორბელიანის შემდეგი ჩვენება: „ჩვენ გვსურდა, ესრეთ ოდესცა აქ აღრეულობა მომხდარიყო მაშინ თამარ ბატონიშვილი უნდა გამოგვეყვანა, და ხალხისათვის უნდა გვექადაგნა, რომ აი, ჩენი მემკვიდრე ბაგრატიონთ ქალი, თამარ, რომელიც ყველანი ამას უნდა მორჩილებდეთ და რაც გვიბრძანას უნდა აღვასრულოთ. ამაში უნდა ზარების რეკა მოჰყოლოდნენ და სიონის სამრეკლოზე, სამი კაცი უნდა ასულიყვნენ, და იქიდან ეყვირნათ თავისუფლება, და სისარული ყოველსა ერსა ზედა, ამ დროს, უნდა კაცი გაგვეგზავნა და მთელი საქართველოს ხალხნი აქ უნდა ჩამოსულიყვნენ, თავადნი, ახნაურნი, და ქუდაზე ყოველი კაცი, და როდისაც ჩამოსულიყვნენ. მაშინ უნდა ვცდილიყავით, რომ როგორც იყოს პოლკები ვაჟაწყობით რეგულისა, და რიგი დაედრთ, და მაშინ დაინიშნონ ნაჩაღნიკები და მხედველობას ქვეშ გვეყვანდნენ ნაჩაღნიკები. მხედართმთავრათ პირველად, ღენერალ მამიორი თავადი ივანე აფხაზოვი, ჯერ მკვდარი არ იყო. მას უკან ალქსანდრე ჭავჭავაძე, მესამედ ვასილი ბებუთოვი, მეოთხედ ღენერალ ლეიტენანტი გიორგი ერისთავი და ღენერალ-მამიორი სავარსამიძე, — სასამართლო პრეზიდენტად. პირველი მუხრან ბატონი უნდა ყოფილიყო, და ანისი თანაშემწენი გიორგი ჭილავეი და ლუბენატორი თავადი ფალავანდოვი, უნდა ყოფილიყვნენ, და აქედგან ყოველი, სამხედრო განკარგულებანი უნდა მომხდარიყო. შემდეგ კაცნი უნდა გაგვეგზავნა ალექსანდრე ბატონიშვილი უნდა მოგვეყვანა, — ბობბელიც ჩამოგვეყვანა ამ ემამთ და ქალაქს გარედ, ბობბელი შემოსილქ და ყოველი საქართველოს, ბერნი და ღებლები შემოსილნი უნდა გაჰგებებოდნენ, კარახტინთან და ამაში მთელი საქართველოს, ხალხი, იქიდგან უნდა წამოგვეყვანა, და წინ რამდენიმე კაცი უნდა ჩამოსულიყვნენ და

უძახნათ თავისუფლება, იქიდგან პირდაპირ, სიონში. უნდა შეგვე-
ყვანა, პარაკლისი იქ გადაეხადათ. და ამის შემდეგ რაოდენისამე
დღისა, ნომხდარიყო, განკარგულება“ (VII 1441).

აჯანყების წარმატებით დასრულების შემდეგ შეთქმულთ
განზრახული ჰქონდათ შემდეგნაირი წესწყობილების შემოღება.

გიორგი ერისთავის მიერ (როგორც ის აცხადებს, ულიზბარ
ერისთავის კარნახით) შედგენილი პროექტის მიხედვით საქართვე-
ლოს მართველობა ამგვარად იყო გათვალისწინებული: „2 სამთავ-
რობო (სამართველო) ადგილი იყო ზედა და ქვედა. ზედაში იყვნენ
პირველი პირი თვით მეფე, რომელსაც ალექსანდრე ბატონიშვილს
გულისხმობდნენ, მე-2-ე სამხედრო მინისტრი ჰავჭავაძე, მე-3-ე
იუსტიციის მინისტრი თ. მუხრანბატონი, მე-4-ე ფინანსთა მინის-
ტრი თავადი ფალავანიშვილი, 1) მე-5-ე შინაგან საქმეთა და განათ-
ლების მინისტრი ჰოლაშვილი, 6-ე საგარეო საქმეთა მინისტრი
გენერალი თ. ბებუთაშვილი. ქვედა სამართველოში უნდა ყოფი-
ლიყვნენ ყველა მაზრის დეპუტატები, რომელთაც საჩივრის საქმეები
უნდ განეხილათ“ გ. ერისთავის ჩვენებებ, (1, 78-79 2-ი Два правите-
льных место было верхнее и нижнее. Верхнем заседали первое лицо
и сам Царь, которого полагали Александра Царевича, 2-ое военный
министр Чавчавадзе, 3-ое министр юстиции К. Мухрамский, 4-ое
министр финансов — К. Палаванов, 5-ое министр внутренних дел
и просвещения Чилаев. 6. Министр — иностранных дел Генер.
К. Бебутов. в нижнем правлении должны были заседать депутаты
из каждого уезда, которые должны были заниматься тяжёлыми
делами.

ვახტანგ ორბელიანი უჩვენებს: „...1832 წელს დოდაშვილისაგან
გაეიგონე შემდეგი სიტყვები: როდესაც ტფილისიდან ოქროპირ ბა-
ტონიშვილს ვაცილებდი. იმან მითხრა დიახ, ბატონო ქართველებო
ეცადეთ საქართველოს განთავისუფლებასო. თუმცა მე საქართველოს
განთავისუფლება იმითმ კი არ მინდა, რომ ბაგრატიონთა გვარი-
დან. ვინმე გამეფდეს. არამედ. რომ საქართველო შეიქმნეს რესპუბ-
ლიკის მაგვარ სახელმწიფოდ“¹⁾.

(«В 1832 году я слышал от Додаева следующие слова: когда я про-
вожал окропиря царевича из Тифлиса, то он мне сказал: да Гос-
подь Грузинцы, постарайтесь об освобождении Грузии. Впрочем я
желал слышать Грузии — не для того чтобы кто изицел из рода
Багратионных подарился в опой но чтобы из Грузии сформался род
республики» (IX, 1567).

ზაალ ავთანდილაშვილი მოწმობს: „ჯანყის მეორე დღეს უნდო-
დათ შექმნათ სეიმი და ვიდრე მეფეს აირჩევდნენ, საქართველოს

1) «ახეს ძმა ნიკო.

მართველობა სეიმის წევრებისათვის უნდა ჩაებარებინათ, რომელიც, საზოგადოებას უნდა აუჩრია“-ო. (VI, 1122).

ახე მიდიოდა საქმე, როდესაც დეკემბრის 9-ს ნაშუადღევს 5 საათზე ტფილისის სამოქალაქო გუბერნატორის ძმა და შეთქმულების თვალსაჩინო წევრი იასე ფალავანდიშვილი გამოცხადდა კაეკახის კორპუსის უფროსის მოადგილე გენერალ ვოლხოვსკისთან და მას ქართველთა შეთქმულების არსებობა აცნობა. (ცენტრ. არქივის ფონდის № 163 საქმე, გვ. 3).

აქ იბადება ფრიად საინტერესო კითხვა, თუ რა გარემოებამ გამოიწვია ფალავანდიშვილის მიერ შეთქმულების გაცემა. თუკცა გამცემი ამბობს, რომ შეთქმულებაში იმთავიდანვე იმ მიზნით იღებდა მონაწილეობას, რათა ყველაფერი დაწვრილებით შეეტყო და შერე მთაერობისათვის ეცნობებინა, მაგრამ ამას ვერ დაუჯერებთ, რადგან ყველანი თუ არა. შეთქმულთა დიდი უმრავლესობა მაინც, ამის მსგავსადმე აცხადებს; მით უმეტეს, რომ ი. ფალავანდიშვილმა დაბეჭდების პირველ დღეს ვოლხოვსკის მეტად უმნიშვნელურ ცნობები გადასცა სახელდობრ მხოლოდ ანტონ აფხაზის სახლში გაქართული ნადინის ამბავი აცნობა.

შესაძლებელია სხვა რომელიმე ღრმა მიზეზები არსებობდეს. რომელიც ჯერჯერობით ჩვენთვის გამოურკვეველია, მაგრამ საფიქრებელია, რომ ქვემოთაყვანილ ცნობას კქონდა გაცემაზე გავლენა სოლ. დოდაშვილი უჩვენებს:

„... მე გავიგონე ¹⁾ თეად იასე ფალავანდიშვილის სახლში ალ. ორბელიანმა სთქვა: „ბორჩალოს დისტანციაში დაუჭერიათ თათარი, რომელიც ჩემ მიერ აღექსანდრე ბატონიშვილთან იყო გაგზავნილი, თუ ეს მართალია, დავილუპეო“ (II, 162).

ამის გამო წეკითხვაზე ალ. ორბელიანი უპასუხებს: „... რადგანაც ჩვენ ამხანაგთა შორის დამალული არა რაი არა გვექონდა რა, ამისათვის მე იასე ფალავანდიშვილს დოდაეთან უთხარ ესრეთ — შიხილ-ალია მოვიდა, დამითხრა შეთქი, რომ ალია-აღა-ვიბ ქოლიმ მითხრა, რომ შენ ბატონს აღექსანდრეს, მოლა ზამანა გაუგზავნია აღექსანდრე ბატონიშვილთან“-ო (XXV, 5140).

ამას მეორე ჩვენებაშიც ადასტურებს: ქევაბა შიხილ-ალიასას რომ მკითხავს კონისია მართალია მოვიდა მითხრა თქვენგნით რალაც წიგნი გამოჩნდა ბატონიშვილთან მიწერილიო, — მე დაუშალე ნულარსად ნულარ იტყვი, ნეთქი. (II, 206).

¹⁾ დეკემბრის დასაწყისში

ზაქარია ჩოლაყაშვილი ამბობს: „... დოვიდა ჩემთა ალექსანდრე ორბელიანი და დაბეჯითებით მთხოვა მასთან წაესულიყავ. მისე-
 ლისთანავე წითხრა, რომ მასთან მოვიდნენ თათარი მოლა ზამანი და
 ერთი კაცე სხვა; და რომ ერთ ამ თათართაგანმა მას წასჩურჩულა,
 ვითომც ბორჩალოს დისტანციის ვილაც თათარს ეთქვა მისთვის, რომ
 თ. ალექსანდრე ორბელიანს შარშან ალექსანდრე ბატონიშვილისა-
 თვის წერილი მიუწერია და მართალია თუ არა, რომ ალექსანდრე
 თათრებს აიარალებსო. მე შაშინათვე დავიბარე ის თათარი და სას-
 ტრკად აუკრძალე; რომ ამისთანა რამის ლაპარაკი აღარ გაბედოს.
 მიაშპო ყველაფერი ეს ალექსანდრემ და მთხოვა ამ წემთხვევის გა-
 მო რჩევა მიმეცა მისთვის. და რადგანაც აქ სხვადასხვა სტუმრებმა
 მრავლათ მოყარეს თავი, ზოტომ იასე ფალავანდიშვილთან გამიწ-
 ვა; ფალავანდიშვილთან მისვლესთანავე ალექსანდრემ იმას უთხრა,
 რომ მასთან დოვიდა ბორჩალოს დისტანციის თათარი და რომ იქ
 სმუბი დაღის რმის შესახებ, რომ ის თათრებს აიარალებს, და გვთხოვა
 ჩვენ რჩევა“ (1, 42).

ვსაცანგ ორბელიანი: „ამა თვის ჭირველ რიცხვებში ჩემ ცნა
 ალექსანდრესთან მოღის ჩენი სოფლის ქეშა თუ მამასახლისი და
 ეტნება მას რომ დისტანციაში ლაპარაკობენ, რომ მას ალექსანდრე
 ბატონიშვილთან მიწერ-მოწერა აქვს; ჩენი ძმა გაუჯავრდა და უთ-
 ხრა, რომ ამისთანა რამ აღარ გაიმეოროს“ (1, 133).¹⁾

სხვათაშორის აღ. ორბელიანი თავის მოგონებაში დიდი სამ-
 დურაგით იხსენიებს იასე ფალავანდიშვილის ძმას ნიკოლოზს, ის დრო
 ინდელ საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორს. და ორჯერ გარ-
 კვევით ამბობს, რომ იმან დაგვლუბაო. მაშინდელი საგუბერნიო არ-
 ქიერს საგანგებოდ გადასინჯვის დროს ამის არავითარი კვალი არ
 აღმოჩნდა... მაგრამ ერთი რამ არის საფიქრებელი. იასე ფალავანდი-
 შვილი ერთ თავის ჩვენებაში ამბობს, რომ მ დეკემბერს აღ. ჰავვაფა-
 ძე ყოფილა მის ძმასთან და ცალკე ოთახში ჩაკეტილთ ორი საათის
 ვანმეულობაში ულაპარაკნიათ (XXVI, 5140). შესაძლებელია აღ. ჰა-
 ვვაფაძემ შეთქმულთა დავალებით გუბერნატორ ფალავანდიშვილს
 დღე-დღეზე სისრულეში მოსაყვანი აჯანყების ამბავი გაანდო მისი
 მიმხრობის მიზნით, რამაც სწორედ საწინააღმდეგო შედეგი გამო-
 იღო; შემომოყვანილ ამბების გამო ისედაც შეშინებული იასე აღ-
 ვილად აიძულა ძმა, რათა მოლაღატის როლში გამოსულიყო.

¹⁾ როგორც ერთბების შემოჭებიდან ირკვევა, ეს აზრები სწორედ დეკემბ-
 რის 9-მომხდარა

შეთქმულთა თსწულებები, მოგონებანი და მიმოწერა.

სოლომონ დოდაშვილის ლექსი

შაისის თეცა იქმნას ძახება
გამონატული ქართველთ უფლება
აღვიპყრათ ხელსა კი მახვილი
მივცეთა მტერთა 'მიში ძრიელი
შეროვიკრიბოთ გულით მხურველნი
ცუცეთ ვეძგერნეთ გაგულებულნი
განდგენოთ სოფლით ძალით მოსრულნი
ჩვენ მამულისა მათსრებელნი
ქართველნი ხართ სადმე თუ არა
არუნ არ იცი? მოივით გონება (X, 1834).

დიდადგეგვოს კიკნაძის ქალაქებში ნაპოვნი ლექსი, მის სა-
კუთარ თსწულებას უნდა წარმოადგენდეს. ¹⁾

ვინ ხარ, რომელს სიცოცხლის ჩემის გასაღები ხელთ გიპყრა
ჩემო ხემწიფვე როდია გნახო გვირგვინ სკობტრიან
სწაბილის ალთა ნაშერწყალნი გულიდამ მკრთიან
ერთიკ. შენამდე ვერ მოსწედების ჰაერათ ჰქრიან
მე იმით ვიწვი და იმედნი შენგანვე მცვრიან
სად განისვენებ ეგ ჰაერზე ნეტა სით ჰქრიან
მუნ დაეფდგრე ყნოსათა მშვეები ვიყო ფიქრიან
სული ჩემი გრძნობს სიყვარულსა ალტაცებულსა
ხმას ნუვინ გამცემთ ფიქრთა შინა გაოცებულსა
ეზივარ ნდუმარე მას ვიგონებ გაიწეებულსა
ხმას ნუ ვინ გამცემთ ფიქრთა შიგან გაოცებულსა (VII, 1256)

ბ. დოდაშვილის ქალაქებში ნაპოვნი პროკლამაცია.

„ქვეყნის დაარსებითგან მამულსა ჩვენსა აქენდა თვისი საკუ-
თარი მდგომარეობა, აქენდა თვისნი სჯულნი, თვისი სარწმუნოება,
თვისი ენა, და თვისი ჩვეულება და ჰყვანდა ყოველსა დროსა საკუ-
თარი თვისი ხელმწიფე და არაოდეს არ იყო მოკიდებულ სხვასა ზე-
და და არცა მონა, ვითარცა აწ არს მამული ესე ჩენი და ჩენი ხმა,
სახელი, მხნეობა და მამაცობა წინაპართა ჩვენთა ყოველთვის ჰქუხდა
და აღავსებდა მსოფლიოსა. მტერი მარადის მწწყულულ იყო და
დამხობილ მათგან ხოლო აწ ხედავთ დანხოზასა და არარაობასა მამუ-

¹⁾ ეს ლექსი ნიენი ნოვგოროდში უნდა იყოს დაწერილი, სადაც ფილადე-
ლფოსი იყო გადასახლებული. სატრფიალო საგანს საქართველო უნდა წარმოად-
გენდეს, ამიტომაც სიტყვა „სკობტრიან“ დიდიი შავი ასოებითა დაწერილია.

ლისა ჩვენისასა. ჰგრძნობთ შეიწროებასა ყოვლისა კაცისასა. რაინათვის არს ესე ესრეთ, ნუ უკვე ჩვენ არა ვართ ზვილნი ნამა პაპათა ჩვენთანი, ნუ უკვე ჩვენ არა ძალგვიძს შენახვა საკუთროსა მამულითა ჩვენისა. ნუ უკვე ჩვენ არა გვაქვს სიმბნე და ძალი ესე ოდენი, რაოდენიც ჩვენს მამათა ანუ სხვათა მსგავსთა კაცთა, მაშა რაისათვის ეცოცხალვართ (X, 1833).

გრიგოლ ორბელინის მიერ თარგმნილი და გადაკეთებული ლექსი ამ ლექსის შესახებ გიორგი დავითის ძე ერისთავი უჩვენებს, რომ გრ. ორბელიანმა გადასცა ნას თავის მიერ თარგმნილი „Πιστοιας Ηλιασμου“ გადასათვალისწინებლად და სთხოვა რომელიმე მსგავსი სათაური მოეძებნა მისთვის, ამასაც ეწოდებია თარგმანისთვის „გივი ამილახვრის აღსარება“ (X, 2824).

აღსარება.

ჰე სულიერო მამაო. ნუ მეტყვი: „ამით შეჰსცოდავ“
ესეთსა შენსა მოძღვრებას მხოლოდ უბრალოდ დაჰკარგავ.
რამგამა იყოს საშინელ, სატანჯველ ჩემთვის ეს ცოდვა;
თუ კი მით თავისუფლება ნამულსა უკმოეჭკევა!
ეს საიდუმლო, რაიც ესთქვი, ოღონდა აღესრულსა!
ცოდენი თათართ, ურიათ მზათ ვარ მივიღო ჩემს სულსა!
და მისთვის ნულარ ეცდები ზეციურ რისხვით მაშინო.
ან საუკუნოდ ტანჯვითა ჩემ შორის ნანვა აჩინო!
ჯოჯობითი მტანჯს, მაშინ მე. ვჰხედაე ტყვედქმნილსა მამულსა!
როს ვნახო თავისუფლებით, ვხედე მაშინ სასუფეველსა!
სიყრმით ჩემითგან გულს ცეცხლი თავისუფლების აღმენტო;
რა მესმა ძველთ დროთ ღიღინი, ცეცხლი ცეცხლზეა დამერთო!
ესრეთ სარცხვინო შინითა. ვინ იყო მაშინ ძლეული!
ვის არ ერჩინა ტყვეობას სიკვდილი მამაცეული
ქედ მოღრეკილი უღლის ქვეშ, სიმწარით დღეთ თვისთ ვინ სწყვედა?
მთოვართ განისვენებდენ და მზე ნათელსა მოჰფენდა?
მაშინა აქენდათ ივერთა, რა სიყვარული კავშირად.
აღესილი მათი სიამით ცხოვრება ჰრბიოდა ნათლად.
აწ გესლოვანთა მუხთლურებრ ჩვენ შორის ჰსთესეს მტერობა:
კავშირი ნეჰსწყდა და მასთან ივერთა კეთილდღეობა!
შინი, სიმდაბლე სულისა, შური: მფლობელნი აწ ჩვენნი,
არაან მარად, მონების ნაყოფნნი ესე საძაგნი!
ძველი ქებული სამეფო უფსკრულსა შთაუნთქავს ესრეთს,
რომ ჩვენზე მტერნი აღმდგარან, და ჩვენკი ვებრძვით ურთიერთს
ლეკი ოსმალო და სპარსი, ვით მგელნი განუძლომელნი,

უწყალოდ ჰგლეჯენ ჩვენს მამულს, სისხლითა ჩვენით ღებილია.
ჩსჯულსა უძღურად შექმნილსა, ჰსთვლემს მცხეთას გამოუფხი-
ზლად,

ერი ღალადებს ეებას დავერვინ აღსდგა მფარველად 1)...
ჩის ეამით მტრისა სისხლისა, ვარ დასანთხევად მოსურნე.
და ამა ფიქრით მოკულსა, სახე მაქვს კმუნვილ, მრისხანე.
ჩისი სახელი კიცხვითა მარადის იხსნებოდეს,
ვინცა საღმრთოსა სიყვარულს მამულისადმი არ ჰგრძნობდეს;
და ვინცა მისსა ტყვეობას გულ-სიგრილითა ჰხედავდეს.
და მის დახსნისთვის უზრუნველ თვის სიცოცხლესვე ჰზოგავდეს.
მტერსა ხანჯალზედ აღგებულს, ვინცა სიამით არ ჰსქერტდეს.
და სმენა მისთა კენესათა გრძნობათა არა უტკობდეს.
ოა სასურველ არს სიცოცხლე, ვაით ამ სოფლად მოსული
და სამარემდის კენესითვე უღელს ქვეშ დამწარებული!
სჯობს იგი მოკედეს და ანუ არ იქნას დაარსებული
მხვედრი ესრეთი ვაგლახი არის ვისთვისც განმზადებული!
ვისაც ნუგეში ცხოვრების იმედიც არა ჰშთომოდეს
რომელ ოდესმე 'ცისკარი თავისუფლების აღმოჩნდეს.
ვაი მას მხარეს, სად მხოლოდ ძალა რა მსაჯულოვნობდეს...
სად ჰსჯულზედ ჰჯდომი ჭანჯალი (?) კანონთა აღასრულებდეს.
ნე თავისუფლებისათვის სული მარადის მიკენესის;
და ეს ოცნება დღე და ღამ, ვითა არჩილი თანმდევის:
მოსვენებასა არ მაძლევს ნათესაეს შორის გინა ვჯდუ.
გინა საყდარსა შესული გულმხურვალებით ვილოცდე!
ხმა საიდუმლო მარად ეამს შეჩურჩულების მე ყურსა,
ეამი არს მტერი მამულის მისცეთ მახვილსა ღესულსა.
ეუწყი მე მართლად, რომ ჯერა არს სიკვდილსა იგი ელოდეს,
ვინც ერის მაწუხებელსა, პირველად წინა აღუდგეს!
მარა მოძღვარი! მითხარ მე, ვის? სადა? რომელსა მხარეს?
თავისუფლება უმსხვერპლოდ, უსისხლოდ მოუსყიდნიეს?
წარეწყმდები მამულიათვის, ვიცი, ვგრძნობ და აღვიარებ;
და მისთვის ესრეთს ჩემს სიკვდილს ადრევე სიამით? ვაკურთხებ".
ტფილისი, XXI, 4052.

1) შემდეგი სამი სტრიქონი კაჩანდაშის გადანმით არის წაშლილი „მის ეამით მათდა ჩემს გულსა შურისძიება ითესა. მიხარის, ოდეს ფიქრში წარმომი დგების მტერთ კეცსა; ვარ მათის ხისხლის მარად ეამსა დასანთხევლად მოსურნე“

2) და მისთვის ჩემს ბედს მამაო სიხარულითა.“

სოლომონ რაჭმადის ლექსი.

არაკი.

დათვი და ცხვარი.

ერთს უდაბურსა ახლოსა ტყერისა
სად გულს ააწებს წყანწყარო წყლისა
იღვა მოხუცი-საბრალო ცხვარი,

თავის ცოლითა

და შვილებითა.

ჰქონდა ადგილ შემოღობილი,
სად დაენერგა მცირე ხე ხილი,
და ბაგის შუა მას ედგა ქობი.
არა რა ჰქონდა, პინა და ჯოხი
და კუთხეშია ეყუდა ბარი.

მგერამ საწყალსა-მოხუცებულსა,

ტურა და მგელი

ვერაგი მგელი

არ ასვენებდნენ არც ერთსა წამსა.

ამ სოფელშია ძლიერი სთრგუნავს მართად საწყალსა.

მის ახლოს იდგა დათვი ძლიერი,

და ეპყრა დიდი ველი ტყიერი,

მას მოჩიჩილებდა მის ტყის ნადირი,

და განთქმულ იყო ვით შახნაზირი.

ცხვარმა შესჩივლა ნადირთ მეფესა

და მოახსენა გულმტკივნეულად,

შენი სინათლე აწვევებს მზესა

მოწყალეებითა გეეხარ ზევესა,

არა ყოფილხარ არსად ძლეულად

აბჯარსა ხმარობ ათასდეველად

აწ გეაჯები ცრემლთა მფრქვეველი

შენს ახლოსა მაქვს მეც მცირე ხერელი.

რომლის გამონთხრით ვიტკინე ხელი;

არ მასვენებენ ტურა და მგელი,

და ავაზაკი ქვეშქვეშა მელი,

მათგან შედგების მე ცეცხლი მწველი

მიშველე რამე დიდი გაქვს ძალი,
ლაშის დავიქცე მე შესაბრალო,
შენ დაიფარე ჩემი ცოლშვილი.

რა მოისმინა პირად მზიანმა

თავუდაღამა 1) მტირე კვეინამა,
გასიებულმა ბრძალებიანმა 2)
ცხვარის ჩივილი

გლოეა ტირილი

დალუნა თავი, შეუდგა ფიქრსა.

ასე აგონა საწყალსა ცხვარსა,
რომ დიდათ ილმო მისი ურვაი...

მბიცა მელავ მიგცემს რისხვასა,
დათვი გადგიხდის ჩემს აკლებასა
(და მოგეცემა სოფლის მღურვაი).

მწრაფლ აიხედა აილო თავი
დააბრიალა საშინლად თვალნი,
სისხლმოდენილნი და შეუმკრთალნი,

ცხვიტა¹⁾ ყურები გაიძრა მკლევნი.

მოჰყვა მთქნარებას და გაიზმორა

და წვეჭი ხელით ჩამოისწორა.

მერე შეჰყვირა გაჯავრებულმა,
როგორც ტვირთელმა წაეკისის ვირმა;

„მე ცოცხალი ვარ როგორ თუ მოხდეს უსამართლობა,
ამას არ დაეთმობ, ჩემთვის იქნება დიდი უღვთობა

მიექცა ცხვარსა პანტა ნაქამი

უბრძანა სიტყვა გულის საამი

აწ წარვედ შინა ნულარას ლამი,

მე დაუბნელო წუწკის შეილეშა დღეი მზიანი.

ალარ ვაცოცხლო შენის გულისთვის არც ერთი წამი²⁾

ოდეს ესე მოისმინა

სიხარულით გაიცინა.

ადგა წაეიდა მხიარულათა იმედიანი.

ერთს დილას იჯდა მყუდრო ადგილსა საწყალი ცხვარი.

ნახა რომ მოდის ნადირთა ჯარი,

მათ წინ მოუძღვის მრისტი აფთარი

მოვიდნეს მასთან და მოესალმნეს.

1) 1) და 2) თვით ორიგინალშია ხაზგასმული.

სიტყვა მცბიერნი მას მოახსენეს:
„ნადიროთ მეფემან ჩვენ მოგვევლინა;
შენის სამზღვრისა დასაცველათა,
აწ შენნი მტერნი ჩვენგან მოისრნეს;
მათთა სიცილთა ვაქცევთ ზველათა“..
ეს რა ესმა ცხეარს მყის მოიღბინა,
და სიხარულით ამოიქშინა,

სწრაფლ გაუღო კარი

შეიწვია ჯარი,

და უმასპინძლა მხართვა მწუვარი:

ამისა შემდგომ გაევიდა ხანი /

გარდაიცვალა საწყალი ცხვარი.

მისთვის ტიროდეს მთაი და ბარი.

რა ესმა აფთარს მყის ნახა ხანი (?).

თავის ჯარისა „აწვე წარვედით

ცხვარის ცოლშვილსა შემოერტყენით“..:

—„რა ანბავია, რას გვემართლებით...

რა დავაშავეთ, რატომ გვიწყურებთ...“

ამას იძახდენ... ვინ გაიგონებს?

შენ ნუ მომიკვდე... მოხვიევს ხელი:

და გადაკარგეს ერთობ ყოველი,

ერთს ჭაობიანს ადგილსა მყრალსა.

დათეს მოახსენეს მას შეუბრაღსა

„რათ გვართმევ საწყალთ ჩვენსა მამულსა.

ეს არის შენის შეწევნის ალთქმა?“

„როგორ მიბედავთ? ჩუმაღ ეგდენით“

შესძახა დათემა გაბრაზებულმე.

„მაგ წყალობისაც არა ხართ ღირსნი.

გამიჩენია თქვენთვის ფუთი ბზე

მოგეფინებათ ჩემის სახის მზე

ათასში ერთხელ სხვა რაღა გინდათ?

რატომ მადლობას ღმერთს არ შესწირავთ.

რომ თქვენის ქვეყნით გარდმოგასახლეთ?

თქვენ თქვენს მამულსა ვერ მოუყარეთ

და ამისთვის ჩვენ შემოვიერთეთ“..

„ბატონო დათვო! ჩვენ შემოგჩვილეთ ტურა-მგლისაგან და შეელა გთხოვეთ, რადგან ბრძანდებით მეფე ძლიერი“ უთხრეს ბატკნებმა „ახლა მშიერი უთხრეს ბატკნებმა.—„ახლა მშიერი უნდა ვეყარნეთ, რა შევიმატეთ თქვენის შევლითა. მგელნი განსდევნეთ ჩვენის მამულით, ჩვენ კი დაგვთრგუნეთ ერთიანათა და დაგვატყვევეთ. რაც მათ გადარჩათ სულ თქვენ მიგვიღეთ“. როდის იქნება განადიდენ კაცი ქრისტეანულად და აღასრულონ სახარებისა სიტყვანი სრულად. არ ეჭირებათ მკურნალი მრთელთა არამედ სნეულთ და დაერდომილთა (XI, 1911).

გიორგი დავითის ძის ერისთავის წერილი ფილადელფოსისადმი.

„მამო ფილადელფოსი

განმშორდით ამონო და ქენჯენანო გულისანო, დამიტევით მცირედსა დროსა, მნებს წერიკი უსტარისა, გარნა ვისთან მსურს მე აგი? ნუ უკვე მსუბუქ გზამსჯელობაო გონებისა ჩემისაო ძალგისთ სუსტისა კალმითა გამოხატო აზრი გულისა ჩემისა. რაოდენ ბედნიერ ხართ ტრიქონნო ჩემისა წერილისანო! უწყითა? ვინ წარგიკითხავს თქვენ. — ახ! უკეთუ ძალგედვით მოთხოვაი მისგან პასუხისა, გარნა არა თქვენ არა ღირს ხართ პასუხსა. — ...რასა ვიტყვი მე! რასა ზედა ვიქვენელობ, აჰა; ესე არსა წერილი მისი, ნამდვილ მისი არს... ვაი ესე არა არს ჩემთან, არა! აქ ეპოვებ სახელსა ჩემსა! მას არა დაუვიწყებვიარ მე. — ჰოი რაოდენსა პაზრსა შეიტყვენ ესე ორნი ტრიქონნი მისნი, ყოველთა ასათა შინა ბრწყინავენ, რაცალა ნიჭიერებანი ზეცისანი, ყოველთა პაზრთა შინა მიმდინარეობს წყარო მეცნიერებისა, — გიხაროდენ ივერიო! არამედ ეხედავ ზენ შორის. რომელ მცირედ მცირედ გეხდების საბურველი იგი, რომელცია დროებისაგან მოფარებულიყო შენზედან! უკეთუ გამრავლდებიან დამწეოელნი ესეთნი. მაშინ ნამდვილად, გამობრწყინდების შენზედან ჰზე და ნათელ გყოფს შენ, მაშინ ნამდვილად ყოველი სოფელი მოაქცევს შენზედან მხედველობასა. — მამო! მსურის მრავალი რაიმე წერიკი შენთანა, გარნა სხვა და სხვანი პაზრნი მომიცვენ მე, და იძულებულ ვარ განვაგდო კალამი ხელისაგან. — მშვიდობით! და ნუ დაუტე-

ვებთ მას. რომელსაც წერილი თქვენი უღირს უძვირფასეს ყრვლასა ბედნიერებისა.

გიორგი ერისთავი ქსნისა" - (VII, 1238) -

პარასკევს.

**გიორგი ღვინის ძე ერისთავის ფილოდელოზოსისადმი
საიღუმლო ანბანით მიწერილი წერილი.**

„მამაო ფილადელოზოს

ვგონებ მიწყრებით და ჰფიქრობთ ის რა პლუტი ჩაეიგდე ხელ-
შიო, ერთხელ წიგნი არ მომწერაო? მამაო! მიზეზი ჩემის მღუბარები-
სა ის იყო, რომ კარგი მგზავრი ვერაეინ ვიშოვე და ფოჩით არ
მოგწერე ამისთვის რომ როცა პახოდობა შეიქმნება ხოლმე ყოველ-
თვის წიგნსა ხსნიან. აგრეთვე თქვენცა გთხოვეთ ფოსტით აღარ მომ-
წეროთ.

მომილოცავს აღექსანდრეს ¹⁾ აქტის ჩლენობა თავისი ძმითურთ,
აგრეთვე ჩემის ბიძაშვილისა შანშეს შვილისა²⁾, ამათ ბევრი პარტიცა
პყავთ და ცდილობენ მათს ნოყენას. ჩემს წილათ ესენი ვიშოვენ და
უნდა ვიშოვნო: აღექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანნი, ელიზბარ და
დიმიტრი ერისთავნი. ამ ოთხთ უკვე იციან³⁾

ამ ერთს კვირაზედ თავს დაგიკვრენ შემდგომნი.

თევადი დავით ჯორჯაძე, სოლომონ დოდაევი.

იოსებ მამაცაშვილი, ეს არის განათლებული აზნაურიშვილი
რუსულისა და ქართულის მცოდნე. ამას თათქმის არაეინა სჯობს
სულა ი რასპრაეის პერევილჩიკი.

დიმიტრი ყიფიანოვი ყმაწვილი კაცი რუსულისა და ქართულის
კარგათ მცოდნე სკოლაში უჩიტელი. და პერევილჩიკი დეპუტატ
სობრანიიში.

სოლომონ რაზმაზე ეს ეხლა² გადმოვიდა რუსეთიდან ბატონი-
შვილებთან იყო. — კარგი და განათლებული კაცი. — ესენი ყოველ
დღე ერთათა ვართ და ადვილად შეიძლება ამათი მოქცევა. — მამაო.
მწერათ პოპეიკა ³⁾ გაიციან ჩემთვის საჭირო არისო. იმას თუმცა ვიც-
ნობ, მგრამ ახლო ვერ ვიციან. აღექსანდრე კარგათ იციან და სულ
ერთია თუნდა მე მიცენა. ოლონდ შენ ჩამოდი თორემ სულ ყველა
ადვილია. ხონ ვიცი ჩამოხვალთ არქიერის სანახავათ, ძალიან კარგი
კაცია კარგათ გაზდილი და განათლებული ამას აქვს ხარისხი დოქ-

¹⁾ აღექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანები

²⁾ ელიზბარ ერისთავი

³⁾ პოლონელი ეკიმის გვარია.

საქართველოს
საგარეო
მინისტროს
განცხადება

განცხადება საქართველოს საგარეო
მინისტროს მიერ დადგენილი პირობების
ძირითადი პრინციპების შესახებ. საქართველოს
საგარეო მინისტროს მიერ დადგენილი პირობების
ძირითადი პრინციპების შესახებ. საქართველოს
საგარეო მინისტროს მიერ დადგენილი პირობების
ძირითადი პრინციპების შესახებ.

საქართველოს საგარეო მინისტროს მიერ
დადგენილი პირობების ძირითადი პრინციპების
შესახებ. საქართველოს საგარეო მინისტროს
მიერ დადგენილი პირობების ძირითადი პრინციპების
შესახებ.

გ. ერისთავის ფილადელფოსხადმი საიდუმლო ანბანით
მიწერილი წერილის დასაწყისი

ტორ ფილოსოფიისა. ჩამოდი სულ ყველაფერს კარგათ მოეახერხებთ. შენზედ უფრო აზრები მანდავ მოგახსენე ჰქონდათ მაგრამ მე და ლოდავმა ყველას გაუქარვეთ. ყველასა სურს შენი ხილვა. მე პახოდში ეპაირებდი ჩვენის საზოგადოების აზრით, რადგანაც ბევრნი თავადნი მიდიოდნენ ისინი მეშონა ჩვენათ. მაგრამ ისეთები მიდიან პური სჭამაც არ იციან—მე გუბერნატორთან ვაპირებ შესვლას. კიდევ მიმილო. ჯერ კი არ ვიცი რა ხელობაში ვიქნები.

შენი გიორგი (IY, 697). 15-ს იენისს.

მისივე საიდუმლო ანბანით დაწერილი.

„მამაო ფილადეფოს !

თქვენ როგორც გინდათ მიიღეთ ჩემი წერილები. მე ყოველსა ქეშმარიტებით ვამბობ.

ჰოი მამაო ზეციერო, გმადლობ შენ რომელსა მომეც გრძნობა და განჩიულ მყავ ჰირუტყვთაგან. — უფალო გმადლობ! რომელსან მომეც სურვილი სწავლისა და მეცადინეობისა. — გმადლობ შენ კეთალ განგებაო. რომელსაც შემეკავშირე კეთილთა გეამთა, და მომეც მოძღვრად ფილადეფოს!

გიორგი ერისთავი (იქვე, 1241).

ფილადეფოსის გიორგი ერისთავისადმი წერილი.

„კნიაზო გიორგი ერისთავ

წერილი შენი მივიღე და რა ექნა.

საჭირო არსლა დასარწმუნებლად თქვენდა რომელ, ვითომც მე ქეშმარიტებით ვიტყოდე, გული ჩემი არა ითხოვს რათა ვეძიებდე ამას შინა განმართლებასა, მხოლოდ რომელ მიანიჭოს მას მალაღმან მზენან ნიქნი განცხადებად თქვენდა ლიტონად. მოხედე შენ ჰოუნეტარესო ქმნილებაო ვინ ხარ შენ ვინ მე და ვინ არს რომელიცა გარდამოსთხევს ჩვენთანა უწმინდესსა კავშირსა ორთა მოკვდაგთა მათ შორის. აღარა ჯერ არს მოუბნარობა. ჩვენ თვინიერ ქალაღისა და მელნისა ძალ გვიცს შემეცნებად სულიერთა მიმოქცევათ.

მოვედ ძმაო აღვიდეთ ჩვენ წათასა ზედა ელეონისსა უმსხვერპლოდ ხორცი ჩვენნი ყოვლად დასაწველად უსაუკუნესსა სამადლობლად სამლოჩისა ნიქისა მისისა, რათა სულთა ჩვენთა თვისუფლად იწყონ მარადის ერთადრე ფოფინებად ველთა ზედა ელისესათა, და მაშენ მონამან ყოველივე გრქეა შენ. ხოლო აწ ვერ ძალ მიცს გამოხმობად — თუმცა მე დაბალ ვარ გარნს თავისუფლებით მოსრულ-

ხარ შენ ჩემდა სიხანს რომელ გვისწავიეს ჩვენ კმაყოფა ლიტონ ბუ-
ნებრივთ ნივთთაგან რომელსაცა ჰბერვენ იეფობით უმანკონი მხია-
რულეზანი ლტოლვილნი მოოქროვილთა პალატთაგან.

ცხოველ იყავ და ცხოველ მყავ მე. რათა ტერმოზირის ზურ-
ნაყთა შინა შთაებერო მე გალობა უნეტარესისა ბედისა ჩემისა და
ვმადლობდე... რომელისაცა სახელი მაშინებს თქმას.

ცხოველ იქმენ უკუნისამდე
მონა და სულერი მლოცველი
შენი ფილადელფოს“ (VII, 1254).

დავით ერისთავის წერილი ფილადელფოსისადმი.

„მამაო“

თქმული თქვენ მიერ 1 არავეითარსანახდაურსა და 2 მეორე;
დაფუძნებული მანდაურთა მართველად 1 არასფერში არ იქნება არც
მანდა და არც სხვაგან.

თქვენ მიერი ბრძანებული სრულად მოგართვით. გარნა თუნგი
კარვიშონე და ვაკეთებიაზე. შენმა ნაწერმა გამაცოცხლა მეცა
და ჩემი სტუმარიც გიორგი ერისთავიც. რაფაილმა თქვენის შრო-
მილის ბოძებისათვის მადლობა განგიცხადათ და იხარა დიდის სია-
მოვნით. ამას გარდა. მე და გიორგი ამალამ რევას მკაუშვილთან
ვართ დაპატრებული და იქ მობრძანდი თუ შეიძლებოდეს.

მოგართვით.

ქ. ხუთი ადლი მიტკალი ქ. ტორი (?) ქ. საბელავშარა ქ. სამი
ადლი ჩითი ქ. სანთელი.

ქრისტეფორეს საბლი და ავშარა. მისგან ვამოტანებელი სამ
მანეთი მისაკეში არ მიმიცია სომხისთვის ანისთვის რომ შინ არ იყო
მოვა და მუჟსემ და ბარათსაც გამოუგზავნი.

შენი დავით ერისთავი.

მამაო. აღიდე ძე შენი, რათა ქემანცა შენმან გალიდოს შენ.
გიორგი ერისთავი (VII, 1244).

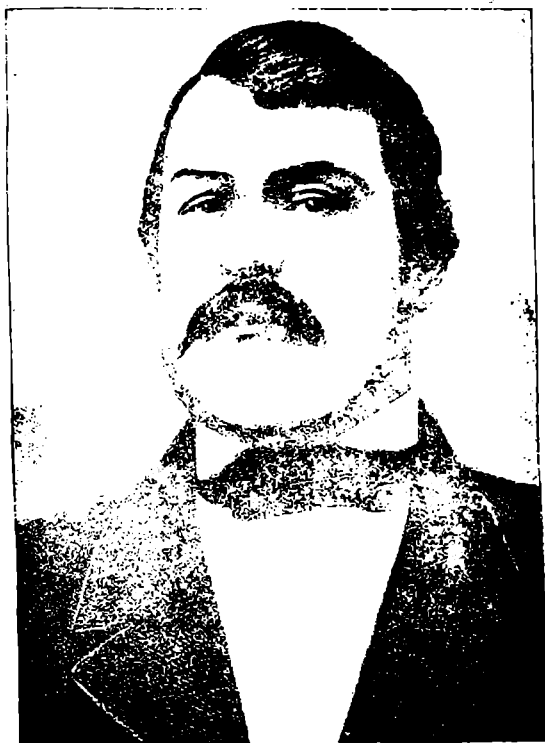
ღმობირი ბატონიშვილის თამარ ბატონიშვილისადმი პეტერბურგი-
დან ტფილისში მიწერილი წერილები.

Любезная сестрица! 1831. 1-го декабря.

Мы недавно получили письмо Зу-Зу, кажется он писал и к ма-
терин. он здоров и говорит такой же как прежде.

Что вы делаете, как проводите время? веселы или нет? Что по-
лучайте еще ничего? Элизбару ¹⁾ мое почтение. Ваш брат Димитрий.
(ა274).

¹⁾ ელიზბარ ერისთავი გარკვეული მოსახრებით არის ნახსენები.

გიორგი ერისთავი
(პედაგოგი მწიგნობარი)

2. «Любезная сестрица.

Я получил ваше выговорное письмо; вы меня напрасно в том обвиняете о чем я не думал вам писать. Это верно брат хотел шутить с вами и вы ошиблись.

Если случится изъять... от меня почтение **Вахтангу** ¹⁾ и **Элизбару** ²⁾ и проч.

3. «Любезная сестрица.

Последнее ваше письмо одело мне большое удовольствие; я люблю юга а вы пишете ко мне как можно больше; прошу вас не оставляйте меня без разных подробностей и прочее.

Каково здоровье **Элизбара**, что делает **Вахтанг** и **Мухранский Иван**: **Элизбару** скажите что **Евреинова** вышла замуж, потом бежала с другим, оставила и этого и уехала... в Париж.

ваш покорнейший брат **Димитрий**».

1832

января 26 (XXVI, 5277).

4. «Любезная сестрица.

Податель сего письма, знакомый вам человек, **Соломон Иванович Размадзе** идет с **Графом Симоничем** в Персию; он просил меня рекомендовать его вам и просит убедительно, чтобы вы, с вашей стороны, рекомендовали его мпlostишой благосклонности **Графтыи** и самого **Графа Симонича**; он это заслуживает своими добрыми качествами.

Что еще писать — не знаю. Я слава Богу, здоров и гораздо веселее... **Димитрий Эристов** сегодня выехал из Петербурга а **граф Симонич** едет послезавтра. ваш покорнейший брат **Димитрий**».

1832.

Февраля 1-го дня.

5. „უსაყვარლესო დაო თამარ.

მოგილოცამ მარხვას³⁾. შენი წიგნი მოგვივიდა 28 იანვრის დაწერილი 17 თებერვალს. ჩვენს ამბავს მოიხსენებთ. ლეთით ყველანა მშვიდობით ვახლავართ მაღლობა ღმერთსა რომ თქვენც მშვიდობა

¹⁾ ვახტანგ ორბელიანი.

²⁾ ელ. ერისთავი.

³⁾ წერილი ლუარსაბას მიერ არის მიწერილი და შენ გვერდზე დამატარი პატონიშვილის წერილს შეიცავს.

ბით ბრძანდებით მთავარმათებელისას დავიარებო აგრე ჯობს რომ ხშირად იარო და კარგათ გაიცნო. ღრავი წამოვიდა ეს ორი. კვირა იქნება ახლა მანდ იქნება ვგონებ თუ ცუდი გზები არ შეხვდა. ნაღვ მოაშურებდა წამოსვლას მათს უგანათლებულესობას ჩემს. საკუთარი სულის კოცნას მოვახსენებ.

გიორგი აპირებს დღეს წამოსვლას არ ვიცი მართალია თუ არა. რა ქნას ამას კაცი არ უნდა დაემდუროს დილის ექვს საათზე დგება პირველს სათამინდ სულ ვიზიტშია ვერ მოეცლის წიგნის ნოწერას. პრასკოვია პეტროვნა არ უნდა დემდუროს ამის მიზეზით—თქვენო ჩემიღაშეკლი იოვანე გიახლათ ხეალ ლუარსაბს შემოველით ექვს მარტს დიმიტრის იოვანეკი ძალადმა (?) ჯერ კი არ აპირებს წამოსვლას (ოტა აქსაქნე მაქესო) კაკატო მომიკითხეთ მეთემ და დილარამ და იაგორამ ხელს გაკოცათ. ყველამ სიყვარულით მფკითხვა გიბრძანეს.

გთხვოვ რომ ნომწეროთ მართლა გორს აშენებინებთ სახლებს ასე გავიგონე კარგი იქნება თუ კაი ალაგია.

შენი მშა ლუარსაბ.

1832 წ. თებერვლის 23. თქვენმა მამიდაშვილმა იოვანემ ხელს კოცნა მოვახსენათ (XXVI, 5281).

ამ წერილის მეოთხე გვერდზე დიმიტრი ბატონიშვილს მიუწერია: «Любезная сестрица.

Сегодня приехал капитан Челокаев Луарсаб совершивший поход и выдержавший холеру ничего - ничего - ничего. Его брат Иван дуже с педели здесь. Татарии также скоро будет и все наши здоровы. Каихосро имеет несколько сотен крестов и медалей... что еще писать вы все можете угадать.

1832. Февраля 23.

ваш покорнейший брат Димитрий».

6. «Любезная сестрица.

Брат очень обижается что вы насмехаетесь над его Грузинскими стихами. Мы читали журнал Соломона Додаева; что делать. порный опыт, далее будет лучше я надеюсь. Сейчас входит Татарин — Димитрий Орбелианов такой же урод или, еще больше пак и прежде.

ваш покорнейший брат Димитрий» (5282).

7. Любезная сестрица.

Поздравляю вас с дняминами: жажется это письмо получите

*) უკანასკნელი სამი სიტყვა გინსხევებული მსხვილი ასოებით არის დაწერილი.

ны в тот самый день или около того дня по крайней мере мы с братом так старались сделать —

Если **Димитрий Еристов** приехал и побывал у вас, то скажите ему что я ожидаю от него письма.

ваш покорнейший брат **Димитрий**.

1832

Апреля 5-го дня (XXVI, 5284).

8. «Мы слышали, что **Соломон** ¹⁾ представляет там фратта и Бон-тона, и не можем довольно не смеяться зная его способности, фигуру и рожу, пожалуйста напишите какие штуки он там делает?

Елибзару, вахангу Димитрию мое почтение и всем прочим уродам ²⁾.

ваш покорнейший брат **Димитрий**.

1832

Апреля 19-го дня (XXVI, 5286).

9. «Я очень благодарен **Вахангу** что он собирается писать ко мне и по французски, скажите ему, что это пахнет шилою ქართულათ მომწეროს მე ხადლოპელი ვიქნები. **Элибзар** რასა იქნა ბაღუანი გაინბარდა თუ არა. Я слышал, что бабы в Тифлисе вошли в моду, бываете ли на них.

Ваш покорнейший брат **Димитрий**.

1832

Мая 10-го, (XXV (5288).

10. «Любезная сестрица.

Я бы желал знать где вы будете проводить нынешнее лето в деревне или Тифлисе. А мы полагаем жить или в Царском селе или на Кампенном; до сих пор дня у нас были холодны. Прошу засвизанивается хозяйством — урод... не хочет ли жениться. ³⁾. дательствовать мое почтение **Вахангу** и проч. **Элибзар**, говорят.

Ваш суледа брат **Димитрий**.

1832 мая 31-го дня (XXVI, 5290).

11. «Любезная сестрица.

Я получаю письма **Соломона** ⁴⁾ оно также смодно как и оп:

¹⁾ და ¹⁾ დოდაშვილი.

²⁾ და ²⁾ ხელთნაწერშია ხანჯასხული.

сам; пожалуйста не говорите ему об этом — он предобрый человек он поэт, певец и проч.

Я слышал, что Элизбар очень сокрушается от разных неудовольствий домашних; скажите ему что он дурак, как можно из таких пустяков убивать себя, все будет хорошо. Пишите что выбудь, мне же приятно—даже и вздор! ваш покорнейший брат Димитрий» (XXV, 5292).

Июня 14 1832.

12. «Любезная сестрица.

Из вашего последнего письма я не мог хорошенько понять какое письмо хотел писать Иван Мухранский почему все были недовольны это загадка: сделайте милость напишите что такое это было ⁽¹⁾.

И слава Богу здоров,* лето у нас самое холодное живем в городе. Как вы проводите время, чем занимаетесь я бы желал знать обо всем.

Ваш покорнейший брат Димитрий.

1832

Июля 26-го дня» (XXVI, 5294).

13. «Любезная сестрица.

Давно вы не писали ничего ко мне особенно: что делают наши уроды, т. е. Элизбар, Вахтанг, Иван и проч. разыграли или нет комедию, за которую Вахтанг так горячится, что у них нового чем занимаются? Я все собираюсь к ним писать — но лепюсь.

Напишу однакожь.

☉ ваш покорнейший брат Димитрий.

1832 Августа 30-го дня (XXVI, 5296).

14. «Любезная сестрица.

Татарши ²⁾ поехал: с ним мы послали наши посылочки, о которых я писал. Я боюсь, чтоб он не продал их или припес бы своей невесте в подарок. Мое почтение влязь Ивану Мухранскому, если случится вам увидеть его, и прочим,—ваш покорнейший брат Димитрий.

• 1832-го года

Сентября 4-го». (XXVI, 5298).

¹⁾ უკანასკნელი ორი სიტყვა განსაკუთრებული მსბვილი ასლებით არის დაწერილი

²⁾ დიმიტრი ორბელიანზე

15. «Любезная сестрица.

Давно я не получал от вас ни строчки, что это значит. Я очень обяжаюсь что вы все пишете и брату, а меня в грош не ставите დიდი სულელი და პატარა სულელი. Какое проводите время? Всем уродам мое почтение т. е. моим приятелям. Скоро ли женится татарин пожалуйста напишите я что то слышал.

ваш покорнейши брат Димитрий.

6-го декабря 1832». (XXVI, 5300).

16. «Любезная сестрица.

Я очень благодарю Вахтанга что он не забывает меня; я сам искренно его люблю и желаю ему счастья и успехов; слышал что он хочет продолжать заниматься французским языком — хорошо сдѣлает.

О чем еще писать я здоров и весел.

Простите до свиданья т. е. до следующего письма.

ваш покорнейший брат Димитрий.

1832

Апреля 29-го дня». (XXVI, 5302).

ს. დოდაშვილის რამორტი და ხელწერილი.

«Исправляющему должность Директора училищ Кавказской области и Тифлисского благородного училища Г. Титулярному Советнику Ярославскому.

Учителя опого же училища **Соломона Додаева.**

Рапорт.

Во исполнение предписания Вашего благородия честь имею представить подписку, что я не состоял и не буду состоять ни в каких тайных обществах.

Учитель Грузинской Словесности и Географии **Соломон Додаев.**

Июля 30 дня 1827 г. Тифлис.

«1827 года Августа 28 дня ¹⁾, я нижеподписавшийся даю сию подписку в том, что я к Массонским ложам или к другим тайным обществам никогда не принадлежал и впредь принадлежать не буду, в чем и подписуюсь. Учитель Грузинской словесности и Географии **Соломон Додаев».**

აკტი გონიური.

„პოი. სრულიად საჭიროო, ყოვლად საუკუნეო დასაბამო და დასასრულო, დაუსაბამოდ და დაუსრულებლად მოძრავო არსებასა შინა არსთასა, მიზეზო მიზეზთაო, და მოქმედო.

ხელთა შენთა ქმნეს დასაბამსა კაცი უფალო, ყოვლად დაუსრულებელ სივრცედმდე განრთხმულთა მკლავთა შენთა წყვედიადსა შინა და უფსკრულსა ნივთებათასა ყოვლით კერძოით გამოიძინეს, წინააღმდეგნი ესე სხეულისა ჩვენისა ნივთიერებანი და ერთადრე შემომკრებელთა. მათთა, ძლიერთა მოქმედთა ხელთა საშუალ შთაბერე მას კავშირა სიმტკიცისა, რომლისა გარდა აწცა ნივთიერებანი იგობნევიან ყოვლად მიუწთომელობასა შინა ნივთებათასა, ვიდრემდის ევალად ძლიერი ხმა შენი არ შემოკრებს ნათ მეორისა განცხოველებისადმი.

შენ მოქმედო. შემკრებელობისაო... და კავშირო სამღთოსა ილიერებისაო, შემოკრიბე განბნეულებ. ჩენი, მოავლინე სიყვარული შენი, ვითარცა საღმთო კავშირი მრავალ განუკვეთელთა შორის ერთ-სულობით შეერთებად, და ერთ პირ. დიდებად სამ პირებითისა ღეთაებისა შენისა. კანონიერ ჰყავ მაღლითი შეილები ჩენი შენდამი, წინამძღვანველ სამღთოი სული შენი წმინდა ჩენთანა, ქალსა შინა და შემძღვებელობასა დაცვისადმი სჯულთა გონიურისა ამის აქტისათა:

სჯულნი გონიურისა აკტისანი:

1.

ღმერთი სიყვარული არს, და რომელი ეგოს სიყვარულსა ზედა; ღმერთი მისთანა ჰგის, და იგი ღვთისათანა (იოანე, თავი 4, 16).

ამისთვის პირველად სათანადო არს, რათა ყოვლისა სულითა, და ყოვლისა გულითა გვრწამდეს რომელ წევრთა შორის გონიურისა ამის აქტისათა, პირველი წევრი, და ავტორი ღმერთი იესო ქრისტე

არს მოქმედ ძალთა მცველი, და სათანადო მყოფი, ძლიერად გამოხატვად აზრსა შინა რომელ თითოეულთა წევრთა; რაოდენ სიყვარულს თვისთა წევრთა, ეგოდენ თვით ღმერთი თანა სდევს ყოველთა ყოველგან, ვითა: ცა სხეულსა შინა ჩვენსა სული ჩვენი, რომლისათვისაცა სათანადო არს მტკიცე სიყვარული და პატივის ცემა რელიგიისა, რწმუნებად ჰეშმარიტებისა მისისა, და რაოდენ შესაძლო არს დაცვად სამართოსა სჯულისა, და მცნებისა მისისა, ვითარცა უბედნიერებისა, საშუალობისა, არა ხედვად და არცა განკითხვად. რომელთაზე უგუნურთა სამღვდელთა, არამედ თვით ჩვენ შორის გარე შეცვად რომელ, ყოველი წმინდისა ეკლესიისა, და სჯულნი მისნი არიან უწმინდესნი. კვალნი ნეტარებისადმი, კაცობრიობისა.

2.

ყოველნი ხელმწიფებანი ღვთისა მიერ განწესებულ არიან, და რომელი ადგებოდეს ხელმწიფებასა ღვთისა ბრძანებასა ადგების, (რომაელთა, თავი 13, მუხლი 10); რომლისათვისა სათანადო არს რწმუნებად მტკიცედ რომელ ხელმწიფენი და მეფენი ქვეყანასა ზედა არიან საკუთრითა ნებითა საღმრთოითა დადგინებულნი სახედ და მაგალითად, ცათა შინა მყოფისა მეუფებისა ღვთისა, და რათა რომელსა ქვეშე ვიყვნეთ, გვაქედეს სიყვარული, შიში და მორჩილება სრული ვითარცა უმარჯვესისა ბედნიერებისათვის ჩვენისა, არა განმსჯელთა მას შინა არაარისა თვინიერ ოდენ მაშინ, რათა არ იყოს წინააღმდეგ სამართოსა რელიგიისა, მტკიცედ უნდა გვწამდეს რომელ წევრსა შინა ამის გონიურისა აქტისა აქვს მას უპირველესი ადგილი. და ესახვიდეთ მას წევრად ჩვენისა აქტისა.

3.

ჯერ არს რათა მეგობარმან მეგობრისათვის სული თვისი დასდევას (იოანე, 15, 13) თითოეული წევრი შეკრულ არს სამისა თავშეწირულებისა, სრულის სიყვარულით, და სრულის შეძლებით, ღვთისადმი. ხელმწიფისა, და მეგობრისა ეს იგი წევრისა თვისისა, რათა ყოველთვის მზა იყოს მისთვის თავდადებულად.

4.

ყოველი წევრი უნდა ეძიებდეს შეძინებად წევრთა გონიერებით, არა ჯერ არს რათა პირველმან წევრმან უთხრას მეორესა თვისგან მოპოებულსა წევრსა მოპოვენელი მისი წევრი, ხოლო ყოველთვის სათანადო არს რათა წევრი მოპოვენელი წევრისა ყოველი გა-

ნუცხადებდეს პოვნილთა თვისგან წევრთა, მპოვნელსა თვისსა წევრსა.

5.

წევრთა შორის ყოველივე თანამდებ არიან უსამლოთვისისა სიყვარულისა ქონებად შეწევნად ურთი ერთისა ვითარცა თავისა თვისისა, სარჩლად სიტყვათა შინა, ძიებად ურთიერთისა ბედნიერებისა, და ყოვლისა მის რაიცა მოითხოვების სამლოთისა სიყვარულისაგან.

6.

უკეთუ რომელინე მტერთა ჩვენთაგანი აღმოჩნდეს სხვით გზით რომელი, იგი რომელისაზე წევრისაგან შექმნილა წევრად ამის აქტისა, ჯერ არს რათა დაიხსნას იგი მტერობა და ვიყენეთ ვითარცა წევრისადმი.

7.

არა ჯერ არს ანგარებად წევრთა შორის არა თხოვად რაისაზე ნივთისა, თვინიერ დიდისა საქიროებისა, ხოლო უკეთუ საქირო არს მისდა ანუ ძალგვიცს ჩვენ რათა შევეწყოდეთ წევრსა, დაუბრკოლებლად.

8.

მტკიცედ უნდა იცოდეს ყოველმან წევრმან დაცვად საიდუმლოისა, რათა არავის განუცხადოს სხვასა, გარდა მისსა, რომელსაცა მიიყვანს წევრად.

9.

ყოველმან მპოვნელმან წევრმან უნდა იხმაროს სიმკაცრე, რათა პოვნილნი მისგან წევრნი იქცეოდენ კეთილად სჯულსა ქვეშე აქტისასა, უნდა აქენდეს სიფრთხილე არა შენოეპაროსთ კაცი ვნებული, ზნემოშლილი, დადებლებული და დახლილი, არამედ ოდენ მგრძნობელი სულისა მგრძნობელსა მეტისა კეთილბედნიერებისასა და კეთილშობილურთა სწაელულთა, ანუ ბუნებით განათლებულთა, არა ჯერ არს. განცხადება ლიტონთა და მდაბიოთა გვაშთადმი ყოველმან წევრმან უნდა უწყოდეს მოთმინებაი წყენათა, რათა არა განაცხადოს სხვაგან საიდუმლო რწმუნებული წევრთაგან.

10.

ჯერ არს, რათა ფიცი, და ხელმოწერილი აქტის სჯულები პოვნილისა წევრისა აქენდეს მპოვნელსა, და არა აქენდეს მპოვნელისა პოვნილსა:

11.

უკეთუ წევრთა შორის გარდახდეს რომელიმე სჯულთა და უარყოს, ანუ ვერ იქცეოდეს მას შინა, რათა განუცხადებდეს მპოვ-

წელი მისი მპოვნელსა თვისსა ვიდრე უპირველეს აქტისადმდე შორის წერილით და ახლის სიტყვით.

ნიშანი არს რომლითაცა ანიშნებს წვერი წვერსა, მარჯვენის ხელის ნეკით მოიფხანს შუბლსა. უკეთუ შემხედველი წვერი არს მიღალს და ამბორს უყოფს ვითარცა ძმასა და წვერსა.

სჯული გონიუროსა აქტისა არს საღმთო და საბედნიერო ცხოვრებისა კაცთასა, უკეთუნცა არა წაბღალულ იყო წერილი იგი ბუნებითი, საცთურითა სოფლის მთაერისათა, მაშინ ჩვენ ბუნებითად ექნებოდითმცა აქტსა ქვეშე გონიურთა ყოველნი კაცნი, და გვეყვარებოდნოდაცა ყოველი კაცობრიობა ესრეთ ვითარცა თავი ჩვენი, ვარნა ვინაითგან ესრეთ განიყო ნათესავი კაცთა ქვეყანასა ზედა რომელ ყოველნივე ოდენ არიან მოყვარე თავთა თვისთა, და არა სხვათა, და ოუნცალა საჭიროებისა ძლით იყოლიებენ მცნობსა და მეგობარსა, ვარნა არა მტკიცე არს, და არცა არს კავშირი, მათ შორის, მხოლოდ ოდენ საჭიროება, და ბუნება. მიიზიდაეთ მათ თქმად ურთიერთისადმი მეგობრად, რომელიცა თავისუფლად მალ გარდაიქცევიან ოდენმე მტერობად. ვარნა ნაშინცა არა შესაძლო არს ყოფა კაცისა ქვეყანასა ზედა თვინიერ კეთილის. მყოფელისა, და ეგრეთვე არა შესაძლო არს. რათა ყოველნი კაცნი იყვნენ ჩვენდა კეთილის მყოფელ, მაშა სადამე სათანადო არს განჩივებდ კეთილის მყოფელნი ჩვენი საზოგადოისა ერისაგან რათა განმსკვალულ იყოს მათ შორის კავშირი, და პატიოსნება; ვინაითგან ცხოვრებამან სოფელსა შინა დაამტკიცა რომელ არ ძალგვიცს ცხოვრებად უკეთუ არა სიყვარულითა, და შეწვევითა ურთიერთისათა, მაშა ჯერ არს რათა აქენდეს კანონნი:

ყოველთა ერთა შორის ძველთა: და ახალთა საცა არიან ერნი, რომელთაც უწყიან კავშირი დადებად კეთილის მყოფელობისა, რომელთამე ერთა უწყიან კავშირად სიყვარულისა რომელ აიღებენ დაუგრეხელსა ნამჯასა ყანისასა, და ვასწყვეტენ მეტყველნი: ვასწყდეს ესრეთ წელი და გული მისი, რომელმან ჩვენ შორის უღალატო-სო ერთმანეთსა ვიდრე სიკვდილადმდე. და ამით კავშირითა იქმნებოდინ განუწყვედედ კეთილის მოქმედ, ხოლო ერთა ძველისა ატიკისათა უწყოდინ რომელ დასწვავდენ ფჩხილთა და თმათა ვისთაჲ და მსმელნი ნაცრისა მისასანი წყლითა იქმნებოდინ თავშეწირულ ვიდრე სიკვდილადმდე მისთვის, რომლისაცა იგი იმნებოდა ფჩხილნი და თმანი, ამისთვის ჩვენ დამამტკიცებელთა ამისთა რომელ ესევი-თარი აქტი წარმოებს თვით ბუნებისაგან, ვარნა არა მოყვანებულ არს კანონსა შინა, ჯერ არს რათა აქენდეს მას კანონნი, და მსარგებ-

ლებელთა მას შინა დაუმტკიცოთ თავთა ჩვენთა; ახალი აღყვავებულნი, სიყვარული სამლოთო და ნეტარება:

ფიცი წევრთა.

თაყვანის ვცემ მამასა და ძესა და წმინდასა სულსა, და ვფუცავ სახელსა მისსა წინაჲე ცისა ქვეყანისა, წინაჲე გონებისა ჩემისა, წინაჲე ძალთა რაოდენი რა არს ცათა შინა, და რაოდენი რა არს ქვეყანასა ზედა, და რაოდენი რა არის სიღრმეთა შინა. და ვფიცავცხოველს მყოფელსა ჯვარსა, და სახარებასა და სარწმუნოებასა ჩემსა რაოდენსაცა რაჲ აღიარებს სარწმუნოება ჩემი, ვფუცავ რომელ ვიქმნები ყოვლის გულითა, სულითა, ყოვლის შეძლებით დამცველსაიღუმლოსა აკტისა სჯულთასა ვიდრე სიკვდილადმდე აღვასრულებ და ვეგები მას შინა, ხოლო უკეთუ არა დავიცვა იგი სრულის ჩემის შეძლებით, და ვეცრუო რომელსამე წევრსა, მაშინ წყეულიმცა ვარ სახელითა ყოვლად ძლიერითა ღვთისათა და შეჩვენებულმცა. უკეთუ განვაცხადო სხვისა ვისთანმე გარდა ეკლესიისაგან. და სისხლისაგან იესო ქრისტესსა რომელსაც ვეზიარებით მან ყოლს შურის გება ჩემზედა, და აღასპოს სახელი ჩემი ქვეყანით შეილითი შეილადმდე ამინ, ამას ზედა თაყვანის ვცემ წმინდასა ჯვარსა ანუ ხატსა, და მრწამსს, აქა ამბორი.

ძიებისათვის წევრისა: 1).

მაძიებელი წევრისა თანამდებ არს რათა ეძიებდეს გვიან, და გამოცდილებით, რომელი არა. აუჩქარდეს, ვიდრედმდის არა მოიყვანს სიყვარულისადმი, და არა გამოაცხადოს ხარაკტირი მისი, ღირს არსა იგი მიღებად ამისა ანუ არა, ანუ შეიძლებსა იგი ტვირთვად მტკიცედ დიდსულობითსა ამას სჯულსა აკტისასა, ოდეს დაამტკიცებს რომელ ღირს არს, მაშინ მცირედ მცირედ იწყებს აღლესეად სულისა მისისა და შეგონებად დიდსა სარგებლობასა. თუ რაოდენ სარგებლოვან არს ცხოვრებასა ამას შინა ყოლაი მრავალთა ერთ სულთა მეგობართა, და ესრედ მცირედ აღძრავს მას სურვილისადმი, და შეიყვანს მას შინა იპენეულებასა, ესრეთ რომელ ყოველთვის ფიქრობდეს ამისთვის, და ოდეს უმაღლესის აღსაყალით მსურველი ითხოვს განცხადებასა, მაშინ მპოვნელი მხოლოებისა, მძიმეს და კრძალულის მოძრაობით მოსთხოვს მას პირველად სიტყვისა ფიცსა, რათა მან იტვიროთ იგი მამაკაცებრ, და იპყრას საიდუმლოდ — შემდგომ განუცხადებს ყოველსა სჯულსა გონიერისა აკტისასა ზეპირად და წინა დაუდებს ძალსა ფიცისასა, და ოდეს ყოველითურთ

1) „აკტი გონიურის“ ეს ნაწილი „საქართველოს არქივი“-ს II წიგნში გამოქვეყნებულ ვარიანტში არ არის; ლენინგრადიდან მიღებულ ვარიანტში არის იგი შენახული.

განამზადებს მას ნიღებად, მაშინ დახშვენ სამხოლოსა სახლსა და წარსდგებიან წინაშე ხატისა ორნივე ერთად მპოვნელი და პოვნილი თაყუანის ცემენ ორნივე ღმერთსა მეტანიით, და მპოვნელი პოვნილსა წარუკითხავს ფიცსა და ათქმევიანებს, ანუ წარიკითხავს თვით პოვნილი, ხოლო როდეს დაასრულებს ფიცსა ამბორს უყოფს ხატსა, და შემდგომ ამბორს უყოფენ ურთიერთსა და ესრეთ შექმნილ იქმნების წევრად გონიურისა ამის აკტისა, მაშინ გადაიწერს ყოველსა სჯულებსა აკტისასა თვითეულ და ექმნების, და გარდააწერინებს ეგრეთვე ვისცა შემდგომ პოებს იგი სხვასა თვითცა“ (I', 563).

1801 წლის მანიფესტის შენიშვნები, დაწერილი დიმიტრი ერისთავის
პირად.

«Копия.

Божею милостью Мы Александр 1 Импер. и Самодержец все-
российский и пр. и пр. пр.

Объявляем всем обитателям царства Грузинского кому о том
ведать надлежит, на статьи ¹⁾).

Покровительство и Верховная власть Российской империи под
Царством Грузинского всегда полагало на Монархов Российских и
долг защиты

примечание ²⁾), рассмотрим теперь:

Покровительство справедливо; но предлагателя верховной вла-
сти оно ныне неизвестно и кажется что вздор ибо, или Царь или на-
род должен быть предлагателем престола; но ежели от Царя где ишь-
мешное поданство, и от чего манифест ³⁾ объявляет; а ежели от народа
как намекает манифест, кто был или лучше сказать, кто участвовал
в депутации кроме 6 или 8 человек, которые так сказать отдавали
Грузии от себя: доказатель: буит в Кахетии и решимость Карта-
лишцев следовать за своим Царевичем в Персию и при том те ко-
торые стретили русских, хотели Царем Цар. Давида что могут под-
твердить очевидцы; но после видя невозможность своих намерений...

В 1767 году против сильного влосения к вам Аги-Магомет-
Хана, в Бозе почивающая Великая Государыня Императрица Ека-
терина Алексеевна послала часть войск своих ⁴⁾...

Покорение вышеупомянутых стран тоже не справедливо, ибо
во всех государствах есть разбойники и воры и жители сих стран
(только не дотамы думать вообще) на ⁴⁾ безпокоили и безпокойство

¹⁾ ეს ორი სიტყვა კარანდაშით სწერია; ხელნაწერის მარ-
თლწერაა დატული.

²⁾ ესეც კარანდაშით სწერია.

³⁾ მოყვანილია მანიფესტის სიტყვები შემდეგით გათავებული
«...Мы вступия на всероссийский престол обвзали Царство Грузинское
присоединенное к России, о чем и Манифест: в 18 дней Января
1801 года шздан уже был во всешародное известие».

⁴⁾ უხდა იყოს მას.

сие не было чувствительное, яши Царя просили помощи не для горцев, но для защиты от Перс. ¹⁾, Азии и Тур. ²⁾. Но говори о покорении сих стран, против кого они возстали? Против вас же гораздо после. Пример Черкесы и Магледовлетцы, последние до вас плавали даде Эрис. ³⁾, но возненавидя вас сложились.—

Разделение Грузии на разные партии не доказательство ли что они хотели Царя? правда, просили помощи, но вашему зашиту, разве это защита что сделали с нашими Царевичами к чему такая запутанность когда мы все единодушны... кто именно просил присоединить к России и как смели ладеть крону Грузии которая находилась только под покровом России, это доказывает похищение.

კვლავ მოუვანილობა მანიფესტის სიტყვები გათავებულა. — «По для приращения»...

«Мне жаль только что Европа столь образованная позволила сим варварам похитить юную Грузию и воспитать по варварски и слышать столь глупые запутанные и без оснований довод, — представьте себе на каждом шагу врут. напр.: говорить что «разные части народа Грузии. равно драгоценные нам... обноружило. Это справедливо ибо русские как пришли в Грузию она только что открывала глаза, и поумудрено было таких людей подкупить что известно еще живут по шине из числа тех; они после увидели свою ошибку и справедливо страшлись партии Царевичей вот те про которых и пред которыми рассыпается ложностью своею сочинитель.

И не стану распространяться то что он говорит про Царя Иран-лия, но скажу только что Грузия благоден. при любящем природою, всеми; но спрашивать благоденствует ли теперь Грузия как обещалась? Нет, вот теперь то стоит оно перед бездной, еще путь больше толк и погнбло на веки; вопр. от кого? перечесть всех причин не к чему: Грузию взяла Рос. под свой железный скипетр еще юную, которой можно было дать наилучшее, напротив они сделали Грузию сылкою всех развратных людей, завели пиколу где учили разврату всем возможным; убивали способности всех молодых людей, начал

¹⁾ Персии, ²⁾ Турции ³⁾ Эриванским.

¹⁾ კვლავ ორი სიტყვა კარანდაშით სწერია; ხელნაწერის მართლწერაა და ოული.

одного подкупать для убийства другого, вот в каком положении находится и до ныне Грузия. — «не для... Царства Грузинского». Вот опять вздор, ежели нет приращений, то при междоусобии Царевичей могли назначить одного Царем кого хотел сам Царь Георгий и все партии примирялись бы; но все напротив. Россия хотела издавить Грузию, о чем неоднократно просил у царей, когда они просили помощи, доказательством может служить еще вдовствующая царица, одно обстоятельство рассказываемое в 18(?) при жизни еще **Вел. Царя Ира.** ¹⁾ известно что отец его ездил в Россию для испрашивания помощи **Царь Алек. Миха:** ²⁾ (IV, 716—771). ³⁾

ლიბიტრი ერისთავის ჩვენება მანიფესტის შენიშვნების გამო

«На вопрос сделанной в Комиссии отвечаю что: Замечания на Манифест 1801 года об учреждении Российского правления в Грузии, найденные в моих бумагах, составленное мною в С. Петербурге, а не были мною никому сообщаемы.

Артиллерии Прапорщик **Испыль Дмитрий Эрнстов** ((V, 725). 1833 года.

Генваря 21 дня».

¹⁾ Великого царя ираклия.

²⁾ Цар Алексей Михайлович.

³⁾ ამის შემდეგ ერთი ფურცელი აკლია. მერე ისევ მანიფესტის სიტყვებია ბოლომდის მოყვანილი.

სამხედრო სანაპირო სენატისიილად ამონაწერი:

«... А потому Приговорила: из подсудимых подпоручика Князя Элизбара Зристова, Подпоручика Князя Александра Орбелианова, учителя Додаева, Прапорщика Князя Дмитрия Зристова, Князя Вахтанга Орбелианова, Майора Князя Луарсаба Орбелианова, Поручика Князя Александра Орбелианова и капитана Князя Челокаева, после жалованной дворянству грамоты 1785 года апреля 21-го в статье, статутов ордепов Святого Владимира 1782 сентября 22-го дня пункта 21-го и ордена Святых Анны 829 года апреля 14-го пункта 353 лишить дворянского достоинства и чинов и некоторых из них ордепов и как их, так и подсудимых Соломона Размадзе в татарина Замана, после воинского устава 19 и 124 артикулов с толкованиями на оные, 136 артикула и Наказа Императрицы Екатерины Великой 465 и 478 пунктов яко оскорбителей Величества четвертованы быть и на основании Высочайше дорванного Дворянству грамоты 1785 года апреля 21-го статьи 23 и указа 1802 мая 6 дня И отбирания имени в казну, Титулярного Советника Паушенку, по силе вопиющих процессов 2 части 5 главы 9-го и 10 пунктов оставить в сильном подозрении. Штабе ротмистра Князя Мамуи Орбелианова и подпоручика Князя Ивана Зристова, после тех же процессов 2 части 5 главы 9 и 10 пунктов оставить в сильном подозрении; но не приводя сего заключения в исполнение, представить в месте с делом Его Высокопревосходительству Господню Корпусному Командиру; подсудимые же содержатся под арестом по особому распоряжению Начальства. В прочем Соломон Размадзе и Татарин Заман, на основании воинского устава 50 главы 10 пункта, подлежат закованию в железа. Чтож касается до притязания подпоручика Князя Алексан-

დimitრი ყიფიანი ახალგაზრდაში
(წერალთა მხეუმი)

дра Орбелианова, Штабс ротмистр Орбелианова и Титулярного советника Паушенки, что будто бы при следствии делались им притеснения, как предмет сей же был предложен суждению, то комиссия рассмотрение оного представляет Высшему начальству. Причем Комиссия представляет шаблагоружающе Начальства, что следственные выписки припяти к делу в том убеждении, что при следствии подсудимыми были подписаны, при проверке оказались верными и наконец для выиграния времени в скорейшему окончанию дела; судная же выписка предложена к слушанию Подсудимому Паушенке некрепленного по пунктам Аудитором по ошибке, происшедшей от поспешного окончания дела, по без всякого наморения, а законы поднесены были по окончанию в списках о всех подсудимых. Заключение в Г. Тифлисе Февраля 10 дня 1834 г.

Ассесоры: Гвардии Капитан Всеволодский.

Мапор Розанулов.

Подполковник Казасм.

Подполковник Гурский.

Подполковник Юферов.

Подполковник Беренс.

Презус Генерал Мапор Ахлестышев.

Аудитор 10-го Класа Кузминъ. (XXVIII, 754).

ალექსანდრე ორბელიანის მოგონებებიდან.

ერთ-ერთი საუბრის დროს ცოლი ეუბნება ალექსანდრეს: „გეტყვი ეხლანდელს ყმაწვილს კაცებს რომ განგიზრახავთ და შეთქმა გაქვთ, რუსები აქედან გარეკოთ, და ეს ამბავი ხალხში რომ მოგიფენიათ, იცით ერთ ერთი მაინც არ გაგცემთ, მცირეს თავის სარგებლობისათვის?“

— სწორეთ გეტყვი კატინა: ეს ჩვენი გაძრახვა. ასე რიგათ დაიწყო, შეუძლებელია არ გამოცხადდეს.

— ნაწ რატომ ქენით და ამისთანა ძნელი საქმე დაიწყეთ?...

— რუსეთიდგან მოსული ყმაწვილი კაცები და მე ამ საქმისათვის რომ გავერთდით, რჩევა მოვანდინეთ: როგორ დავიწყეთო.— აი ჩემი პასუხი: ეს საქმე ჩვენის მეტმა სხვამ არაეინ არ უნდა შეიტყოს, ანისათვის რომ მინამ გარემოება თავის თავათ არ მოიტანს საქმეს, არას გზით არ შეიძლება აღსრულებაში მოვიყვანოთ ეხლანდელს ქართველებში. მაშ ისევ სჯობრა მხოლოდ ჩვენ ვიცოდეთ და გარემოებას მოუცადოთ, ვინ იცის იქნება ღმერთმა მოიტანოს რამე

გარემოება მეთქი. ამაში ზოგიერთნიც დაშვებენ, მაგრამ სხვებმა ეს ჩემი რჩევა ქალაქუნობაში ჩამომართეს, ამის გამო ¹⁾ იმათ უკუ ვე-
ლარ უდექ და შეუდექით საქმეს დიდის გულმოდგინებით, ისე რომ
მშობლის ნაშულის მეტის სიყვარულით, ავად ვსაქმობდით თუ კარ-
გად, ველარა გავიგეთ რა, ისე რომ მე ჩემი თავი აღარ მოვასვენე
იმ საქმეში და ისინიც კი ჩემი ამხანაგნი, დიდი მცდელნი იყვნენ იმ
საქმისა, ნანეტნაევად თ. ელიზბარ შანშეს ძე ქსნის ერისთვიშვილი,
რომელიც ყველას ჩვენზედ უპირველესი მცედლი ის შეიქნა.

ამ სიტყვასთან პატარა ხანს უკან გარეთ მოაჯირზე რალაც
ჩხარუნის ხმა მოვიდა, ნინამ ის ხმა მიწყებებოდა, სადაც ჩენი წეი-
ლები იწვნენ იმ ოთახში სანთელი გაჰქრა, ამათთან ჩენს ოთახში
ერთი მოახლე შემოვარდა და შეშინებულის ხმით დაიძახა:

— „ბატონებო სალდათები მოვიდნენ და ფანჯრიდგან გვაყუ-
რებენ“. ჩემ კატინამ ხმა არ ამოიღო. მე საჩქაროდ წამოვდექ, 'ი-
ნათლის ანთება უთხარ, და კატინაც თან ამყვა ამ სიტყვით.

— „ვი ჩემს თავსა, იქნებ შეუტყვიათ და ჩემი სიზმარა აც-
ნადღეს“.

— კატინო! სწორეთ გეტყვი. ამის შემდეგ დიდს უბედურებაში
ჩავარდები. თუ ღვთის ნადლობით მოითმენ, ღმერთი კიდეც მოგვხე-
დავს. და თუ მოთმინებით არ იქნები, იმედი ნულარ გაქვს ჩემი ნახვა კი
დევ გელირასოს, ამისათვის რომ უბედურების მომთმენს ღმერთი წყა-
ლობს და მოუთმინელზე ხელაღებულა“.

ღვთის მშობლის წინ დაიჩოქა და გულმხურვალეს ცრემლით
დაიძახა.

— „ამის მადლს ვევედრები მე სუსტს. დედაკაცსა შენი უბე-
დურება. მამათმინნოს. მაგრამ მე რომ შენ უბედურებაში მეგულე-
ბოდე როგორ უნდა მოვითმინო“.

— კატინო! მაგისტვის შენ ნუ სწუხარ, მე ვიცი ჩემ თავს რო-
გორ გამოვიხსნი უბედურობიდან, ოღონდ შენ მოთმინებით და დიდ
სულოვანად იყავ“. მინამ ჩემი კატინა მეტყოდა რასმე, ჩემი დედა-
წვილი თ. გიორგი რევაზის ძე ერისთავი, ჩვენთან შემოვიდა და გან-

¹⁾ სიტყვიდან „ამის გამო“ ეს დაწერილია. წაშლილ სტრიქონებზე, რომ-
ლებიც შემდეგს შეიცავენ: ამაში გავიდა კვირები, გაიდა თვეები და ამაობაში
პოლშა აიშალა. ხედ დატანებით კიდეც რუსეთიდან მოვიდა-არ იქნა ვერას გზით
ვერ დავითანახმევი მე ისინი და მეც ამხანაგი ველარ უკუვდექ და შეუდექით საქ-
მეს გულმოდგინებით-მაგრამ ეს კი უნდა ეთქო რომ ამაობაში ორი კარგი გა-
რემოება შეგვემთხვა, ერთი პოლშის გადადგომა რუსეთიდან-რომ თუ ჩქარა არ
დაეთურგნა რუსეთის პოლშა ჩენი საქართველოც გადაუდგებოდა და მეორე და-
ლისტანში ყახი მოლას გამოსვლა“-შემდეგ 11 სტრიქონი ისეა წაშლილი, რომ
ამოკითხვა შეუძლებელია.

სვენებულის გულით და მყარის სიტყვით მიიხრა:

— „ალექსანდრე, კომენდანტი და პოლიცემისტერა ჩვენს ოთახში შემოვიდნენ, სადაც მე და შენი ძმა ვახტანგ ვდგევართ და ორთავე გვითხრეს: ბარონ როზინმა დაგიბარათო. ეტყობა რომ ჩენი შეთქმა გამოცხადებულია, ახლა რა ექნათ“.

— ამის მეტი ჩვენ ველარა გამოგვიხსნისრა, რომ რაც უნდა გეტანჯონ არ გაეტყდეთ“. გიორგის სიტყვის თქმა აღარ დასცალდა. ვახტანგ შემოვიდა, პოლიცემისტერი თან შემოჰყვა, მოვიდა და მიიხრა.

— „ბარონ როზინმა საჭირო საქმეზე დაგიბარათ, მაგრამ რაც ქალღმერთები გაქვთ ისიც უნდა თან წავიღოთ“. ამასუკან ჩემს კატინას მოუბრუნდა და გულდრძოს ცბიერის ღიმილით უთხრა (რადგან ჩემმა კატინამ რუსული არ იცოდა, ჩემმა ძმან უთარგმნა და პასუხი ამისა. განე უთხრა) „თქვენ ამაზე ნუ შეწუხდებით, ამ ორს საათზე თქვენი ქმარი აქვე მოვივით“. ჩემმა კატინამ მედიდური სახით უპასუხა, რომელიცა დაუვიწყებელ არს ესე — „პოლიცემისტერო“. რასაც შეუბნებით თქვენი სიტყვა მართალი არ არის, მაგრამ მე კი სწორეთ გეტყვით, სადაც ამ ჩემს ქმარს დასომთ საპყრობილეში, მეც ამასთან რომ შენიყვანოთ და განუშორებლად ამასთან გამაყოლოთ, უფრო მაგლობელი ვიქნები“. ჩემი კატინაც ეტრია ჩვენს საქმეში, სხვანი ქართველნი ქალებიც ბევრი, რომელთაცა ჩემს კატინას ვალათ დასდეს, რეველუციის ბაირახი შეეკრა. ამ ჩემს კატინას სიტყვაზე პოლიცემისტერმა ხმა არ ამოიღო, ჩემ დეიდაშვილ გიორგის და ჩემს ძმას ვახტანგს თვალეზში ცრემლი მოერიათ, მე წემამხედეს, რომ გულხელ დაკრეფილი მე და ჩემი კატინა ერთმანეთს შეეკჭეროდით, მაგრამ მე ეს მაშინვე მოვიშორე და ტანისამოსი მოვითხოვე ჩასაცმელად. ამ დროს გიორგი და ვახტანგ თავის ოთახში გავიდნენ, პოლიცემისტერი იმათ თან გაჰყვა და ჩემი საკუთარი ქალღმერთიც თან წაიღო. მე რომ ტანისამოსი ჩავიცივი, შემდეგ ჩემს კატინას გამოვესალმე, მისახვედრია როგორც ბოლოს კიდევ ეს სიტყვა მოვაგონე.

— „კარგად გახსომდეს კატინო რომელს უბედურსაც მოთმინება ექნება, ღმერთი გამოიხსნის“ ამ სიტყვაზე ჩემმა კატინამ სულთქმა ამოუშო უსიტყო. მეც შეწუხებული გამოველ აქედან ბატონიშვილს. დედა ჩემთან შეველ.

ინან ყველა იცოდა ჩენი ამბავი, მხოლოდ ჩემგნით და ჩვენმა ამხანაგებმა კი არ იცოდენ იმის არაფერი.

— როდესაც ყველა განუცხადე იმან მიიხრა.

— „მაგ საქმის ამბავი, ჩემი ხომ არავენ იცისრა, რომ შე ვიცი ეგ საქმე“.

— მე არავეისთვის არა მიტქომს რა „მე მოვახსენე“.

— „რადგან არავენ არა იცის რა უთუოდ ეგ აგრე უნდა ყოფილიყო, აი ამიტომ რომ მე ეხლა საჭირო ვარ თქვენთვის ყველასათვის. ამას თავი დაეანებოთ, ეხლა ეს გაიგონე“.

თავის შესაფერის გულით მოჰყვა ასე.

„ნაგისთანა პატიოსანს განზრახვასთან სანანურად ნულარ მიგანდებათ თავი. შენი ცოლშვილებისთვის შენ ნულარას ინალეწი, მე იმათი მომვლელი და პატრონი ვიქნები, ოლონდ რაც უბედურება მოგადგესთ მოთმინებით მიიღეთ, კარგი წადი ღვთისათვის მიზიბარებისხართ ერთობ თქვენა“.

ვახტანგის და გიორგის ოთახში იყვნენ პოლიცემისტერი და კამენდატი. მე რომ იმათთან შევედი კამენდანტმა გიორგი წაიყვანა, რადგან სამხედროს სამსახურში იყო, მე და ჩემი ძმა ვახტანგ პოლიცემისტერმა გამოგვიყვანა. მე ერთს ჩასტნის პრისტავს გამატანა ჩემი ძმა მეორე პრისტავს და ორივე ცალკ-ცალკე წაგვიყვანეს მეტეხის ხილისაკენ. მეტეხის ხილს რომ გავცილდით, მე მეტეხის საპრობილის ციხისკენ შევბრუნდი. მაგრამ პრისტავმა ავლადრისაკენ ამატარა. წამიყვანა და აფიცრების კაზარმაში შენიყვანა, საიდგანაც ყარაულის ოფიცერი გამოვიდა, მალლა ატაეაში ამიყვანა, ერთს გამპარტობულ ოთახში დამსვეს და შიგ ჩასავოი დააყენეს თაუიარალით.

მცირეს ხანს უკან ყური დაუგდე, დიდი ფენის ხმიანობის წასვლის წამოსვლის ხმა იყო გარეთ კარილორში და კარების ჯახაჯუხი, მივხვდი: ჩენს ამხანაგებსაც ჩემსავეთ სხავენ საპრობილეში მეთქი. მასუკან დაეფიქრდი. — ნეტავი შემატყობინა ვინ გაგცემდა მეთქი“ ვინც იყო შემდეგში გამოჩნდება..

როდესაც კარგათ გათენდა, რუსის კალატოზი შემოვიდა — ფანჯრებზე სქელი გაჯი წაუსრ და ოთახი ასე დააბნელა, რომ მზის წუქი ძლივს დაინახებოდა. მე იმ დღეს არა მკითხრეს რა, სადილობის დროსა სტოროვი შემოვიდა, სადილი შენომიტანა და ამის მეორე დღეს დილაზე ყარაულის ოფიცარმა და ხუთმა შტიკიანმა ქვემოთ ატაეაში ჩამიყვანეს და ერთს დიდ სახლში შემგზავნეს.

იმ სახლში იყვნენ ორი ღენერალი, ერთი პოლკოვნიკი და სამი-ოთხი ოფიცერი, ამათგანმა პირველმა ღენერალმა ბაჟოვმა სკამზე დამსო და ზრდილობიანის კითხვით მითხრა.

— „კნიაზო, თქვენ რანთენსამე საქართველოს თავადებსა შეთქ-

ბა გქონიათ წინააღმდეგ რუსეთის მთავრობისა; ახლა თქვენი საქმე წერილად ვიცით, ამისათვის თქვენცა გკითხამთ, თქვენც აღიაროთ გულის წმინდით და არა დაჰფაროთ რა“.

იმის კითხვაზე მე დამბეზლებლის, საბეზლარი ქალაქი მოვიტონოვ. მეორე ლენერალმა შტაბნაჩალნიკმა ვოლხოვსკიმ ერთი დღეცა დაწერილი ქალაქი გადმოიღო და წინ დამიდო.

რა წამს დავხედე, მაშინვე ვიცან რომ ჩვენი ამხანაგის თ. იასე იოსების ძის ფალავანდოვის ხელი იყო. თუმცა მოვინდომე თვით მე წაკითხვა, მაგრამ არ დამანება და თვითონ დაიწყო კითხვა, რომელმაც მგონია სამ საათამდისინ იკითხა, იმ საბეზლარის წიგნით მივხედი ყოველი ჩვენი საქმე, დღიურ ზაპისკებად ეკეთებინა მე აღარ დავა-ცალე კითხვა, რომ ბოლომდისინ ჩასულიყო და დამბეზლებელი მო-ვიტხოვე. ვინც დაგვაბეზლა აქ შემოიყვანეთ, რომ პირში წამამიდგეს მეთქი, არც დამბეზლებელი შემოიყვანეს და არც მისი სახელი ვა-ნოაცხადეს.

თ. იასე ფალავანდოვის ჩამომავლობის ამბავი. იმათი პირველი გვარი გლეხნი იყენენ და გვართ ყორჩიშვილნი ერქოთ. ახლანდელს-დრონი იმისი უფროსი ძმა ნიკოლოზ თავის ეშმაკურის და გაიძვერის ხასიათით, ჯერ აზნაურიშვილი შეიქნა და გვართ მიქაიჩი დაირქო, მასუკან თავადად იწოდა და გვართ ფალავანდოვი შეიქნა, მერე საქართველოს სამოქალაქოს ლუბერნატორობა მისცეს რუსებმა. შემ-დეგ პირველის ოჯახის თავადიშვილის ქალი შეირთო ცოლად, და-სასრულს თავის ძმას იასეს საქართველოს ამთენი თავადები გააუბე-დურებინა და ბოლოს თავის მფარველი მთავარმართებელი ბარონ როზინი დააბეზლა ხელმწიფესთან, მაშინ, როდესაც რომ საქართვე-ლოში მოვიდა.

რვა დღემდისინ, ყოველს დღეს ავად შეკიდებოდნენ გაეტეხი-ლიყავ მაგრამ ვერას გზით ვერ გამტეხეს, მეგონა ვერავის ვერ გას-ტეხენ მეთქი, იმისთვის რომ აღრითვე პატროსანი პირობა დაგვედო ჩვენ ამხანაგებს: „თუ გამოცხადდეს ეს ჩვენი საქმე, არ გაეტყდეთო“ ამასთან ბევრი თქმულობა იყო გაუტეხელობაზე. მხოლოდ იასეს ფალავანდოვის საბეზლობაზედ ვერას გზივ ვერ გამტეხდნენ მაგრამ როდესაც ჩვენ ერთად დაგვიპირეს იმ დღეს ვისთვისაც კი ეკითხათ. მაშინვე გატეხილიყენენ, იმათი ჩვენებაც თვითეულად მაჩვენეს მესა-მე ღანის თერთმეტ საათზე მთავარ მართებელს ლენერალ ბარონ როზინთანაც წამიყვანეს ბნელის კარეტით, შტაბნაჩალნიკმა ლენე-რალმა, პოლკოვნიკმა ტრიტილევნიკმა და ერთმა ოფიცერმა, ჩამო-დენივე ცხენიანი ყაზახების შემოხვევით, მაგრამ ვერც იმათმა ქა-

ლდატანებამ გამტეხა და ისევ ისე მიმიყვანეს უკმაყოფილოს სიტყვებითა ჩემ ბნელს ოთახში, სადაც ვიყავ უსინათლო ბნელს ოთახში, მხოლოდ პურსაწყალზედ რვას დღესა. ამ დღის საღამოს ეამზე პირველი ღენერალი ბაიკოვი ჩემთან შემოვიდა და კულმტიკენეულის სიტყვით მითხრა.

— „დღეს თვითონ თქვენ ნახეთ, თქვენი ამხანაგების ჩვენება რომ აღარაიენ აღარ დარჩა გაუტეხელი. გარდა ამისა, ყველანი ამას ამბობენ ამ წეთქმის თავი და დამწყობი თქვენ იყოთ. აბა რასა იქო, რომლის თქვენის ამხანაგის ჩვენებას უარსა ჰყოფთ. ნამეტნავათ თქვენის ძმისას და ახლო ნათესავებისას“.

— ღენერალო რასაც მიბრძანებთ მართალია, რომ თითქმის ყველანი მე მამბებლებენ, მაგრამ მე არა ვიცირა“.

— „კიდევ მე არა ვიცირა დამიჯერეთ, აღიარეთ, თორემ ღმერთს ვფიცავ მოხუცებულს დედა თქვენს დააპყრობილენ (?) და თქვენს ცოლშვილებსაც, აბა ღრმით დაფიქრდით, ჩვენ ხომ ყველა ვიცით, და ერთი თქვენი უარი რას წეგმატებს თქვენ? უფრო მაგიანი თქვენს ქვეყანას ევენება, მე ამას გარწმუნებ თქვენ. ბარონ როზინს უნდა, — რომ თქვენც გულის წმინდით აღიაროთ და ამის გამო ხელმწიფის განრისხებული გული ღმობიერად შესცვალოს თქვენს ქვეყანაზე. ძალიან კეთილი კაცია ბარონ როზინი“.

მცირეს მოფიქრების შემდეგ პასუხად მიუგე.

ღენერალო. მაგის პასუხს მე ესლა ვერას მოგცემთ ამისთვის რომ მე ესლა შეუძლოთა ვარ შფოთიანის გონებითა და თუ თქვენი ნება იქნება პატარა ხანს უკან აქ ჩემთან ამოდით და სრულს პასუხს მაშინ მიიღებთ, ოღონდ ესლა დამეხსენით პატარა ხან.

— „კარგი იქნება კიდევ მოვიცდით“.

იმის გასვლის შემდეგ ფიქრში ჩავარდი. შეჩვენებული იუდე. იასე ფალავანდოვი გუშინ რომ მომადგა კომისიაში და ღენერლები დაარწმუნა ყოვლის ამ საქმის მიზეზი მე ვიყო, ამისათვის ეტყობათ ჩემგნით იმედი აქვსო, რომ მე ბევრს რასმეს გამოუცხადებდეთ. მაგრამ ესეც არის, რომ ჩემგნით დაწერილებით გამოუცხადება კომისიათის რაღა საჭიროა, მაშინ როდესაც რომ იასე ფალავანდოვს დაწერილებით გამოუცხადებია და ყველა კარგათ იციან. რა ვიცი იქნება მართლა ჩემის გატეხით ჩემს ქვეყანას ერგება რამე, მეტი ღონე აღარა მაქვს, გაეტყდები და მეც ყველას ვიტყვი. მაგრამ სჯობია რომ თავი დაეისუსტო, ეს უფრო გამოგვიხსნის, იტყვიან: სულელები ყოფილანო და ბოლოს იქნებ იმით ვარგო რამე ჩვენს ქვეყანას. ერთმა მცოდნე ჩინოვნიკმა პ... მითხრა წინათ, იმან ფორმა და კანონი კარგად იცოდა როგორც უნდა მოქცეულიყო: თუ ეს ჩვენი საქმე

გამოცხადდა და დაგვიკირეს—მე მხოლოდ თქვენზე დიდ ნაკლულე-
ბას ვიტყვი, იციან მე და თქვენ კარგი მეგობრები ვართ, იმის გამო
ნე აღარ გავტყდები და თქვენთვისაც სასარგებლო იქნება. ესეც იყო
თავის თავსაც არგო და ჩვენც. ისიც დაიკირეს. მე იმისი ეს მახსოვ-
და და მე იმის კვალს მივუყე. მართლაც რომ სასარგებლო იყო
ჩვენთვის ესა, ამისათვის რომ ჩვენს ყმა-წვილს სულელობას მიაჩემა
ნთავრობამ ჩვენი ესე საქმე.

იასე ფალავანდოვის საბეზლარი დასტა ქალაღი შემდეგ ვე-
ღარაინ ველარ ნახა კომისიაში. რადგან დამბეზლებელი ის იყო,
ყოვლის ცდით იასეს პფარაედნენ დამბეზლებლად და სხვას უცოდ-
ველსა აბრალეზდნენ, რადგან იმის ძმა ლუბერნატორი იყო, იმისთვის
რუსეთის მთავრობა ცდილობდა რომ იასეზე ეკვი არავის არ ჰქონო-
და დაბეზლებისა და ამისთვის სხვას უცოდველს აბრალეზდნენ, ახლა
კი ვიტყვი: ხალხს თურმე ჩემზე ალაპარაკეზდნენ, მაგრამ შემდეგ
ყველა გამოცხადდა რომ ლუბერნატორმა ნიკოლოზ ფალავანდოვმა
დაგელუპა ყველანი".

ყოველი კომისიის ანბავი თუ დაწერილებით აღიწეროს, გო-
ნია რამდენსამე ტომამდე გაკეთდეს, ამისათვის სჯობია შეეამოკლო
რომ მოწყენილად არ ერეენოს მკითხველებსა.

იმის შემდგომ მეც დაეწერე რაც ვიცოდი, ნამეტნავად იასე
ფალავანდოვს მიყვავ ხელი, რას დაეზოგამდი, იმ იუღას და დიდ დამ-
ნაშავედ ამოვანიხე. თუმცა კომისიის ჩლენები ყოვლს ღონით ცდი-
ლობდენ იმის გამართლებას გამოხსნასა, მაგრამ იპრიანა ღმერთმა პე-
ტერბურღიდგან ღენერალი ჩევკინი მოვიდა კომისიის პრედსედეტე-
ლად და იმან ძირიანათ ამოიღო იასე, ამისათვის რომ იასე დიდი
დამნაშავე იყო, ასე გაუჭირე იასეს, რომ კომისიაში მანადგა და
აღიარა: მე მთავრობისაგან შემოჩენილი შპიონი ვიყავ თქვენში, რაც
თქვენში განზრახვა იყო, უნდა შემეტყო და გამამეცხადებინა. მე
თქვენში რასაც ვლაპარაკობდი და ესაქმობდი სულ ცბიერება იყო,
რომ თქვენი განზრახვა ყველა წერილით შემეტყო. მე ვიტყვი და
წერილათაც მომიხსენებია¹⁾-ო.

ხედამთ, ჯერ პირველად იასე ფალავანდოვი შპიონათ და დამ-
ბეზლებლად რომ არა ჩნდებოდა? პირველი კომისიის ჩლენებიც რომ
ჰფარაედნენ. მაგრამ ისე გაუჭირე მეტი თავის გამოსახსნელი გელარა

¹⁾ წინად წერებულა: მეც მერვის დღის დღლაზე გავტყდი და ქალაღზე
აღვიარე, მაგრამ თვით წოდებულნი. თ. იასე ფალავანდოვი მოესპე, და როგორც
ჩვენში იტყვიან გავალაფიანე." მართლაც აღ. ორბელიანის პირველი ჩვენება
18 დეკემბრის თარიღით არის დაწერილი.

იპონა რა და წიონათ იძახა თავის თავი კომისიაში. მაგრამ ვერც ამითი გამოიხსნა თავი და ლიფლინდიაში უსუდოდ გაგზავნეს.

კომისიაში ბევრმა საქმემ გაიარა ბოლოს ვაებით დაასრულეს ჩვენი საქმე მგონია 14-ს თვეზე დასრულდა გამოძიება და სუდიც.

თუ წართლა თავი არ დამესუსტებინა და ჩენს ზოგიერთს ამხანაგებამდინაც არ მიმეხწყვიენებინა რომ იმათაც ისე ეთქვათ ჩემზე: მაშინ მთავრობა ჩვენს საქმეს ისე სუბუქათ აღარ ნიიღებდა და საუკუნით დავიღუპებოდით ყველანი, მაგრამ ამ ჩვენი შეთქმის თავპიოველებთაგანი მე რომ სუსტად დამინახეს, ამისათვის ყველანი იძახდნენ რუნნი თუ ქართველები „სულელებსა და ყმაწვილებსა“ მოუხდენიათ შეთქმა და იმათგან რა შეთქმა უნდა ყოფილიყო“. მართალია ბევრი კარგებიც ერიენენ ჩვენს საქმეში, მაგრამ ვისიც, ამბავი და სახელი იახემ იცოდა, იმათი განოჩნდა და ვისიც არა იცოდა რა, უფრო მომეტებულებიან, იმათი არა გამოჩნდარა, ისე დაფარულად დარჩა, იმათი საქმე ¹⁾... (ყ. წ. კ. საზ. ხელ. № 1659-ა გვ. 126—142).

აღ. ორბელიანისავე მეორე მოვონებიდან:

„ამაში ²⁾ გავიდა ათი წელიწადი მეტი, ბოლოს ნოთმინებიდგან გამოვიდნენ ქართველებიც, ზედატანებით ნასწავლი ყმაწვილი კაცებიც მოვიდნენ პეტერბურლიდგან და საერთოს შეთქმას წეულდგენ ქართველები, 1830-სა წელსა: ეს შეთქმა ისე უნდა მომხდარიყო, რომ მთელი კავკაზი: შავი ზღვიდგან მოკიდებული კასპიის ზღვამდი სინ, სრულიად მთებისა და ბარის ხალხი, უნდა გავერთებულიყავით და ერთიანი აღრეულობა მოგვეხდინა, რომელიც ამ შეთქმაშიაც გარეული იყო ზევით რომ ეთქვი“ გენერალი თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძე. არა მარტო ეს გენერალი, არამედ სრულიად საქართველოს დიდი კაცნი და მცირენი და ბევრი სასულიერო წოდებანი, რომლებთაცა, ხნიანი დედაკაცნი და ყმაწვილ ქალთა ერთი აზრი ქონდათ ყველას ჩვენთან: ან უნდა გავწყვეტილიყავით სულ ერთიან ან არადა მამული გამოგვეხსნა, საშინელის ჩვენის მტრის რუსეთისაგან, ბევრმა პატიოსანმა გვარმა დედაკაცებმა დაიფიცეს: კაცურათ ჩავიცომათ დ ჩვენს უკანასკნელს სისხლს დავღვრით მამულის გამოსახსნელათო. ზოგიერთმა ყმაწვილმა დედაკაცებმა, ბაირახებს კერვაც

¹⁾ წინად წერებულა: „... ერივენ ამ ჩვენს საქმეში, მაგრამ დიხა ფრთხილად და არც თავიანთი თავი გამოაჩინეს კომისიაში; შემდეგ მხოლოდ სუსტებს და ყმაწვილებს დააბრალეს ეს შეთქმა და ამის გამო ღმერთმა გამოგვიხსნა საშინელის სასკელისაგან“

²⁾ ხელთაწერი № 16561 ბ სათაურით: „რაც რუსები მოსულან საქართველოში იკიდგან აქამდისინ ქართველების შეთქმა წინააღმდეგ რუსეთისა“.

დაუწყვეს და აღრეულობის ნიშნად მოამზადეს, მაგრამ ამ წმინდას და პატიოსანს საქმიდან, ერთი გამცემელი გავიდა, და რუსებს აცნობა ყოველი ჩვენი საქმე და განზრახვა: ესე იგი იასე ფალავანდოვმა რაშიაც ბევრი კაცი და დედაკაცი გაებნენ; იმათგანი ერთი პატივცემული გვარი საქართველოს მეფის ირაკლის მეორის ასული თეკლა, ან დროს კი ქვრივი, გაგზავნეს თავის ორის შვილით ქ. კალულაში და ამის მესამე უფროსი შვილი ქ. ორენბურგში. მეორე პატივცემული გვარი ბატონიშვილის იულონის ქალი თამარი გაგზავნეს რუსეთში და სხუანი პირველი მოთავენი მიფანტ-მოფანტეს რუსეთშივე; გენერალი ჭავჭავაძეც იმათში“

დამატება 2.

საგამომძიებლო კომისიის საქმეები: შეთქმულთა დაკითხვა-ჩვენებები და საგამომძიებლო კომისიის მიმოწერა მართებლობასა და სახელმწიფო დაწესებულებებთან.

— ბარონ როზენის მიმართვა გენერალ ბაიკოვისადმი (1,1)

საიდუმლოდ.

„საქართველოს სანაპირო ბათალიონთა უფროსს ბატონ გენერალ მიორს კავალერს ბაიკოვ 1-ლს.

წარმოდგენ რა ამასთანავე თქვენს აღმატებულებას სამსახურის გარეშე მყოფ კოლეესკი რეგისტრატორის თაუდ ფალავანდოვის ჩვენებას ზოგიერთ ადგილობრივ მცხოვრებთა აჯანყების განზრახვის შესახებ; მოგიწერთ მიღებისთანავე ამისა შეუდგეთ ამ საქმის უსასტიკეს და დაწერილებით საიდუმლოდ გამოძიებას ჩემს ვაშგებლობაში მყოფი კორპუსის უფროსის გენერალ მაიორ ვოლნოვსკისა და კავკასიის მესანგრეთა ბათალიონის კომანდირ პოლკოვნიკ ტრიტელევიჩთან ერთად. რომელთაც მე უკვე სიტყვიერად უბრძანებ გამოცხადდენ ამ საქმეზე თქვენს აღმატებულებასთან; თქვენ მიერ მიღებული ყველა ცნობები და ჩვენებები წარმომიდგინეთ მე ყოველდღიურად. ხოლო დასრულების შემდეგ მთელი გამოძიება წარმოადგინეთ ჩემთან თქვენი ამ საქმის გამო საერთო აზრის თანდართვით.

გენერალ ადიუტანტი გ. როზენი.“

№ 76 11 დეკემბერი 1832 წ. ტფილისი.

იასე ფალავანდიშვილის დასმენა (1,8-12)¹⁾

„გასულ 1831 წელს აგვისტოში ჩემთან მოსულმა თაუდ თეიმურაზ ამილახვაროვმა მითხრა: მე მინდა შენ გაგანდო დიდი საიდუმლოება და ემიდოვნებ შენ მას გულში საიდუმლოდვე შეი-

1) მიღებულია 11 დეკემბერს 1833 წ. შეცდომა, 1832 უნდა იყოს.

ნახავ: ჩვენ გვექონდა განზრახვა გაგვეყვანა რუსები საქართველოდან; დასრულებისთანავე ამისა, ის გავიდა ჩემგან და მე შეშინათვე ვაცნობე თავად ალექსანდრე ორბელიანოვს, რომ მან მე ეს განმიცხადა. ერთი საათის შემდეგ მოვიდნენ ჩემთან თ. ალ. ორბელიანოვი, თეიმურაზ ამილახვაროვი და ტფილისის გამნაზიის მასწავლებელი¹⁾ და ანათაც იგივე ილაპარაკეს, რაც ამილახვაროვმა. მე კი უთხარათ, რომ თქვენ იცით იმპერატორი ყოვლად ძლიერია:, როგორ შეგვიძლიან ჩვენ ასეთი დიდი საქმის გადაწყვეტა და ვინ არიან ჩვენი თანაგანმზრახველნი. თ. ალექსანდრე ორბელიანმა თქვა: „აქ მონაწილეობენ პირველი ხალხი, რომელთაც ხმა აქვთ: ესენი არიან: თ. ლუარსაბ ორბელიანოვი, თ. მამუკა ორბელიანოვი, თ. ასლან ორბელიანოვი, ალექსანდრე ორბელიანოვი; გორის მაზრიდან: შალვა და ბიძინა ერისთავები, თ. ლევან ერისთავი, თ-ები ამილახვარები, მაჩაბლები ზოგიერთი თარხნიშვილები და თავადები ჯავახიშვილები; თელავის მაზრიდან თ. ივანე ჯორჯაძე და მისი შვილი ნათალოვი, თ. თადია ჩოლაყაძე; სიღნაღის მაზრიდან: თ. აბელ ანდრონიკაშვილი, შვილებით, ნინია ანდრონიკოვი და კიდევ ევრაულობთ აგრეთვე ივანე ანდრონიკოვს. ჩვენ უნდა გავაერცულოთ ხმა ამბობდენ ისინი, რომ რუსები ჩვენგან ჯარის კაცებს თხოვლობენ და მაშინ უბრალო ხალხიც აჯანყდებო.

თ. ალ. ორბელიანოვმა თქვა-მე მაქვს ურთიერთობა ბიძა ჩემ ალექსანდრესთან. ჩემი სოფლის მცხოვრებ თათარ მოლა ზამანას საშუალებით. როგორც კი აქ აჯანყება მოხდება. ის დაუყრენებლივ კახეთში გაჩნდება. იმავე ორბელიანმა თქვა: მე უკვე გავგზავნე იმერეთში თურქეთიდან დაბრუნებული იმერელი აზნაური, თეიმურაზ ლორთქიფანიძე და ვაჩუქე მას რამდენიმე ჩერვონეცი, რათა მან უამბოს თავის მეგობრებს, რომ საქართველოში: ჯარს აგროვებენ (берут солдат) და მან აღმითქვა ამ დავალების შესრულება.

არ გასულა ამის შემდეგ ერთი კვირა, მოვიდა ცნობა, რომ ვარშავა აღებულია ამის გამგონენ, ჩვენ ამაზე ფიქრს თავი დავანებეთ (успокоившись перестали о сием думать). მე ფიქრობდი, რომ ის უკვე ჩაიშალა. ე. ი. ჩვენი განზრახვა. მიმდინარე წლის აგვისტოში მე ვიყავი მიწვეული სადილზე ტფილისის გამნაზიის მასწავლებელ დოდაევთან. სადილ შემდეგ მოვიდნენ აგრეთვე: თ. ალ. ორბელიანი. ბასი ძმა ვახტანგი, ლეიბგუსარი პრაპორშჩიკი თ. გ. ერისთავი, ელენაზარ ერისთავი, სამსახურიდან გამოსული პრაპორშჩიკი თ. ან-

1) იგულისხმება ს. დოდაშვილი

2) ალექსანდრე ბატონიშვილი იგულისხმება.

ტონ აფხაზოვი, მათ მითხრეს მე, რომ ისინი ერთად აპირებენ ვასეირნებას კოლონიაში და მთხოვეს მეც, რაზედაც დავეთანხმე. იქიდან რომ დავბრუნდით, ყველანი სიგვიწვია ჩაიზე თ. ელიზბარ ერისთავმა, რომლის სახლშიც აღ. ორბელიანმა მელაპარაკა-ნუთუ 'ძენ-დაგავიწვდა წარსული ჩვენი განზრახვა. მე უპასუხე მას: მე ერთა' არაფრის გაკეთება არ შემიძლია. მან მიტხრა-ყველა ის პირნი მზად არიან, ნუ გერიდება ამ გუსარი ერისთავისა, მან ჯერ ისევ პეტერბურგში იყო, ჩვენ უნდა ვეცადოთ როგორმე ჩვეთრიოთ აფხაზოვი. მეოთხე დღეს აფხაზოვმა დაგვეპატიჟა ვახშმად და რადგან დედა აედა ჰყავდა, უბრძანა ვახშამი მოემზადებიათ მასწ. დოდაევის სახლში. ვახშამზე აღ. ორბელიანოვმა ჯერ მოიტხოვა ფიცი, რომ არაინ გაგვეცემს და მერე უთხრა აფხაზოვს: ეხლა დროა შენც გამოვიცხადოთ, რომ ჩვენ განზრახვა გვაქვს გავწმინდოთ საქართველო რუსებისაგან და გვსურს თავისუფლება. ამის გამგონე აფხაზოვს ძლიერ შეეშინდა და მხოლოდ ინის თქმა მოახერხა, რომ გეთხოვა ჩემად ეყოფილიყავით და ამის შესახებ არავისთვის არაფერი არ გვეთქვა. ვახშმის შემდეგ ჩვენ უარეყავით აფხაზოვი როგორც მხლალი და აღარაფერი გვითქვანს მისთვის ამ საქმის თაობაზე.

მეორე დღეს ჩემთან შეიკრიბნენ ვახშმად გარდა აფხაზოვისა: აღ. ორბელ. მისი ძმა ვახტანგი, გიორგი ერისთავი გუსარი, ტვილისის გინეზიის მასწავლებლები ყიფიანოვი და ავთანდილოვი, თ. ელიზბარ ერისთავი, მისი ძმა არტილერიის პრაპორშჩიკი ერისთავი და მიტხრეს, რომ ყველა ამითან გულახდილად შეიძლება ლაპარაკიო, რადგან მათ ჯერ კიდევ შარშან იტონდნენ, ამიტომაც მოჰყენენ ჩემთან ლაპარაკს ამ საქმეზე, მაგრამ დრო არ დაუნიშნავთ როდის დაიწყებენ, ოღონდ უნდა ცდილიყვნენ ბევრნი გადმოებირათ.

ოქტომბრის 26 რიცხეს დილით მოვიდა ჩემთან თ. ელ. ერისთავი მიტხრა, მომილოცავს: „ყველა ჩვენი განზრახვა ველაპარაკე გვარდიის კაპიტანს ჯაქარია ჩოლოყაევს, რომელმაც ძლიერ მოიწონა და მთხოვა შენი გაცნობა, რის გამოც დღეს სადილშემდეგ მე და აღექან.) წავალთ მასთან და შენც დაგიძახებთ“ო. სადილ შემდეგ მოვიდა ჩემ წასაყვანად თავადი ელ. ერისთავი და წავედით კაპიტან ჩოლოყაევთან, მაგრამ მასთან უცნო ხალხი დაგვხვდა, რის გამო ვერაფრის თქმა ვერ მოვახერხეთ. მე და აღექანდრე წამოვედით, იქ დავტოვეთ ელ. ერისთავი და მასწ. დოდაევი, რომელთაც უთხარიო,

1) ორბელიანი.

რომ როგორც კი სტუმრები დაიშლებიან, ისინიც კაპიტან ჩოლაყაევთან ერთად მოვიდნენ, ტრაქტირში. ერთი საათის შემდეგ ისინი იქ მართლაც მოვიდნენ, მაგრამ აქვე შემოვიდა ვილაც რუსი მოხელე და ვერც აქ მოვახერხეთ ვერაფრის თქმა. იქიდან წავედით ბეზირგანოვის საყაფეში (Копейный дом); იქ ვივანშმეთ და გულახდილად ვილაპარაკეთ კაპ. ჩოლაყაევთან, ეახშამ შემდეგ კაპ. ჩოლაყაევმა გვითხრა, რომ ის თანახმაა და თავის აზრსაც გვეტყვის.

მეორე დღეს საღამოს ყველანი შეიკრიბნენ ლუარსაბ ორბელიანთან, გარდა ალ. ორბელიანისა, რომელიც შეუძლოდ იყო. მე ცალკე გავიხმე ლუარსაბ ორბელიანი, რომელიც თუმცა ვიცოდი, რომ ჯერ კიდევ შარშან იღებდა მონაწილეობას (შე კი ამ საქმეზე მსთან საუბარი არ მქონია) და უამბე ყველაფერი: რაც ჩვენ ვილაპარაკეთ. მან მიპასუხა: თანახმა ვარ, მაგრამ გთხოვთ ამ საქმეზე ჩემთან, გარდა ალ. ორბელიანოვისა კაპიტან ჩოლაყაევისა, გიორგი ერისთავისა, ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავებისა, ურთიერთობა ნურავის ექნებაო. ის ამბობდა: 1-ლ ნომებერს ნე არ ვეთანხმები, რადგან მაშინ აქ არავენ იქნება. გადაეცი მათ, რომ სჯობია ეს მაშინ მოხდეს, როდესაც ყველანი აქ იქნებიან - ერთი თვე დიდი განსხვავება არ არის. ლუარსაბის ნათქვამი ყველაფერი უამბე მათ და ჩვენ ყველანი ამას დავეთანხმეთ!).

ნომებრის 20-ს მივედი ლუარსაბ ორბელიანოვის სახლში, სადაც დამხედენ კაპ. ჩოლაყაევი, ელ. ერისთავი, ალ. ორბელიანი და გ. ერისთავი. ლუარსაბ ორბელიანოვმა გვითხრა, რომ: მე ველაპარაკე თ. ჭავჭავაძეს, მაგრამ მან არ გაიზიარა, იმიტომ, რომ მან ეს აღრევე იცოდაო. (... по их недоверию, потому, что он на переполнении). მე მას იმიტომ გამოუცხადე, რათა მას მერე ჩემთვის საყრდური არ ეთქვა: რატომ მე მას ამის შესახებ არ ვაცნობეო.

ამის შემდეგ ლ. ორბელიანოვმა გვთხოვა: მალე აქ შეიკრიბებიან თავდაზნაურნი, ვისაც ახლო ნაცნობობა გაქვთ, გაუშულაუნეთო. კაპ. ჩოლაყაევმა უთხრა ლ. ორბელიანოვს: ნუ თუ ჩვენ იმდენი არ შეგვიძლიან, რაც ყაზი მოლას შეუძლიან. აქ ჩვენ ეთქვით, რომ აუცილებლად უნდა გამოვიწვიოთ ალექსანდრე ბატონიშვილი; ის უფრო მეტად იმოქმედებს ხალხისათვის. ალ. ორბელიანმა განაცხადა: დიდი ხანია მიწერ მოწერა მაქვს ალექსანდრე ბატონიშვილთან ჩემი მოლა ზამანას საშუალებითაო.

ნომებრის 22-ს ჩემთან იყო მასწ. დოდაევი და მითხრა, რომ გუშინ ის და კაპ. ჩოლაყაევი იყენენ მარჯალ დიმიტრი ორბელიანთან და იგი დაითანხმეს.

1) ლაპარაკია აჯანყების დღის დანიშნაზე.

ნოემბრის 24-ს ალ. ორბელიანოვმა გამომიგზავნა ბარათი თავისი ბიჭის ხელით. თავისთან მთხოვდა. როდესაც მე მასთან მივედი, ის გამხიარულებული დამხვდა, მან მითხრა: განა შენ არ გაგივია, რომ უკვე დავითანხმეთ მარშალი ორბელიანოვი, რომელმაც ალგვი-თქვა პირველივე შემთხვევისათვის 2000 კაცის გამოყენა.—იქ იყვნენ: ელ. ერისთავი, კაპ. ჩოლაყოვი, გ. ერისთავი, აქვე თქვა ალ. ორბელიანმა, რომ შარშან ამ საგანზე ელაპარაკა ის დრაგუნთა პო-ლკის პროპორშიკ შერვაშიძეს, რომელმაც უთხრა მას, რომ ოღონდ ეს აღსრულდეს და ის თავის მხრივ გამოიყენას თავისი სამფლობე-ლოებიდან 2000 კაცს.

ნოემბრის 25-ს იყო ჩემთან დოდაევი, მითხრა, რომ ელიზბარა და გიორგი შოელაპარაკენენ წინამძღვარ ტარახის და მე კი ველაპა-რაკე ამ ჩვენს განრახებაზე მღვდ. ფურემ აღექსიევსაო.

ნოემბრის 26-ს ნათ მიკარნახეს პირველი ღამის განკარგულება. როგორ უნდა დაგვეწყო, მე ის გადავწყვეტეთ თეთრად და მათ მთხოვეს ხმამალა წაკითხვა, მე იგი წავიკითხე შემდეგ გუსარმა გ. ერის-თოვმა ამოიღო ჯიბიდან პროექტი და წაიკითხა, სადაც ნათქვამი იყო: როგორც კი მეორე დღეს შეიკრიბება ხალხი, მაშინ უნდა წაკითხულ იქნას იგი და ხალხს გამოეცხადოს დამშვიდების მიზნით, რომ და-არსებული იქნება ზედა და ქვედა სამმართველოები. ზედა სამარ-თველოში იქნებიან: თავმჯდომარე თითონ მეფე. სამხედრო მინის-ტრი თ. ჰავჭავაძე, ფინანსთა მინისტრი თ. ფალავანდოვი¹⁾, შინაგანი მინისტრი თ. მუხრანსკი, სახალხო განათლების მინისტრი ვილავევი, ქვედა სამართველოში იქნებიან: თვითოეული მაზრიდან თითო დე-პუტატი. სასულიერო მართველობა კი გადაეცემა საქართველოს მიტროპოლიტს. მაზრებში კი შემოღებული იქნება სამდიენოები, რომლებშიაც თითო წარმომადგენელი ეყოლება თავადებს, აზნაუ-რებს, საერო ხალხსა და სამღვდლოებს²⁾. („...Как только на дру-день соберется народ, тогда им читать оный и споконтъ всех, что за сям будет открыта верхняя и нижняя правления. В верхнем правлении будут председатель: сам царь, военный министр князь Чавчавадзе, министр финансов к. Палавандов, внутренний министр к. Мухранский, министр народного просвещения Чилаев; в нижнем управлении будут сидеть Депутаты из каждого уезда по одному, Ду-ховное же правление будет предоставлено Митрополиту Грузинскому. В уездах же будут Диваны, каждом оном будут присутствовать по одному Князю, Дворянину, Гражданину и из Духовных одному же священнику“).

¹⁾ იასეს ძმა.

²⁾ როდღან თ. ფალავანდოვილის ნაწერი, მისი რუსული სტილის სისუ-ტის გამო ხშირად ძნელი გასაგებია, ამიტომ იძულებული ვართ ზოგჯერ მისი-ორიგინალი მოვიტანოთ ხოლმე.

აღ. ორბელიანმა გვითხრა საღამოს შევეკრებილიყავით ლ. ორბელიანოვთან, რათა მისთვისაც წაგვეკითხა ეს ნაწერი. საღამოს შევიკრიბეთ: აღ. ორბელიანოვი, კაპ. ჩოლაყაევი, ელიზბარ და გიორგი ერისთავები, წაეკითხეთ და მან მოიწონა. აქ აღ. ორბელიანმა თქვა რუსეთი ეხლა კრიტიკულ მდგომარეობაშია როგორც ფულის ისე ჯარის მხრივ, იმათ არ შეუძლიათ მოიწვიონ არც ოსმალეთი და არც სპარსეთი. რადგან ეგვიპტის ფაშა ჭულთანის წინააღმდეგ მოდის და მისი შეილი იბრეჰიმ ფაშა უკვე არხრუმშია. ხოლო სპარსელები ომის შემდეგ ისე დაღატაკდნენ, რომ სულს ძლივს ითქვამენო.

ნოემბრის 26-ს დილით ჩემთან იყო გ. ერისთავი, მითხრა, რომ ამ საათში ელ. ერისთავი წაეიდა ლუარსაბთან და ჩემი ძმა შალვაც თან წაიყვანაო. მანვე მითხრა, რომ მან განუცხადა თავის ბიძაწვილს ლევან ერისთავს, რომელსაც უპასუხნია, რომ ის მზად არის თავისი გლეხებით.

ნოემბრის 27-სკი იყო ჩემთან აღ. ორბელიანოვი, მითხრა, თომც ბიძინა ერისთავს უნდა გამოუცხადოს მხოლოდ თ. მუხრანსკის და არა მის ძმებს. რომელთა დათანხმების იმედიც არა აქვსო.

ნოემბრის 26-ს დილით იყო ჩემთან აღ. ორბელიანოვი, მითხრა, რომ თუნდა მუხრანსკი არ დათანხმდეს. ჩვენ მაინც აუცილებლად უნდა მოვანდინოთ ეს, იმიტომ, რომ უკვე მეორე წელიწადია ამაზე ვლაპარაკობთ და ყოველთვის უნდა გვეშინოდეს გამოძევალებისა და მაშინ სულერთია ისე მოგვეკიდებიან როგორც ამ საქმის უკვე აღმასრულებელთ.

ნოემბრის 29-ს ჩემთან იყო გ. ერისთავი. და მითხრა, რომ თავადები ლევან და ივანე ერისთავები იყენენ. აქ და წაეიდნენ ქართლში და ისინი იქაც იზოვიან ბევრ ერთგულ თავადს და მათთან ერთად ჩამოვლენ აქ კენჭის ყრის დროსაო¹⁾.

დეკემბრის 1-ლს იყო ჩემთან ელ. ერისთავი, მითხრა. რომ „ეხლა მე. ლუარსაბი, კაპიტ. ჩოლაყაევი წაეალთ თ. ჭავჭავაძესთან და თუ დათანხმდა, ხომ კარგი, თუ არა და ჩვენ მაინც ჩვენსას ვიზანბითო“

აღ. ორბელიანოვი მოვიდა ჩემთან: იმ დროს ჩემთან იყო ფეიმურაზ ამილახვაროვის ძმა პოდპორუჩიკი ბუფან ამილახვაროვი. აღექსანდრემ მითხრა, სწორედ მისი ძმა აქ არის, წერილის მოვწერო და იქვე დაჯდა და დაწერა; მიაწერა თავისი გეგმა. დამოწმებისათვის მეც მთხოვა მომეწერა; მივაწერე მეც ჩემი გვარი. დაებეჭდე

¹⁾ ივლისისმება თავად-ახნაურთა წინამძღოლის არჩევა, რაც იმ ხანებში იყო დანიშნული.

და გადავეცი თეიმ. ამილახვაროვის ძმას ბეჟანს, რომელსაც იგი აუცილებლად სასწრაფოდ უნდა ჩაებარებია დანიშნულებისანებრ.

დეკემბრის 2-ს იყო ჩემთან ალ. ორბელიანი ამბობდა, რომ ჩემი მოლა ზამანა მოვიდა და მითხრა, რომ ეგვიპტის ფაშის შვილმა ქ. ყარსს უახლოედება და უსათუოდ ახალციხეშიაც მოვაო. ალექსანდრეშვე მითხრა, რომ როდესაც პეტერბურგიდან მოვიდა გრაფ სიმონიჩთან ერთად აზნაური სოლომონ რაზმაძე, მე მას ყველაფერში გამოუტყდი, ის ეხლა სპარსეთშია და ცდილობს ალექსანდრე ბატონიშვილთან ნიმოწერა გამართოსო, და თითქოს მან მისგანვე უკვე გაიგო, რომ ინგლისელებს განზრახვა აქვთ რუსეთს ომი გამოუცხადონო.

დეკემბრის 3-ს საღამოს ეამზე იყვნენ ჩემთან კაპ. ჩოლაყაევი, ბიძინა და გ. ერისთავი და ალ. ორბელიანოვი. ბიძინა ამბობდა, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძემ დიდი ხანია იცოდა, ის არ დათანხმდება, ჩვენ ყველანი უნდა ვეცადნეთ, ცოცხალი დრო მოახლოვდა. კაპ. ჩოლაყაევი ამბობდა: ჭავჭავაძემ თქვა, რომ თუმცა შეიძლება რუსების საქართველოდან გაყვანა, მაგრამ ძნელია იქნება შემდგომში მათთან ბრძოლაო, რუსები მოისყიდიან ჩვენ აზნაურებს და ისინი მისცემენ (მათ) ჩვენ სოფლებს და ისინივე ჩვენ წინააღმდეგ წამოვლენო. (Русские подкупят наших дворян и они отдадут наше имение и они же противу нас и пойдут).

დეკემბრის 5-ს ჩემთან იყვნენ ალ. ორბელიანოვი, კაპიტანი ჩოლაყაევი და გ. ერისთავი. ალექსანდრემ თქვა, რომ მოლა ზამანამ მოიყვანა ჩემთან ოთხი დეპუტატი, რომლებმაც აღმითქვეს იმდროისათვის 200 კაცის გამოგზავნაო, მანვე გვითხრა, რომ ორორი ჩერკონეცი აჩუქა მათ, მოლა ზამანა კი მას 600 მან. ვერცხლად უღირს. ამის შემდეგ გ. ერისთავმა თქვა: რომ ჩვენ რაც შეიძლება სწრაფად უნდა ვიმოქმედოთ, თორემ თუ გამომელავენდა, მაშინ ჩვენ ყველას შეგვეყრიან და ციმბირისკენ გაგვაგზავნავენო. აქ თქვა ჩოლაყაევმა: თუ მე დამიჭირეს, ვიტყვი, რომ ჩვენი განზრახვა პეტერბურგშიაც იცოდნენ, რადგან როდესაც ოქროშირ ბატონიშვილი აქ იყო, მაშინ დაიწყეს ამაზედ ფიქრი. ოქროშირი იყო აქ 1829 ან 1830 წელს.

1) ე. ი. რუსები აზნაურებს სასყიდლად ჩვენს სოფლებს მისცემნო

ვახტანგ არბელიანი
(მწერალთა ზუზუმი)

პირველი ლამის განკარგულება:

1. ციხეზე დაინიშნოს გუსარი¹⁾ და ლევან ერისთავები 40 კაცი.

2. ყაზარმებში კაპიტანი ჩოლაყაევი, გეარდიის პრაპორშჩიკი დიმიტრი ორბელიანი ორი ზარბუზნითა და 200 კაცი.

3. არსენალზე

4. საპროვიანტო კომისიაზე

5. ხაზინაზე

6. ორდონანს ჰაუსზე

არტილერიის პრაპორშჩიკი ერისთავი, ვახტანგ ორბელიანი, ბეჟან ამილახვარი, პორუჩიკი გიორგი თუმანიშვილი და ივანე ერისთავი 50 კაცი.

7. ნაეთლულის კომისიაზე ბიძინა ერისთავი, იასე ერისთავი, თეიმურაზ ამილახვარი 20 კაცი.

8. პურის მალაზიაში ორ-ორი სანდო კაცი უნდა ყოფილიყო დაყენებული.

9. შეეკრები ადგილი იყო თათრის, მოედანი, სადაც უნდა დაეკრა აზიურ მუსიკას და სადაც უნდა ყოფილიყვნენ თავადები: ლუარსაბ ორბელიანი, მარშალი დიმიტრი და მამუკა ორბელიანი ალექსანდრე ორბელიანი, ასლან ორბელიანი და სხვა, ორბელიანები; თავადი ელიზბარ ერისთავი; აქვე უნდა ყოფილიყვნენ, გარდა ადგილებზე. დანიშნულისა, ყველა ამ საქმის მონაწილენი. აგრეთვე აქ უნდა შეყრილიყვნენ პოლონელები თავადაზნაურნიცა და დაბალი წოდებისანიც და ისე ემოქმედათ, როგორც თვითონ საჭიროდ დაინახავდნენ.

აქ აღნიშნულ პირთ ევალეობდათ: 1) შეეკრიბათ ქალაქში ხალხი.

2) ეკლესიებში აეტეხათ ზარების რეკა.

3) მათვე უნდა გამოეტანათ სიონის ტაძრიდან ღვთისმშობლის ხატი, აგრეთვე სომხების ფეთხაინის ეკლესიიდან ღვთის მშობლისავე ხატი, რომლებიც უნდა ხელში მღვდლებსა და ბერებს სქეროდათ და ეძახნათ საქართველოს განთავისუფლებისათვის ჩვენ თავს ვწინააღმდეგობა.

ზემოაღნიშნულ პირებსვე ევალეობდათ: 1) რათა ქალაქში არავეითარი ბოროტმოქმედება არ მომხდარიყო; 2) თუ თავადები, აზნაურნი, მოქალაქენი, ან მღაბიო ხალხი გაუვიწყრებდნენ წინააღმდე-

1) გიორგი რევაზისძე ერისთავი

გობას. იმის და მიუხედავად თუ ვინ იქნებოდა იგი, მამრობითი სქესისა ყველა უნდა დაეზოცათ, ხოლო თუ მათნი დედრობითი სქესისა მოხვედებოდა ვინმე. ის სასტიკი მეთვალყურეობის ქვეშ უნდა შეეპყრათ და მათ კუთვნილ ქონებაზე დროებითი ყაღალა დაედევთ; შემდეგში კი ხაზინის სასარგებლოდ გადაეცათ; 3) უნდა ჰყოლოდათ ჯამშუშები სანდო აღამიანები ჯამაგირით და აღეთქვათ, რომ უხვად დააჯილდოვებდნენ მათ, თუ ისინი მოღალატეებს აღმოაჩენენ; 4) ზემოდსახელებული „პოსტების“ უფროსებსე თუ მათ დასპირდებოდნათ ხალხი დასახმარებლად ან რაიმე დაბრკოლებას შეხვედებოდნენ, დაუყოვნებლივ შესაკრებ ადგილზე უნდა ეცნობებინათ, საიდანაც სათანადო დახმარებას მიიღებდნენ, თვითეულ „პოსტის“ უფროსს უნდა ჰყოლოდა ორი მცველი თავისი სანდო ხალხისგან გამორჩეული.

5) ციხეზე და ჰაუპტენახტში მორიგედ ჩვენი კაცები უნდა ყოფილიყვნენ.

6) წინა დღით უნდა წერილობითა და სიტყვიერად ყველგან მდებრიო ხალხში გაეცრკლებინათ ხმები, რომ რუსები ქართველების ჯარის კაცებად წაყვანას ლამობენ. მაგრამ თავადები არ ეთანხმებიან. ამიტომ სიკვდილს ამჯობინებენ, ვიდრე ამაზე დათანხმდებიანო, და მაშინ მდებრიო ხალხში აღრეულობა მოხდებოდა.

7) ამის წინა დღეს ქართველი თავადაზნაურობის სახელით უნდა გამართულიყო წვეულება. სადაც უნდა მოწვეული ყოფილიყვნენ კორპუსის უფროსი და ყველა სამხედრო და სამოქალაქო რუსი ზოხელენი. აქვე უნდა ყოფილიყვნენ აგრეთვე მოწვეული ჩვენი თანაგანმზრახველთაგან ყველაზე უფრო გაბედულნი, როგორც თავადები ისე აზნაურნი; ისინი ჩაცმული იქნებოდნენ ეროვნულ ტანისამოსში და თან უნდა ჰქონოდათ ხმალი და ჯიბეში ორ-ორი გატენილი დამბაჩა. წვეულება ლუარსაზ ორბელიანის სახლში უნდა მომხდარიყო. რადგან იგი ფართეა და ნოედანზე დგას; 8) როგორც კი ლამის 1-ლ საათზე. შესაკრები ადგილიდან რაკეტებით ნიშანს მისცემდნენ, მაშინათვე უნდა დაეწყათ ხოცვა და იქიდან არც ერთი რუსი არ უნდა გამოეშვათ. ხოლო თუ ვინმე ქართველთაგანი გაბედავდა წინააღმდეგობის გაწევას, ასიც რუსებთან ერთად უნდა მოეკლათ.

თეადი იასე ფალავანდოვი.

საგამომძიებლო კომისიის სხდომის ოქმი (1,18).

„1832 წლის დეკემბრის 11 კორპუსის უფროსის ბატონ გენერალ ადიუტანტ ბარონ როზენ 1-ლის ამა დეკემბრის

11-ის № 76 მოწერილობის თანახმად შეიკრიბნენ დილის 8 საათზე ადგილობრივ მცხოვრებთა შორის აღმოჩენილი აჯანყების განზრახვის გამოსაძიებლად გენერალ - მაიორები: საქართველოს სანაპირო ბათალიონთა უფროსი ბაიკოვი 1-ლი, ამავე კორპუსის შტაბის უფროსის თანამდებობის აღმასრულებელი ვოლხოვსკი და შესანგრეთა ბათალიონის უფროსი პოლკოვნიკი ტრიტელევიჩი. კომისიის სხდომა გაგრძელდა ნაშუადღევს 6 საათამდის. წაკითხულ იქნა რა თ. ი. ფალავანდოვის დაბეჭდება და თანახმად კორპუსის უფროსის ბრძანებისა 10 დეკემბერის ღამით, ლენერალ მაიორ ბაიკოვისა და ვოლხოვსკის მიერ სამსახურიდან გამოსული პოდპორუჩ. თ. ანტონ აფხაზისათვის ჩამორთმეული ჩვენება - დაკითხულ იქნა ტფილისის გიმნაზიის მასწავლ. დოდაევი, რაც ეცნობა მის აღმატებულებას.

გენერალ-მაიორი ბაიკოვ პირველი.

გენერალ-მაიორი ვოლხოვსკი.

ანტონ აფხაზის პასუხი კომისიის კითხვებზე.)1,15)¹)

კითხვები:

1. ამა წლის აგვისტოს თვეში იყავით თუ არა თქვენ ტფილისის გიმნაზიის მასწავლებელ დოდაევთან, სადღილ შემდეგ და ეინ იყო კიდევ იქ იმ დროს. დაასახელეთ ხარისხი და გეარები მათი, და ამის შემდეგ თქვენ დათანხმდით წასულიყავით ახალშენში და იქიდან კი ელიზბარ ერისთავთან ჩაიზე.

2. ოთხი დღის შემდეგ თქვენ დაპატივეთ ვახშმად ყველა ისინი, ეინც მასწავლებელთან იყვნენ, ე. ი. თ. აღ. ორბელიანოვი, მისი ძმა ვახტანგი, ლეიბგვარდიის გუსართა პოლკის პროპორუჩ. გ. ერისთოვი, თ. ი. ფალავანდოვი, მაგრამ თქვენი ავადმყოფობის გამო ვახშმის მომზადება დოდაევის სახლში მოგიხდათ.

პასუხი.

1. მე სადილის შემდეგ არა ეყოფილვარ მასწავლებელ დოდაევთან, არამედ მას კაცი გამოეგზავნა ჩემთან, რომ მე მივსულიყავ, იქ რომ მივედი დამხედენ თ. აღ. ორბელიანოვი ძმით ვახტანგით, პროპორუჩ. გრიგოლ²) ერისთოვი, ელ. ერისთოვი და თ. ი. ფალავანდოვი, ბოლოს მითხრეს ეტლით გასასეირნებლად წაეიდეთო შემდეგ შევიდენ ისინი ელ. ერისთოვთან ჩაიზე, მეორე დღესაც ეიყავით მიწვეული ჩაიზე თ. ი. ფალავანდოვთან, მაგრამ მე არ წაესულვარ.

¹) მიღებულია 1832 წ. 11 დეკემბერს.

²) გრიგოლი შეცდომით სწერია.. გიორგი უნდა იყოს.

„თ. აბხაზოვმა მართალია მოიწვია ჩემ სახლში ყველა ეს პირ-
ნიც. ყველა ესენი ლაპარაკობდნენ იმაზე, თუ რა მოგეონათ კეთი-
ლი საქმე საქართველოსათვის, მე შევერტანე წინადადება შეგვეგერო-
ვებოა შემოწირულება და ამ შეკრებილი ფულით გვეყიდნა ბიბლიო-
თეკა, სტამბა და დაეხმარებოდით გიმნაზიის ლარიზ-მოსწავლეებს..
წავეიკითხე ქართულად დაწერილი ლექსები და სხვა თხზულებები
მოწაფე-მჩაბელოვისა და ეთხოვე იმ თაყალებს. ვგების როგორმე
იმდენი მოგვეგეროვებოა. რომ უნივერსიტეტში გაგვეგზავნა. ისინი
ყველანი დამეთანხმნენ. ამის შემდეგ იყო სხვა საუბარი, რომ დაწე-
სებულებებში იშვითად წყვეტენ საქმეს და დიდი დაგვიანებით.
თ. ალ. ორბელიანოვი განაგრძობდა: რასაც ჩვენ აქ ვიტყვი, ჩვენ
შორის უნდა დარჩეს. ის ეკითხებოდა თ. აფხაზს, როგორ გამოგვე-
ნახა საშუალება: აქ ყველამ თქვეს-ერთი საშუალებაა განათ-
ლება, რამოდენიმე ხნის შემდეგ ყველა ადგილებს ქართველე-
ბი დაიქერენ, საქმეს უკეთ შეიგნებენ და იქნება ნეტარებაო,
თ. ლ. ორბელიანოვმა. უთხრა თ. აფხაზოვს: რუსები რომ არ იყ-
ნენ უკეთესი აქნებოდაო. თ. აფხაზოვმა უპასუხა: როგორ შეიძლე-
ბა, რომ ისინი არ იყენონო. ილაპარაკეს შევიწროებაზე, ამაზე მე
უთხარი, რომ თავად-აზნაურობას ჰყავს წინამძღოლები, მათ აქეთ
უფლება აცნობონ ან ხელშეწყვე იმპერატორს ან უზენაეს მართვე-
ლობას; მათ მიპასუხეს: წინამძღოლები გაუნათლებელი არიან, ამი-
ტომ უნდა განათლება მივცეთ შეილებს, რომლებიც შემდეგში გა-
მოადგებიან თავის თავსაც და სამშობლოსაცაო. ბოლოს, როდესაც
ყველანი წავიდნენ, თ. აფხაზოვმა მკითხა: რა უნდა იმას. მე უპასუ-
ხე: სრულიად არაფერი მესმის მეთქი. მეტი არაფერი ვიცი, რადგან
მე ხშირად გავდიოდი ხოლმე ცოლთან, რომელიც ავად იყო, აგ-
რეთვე განკარგულებას ვაძლევდი მზარეულებს, ხან ვკითხულობდი
წიგნს.

მეორე დღეს შევედი თ. ი. ფალავანდოვთან, ისინი ამ დროს
ჩაის სვამდნენ, მაგრამ ყოფიანოვი და ავთანდილოვი იქ არ მინახავს,
არც მახსოვს რა საუბარი ჰქონდათ იმათ იქ. მე მხოლოდ ვკითხე

¹⁾ მიღებულია 11 დეკემბერს 1832 წ.

²⁾ კომისი მ შთაქრ ბრალდებულებს წარუდგინა კითხვები, რომლებიც შეი-
ცადნენ თ. ფალავანდიშვილის დაბეჭდებიდან ამოკრებილ ფაქტებს, ბრალდებული
აღიდაბული იყო დაეწეოა ამ ფაქტის ირგვლივ განმარტება.-ადგილის ექონლის
მიხნით კითხვებს ეტოვებთ და მხოლოდ პასუხებს ვებუდავთ.

³⁾ იხ. თ. ფალავანდ. ჩვენებაში.

თ. ალ. ორბელიანოვს ვიყიდა თუ არა ზონარგაყრილი წიგნი მეთქი, იმედი გაქვთ თუ არა ფულის შეგროვებისა მეთქი. მან მიპასუხა: მოიცადეთ, თავადებს უნდათ სთხოვონ ექსარხოსს, რომ მან იკისროს თავმჯდომარეობა და სხვა წევრებიც უნდათ აირჩიონ; მაშინ მეტა ხელის მომწერლების შოვა შეიძლებაო. ამის შემდეგ მე სახლში წავედი. სხვა არავითარი განზრახვა მე არც გამიგონია და არცა მცოდნია.

კაპიტან თ. ჩოლაყაევი გავიცანი პეტერბურგში ბაგრატ ბატონიშვილთან, რომლის ბავშვების მასწავლებელიც (ე. ვიყავი. იქ¹⁾) მე მასთან ხშირად დავდიოდი და ისიც ჩემთან აგრეთვე.²⁾ აქ კი მე მასთან ერთხელ ვიყავი თ. აფხაზოვთან ერთად, რომელიც მას გავაცანი; მერე კიდევ ვიყავი ერთხელ და იქ ენახე თავადები: ალ. ორბელიანოვი, ი. ფალავანდოვი და ელ. ერისთავი, მაგრამ რა განზრახვით იყვნენ არ ვიცი და არც ვიცოდი, რომ ისინი იქ იქნებოდნენ იმ დროს. აქედან მე წავედი სახლში, მაგრამ ელ. ერისთავმა მოხოვა მიესულაყაე ტრაქტირში, სადაც ფალავანდოვს უნდა გაიცნოს თ. ჩოლაყ. და სახლიდან, თუმცა დაებრუნდი ტრაქტირში, მაგრამ ისევ სახლში წავედით, მათ დაეინებით თხოვეს მათთან ერთად შეეახშმა, მე შევიპირდი, რომ დაებრუნდებოდი, ნახევარი საათის შემდეგ დაებრუნდი და იქიდან თ. ფალავანდოვის მიწვევით წავედით საყაეში, სადაც ვიყავს მშეთ და ებასობდით ყველა თავის საქმეზე, სამსახურზე, ალ. ორბელიანოვი და ფალავანდოვი ეკითხებოდნენ (ჩოლაყაევს) იმ ამბების შესახებ, რომლებიც პეტერბურგში დატრიალდა³⁾, პოლონელებზე ლაშქრობისა და სხვათა შესახებ, შემდეგ ჩამოვარდა ლაპარაკი იმაზედ, რომ ტფილისში არ არსებობს კარგი საზოგადოება, რომელსაც შეუძლიან კარგი საქმეების ხელმძღვანელობა. ჩვენ გუგუნდოდა შეგვედგინა იგი და რამე კეთილი მოგვექმენდა, ხოლო ჩოლაყაევმა მიპასუხა: ძალიან კარგი, მაგრამ რანაირი—იკითხა მან საუბარი ბოლომდის არც მომისინენია, ხან აივანზე გავიდოდი ხოლმე, ხან კი არავითარ ყურადღებას არ ვაქცევდი. მაშინ მათი განზრახვებისა არაფერი მესმოდა და რას ნიშნავდა მათი საუბარი არ ვიცოდი. (... а Челомаш отвечал очень хорошо, но какие спрашивал он, тот какими словами и что сказал я не помню, потому что не всего их разговора слушал, выходил иногда на балкон, а иногда не обращал никакого внимания, тогда их намерения не понимал и к чему те разговоры клонились не знал).

¹⁾ ე. ი. პეტერბურგში

²⁾ ი. ტფილისში.

³⁾ იგულისხმება 1825 წლ. ამბები

თ. ი. ფალავანდოვი შეიძლება ენახე მეორე ან მესამე დღეს და უთხარი, რომ მე და თ. ჩოლაყაევი ვიყავით სადილად თ. დიმიტრი ჩრბელიანოვთან, მაგრამ მე მასთან არასოდეს ამ საზოგადოების შესახებ არაერთარი ლაპარაკი არა მქონია, თუმცა ნამდვილად იმ რიცხვში და აღრეც და შემდეგაც ერთად გვისადილია.

მთავარი ჩემი განზრახვა და ერთად ერთი მიზანი იმაწი მდგომარეობდა. რომ შემეკრიბა თაყადები და მეთხოვა შემოწირულება სხვადასხვა სასწავლო ხელსაწყოების გასამრავლებლად, მაგრამ ბოლოს დაეინახე რა რომ მათი საუბარი ან საგანს ასცდა, — თავი დავანებე. ამის შესახებ მე ველაპარაკე ჩემს უფროსს დირექტორს ბატონ ვარესტ გრუბერს. მე და მღვ. ეფრემ აღექსევევი ვლაპარაკობდით იმაზე. რომ ჩვენი თაყადები არ გრძნობენ რუსეთის მთავრობის კეთილ განწყობილებას, რომ ისინი ჩივიან რაღაც სხვაზე, რომ ისინი უზრუნველყოფილი არ არიან, რომ ერთმანეთს შორის დაუაქეთ გამართული და სხვა. ამის შესახებ ველაპარაკე აგრეთვე ი. ფალავანდოვს, რომ მეც მხოლოდ ჩემ ოჯახზე ვიფიქრებ. — რაც მე მწადდა ვერ გამოგეს. ამიტომ არ მინდა არაეისთან არაერთარი საქმის დაქერა. თავად ერისთავების შესახებ, — ეითომც მათ ელაპარაკნათ რამე მოძღვარ ტარასისთან, მე არაფერი არ ვიცი.

იმ კრებაზე ¹⁾ მე არა ვყოფილვარ, არც მინახავს და არც გამოგონია. არაერთარი პროექტის შესახებ მე არაფერი არ ვიცი.

აფხაზის დედამ დაშიბარა, ღამე გამაღვიძეს და წაველი მასთან! იმან ძალიან მთხოვა წაესულიყავ პოლიცმეისტერთან მისი შვილის ამბის გასაგებად. მე წავედი, მაგრამ მას (პოლიცმეისტერს) ეძინა. ჩქიდგან მე დავბრუნდი იასე ფალავანდიშვილთან, რათა გამეგო იქ ხომ არ იყო აფხაზი, მან მიპასუხა აქ არ არისო, მე ვიფიქრე პოლიცმეისტერმა ხომ არ დაანწყევდია ის პოლიციაში მეთქი, რადგან მისმა დედამ მითხრა პოლიციაში მომენახა იგი, მაგრამ ეს არა მჯეროდა და არც წაესულვარ. ფალავანდიშვილმა მიპასუხა, რომ ეს შეუძლებელია. ის ალბად ჭილაშვილთან იქნება. მე აქედან აფხაზის დედასთან წავედი. მან კელაე მთხოვა გუბერნატორთან წაესულიყავ მისი შვილის ამბის წესატყობად. წავედი გუბერნატორის მდივანთან და ეკითხე: შეიძლება თუ არა გუბერნატორთან შესვლა? მან მიპასუხა: რომ ეს უხერხულია და უმჯობესია პოლიცმეისტერი გაეაღვიძოთო; მე გავემართე მისკენ, გაეაღვიძე მისი ხალხი, მაგრამ თვითონ მისი გაღვიძება კი ვერ გაეზედეთ. აქედგან დაბრუნებული.

¹⁾ იგულისხმება 26 ნოემბრის კრება, სადაც პარველი ღამის განკარგულება იქნა შემუშავებული.

წავედი ჭილაშილთან, მაგრამ იქაც ვერავინა ვნახე, ეძინათ. მერე; მივედი აფხაზის დედასთან, რომელსაც ეძინა. სხვა საუბარი არც, ფალავანდიშილთან და არც სხვა ვისთანმე არა მქონია. ¹⁾

მასწავლებელი სოლომონ დოდაევი“.

ლუარსაბ ორბელიანის პასუხები კომისიის კითხვებზე. (I, 27-31).

„მართალია, რომ 27 ოქტომბერს თ. ელ. ერისთავმა განმიცხა და რუსეთის მთავრობის წინააღმდეგი თავიანთი განზრახვა, რომლის განხიარებაზეც მე რამოდენიმეჯერ უარი ვთქვი, და თუ როდის და რატომ დავეთანხმე, ამას ეხლავე განვმარტავ.

მეორე დღეს, როდესაც შევირიბინე კაპ. თ. ჩოლაყაევი, თ.ი. ფალავანდოვი და ელ. ერისთავი, რომელთაგან ფალავანდოვმა გამიწვია მე ცალკე და ამავე განზრახვაზე დამიწყო ლაპარაკი და მოითხოვდა ჩემგან თანხმობას,—მაშინ მე, დავინახე რა მათი გაცხარება და უკან დაუხველობა, — განვაცხადე გარეგნულად თანხმობა იმ მიზნით, რომ ეს მაშინვე მეცნობებია გენერალ-მაიორ ჭავჭავაძესთან, რომელსაც მე უთხარი, რომ არსებობს რუსეთის მთავრობის წინააღმდეგ განზრახვა და ეთხოვე დაეშალა მათთვის ეს ცუდო განზრახვა. თ. ჭავჭავაძემ აღმითქვა ამის შესრულება. მე კი, დავინახე რა, რომ ეს თავადები თავის განზრახვაზე ხელს არ იღებენ და ნიშნავენ 20 ნოემბერს მის სისრულეში მოსაყვანად, ურჩიე დაეცადათ ვიდრე შეიყრებოდნენ თავადაზნაურნი, რადგან ვფიქრობდი ჩემი ნათესაების საშუალებით მოვახერხებდი, რომ მათ ამ განზრახვაზე ხელი აეღოთ. ამასობაში, რათა მათთვის ხელი აგვეღებინა ამ განზრახვაზე, სამი დღის შემდეგ მე და კაპ. ჩოლაყაევი წავედით გენერალ-მაიორ ჭავჭავაძესთან, რომელმაც ელაპარაკა ჩოლაყაევს მათი განზრახვის შესრულების შეუძლებლობაზე, უმტკიცებდა მას რუსეთის ძლიერებას, მაგრამ ჭავჭავაძეს არ უთქვამს, რომ მან ეს საქმე შარშანვე იცოდა. ამის შემდეგ ჩოლაყაევი გაჩუმდა და გამოვიდა მისგან, ზემოხსენებული საუბრის დროს მე ეთხოვე ამ საგნის თაობაზე ჩემთან ელაპარაკან მხოლოდ კაპ. ჩოლაყაევს და თ. ერისთავს, იმ იმედით, რომ ამათ მალე გადაეთქმევიანებდით თავის განზრახვას...

პირველი ღამის განკარგულება და მართველობის პროექტი სწორეთ ისეთი იყო, როგორც მე წარმომიდგინეს გენ.—მაირ ბაიკოვმა და ვოლხოვსკიმ, იმ გამონაკლისით, რომ წვეულების ადგილად, სადაც უნდა მოეკლათ კორპუსის უფროსი და, ყველა სამ-

¹⁾ თანხმად შეთქმულთა დებულებისა დოდაშვილი კველაფერზე უარს ამბობს.

²⁾ მიღებულია 12 დეკემბერს, 1832 წ.

ხედრო და სამოქალაქო მოხელენი. დანაშნული იყო არა ჩემი სახლი არამედ კორხმაზ მელიქოვის ქარეასლაში. კრება. რომელზედაც წაიკითხეს განკარგულება და მართველობის პროექტი. შესდგა არა ნოემბრის 26-ს. არამედ კორაპუსის უფროსის დაბრუნების რამოდენიმე დღით ადრე. როდესაც გუბერნატორი ქართლში, იყო თუ გუმბრში და ეიღრე მე და კაპ. ჩოლაყაევი ეიქნებოდით ჰავჭავაძესთან; რადგან ეხედავდი. რომ ისინი ხელს არ იღებდნენ თავიანთ განზრახვის სისრულეში მოყვანაზე, მე განგებ წავედი ჰავჭავაძესთან, რომ მას მაინც გაეჩერებია ისინი და როდესაც ჰავჭავაძემ მათი წამოწყება არ გაიზიარა. ამის შემდეგ ისინი თუმცა განაგრძობდნენ ჩემთან სიარულს. ამ საქმეზე აღარ ულაპარაკენიათ რა, არამედ ამბობდნენ, რომ მათ თავის განზრახვაზე სრულებით ხელი აიღეს. ჰავჭავაძემ კი განკარგულებისა და პროექტის შესახებ არაფერი არ იცოდა. მიიორი თ. ლუარსაზ ორბელიანოვი“.

ზაქარია ჩოლაყაშვილის პირველი ჩვენება (I, 35-42¹).

ჩემი ტფილისში ჩამოსვლისთანავე მოვიდა ჩემთან თ. ანტონ აფხაზოვი, რომელმაც განმიცხადა, რომ ის არის ძმა გარდაცვლილი გენერალ აფხაზოვისა და მოხარულია ჩემი გაცნობისა. მე უთხარი, რომ ძლიერ მებრალება მისი ძმა, ის იყო დიდებული ადამიანი და ერთგული მოსამსახურე... დიახ, დიახ:... მომძახხა თ. ანტონმა:—ის დიდი პატრიოტიც იყო, ძლიერ უყვარდა სამშობლო და რომ კიდევ ეცოცხლა ალბად მოასწრებდა საქართველოსათვის რისიმე გაკეთებას. თავადო. მითხრა აფხაზოვმა, რას გვიჩივებ, როგორ მოვიქცეთ. ჩვენ ძლიერ შევიწროვებულ მდგომარეობაში ვართო, და გაჩუმდა. მე უნდა გამოეტყდე, გამაკვირვა ამ კითხვამ. მე უპასუხე: ყველაფერი მითხარით მეთქი... მაშ ასე იცოდეთ, თავადო.—მიპასუხა მან. რომ ჩვენ აღარ შეგვიძლიან ამდენი ჩაგვრის ატანა მთავრობისაგან. მე მივხვდი რაშიც იყო საქმე და უთხარი: ჩემო მეგობარო კმარა დამალვა, თქვენ უკმაყოფილო ხართ რუსების—ხომ ასეა? და რაღაც განგიზრახავთ, მაგრამ დაიღუპებით; ნუ თუ არ გიჯობთ რუსებთან მშვიდობიანი ცხოვრება. ჩემი აზრით ჩვენ უნდა უმადლოდეთ ზენაარს. რომ რუსები არ სტოვეებენ ჩვენს მიწაწყალს. შენ იცი, ჩემო მეგობარო, რომ თურქები, სპარსელები. ლუკები თვალის დახამხამებაზე გაგვანიავებენ და მაშინ რას იზამთ.—ასეა. სწორედ ასეა, ჩემო მეგობარო, თქვენ სამართლიანად სჯით—გამომეთხოვა და წავიდა რის შემდეგაც მე აღარ მინახავს.

გამოვეცხადე რა უფროსებს, ჩამოუარე სანახავად ყველა ჩემს

1) მიღებულია 13 დეკემბერს, 1832 წ.

დეიდა-ბატონიშვილებს და თ. დიმიტრი ორბელიანს, ყველამ სიამოვნებით მიმიღო. ბოლოს დამიწყეს პატივი და ვიყავი თეკლა ბატონიშვილთან, რომლის შვილი ალ. ორბელიანოვი დიდი ალერსით მომეპყრო, ჩემთან სანახავადაც მოვიდა და მთხოვა დავმეგობრებოდინერთ-ერთი შეხვედრისას ალ. ორბელიანოვმა მითხრა: საყვარელო ძმაო ზაქარია, რას მიჩიევი, მე შენ ერთი რამე უნდა გაგიმჟღავნო და დარწმუნებული ვარ რომ შენ პატიოსანი კაცი ხარ და არაეის არ ეტყვი; მომეცი სიტყვა, დაიფიცე, რაც კი წმინდაა, რომ არ გამცე. მე შენ უნდა გაგიმჟღავნო საიდუმლო, საიდუმლო რომელზედაც დამოკიდებულია ჩვენი ყველას ბედნიერება... ე. ი. ქართველებსა.

მე ძლიერ განაკვირვა ასეთმა სიტყვებმა და უთხარი, რომ მზად ვარ მისთვის ყველაფერი გავაკეთო და რადგანაც ის მე მენდობა და თავის საიდუმლოს მიმხელს — მე მზად ვარ სიამოვნებით მოფისმინო იგი.—ასე ჩემო საყვარელო ძმაო, იცოდე, რომ ჩვენ გვინდა რუსებს თავი დავახწიოთ. — „რას ამბობთ ხომ არ გაგიყდით“ — „არა არ გავგიჟებულვართ, მომისმინე: ჩვენ ყველაფერი მომზადებული გვაქვს“. — „რა გექვთ მომზადებული“ — ყველაფერი, ორი წელიწადია, რაც გადაეწყვეტეთ, რომ გავნთავისუფლდეთ ისეთი საქმეველი მტრისაგან. როგორც არიან რუსები და საერთო აჯანყებისთვის დროც კია დანიშნული, თუ შენ თანახმა ხარ, გაცნობ ყველა იმათ, რომელთაც გადაწყვეტილი აქვთ რათაც უნდა დაუჯდეთ მოახდინონ აჯანყება. მაშ წავიდეთ ტრაქტირში, ვითანაშოთ ბილიარდი, ზოგიერთი ამ ხალხთაგან იქ იქნებიან. „ძალიან კარგი“. უპასუხე მე და გავემგზავრეთ თ. კორხმაშ მელიქოვის სახლისკენ. რამოდენიმე ხელის თამაშის შემდეგ ნოვიდნენ: თ. ი. ფალავანდოვი, თ. დიმიტრი ერისთავი, მასწ. დოდავი და ელ. ერისთავი და გამეცვენენ რა მე, დამიწყეს ლაპარაკი, ხოლო რადგან გარეშე არაეინ იყო, ამიტომ უშიშრად ლაპარაკობდნენ: „დიდარ პატივცემულო თავადო ზაქარია, დაგვეთანხმე; შენც ხომ ჩვენი ძმა ქართველი ხარ, თუ არ დაგვეთანხმდები, — დაიფიცე რომ არ გავცემ, ჩვენ ხომ ყველა შენი ნათესავები ვართ, უკიდურეს შემთხვევაში გვირჩიე მაინც როგორ მოვიქცეთ, ჩვენ ყველაფერი მზად გვაქვს“. ამ დროს შემოვიდა ვილაც მოხელე და მოითხოვა ვახშამი. თ. ფალავანდოვმა: დაცინვითა თქვა: „ეს ბატონები ყველგან ხელს გვიშლიან“; და თათბირისთვის ამოიჩრია მეორე ტრაქტირი ავლაბარში, (ციხის მახლობლად, ნავთლულის გზაზე, ხელმარჯენივ და იქ წავედით.

იქ თ. ელ. ერისთავმა დამიწყო ლაპარაკი ამ სიტყვებით: „თ. ზაქარია დიმიტრის ძეგ—მომმართა ნე; თქვენ ნუ გგონიათ, რომ ჩვენ

ამას ჩვენთაედ გეუბნებით, არა მეგობარო, ჩვენ არაფერს წარმო-
ვადგენთ — უნდა იცოდე ჩვენი საშუალებით ვინ გთხოვს შენ, რომ
ამ წმინდა საქმეში დაგვეთანხმო—ესენი არიან: პირველ ყოვლისა
ბიძა ჩემი თ. ერისთავი, გენერალ-ლეიტენანტი, ერთი სიტყვით, ყვე-
ლა ერისთავები, მაჩაბელოვები, თარხანოვები, თეკლა ბატონიშვილი,
თამარ ბატონიშვილი, მამუკა ორბელიანოვი, ლუარ. ორბელიანოვი,
კახეთში ანდრონიკაწანი, თადია ჩოლაყაფევი და მრავალი სხვა თავად-
აზნაურნი; გწამდეს ჩვენ შენ არ მოგატყუებთ“. და ყველა ამ ბატო-
ნებმა დაადასტურეს, რომ ელიზბარი მართალს ამბობდ. თ. ჭავჭა-
ვაძე? ვიკითხე მე აქ ყველამ გაიცინეს და თქვეს: „ის ყველაზე პირ-
ველია, ეს ყველაფერი მისი აზრები და სურვილებია, თუ ჩვენი არა
გჯერა, მოდი ხეალ საღამოს მასთან, იქ უფრო მეტს გაიგებო“ ჩვენ
ვივანძმეთ და დავიშალენით.

სახლში რომ დავბრუნდი ძალიან ცუდ განწყობილებაზე ვიყა-
ვი და უკვე გადაწყვიტე ყველაფერი გუბერნატორისთვის გამემე-
ლავენებინა, მაგრამ ისევ დავეთანხმე ჩემს თავს, ცოტახანს კიდევ მო-
მეცადნა, რათა საფუძვლიანად გამეგო როგორ და რაში იყო საქმე
და შემდგომ დაწერილებით შეცნობებია მთავრობისათვის. მეორე
დღეს, დილის ათ საათზე მოვიდნენ ჩემთან ელ. ერისთავი და სოლ-
ლოდაევი. მე იმათ უთხარი: „აბა ბატონებო, ეს რა ჰქენით და ვისი
იმედი გქონდათ“. მათ მიპასუხეს, რომ სჯობია მე ცოტა ხანს დავი-
ცადო და არ შევწინდდე საღამოს წავედი თ. ალ. ორბელიანოვთან
და რადგან ადრე მივედი, მასთან დამხვდნენ თეკლა ბატონიშვილი
და ალექსანდრეს მეუღლე.

თ. ალექსანდრემ ყურში მიჩურჩულა — რადგან აქ მათი მსა-
ხური დიაკვანი იყო, — რომ ჯერ ადრეა და ორი საათის შემდეგ
აქ შეიყრებიან ზოგიერთი პირები, რომლებსაც მთხოვა გავცნობოდი.
ისახური დიაკვანი რომ გავიდა ბატონიშვილმა ინება ჩვენთვის ეთქ-
ვა, რომ ჩვენ მსახურებთან ფრთხილად იყავით, იმათ რუსულად ყვე-
ლაფერი ესმითო; მაშ ასე იყავით ფრთხილადო და, გამოგვეთხოვა
რა, შევიდა მეორე ოთახში.

ბატონიშვილის მიერ ნათქვამმა სიტყვებმა ძლიერ გამაკვარეა
და განმიმტკიცა ის აზრი, რომ ისიც მონაწილეა, ან უკიდურეს შემ-
თხვევაში, იცის ყველაფერი ის, რაც მე ვავიგონე.

ბოლოს შეიკრიბნენ თავადები: ელიზბარ და დიმიტრი ერას-
თოვები, სოლ. ლოდაევი, ავთანდილოვი, ყიფიანოვი და მამაცოვი,
და ამავე დროს ჩამოვიდა სოფლიდან თ. ერისთავი, გუსართა ოფი-

ცერი¹⁾). ალექსანდრემ, როგორც მასპინძელმა, წარმომიდგინა ყველა ისინი — მეც მივესალმე მათ. გუსარს კი უთხარი: „ქარგია ძმაო, აი როგორ აწყობ შენ შინაურ საქმეებს, რას ეტყვი დედაშენს, რომელიც მოუთმენლად გელის, ეპ, ძმაო, მებრალეები“. აქ ალექსანდრემ თქვა: „რა დედა კმარა სიჩუმე. გვითხარი, ზაქარია, შეიძლება თუ არა სამი ათასით სასწაულის მოხდენა, ჩვენ პირველი შემთხვევისთვის მზად გეყავს უკვე სამი ათასი კაციო“. „რის სამი ათასი“ — გააწყვეტინა სიტყვა დოდევმა — მარტო მე ვაგებ პასუხს მთელ სოლნალის მაზრაზე, საქმარისთა ერთი სიტყვებ და მთელი კახეთი ჩვენს მხარეზეაო.

ეპ. ბატონებო სისულელისთვის მიგიყვიათ ხელი, არა ჰფიქრობთ ვისთან გექნებათ საქმე, ნება მიბოძეთ გკითხოთ თ. ალექსანდრე, რამდენი პოლკი იქნება. აქ პოლკები ძალიან ცოტაა—მიპასუხა ალექსანდრემ — და ისინიც ყველა სრული არ არის, — რადგან მთელი ჯარი ბარონ როზენთან ერთად წასულია ლეკთა სამფლობელოებში. კავკასიის იქით, ხოლო აქ დარჩენილი ნაწილები ისეა დაქსაქსული, რომ როგორც კი ტფილისში ერთი თოფი გაეარდება, ყველას ქათმებივით ამოხოცავენ. ამ მხარე ნუ გეფიქრება ძმაო ზაქარიავ. თქვენ ჯერ კიდევ არ იცნობთ აქაურ ხალხს, იმათი შიშით თავადებს ველარ გაგვივლია, სულ იმას გვაყვედრიან, რომ ჩვენ ისინი რუსებს გადავეციით, მხოლოდ ერთ რამეს გაიგონებ ყველგან ნეტავი გამოჩნდებოდეს ვინმე, რომ ისინი რუსების ხელიდან დაიხსნას, ამავე დროს შემოვიდა თ. დიმიტრი ორბელიანოვი, ლეიბ-გრენადერი. ძმა ალექსანდრესი, რომელიც იმ ხანად დაბრუნდა რუსეთიდან. ჩვენ ყური დაუგდეთ სოლომონსა²⁾ და ავთანდილავის ჩურჩულით ლაპარაკს. თ. ალექსანდრემ წარმოგვიდგინა რა ძმა, გვითხრა, რომ იგი არ არის საშიში, რომ ის მას თავდება უდგება, როგორც საკუთარ თავს, რის შემდეგაც მე უმტკიცებლი მათ და ვარწმუნებლი, რღმ რუსების დამარცხება არა გზით არ შეიძლება მეთქი, რომ მათ დანიშნული აქვთ ადგილები და პირველივე თოფის გასროლისთანავე შეიყრებიან შტაბში და ნათი ძლევე არაეის შეუძლიან. „როგორ გაიკვირვა ყველან,—ერთ პოლკს ვერ დავამარცხებთ, და ჯერ ეროი ვინ დაცდის მათ შეყრას—როგორც კი აქ რამე მოხდება—რადგან ყველა თავადები ამ შემთხვევის გამო აქ გამოვლენ—ყველა მათგანს თან ეყოლება კაცები — ესენი მაშინათვე გაგზავნიან თავ თავიანთ სოფლებში და შეუთვლიან პაროლს, რომელიც იქნება რუსების წყვეტა

¹⁾ გიორგი რევაზის ძე ერისთავი

²⁾ დოდაშვილი.

და მაშინ ჩვენ ყველანი გარწმუნებთ, რომ არც ერთი რუსი არ დარჩება. ამაზედ ნუ გეფიქრებათ, თქვენ ოლონდ დათანხმდით მონაწილეობა ნიილოთ, თორემ ყველაფერი კარგად იქნებაო.

სხვების წასვლის შემდეგ ჩვენ დავრჩით, ე. ი. მე, ალექსანდრე, დიმიტრი და ვახტანგ ორბელიანები და თ. გ. ერისთავი, რომელიც მათთან იყო ჩამომხტარი. მე უთხარი ალექსანდრეს: „ჩემო ძმაო, ამ ხალხით გინდა რუსები დაამარხო, მოგილოცაეთ“, აქ თ. დიმიტრი ლეიბ-გრენადერმა თქვა, რომ ეს დიდი სისულელეა, „როგორ არ გრცხვენთან ძმაო ალექსანდრე, რომ ამ თანაგანმზრახველებთან საქმე დავიჭირეთ, განა ეს წენ გიხდება ახ, ღმერთო ჩემო, რანაირი მოუფიქრებლობაა, მადლობელი ვარ ძმაო წენი, — შენ ჩვენ ყველანი დაგლეუპე, რათა, რა დაგიშავებ“. „დიახ!“ დაუმატა ერისთავმა, „ჩვენ ყველა დავილუპეთ“. ბოლოს მე ვანუგევე ისინი და უთხარა: „დიახ, ალექსანდრემ არ იფიქრა, რომ ის ოჯახის პატრონია, და ვუწყდა ვალი სამსახურის წინაშე (ის ხომ მრჩეველია), ფიცი—და ვის გადაეკიდა,—მაგრამ ეს კიდევ გამოსწორდება, თუ ყველაფერს თავს მიანებებს და დაიფიცებს თავის გეგმებს, მე კი ჩემი მხრივ გარწმუნებთ, თუნცა ამას ყველაფერს მთავრობა შეიტყობს, მაგრამ ჩვენ გვაპატივებენ და ჩვენ ამით მთავრობას კიდევ ვაამებთ და საქმე ამით გათავდება“, ამ ფიქრით გავწიე სახლისაკენ, და უნდა გამოეტყდე, უალრესად ვიყავი შეწუხებული ამ გარემოებით. დიდხანს ეფიქრობდი, თუ ვისთან ვიყავი, რა უნახე და მცხვენოდა, რომ მათ მოვატყუილებინე ჩემი თავი, რისთვის....

სხვათა შორის მე ჯერ არ ვყოფილიყავ ლუარსაზ ორბელიანოვთან, რომელიც ჩემი ბიძაშვილია, და გავიგე, რომ ძლიერ მებღურებოდა, ბოლოს გადავწყვიტე მასთან წასვლა. მე იქ ძლიერ კარგად მიმიღეს და კიდევაც მოისურვეს, რომ ბინად მათთან ვყოფილიყავ, მაგრამ მე ბოდიში იმით მოვიხადე, რომ კახეთში მალე წავალ მეტქი.

ორი დღის შემდეგ თ. ელ. ერისთავი მოვიდა ჩემთან, მითხრა, რომ ყველანი მე მიცდიან ი. ფალავანდოვთან და მთხოვრ წავსულიყავი იქ. მე აქ ისევ შევხვდი ზემოხსენებულ პირთ, რომელთაც მკითხეს გადავწყვიტე თუ არა მონაწილეობა მივიღო მათთან ერთად. მე გამოუცხადე, რომ მხოლოდ მაშინ დავთანხმდები, როცა ამ საქმეზე მომელაპარაკებიან თავადები: მუხრანსკი, ლუარსაზ და მამუკა ორბელიანები, თ. ერისთავები და გენერალი ჰავკავაძე.

„ახ“ — წამოიძახა ი. ფალავანდოვმა.—„ეს მუხრანსკი მხოლოდ ხელს გვიშლის, ნეტავი მოხერხდებოდეს მისი საითმე დალუპ-

ვა. არ ვიცი—უნდა მოეწამლოთ მაინც იგი“ ..როგორ იზავ ამას“
 მეთქი. უთხარი მე. „აი ეს არის საქმე“ სიცილით დაურთეს სხეებმა.
 „რა ფიქრი უნდა მაგას, მე მას დავპატივებ სადმე. და რაღა შორს
 მივდივართ—ასლან ორბელიანოვთან—და ევცდები იქ მოეწამლო
 იგი. კიდევ სხეებიც მინდა მას მივყულო, მაგრამ. თქმას ვერ ვბე-
 დავ“. აქ ყველანი შეეხვეწნენ მას: „შენი კირი მე. თქვი. აქ ხომ
 ყველა ჩვენები არიან, თ. ზაქარია, რასაკვირველია არ გაგცემს“.—
 „მაშ იცოდეთ, რომ ჩემი ძმა ძალიან გვიშლის ხელს“. აქ კი ყველანი
 გაჩუმდნენ, ბოლოს გადაწყვიტეს შემახვედრონ ლუარსაბს, და უნდა
 გამოეტყუდნენ, რომ მინდოდა გამეგო, ნუ თუ ეს ვაებატონები უფრო-
 სების დაუხმარებლად აპირებდნენ რამეს. ამიტომ ეთხოვე
 ელიზბარს, მოეხერხებინა ჩემი შეხვედრა ლუარსაბთან. ორი დღის
 შემდეგ მიგვიწვიეს ლ. ორბელიანთან. შუადღის 4 საათზე თ.ლ. ორ
 ბელიანმა მთხოვა როგორც ძმას. რომ მასთან სრულიად შინაურუ-
 ლად ვიყო და მითხრა: „ჩემო ძმაო. ზაქარია. რასაც თ. ელიზბარი
 გუბნება ეს ახალი ამბავი როდია, ჯერ კიდევ შარშან ვიცოდი მე
 ეს ყველაფერი და ვცდილობდი მომეფიქრებია. თუ როგორ უფრო
 ადვილი იქნებოდა ამ საქმის სისრულეში მოყვანა და გარწმუნებ,
 რომ საკმარისია შევჯდე ცხენზე—და ყველა რუსეთის ქეშევრ-
 დომნი—თვით ის პოლონელებიც კი, რომლებიც აქ იმყოფებიან—
 ისინიც კი ჩვენს მხარეზე იბრძოლებენ. მე ვგულისხმობ ყველა რუ-
 სეთის ქეშევრდომებს: ფათრებს. ქართველებს. სომხებს და ყველა აქ-
 ამიერ—კავკასიაში მოსახლე ხალხებს. საკმარისია მხოლოდ ეს ისე
 ყოფილიყო მოფიქრებული, რომ დანიშნულ დღეს არ შეეცდეთ.—
 შე მოვიფიქრე დავუცადოთ იქამდის. ვიდრე აქ შეიყრებიან თავად-
 აზნაურნი არჩევნებზე—მაშინ გაიგებ შენ რაც ყოფილა შენი
 ლუარსაბი“. ..ერთი მითხარი თავადო. თქვენ როგორ ფიქრობთ
 დათანხმდება თუ არა თქვენისივე ჭავჭავაძე“. ეკითხე მე. „არ და-
 თანხმდება და—ის აქვე ახლოს სცხოვრობს—მას პირველს წა-
 შოვაგებთ ხანჯალზე... ანდა რას წარმოადგენს იგი. არაფერს. როცა
 თავადები შეიყრებიან. შენ მაშინ ყველაფერს გაიგებ. იქამდის კი მე
 მოველაპარაკებო ალექსანდრე ჭავჭავაძეს, და თითონვე მელაპარაკება
 ის ამ საქმეზე, მან დიდი ხანია ეს იცის. მაშ ასე. თავადო, ნუ გე-
 ფიქრებათ. იყავით მასთან გულახდილი“. ბოლოს გენერალ მაიორ
 ალ. ჭავჭავაძემ მიმიწვია თავისთან თ. ელიზბარის საშუალებით.
 ნაშუაღლეის 5 საათისათვის მივედი თუ არა მასთან — იქ დამ-
 ხვდა ლუარსაბ ორბელიანი, ნახევარი საათის შემდეგ თ. ჭავჭავა-
 ძემ შემიწვია მეორე ოთახში. სადაც ლუარსაბიც შემოგყვა“. თა

ვადო ზაქარიაე დიმიტრის ძე, მითხარით რას ფიქრობთ ჩვენ საქმეზე"—მითხრა ჰავჭავაძემ და შეენიშნე, რომ ის ძალიან ლელავდა. „მე ვფიქრობ—უპასუხე მე მას თვალთმაქცურად—რომ რაკი თქვენმა ბრწყინვალეებამ მე ამ დღად საქმეზე მიმიღო, ალბად ბევრი რამ გექნებათ მოფიქრებული. მე გეტყვით თავადო, რომ ერთ თქვენ სიტყვას მთელი საქართველოს შეიარაღება შეუძლიან, რადგან ყველა მხოლოდ თქვენს ბრძანებას და ელის და ყველანი უკვე მზად არიან გემორჩილონ“. ის უფრო მეტად აღელდა და თქვა: „ყველა კარგია... მაგრამ რით... ჩვენ დავიღუპებით... სპარსელები, თურქები, ლეკები გაცილებით უარესი არიან რუსებზე. მე უკვე ვიფიქრე და გადავწყვიტე ყველას ვთხოვო, რომ ამაზე ნულარ იფიქრებენ. მართალია რუსებისაგან შეიძლება განვთავისუფლდეთ მაგრამ სპარსელები დაუყოვნებლივ წალეკავენ საქართველოს, იმათ ეხლა 200 ათასი ჯარი ჰყავთ—ჩვენ მთლად დავიღუპებით. მაშ ასე ჩემო ბატონო, ურჩიეთ ყველას, ვინც თქვენ გარწმუნებენ, ლუარსაბ, რომ ეს საქმე ჩუმად და წყნარად გაათავონ. ღმერთმა დაიფაროს რამე გამოაშკარავდეს, ჩემი მხრით კი გაძლევთ პატიოსან სიტყვას, რომ მე არასოდეს აღარაფრის გაკეთება არ შემიძლიან და თქვენ გირჩიეთ გაათავოთ. რას ვიზამთ... არასგზით არ შეგვიძლიან რუსებისგან განთავისუფლება... მაშ ვიყოთ კეთილი და ემსახუროთ მართლმადიდებელ მეფეს, ლუარსაბ, შენ შეგიძლიან ყველანი გააფრთხილო და დაარწმუნო თორემ ღმერთს ვფიცავ, დავიღუპებით“. მე გამოვეთხოვე და წავედი ლ. ორბელიანთან, სადაც იყო აგრეთვე ელიზბარ ერისთავი.

„ჩემო ელიზბარ ყველაფერი გათავდა, ჰავჭავაძე არა თანხმდება და შენ აიღე შენს თავზე შრომა უთხარი ყველას. რომ კრინტი აღარ დაძრან“

მე გამოვეთხოვე ლუარსაბსაც და იმის შემდეგ მასთან აღარ ვყოფილვარ. მეორე დღეს მოვიდნენ ჩემთან თავადები: ალ. ორბელიანი და ბიძინა ერისთავი. მე იმათ გამოუცხადე. რაც თ. ჰავჭავაძემ ილაპრაკა და უთხარი: „აი ჩემო ბატონებო, ხომ ხედავთ რიგიანი ხალხი არ თანხმდება, რადგან ეს შეუძლებელი საქმეა“ მეთქი. ალ. ორბელიანმა თქვა: „ჰავჭავაძე უსვენდისოა, წარსულ წელს მე დამავალეს მიმეწერა აღექსანდრე ბატონიშვილისთვის და ეხლა კი უარს ამბობს, მაგრამ რა გაეწყობა... მშვიდობით ბრძანდებოდეთ“—ო და ამის შემდეგ მთელი კვირის განმავლობაში არსად გავსულვარ.

ბოლოს დავიბარე ს. დოდაევი და ვთხოვე ეცნობებია ეს საქმე გათავდა თუ არა, იმან გამომიცხადა, რომ ამაზე უკვე აღარავინ ფიქ-

რობს. ნციჩე სიჩუჲს ნემდეგ ნე უთხარ მას: „უპატივემულესო, სოლომონ რვანეს ძეჲ მითხარით გულახდით როგორ დაგებადათ ეს აზრი თავში ან დიდ საქმეში გარეულობავ, ნენ ხომ ოჯახის პატრონი ხარ, შვილი გყავს, ნუთუ ღმერთისა არ გეშინიან“. „უხ, თავადო, ეველაფერი ეს მე შთამაგონა ბიძა თქვენმა ოქროში ბატონიშვილმა, რომელიც მე ნფარველობას მიწედა და რომელიც ამ საქმეში გარეულია“ მიპასუხა დოდაშვილმა და მთხოვა როცა აღექსანდრეს¹⁾ ვნახადი, მეთხოვნა, რათა აღარ ეფიქრა იმაზე, რაც იყო წინად.

რამდენიმე დღის შემდეგ ზოვიდა ჩენთან აღ. ორბელიანი და დაუინებით მთხოვა მასთან წაესულიყავ. მასთან რომ მივედი მათხრა, რომ ზოვიდა თათარი მოლა ზამანი და კიდევ სხვა თათარი და რომ ერთ ამ თათართაგანმა მას ყურში უთხრა, ვითომც ვილაც პორჩალოელ თათარს ეთქვას მშსთვის, რომ აღექსანდრემ შარშან წერილი მისწერა. აღ. ბატონიშვილს და რომ აღექსანდრე თათრებს აიარალებსო. მე მაშინვე მოვიბმე ის თათარი და სასტიკად აუქრძალე ამ გვარი რამის გამეორებაო. მიამბო ყველაფერი ეს აღექსანდრემ და მთხოვა ზერჩია, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყო, მაგრამ რადგან სტუმრებმა მრავლად მფიყარეს თავი, ამიტომ გამიწვია ი. ფალავანდოვთან, რომელთან მისვლისთანავე აღექსანდრემ უამბო მასაც ყველაფერი და მთხოვა კვლავ რჩევა, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყო. მე ვთხოვე აღექსანდრეს გულწრფელად ეთქვა, თუ როგორ, რა მისწერა და ვისი დარიგებით. „ჩემო ძმაო ზაქარიაჲ უნდა გამოგიტყდე რომ შარშან მე და თამარ ბატონივილი ვაპირებდით ვითომდა იერუსალიმში წასვლის საბაბით აღექსანდრე ბატონიშვილის ნახვას, მაგრამ შემდეგ გადავიფიქრეთ და ლუარსაბმა, მამუკამ, ქავჭავაძემ და ყველა სხვებმა მაიძულეს მიმეწერა მისთვის წერილი. რომელიც გავატანე მოლა ზამანას და ერთ სხვა თათარს, და აი შეფიქრობ, რომ ამ მეორე თათარმა ეს ვილაცას უამბო, რომელსაც შეუძლიან ყველაფერი მთავრობას აცნობოს და მაშინ მე დაეიღუპებიო... აი ხომ ხედავთ რა მდგომარეობაა ისევე მე უნდა გადავწყვიტო რაზე, თორემ უბრალოდ შემოიპყრობენ და მაშინ მშვიდობით. აქ იყო აგრეთვე თ. გუხარია ერისთავი. ამის შემდეგ ისევე აღ. ორბელიანის სახლში დაებრუნდით და ხანმოკლე საუბრის შემდეგ რომელიც ამ საქმეს არ შეეხებოდა, აღექსანდრემ...¹⁾ ლიტრა, რომელშიაც არ ვიცი რა ქალაქები ქონდა და ცეცხლში შეყარა. მე ვკითხე მაგას რათ შერები შეთქი. „ეს პროკლამაციებია, რომლებიც შარშან დაე-

¹⁾ სწერია... ჩხუჩა პოხ..., ამის შემდეგ ერთი სიტყვა, რომელიც ლიტრის ადგილმდებარეობას უჩვენებს, ვერ იკითხება.

წერთ. დევ დაიწვას, სულ ერთია ჩვენ ისინი აღარ გვეკირდება“-ო. მე გამოვეთხოვე და სახლში წავედი. მეორე დღეს დავიბარე ჩემთან დოდაევი, რომელიც მაშინვე მოვიდა. მე ეთხოვე მას ეშოვა ჩემთვის ფული. რომ გადამეხადა სახლის ქირა. მან ჩაიხე თავისთან მიმიწვია და აღმითქვა, რამოდენიმე ფულის მოცემაც. დოდაევთან რომ მივედი. იქ დამხვდა გუბერნატორის მდივანი და ერთი საათის შემდეგ ელ. ერისთავიც მოვიდა. ჩაის შემდეგ მოხელე წავიდა. მე ვკითხე ელიზბარს ყველაფერი გაათავეს თუ არა. „ყველაფერი, ყველაფერი მიპასუხა მან — გარწმუნებთ. რომ მე ამის შემდეგ არასოდეს აღარაფერს არ გაეკეთებ და მხოლოდ მეურნეობას მოვიკიდებ ხელს“-ო. გამოთხოვებისას მთხოვა ლუარსაბთან წავსულიყავ, მაგრამ მე უარი უთხარი.

ის იყო მაგიდასთან ესხდებოდით და მდივანი ისევე დაბრუნდა. ვახშმის შემდეგ ფული მივიღე და სახლში დაებრუნდი. აქ დავიწყე ფიქრი. რომ მადლობა ღმერთს ყველაფერი გათავდა. თუმცა მე ეთხოულობდი საქართველოში გადმოყვანას. მაგრამ ღმერთმა დანიშნა. ხვალვე წავალ და რაც კი ვიცი, განუცხადებ წებების უფროსს. თანაც საგზაო ხარჯს ეთხოვ და ისევე პეტერბურგისაკენ გავემგზავრებ... ღმერთმა დაშიფაროს ასეთ ჩათვსავებთან ცხოვრება. მეთქი. დილით ადგომავერც კი მოეასწაოი. რომ უკვე დამაპატიმრეს

„კაპიტანი ჯაქარია ჩელოყაევი“.

ჯაალ ავთანდილაშვილის პირველი ჩვენება (I, 43-53.)¹⁾

„1832 წ. დეკემბრის 13-სა დღესა, მე ამის ქვემოთ ხელის მოწერი ტფილისის გიმნაზიის მასწავლებელი ჯაალ სტეფანეს ძე ავთანდილოვი საგანომძიებლო კომისიის წინაშე ჩემი ნებით აღიარებამს ნადაგზე ვაცხადებ: რომ რადგან თ. ვახტანგ ორბელიანს ვიცნობდი. ამიტომ ზოგჯერ დავიარებოდი ხოლმე მასთან დროს ვასატარებლად. სადაც ჩვენ ერთად ხშირად ეკითხულობდით ხოლმე მის მიერ ს. პეტერბურგიდან ჩამოტანილ საუკეთესო ნაწარმოებებს. რომელთა შესახებაც მსჯელობას ემართავდით ხოლმე: ის ხშირად ჩიოდა ხოლმე, რომ ისეთი ქალაქის წემდეგ, როგორიც არის პეტერბურგი, სადაც აღაშინას ადვილად შეუძლიან ყოველგვარი კმაყოფილება მიიღოს. ის ტფილისში მოწყენილობას გრძნობს და ამიტომ სურს გაიჩინოს ახალგაზრდა ნაცნობები. რომლებთანაც შეიძლება ტკბილად

¹⁾ მიღებულია კომისიაში 1832 წ. 13 დეკემბერს.

გრიგოლ ორბელიანი
(მწერალთა მუზეუმი)

დროს გატარება თ. ვახტანგ ორბელიანი, ჩემთან შეხვედრისას, ზში-
 რად მპატივობდა ხოლმე სასიეროდ თავის-ბაღში ან ქალაქ გარედ-
 და მეც უარს არ ვეუბნებოდი ყოველთვის. ამნაირად დღითი—დღე
 უფრო მიახლოვდებოდა იგი და მეგობრობაც უფრო მჭიდრო ხა-
 სიათს იღებდა; მან მთხოვა უფრო ზშირად მევლო მასთან, ბოლოს,
 მგონია 1831 წლის უკანასკნელ მესამედში, — თვე და რიცხვი არ
 მახსოვს, — თ. ვახტანგ ორბელიანმა მითხრა: მე მჯერა, რომ შენ
 ჩემი მეგობარი ხარ, ამიტომ მინდა შენთან გულწრფელი ვიყო, იცო
 თუ არ ჩემო კარგო, რომ არიან ისეთი ხალხი, რომელთაც სწყურათ
 ჩვენი სამშობლოსთვის თავისუფლება. ამგეარი შეხვედრით გაკერ-
 ვებულმა ვკითხე, თუ ვინ ბრძანდებიან ისინი, რომლებიც ასე გა-
 რუსჯელად ფიქრობენ ანაზე, ამასთანავე არც გიჩრეე შენ მაგ გვარ
 საქმეებში ჩარევასმეთქი. მან მიპასუხა: „ნუ გეფიქრება, მრავალ წარ-
 ჩინებულ ქვეიან ადამიანებს აქვთ ამისთანა განზრახვა, გთხოვ არაეის
 არ უთხრა ეს“ — და მაშინათვე სხვა საგანზე დაიწყო ლაპარაკი, და
 მალე კიდევ დაეშორდი მას. აი ჩემი იმ თავადებთან ნაცნობობის
 დასაწყისი, რომლებიც თეკლა ბატონიშვილის სახლში დაიარებო-
 დნენ. როდესაც ამ წლის დასაწყისში თავად ვახტანგ ორბელიანმა
 ვეთხოვა მე და მასწავლებელ უფიანოვს აგველო როლები მის მიერ
 რუსულიდან ქართულად გადათარგმნილი კომედია „МРАВОУМІЯ ПЯУ-
 ІОУМІ“ — იდან, მაშინ ჩვენ ზშირად დავიარებოდით რეპეტიციებზე,
 რომლებიც შეწყდა იმის გამო, რომ არ აღმოჩნდა თანხა მის დასადგ-
 პელად. გაზაფხულის დამლევს თუ ზაფხულის დასაწყისს (მომდინარე
 წლისა), თვე და რიცხვი არ მახსოვს, თ. ელიზბარ ერისთავმა დამპა-
 ტიჯა სადილად, სადაც იყვნენ თავადები: ალექსანდრე და ვახტანგ
 ორბელიანები, გიორგი ერისთავი,) რომელიც ეხლა უკვე პრაპორშჩი
 კია), მასწავლებლები: დოდავი და უფიანოვი, სოლომონ რაჭმა-
 ძე და არტელერიის პრაპორშჩიკი დიმიტრი ერისთავი, რომელიც იქ
 გამაცნო ელიზბარმა, მე უკან ნომყვა „სუდა ი რასპრავის ექსპედი-
 ცია“ — ში მომუშავე თარჯიმანი იოსებ მაშაცოვი, გაშალეს, სადილი,
 რომლის დროსაც გარეშე საგნების გარდა ილაპარაკეს სასწავლებ-
 ლების სიმციროს შესახებ საქართველოში და რომ ქართველი ახალ-
 კაზრდობის წარმატებით და სწრაფად განათლებისათვის მთავრობამ
 უფილისში უნდა დაარსოს უნივერსიტეტი, სამხედრო კორპუსები და
 სხვა სასწავლებლები. აქ აგრეთვე აღიარებულ იქნა სიყვარული თა-
 ნამემამულე ქართველი ბატონიშვილებისადმი, რომლებიც პეტერ-
 ბურგში იმყოფებიან და რომ ზოგიერთ მათგანს განათლების, კეთისა

1) გ. დავითის ძე ერისთავი

და ცოდნის მიხედვით ადვილად შეუძლიანთ დაიჭირონ მინისტრის თანამდებობა უცხო სახელმწიფოებში („...Здесь также одобрено мнение, и отечественными грузинскими царевичей в Петербурге пахотались и даже образовались некоторые из них, как будто бы по уму и талантам легче способным занять должности министров в иностранных государствах“). ზაფხულში ალ. ორბელიანი ოჯახით მოვიდა თავის ბაღში. როგორც ალ. ორბელიანი, აგრეთვე დიმიტრი და ელიზბარ ერისთავები შეფერებოდნენ, მარწმუნებდნენ, რომ ისინი ჩემი მეგობრები არიან და კიდევ შემდურებოდნენ, რომ მათთან იშვიათად დავდივარ, ხოლო ზოგჯერ მელაპარებოდნენ იმ შევიწროვებაზე, რომელსაც ქართველები განიცდიდნენ რუსი მთავრობისაგან, ჰკიცხავდნენ გიორგი მეფეს, რომელმაც საქართველო გადასცა რუსეთს; იმისდა მიუხედევად, რომ მე ყოველთვის ეცდილობდი გავქცეული მათ ამგვარ ლაპარაკს და უმტკიცებდი წინააღმდეგს — ისინი ყოველთვის ცდილობდნენ გავმტყუნებინე. ერთ კვირა დღეს თ. ელ. ერისთავმა მნახა ვახტანგ ორბელიანთან და ორივე სადილზე დაგვპატიჟა. მე და ვახტანგი მივედით მასთან პირველ საათზე. მან მაწინათვე გამოიტანა სადილი და ჩვენ სამმა და მისმა ძმამ დიმიტრიმ ერთად ვისადილეთ. სადილის დროს ელიზბარმა, რომელიც ძლიერ გატაცებულია პოლიტიკით, დაიწყო მასზე მსჯელობა, აგრეთვე ჩიოდა, რომ თ. ერისთავებმა დიდი ზიანი განიცადეს ყოფილი მთავარ ვამგისაგან (внѣшн. гласности намянутому), რომელსაც თითქმის სურდა ეველიდგანე ერისთავების კუთვნილი ოსები ხაზინისათვის გადაეცა. სადილის შემდეგ იქ მოვიდნენ გუსარი კორნეტი გიორგი ერისთავი და ალ. ორბელიანმა პირველმა მოჰკიდა ხელი თ. ვახტანგ ორბელიანს და დიმიტრი ერისთავს და უთხრა გავიაროთო, მე კი ელიზბარს მასპინძლობისთვის შადლობა მოვახსენე და დაუყოვნებლივ გამოვედი. მაგრამ ელიზბარმა დაჟინებით მთხოვა ჩაიზე მიესულიყავი. საღამოს მოვიდა ჩემთან მასწავლებელი ყიფიანოვი, რომელსაც გამოუცხადე, რომ ელიზბარმა ჩაიზე დამპატიჟა და მივეცი წინადადება ისიც ჩემთან ერთად წამოსულიყო, რაზედაც ის დამეთანხმა. მე და ყიფიანოვი მივედით ელიზბართან, სადაც გიორგი ერისთავს შემოხვეოდნენ თავადები: ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანოვები და ორივე ძმანი ერისთავები¹⁾. მას ხელში ეჭირა ფანჯარი და ქალაქი და უამბობდა ვარშავის აღებას, აღნიშნავდა რა შეუჩერებლივ ორივე ქალაქზე ორივე არმიის ჯარების განწყობას: რამდენიმე ხნის შემდეგ მოვიდა თ. ი. ფალავანდოვი, რომელიც ჩვენ საერთოდ მოგვესალ-

¹⁾ ელიზბარი და დიმიტრი

ნა და დაიწყო ლაპარაკი უფრო თ. აღ. ორბელიანსა და ელ. ერის-
 თავთან, არა ხმა მალლა, ხანდისხან მიმართავედა ხოლმე აგრეთვე
 ნაცნობებს: მე და ყოფიანოვი კი, რადგან არ ვიცნობდით ფალავან-
 დოვს, გავმორდით და ცალკე ვლაპარაკობდით სხვებთან ერთად.
 თ. ი. ფალავანდოვი ცოტა ხნის შემდეგ აღ. ორბელიანთან ერთად
 წავიდა, თუმცა მათ ელიზბარმა ბევრი სთხოვა, მაგრამ არ დარჩენ.
 მიმავალმა ფალავანდოვმა თქვა: „ბატ-ბო გთხოვთ ხეალ ყველანი
 ჩემთან მობრძანდეთ ვახშამზე“. ჩვენ დავრჩით ვახშამთ ელიზბართან,
 რომელიც ვახშმის დროსაც განსაკუთრებული კმაყოფილებით გვიამ-
 ბობდა პოლონეთის ომზე და უწოდებდა მას სამშობლოსათვის კე-
 თილშობილ აჯანყებას. მან აქ, სხვათა შორის, თქვა: „ბატონებო,
 წარმოიდგინეთ დიმიტრი ბატონიშვილმა მოინდომა სამსახურში
 შესვლა და შევიდა საგარეო საქმეთა კოლეგიაში და რა მოხდა —
 იგი მეთოთხმეტე კლასით მიიღეს. როგორია ეს სამეფო სისხლისა-
 თვის? ისამით შეურაცყოფილი დარჩა და მაშინათვე მიატოვა სამსა-
 ხური“. მეორე დღეს გიმნაზიაში მე და ყოფიანოვმა მოვილაპარაკეთ
 არ წაესულიყავით ფალავანდოვთან ვახშმად, რადგან ჩვენ მას არ
 ვიცნობდით და სამსახურის გამოც, მაშინ იყო გიმნაზიაში საჯარო
 აქტი, ვერ მოვახერხეთ წასვლა და ჩვენ იმ დამეს იქ არ ვყოფილ-
 ვართ. და ბოლოს, მგონია ეს იყო ამა წლის ოქტომბრის 15-ს,— ე. ი.
 ტფილისის გამნაზიაში მომხდარი საჯარო აქტის მეორე დღეს, სალა-
 მთ გვიან დაებრუნდი სახლში აბანოდან, დამხვდა ელ. ერისთავის
 ბარათი და ვახტანგ ორბელიანოვის ბიჭი, რომელსაც ეს ბარათი ჩემ-
 თან მოეტანა. ბარათში ელიზბარი მწერდა, რომ თუ მას მე ოდნავ
 პატივს ვცემ და ვაფასებ. ნეგობრობას და ის მიყვარს, დაუყოვნებ-
 ლოდ მივიდე იქ. სადაც ის არის, მაგრამ მეშინოდა გაციებისა და ბიქს-
 დავაბარე, რომ არ შემიძლიან წასვლა, გავიხადე და ლოგინში
 ჩავწექი, მაგრამ მალე ისევ დაბრუნდა ის ბიჭი და აღ. ორბელიანის
 სახელითა მთხოვა წაესულიყავ. რადგან არ მონეშენენ, ამიტომ იძუ-
 ლებული ვაგზდი ჩამეცვა და წაესულიყავ თეკლა ბატონიშვილის
 სახლში. კიბებებზე შევდგი თუ არა ფეხი, შემეგება აღ. ორბელიანის
 კაცი და მითხრა, რომ თავადი სახლში არ არის და რომ მისი ბატო-
 ნის დეალებით მთხოვა გავყოლოდი მას, რომელმაც მიმიყვანა სა-
 ქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორის სახლთან, დამტოვა ეზონი,
 თითონ კი ქვემო სართულის შიგნით ოთახებში შევიდა, რამოდენიმე
 წუთის შემდეგ დაბრუნდა და მითხრა: „მობრძანდით თავადი აქ
 არის“-ო. შევედი და ოთახში დამხვდნენ: ი. ფალავანდოვი, ორივე

და ორბელიანოვები. ე. ი. ალექსანდრე და ვახტანგი, კორნეტი გიორგი, არტილერიის პრაპორშჩიკი დიმიტრი და ელიზბარ ერისთავები, აგრეთვე მასწავლებელი ყიფიანოვი. მივესალმე ყველას. დამსვენს და ფალავანდოვმა უბრძანა ჩემთვის ჩაის მოტანა, რის გათავების შემდეგაც თ. ი. ფალავანდოვმა დაითხოვა რა ოთახიდან ბიჭი, თითონ მიკეტა კარები და დაჯდა, მაშინ ელ. ერისთავი გვარწმუნებდა ყველას, რომ აქ ყველა მეგობრები ვართ და ამიტომ გულახდით ლაპარაკი შეიძლებაო. პირველმა თითონ დაიწყო კიცხვა აქაური დაწესებულებებისა და ამტკიცებდა, რომ ვითომ მთავრობა ყველაფერს ართმევს: გლებებსა და მიწებს და რომ საზოგადოებაში არ მოიპოვება არც ერთი პატრიოტი, რომელმაც უნდა მოაგონოს რუსეთის მთავრობას, რომ საქართველო დაპყრობილი არ არის და ის თავისი ნებით შევიდა რუსეთის სამეფოს მფარველობაში. მივხვდით მე და ყიფიანოვი, რასაც ნიშნავდა ელ: ერისთავის წინასიტყვაობა და გაგვეცინა, ხოლო ელიზბარმა იმ წამსვე დაგვიყვირა: „რა გაცინებთ, აქ სასაცილო არაფერია, ჩვენ აქ შევიკრიბეთ არა სიცილისათვის, არამედ დიდი საქმის გადასაწყვეტად, რომელზედაც დამოკიდებულია ბედი ჩვენი სამშობლოსი, და ყოველი ქართველისა. მასხრობა სხვა დროს შეიძლება“-ო. ბოლოს სთქვა, რომ მე თქვენ დიდი საიდუმლოება უნდა განგიცხადოთო. ყველა ჩვენგანი, ვისაც კი უყვარს საქართველო და უნდა დაუბრუნოს მას ძველი დიდება, დღეიდან იმის ზრუნვას უნდა შეუდგეს, რომ როგორმე გაანთავისუფლოს იგი რუსეთისაგანო. ამ დროს მე ვკითხე: „ჩემო ელიზბარ, ეგ რე მსუბუქად რათა მსჯელობ ასეთ დიდ საქმეზე, აბა ერთი მითხარი ვისი იმედი გაქვთ და რა საშუალება მოგეპოვებათ ამისათვის“ მან მიპასუხა, რომ ამ განზრახვის სისრულეში მოყვანა არც ისე ძნელია, როგორც შენა გგონიაო, მით უმეტეს, რომ საქართველოში მცირე ჯარია, რუსეთი, პოლონეთის ომის შემდეგ და ხოლერის განო, გაქრევებულ მღვანარეობაშია და არ შეუძლიან ჯარის გამოყვანა საქართველოში რომ რამე მოხდესო, და გარდა მაგისა ჩვენ არ გვჭირია დიდი თადარიგები, როგორც ეს პოლონეთსა ჰქონდა, თვით ბუნების მიერ არის საქართველო გამაგრებული, საჭიროა მხოლოდ გადავლობოთ საქართველოს სამხედრო გზა და მაშინ ჩიტიც ვეღარ ვადმოფრინდება კავკასიის მთებზეო. შემდეგ სიტყვა ჩამოართვეს ალ. ორბელიანმა, დიმ. ერისთავმა და ი. ფალავანდოვმა...¹⁾ არტილე-

¹⁾ ერთი სიტყვა არ იკითხება.

რიის, ხაზინისა და მარაგის ხელში ჩაგდება ადვილიაო. ამასთანავე ფალავანდოვი ირწმუნებოდა, რომ ის პირველი შემთხვევისათვის გამოიყენებს მხოლოდ ტფილისის ხელოსნებს. ის ისე დაახლოვებულია მათთან, რომ არაფერ უნდა არ ეტყვის. მე მინდოდა ჩამეშალა მათი გეგმები და უთხარი: „ქალაქში მყოფი რუსები საკმარისია იმი სათვის, რომ ქართველები დაამარცხონ, ხოლო თუ ისინი ვერ ჩაიგდებენ ხელში აღნიშნულ იარაღებს, და სანოვაგეს. მაშინ რითი ნუბავთ იმოქმედონ“. ელიზბარმა, რომელიც განუსაზღვრელი სიყვარულის გამო ენთუზიაზმით იყო აღსაყვანი, არა თუ არ მიაქცია ყურადღება ჩემ სიტყვებს, არამედ გაჯავრებით, ბრძანების მსგავსი კილოთი, მითხრა: „თუ შეიძლება ნუ მიშლი, შენ მე მთლად მამასხარავებ მათქმეინე ბოლომდის; რა დაგემართა, ყოველთვის წინააღმდეგს ამბობ. როგორ თუ რით ვიმოქმედოთ. რა კითხვაა ეს: ჯერ ჩემ გლეხებს გავაკეთებინებ თოფის წამალს ჩემი ხელმძღვანელობითაო“. დავრწმუნდი, რა რომ ძნელი იყო მათი სწორ გზაზე გამოყვანა, უცხო სახლში მოსალოდნელი უსიამოვნებათა თავიდან აცილების მიზნით, გადაწყვიტე არა თუ საწინააღმდეგო მეთქვა რაზე. არამედ სრულებით გავჩუმებულიყავ.

• თ. გ. ერისთავი: „ტყუილად ჯაერობ ელიზბარ, ასეთი დიდი საქმის შესახებ მსჯელობის დროს დაბრკოლებებიც უნდა იქნეს გათვალისწინებული“. ამავე დროს დაიყვირა ვახტანგ ორბელიანმა: „რას გავს ეს, მხოლოდ ელიზბარი ლაპარაკობს და სხვას არაფერს აძლევს ნებას ნახევარი სიტყვა გამოთქვას. მომისმინეთ, ეგებ მე უკეთესი რჩევა მოგცეთო, მაგრამ ელიზბარ და დიშ. ერისთავებმა არ დააცადეს ლაპარაკი და უთხრეს: „შენ ძმაო, ჯერ პატარა ბიჭი ხარ, ამ საგანზე მსჯელობა რა შენი საქმეაო“. შემდეგ განაგრძო ელიზბარმა: „თ. მუხრანსკი ამასში ბევრს ხელს გვიშლის“. ფალავანდოვი: „ტყუილად სწუხარ, მუხრანსკის მოშორება ადვილია, მე მინდა მას ზოგიერთი სხეებიც გავუყოლო თან, მაგრამ ვერ გამიბედნია თქმაო“ და ელიზბარს რალაც უთხრა ყურში.

ელიზბარი: „როგორ შეიძლება, ის ჩვენთვის საჭიროა, განათლებული კაცია“ როდესაც ყველამ მოითხოვეს, რომ ფალავანდოვმა თქვას ვისი გამგზავრება უნდა მუხრანსკისთან ერთად, მაშინ მან უპასუხა: ჩემი ძმა ნიკოლოზია“. დიშიტარი: „მოვკლათ მუხრანსკი და...“¹⁾ ალექსანდრე, გიორგი და ვახტანგი: „არა. ის რომ მოკლათ

¹⁾ ერთი სიტყვა არ იკითხება. ალბად ნიკოლოზ ფალავანდიშვილს გულისხმობდა.

საზოგადოება რას იტყვის, საერთო უკმაყოფილებას გამოიწვევს, შენ არ იცი ელიზბარ, როგორ აფასებენ მას თავადები, აზნაურები და ვანსაკუთრებით კი სომხები. უკანასკნელნი არც ერთ ქართველს ისე არა სცემენ პატივს, როგორც მუხრანსკების გვარს. არა მისი მოკვლა არ შეიძლება". ფალავანდოვი: „ციხეში მაინც გაეგზავნოთ". დიმიტრი ერისთავი (ალექსანდრეს, გიორგის და ვახტანგს) მე გამოვიცან მიზეზი, რატომ არ გინდათ მისი სიკვდილი... იგი ბატონიშვილი (თეკლა) გაჯავრდება, მუხრანსკი ხომ თქვენი ბიძაა. ელიზბარ: „(სიცილით) ნათესაობა რა შუაშია. ის ამ შემთხვევაში სრულად გარეშე საგანია. მაშის მოკვლაც შეიძლება უთანხმოების დროს, არა თუ ნათესაებისა" და ღიმილით, რომელიც აღსაყვამ იყო რაღაც შუკრისძიების გრძობით, ყვიროდა, ის აუცილებლად უნდა მოვკლათო. ფალავანდოვი: „რათა ხალხს მოვაჩვენოთ, რომ მუხრანსკი ჩვეულებრივი სიკვდილით გარდაიცვალა, — შეიძლება იგი მოვწამლოთო. ამ დროს დიმიტრი ერისთავმა შეაწყვეტინა ლაპარაკი და მიმართა თავის ძმას: „ამაზე ლაპარაკი მერეც შეიძლება, ეხლა ეს მითხარი რამდენი მომხრე გყავს". — ელიზბარი: „რად გინდა ეს, სულერთია რამდენიც უნდა იყოს". დიმიტრი: „მინდა ვიცოდე". ელიზბარ: „კარგი ეხლავე გაიმბობ, დასწერე" მისცეს დიმიტრის ქაღალდი და მელანი. ალექსანდრე და გიორგი: — „ახ. რასა შერებით მაგის დაწერა როგორ შეიძლება". „დიმიტრი: — „არა უშავს რა ჩვენ მას ეხლავე მოვსპობთ". ელიზბარი: „ჩაგვწერე ჩვენ ყველანი". „დოდავეი და მამაკოვი, ჩოლაყაფევი და ერისთავის ორივე ძმები". „არა — უბასუხა უკანასკნელმა, ტყუილად ნუ ჩასწერთ ჩემს ძმებს, მე იმით არ გაუზიარებ". ელიზბარი ცოტა ხანს ჩაფიქრდა და მერე მიმართა ალექსანდრეს: „მითხარი შენი ჭირიმე, იქნება კიდევ გახსოვს ეინმე, რა თქმა უნდა ამაზედ უარს არავენ არ იტყვის, მაგრამ ეხლა არავენ მაგონდებაო", ალექსანდრე: „ჩასწერე თ. აბხაზოვი. ის ხომ პირველი პატრიოტი, რას იტყვი ელიზბარ, ხომ დათანხმდებ... ელიზბარ: „ის შეიძლება ჩაეწეროთ... და კიდევ ვინ მაზრებიდან... ნუ თუ ნათესაებს ვერ მოვიმხრობთ". ალექსანდრე: — მაგის ცოდნა ძნელია, ვისთვისაც არ გამოგვიცხადებია, იმის იმედი არ შეიძლება ეიქონოთ" მათ უნდოდათ განეგრძობთ, მაგრამ იქ შემოვი და საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორის მდივანი ბატონი ლიზოვსკი, რის გამოც ლაპარაკის სხვა რამეზე დაიწყეს და ის ქაღალდიც მოსპეს. ბ. ლიზოვსკი ჯერ ალ. ორბელიანოვს ესაუბრებოდა, შემდეგ მოგვიბრუნდა მე და ყიფიანოვს და დაგვიწყო ლაპარაკი ტფილისის გიმნაზიაში შემდგარ აქტის შესახებ და სხვადა-

სხვა საგნებზე. ამ საუბარში თუმცა ფალავანდოვი, ელიზბარ და ალ-
ორბელიანი ილებდნენ მონაწილეობას, მაგრამ ხშირად გეტოვებდ-
ნენ და სხვა ოთახში გადიოდნენ. მალე ვახშამიცი მოიტანეს, რომ-
ლის შექმნეგ ჩვენ დავიშალენით.

მეორე დღეს მე უამბე ყიფიანოვს როგორ შემიტყუილეს ფალგანი
დოვთან. მან მითხლა, რომ დაიჯერებ მეც ეგრე შემთხვევით მოვხვდი
იქო. ჩვენ- დავიწყეთ სინანული მათ გაცნობაზე და ვწყველიდით იმ
წუთს, როდესაც ორბელიანოვები გაეიტანით, ვარჩევდით საშუალე-
ბას, თუ როგორ დაგვეხწია თავი ამ საზიანო განზრახვიდან. ამის
ვარდა ისიც ვთქვი, რომ ფალავანდოვი ერთხელ გაქცეული იყო
და მასთან ნაცნობობა სახიფათოა, მთავრობა მას ცუდათ შეხედავს,
მე ხშირად უმარტაედი მას ამ საქმის ცუდ მხარეებს და ვეუბნებო-
დი, რომ თუკი ეს საქართველოს განმანათვისუფლებელნი ეხლავე
ასე ბრძანებლობის კილოთი გელაპარაკებთან, რა იქნება მაშინ, მა-
ვთ რომ გაიმარჯვონ. მაშინ ყიფიანოვი მიპასუხებდა ხოლმე: „ჩემო
ძმაო, მე სრულიად გეთანხმები, რომ ჩვენ ეგენი მოგვსაბობენ. ა. მარ-
ტო თავ. აბაშიძეები შესკამენ ყიფიანების საგვარეულოს, რომელთა-
ნაც შეურვიგებელ ბრძოლას აწარმოებდენ, ეხლა, მადლობა ღმერთს,
ვიღაცას შეგიძლიან მიმართო დანმარებისათვის და მაშინ, ხომ იცი
არაკი: ძლიერებთან ყოველთვის სუსტია დამნაშავე. მე სიცრლით
უპასუხე: „კმარა ძმაო!... აზნაურები უწინდებულად დაიწყებენ თა-
ვადების სამსახურსაო“. რაღვან მათგან თავის დაღწევა ძნელი იყო
და ეიცოდით რა რომ ამ თავადებს ყოველთვის შეეძლოთ ჩვენი
ზიანი, რათა დაგვეშვიდებია ისინი,—მე და ყიფიანმა მოვილაპა-
რაკეთ, მათთან შეხვედრის დროს მიგველო მონაწილეობა საერთო
საუბარში მხოლოდ გარეგნულად და არ გავგეწია არავითარი წი-
ნააღმდეგობა მათი სურვილებისათვის. ამ დროს ჩემთან მოვიდა
შასწავლებელი დოდაევი, რომელსაც უამბეთ ყველაფერი, რაც ფა-
ლავანდოვთან მოხდა. და როდესაც შევიჩვილეთ, რომ მათი მოუფიქ-
რებლობა ჩვენ დაგველუპავს, დოდაევმა გვიპასუხა, რომ მან ეს დი-
დი ხანია იცის, მათ რამოდენიმეჯერ შეხვედრია ფალავანდოვთან.
აფხაზოვთან და ჩოლაყაევთან, მაგრამ აქ საწიში არაფერია, რად-
ვან მათი განზრახვა არ წესრულდება, თუმცა ისინი იკრიბებიან ხოლ
მე, მაგრამ მათი ბჭობა არაფერ საფუძელიანს არ შეიტაცესო.

ამის შემდეგ მე აღარ ვყოფილვარ არც აფხაზოვთან; პრც ჩო-
ლაყაევთან და თვითონ ელიზბარი აღრევე მეუბნებოდან, რომ არ
ვეწყინოს შენ და ყიფიანოვი ყოველთვის ვერ იქნებით ჩვენთან, მხო-
ლოდ ნამდვილი წვერები შეიძლება იყვნენ საბჭოშიო: ე. ი. ალ. დრ-

ბელიანი და ძმა მისი დიმიტრი, იასე ფალავანდოვი, დოდაევი და სხვები, რომლებიც იქნებიან არჩეულიო.

ერთ უქმე დღეს სადილის შემდეგ მე და ყიფიანოვს ქუჩაში შეგვხვდა ელ. ერისთავი და ალბად იმიტომ რომ ჩვენ უფრო მეტად მივეზიდეთ, გვითხრა: „უნდა განხაროთ, მე ველაპარაკე გეარდიის კაპიტანს ჩოლაყაევსა და გენერალ-მიორ ლუარსაზ ორბელიანს ჩვენს განზრახვაზე და ისინი დათანხმდნენ. ამის გარდა მე იმედი მაქვს აგრეთვე ჩემი სიძის ალექსანდრე ჭავჭავაძისი, რომელთანაც მე უკვე მქონდა ლაპარაკი, მაგრამ კიდევ საჭიროა მასთან მოლაპარაკება. ეხლა ჩვენი საქმე უკეთ იქნება, რაკი ასეთი ხალხი გვყავს, სხვებიც შეიძლება შევიძინოთ“ო.

ამის შემდეგ როდესაც მე და ყიფიანოვს გვიხდებოდა ვახტანგ ორბელიანის ნახვა, მასთან უფრო მოურიდებლად ვლაპარაკობდით და ვეუბნებოდით ხოლმე, რომ შეუძლებელია მათი განზრახვის შესრულება და ვარწმუნებდით, რომ თუნდა იგი კიდევ შესრულდეს. მაინც უსარგებლო იქნებოდა, რადგან ნამდვილი საქართველო შესდგება ხუთი პატარა მაზრიდგან, დანარჩენი პროვინციები კი შეძენილია რუსების მიერ და მდგომარეობის ოდნავი ცვლილებების დროს გარს შემორტყმული ხალხები, როგორც არიან: სპარსელები, თურქები და მთილებიც კი, არა თუ წაგვართმევენ თავის 'ნიწა-წყალს', არამედ თვით საქართველოს დაპყრობას მოინდომებენ და მთლად გაგვწყვეტენ. ამის შემდეგ ნუ თუ საქართველოსათვის უმჯობესი არ არის განათლებული სახელმწიფოს მფარველობის ქვეშ ყოფნა, ვიდრე გაუნათლებელი ბარბაროსებისა და ქრისტიანების მტრების მონობა, რომლებიც შეეცდებიან ჩვენი ოჯახური სიმშვიდეც კი დაარღვიონ, რაც უკვე დამტკიცებულია ქართული მართველობის დროს.

თ. ვახტანგ ორბელიანი — მე თქვენ გეთანხმებით სავსებით და თვითონაც კი დარწმუნებული ვარ, რომ არ შესრულდება ჩვენი განზრახვა, მაგრამ რა ვქნა, გამოგიტყდებით, რომ ელიზბარისა შესინიან, ნიკორე წინააღმდეგობაც რომ გაუწიო, ყველგან გამაშავებს და შემარცხვენს, ამიტომ იძულებული ვარ ბრძად დავემორჩილო. მან იქამდის, ვიდრე თავისი ნებით აიღებდეს ხელს თავის განზრახვაზე, არაქრით არ შეიძლება მისი დარწმუნება, რომ სცდება, როდესაც ასე მსუბუქად ფიქრობს ასეთ დიდ საქმეზე. მე თქვენ გარწმუნებთ, რომ არა ქეშმარიტი სიტყვარული აიძულებს ელიზბარს ასე მოიქცეს, არამედ სურვილი მისი, რომ ისტორიაში მოჰყვეს.

როგორც ცნობილი პიროვნება, ის პატივმოყვარეა უსაზღვროდ, თვით ჩემი ძმა ალექსანდრე ნანობს, რომ ელიზბარს მიემზრო“-ო.

მგონია ნოემბრის დაბდეგ ვახტანგი მოვიდა ყიფიანოვთან სახლში. რომელთანაც ერთად მე გერმანულს ვმეცოდინებოდი, და გვთხოვა გაკვეთილის შემდეგ მასთან მიესულიყავით და დაუმატა, რომ მისი ძმა დიმიტრი ჩანოვიდა პეტერბურგიდან, რომელსაც გაგვაცნობს; გამოგვეთხოვა და წავიდა. გერმანული გაკვეთილის შემდეგ მე და ყიფიანოვი მივედით ვახტანგთან. იქ იყვნენ თავადები: გვარდიის კაპიტანი ზაქარია ჩოლაყაევი, ელიზბარ, დიმიტრი და კორნეტი¹⁾ ერისთავები, ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანები, მასწავლებელი დოდაევი და თარჯიმანი იოსებ მამაცოვი. იქ რომ მივედით დიმიტრი ერისთავმა და მამაცაშვილმა მითხრეს, რომ ორჯერ იყვნენ ჩენთან, მაგრამ სახლში არ დაეხვდი—მე ბოდიში მოვიხადე, რომ ყიფიანოვთან ვიყავი მეთქი. რამდენიმე ხნის შემდეგ ჩენთან შემოვიდა პეტერბურგიდან მოსული გვარდიის პრაპორშჩიკი დიმიტრი ორბელიანოვი, რომელიც მე და ყიფიანოვს ვახტანგმა მაშინათვე გაგვაცნო. აქ მათ ილაპარაკეს თანხების შოვაზე თავიანთი განზრახვის საჩქაროდ სისრულეში მოსაყვანად. ბ. მამაცოვმა უთხრა მათ, რომ მათი ფიქრი ნაადრევეა, შეეცადა ხელი აეღებინა ამ აზრზე, მაგრამ დაინახა რა, რომ მას ყურს არავენ უდგებს, გაჩუქდა. ელიზბარი აჯანყების დღესაც კი ნიშნავდა და მოითხოვდა, რომ უსათუოდ ნოემბრის 20-ს მომხდარიყო, მაგრამ როცა სხვებმა უთხრეს, რომ მოსერხებულნი შემთხვევის გარეშე ეს შეუძლებელია, მაშინ ელიზბარმა იყვირა—არა არ ღირს გადადება, ეხლა ყველაზე უკეთესი დრო არის, ვიდრე ბარონი²⁾ აქარარის დიდი წარმატებით შეიძლება ვიმოქმედოთ, შემდეგში მოჰყვება რუსეთის ომი საფრანგეთთან. მაშინ რუსებს საკუთარი საზღვრების დაცვა დასჭირდებათ და ჩენთან გამკლავებას ველარ მოახერხებენ“-ო. ამასთანავე დაუმატა: „მე მთელ ქართლს უდგები თავდებად, სოლომონ ივანეს ძე³⁾ კი, კახეთსა“-ო „დიახ, დიახ, უპასუხა დოდაევმა“, საკმარისია ერთი სიტყვა და მთელი კახეთი აქ გაჩნდებაო“. ალექსანდრე კი ამბობდა, რომ მას ტფილისში 2000 კაცის გამოყვანა შეუძლია. ამასთანავე მან მოაგონა ელიზბარს რომელიღაც მოლა, რომლის სახელიც არ მახსოვს და რომელსაც ვითომც დიდი კაეშირი აქვს (ბორჩალოს) დისტანციის მცხოვრებლებთან და შეუძლიან ბევრი ხალხის

1) გიორგი რევაზის ძე

2) როზენი.

3) დოდაშვილი.

გამოყვანა. თ. ზაქარია ჩოლაყაევი მართალია იღებდა მონაწილეობას საუბარში და ქალაქდზე ფანქრით აღნიშნავდა საქართველოში ჯარის სამყოფელ ადგილებს, ნარტავდა რა იმ სარგებლობას ანუ ზიანს, რომელიც შეიძლებოდა მოყოლოდა აჯანყებას, ამბობდა, რომ ის იყო პოლონეთზე ლაშქრობაში (რისთვისაც პოლკოვნიკად არის წარდგენილი), ყველაფერს კარგად დააკვირდა, რომ პოლონეთმა, რომელიც დიდი მომზადებული იყო, ვერ შესძლო ჩამოსცილებოდა რუსეთს და ნით უმეტეს ჩვენთვის არის ძნელი ამაზე ფიქრობ. მან თქვა აგრეთვე: „ბატონებო, მე მზად ვარ თქვენთან ერთად მოვკვდე, მაგრამ გარწმუნებთ, რომ წაუვაგებთ; უნდა დავიცადოთო“. მაგრამ ელიზბარაი ცდილობდა უარეყო ყველა დაბრკოლება და ირწმუნებოდა, რომ საკმარისია მხოლოდ დავიწყოთ, მერე ვაცნობებთ ალექსანდრე ბატონიშვილს, რომელიც მაშინათვე შეკრებს ქურთებს და მოელენ ჩვენს დასახმარებლად“ „მართალია, მართალი“ გააწყვეტინა ალ. ორბელიანმა. „მე იმას რამოდენიმეჯერ მიეწერე. ის უარს არ იტყვის, დიდი ხანია მას ეს სწადიან“ შემდეგ გაეგზავნით ხალხს მაზრებში, რომ იმათაც ჩვენ მოგებოდნო. აქვე ილაპარაკეს, რომ: რათა ხალხი აამხედრონ მთავრობის წინააღმდეგ, ამისთვის საჭიროა პირველი შემთხვევისათვის პროკლამაციის შედგენა, იმ შინაარსით, რომ ვითომც რუსის მთავრობას სურს შეკრიბოს საქართველოში ჯარის კაცები და შემოიღოს მილიცია... (...это значит русское присутствие желает захватить из Грузии рекрут и устроить мятеж). ალექსანდრემ და ელიზბარამ უჩვენეს ჩვენზე: „აი დოდაევმა, მაშაცოვმა, ყიფიანოვმა და ავთანდილოვმა გამოიჩინონ მთელი თავისი ცოდნა პროკლამაციაში; რომელიც უნდა გაეგზავნოს საქართველოს მოსახლეობას“-ო. ამის გარდა ფიქრობდნენ ღამე დასცემოდნენ რუსებს, განეიარაღებიათ ჯარი, ჩაგედოთ ხელში ხაზინა, არსენალი და მალაზია,¹⁾ მეორე დღეს უნდა დაეარსებიათ საბჭო და ვიდრე შეფეს აირჩეოდნენ საქართველოს მართელობა ჩაებარებიათ იმ ცნობილ თავადებისათვის, რომლებსაც საზოგადოება ამის ღირსად იცნობდა.

ელიზბარაი: „ნუ თუ ამის შემდეგაც არ შემოგვიერთდებიან...“ გარწმუნებთ, რომ პირველ მოწინააღმდეგეს, რომელიც კი შემომეყრება, გულში ხანჯალს გაუყრი“. ბოლოს რამოდენიმე ხნის სიტუაციის შემდეგ ალექსანდრემ თქვა: „გარწმუნებ. ელიზბარა, რომ ოცი-ათვის ვერ მოვასწრებო; უნდა დაუცადოთ თავადებს, რომლებიც

¹⁾ საპროვიანტო საწყობი,

უთუოდ შეიკრიბებიან არჩევნებზე, მართალია მე კახელებს ზერს-
ვიცნობ, მაგრამ სხვებთანაც უნდა გავაბათ ნაცნობობა, შევიძინოთ
მათი მეგობრობა და მერე ვიფიქროთ ამაზე“-ო ელიზბარი: „ხომ იცი
ჩვენს თანამემამულეებზე როგორ მოქმედობს პურ-მარილი, ისინი
უნდა დაეპატიეთ ხოლმე, მაგრამ ამას გთხოვთ ნუ გადავდებთ; მე-
შინიან ზოგიერთს მამულისადმი სიყვარული არ დაეკარგოს“

მალე ვაეახშმეთ და დავიშალენით. ეახშამზე დოდაევა უთ-
ხრა მათ: „თუ თქვენ არ შეასრულებთ თქვენს განზრახვას, მე ერთს
შემიძლიან ყველაფერი ეს მოეახდინო და მაშინ სირცხვილი თქვენ-
თაეადებსაო“. მე, ყოფიანოვი და მამაცოვი ერთად გამოვედით ორ-
ბელიანთაგან. ცოტა ხანს გაეჩერდით ქუჩაზე და მამაცოვმა თქვა:
ეგენი გაგეებულან, ჩვენ რუსებს როგორ გაუმკლავდებით, პოლო-
ნეთი ცოცხალი მაგალითი გვაქვს. დეე მათ რაც უნდა იფიქრონ და
მე კი არა ვარ თანახმა“-ო. მაშინ ჩვენ უპასუხეთ მას: „ჩვენ დიდი-
ხანია ვფიქრობთ ამაზე მაგრამ შენთვის თქმას ვერა ებედავდით.
ჩვენ ყველას თითო თავი გვაქვს და ვინ შესწირავს თავს ამ ფუქ-
სავატ განზრახვას; ჩვენ დალუბეა არა გესურს“: რამოდენიმე დღის
შემდეგ გვითხრა მე და ყოფიანოვს დოდაევა, რომ ელიზბარი ჩვე-
ნით უკმაყოფილოა, მხდალებს გეიწოდებს და ამბობს, რომ ჩვენ
არავითარ იმედს არ ვიძლევით იმისთვის, რომ მათ ამ განზრახვაში
რამე დახმარებას გაუწევეთ და კიდევაც ნანობს, რომ ჩვენ ეს საი-
დუმლო გაგვიძლავნა. შემდეგ ხანებში მე შევნიშნე დიდი ცვლი-
ლება ელიზბარის ლაპარაკში, რომელიც სინანულს ძლიერ წაავაე-
და. მან მე გადაქრით გამომიცხადა, რომ მისი ჰაერის კოშკები-
მთლად დაიმსხერა, ამბობდა, რომ თ. ჭავჭავაძემ იხსნა იგი ამ შეც-
დომისაგან ყველა მოსალოდნელ წინააღმდეგობათა აღწერით. ამბო-
ბდა, რომ ის თვითონ ეხლა საესებით გრძნობს თავის შეცდომებს,
იმდენად საფუძვლიანი უარყოფა მოისმინა ჭავჭავაძისაგან, რომ იგი
იძულებული იყო დათანხმებულიყო, და უწინაც გამიგონია ელიზ-
ბარისა და დიმიტრისაგან, რომ მათ განზრახვას დასაბამი მისცეს.
ბატონიშვილებმა დიმიტრიმ და ოქროპირმა, რომლებთანაც ისინი
მიწერ-მოწერას აწარმოებენ; ამასთანავე ისეთი საიდუმლოება აქეთ,
რომ თუნდაც ვინმე ხელში ჩაიგდოს მათი წერილები, მათი
მთავარი შინაარსი მისთვის გაუგებარი დარჩება. გარდა ამისა ალექ-
სანდრე, ელიზბარი და დოდაევი მეუბნებოდნენ, რომ ოქროპირ
ბატონიშვილის ტფილისში ყოფნის დროს ისინი მასთან ხშირად
დაიარებოდნენ.

საგამომძიებლო კომისიის კითხვაზე მაქვს პატივი განეცხადო.

რომ თ. ალექსანდრე ორბელიანმა, მგონია ამა წლის გაზაფხულზე, საუბრის დროს თქვა, ვითომც საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორმა სტატსკი სოვეტნიკმა ზავილესკიმ უთხრა მას, რომ ქართველები აქამდის არა გრძნობენ შევიწროებას. რომელსაც ისინი მთავრობისაგან განიცდიანო.

მასწავლებელი ავთანდილოვი“.

სოლომონ დოდაშვილის განცხადება (1,71).

„კომისიის წინაშე ვაცხადებ შემდეგს: მე ყოველთვის ვიყავი, ვარ და ვიქნები ერთგული ქვეშევრდომი მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობისა, ყოველთვის ეცდილობდი ხელი შემეწყუო მთავრობის მიზნებისთვის. განკარგულებათა, შესახებ, რომლებიც მე გამომეცხადა). არაფერი არ გამიგონია. არც წამიკითხავს და არც მინახავს. ჩემი განზრახვა, რომ შემეგროვებია ფული და შემეძინა ბიბლიოთეკა და (ტამბა. გამოუცხადე ბიბლიოთეკარ კოტოვს, აგრეთვე გიმნაზიის დირექტორს გრუბერს, ვფიცავ ღმერთსა და ყველა წმინდანებს, რომ მე ყოველთვის ვიყავი და ვიქნები სულითა და გულით ერთგული რუსეთის ტახტისა. არასოდეს არ მიმოქმედნია მთავრობის წინააღმდეგ. თუ ვინმე მაბეზლებს, ალბად თვითონ ყოფილა წინააღმდეგი აზრისა. ვმსახურობდი კეთილ სინდისიერად და კეთილშობილად, შემიბრალეთ მეც და ჩემი კოლშვილიც, მომეცით საშუალება განეაგრძო სამსახური და კეთილ ინებეთ დამიჯეროთ.

1832 წლის დეკემბრის 13 დღეს.

გიმნაზიის მასწავლებელი სოლომონ დოდავი.

გიორგი რევაზის ძე ერისთავის პირველი ჩვენება. (1,75-80)“.

„მე ჩამოვედი აქ) ოთხი თვით შეებულებაში ჯანმრთელობის გამოსწორების მიზნით; ამასთანავე მსურდა შემეკრიგებინა ერთი მეორესთან ჩემი ძმები, არ მახსოვს აგვისტოს თვის რომელ რიცხვში შევიარე მასწავლ. დოდავეთან, რომელსაც იყო აგრეთვე ი. ფალავანდოვი და შემდეგ მოვიდა თ. აბხაზოვი ანტონი, მის შემდეგ მოვიდნენ აგრეთვე თავადები: ალ. ორბელიანოვი, მისი ძმა ვახტანგ ორბელიანოვი და ელ. ერისთოვი; აქედან წავედით კოლონიაში). იქიდან კი ჩაიზე ელ. ერისთოვთან, სადაც არ მახსოვს რაღაზედაც ვილაპარაკეთ. ამის შემდეგ მესამე თუ მეოთხე დღეს მიგვიწვია სადილზე ანტ. აფხაზოვმა დოდავის სახლში. აქ პირველად ელაპა-

1) ლაპარაკია პირველი ღამის განკარგულებაზე.

2) მიღებულია კომისიაში დეკემბრის 14-ს 1832 წ.

3) რუსეთიდან—პეტერბურგიდან იყო ჩამოსული.

4) იგულისხმება გერმანელების ახალშენი.

რაკა ელიზბარი გადატრიალებს შესახებ აბხაზოვს, რომელიც პირველად არ ეთახნებოდა და ეუბნებოდა, რომ არაფერი არ გამოვა, რომ ეს სისულელეა, მაგრამ მერე, რამდენადაც მახსოვს, ეძებდა საწულებას, თუ დაგვეკურდენ, როგორ უნდა გვეხსნა თავი. ამ დროს იქ იყვნენ: თ. ი. ფალჭანდოვი, ალექსანდრე და მისი ძმა ვახტანგ ორბელიანები, ი. აბხაზოვი, თ. ელიზბარ ერისთავი, დოდაევი და მე. მგონია აღ. ორბელიანმა მოითხოვა ფიცი, რომ არავისთვის არ გველაპარაკნა ამ საქმეზე. ამის შემდეგ არ მახსოვს როდის ვივანშემთ. ფალჭანდოვთან, სადაც იყვნენ: ელიზბარი და დიმიტრი ერისთავები, ალექსანდრე და ძმა მისი ვახტანგი ორბელიანები, მასწავლებლები ყოფიანოვი და ავთანდილოვი და ჩინოვნიკი მამაცოვი,—აქაც იმაზე იყო ლაპარაკი, რაც ზევით მოვიხსენიე; ამასთანავე იყო ნათქვამი, რომ ყველა იქ დამსწრესთან შეიძლება და გულახდილად ლაპარაკი, რომ მათ ეს შარშანვე იცოდნენ; მაგრამ როდის უნდა ყოილიყო სისრულეში მოყვანილი-დრო არ ყოფილა დანიშნული. ჩემი სოფელში ყოფნის დროს გაეიგე, რომ რაღაც შეკრება ყოფილა ბეზირგანოვის საყავეში. სოფლიდან რომ ჩამოვედი აღ. ორბელიანთან ვნახე მისი ძმები ვახტანგ და დიმიტრი (ეს უკანასკნელი რუსეთიდან ჩამოსული) თ. ელიზბარი და მისი ძმა დიმიტრი ერისთავები, კაპიტ. ზაქარია ჩოლოყავეი. მასწავლებელი სოლომონ დოდაევი, ავთანდილაშვილი, ყოფიანოვი და ჩინოვნიკი მამაცოვი. კაპიტ. ჩოლოყავემა მომაგონა ჩემი საქმეები და დედა, რომელიც მოუთმენლად მელის. არ მახსოვს ამ დროს ალექსანდრე ორბელიანის ნათქვამი, მაგრამ მახსოვს, რომ დოდაევმა თქვა, რომ ის თავდებად უდგება მთელ სიღნაღის მაზრას. თ. ჩოლოყავემა იკიროხა რაშდენია ჯარი აქ. არ მახსოვს ვინ უპასუხა, რომ ჯარია აქ ძალიან ცოტა არისო. მე შგონია იმათ ნამდვილად არ იცოდნენ ჯარის აღადენობა, ფიქრობდნენ მხოლოდ, რომ ნაწილი ჯარია დაღესტანში იმყოფებოდა. თქვეს აგრეთვე, რომ ხალხი ჩვენით უცხოყოფილა, საშველს არ გვაძლევენ და რომ ისინი პირველივე შემთხვევისთანავე მზად არიან ამხედრდენ რუსების წინააღმდეგ. ამ დროს შემოვიდა თ. დიმიტრი ორბელიანი, რომელიც ჩემ აქ არ ყოფნის დროს გასცნობოდა ამ კრებულს. თ. ჩოლოყავეი ამბობდა, რომ ძალიან ძნელია რუსის ჯართან ბრძოლა, ჯარის ერთ ასეულ კაცების მთელი საქართველო ვერ გაუმაგრდებაო, რაზედაც მე ყოველთვის ვეთანხმებოდი, ზოგიერთები კი უპასუხებდნენ, რომ მათ არ უნდა მივეყოთ შეკრების საშუალებაო, და ტფილისში, რომ ერთი თოფი გავარდეს, მთელი საქართველო ფეხზე დადგებაო.

ამის შემდეგ სხვები წაყიდნენ და დავრჩით: თ. ალექსანდრე და ვახტანგ და დიმიტრი ორბელიანოვები, თ. ჩოლაყაშვილი და მე. აქ ჩოლაყაშვილმა თქვა, რომ არაფერი არ გამოვა ამათ ვის გადავეყარეთო, მე და დიმიტრიმ კი ვთქვეით, რომ უსათუოდ დავიღუპებით თუ ამ საქმეზე ხელი არ ავიღეთო. და ხშირად უსაქვამს სამივე ძმა ორბელიანოვებისათვის თ. ჩოლაყაშვილს, რომ საშინელ სისულელეს მოვიკიდებთ ხელი, რომელიც არაფერს არ ჰგავს და არაერთარი აზრი არ აქვსო.

ამის შემდეგ არ ვიცი ვისთან შევეკრიბენით და ვიღამაც თქვა. რომ: „ამ საქმის ასე გაკეთება არ შეიძლება თუ არ გამოუცხადებთ თ. მუხრანსკის, თ. ერისთავს, ჭავჭავაძეს, სავარსამიძეს და სხვა წარჩინებულ პირებსაო“. რაზედაც მე თანხმა გაეხდი, რომ უიმიოდ საქმე არ გაკეთდებოდა. აქ ი. ფალავანდოვმა, არ მახსოვს კიდევ ვილაცამ, თქვეს რომ თ. მუხრანსკი და მისი ძმა საშოქალაქო გუბერნატორი ფ. ფალავანდოვი, თანხმა არ შეიქნებიანო, ამიტომ მათთვის არაფრის წინასწარ თქმა არ შეიძლება, შემდეგში კი ისინი ყველანი უნდა ამოვხოცოთო, რაზედაც მე, ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანები არ დავეთანხმეთ; ამაზე დავიშალენით ამ კრებაზე იყვნენ: თ. ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავები, ალექსანდრე და ვახტანგი ორბელიანები, ყიფიანოვი, ავთანდილოვი და მე; არ მახსოვს იყვნენ თუ არა იქ: დოდაევი, ჩოლაყაშვილი და მამაცოვი. ეს იყო ი. ფალავანდოვის სახლში. სხვათა შორის ერთხელ ჩემთან მოვიდნენ ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავები და წამიყვანეს ტარასი ბერთან, რომელსაც ელიზბარმა გამოუცხადა ჩვენი ეს განზრახვა და რჩევა სთხოვა, მან უპასუხა, რომ ეს მისი საქმე არ არის, რომ ეს სისულელეა, რომ საქიროა ჰკითხოს უფროს ხალხს და უიმაოდ ნურაფერს გაეკეთებთ. ჩემი სოჯელში ყოფნის ხანს არვიცი აქ რა ხდებოდა, იქიდან რომ დავბრუნდი შევიარე ი. ფალავანდოვთან, რომელმაც მითხრა, რომ საქმე დაიწყება ნოემბრის 15 და 20 უკა. იმ მიზეზის გამო—როგორც მახსოვს, რომ ჯარი დაღესტანში იმყოფებოდა. მეორე დღეს მიველ ჩოლაყაშვილთან და ერთად გადავწყვიტეთ, რომ უსათუოდ უნდა ბოლო მოუღოთ ამ საქმეს და მასზედ საბოლოოდ ავიღოთ ხელი. საღამოათი ჩოლაყაშვილი მოვიდა აღ. ორბელიანთან, სადაც იყო აგრეთვე ვახტანგი ორბელიანი. იქვე მოვიდა დიმიტრი ერისთავი, რომელმაც თქვა: „ბატონებო, თუ გათავება გინდათ, გაათავეთ ეს საქმე დამეტს ნულარ ვიფიქრებთ მაგაზე-ო“, ჩვენ უპასუხეთ, რომ უნდა გაეთავოთ და ეს წავიდა.

შემდეგ იასე ფალავანდოვი ელაპარაკა თავის განზრახვაზე თ. ლუარსაბ ორბელიანს და მითხრა, რომ ის (ლუარ. ორბელიანი) მოელაპარაკება ალ. ჭავჭავაძეს, მაგრამ ლუარსაბს ურთიერთობა ექნება მხოლოდ თ. ჩოლაყაშვილთან, ერისთავთან და თვით ფალავანდოვთან. სხვათა შორის მე მათ უთხარი, რომ ჩემი რჩევაა მათ ამ საქმეს თავი დაანებონ, რადგან ჩვენ თითონ არაფერს წარმოვადგენთ და ის ხალხი კი, რომელსაც ხმა აქვთ, არ დათანხმდებიან მეთქი, რომ მე მოსული კაცი ვარ. არაუვის ვიცნობ და მე არ შემიძლიან მათ რაღაც დახმარება გაუწიო. მაგრამ თუ იმედი გაქვთ, რომ უფროსებს დაიყოლიებთ, მაშინ ნულარ აყოვნებთ და სწრაფად იმოქმედეთ მეთქი. შემდეგ ლუარსაბ ორბელიანმა თქვა, რომ მას ჰქონდა საუბარი გენერალ ჭავჭავაძესთან და მას სურს ჩოლაყაშვიტან მოლაპარაკებაო. მგონია 24 ნოემბერს, არ მახსოვს სად იყო, ელიზბარმა თქვა, რომ აზრად აქვს დასწეროს თუ როგორი უნდა იყოს საქართველოს მართველობა. მეორე დღეს როგორც მახსოვს მოვიდა ჩემთან ელიზბარ ერისთავი და მითხრა: „ჩემო მეგობარო, მე გიკარნახებ და შენ დაწერე“-ო. თ. ერისთავმა მიკარნახა და მე დაეწერე შემდგომი (Итак как мне приходится) ვფიქრობდი, რა, რომ ყველა წარჩინებული ხალხი თანახმა იქნებოდნენ:

„2 სამთავრობო (სამართველო) ადგილი იყო ზედა და ქვედა. ზედაში იყვნენ პირველი პირი თვით მეფე, რომელსაც ალექსანდრე ბატონიშვილს გულისხმობდნენ, 2-ე სამხედრო მინისტრი ჭავჭავაძე, 3-ე იუსტიციის მინისტრი თ. მუხრან ბატონი, 4-ე ფინანსთა მინისტრი თ. ფალავანდიშვილი; 5-ე შინაგან საქმეთა და განათლების მინისტრი ჭილაშვილი, 6-ე საგარეო საქმეთა მინისტრი გენერალი თ. ბუბუთაშვილი. ქვედა სამართველოში უნდა ყოფილიყვნენ ყველა მაზრის დეპუტატები, რომელთაც საჩივრის საქმეები უნდა განეხილათ“.

ეს რომ გავათავე ელიზბარმა მითხრა შეინახეო და მეორე დღეს ზალამოს მითხრა, სია არ დაგავიწყდესო, რომ ლუარსაბ ორბელიანს ვაჩვენოთო, რაც კიდევაც შეეასრულებთ. თ. ლუარსაბ და ალექსანდრე ორბელიანოვების, ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავების. ი. ფალავანდოვის, ჩოლაყაშვილის და ჩემი თანდასწრებით წაკითხულ იქნა იახეს მიერ პირველი ღამის განკარგულება, რომელიც არ ვიცი ვისგან და როდის იყო შეთხზულ-დაწერილი: სწორედ ისეთი, როგორც მე კომისიაში წამიკითხეს. ამ კრებაზე არ მახსოვს ვილაყამ თქვა ალექსანდრე ბატონიშვილი უნდა გამოვიწვიოთო და ეს მისი გამოწვევა ალ. ორბელიანს მიენდო, მე-3 თუ 4 დღეს

თ. აღ. ჰავჭავაძემ დაიბარა თ. ლ. ორბელიანი, თ. ჩოლაყაშვილი, ელ. ერისთავი რომელთაც თურმე უთხრა (როგორც მათ გადმომცეს), რომ ეს სისულელეა, თუმცა ჩვენ მოვახერხებთ რუსების გარეკვას, მაგრამ ნათ მაგიერ სხვები შემოგვესევინან, ამას თქვენ მხედველობიდან უშვებთო, მე ეს შარშანაც ვიცოდი, მაგრამ არასოდეს ამაზე თანახმა არ შევიქმნებო და იმედია თქვენც ხელს აიღებთო. ამ ამბის წინ ველაპარაკე ლევან ერისთავს, რომ აი ამათ ამისა და ანის გაკეთება სურთ მეთქი, ე. ი. განზრახვა გამოუცხადე. ის წეყოყმანდა და მითხრა, რომ ჩვენ წარჩინებულ პირთა დახმარების გარეშე ვერაფერს გავაკეთებთო. მაგრამ თუ კი ისინი თანახმა შეიქნებიან მაშინ შე მყავს იმერეთში ნათესავეები და ისინი ყველანი დამეხმარებიანო. სხვათა შორის ის და ივანე მიხეილის ძე ერისთავი ამ ამბის გაგებისთანავე ოჯახის საქმეების გამო, გაეშვებინა სოფელში. ჩემ ძმა ბიძინას უნდა გამოეცხადებინა ეს საქმე მუხრანსკისათვის, მაგრამ არ გამოუცხადებია, რადგან ელოდა, რომ ჰავჭავაძე გამოუცხადებდა. სხვათა შორის გაიგეს თუ არა აღ. ჰავჭავაძის ნათქვამი, ყველა ამბობდა, რომ ამაზე ფიქრს თავი უნდა დაეანებოთო.

დეკემბრის 3-ს თ. აღ. ორბელიანი, ჩოლაყაშვილი, ჩემი ძმა ბიძინა და მე მივედით თ. ფალავანდოვთან. ჩემ ძმამ და ფალავანდოვმა მგონია აგრე თქვეს, რომ მათ იცოდნენ, რომ აღ. ჰავჭავაძე არ დათანხმდებოდა და სთხოვეს ფალავანდოვს, რომ გაეგო ლ. ორბელიანის აზრი.

დეკემბრის 5-ს თ. აღ. ორბელიანი, თ. ჩოლაყაშვილი და მე ვიყავით თ. ფალავანდოვთან, სადაც აღ. ორბელიანმა თქვა, რომ აღ. ჰავჭავაძეს პასუხზე ადრე იყო მასთან მოლა ჯამანი და აქნობა, რომ მოვიდნენ თათრები, რომელთაც მზად ჰყავთ რამდენიმე ასეული ადამიანი; რომ მან (ალექსანდრემ) მათ მისცა ფული და გაისტუმრა. ისე რომ მათთვის არაფერი არ უთქვამს; ყოვალ შემთხვევაში მე ასე მახსოვს,—მას ჩემთვის არაფერი უთქვამს.

ყველა ამის შემდეგ, მგონია დეკემბრის 6-ს, შენხვდა ანტონ აფხაზოვი და მკითხა როგორ არის საქმეო... „ხომ მართალია რომ სისულელეს მოჰკიდეთ ხელი“-ო. მე უპასუხე, რომ ეს მართლაც სისულელე იყო და რომ შე მაზედ ფიქრს დაეანებე თავი.

ლებ გვარდიის გუსართა პოლკის კორნეტი და კავალერი ერისთავი“. დეკემბრის 14. 1832 წ.

„ამასთანავე ეაცხადებ აგრეთვე, რომ არ მახსოვს სად, მგონია თ. ფალავანდოვთან, თქვა აღ. ორბელიანმა ვითომც ოსმალეთიდან ეილაც თათარს მიეწეროს ყაზახში თუ ბორჩალოში ეილაც ეიბ-ოდ-

ზაალ ავთანდილაშვილი

ლისთვის (როგორც მახსოვს თათარ მოხელისთვის), რომ მას აღ. ორბელიანოვს მოლა ზამანი გაუგზავნია აღ. ბატონიშვილთან.

ლ. გ. გუსარათა პოლკის კორნეტი კ. ერისთავი¹⁾. 14).

„მაგონდება აგრეთვე, რომ ჩემი პეტერბურგში ყოფნის დროს გამოიგონია ბატონიშვილების ნატერად ბრუნებულებიყენენ საქართველოში მთავრობის ნებართვით, მომისმენია მსჯელობა, რომ საქართველოს არასოდეს არ შეუძლიან იყოს დამოუკიდებელი სხვა და სხვა მიზეზთა გამო. ამასთანავე ელ. ერისთავს უთქვამს ჩემთვის, რომ მას აქვს მიმოწერა დიშ. ბატონიშვილთან რაღაც ამოკრილი ქალღმერთით, რომელიც არ უჩვენებია. როდესაც კაპ. თ. ჩოლაყაევმა გვი საყვედურა, რომ ჩვენ პეტერბურგში მას ვერიდებოდით, მე უპასუხე, რომ ის თვითონ არასოდეს არ იწყებდა ამაზე ლაპარაკს და ამიტომ ჩვენც დაწერილებით საუბარს ვერიდებოდით.

ლ. გ. გუსარათ პოლკ კორნეტი კ. ერისთავი²⁾.

1832 წ. დეკემბრის 20.

გ. რ. ძე ერისთავის მეორე ჩვენება (1,86-87).³⁾

„მე რომ ჩამოვედი, არ მახსოვს სად, მაგრამ ეგონებ აღ. ორბელიანოვის სახლში, გამომიცხადეს აღ. ორბელიანოვმა ელ. ერისთავმა რომ მათ წარსულ წლებში ჰქონდათ ეს განზრახვა, მაგრამ ხელი აიღეს მასზე ვარშავის აღების გამო³⁾. ერთ-ერთ ჩვენს კრებაზე, სახელდობრ როცა ილაპარაკეს ზოგიერთ პირების მოკვლაზე, ჩამოთვალეს აგრეთვე ის პირნი, რომლებთანაც ეს განზრახვა ნალაპარაკევი ჰქონდათ: გენერალი თ. პავლევი, ლ. ორბელიანოვი, ასლან ორბელიანოვი, მამუკა, სოვეტნიკი ალექსანდრე, ყოფ. პორუტნიკი ალექსანდრე, ქართული გრენადერთა პოლკის გრიგოლ, ორბელიანოვები: თ. შალვა და ბიძინა ერისთავები; თ. თეიმურაზ და ბეჟან ამილახვაროვები, თ. ივანე და სიმონ მაჩაბელოვები, თ. ესტატე თარხანოვი (არ მახსოვს თარხანოვებიდან კიდევ ვინ იყო), ლ. ორბელიანოვის დისწული თ. ჯავახოვი, რუსიშვილი, თ. ჯორჯაძე, თადია ჩოლაყაევი, თ. აბელ ანდრონიკოვი თავისი შვილებით, ნინია ანდრონიკოვი და პოლკოვნიკი ივანე ანდრონიკოვი. ამათგან მე პირადად ვიცნობდი მხოლოდ თ. ლუარსაბ და სოვეტნიკ ორბელიანთ, ბიძინა ერისთავს, რომელიც აგრეთვე ამბობდა, რომ ამ საქმის დაწყებით ჩვენ დაეიღუპეთ, თადია ჩოლაყაევის, რომელიც აგრეთვე გვიჩრევდა ხელი აგველო.

1) წაკითხულია 1832 წ. დეკემბრის 29-ს.

2) მიღებულია დეკემბრის 15-ს.

3) როგორც უკითხეთ შეთქმულნი თავის მოქმედებას დიდად უკავშირებდნენ ანდრონიკოვის აჯანყებას.

საქართველოში ჩამოსვლამდე მე პირადად არაფერი გამოიგონია შეთქმულების თაობაზე. მაგრამ მოსკოვში რომ გამოვარე ოქროპირ ბატონიშვილმა, როგორც მახსოვს, მითხრა რომ ის ძალიან წუხს ქართველებზე, რომ ისინი ასე დაჩაგრული არიან, და რომ ტფილისში ყოფნის დროს მან ურჩია ქართველებს, რათა მათ გაიუმჯობესონ თავისი მდგომარეობა მეტი განათლების შეძენით.

მახსოვს აგრეთვე დოდაევმა სადღაც თქვა, რომ მარშალი დიმიტრი ორბელიანოვი თითქმის თანახმააო. ამის გარდა თ. ჩოლოყავეი ამბობდა, რომ თუ ჩვენ დაგვიჭირეს, მე ვიტყვი, რომ ეს საქმე ოქროპირ ბატონიშვილის ტფილისში ყოფნის დროს დაიწყო.

ზოგიერთების გატაცების შემხვედარე, მეც გამოიტაცა ამ განზრახვამ, მაგრამ იმ მიზნით, რომ შეკითხვა ყველა დიდი ხალხისათვის, წინააღმდეგ შემთხვევაში შე არასოდეს თანახმა არ წევიქნებოდი. მაგრამ მაინც ვხედავდი, რომ ეს სისულელე და ქიშერა იყო. ეთელი ჩემს თავს სასჯელის ღირსად, მაგრამ ჩემს ბედს გადავცემ უოვლად მოწყალე ჩვენი მონარქის ხელთ და ვიმოდებებ, რომ ის მომცემს დროსა და წემთხვევას ჩამოვირეცხო ეს ლაქა რომელიც ჩემთვის მეტად მძიმეა.

ლ. გ. გუსართა პოლკის კორნეტი კავალერი თ. ერისთოვი.

დეკემბრის 15

1832 წ.

„მაგონდება კიდევ: კომპანიიდან¹⁾ რომ დაებრუნდი პეტერბურგში, ფარნაოზ ბატონიშვილის სახლში ქართველთა შორის გავიგონე (არ მახსოვს ვისგან), რომ ტფილისში იყო შეთქმულება, რაც მე არა მჯეროდა და ვკითხე დიმიტრი ბატონიშვილს მართალია თუარა მეთქი. მან მიპასუხა, რომ არც იმას სჯერა. თქვა თუ არა როდისმე ელიზბარ ერისთოვმა ამის შესახებ, დიმიტრი, და ხოვეტნიკ ორბელიანოვების და სხვათა დასწრებით.—არ მახსოვს, მაგრამ მე უთხარი ელიზბარს, როდესაც, რომ პეტერბურგში დადიოდა ხმა შეთქმულების შესახებ,—მაწინ მან მიპასუხა, რომ ეს მართალიაო.

თ. ალ. ორბელიანოვმა ერთხელ მითხრა. რომ ყოფ. სამოქალაქო გუბერნატორის ჯავილეისკის საქართველოსათვის სიკეთე სურდა და თვითონ ჯავილეისკომ, რომელიც მე რომ მოსკოვში გამოვარე მისში, ჩამომხდარი იყო იმ ტრაქტირში, სადაც მე ვიყავი—შეუბნებოდა, რომ გენერალ-მაიორ თ. ჭავჭავაძეს ვერ მოუხერხებ-

¹⁾ იგულისხმება პოლონელების ლაშქრობა.

ბია საქართველოში ახლო ნაცნობების გაჩენა; იმათ ჰკონიათ, რომ რაკი ჭავჭავაძე რუსეთის სამსახურშია, თავისი სამშობლო აღარ ეყვარებაო; მაგრამ მას საქართველოსათვის გულწრფელად სურს ბედნიერებაო“.

გ. გ. გუს. პოლკ. კორნ: თ: ერისთავი“
24 დეკემბერი 1832 წ.

ბორჩალოს დისტანციის სოფელ ჰასან-ჰაჯალის მცხოვრებ მოლა ზამანას ჩვენება (1, 89-90).

„ამა 15 დეკემბერს, 1832 წ. ბორჩალოს დისტანციის სოფ. ჰასან-ჰაჯალის მცხოვრებ, თ. აღ. ორბელიანოვის კუთვნილი, თათრების მოლა ზამანა იქნა დაკითხული საგამომძიებლო კომისიაში და აჩვენა შემდეგი:

როდესაც შარწან ფელდამრშალი თ. პასკევიჩი რუსეთში წაიქცა, მაშინ სოვეტნიკ თ. აღ. ორბელიანოვმა გაეზავნა იგი მოლა ზამანა ჩილდირის სანჯაკში, სოფ. ზაგარისტოეში, საიდანაც უნდა მოეყვანა ქოსა მუსტაფა, რომელიც წინად ცხოვრობდა სოფ. ზოგირეთში და ეკუთვნოდა თ. აღ. ორბელიანოვს და რომელიც, გაიქცა იქიდან ჩილდოხში რამდენიმე მეგობარ ოჯახთან ერთად. ამ წასვლის მიზანი იყო დაბრუნება მათ მიერ წაღებული ზოგიერთი ნივთისა და პურის ანგარიშების გასწორება. მოლა ზამანამ და ქოსა მუსტაფამ პ. აღ. ორბელიანოვი ნახეს ქალაქ გარეთ ბაღში, ხის ქვეშ. მან ისინი კარგად მიიღო, ჩაით გაუნასპინძლდა და უთხრა ქოსა მუსტაფას, რომ მან უნდა წაუღოს ალექსანდრე ბატონიშვილს წერილი, რომელსაც მოლა ზამანა გადასცემს, მუსტაფამ ალუთქუა ამის შესრულება.

რამოდენიმე დღის შემდეგ თ. ალექსანდრემ გადასცა მოლა ზამანას ალექსანდრე ბატონიშვილთან გასაგზავნი წერილი და ურჩია გაეგზავნა იგი ფრიად საიდუმლოდ. მოლა ზამანამ წერილი ჩააბარა ქოსა მუსტაფას, რომელიც სოფ. ჰასან-ჰაჯალუს ქვეხა შიხილ-ალიასთან ერთად სოფ. ხაზარეთიდან გაემგზავრა ბატონიშვილთან; მათ ორივემ მიიღეს მოლა ზამანისაგან ხუთ-ხუთი მანეთი; მოლა ზამანას კი ფული მიღებული ჰქონდა თ. ალექსანდრესაგან.

ქოსა მუსტაფა დაბრუნდა ერთი თვის შემდეგ; მან ნახა ბატონიშვილი სალმასტში, გადასცა ამას წერილი, დარჩა მასთან რამოდენიმე დღეს და იქიდან მოუტანა წერილი აღ. ორბელიანს, რომელმაც მას ჩოხა და ფული აჩუქა. ბატონიშვილიდან დაბრუ-

ნებული ქოსა მუსტაფა მივიდა სოფ. ყასალარში, რომელიც დიმიტრი ორბელიანოვს ეკუთვნის, იქიდან ქალაქში ჩავიდა. ხოლო ალ. ორბელიანოვის ნახეის შემდეგ დაბრუნდა სახლში სოფ. ჰასან-ჰაჯალზე განვლით, სადაც ღამე გაატარა ყურბან ალავერდი ოღლისთან, რომელმაც იცოდა რა დავალებაც ჰქონდა მუსტაფას ბატონიშვილთან. სამი დღით გვიან დაბრუნდა სპარსეთიდან აგრეთვე შიხილ-ალია, მივიდა სოფ. ასან-ჰაჯალში, აცნობა მოლა ზამანას, რომ წერილი ბატონიშვილს, გადაეცა, და შემდეგ გაეზგზავრა ტფილისს, სადაც იგი ალექსანდრემ კარგად მიიღო და რომლისგანაც, როგორც ფიქრობს მოლა ზამანი, ფულადი საჩუქარი უნდა მიეღო შიხილ-ალიას. ამის შემდეგ მოლა ზამანას უხდებოდა ხოლმე ტფილისში ჩამოსვლა, მაგრამ თ. ალექსანდრეს მისთვის აღარა უთქვამს რა ბატონიშვილზე.

მიმდინარე წელს ბ. კორკუსის კომანდირის დაღესტნიდან დაბრუნების რამოდენიმე დღის შემდეგ, ალ. ორბელიანოვმა მოლა ზამანას თანდასწრებით დაავალა სოფ. ჰასან-ჰაჯალის ქვეხას შიხილ-ალიას მოეწადებია რაც შეიძლებოდა ბლომად ხალხი და რომ რამოდენიმე კაცი მოსულიყო მასთან გასაგებად, თუ ეს ხალხი ფეხსონი უნდა ყოფილიყო თუ ცხენოსანი, ან რა იარაღით უნდა ყოფილიყვნენ შეიარაღებულნი. სამი დღის შემდეგ მოლა ზამანი თავისი ოთხი ამხანაგით (ქვეხა შიხილ-ალია, თათარი ყურბან-ქამჩი-ოღლი, ყურბან სადი-ოღლი, ანუ ალავერდი ოღლი და ჰაჯია ჰუსეინ-ოღლი) მოვიდნენ ტფილისში საღამო ეამზე ალ. ორბელიანოვის სახლში, რომელიც იმეამად არ დახვდათ; მისი დაბრუნებისთანავე წარუდგნენ მას, რომელმაც მათ უპასუხა: ის საქმე, რომელიც მათ სადღათ ჩაიფუშა. აქვე თ. ალ. ალექსანდრემ მისცა ყურბან ლავრდი-ოღლის ახალოხი და ეერცხლის მანეთიანი ჩექმების საყიდლად, ქამჩა-ოღლის აჩუქა ორი თალარი ფეტვი, შიხილ-ალიას ჩოხა, ორი მანეთი ფული და ორი თალარი ფეტვი და ჰაჯია ჰუსეინ-ოღლის ერთი მანეთი ქუდის საყიდლად.

გენერალ-მაიორი — ბაიკოვი 1-ლი.

გენერალ-მაიორი — ვოლხოვსკი.

პოლკოვნიკი ტრიტლევჩიჩი.

„საგამომძიებლო კომისიის სხდომა გრძელდებოდა დილის 8 საათიდან შუადღის 3 საათამდე და საღამოს 5-9 საათ. შემოვიდა პრაპორჩიკი ბიძინა ერისთავის წერილობითი ჩვენება, რომელიც გადათარგმნისთანავე წაკითხულ იქნა. აგრეთვე მასწავლ. დოდავის წერილობითივე ჩვენება, საიდანაც ჩანს მისი მონაწილეობა ამ საზოგადოებაში; ამასთანავე შთაგონების შემდეგ სთხოვა მას ყველაფერი დაწვრილებით გამოაცხადოს, რისთვისაც მიეცა ორი დღე მოფიქრებისათვის. შემდეგ კომისიაში გამოძახებულ იქნა სამსახურის გარეშე მყოფი არტილერიის პოდპორუჩიკი ელიზბარ ერისთავი, რომელმაც შთაგონების (по внушению его) აღიარა თავისი მონაწილეობა ამ შეთქმულებაში და ითხოვა მისცემოდა მას ნება თავის ოთახში დაეწერა ყველაფერი დაწვრილებით. აგრეთვე იყო გამოძახილი თ. აღ. ორბელიანოვი, რომელმაც უარპყო რა ყველაფერი (отрекаться во всем), წერილობით უპასუხა წარდგენილი კითხვების პირველ პუნქტზე ნაშუადღევის 5 საათზე. ამ ორბელიანოვმა ითხოვა გენერალ მაიორ ვოლჯოვოსკის მისვლა მის ოთახში, სადაც მას გამოუტყდა ყველაფერწი, აღიარა თავისი თავი დამნაშავედ და ითხოვა ნებართვა, რათა თავის ოთახში ყველაფერი დაწვრილებით დაწეროს ამ საქმის ირგვლივ, რაზედაც კომისიამ თანხმობა მისცა. შემდეგ ერთი მეორეზე იყენენ გამოძახებული პაეი თ. ვახტანგ ორბელიანოვი და პრაპორჩიკი თ. დიმიტრი ერისთავი, რომელთაც შთაგონების შემდეგ აღიარეს თავისი მონაწილეობა, ითხოვეს ნებართვა, რომ თავთავიანთ ოთახებში ყველაფერი დაწვრილებით დაწერონ, რაც მათ ამ საქმის თაობაზე იციან. შემდეგ გამოძახებული იქნა დღეს ჩამოყვანილი გორის მაზრის თ. თეიმურაზ ამილახვაროვი, რომელმაც, შთაგონებისა და ი. ფალავანდოვის პირისპირ წაყენების შემდეგ, აღიარა ამ საქმეში მონაწილეობა წარსულ 1831 წელში და ითხოვა ნებართვა, წერილობით წარმოადგინოს თავისი ჩვენება, რადგან თვითონ კარგი წერა არ იცის ამიტომ

¹⁾ ოქმს შემდეგი შენიშვნა აქვს დართული: 16 დეკემბრის თვით საგამომძიებლო კომისიის კანკელიარიის მოხელეებმაც კი არ იცოდნენ, რომ გამკეში ი. ფალავანდოვი იყო და კომისიამ დიდი სიფრთხილის გამო დამალა ეს ამ უფრნალმიც; ხოლო ნება დართო ი. ფალავანდოვს, რომ მან დაუწეროს ჩვენება თეიმურაზ ამილახვაროვსა რადგან ფალავანდოვი იმედოვნებს, რომ რასთან მკიდრო მეგობრობის გამო შესაძლებს ათქმევინოს მას ყველაფერი, რაც ამ საქმის ირგვლის 1831 წ. კეთდებოდა.

სახოვა ი. ფალავანდოვს რომ მისი ნათქვამი მან დაწეროს, რაც კონისიამ ბ. კორაქუსის კომანდირისათვის ცნობილი მიზეზის გამო შეასრულა.

ყველა ზემოხსენებული ეცნობა ბ. კორაქუსის კომანდირს გენერალ-მაიორი ბაიკოვი 1-ლი
გენერალ - მაიორი ვოლხოვსკი.
პოლკოვნიკი ტრიტელევიჩი“

ბიძინა ერისთავის ჩვენება (1-08-95).¹⁾

„მე ქვემოთ ხსენებული პრაპურშიკი თავადი ბიძინა ერისთავი გამოსამიებელისა კომისიის პრისუტსტეიაში კეთილ მნებელობითა ჩემითა აღვიარებ რომელიც ბუნტი დაიწყეს ქალაქში ვითამც უნდა მომხდარიყო შარშან მე არაფერი არ ვიცოდი რა და სოფელში ვიყავ ჩამოველ ჩემს საქმეზე და აღექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანოვმა მნახა მოვიკითხეთ ერთმანეთი ორის სამის დღის შემდეგ მითხრა ასე გეწადიაო და შენ რას აპირებო მე უთხარ მართალს ანბობ მეთქი იმან მითხრა მართალს გეუბნებიო და საქმეც დაგვიწყვიარო ბატონიშვილთანაც²⁾ კაცი გაგვიგზავნიაო მე უთხარ თანახმა არა ვარ მეთქი და არც არავის ვენდობი მეთქი ამისათვის რომ რუსების ბრძოლა ჩვენ არ შეგვიძლიან მეთქი. გაუთავვეფ ეს ლაპარაკი სამ ოთხს დღის შემდეგ ელიზბარ მოვიდა აღექსანდრეს სახლში და იმანაც მითხრა ასე ვქნათო რომელიც ზევით დამიწერია მე უთხარ მე თანახმა არა ვარ მეთქი. ელიზბარმა მითხრა შენ ხომ არა ხარ საქირო და არც არას კითხამთ ოლონდ ჩვენი ამხანაგი იყოო რომ არ გაგვეყო. შემაძლინეს და უთხარ არ გაგცემთ ბეთქი ეს საქმე ასე დარჩა აქამდის წარსულის თვის ოთხს ჩამოველ ჩემს საკუთარს საქმეზე ტფილის თუ რამე აწყობენ და არაფერი არა ვიცი რა კიდევ მითხრა აღექსანდრემ რას აპირებო შარშან რომ გვინდოდაო მე უთხარ ვერავის ვენდობი მეთქი კიდევ, ეთქვა ელიზბარისთვის ბიძინა ასე ამბობსო ვერავის ვენდობიო მოვიდა ელიზბარ აღექსანდრეს სახლში მითხრა რას აპირებო იმასაც ისე უთხარ არ შენიძლიან მეთქი იმან მითხრა სულ ყველანი მზათ არიანო მუხრან ბატონის მეტიო მე უთხარ ლუარსაბის³⁾ მეტს არავის ვენდობი მეთქი ელიზბარმა მითხრა წავეიდეთ ლუარსაბთანა მეთქი წავედით წამიყვანა ლუარსაბთან დღისა მეთათე საათი იყო ისეც

¹⁾ მიღებულია 16 დეკემბერს, 1832 წ.

²⁾ აღექსანდრე იგულისხმება.

³⁾ ლუარსაბ ორბელიანი

იწვა ლუარსაბ შევიდა ელიზბარ და უთხრა ადგა ჩაიკვა ტანთ და გამოვიდა იმავე ოთახში შემოყვანა რომელშიაც იწვა ელიზბარმა მითხრა აი ლუარსაბი მე უთხარ დიახ ვენდობი მეთქი ლუარსაბმაც მითხრა ესე მენდე როგორც შენს თავსაო ელიზბარმა თქვა ყველანი ჩვენი მხარენი არიანო მუხრან ბატონის გარდაო მუხრან ბატონი გაგვცემსო მე უთხარ ნე ვეტყვი მეთქი და მგონია არ გაგვცეს მეთქი ლუარსაბმა მითხრა ოღონდ ერთი მაჩვენებო მუხრან ბატონი სალაპარაკოთაო და ჩვენ ვიცით წამოვედით გზაზე ვკითხე ელიზბარს ეინ არიან ჩვენი პირი ვისა აქვს მეთქი. ელიზბარმა მითხრა სულ ერთიანათ ჩვენი პირი აქეთო თარხნშვილები არიან თუ არა მეთქი იმან მითხრა რასაკვირველია რომ არიანო, იახე არის ინათთან მოლაპარაკე და ყაბულიც გამხდარანო ალექსანდრე ჰავჭავაძეს ველითო ეს რომ მითხრა დაფიქრდი სანამ ალექსანდრე არ ჩამოვა მეთქი მანამდის მუხრან ბატონსაც არ ვეტყვი ნეთქი ეს ჩემი ფიქრი ელიზბარისთვის არ მითქვამს წამოვედით და არც მითქვამს მუხრან ბატონისათვის მეორეს დღეს მკითხა ელიზბარმა არ უთხარო. მე უთხარ არ მითქვამს მეთქი რატომო ამისთვის რომ ალექსანდრე ჩამოვიდეს და მასუკან ვეტყვი მეთქი კარგი იქნებო რამდენიმე დღის შემდეგ ჩამოვიდა ჰავჭავაძე და ლუარსაბს ეთქვა ასე გეწადიან და შენ გელიან ხალხიო და შენ რას იტყვიო ჰავჭავაძეს ეთქვა დიდი ხანია მეც მიძევს ფე ფიქრიო მაგრამ ჩვენი ხალხი უპირონი არიანო დამაცადეთ ვიფიქრებო და პასუხს ვეტყვითო ეს ალექსანდრე ჰავჭავაძეს ნალაპარაკევი ელიზბარმა გვიამბო სან დღეს უკან მისულიყო კაპიტანი ჩოლაყაფვი ჰავჭავაძესთან და ეთქვა და ჰავჭავაძეს ატკაზი ექნა აღარც ლუარსაბს ექნა ეს ამბავი, სოვეტნიკ ალექსანდრე ორბელიანოვმა მე მითხრა არ უქნია ჰავჭავაძეს. მე უთხარ ემაგისტვის არ ვერეოდი თქვენში მეთქი რალას ვიქმოდი წავედით მე და ალექსანდრე ორბელიანოვი ზაქარიასთან და ასე გვითხრა არქნაო ავდექით და წამოვედით. ერთ საღამოს მოვედ ალექსანდრესთან ვნახე ზაქარია იქ არის და ტულიევი (?) ალექსანდრემა მითხრა ზაქარია გაიყვანე გარეთ ცოტას ხანს დრო გაატარეთო ეგების ეს ტულიევი წავიდეს აქედამ რომ ზაქარია აქ არის ამლამ ვახშმათაო ზაქარიას უთხარი ავდექით და გარეთ გამოვედით შეიდანზე იქ ვიარეთ ცოტა ხანს მას უკან მითხრა მოდი ფალავანდოვ იახესთან ჩავიდეთო მე უთხარ არ ვიცნობ მეთქი არაფერი არისო ჩავედით იახე ეინ იყო და დავით ორბელიანოც იქ იყო ცოტას ხანს დავესხედით ორბელიანოვი გამოვიდა და ჩვენ სამნი დავერჩით. ილაპარაკეს ჰავჭავაძეზე ცუდი კაცი არისო იახემ გვითხრა ეს არის რა-

პორტი მოუვიდა ჩემ ძმასაო ყარში მისიერთ ფაშიშვილის¹⁾ ბარგში მოვიდაო და ამაზე უკეთესი დრო სად გვექნებაო მე უთხარ თანახმა კი არაეინ არის ნეთქი და ვის შეუძლიან ეს საქმე მეთქი ამათ თქვეს იახემ და ზაქარიაჲმ ჰავვაჲვადჲ რომ არ იყოს განა არ შეგვიძლიანო ნაგრამ ლუარსაბიჯ აღარ არის თანახმაო იახემ აღექსანდრე დაიბარა ჩამოვიდა იმანაც შეიტყვო ეს ამბავი გიორგიც ჩამოვიდა ცოტახანს ვისხედით ჩაი დაგვალევიან და წამოვედით ვახშმათ აღექსანდრესთან დაერჩით ვახშამი ექამეთ და თავთავის სადგომებს წავედით. მეორე დღეს მითხრა აღექსანდრემ ბატონიშვილთან კაცი ლუარსაბისა და მაგათის სიტყვით, გავგზავნეო და ახლა რას შერევიანო რა ექნა მეთქი და არ ვიცი ბატონიშვილიდამ რა პასუხი მოუვიდათ მართლა გავგზავნეს კაცი თუ ხალხს ატყუებდნენ არ ვიცი ამის მეტი არა ვიციარა დრო არ იყო დანაშნული ამ საქმის მოსდენისა, მაგრამ არ მახსოვს ვისგან შევიტყე რომ ამ დეკემბრის ოცნი მოხდეს აღექსანდრე ორბელიანოვმა მითხრა და ელიზბარმა ერისკოვმა რომ ეს საქმე ბევრმა იყოს საქართველოში და სახელდობრ აღექსანდრემ მითხრა რომ იციან პრაპურშიკი ზაქარია ციციანოვ თ. ლუარსაბ თარხანოვმა პრაპურშიკი თ. თეიმურაზ ამილახვაროვ მიხეილ ჯავახოვმა პრაპურშიკმა მე მითხრა ეს საქმე რომ მაჩაბელიანათაც იციან ეს რაც დამიწერია თავადების შარშანდელ ამბავის განკარგულება თუ პირველ დამის არეულობისათვის რა უნდა მომხდარიყო მე არ ვიცი ასევე ესეც არ ვიცი თუ რა წესდებულება საქართველოს მართველობისათვის უნდა დადებულყო. მე არ ვიცი ჩემა შუამ შალვამ ეს საქმე იცის თუ ირა.

პრაპურშიკი თ. ბიძინა ერისთოვი.

დეკემბრის ივ. ჩუღბ. წელ.

ამასთანავე ამასც გამოვაცხადებ რომ აღექსანდრე ორბელიანოვის წიგნი ნომივიდა შარშან ჩემ სოფელში ყოფნაში რომ გეორგი ერისთოვს დავითის ძეს ელიზბარ ერისთოვს მამუკა ორბელიანოვს ზაქარია ციციანოვს და ლუარსაბ თარხანოვს აცნობეო რომ ჩამოვიდნენო ეს წიგნი წარსულის წლის აგვისტოში ვაჩვენე ელიზბარ ერისთოვს ქართლში სოფელს არბოს წმინდის გიორგის დღეობას სადაც ვიყავ სალოცაუათ და იქ იყვნენ სხვათა თავადთა შორის მამუკა ორბელიანოვი ელიზბარ ერისთოვი სვიმონ-მაჩაბელოვი ზაქარია ციციანოვი გიორგი ერისთოვი დავითის ძე და თეიმურაზ ამილახვაროვი და რომელთაც ქონდათ ლაპარაკი არეუ-

¹⁾ ე. ი. მისრეთის ფაშის შვილი.

ლობისათვის მაგრამ მე კი არ მახსოვს თუ სახელდობრ რას ამბობდენ. პრაპურშიკი თ. ბიძინა ერისთავი.

დეკენბრის ჩულებ. წელსა.

ამასთანავე მოვახსენებ ამასაც რომ წრეულ უთხარ თავადს ლევან ერისთავს ჩვენი განთავისუფლებისათვის რუსებისაგან და ისიც თანხმა გახდა შარშანაც იყოდა ეს ჩვენი განხრახულება და ნიონხრა რას მიმალამდიო ამას გარდა ივანეს ელიზბარის ძეს ერისთავს წინ თვის სახლში თანახმა არ გახდა. ერთხელ თავად ვახტანგის ძეს აღიქსანდრე ორბელიანოვთან ეყაყით მე ჩემი ძმა გიორგი ზაქარია ჩოლაყავეი და თადია ჩოლაყავეი და იქ ლაპარაკში თადიამ თქვა მე თანახმა არ ვიქნებოო მინამ მუხრან ბატონი, ვავვავაძე აღიქსანდრე, (დიმიტრი) თამაზის შვილი და ლუარსაბ...) სარდლის შვილი თანახმა არ გახდებთან და ყოველი თავათ ერთხელ დავიღუპეო.

პრაპურშიკი თ. ბიძინა ერისთავი“.

სოლომონ დოდაშვილის ჩვენება (1,101,106)²⁾.

„მაქვს პატივი გამოუცხადო კომისიას დაწერილებით. შემდეგით: თავდაპირველად თავადებმა: აღ. ორბელიანმა, გეარდიის პრაპორჩიკმა გიორგი ერისთავმა და ელიზბარ ერისთავმა შემოგვითვალეს. მე და თ. აფხაზოვს ერთად წავესულიყავით სადმე გასასვირებლად; ჩვენ გავედით მოედანზე. სადაც იყო აგრეთვე თ. ი. ფალავანდოვი და იქიდან ჩვენ ყველანი და აღ. ორბელიანის ძმა.)¹⁾ წვედით აბრეშუმის ქარხანაში, იქიდან რომ დაებრუნდით, წვედით ორთაქალის ბაღებში, საიდანაც ჩაიზე მივედით თ. ელ. ერისთავთან, შემდეგ კი დავიშალენით. მეორე დღეს თ. ანტონ აფხაზმა გეთხოვა ყველას ვახშმად, მაგრან რადგან მისი დედა ავად იყო, ეახში ჩემს ბინაზე გაიმართა. ჩვენ აქ წავიკითხეთ მოწაფე მაჩაბელოვის თხზულებანი და ვმსჯელობდით. ვამბობდით შეგვედგინა საზოგადოება. გამოგველა ფულქ, ამ თანხით შეგვეძინა ბიბლიოთეკა და სტამბა. ვამბობდით აგრეთვე ნიჭიერი მოწაფეები გაგვეზაუნა უნივერსიტეტში და დაგვენიშნათათვის სტიპენდია; ვიმსჯელებთ აგრეთვე იმ შევიწროებაზე. რომელსაც აღამიანი განიცდის სახელმწიფო დაწესებულებებში; შემდეგ თ. აღ. ორბელიანმა მოითხოვა მეგობრობა და თანხმობა და რომ ის, რაც ჩვენ შორის ითქმება, ჩვენ შორისვე უნდა დარჩესო.

1) და 2 ორბელიანები

2. მიღებულია 16 დეკემბერს, 1832 წ.

3) ვახტანგ ორბელიანი

ყველამ უპასუხეთ, რომ რასაკვირველია ეს ასე იქნებოდა. მან დაიწყო: „ჩვენ გესურს, რომ რუსები აღარ იყვნენ აქ, ძლიერ აწუხებენ საქართველოს, გამოიგონე რამე საშუალება“—უთხრა აფხაზოვს. ამ უკანასკნელმა უპასუხა, რომ ეს შეუძლებელია. რომ ჩვენ ქართველებს არასოდეს არ შეგვიძლიან ცხოვრება რუსების გარეშეო. ბოლოს ვილაპარაკეთ აგრეთვე გუბერნიის წინამძღოლზე, რომ ის გაუნათლებელი კაცია და ქართველი თავადების საქმე არ ესმის. უნდა მოვახსენოთ, რომ ისინი ყველანი მთერალები იყვნენ; მე ხან გავდიოდი მეორე ოთახში ცოლთან, ხან კი წიგნს ვკითხულობდი. ისინი ყველანი წავიდნენ და მხოლოდ თ. ეფხაზოვი დარჩა რომელიც მეკითხებოდა, თუ რას ფიქრობს თ. ალ. ორბელიანი. მე უპასუხე, რომ არ ვიცი მეთქი და ისიც წავიდა სახლში. სამი თუ ოთხი დღის შინდევ შევედი თ. ი. ფაღვანდოვთან საღამო ჟამზე, სადაც დამხვდნენ ყველა ხსენებული პირნი, რომლებიც ჩაის სეაქდნენ; არ ვიცი რაზე ჰქონდათ საუბარი. ჰქონდა თ. ალ. ორბელიანთან და ვკითხე შეადგინეთ თუ არა საზოგადოება, აგროვებთ თუ არა თანხას, ვიყიდა ზონარგაყრილი წიგნაკი თუ არა მეთქი. მან მიპასუხა, მოითმინეთ თავადებს ეთხოვ, რომ ექსარხოსსა სთხოვონ იყიროს თავნჯღომარეობა, როგორც სომხებმა ჰყავთ, და მაშინ ყველა შემოსწირავსო. მე მაშინათვე გამოვეთხოვე და დავბრუნდი სახლში. მე მართლა ეფიქრობდი, რომ ახალგაზრდებს კეთილი სურთ და მეგონა, რომ იმათგან რამე კარგი გამოვიდოდა; ზოგი მათგანი ამბობდა, რომ სამშობლოს სასარგებლოდ ას მანეთს დავდებო, ზოგი ორასს ამბობდა და ასე ყველანი. მე ეს მოვახსენე ჩემს უფროსს ამიერ-კავკასიის სასწავლებელთა დირექტორს გრუზერს, რომელმაც მოიწონა, უთხარი აგრეთვე ბიბლიოთეკარს კოტოვს, რომელსაც აღუთქვი, რომ მიღებული თანხიდან მისგან შევიძენდი ბიბლიოთეკას; ის ძლიერ კნაყოფილი დარჩა და მთხოვა ეცდილიყავ ამ საქმეზე.

ამასობაში ჩამოვიდა (რუსეთიდან) გვარდიის კაპიტანი თ. შაქარია ჩოლაყაევი; პირველად მე წავედი მასთან სანახავად როგორც პეტერბურგიდან ნაცნობთან. შემდეგ თ. აფხაზოვმა მთხოვა გამეცნობებოთ იგი მისთვის და მე და ის წავედით. აფხაზოვმა გაცნობისთანავე დაიწყო თავის ძმაზე ლაპარაკი, რომ ის დიდი პატრიოტი იყო, რომ მას საქართველოსთვის სიკეთე სურდა და სთხოვა ჩოლაყაევს ჩჩევა თუ როგორ მოექცეულყავით. მან უპასუხა, რომ იყავით წყნარად, რუსები გიცავენ მტრებისაგან, თქვენში ყველა-

ფერი კარგად არის და სხვა. იქიდან რომ დაებრუნდით თ. აფხა-
 ზოვმა მკითხა, თუ რას ფიქრობ ნე, ხომ ჰკუიანი კაცია ჩოლაყავეი.
 მე უპასუხე, რომ ჰემმარიტად ჰკუიანი არის ნეთქი. აქს შემდეგ,
 ერთ სლამოს შევიარე თ. ჩოლაყავეთან; რამოდენიმე წუთის შემ-
 დეგ აქ მოვიდნენ ერთი მღვდელი, გ. ფოცხვეროვი და ერთი პრაპო-
 რშჩიკი და მერე თ. ალ. ორბელიანი, თ. ელ. ერისთავი და თ. ი.
 ფალავანდოვი. ჩაი დაელიეთ და გამოვედი სახლში წასასვლელად.
 მაგრამ ელ. ერისთავმა ნითხრა, რომ თ. ი. ფალავანდოვი გთხოვთ
 ვახშამზე, სადაც იქნება აგრეთვე თ. ჩოლაყავეიო. მე უთხარი ძა.
 ლიან. კარგი მეთქი. გზაზე ისინი წამომეწიენენ და შეძიყვანეს თ.
 მელიქოვის ტრაქტირში, იქიდან მე სახლში წავედი, მაგრამ დაბე-
 ჯითებით მთხოვეს დაებრუნებულყაე. მე ნახევარი საათის შემ-
 დეგ აქვე დაებრუნდი და წავედი საყავენი (в сафеевских домах), სადაც
 ვივახშმეთ; ვახშამზე ეკითხებოდნენ თ. ჩოლაყავეს მისი სამსახურისა
 და ლაშქრობის შესახებ¹⁾ და ბოლოს ჰკითხეს რჩევა, თუ როგორ
 მოვექცეულიყაეთ, რომ ჩვენ გესურს ვიყოთ რუსებისაგან დამოუკ-
 დებელი. მე წინადაც გამიგონია ამგვარი საუბარი თ. ალ. ორბელა-
 ნისაგან, ი. ფალავანდოვისა და ელ. ერისთავისაგან, მაგრამ მე ამას
 მატ: სულმოკლეობას მივაწერდი, რამდენ რამეს იტყვის ადამიანი
 უსაფუძვლოდ და ამას უყურებდი როგორც ზერელე ამბავს. თ. ჩო-
 ლაყავემა უპასუხა მრვიფიქრებო, თან ცდილობდა თავიდან აეცი-
 ლებინა ისინი. ამის შემდეგ როდისღაც სალამოს ჟამს თ. ალ. ორ-
 ბელიანმა დამიბარა და მეც წავედი მასთან, სადაც დამხედნენ თ.
 ჩოლაყავეი და ბევრნი სხვები. აქ ალ. ორბელიანის ძმამ ვახტანგმა
 დაიყვირა „აი ერთს ბ. დოდავეს მთელი კახეთის გამოყვანა შეუქ-
 ლიაო“. მეც უპასუხე: „თუ გინდა კაცს გაეგზავნი და ხვალ მთელი
 კახეთი აქ იქნება“. მე ეს ვსთქვი სრულიად უაზროდ, ხუმრობიო,
 თვითონვე მეცინებოდა, ვინ იფიქრებდა, რომ ისინი იმდენად სულე-
 ლები არიან, რომ ამას დაიჯერებდენ, რა დიდი კაცია დოდავეი,
 რომ მას ფიქრად მოუვიდეს ძლევაგამოსილი დიდი რუსეთის წინააღ-
 დეგ გამოსვლა. განა მე ისე სულელი ვარ, რომ არ ვგრძნობ საკუ-
 თარ კეთილდღეობას დიდი მონარქის ნფარველობის ქვეშ, რა თქმა
 უნდა მე სულელი ვარ, როცა შევეერიე სულელებში და ვისმენდი მა
 თგან სისულელეს, რასაკვირველია მე სასჯელის ღირსი ვარ, რომ
 ვისმენდი და ჩუმად ვიყავი, მაგრამ ჩუმად ვიყავი ინიტომ, რომ
 ვფიქრობდი ახალგაზრდები არიან, ილაპარაკებენ და გაჩუმიდებიან
 მეთქი. მოიღეთ მოწყალება, გამოიკვლიეთ მითქვამს თუ არა რაიმე

1) პოლანეთში ლაშქრობა იგულისხმება.

ამის შესახებ თუნდაც ერთ კახელთან: ან თუ დამიწერია რამე. არა სოდეს მე ამის შესახებ არაფერი არც მიფიქრია და არც მიმოქმედნია და ეს ისევე მართალია, როგორც ღმერთთა წმინდა. ჩემი თანადანსწრებით იქ ამის მეტი ლაპარაკი არა ყოფილა და, მგონია იმიტომ, რომ უცხო პირები შეზოვიდნენ. მღვდელ ეფრემ აღეჭივებს უთხარი, რომ თავადები სულელები არიან, არ აფასებენ რუსების სიკეთეს, რომ ისინი ჩივიან რუსებზე და თვითონ კი არ შეუძლიანთ ცხოვრება; იმნაც თქვა, რომ საჩივარი მასაც გაუგონია.

ამის შემდეგ ერთხელ თ. ი. ფალავანდოვმა მთხოვა დამეწერა რამე რუსების წინააღმდეგ ან გორღევეი და სხვები ხონ წერენ ჭართელებზედო, მაგრამ განა მე მას გაუგონებდი. აგრეთვე მთხოვა მან მეთქვა დიმიტრი ორბელიანოვისთვის, რომ რუსები მას მალე საქართველოდან გადაასახლებენ და რომ ანასთანვე გამეგო მისი ახრი რუსების შესახებ. მაგრამ განა მე ან მას და ან სხვა ვისმე დაუჯერებდი. არასოდეს. მე დღემდის არც დიმიტრი ორბელიანოვისათვის, არც მისი ძმისათვის და არც სხვა ვინმესთვის არც ერთი სიტყვა არ მითქვამს კანონიერი ხელისუფლებისა და რუსეთის ნთავრობის წინააღმდეგ. კიდევ მითხრა ი. ფალავანდოვმა თანდასწრებით თ. ჩოლოყავეისა და ელ. ერისთავისა, რატომ არ მივდივარ კახეთში მე ამაზე უპასუხე ხომ არ ვაგიედი მეთქი. ის ვაჯერდა და მითხრა: „ფეიცავ ღმერთსა და ყველა წმინდას, რომ თუ შენ ანე განაგრძობ დაციუნვას. ხვალ ან ზევ მთავრობა ვაგვიგებს და შენ პირველი დამნაშავე იქნები, ჩვენ ვიცით, რომ შენ ოქროპირ ბატონიშვილთან ნაცნობობით პირველმა დაიწყე ეს საქმე“-ო. მე ამაზე უპასუხე: „რუსები ნე კარგად მიცნობენ და ვაიგებენ მეთქი. ელ. ერისთავმაც მისაყვედურა რას დაგვცინო და ორთავე გაბრაზებულები წავიდნენ. შემდეგში ზაქ. ჩოლაყავემა მითხრა, რომ იმათ შენი მოკვლავნდა: თო. მე უპასუხე: დეე მომკლან მეთქი და ვთხოვე მათთვის ყური არ ეგდო. რაც შეეხება განკარგულებასა და პირების დანიშვნას, ვე მონაწილეობა არ მიმიღია, არც მინახავს იგი და არც არა გამიგონია. საერთოდ მე ყოველთვის განზე ვიყავი, არასოდეს არ მ'ჯერებია. არც რამე დანიწერია კანონიერის წინააღმდეგ, ამ საქმეს ეჭურებდი სრულიად უყურადღებოდ და ვთვლიდი მას ფუჭსავეტად დეკემბრის 10-ს ჩემთან იყვნენ თ. ჩოლაყავეი და გუბერნიის სეკრეტარი ლიხოვსკი, შემოვიდა ელ. ერისთავიც, რომელმაც ჩოლაყავემა ჰკითხა: გაათავეთ ის საქმე თუ არა“-ო. მან უპასუხა „გაათავეთო“ „მადლობა ღმერთსა“ ჩაილაპარაკა ჩოლაყავემა. ერისთავი წავიდა და ჩოლაყავემა და ლიხოვსკიმ ჩემთან იყვნენ. პირველმა

მესესხა 43 მან. ეერცხლით და წაეიდნენ. მე დაეიძინე, მაგრამ მალე ბრახუნმა გამოძალიეძა, გავალე კარი და შემოეიდნენ თ. აფხაზის ბიჭი და გოგო. მითხრეს, რომ აფხაზოვის დედა გიბარებსო. მე ჩაეი-
 ცვი და წავედი მასთან. მან დამიწყო თხოვა, რომ წავსულიყავე პო-
 ლიცმეისტერთან, რომელმაც მისი შვილი წაიყვანა ბარონთან¹⁾ და
 აღარ დაბრუნდა. შიშობდა კლდეში ხომ არსად ჩაეარდა ან პოლი-
 ცმეისტერმა ხომ არ დააპიტრმა. ეგების ვინმე დააბეზლა, ბეერი
 მტრები ჰყავსო. მე მაშინვე წავედი პოლიცმეისტერთან, მაგრამ ეერა-
 ვინ გავალეძე. დაებრუნდი და ვაცნობე აფხაზოვის დედას, მაგრამ ის
 შემეხევეწა გუბერნატორთან წავსულიყავ, წავედი და ენახე სეკრეტარი
 ლიხოვსკი, რომელმაც თქვა, რომ აქ ეისიმე გალეიძება უხერხულია,
 ისეე პოლიცმეისტერთან სჯობიაო. იქიდან მე წავედი თ. ი. ფალა-
 ვანდოვთან, რომ განეგო იქ ხომ არ იყო, მაგრამ იქაც არ დამხვდა.
 ეკითხე იასეს ხომ არ დიქერდნენ მეთქი, მან მიპასუხა ყოვლად შეუ-
 ლებელიაო. ენახეთ აგრეთვე ჰილაეევთან²⁾ მაგრამ არც იქ იყო და-
 ებრუნდი სახლში და დაეიძინე. ამ ჩემს მისევა-მოსევაზე შეგიძ-
 ლიათ შეეკითხოთ აფხაზოვის კაცს, რომელიც ფანრით თან დამდე-
 ედა. მე ჩენი აზრით დარწმუნებული ვიყავი, რომ თუნდაც ხელისუ-
 ფლებას გავეგო ზოგიერთი თაეადების ეს სისულელე არ მიაქცევდა
 არაეითარ ყურადღებას და მხოლოდ მეთეალყურეობას გააძლიერე-
 ზდა, თაეადები საუკუნეთა განმეაელობაში ეერათერს ეერ მოახერ-
 ხებდნენ დე ეს ისე ჩაივლიდა. დიდი ხანია ეიცით მგალითი, როცა
 თრთოდენ და ეხლაც თრთიან ოტომანთა იმპერია და სპარსეთი,
 თაეი რომ დაეანებოთ რუს მებრძოლთა სხეა საგმირო საქმეებს. გან-
 შეუძლიან საქართველომ როდისნე რამე რუსეთის საწინააღმდეგო
 იფიქროს, როდესაც მეფე არათერს ზოგავს იმისთეის, რომ ის უკეთ
 დაიცვას? მე არ ვიცი ეინ არის. რომ ეერა გრძნობს სიუხეესა და
 მალალ მოწყალეობას მონარქი ნიკოლოზ 1-სა.

მას შემდეგ რაც მე თ. ი. ფალავანდოვმა და ელ. ერისთოვმა
 ნაგინა ჩოლაყაევის თანადასწრებით უთხარი, რომ ხომ არ გავიყლით.
 როგორ შეიძლება კახეთში წაეიდე მეთქი, თ. ვახტანგ ორბელიანმა
 და პრაპორში. გიორგი ერისთოვმა მკითხეს, მე ხომ აღუთქეი და რა-
 ტომ არ მიედიეარ კახეთში. მე უპასუხე: „გიეები ხომ არა ხართ, რო-
 გორ შეიძლება, რომ მე ეგ საქმე ჩაეიძინო, მე რომელი მართეელი
 ეარ კახეთისა, რომ ხალხი გამოეიყვანო“ მეთქი. „ეხლა როგორც

1) ბ. როზენი

2) იაგოზ ჰილაევილი, რომელიც შეთქმულთ განათლების მინისტრად
 უნდოდათ.

გინდა ისე იფიქრე და ელ. ერისთავი და ი. ფალავანდოვი ფიცუ-
ლობენ, რომ მოგკლავენ"-ო მითხრეს მათ. მე უპასუხე: „დეე მომ-
კლან“ მეთქი და თანაც დაუმატე, სისულელეზე ხელი აეღოთ.

აი ყველაფერი, რასაც მე ვგრძნობდი და რაც გამიგონია. მხოლოდ ამას გთხოვთ, რომ განიხილავთ რა ჩემს საქციელს, მომე-
ციოთ საშუალება განეარგძო სამსახური მისი იმპერატორებითი უდი-
დებულესობისა, გაეპართლო ჩემი თავი ბეჯითი სამსახურით და
განეწინდო ჩემი შეცდომისაგან შეიდი წლის უმწიკლო სამსახური-
მე უკვე დასჯილი ვარ: მთავრობის ცუდი აზრი ჩემზე ძლიერ საგ-
რძნობია ჩემთვის და ჩემს თავს ვერასოდეს ვაპატიებ. თუ მთავრობა
მომიტყევებს ამ დანაშაულს, რომელშიც ჩემდა უნებლიეთ გაეცხვიე,
მაშინ გამიცნობს, რომ მე ვარ ერთი ბეჯითი თავდადებული ადამი-
ანი საზოგადო სარგებლობისთვის, რომ მე ყოველთვის ვიყავი და
არც შემიძლია არ ვიყო სულითა და გულით ერთგული ქვეშევრ-
დომი დიდი ხელმწიფის ნიკოლოზ პავლეს ძისა-არ მიფიქრია და
არც არა მიგრძენია მის წმინდა ნების საწინააღმდეგო.

გიმნაზიის მასწავლებელი სოლომონ დოდავი“.

15 დეკემბერი 1832 წ.

ელიზბარ ერისთავის პირველი ჩვენება¹⁾ (1,111-118).

„კავკასიის გრენადერთა არტილერიის მესამე მსუბუქ რო-
ტაში სამსახურის დროს, წარსული 1831 წ. ივნისში (რიცხვი
არ მახსოვს) ჩამოვედი ჯელალ-ოღლიდან ტფილისში სხვა და
სხვა სახელმწიფო ნივთების მისაღებად. რადგან თ. ალ-
ორბელიანოვს ვიცნობდი, ამიტომ ხშირად დავიარებოდი მასთან
არა რაიმე მოსაზრებათა გამო, არამედ იმიტომ, რომ ჩემზე ახლოს ცხო-
ვრობდა. ერთხელ საღამოს ენს მე და ალ. ორბელიანოვმა გავიარეთ
ერევნის მოედანზე (ეს იყო ივნისში, რიცხვი არ მახსოვს), იმ საღა-
მოს ჩვენ ელაპარაკობდით პოლონელებზე და ბოლოს ალექსანდრემ
მითხრა, რომ ჩვენც უნდა მათთვის მიგვებაძა ეს აზრი მე სასა-
ცილოდ მომეჩვენა, ამასთანავე ბევრი სხვები შემოგვეყარნენ, გვიან-
ნაც იყო და დავიშალენით, ისე, რომ საუბარი არ დაგვიმთავრებია,
ამ საღამოს შემდეგ მე ალ. ორბელიანოვი აღარ მინახავს, რადგან
გართული ვიყავი სახელმწიფო ნივთების როტაში გაგზავნითა და
ამასთანავე განსვენებული მამაჩემისაგან მივიღე წერილი, რომლი-
თაც თავის ავადმყოფობას მატყობინებდა და მთხოვდა შენახა იგი.

¹⁾ თვით ელიზბარის მიერ ჩვენებას ასეთი სათაური აქვს გაკეთებული: „*чисто сердечное признание оставленного подпоручника князя Елизабара Эрн-
стова.*“

დავლები შესრულების შემდეგ ვითხოვე და კიდევ მივიღე შეებულება როტის უფროსის პოდპოლკ. სანკოვსკისაგან.

ტფილისიდან წასვლისას ისე ვეჩქარებოდი, რომ ალ. ორბელიანოვს არ განოვებოხვე ისე წავედი. გორიდან პირდაპირ როტაში მივედი შეებულების გასვლისა და მამაჩემის გარდაცვალების შემდეგ. ამის შემდეგ ოჯახური საქმეების გამო დაეტოვე მისი იმპერატორებითი უდიდებულესობის სამსახური და მუდმივ ეცხოვრობდი გორში; თუმცა ჩამოვდიოდი ხოლმე ტფილისში სხვა და სხვა საშინაო საქმეების გამო და ენახულობდი ალ. ორბელიანოვს, მაგრამ მას ჩენთვის აღარაფერი უთქვამს. მიმდინარე წლის აგვისტოს პირველ რიცხვებში ჩამოვედი ტფილისში ქონების გასაყოფად ჩემ ორ ბიძასთან. ერთ საღამოს შევიარე სოლ. დოდაევთან და იქ ენახე ი. ფალავანდოვი, თ. ანტონ აფხაზოვი და თ. ალ. ორბელიანოვი. გამაცნეს ი. ფალავანდოვი და ანტონ აფხაზოვი, რომელთაც უწინ არ ვიცნობდი. ვილაპარაკეთ რაღაც უმნიშვნელო რამეებზე კაი ერთი საათის განმეჯღობაში და დავიშალენით; ამასთანავე მივიღეთ ანტაფხაზოვისაგან მიწვევა ხვალ ეახშამზე დოდაევის სახლში. მეორე დღეს თავი მოვიყარეთ დანიშნულ დროს და ეახშამდის არაფერი არ გვილაპარაკნია. ეახშამდ ვიყავით: თ. ანტონ აფხაზოვი, თ. ალ. ორბელიანოვი, ი. ფალავანდოვი, გიორგი ერისთავი, სოლომონ დოდაევი და მე. როცა ღეინომ გაგვიცხელა თავი, მაშინ ყველამ დავიწყეთ პოლიტიკაზე მსჯელობა, ყველანი ვყვიროდით, არ ვაყვინდით ერთი მეორეს ლაპარაკს; ბოლოს ალ. ორბელიანოვმა მოიხადა ქუდი და დაიყვირა ამ სიტყვებით: „ეხლა საქმეზე ვილაპარაკოთ-ო. მაშინ ყველანი გაჩუმდნენ. მან წარმოსთქვა იმათი სადღეგრძელო, ვისაც საქართველო უყვარს და ჩვენ ყველამ დავლიეთ. ალ. ორბელიანოვმა მოითხოვა ჩვენგან ფიცი, რომ არ გავცემთ იმას, რაც აქ ითქმება. მე უპასუხე, რომ ვინც პატიოსან სიტყვას გასტყეს, ის ფიცსაც დაარღვევს, ამიტომ ფიცი საქირო არ არის მეთქი, თუმცა ჩვენ მაინც ვიფიცავთ (ნართალია არა ხატზე) რომ ერთი მეორეს არ გავცემთ მეთქი.

ალექსანდრემ განაგრძო: დროა გავთავისუფლდეთ ამ შავი(?) სულებისაგან (от черныхъ духовъ)“-ო. თ. აფხაზოვმა ჰკითხა რომელი შავი(?) სულებისაგანო? (от какихъ черныхъ духовъ?) და ჩვენ ყველამ ერთხმად უპასუხეთ „რუსებისაგან“. ანტონ აფხაზოვმა დაიწყო ჩენი შთაგონება, მაგრამ ჩვენ ამას არ უსმენდით, ვყვიროდით, ვსვამდით და ავღექით მაგიდიდან. ყველანი მთვრალები ვიყა-

ვით, თავი დავიწყებული გექონდა და ათი წუთის შემდეგ კიდევ დავიშალენით.

ამის შემდეგ მე აღარაინ მინახავს და წავედი მცხეთაში დღეობაზე ოქტომბრის უკანასკნელ რიცხვებში. იქიდან რომ დავბრუნდი, შევიყარენით **ო. ფალავანდოვთან** და იმან ვახშაში გაგვიმართა. იქ ვიყავით: **ო. ფალავანდოვი**, **მე**, **ალ. ორბელიანოვი** და ჩემი ძმა ატრელერიის პროპორჩიკი **დიმიტრი ერისთავი** (რომელიც იმ საღამოს მე მივიყვანე **ო. ფალავანდოვთან** და მან ამ საღამომდის არაფერი იცოდა, არც შემდეგ ყოფილა ჩვენთან და მონაწილეობა მკუღლია, ისე ჩვენ იმას ჩვენად ეთვლიდით.) **გიორგი ერისთავი**, **დიმიტრი ყიფიანოვი**, **ზაალ ავთანდილოვი** (ეს ორი უკანასკნელი ვინ მოყვანა არ ვიცი.)

შევიყარენით თუ არა, უცბად შემოვიდა სამოქალაქო გუბერანტორის (სეკრეტარი) მდივანი, დავიწყეთ საერთო საუბარი და კაი ორი საათი ესაუბრობდით ამინდზე, მცხეთის დღეობაზე. მალე მოიტანეს ვახშამი და ყველამ ვივახშმეთ, აგრეთვე მდივანმაც ჩვენთან, მერე ადგა მდივანი და წავიდა. დავიწყეთ ლაპარაკი, რასაკვირველია, რას ვილაპარაკებდით კახურის შემდეგ, ყველაფერი ეს სისულელე იყო, არ ვიცი ვინ რას ლაპარაკობდა: ერთი ამბობდა, რომ ყველა ქართველები რომლებიც მხარს არ დაგვიჭერენ უნდა დაეხოცოთო, მეორენი გაიძახოდნენ, რომ წარჩინებულ პირთაგან არავინ რა იცის ანის შესახებო და ბოლოს გადაეწყვიტეთ, რომ უნდა გავაფართოვოთ პარტია და რომ აუცილებლად უნდა უთხრათ მათორსაო!... რამოდენიმე დღის შემდეგ ჩამოვიდა რუსეთიდან გეარდიის კაპიტანი **ზაქარია ჩოლაყაევი**, მე გავიცანი იგი და დავიარებოდი მასთან. ბოლო ხანებში **ზაქარია ჩოლაყაევმა** მითხრა, რომ **თ. ანტონ აფხაზოვმა** მას ყველაფერი გამოუცხადა და რჩევას სთხოვდა, მაგრამ რა რჩევა მისცა ჩემთვის არ უთქვამს.

მე აგრეთვე ვყოფილვარ მასთან ცალკე და მიამბნია რა (ჩემნი ამბავი) მიკითხავს 'მისთვის რჩევა; მან მკითხა რა საშუალებები გაგაჩინათო, მე ამაზე ვერაფერი უპასუხე, რადგანაც რაფერი გაგაჩინდა და მანინათვე წამოვედი მისგან.

თ. ო. ფალავანდოვმა დაგეპატივა აგრეთვე ვახშამდ საყავე სახლში (вотчинах моих) მეტების ციხის მახლობლად, აქ არ ყოფილან არც **ყიფიანოვი**, არც **ავთანდილოვი** და არც **გიორგი ერისთავი**, იყვნენ: **ანტონ აფხაზოვი**, **ალ. ორბელიანოვი**. **ზაალ ჩოლაყაევი**,

1) აღეპანდრე ჰავკავაძე იგულისხმება.

ბარონი როზენი
(მწერალთა მუზეუმი)

სოლ. დოდავი და მე. იქ ვილაპარაკეთ საქართველოზე, მის სიღარიბეზე, თვადების ურთიერთ შორის გაუთავებელ შუღლსა და დავაზე და ამით გათავდა ჩვენი საუბარი და დაეიშალენით ისე, თითქოს დიდი რამ გაგვეკეთებინოს; ან რიგად წყალს ვნაყავდით.

ჩამოდენიშე დღის შემდეგ შევხვდი თ. ი. ფალავანდოვს და მითხრა, რომ მან ინახულა სხვები და გადაწყვიტეს ნოემბრის 20-ს დაიწყო აშბოხი, მეკითხება მე თანახმა ვარ თუ არა. მეც სრულიად განუხჯელად და მოუფიქრებლად უპასუხე, რაკი გადაწყვიტეთ დე ასე იყოს მეთქი; ამ რიგად დასახული რიცხვი ახლოვდებოდა და ჩვენ კი ისევე წინანდებურად რეა კაცი ვიყავით. ერთ საღამოს შევიყარენით თ. ლუარსაბ ორბელიანოვთან: თ. ფალავანდოვი, ზაქარია ჩოლაყაყვი, გიორგი ერისთავი, მე. თ. ორბელიანოვმა იმ საღამოს არაფერი იცოდა. ი. ფალავანდოვი გავიდა ლუარსაბთან ერთად ცალკე ოთახში და ესაუბრა მას, საუბრის შემდეგ ჩვენ დაეიშალენით და ი. ფალავანდოვმა გეითხრა; რომ ლ. ორბელიანოვი თანახმაა, თუ კი ყველა თავადები თანახმა იქნებიანო. ამის შემდეგ ჩვენ აღარსად წევკრებილვართ.

ნოემბრის ბოლო რიცხვებში ჩამოვიდა ბატონი გენერალ მაიორი თ. აღექსანდრე ჭავჭავაძე, რომელთანაც მე დაეიარებოდი თითქმის დღეში ორჯერ: რადგან ახლო ნათესავია ჩემი. არ ვიცო ვინ დაწერა, მაგრამ მე მაჩვენა ი. ფალავანდოვმა აღ. ორბელიანოვის სახლში პროექტი ანუ პირველი ლამის განკარგულება. ზეპირად არ მხსოვს რა ეწერა ამ ფურცელში. მე მინდოდა წინააღმდეგობა გამეწია ამ სისულელეებისათვის, მაგრამ ამ დროს შემოვიდა თ. დავით მუხრანსკი, რომელმაც საუბარში ხელი შემიშალა, რამოდენიმე წუთის შემდეგ წავიდა იქიდან.

ერთ საღამოს აღ. ორბელიანოვი, ი. ფალავანდოვი და გ. ერისთავი მივედით ლ. ორბელიანოვთან; დავსხედით და ი. ფალავანდოვმა ამოიღო თავისი ნაწარმოები პირველი ლამის განკარგულება წაუკითხა იგი ლუარსაბს და მან დაგვიწყო დარიგება და მთავაზება, რომ ეს სისულელე და ფუქსავატი ამბავია. მაინც აღგვითქვა, რომ ეს მოელაპარაკებოდა აღ. ჭავჭავაძეს და რჩევას ჰკითხავდა. აქვე იქნა წაკითხული ჩვენი მართველობის პროექტი.

მეორე დღეს მივედი აღ. ორბელიანოვთან, მან მითხრა რომ რადგან პირველი ლამის განკარგულება უკვე დაწერილია, ამიტომ მე ნანდობს დაეწერო მომავალი მართველობის შესახებ; მე მიუგე, რომ ეს საჭირო არ არის მეთქი და მინდოდა უარი მეთქვა. მაგრამ იგი გაიხმეს მეორე ოთახში და მეც გავედი სხვა ოთახში, სადაც

გ. ერისთავის¹⁾ მეტი არაეინ იყო. მე მას უთხარი ალექსანდრეს და ე-
ლება, მან აიღო პატარა ქალაღი, საწერკალამი და დიწყო წერა-
თან ნე მეკითხებოდა აქაური წარჩინებული პირების ღირსების შე-
სახებ, ის სწერდა, და როგორც მახსოვს რვა თუ ცხრა სტრიქონი
დასწერა. როცა წაეიკითხეთ ეს ჩენი ნაწარმოებო, ორივემ გულია-
ნათ გაეიციინეთ; ამ ქალაღს გ. ერისთავი ინახავდა. ხუთი დღის
შემდეგი მომავონდა ეს ქალაღი და ვთხოვე დაეხია იგი, რომ არა-
ვის ენახა.

ღ. ორბელიანოვმა როგორც ალგვიტქვა, რომ მოელაპარაკე-
ბოდა თ. ალ. ჭავჭავაძეს, კიდეც მოელაპარაკა მას და მე მითხრა,
რომ ალ. ჭავჭავაძეს სურს ჴაქარია ჩოლაუავეთან მოლაპარაკება.

დეკემბრის 4-ს ნშუადღევის 10 საათზე თ. ღ. ორბელიანოვის
სასღიდან წავეღით თ. ალ. ჭავჭავაძესთან ლუარსაბი, ჴაქარია ჩო-
ლაუავეი და მე. ისინი შევიდნენ ცალკე ოთახში და მე დაერჩი სასა-
ღილოში. ნახეარი საათი იბასეს და გაგოვდნენ. ჩვენ სამივე ყო-
თად წავეღით იქიდან და ისეე ლუარსაბისას მივეღით, სადაც მათ
გამომიცხადეს, რომ თ. ალ. ჭავჭავაძემ დაარწმუნა ისინი, რომ ეს
სისულელეა... თუმცა ყოველი ჩვენგანი აღრევეც იყო ამაში დარწმუ-
ნებულნი...

მეორე დღეს მივეღი ალ. ორბელიანოვთან და უამბე ყველა-
ფერი, რაც მოხდა, ამასთანავე ვთხოვე, მას რომ ეს საქმე ამაზე გა-
თავებულიყო, მან ეს აღმთქვა.

აგრეთვე შევიარე თ. ი. ფალავანდოვთან და უთხარი, რომ
ალ. ჭავჭავაძემ ჩვენ თვალი აგვხილა და დაგვარწმუნა ყველაფერ-
ნი, რომ ეს ნხოლოდ ახალგაზრდობის სისულელეა და მე მასაც ვთ-
ხოვე დაეხია ის ქალაღი, რომელიც ჴევით მოვიხსენიე, და მან
აღმთქვა, რომ უსათუოდ მოსპობდა მას.

ავთანდილოვი და ყიფიანოვი, რომლებიც დღი ბანი არ მე-
ნახა, ენახე ალექსანდრესთან. იმათაც უამბე ყველაფერი და ვთხოვე
წყნარად ყოფილიყენენ და აღარასოდეს აღარ ეჴიქრათ წარსულ-
შეცდომებზე.

ანტონ აფხაზოვი დეკემბრის 10-ს, შაბათ დღიღთ ჴემხვლან ქე-
ჩაში მისი სახლის მახლობლად, გამაჩერა და მთხოვა მეამბნა ყვე-
ღანფერი როგორც იყო. მე მას უთხარი, რომ ყველაფერი მშვიდო-
ბინად გათავდა და მადლობა ღმერთს ქკუაზე მოვეღით. ისიც ჩე-
ნზე არა ნაკლებ იყო გახარებული ამ ამბავზე. რომ ბოლოს მაინც
მოეიკრიბეთ ქკუა.

1) გორგი რევაზაძე

ამნაირად გამოვატხადე ჩა ყველაფერი, რაც მე ვიცი და რასაც ვაკეთებდით, ვთელი ჩემს თავს დამნაშავედა და სასტიკი სასჯელის ღირსად მაგრამ იმედი მაქვს ყოვლად მოწყალე მონარქსა, რომ ის მიპხედავს ადამიანს, რომელიც სულითა და გულით იბანოებს თავის დანაშაულს. არა, სიტყვები არ მყოფნის ჩემი ბრძანების გამოსათქმელად.

პრაპორშჩიკი თ. ელიზბარ ერისთოვი.
1832 წ.

დეკემბრის 17. ქ. ტფილისი.

„საგანომძიებლო კომისიის მიერ დეკემბრის 27-ს მოცემულ კითხვაზე მაქვს პატივი უპასუხო: სოვეტნიკ ალ. ორბელიანოვს შარშან ველაპარაკებოდი კრივზე და ჩვენ გვიკვირდა, რომ მისი ნება მისცეს, და ამ შემთხვევაზე ვკითხე დაიარება თუ არა კვირა-უქმე დღეებში მაშინდელ სამოქალაქო გუბერნატორ ჯავილეისკისთან, რაზედაც მან მიპასუხა, რომ აღარ დადის, თუმცა უწინ დაიარებოდა მასთან. კრივის უფლება აღბად გუბერნატორ ჯავილეისკიმ დართო რომელიც გუნერალ პანკარტევის აქ არ ყოფნის გამო სამოქალაქო ნაწილის უფროსობას ასრულებდა. მაგრამ ალ. ორბელიანოვს ჩემთვის არ უთქვამს, რომ ჯავილეისკიმ იცის ჩვენი განზრახვაო.

პრაპორშჩიკი ელიზბარ ერისთოვი“.

ლუარსაბ ორბელიანის ჩვენება (1,117,-118).¹⁾

„ჩემთვის წარმოდგენილ შეკითხვათა გარდა, მომხსენდა ჩა. ზოგიერთი გარემოება ამ საქმის ირგვლივ, საკვიროდ ვრაც გამოვაცხადო კომისიის წინაშე შემდეგი: ასე დაიწყო—მე ხშირად დავიარებოდი ჩემს დისწულ მელნიკოვის ცოლთან²⁾, ხშირად ვკითხულობდი ელიზბარს და მე მიპასუხებდნენ, რომ ის ალ. ორბელიანოვთან არისო, ყოველ დღე და ღამე, 2 ან სამი საათი ალ. ორბელიანოვთან იყო ხოლმე ელიზბარ ერისთოვი, რას აკეთებდა იქ მე არ ვიცი, ამის შემდეგ ელ. ერისთოვმა, როგორც პირველი შეკითხვის დროს ვაჩვენე, პირველმა გამოიჩინა შეთქმულების თაობაზე და როდესაც მე ვკითხე სხვა ვინ არის მონაწილე მეთქი, მან დამისახელა: თ. ი. ფალავანდოვი, თ. გ. ერისთოვი, თ. ალ. ორბელიანოვი, თ. ბ. ერისთოვი და ამათ გარდა კიდევ მრავალი სხვებიო, მაგრამ ვინ არიან ისინი მას არ დაუსახელებია. ამის შემდეგ თ. ელ. ერისთოვი, თ. ალ. ორბელიანოვი, თ. ი. ფალავანდოვი და ჯაქარია ჩოლაყავე მოვიდ-

¹⁾ მიღებულია 17 დეკემბერს 1832 წ.

²⁾ პოლიციუისტერ ანდრია მელნიკოვის ცოლი, ელიზბარ ერისთოვის და.

ნენ ჩემთან და მითხრეს, რომ ეს საზოგადოება: ე. ი. საქართველო-
დან რუსების გაძევების საზოგადოება, დიდი ხანია არსებობს და
ჯერ კიდევ შარშანვე არსებობდაო. ზაქარია ჩოლაყაევმა კი განაც-
ხადა. რომ! ამ საზოგადოების არსებობა მან ს. პეტერბურგშივე იცო-
და საქართველოდან მიღებული წერილების საშუალებით, ჯაკიაჟ
ვისგან იყო ეს წერილები მიწერილი, მას არ უთქვამს, ოღონდ ეს
კი დაუმატა, რომ ფარნაოზ ბატონიშვილმა განგებ შეირთო მდიდა-
რი სენატორის ქალი, იმ მიზნით, რომ მიღებული ფულებით საფრა-
ნგეთში წაეიდეს და იქ იმოქმედოსო.

თ. ელ. ერისთავი და სხვები ერთხელ ლაპარაკობდნენ, რომ
ამისათვის საჭიროა დროცა გაეკეთოთო. ნე, იმ მიზნით, რომ დრო
მომეგო და ამით შემესუსტებია მათი მოქმედება. უთხარი, რომ
დროშა მე მაქვს, რომელიც ნართლაც ამჟამადაც ჩემს ოჯახში ინა-
ხება და რომელიც ჩემი წინაპრებისაგან მაქვს დამკვიდრებული, რა-
დგან ისინი საქართველოს მეფეთა სარდლები იყვნენ; ჩემმა მეულ-
ლებაც იცის ამ დროშის შესანახი ადგილი.

აღ. ორბელიანოვი, ელ. ერისთავი, ი. ფალავანდოვი და კაპა-
ტანი ჩოლაყაევი მოვიდნენ ჩემთან სახლში და იმათგან ი. ფალავან-
დოვმა შემოიტანა წინადადება ამ მოქმედების დასრულების შემდეგ
დაგვეარსებია დავით მეფისა და წმ. ნინოს ორდენი, რაც ყველან
მოიწონა. ხოლო აღ. ორბელიანოვმა განაცხადა, რომ დედა მის
თეკლასაც აქვს მიმოწერა აღ. ბატონიშვილთანაო.

მაიორი თ. ლ. ორბელიანოვი“.

მომავონდა აგრეთვე, რომ წარსულ 1831 წ. დეკემბერში, თუ
ამა წლის იანვარში თ. ელ. ერისთავმა გამომიცხადა საქართველო-
დან რუსების განდევნის განზრახვა. რაც მე რამოდენიმე დღის შე-
მდეგ თ. გენერალ - მაიორ აღ. ჭავჭავაძეს ვაცნობე, მაგრამ მან იგი
არ გაიზიარა.

მაიორი თ. ლ. ორბელიანოვი“.

დაუმატებ აგრეთვე, რომ ელ. ერისთავის ნათქვამი იმის შე-
სახებ, რომ პეტერბურგში შეთქმულების ამბავი იცოდნენ ტფილი-
სიდან მიღებული წერილების საშუალებით, დაადასტურეს აგრეთვე
იქ მყოფთ აღ. ორბელიანოვმა და კორნეტ გ. ერისთავმა; იქვე იყო
კაპ. ზაქ. ჩოლაყაევიც.

მაიორი თ. ლ. ორბელიანოვი“.

„დაწერილებითი და პეშმარიტი მოხსენება არტილერიის პრაპორშჩიკ თ. დიმიტრი ერისთავისა:“).

ს. პეტერბურგიდან რომ ჩანოველი ტფილისში 1833 წ. აპრილის 14-ს, სამი დღის განმავლობაში ვინაჟღე ყველა ჩემი ნათესავები, მეოთხე დღეს კი წავედი ჩემს „როტა“-ში. რომელიც ჯელალოლის ციხეში იდგა. რადგან მე ტფილისში ავადმყოფობის გამო ჩამოვედი, ანტიკომ დიდხანს არ შემეძლო მკურნალობის გარეშე დარჩენა, რის გამოც „როტის“ ექიმის მოწმობის წარდგენით ვთხოვე შევებულემა ბატ. პოლკოვნიკ სანკოვსკის, რომელიც მაშინ ბრიგადის უფროსი იყო; მან ნება დამართო. და მე ტფილისში ჩანოვედი.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი, როგორც ახლო ნათესაეი და სიყრმის მეგობარი, ხშირად დაიარებოდა ჩემთან; მოდიოდა ხოლმე აგრეთვე გინმაზიის მასწავლებელი ბატ. დოდაევი, რომელსაც აგრეთვე სიყრმიდგან. ვიცნობდი, რომელთანაც ვიგონებდით ხოლმე ჩვენს წარსულს და ვიცილობდით მის მიერ გამოცემულ. ჟურნალზე: გაეციანი აგრილი ალ. ორბელიანოვი.

ამათ მე სხვადასხვა კერძო საუბრებით ასე ვთქვით მომონებადეს და ერთ დროს, არ მახსოვს ვინ და ვინ იყვნენ, ჩამომართვეს ფიცი და გამომიცხადეს, რომ მათ სურთ თავისუფლება; მაგრამ შეამ საიდუმლოს გამოცხადებამ შემაშინა და თუმცა ჯერ მთლად ნორჩენილი არ ვიყავ, მაინც გადაეწყვიტე „როტა“-ში წასვლა, რათა თავი მომერიდებინა; ჩემს იქ არ ყოფნის დროს ტფილისში რა ხდებოდა არ გამოვიცნო რამოდენიმე ხნის შემდეგ, სახელდობრ სექტემბერში, მიმავლინეს ტფილისში ჯამაგირის მისაღებად; ტფილისში ვერიდებოდი მათ შეხვედრას და არც იმათ შეუწყუხებოვარ; როგორც შემდეგ გავიგე ხსინი თურმე იკრიბებოდნენ ხოლმე ხან თ. ფაღვანდოვთან, ხან დოდაევთან.

ჯამაგირის მიღებისთანავე გავენგზავრე „როტა“-ში, სადაც დამხვდა ჩემი ერევანში მივლინების ამბავი, რადგან იქ დგას ჩენი „როტის“ დევიზიონი. მე არ შემეძლო წინააღმდეგობა გამეწია ჩემი უფროსისათვის, მაგრამ რადგან ვიცოდი ჩენი გამოუტყდელობის ამბავი, არ მინდოდა იქ წასვლა სხვა წამსვლელი კი არაეინ იყო-მე ერთად ერთი ვიყავი როტაში, იმ აფეცრის გამოცვლა კი აუტოლებელი იყო. სამსახურის საქმეების გამო ბატ. სანკოვსკის ტფილისში წასვლა მოუხდა და მეც ვთხოვე ტფილისშივე წასვლის უფლება, რომ ნოემზადებულიყავ ახალ ადგილზე გასამგზავრებლად. ტფილისში ერთ საღამოს მეც წამიყვანეს ფაღვანდოვთან, რომელსაც მე არ ვიცნობდი, გავიციანი იგი და მალე დავიშალენით, ვილაპარაკეთ გა-

1) მიღეიბულ 17 დეკემბერს. 1832 წელს.

რეწე საქმეებზე. მეორე დღეს კვლავ შეიკრიბნენ: ლეიბ გეარდიის გუსართა პოლკის თ. გ. ერისთავი, კაპ. თ. ჩოლოყაველი და ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანოვები, - გიმნაზიის მასწ. ს. ჯოღაძე თვით ი. ფალავანდოვი, სადაც ლაპარაკი იყო მთაწკარამოსისა და დაწესებულებების უსამართლოებათა შესახებ საქართველოს მიმართ, ე. ი. რომ უსამართლოდ გეგმომევენ მამულებს, თავადებს ცუდად ეპყრობიან, რომ ქართველებს არ აძლევენ ასპარეზს და სხვა... და აქმეც ჩემი ახალგაზრდობისა და აღვიარებ აგრეთვე სისულელის გამო-მათ მიეცმხრე. ანის შემდეგ გამაცნეს გიმნაზიის მასწავლებელი ზვანდილოვი და ყიფიანოვი. რამოდენიმეჯერ შეიკრიბნენ ზემოხსენებული პირნი, ლაპარაკობდნენ ხოლმე ზემოხსენებულზე და სურდათ თავისუფლება. ერთხელ სიტყვა ჩამოაგდეს მაიორ ლ. ორბელიანოვზე, როგორც საქართველოს პირველი საგეარეულოს შეილზე: არ მახსოვს ვიღამაც თქვა, რომ მან იცისო, კაპიტ. ჩოლოყავეს უნდოდა ამაში დარწმუნებულიყო და მეორე დღესთვის დანიშნა მოლაპარაკება, მივიდნენ მასთან თ. ფალავანდოვი, კაპ. ზაქარია ჩოლოყაველი თ. გ. ერისთავი, ელ. ერისთავი და ალ. ორბელიანოვი, მე იმ დროს შევედი, როცა ლ. ორბელიანოვი მათ ეუბნებოდა: „ბატონებო, თქვენ იცით, რომ მე თქვენზე არა ნაკლებ ვარ შეურაცხყოფილი, ნაგრამ თქვენი განზრახვა განუხორციელებელია... თუმცა მოიფიქრეთ, მეც მოვიფიქრებ“-ო და კიდევ რაღაც უნდა ეთქვა, მაგრამ ფეხის ხმამ აიძულა გაჩუმებულიყო, მე მაშინათვე გამოვედი და წამოვედი, აღარც დაებრუნებულვარ იქ; ეს არის პირველი და უკანასკნელი სიტყვები, რომელიც მე ამ საქმის თაობაზე ლ. ორბელიანოვისაგან მომისმენია; რამოდენიმე ხნის შემდეგ სხვებიც გამოვიდნენ. ერთ საღამოს ჩემი ძმა ელიზბარი, ვახტანგ ორბელიანოვი და ფალავანდოვი იყვნენ კაპ. ჩოლოყაველთან, არ ვიცი რისთვის, მაგრამ ჩენა ძმამ მითხრა, რომ ჩვენ შემცდარი ვართო. როგორ თუ შემცდარი მეთქი ვკითხე მე. მან მიპასუხა, რომ გონს ეხლა მოვედი, თუ რა გვწადიან და რასა ეწვრებიოთ, ღმერთმა დაიფაროს, რომ ეს ჩვენმა მტრებმა გაიგონ მთლად დაეილუპებოთო. და გადაწყვიტა რომ ამ საქმეზე ხელი უნდა ავიღოთ. მეც ამაზე სიამოვნებით დავეთანხმე.

მეორე დღეს საღამოთი ალ. ორბელიანთან ვიყავით: ზაქარია ჩოლოყაველი და გ. ერისთავი, ელ. ერისთავი, ვახტანგ ორბელიანოვი და მე. მე და ჩენა ძმამ ხატზე დავიფიცეთ, რომ ამიერიდან ზემოხსენებულზე არა თუ აღარ ვილაპარაკებთ, აღარც კი ვუთქვამებდით და წამოვედით. იმ დროიდან, ე. ი. ნოემბრის უკანასკნელ რიც-

ზეების შემდეგ, ზემოხსენებულ თავადთაგან ერთი სიტყვაც აღარა-
ვის დაუძრავს თავისუფლებაზე.

უბლა ჩემი ბჭდი მიმინდვია ყოველად მოწყალე მონარქისა-
თვის. დე იყოს ნება მისი მომნაწიებელ დამნაშავეზე.

კავკას. გრენადერთა არტილერ. ბრიგადის 3-ე მსუბუქი „რო-
ტის“ პრაპორჩიკი თ. დიმიტრი ერისთავი“.

დეკემბრის 17

1832

„მომავონდა კიდევ ზოგიერთი გარემოება. პეტერბურგში
რომ ვიყავი ფარნაოზ ბატონიშვილთან საუბრის დროს გამიგონია,
რომ მათ სურდათ საქართველოში ყოფნა არა როგორც მეფეს, არა-
მედ როგორც კერძო პირს, რომ აქუარი ჰქონოდათ. ერთხელ
გ. ერისთავის გაბრუნების მიზნით დიმიტრი ბატონიშვილმა მასაც
და ყველა ქართველებსაც ბოშები (ციგნები) უწოდა „რისთვისაო“
ბჭიკთხა გ. ერისთავმა. „მიტომ რომ გაუხათლებელი ხართ, ელური-
და გაიძვერა, თქვენ სხეანაირად არ შეიძლება იწოდებოდეთ თუ არა
ბოშებად“ -ო უპასუხა მან. საქართველოში რომ ჩამოვედი ჩემმა ძმა
ელიზბარმა მითხრა რაღაც ჩარჩოს შესახებ, რომლისა საშუალები-
თაც რასაც განდა დასწერ და სხვა ნას ვერ მიხვდებო, მაგრამ არ
კი უჩვენებია, რადგან როგორც თვითონ ამბობდა ის დაკარგული
ბჭონდა. ვისთანა ბჭონდა მიმოწერა ამ ჩაოჩოს საშუალებით მე არ
ვიცი, მისთვის არ მიკითხავს. ერთხელ ალ. ორბელიანოვს უთხარი
როგორ გაანდეთ ასეთი საქმე კაპ. ზაქ. ჩოლაყაევს, რომლის ხასია-
თის გაგებაც ასეთ მოკლე ხანში არ შეგეძლოთ და რომელსაც პეტე-
რბურგში თითქმის სძულდა ქართველობა და გაგვიბოდა მეთქი.
მაგრამ მან მიპასუხა: რას ამბობ, ის ყველა ჩვენგანზე უფრო გულ-
მოდგინედ ეკიდება ამ საქმესო. ხოლო როდესაც ჩემი თანადასწრე-
ბით ზაქ. ჩოლაყაევმა უსაყვედურა გიორგი და ელიზბარ ერისთო-
ვებს და დიმიტრი ორბელიანოვს, რომ ისინი პეტერბურგში მას
ერიდებოდნენ და აქ კი ასე გულანდილად მიენდვნენ. მათ უპასუ-
ხეს: „მართალია, ჩვენ შენი გვეწინოდით.“

არტილ. პრაპორჩი. თ. დ. ერისთავი.

დეკემბრის 20.

1832 წ.

„მომავონდა აგრეთვე, რომ პეტერბურგში ყოფნის დროს
1831 წ. როგორც მახსოვს გაზაფხულზე, ერთხელ მოვიდა ჩემთან
ბატ. დოდავი, რომელიც სენატში მსახურობს და გამიძახადა,
რომ ქართველებს ჯანყი სდონებიათ, მაგრამ არ უთქვამს ჩემთვის

არც მიზეზი და არც დაუსახელებია თუ ვისგან გოგო ეს ამბავი აპის შემდეგ დოდაევი აღარ წინახამ¹ არტილ. პრაპორშჩ. თ. დიმიტრი ერისთავი. 26 დეკემბერ 1832 წ.

თეიმურაზ ამილახვარის ჩვენება (1,125-126.)¹)

წარსულსა წელსა დროსა პოლშის აღრევისასა, არ ნახსოვს რომელს თვეში მე გამოვიარე სოვეტნიკ ალექსანდრე ორბელიანოვის სახლის წინ. და დამხვდა სოვეტნიკი ალექსანდრე ორბელიანოვი ხელი დამიჭირა და მითხრა ერთი საიდუმლო რამ უნდა გითხრაო. პოლშელებს რამდენიმე ქალაქი წაურთმევიათ რუსებისათვის და ასე შეიწროებაში არის რომ აღარ შეუძლიანთ რა. და ახლა გვაქვს ჩვენ კარგი დრო რომ ამათის ხელიდამ გავნთავისუფლდეთ და ადვილადაც შეგვიძლიან ამანვე მითხრა ეს ჩვენი დაწყობა იციან მრავალთა და სხვათა რიცხეთა შორის მითხრა მამუჯა-ორბელიანოვისა და ლუარსაბ ორბელიანოვისა. და ლენერალმა ჭავჭავაძემაც იცისო; ესეც მითხრა ამაზედ ალექსანდრე ბატონიშვილთან მაქვს მიწერ მოწერა. ამ აზრზედ მელაპარაკებოდნენ ოსტაე. პოდპორუჩიკი ალექსანდრე ორბელიანოვი და აზნაური იოსებ მამაცოვი სოვეტნიკმა ორბელიანოვმა ალექსანდრემ მთხოვა იასე ფალავანდოვი განაცნო მე მიველ და იასე ფალავანდოვს უთხარ და მას უკან სოვეტ. ალექსანდრე ორბელიანოვი და უჩიტელი დოდაევი მოვიდნენ იასე ფალავანდოვთან და დაიწყეს ლაპარაკი გარნა მე არ მახსოვს რას ელაპარაკებოდნენ. სოვეტ. ალექსანდრე ორბელიანოვმ მითხრა ვინც სანდო ნათესაეთა ანუ მეგობართაგანი მყვანდეს ვინმე უთხარ იმასაც ეს ჩვენი დაწყობილობა. და მე უთხარ ბარძიმ ამილახვაროვს ყოველივე ჩემთან ნათქვამი სოვეტ. ალექსანრასაც ეს ჩვენი დაწყობილობა. და მე უთხარ ჩემს სახლის კაცს დრე ორბელიანოვისა და ბარძიმმა ამილახვაროვმა მითხრა დიდათ კარგი დაწყობილობა არისო და ამასაც მეუბნებოდა მე აგრეთვე ვეტლვი ჩემთ ვისაც ჩემი გული ენდობა და ხალხში ჩქარად ჰქონდა ლაპარაკი რომ პოლშელთ წაართვეს ამდენი სოფელი და ამდენი ჯარი დაუხოცეს რუსთაო.

აღარ განვლო დიდმა ხანმა ხმა გამოვიდა რომ ვარშავა იიღეს და შემდეგ ამ ხმისა მე აღარავისთან მქონია ამაზედ ლაპარაკი და კიდევ მეგონა რომ სულ დავიწყებდას ნიეცაო.

იქმნება ერთს თვემდის ჩემა ძნამ მომიტანა წიგნი ალექსანდრემ მომცაო იქ მწერს როდესაც ეს წიგნი მოგივიდეს დაუყოვნებლივ წენ ჩამოდი და თან ჩამოიყვანე შენი სახლის კაცი ბარძიმ ამი-

¹) მიღებულია 17 დეკემბერს 1832 წ.

ლახვაროვი, დიდი საქრო საქმე მაქვსო. ეს იყო დაწერილი თითონ ალექსანდრესაგან ამისევე ხელმოწერილი და ბოლოსაც ეწერა იასე ფალავანდოვი. ეს წიგნი წაუკითხე ბარძიმ ამილახვაროვს და მითხრა არა მცალიან რომ წავიდე. მე მაშინვე დაეხიე ის წიგნი და არც წა-
მოველ და არც ვიცოდი რა აზრზედ იყო მოწერილი.

კრაპორშნიკი თ. თეიმურაზ ამილახვაროვი¹⁾.

დეკემბრის იზ

ჩულებ წელსა.

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (1,131-134)¹⁾

„პოლონეთის აღრეულობის დროს მე შევნიშნე, რომ ჩემი ძმა ალექსანდრე, ელ. ერისთავი და დოდაევი ხშირად ჩაიკეტებოდნენ ხოლმე ცალკე ოთხაში და იქიდან დიდ ხანს არ გამოდიოდნენ; მე ვთხოვე ჩემ ძმასა და ელიზბარასაც ეთქვათ ჩემთვის თუ რაზღ საუბრობენ ხოლმე ისინი. მათ მე გამიმელავენეს, რომ მზათ აქეთ წეთქმულება. მე ეს სულ მოკლე ხანში ვაუზიარე ავთანდილოვს. ჩემი ძმა ალექსანდრე, ელ. ერისთავი და დოდაევი ცდილობდნენ გაეერცვლებინათ საზოგადოება. მე შევნიშ-
ნე, რომ ჩემთან და ავთანდილოვთან ისინი მთლად გულწრფელი არ იყვნენ რადგან მათ კრებებს ჩვენ იშვიათად ვესწრებოდით. ვარ-
შავის აღების შენდევ მათ ყოველგვარი იმედი დაეკარკათ, მაგრამ გასულ ზაფხულამდის მაინც ცდილობდნენ საზოგადოების გამრავ-
ლებას.

ხედავდენ რა რომ ზაფხულისკი, ყოფილი სამოქალაქო გუბერ-
ნატორი, ხალხს ავიწროებს და იწვევს მათში უკმაყოფილებას, იქვე
კქონდათ, რომ მასაც აქვს შეთქმულება.

ამა წლის შემოდგომაზე დოდაევთან იყვნენ ვახშად: ანტ.
აფხაზოვი, ელ. ერისთავი, ფალავანდოვი, ჩემი ძმა ალექსანდრე,
გ. ერისთავი და მე, საღაც გამოეცხადა ანტ. აფხაზოვს, რომ ისიც უნ-
და შეთქმულების მონაწილე გახდეს, მაგრამ მან ითხოვა დრო ამ
საქმეზე უკეთ მოსაფიქრებლად. რამოდენიმე დღის შემდეგ ვიყავით
ფლავანდოვთან, საღაც აფხაზოვმა განაცხადა, რომ ის უარს ამბობს
მონაწილეობაზე და ჩვენც გვთხოვს ამ საქმეზე ხელი ავიღოთ. რამო-
დენიმე დღის შემდეგ იასე ფალავანდოვთან შევიკრიბებით: ჩოლა-
ყავი, ელ. ერისთავი თავის ძმა დიმიტრიოვით, გ. ერისთავი, ჩემი
ძმა ალექსანდრე, დოდაევი, ყოფიანოვი, ავთანდილოვი, მამაცოვი და
და მე. აქ ვაღწვევიეტეს გამოეცხადებინათ თ. ჭავჭავაძესთვის. ზო-
გიერთებმა იკითხეს ჭავჭავაძე თუნდაც დათანხმდეს რა ნაირად უნ-
და მოხდეს ჯანყიო. ფალავანდოვმა, ჩემმა ძმამ ალექსანდრემ და

1) მიღებულია 18 დეკემბერს 1832 წ.

ელ. ერისთავმა უპასუხეს, რომ ჰავჭავაძეს და ლ. ორბელიანოვს 'შეუძლიანთ შეიარაღონ რამოდენიმე ასეული თვისი გლეხებიო, რომ თითოეულს ჩვენგანს შეუძლია რამოდენიმე კაცის გამოყვანა და რომ ამ რაოდენობის საშუალებით შეიძლება უფროსების ამოხოცვა „ბა-ლზე“ ციხეში, არსენალში, ყაზარმებში და ნავთლულშიო, რის შე-მდეგაც ფალავანდოვმა გვაჩვენა განრიგება, თუ ვის რა ადგილზე თავდასხმა შეეძლო. შეიკრიბნენ რამოდენიმეჯერ ჩვენთანაც, ლა-პრკობდნენ სულ ერთსა და იმავე საგანზე; დედა ჩემმა შენიშნა, რომ ჩვენ ოთახში ვიკეტებოდით ხოლმე, და მითხრა და წყრომითა მკითხა რას ნიშნავს ჩენი ასეთი ოთახში ჩაკეტა, რომ იქ არავის უნებო. მე დაეარწმუნე, რაც თავდაზნაულოთ არჩევნებზე ცლა პარაკობდით მეთქი. ისინი რამოდენიმეჯერ იყვნენ აგრეთვე ლ. ორ-ბელიანოვთან, მაგრამ მე იქ არც ერთხელ არა ვყოფილვარ.

ჩემი ძმა დიმიტრი თუმცა ორჯერ იყო ჩვენთან, მაგრამ ის არა თუ თანახმა არ იყო, პირიქით ყოველ ღონეს ხმარობდა, რომ როგორმე დაეშალა ჩენი საზოგადოება.

მე რამოდენიმეჯერ გამოუტყვედი ავთანდილოვსა და ყიფიანოვს, რომ ეს უდიდესი სისულელეა, ისინიც მეთანხმებოდნენ. ჩვენ ვმსჯელობდით ხოლმე, რომ უნებობესი იქნება დავაარსოთ ერთი კარგი პანსიონი, შეეგაროვით შემოწირულება გინნაზიისათვის, და-ვარსოთ ბიბლიოთეკაო და სხვა; ვამბობდით რომ ქართველები რუ-სების მადლიერი უნდა იყვნენო; რომ ისინი ჩვენ გეგარძნობინებენ განათლების სოკეთეს და გვიცავენ ლეკების თარეშისა და შეზობლე ბის მხრივ შევიწროებისაგან.

ბოლოს ჩოლაყაფვი მოდის და ეუბნება ჩემ ძმა ალექსანდრეს, რომ აუცილებლად ყველაფერზედ ხელი უნდა ავიღოთო და ჩემი ძმაც ამაზე დაეთანხმა. მაგრამ ელ. ერისთავმა, მისმა ძმამ დიმიტ-რიმ და ფალავანდოვმა მოიტანეს ამბავი რომ ალ. ორბელიანოვი ელაპარაკა ჰავჭავაძეს და ჰავჭავაძე. ნაწილობრივ თანახმააო.

ჩემი ძმა ალექსანდრესაგან გავიგე, რომ მას აქვს მიმოწერა ალ. ბატონიშვილთან მოლა ზამანის საშუალებით და რომ ზამანას გზაში თავს დაესხნენ ავაზაკები, რომლებიც მან დაამარცხაო.

მაგრამ როცა ჩოლაყაფვმა განაცხადა, რომ ის ესაუბრა ჰავჭა-ვაძეს და რომ ჰავჭავაძე არავითარ შემთხვევაში არა თანხმდებოდა, მაშინ ყველაფერი მიეატოვეთ და ამაზე სრულებითაც აღარავინ ფი-ქრობდა. ჩემმა ძმა ალექსანდრემ დაიწყო ლაპარაკი თავად-აზნაურ-თა არჩევნებზე. ელიზბარამ თაყის მანუღზე, მის ძმა დიმიტრის უნ-დოდა დარჩენილიყო გენერალ შუკოვსკისთან; გ. ერისთავს კი შტა

ბში უნდოდა დარჩენა; ჩოლაყაევმა დაიწყო იმაზე ფიქრი, რომ დროა პეტერბურგში დაბრუნდეს. მე ეკითხებოდი შეიძლება თუ არა მეც მასთან ერთად წავსულიყავ, შევსულიყავ ჯარში და თუ ომი გამოცხადდებოდა, წავსულიყავ ლაქრობაში.

ამ თვის პირველ რიცხვებში ჩემ ძმა ალექსანდრესთან მოდის ჩვენი სოფლის ქვეხა თუ მამასახლისი და ეუბნება მას, რომ დისტანციაში¹⁾ ლაპარაკობენ, რომ მას ალექსანდრე ბატონიშვილთან მიმოწერა აქვს; ჩემი ძმა გაუგაურდა მას და აუკრძალა ალარსად გაემეორებია ეს ამბავი.

ჩემი ძმა ალექსანდრესაგანვე გავიგე, რომ თითქმის იმავე დროს მასთან ნოვიდა აგრეთვე მოლა ზამანა ოთხი ამხანაგითურთ, რომლებიც მოლა ზამანის მიერ მოწოდებული იყვნენ შეიარაღებითათვის სხვებთან ერთად.

აღვიარებ რა ყველაფერს, რომ მე ჩატრეული ვიყავი ჩემი ახალგაზრდობით, ვითხოვ მისი იმპერატორებით უდიდებულესობის ყოვლად ნოწყალეობას, მით უმეტეს, რომ ბოლოს ჩვენ ვიგოქენით ჩვენი შეცდომა და დავადექით ქეშმარიტ გზას.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი.

მომავონდა აგრეთვე, გაგონილი მქონდა, რომ ოქროპირ ბატონიშვილი საზღვარგარეთ აპირებდა წასვლას სუსტი ჯანმრთელობის გამო. ელიზ-ერისთავის, ჩემი ძმა ალექსანდრეს და დოდაევის საუბრებიდან ჯერ კიდევ პოლონეთის აჯანყების დროს მიზნდარი ვიყავი, რომ ისინი ამ საგანზე ლაპარაკობდნენ. მაგრამ ნამდვილი მათი განზრახვა არ ვიცი, და არც ის ვიცი ვინა ჰყავდათ ხელმძღვანელი.

ვახტანგ ორბელიანოვი.

საგამომძიებლო კომისიის ანა დეკემბრის ოცდა შეიღს შეკითხვაზე, მაქვს პატივი უპასუხო, რომ ბევრს მქონდა იქვე ყოფილ სანოქალაქო გუბერნატორ ზავილეისკიზე, რომ მას აქვს განზრახვა მოაწყოს შეთქმულებათ და ამას იქიღგან დაასკენიღნენ, რომ იგი ხალხს ავიწროვებს და მათნი უქმაყოფიღებას აძღიერებს.

საგამომძიებლო კომისიის შეკითხვაზე მაქვს პატივი უპასუხო, რომ მე ამ საგნის თაობაზე ლაპარაკი მქონდა ჯერ კიდევ პოლონეთის აჯანყების დროს: ჩემ ძმა ალექსანდრესთან, ელიზბარ ერისთავთან, დოდაევთან, ავთანდილოვთან, გიორგი დავითის ძე ერისთავთან და მამაცოვთან; მიმდინარე წელს კი ყველა დასახელებულებთან და მაგათ გარდა ყიფიანოვთან, ლეიბ გუსართა პოლკის კორნეტ

ერისთავთან, არტილერიის პრაპორშჩიკ დიმიტრი ერისთავთან, არტილერიის პრაპორშჩიკ დიმიტრი ერისთავთან, იასე ფალავანდოვთან და ლეიბ-გვარდიის სემიონოვის პოლკის კაპიტან ზაქარია ჩოლაყაევთან.¹⁾

ვახტანგ ორბელიანოვი.

ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანის ჩვენება (1,136-160).²⁾
კომისიასა შინა

როდესაც ოქროპირ ბატონიშვილი მოვიდა ამ ქალაქში და ცხოვრობდა რაოდენსამე თვესა, იმის ყოფნის დროსა, ერთს კვირა დილას მიველი მის სანახავად ნათესაობისა გამო, და არც იმის მეტად ნენახა, როდესაც შეველ-დამიძახა, აქ უთუოდ ჩემი მამილა, შვილი ალექსანდრე უნდა იყოვოდიახ მე გახლავარ მეთქი, -რა წაშს ეს გაიოვნა, მაშინვე მოვიდა, გადაწეხვია, და აქეთ იქით დამკოცნა, მასკვან დივანზე დამსო, და თვითონაც გვერდით დამიჯდა. მკითხა დედის ჩემის ამბავი როგორ მშვიდობით არისო. მე მადლობა მიუგე. მასკვან როგორც განწესება არის პირველის ნახვისა, ისეთი ლაპარაკი დავიწყევით, ერთ საათს უკან ისევ წამოვედი, კარამდისინ მიმყვა, გამოსალმების დროს მითხრა გთხოვ ხვალ სალამოზე მერვე საათზე ჩემთან მოხვიდეთო, მე პირობა მივეცი უთუოდ გიახლებით მეთქი, მეორეს დღეს იმ ვადაზე მივედი, ღებსხედით და მოვყევით სხვადასხვა ლაპარაკს, რამოდენსამე მინუტს უკან მკითხა აქაური სამართალი როგორი არისო, მე მიუგე დიახ კარგი არის მაგრამ ცოტა გვიან იცის საქმის გადაწყვეტა მეთქი, ერთი ჩემი საქმეც წარმოებს, 1803-ს წლიდან ჩვენ ორბელიანოვთ გაყარასა ზედა, რომ ჯერ ვერ გადაწყვეტილა და ჩემს ხვედრს წილს არ მაძლვენ ჩემნი სახლი კაცნი მეთქი, განცვიფრდა, მითხრა, საკურევილი საქმე არისო. მე ვგონებ ერთი მაგტოლა დრო კიდევ გაივლის რომ არ გადაწყდესო, მე მიუგე რა ექნა ღმერთს ვფიცავ ამთენი არზის მწერლის ფულის მიცემის ღონე აღარა მაქვს მეთქი, და ამთენის სასამართლოს სიარულით, ბევრჯელ მწიერი დავრჩები და მეტი დაქანცვით დაღალული მოვალ და შეძინება მეთქი, მითხრა ნუ სწუხნარ ღმერთი მოგხედამსო-მე მიუგე, ახლან ხელმწიფესთან ვიჩივლებ უთუოთ მეთქი, და ღვთით ის რომ გასჩხრეკს, დიახ მართლმსაჯული ხელმწიფე არის, და მალე გადასწყვეტს ჩემს საქმეს, რომელიც დიახ სწრაფად მამეცემა ჩემი წილი მეთქი, გაილიმა და აღარა.

¹⁾ ვ. ი. ბორჩალოს დისტანციაში.

²⁾ მიღებულია 18 დეკემბერს 1832 წელს.

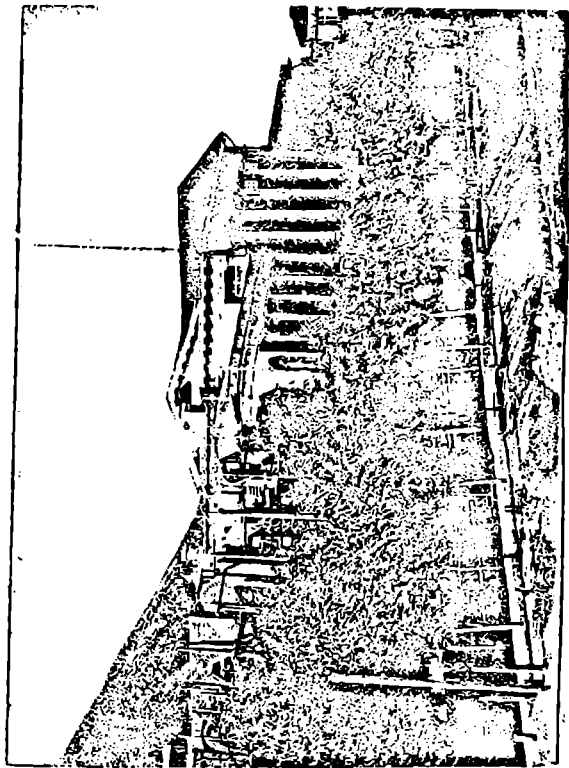
თქორა, მასკვან მოჰყვა ჩვენი წინაპართა ცხოვრებას, როგორი მამა-
ცნი ყოფილან და ან რაოდენნი მტერნი გაუბნევიათ, და ან როგორი
მამულის სიყვარული ჰქონიათ. მე ვუსმენდი იმის ლაპარაკს, შენდევ
მოვახსენე განა ჩვენ კი არა ვრთ მამაცნი მეთქი, მითხრა-თქვენ შა-
მაცობისა კი არა ვიცირაო, მე მიუგე ღმერთს ვფიცავ როდესაც იმე-
რეთში ბუნტი იყო და წედისის ზავალებზე მივედით მეთქი, პირველი
მე ზავალში გადაეარდი, რომ ჩემ სურტუტში ოთხი ტყეია იყო გავა-
რდნილი, და მასკვან ხმალს ხელი მოვისეი და ინერლებმა რომ დამი
ნახეს ასე მამაცათა, სულ გაიქცნენ მეთქი, და მასკვან სალდათები
ამოვიდნენ მთიხრეს კნიაზო შენ სწორეთ ლომი ჰყოფილხარო, მე მი-
უგე იმ სალდათებს მაშ როგორი გინდათ ხელმწიფის სამსახური მეთქი
მითხრეს დიახ მართალს ამბობო, მალადეც, მალადეცო, აზას იქით
ჩვენ თქვენთან სისხლს დავღვრითო. კნიაზ გარჩაკვამა ესრეთ მხნეთ
რომ მხედავდა დიდათ წყალობა დამიწყო მეთქი, აი ბატონიშვილო,
თუ ქართველნი მამაცნი არ არიან მეთქი; კიდევ ერმოლოვთან
1822-სა წელსა ყაბართოში რომ იყო ჩვენი ჯარი, როგორ მამაცათ
აღმოვჩნდი, რომ დედიჩემისათვის ეთქო მადლობა თქვენ დიახ კარ-
გი ვაშკაცი შეილი გყოლიათო, და დიახ კარგი ოფიცარიო, და
როდისაც სამსახურიდგან გამოველ, მაწინ დიდათ ეწყინა ერმოლო-
ვსა ასე რომ ბევრი საქმეშიაც მტრობდა მეთქი. მითხრა ოქროპირ
ბატონიშვილმა ეგ არ არის ვაშკაცობაო, მე მიუგე ბატონო მეტი ვა
შკაცობა რაღა გინდა მეთქი, ამ სიტყვაზე აღარა თქო რა, მასკვან
ჩამოაგდო მამულის ერთგულობაზე ლაპარაკი, მოჰყვა ბერძულს ის-
ტორიას, და ხსეთს ამბებს მოჰყვა, რომ სულ ვამაგიეთა, ვანობდინე-
ტავ მეც იმათში ვყოფილიყავ მეთქი, განა ეხლა არ შევიძლიან იპა-
სთანა ამბავებო, მე მიუგე სადაც დავსწრებივარ ვაჟკაცათ ვყო-
ფილვარ და იმაზე მეტი სხვა არა ვიცი რა მეთქი, მასკვან მითხრა
მაშინ იქნები ვაჟკაციო, თუ ამ რუსებს შაუტევო და გაიცინა, მე მი
უგე მთელი ევროპია მივიდა რუსეთზედა 1812-სა წელსა რომ სულ
ქვის სროლით მიჰყვნენ პარიჟამდისინა, და ნაპოლიონიც დაიჭირეს
მეთქი, კიდე აღარა თქო რა, და დაჩუმდა-მასკვან მოჰყვა, რაოდენ-
სამე მინუტს უკან ლაპარაკს, კიდევ მამულის ერთგულებაზე რო-
მელიც მე ვისწენდი, მასკვან რომ დაასრულა ავდევ გამოვეთხოვე,
და წამოველ შინა, კიდევ კარებამდის გამომაცილა, გამოსალმების
დროს მითხრა მე დიახ შემოყვარდიო, და გთხოვ ხშირათ მოვხიდეო,
დავიდრდი მე კვირაში ერთხელ დიახ ტკბილად შემოყვარა, სულ
ყოველთვის აქაურს მამულის ამბავს ლაპარაკობდა, ერთხელ კიდევ
ჩამოაგდო რუსებზე ლაპარაკი, და ან საქართველო რაგვარად მი-

ილო იმპერატორობა თვის მფარველობის ქვეშ.—თქო თქვენ კარ-
თელები ვერა გრძნობთ თქვენსა მამულსაო-მე მიუგე ღმერთს ვფი-
ცავ დიახ ერთგული ვარ საქართველოსი მეთქი, მითხრა ეგ არ არის
ერთგულობაო, მიუგე მაწ რა ვქნა მეთქი, მითხრა ღვთის ფიცი მო-
მეციო და პატიოსანი სიტყვაო დაეფიცე და მასკვან პატიოსანი
სიტყვა გამომართო, მითხრა ეცადე, რომ რუსები გადარეკოთო, მე
მიუგე საწყალნი ცოდონი არიან მეთქი, მითხრა კარგი მაგ ხუმრო-
ბაზე ხელი აიღეო, მე მიუგე ღმერთი გადღეგრძელებს რაგორ შე-
იძლება მეთქი, და ან ურუსოთ რა ხელი გეყრება, მეთქი, და მე-
ვერ შემიძლიან, რომ რუსებზე ვიფიქრო რამე მეთქი, მასკვან კიდეც
მოჰყუა რა არის საქართველო და ან რუსებს რათ უნდა ეჭიროთ და
ან როგორი სიმაგრეები აქვს, და ასე დაიწყო ლაპარაკი, რომ არ
შამიძლიან ენით წარმოთქმა, მასკვან კიდეც მიუგე რომ პაპაჩემიც
თქვენის ბიძის წინ მოკვდა ომში რომ ზედაც არ შამოგვხედეთ, და
ყოველთვის ჩემის ოჯახის დაქცევაში ყოფილხართ მეთქი, ახლა
ღმერთმა ადღეგრძელოს ჩვენი იმპერატორი იმის მიერ არის ჩვენი
ოჯახი გაბედნიერებულნი მეთქი, და მამა ჩენიც იმათ სამსახურს ქვეშე
მოკვდა 1812-სა წელსა და აღ. ბატონიშვილს თოფს ესროდა
მეთქი, ეხლა თქვენ რომ იშოვნოთ საქართველო, ხომ ისევ დააქ-
ციეთ ჩემს სახლსა მეთქი, მითხრა კარგია ბევრს ნუ ლაპარაკობო,
ეს უნდა იცოდეთ რომ 1200-ი წელიწადი თქვენნი მემკვიდრენი
ევოფილევართო, ახლა უბრალოთ და უსამართლოთ წაგვართვა ზე-
ღმწიფებაო, მამა ჩემმა გიორგი მეფემ მფარველობა სთხოვაო, ნა-
ცვლად ამისა სულ წაგვართო და ჩვენ გედაგვრეკეს რუსეთშიო. ღმე-
რთი მოიგონეთ, სთქვან ხალხმაო, და მაღალს ღმერთს შეჰხედეთო
ეს საშართალი არისო, მოჰყუა ესრეთს ამბავს რომ გულის მღუღა-
რედ ეტიროდი და არ ვიცოდი რა შექნა შენი პირიმე მეთქი აბა რა-
და ეშველება წარსულს ამბავს მეთქი, მასკვან მითხრა როგორც და-
გარიგო ისე მოიქეციო, და ადვილი არისო, მოჰყუა ესრეთ, აქ ბევრ-
ნი კარგნი პატიოსანნი კაცნი არიან რომ იმათ ენდოთ და კარგს რჩე-
ვასაც მოქცემენო—პირველი დიახ ქვეიანი კაცი არის ჭავჭავაძეო და
განათლებული, და ჩვენი გულისათვისაც ადრე დატოვებული იყო
რუსეთშიო, იმისი ნდობა შეიძლებაო, და კარგს განკარგულებას მოა-
ხდენსო, და უცხო ზაგოვორს გაკეთებსო, მეორე აქ კიდეც მლიზბარ
ერისთოვი არისო ისიც კარგი ქვეიანი კაცი არის. მესამე კიდე სო-
ლომონ დოდავი ჩვენთვის თავდადებული კაცი არისო მე ვიცო
ისიც იყაბულბესო, აი ესენი ბევრს კაცს იშოვნინანო და მასკვან
წყნარ წყნარ მოხდება ჩვენი საქმეო — ესრეთ გამიადვი-

ლა და ბევრს რაღაებსაც დამპირდა რომ კისერზე ამალეზინა, მიუხედავად კარგი შეინჯიმი!) ვეცდები თუ რომ შეიძლება, და ან კიდევ ჩემ ფიქრში შემოვა მეთქი .ესეც მითხრა თამარ ბატონიშვილისა დიანს ქვეიანი დედაკაცი არისო, მე მგონია ისიც იყაბულეზსო. წანოველ ვიფიქრე დიანს ბევრი ხანი მაგრამ ვერაოდეს გულმა ვერ მითხრა რუსებზე წინააღმდეგობა მცირედი. მაინც რაიმე, მე დაუტევე ჩემ ფიქრში სულ ერთიანათ, მაგრამ როცა ნივიდოდი ოქროპირ ბატონიშვილთან ვატყუებდი ვცდილობ ნეთქი, ხან რას ვეუბნებოდი, და ხან რასა ესეც მითხრა ოქროპირ ბატონიშვილმა, ამასაც გასწავლის რომ ნურასდროს ორს ჯაცს ერთათ ნუ დაელაპარაკებიაო თუნდა შენნი ძმანი იყვნენო, ვისაც ელაპარაკო¹ ეს აზრი ყველას ცალ - ცალკეო, ვიყავ ესრეთს ფიქრს მოცული და არ იქნა არ დავამტკიცე რუსეთის ხელმწიფეზე წინააღმდეგობა, ერთს დროს საღამო ჟამზე მივდიოდი სიონის ქუჩაში ვნახოთ იასე ფალავანდოვი დამხვდა მითხრა სირცხვილი არ არის წენტვის ერთად შევიზარდენითო და ჩემთან არ დადიხარო, ამ სიტყვაზე დამიქირა ხელი და ამიყვანა ჩაიზე თავის ოთახში, ჩაიდავლიეთ ვილაპარაკეთ¹ ხან დარბე ხან მამულზე ხან წყალზე, და ხან ბაღში შექცევაზე შემდეგ გამოვეთხოვე წამოველ შინა მთხოვა, გთხოვ ხშირად მობრძანდებოდეთ ჩემთანაო, მე ჩვენი სიყმაწვილის თამაზობა რომ მომაგონდებოდა, დიანს მიამა ესრეთი თხოვა, დავიწყე სიარული, შემდეგ როცა დაესხდებოდით ეს იასე ფალავანდოვი სულ რუსებს ლანძღავდა, ერთხელ უთხარ შენ კი ემართლები რუსებსა სხვაზე რომ დანაშაული ჰქონდეთ, შენს ოჯახზე კი ბევრი სიკეთე მიუძღვით მეთქი, მითხრა რომ ჩემს წონა ბრილიანტში რომ ჩამსონ არ მიყვარანო, და არც ერთგული ვარ ამათიო. რომელიც მე დამინახებია საქართველოსთვის ერთგულედა და ორჯერ გავქცეულვარ, თქვენ კი ვერ გრძნობთ ჩემს ანთენს შრომასაო, მე უთხარ დიანს კარგათ გიქნია რომ გაქცეულხარ, და რუსების წინააღმდეგობა არაეის არ მოუხდება მეთქი-მითხრა რას ლაყობ ღმერთს ვფიცავ შენა ხარ ამათი ერთგულიო, მე მიუგე/ღმერთსც ვფიცავ და ხატსაც მეთქი რომ დიანს ერთგული ვარ ამათი მეთქი, მითხრა სირცხვილი არ არის შენთვისაო მე ერთი უბრალო ღვდლის შვილი ვარო, და ასე ვგრძნობ ჩემს მანულსაო, და შენ კი აგეთი უგრძნობი ხარო, მე გამიკვირდა, ვიფიქრე თუ ეს ესრეთსა გრძნობს მაშ მე რაც უნდა დამემართოს მეთქი ნინდოდა ოქროპირ ბატონიშვილის საქმე მეთქო მაგრამ დიდათ დაფიცებული ვიყავ რომ იმისი ამბავი არაეისთვის არ მეთქო თვინიერ ჩემის ფიქ-

¹) ასე წერს.

რებისათვის, მასკეან უთხარ აბა მირჩიე რა ვქნა მეთქი, მითხრა დაეაწყეთ საქმეო რომ რუსები გაეიყვანოთო, მოჰყვა ესრეთ, ამ რუსებს რაკი გაეიყვანთ ველარას დროს ველარ შამოგვივლენო, მე უთხარ რას ამბობს ლმერთს ვფიცავ მილიონი ჯარი ჰყავთ, ასი ათასი კაცი რომ გამოგზავნონ სულ ქოქით ამოგვაგდებენ მეთქი, მითხრა აბა მაქთენი შენ გოგრაწი არ შამოდის როგორ დაეიცვამთ ჩვენს მამულსო. მე უთხარ აბა როგორ იქნება მეთქი, აი ასეო მითხრა, აქ სამი ადგილი არის შესაკვრელიო, ერთი შავი ზღვაო, მეორე არაგვის მთაო, და მესამე ღერბენტის ზღვაო, ესენი რომ შაიკერის ველარ შამოგვივლენო, ასე ჩემკრა ასეთის ლაპარაკით რომ ეთქვი რაც უნდა დამემართოს, თუ ეს ამასა გრძნობს მეც ჯანი წამივიდეს მეთქი, უთხარ აბა რა ვქნათ მეთქი, მითხრა ხომ იყაბულეო, დიახ ვიყაბულე ნეთქი, კარგია პატარა დამაცადე ვიფიქრებო, ლეო, დიახ ვიყაბულე მეთქი. კარგია პატარა დამაცადე ვიფიქრებო, წამოველ ჩემს სახლში და მეორეს დღეს ღამე მერვეს საათზე ოქროპირ ბატოშვილთან მივედი, გამოუტხადე მე და იასეს ამბავი, დიდათ იამა, და კიდევ შემევედრა, რომ გთხოვ ჩემს ამბავს ნურავის ნუ განუტხადებო, მე კიდევ შევუხიციე, რომ ლმერთს გეფიცები არავის არ ვეტყვი მეთქი.- ამ დროებაში კიდევ წავიდა რუსეთს ოქროპირ, მე კუთიამდისინ გავაცილე, გამოსალმების დროს ცალკე გაბიყვანა, მითხრა ახლა შენ იცი და წენმა კაცობამო, გადამხეხია აქეთ ჩქით დაშკოცნა და განვიყარენით. მე მოველ ჩემს სახლში, ახლა რაკი ის წავიდა სულ დაეივიწყე და აღარც მაგონდებოდა, კიდევ იასე ფალავანდოვთან მივედი სანახავათ, მომეგება კარზე, და მითხრა სირცხვილი არ არის რომ ასე დამივიწყეო რომ აღარ გაიარე ჩემთანაო, და შენიპირობაც დაგავიწყდაო. მე უთხარ რა ვქნა შეუძლოთ ვიყავი მეთქი, და არც მოცლა მაქვს ამთენი ჩემი საქმითა მეთქი. მითხრა დაბძანდიო, დაესხედით, მითხრა იმ დღეს რომ გითხარ აი ასე სჯობია შენ წადიო აქ თეიმურაზ ამილახვაროვი არის,, შენიც კარგი მეგობარი არის და ჩემიც ნათესავიო. იმას უთხარ ნუ გეშინიან არ გაგვეცემსო, რა წამს რომ ეტყვი მაშინვე ჩემთან მოვა და რჩევას მკითხბამსო, ჩემს სახელზე ნუ ეტყვიო რომ ვითომც შე არა ვიცი რაო, ამისთვისაო რომ ჯერ შენგნით რომ გაიგებს არ დაიჯერებსო, ახლა მე რომ ვეტყვიო უთუოდ გაუბმისო, და ველარსად ველარ წაგვივაო, და ჩვენი დასტისა შეიქნებაო, წამოველ ერთხელ მოედანზე დავიქირე უთხარ, შენ ხომ ჩემი მეგობარი ხარ მეთქი, ერთს რასმე გეტყვი, შემამფიცე რომ არავის არ უთხრა მეთქი, შამამფიცა ლმერთს ვფიცავ რომ არა აღაჩიანს არა უთხრა რა შენი

შოაბამაშუქების პირველი სახარტი
(სემანალოის გზებზე)

სიტყვაო, მასკევან უთხარ მე ახლა ყიზილბაშში მინდა წავიდე და
 იქიდან ჯარები მოვიყვანო. რომ ეს რუსები გაიყვანონ მეთქი. მით-
 ხრა, ოხ, ალექსანდრე ნეტავი მაგ დღეს მომასწროო. და ჩემი სიცო-
 ცხლე შუაზე გაჰყოფო, მაშ კარგი ხომ იყაბულებ მეთქი. დიახ ვიყა-
 ბულებო, გავიყარენით, მესამე დღეს შემხვდა თვიშურაჲ კიდეე გა-
 მიყენა ცალკე და სიხარულით მახარა. ერთს რასმე გახარებო, მგონია
 სიხარულით ფეხზე აღარ დადგებო, მე უთხარ თუ ღმერთი გწამს
 შითხარ მეთქი, შითხრა ხომ კარგათ იცი რომ იანე ფალავანდოვი
 ამათი ერთგული არ არისო მე იმას გაუტყედი მე და შენი აზროო.
 რომელიც დიდათ იამაო, და მთხოვა რომ ალექსანდრე ჩემთან მოი-
 ვებოვო, მე უთხარ აბა როდის წამოვალ მეთქი-შითხრა იმას ვე-
 ტყვი როცა ის მეტყვის მაშინ წავიდეთო კარგი მეთქი და განმშორ-
 და, განვიდა დღე ათი, რომ ველარა შემატყობინა რა ამ ათს დღეში
 ანდრეი იაკოვლევის მელნიკოვის სანახავად მივედი ღამე მერვე სა-
 ათი იქნებოდა, ანდრეი იაკოვლევიჩი შინ არ დამხვდა, იმის ცოლი
 მელანია და იმ მელანიას ძმა ელიზბარ ერისთავი შინ იყენენ, დავს-
 ხედით და ვლაპარაკობდით, მასკევან ელიზბარმა შითხრა ალექსანდრე
 მე შენთან ერთი საქმე მაქვსო, მე უთხარ, გთხოვ მიბრძანო მეთქი,
 შითხრა წამოდი წავიდეთო, გამოვედით ორნივე კარზე, წამიყვანა გა-
 რეთ უბანს, შტაბის პლოსჩადზე, შითხრა შე დაწყევლილო შენც ხომ
 ჩემი აზრის პატრონი ხარო, მე უთხარ არ ვიცი რა უნდა იყოს მა-
 გისთანა რომ მე და შენ ერთი აზრი გვექონდეს მეთქი. შითხრა კარგია
 ბევრს ნუ ლაყობო. ეს რუსები უნდა გადავრეკოთო. მე უთხარ
 ელიზბარ ძნელია რას ვაგიებულხარ მეთქი, კიდეე შითხრა თუ ღმე-
 რთი გწამს ბევრს ნუღარ ლაპარაკობო, შენ პაუჩოსანი სისხლი არა
 გქონია, კიდეე ამ ერთის სიტყვით დაეები, უთხარ აბა როგორ იქ-
 ნება მეთქი. მოჰყვა მე შამიძლიან რომ შევადგინოვო,—მე უთხარ აბა
 როგორ მეთქი, შითხრა ბევრს კაცს ვიშოვნო, მაგრამ შენ კი ყი-
 ზილბაშში უნდა წახვიდეო.—მე უთხარ ჯერ ხალხმა იყაბულოს, და
 მასკევან თუ სჯობს წავალ მეთქი, ამ სიტყვაზე გავიყარენით. გაყრის
 დროს შითხრა ხვალ ერთს კარგს კაცს ვაგაცნობო, მე უთხარ თქვენ-
 ნება არის მეთქი,—მეორეს დღეს საღამოზე სოლომონ დოდაევი მოი-
 ყვანა ჩემთან, ელიზბარმა შითხრა გთხოვთ ამ პატიოსან კაცს იცნო-
 ბდეო-მე მიუბრუნდი დოდაევს და უთხარ გთხოვთ მიცნობდეთ მე-
 თქი, სოლომონმა გაიციანა და თქო, ახლა მე ვიცი რასაცა ვიქო, გთხო-
 ვე დასხდომა, დავსხედით და მოჰყვა ელიზბარ, რომ ჩვენ მამულ-
 ში უცხო თესლნი რად უნდა იყენენო, და ან ჩვენ მემკვიდრენი ბაგ-
 რატონნი რად წავგვართვესო, თუმცა წავგვართვეს, და თავის მფარ-

ველად მიიღო საქართველო, მაშ ხელმწიფე თავის მანიფესტს რატო არ აღასრულებს 1801-სასაო, მასკეან ხოლომონ წამოხლტა და თქო.— ეს რუსები უღმერთონი და შეუწყალებელი არიანო. რას გვემართლებიან, რომ ჩვენ ასე დაჩაგრული ვეყვართო, მასკეან მიუბრუნდი და უთხარი ხოლომონ ივანიჩო ესხომ შენ უწინ არ იყავრა მეთქი, ეხლა ჩინოენიცი ხარ. და მკოლის ზსტატი სხვა რა გინდა მეთქი მი-თხრა ესეც ბაგრატიონთ წყალობა არისო, და ბაგრატმა თავის შე-ლებით გამზარდა პეტერბურგშიო, რომელიც ეხლაც ჩემ ძმას კი-დეე ბაგრატ ზრდისო. და იმის მოწყალებით იზრდებო, აბა რუსე-ზისაგან სხვა რა შეყვედრებო, მე აღარა ვთქვი რა, მასკეან ელიზბარმა თქო, ხოლომონ ივანიჩო ახლა უნდა ვეცადნეთო, ხოლომონ ივანიჩმა თქო კობიაშვილებს სულ მე ვიშოენიო და კიზიყშიც ბევრს კაც-ვიშოენიო, ელიზბარმა თქო მე შევძლებ რომ ლუარსაბ ორბელია-ნოვი ვიშოენოო ამისთვის ის ჩემი ბიძა არისო. და დიდათ მენდობო. მე მითხრეს შენ ვილას იშოენიო, მე უთხარ რა ექნა ვერავის ვერ ვეტყვი მეთქი, მაშ კარგო ელიზბარმა მე ბევრს ხალხს ვიშოენიო ამ ღროს გავიდნენ. მეორეს დღეს დილაზე სასამართლოში მივიდო-დი ვნახე რომ თეიმურაზ ამილახვაროვი მეიდანზე დამხვდა მითხრა ამლამ იახესთან უნდა წავიდეო. მე უთხარ დიახ ბატონი ხარ მეთქი-იმ სალამოზე ჩემთან მოვიდა. წავედიო, მივედიო დიახ სიამოვნებით. ზიგვილო. დავსხედით, და ჯერ მკითხა იახემ) ვახეთები ხომ არ წა-გოკითხამთო, მე უთხარ არა მეთქი მასკეან თეიმურაზმა თქო, ალექ-სანდრე შენ ხომ ჩემი ახლო მცნობი ხარო, და ეს იახე ჩემი ნათესავი სული და გული არისო. რატო არას იტყვიო, კიდეე იახე წამოდგა და თქო ღმერთსა ვფიცავ არასდროს არ მიყვარან ეს რუსებიო, და რა ექნა, მასკეან თეიმურაზ ამილახვაროვმა თქო ღმერთსა ვფიცავ მეც დიდათ მძულანო. და არც ერთგული ვარო, ჩემი ერთი საქმე არის სასამართლოშიო. ერთი დღის მიწაზედაო, ღმერთს ვფიცავ ჯერ ასა-თუმანი მკუი ხარჯი მაქვსო და არა ღირს თხუთმეტ თუმნათაო, არ-ჩნა ვერას ღროს ვერ გამოვიტანე, სულ ნაწლევებში გაწყვეტილი ვარო. მასკეან მე ვთქვი ღმერთსა ვფიცავ ამ რუსებზე უკეთესი კა-ცნი არ უნდა რომ ესენი არიან მეთქი რომ სასამართლოში ამთენი-კაცის თრევა არ იცოდნენ მეთქი, მასკეან იახემა თქო ამათ მყვარე-ღლის მამას ასე უყავო, მასკეან თეიმურაზმაც ის დაუმტკიცა და თქო ამინო. მასკეან თეიმურაზმა თქო კარგი აბა როგორ მოვახდი-ნოთო. რომ ჩვენი საწადელი აღსრულდესო. მე ვთქვი კი-

1) 2. ი. ჭალავანიშვილი.

დევ ღმერთს ვფიცავ დავეხსნათ მეთქი თუნდა რუსებმა ჩვენზე ხელი აიღონ მეორეს დღეს მაინცე მთის ხალხი და მეზობლები წაგეახდენენ მეთქი, მასკეან იახემა თქო, შენ დიახ აგრე იტყვიო, და გაეწუმდით, მასკეან ვილაე მოქალაქეები შემოვიდნენ, და შინ წამოველ, იასე კიბემდისიმ მომყევა და მთხოვა გთხოვ ხეალ ჩემთან მო. ბრძანდეთ მარტოკა საღამო უამზედაო, მე პირობა მივეცი, მეორე დღეს საღამოზე მივედი, კიდეე დიახ პატივით მიმილო, დავსხედით, დმოყევა, რუსებზე სამდურაეს და ლანძღეას, და ამბობდა ამ ქართველებისტანა პადლეენი ზალხნი ჩემ თეალს არ უნახამსო, მასკეან უთხარ იახე თუ; აგრე გულით მოგიწადინებია მეთქი რატო შენ ძმას არ ეტყვი მეთქი, მითხრა ღმერთს ვფიცავ თუ ქართველნი მოინდომებენ რასმეო, ეს ჩემი ძმა ქართველების პირველი მინისტრი იქნებაო, და ბევრს საქმეებს დაგიწყობსთო. ღმერთს ვფიცავ და იესოს ამ სიტყვითა და ამ ლაპარაკითა ასე გავები რომ ნამდვილად კისერზე ავიღე, მე უთხარ რა ვქნა მეთქი ასეთს რიგათ ლაპარაკობ რომ კისერზე ანაღებინე მეთქი, კარგი ვეცდები თუ რამ შამიძლიან მეთქი, გამოვეთხოვე და წამოველ შინისაკენ. ამ დროებში პოლშის ამბავიც მოვიდა, რომ იბუნტესო, მე ეს ამბავი პირველად იახემ მითხრა, და ესეც თან დაყოლა ეხლა მაინც გახილეთ თეალები ქართველებმაო, აგრეა პოლიაკებმა რა ქნესო, აქ ჩემთან ერთი ფრანციცი დადისო იახემა თქო ის ფრანციცი მოხუცებული კაცი არისო, რომელიც ნაპოლეონის ჯარში უნსახურნია პოლკოვნიკათაო, და პოლკი ჰბარებია, ის ფრანციცი გამოგდებული არის, როდისაც ნაპოლეონი დაიპირესო, და აქ ქალაქში ცხოვრობსო, იმას ერთი ბეჭედი აქვსო ნაპოლეონი ჰხატია ზედა, ის ფრანციცი მე დიახ ახლო მიცნობსო, და ასე მითხრაო, ზდეს ნადუბნაო ბუნტეო, იახემ თქო ხედაე ფრანციცი რას ამბობსო, და ჩვენ კი ვერ გვიგრძენიაო, ამ ლაპარაკით გაეიყარენით, მეორეს დღეს, სოლომან დოდაევი მოვიდა ჩემთან, და იმანაც პოლშის ბუნტი მითხრა, შემდეგ ელიზბარ მოვიდა იმანაც თქო, და ესეც თან დაატანა ახლა უთუოთ ლუარსაბს ვეტყვიო, და წავიდა, მეორე დღეს კიდეე დოდაევი მოვიდა ჩემთან, მითხრა, აბა რა ვქნათო, მე უთხარ ეს რა ღმერთი გაგწყრომია მეთქი. ის იახე ფალავანდოვი უფრო უარესია შენ ზედა მეთქი—მითხრა შენიკიმე წავიდეთ იმასთან სანახაეთო, მე უთხარ ეხლა დრო არა მაქვს მეთქი,— და წავიდა შინ უკმაყოფილო ჩემგნით, მეორე დღეს წაფათი იყო, და ჩემი ჩვეულებრიესამებრ, საღამო ლოცვა რომ დარეკეს სიონში წავედი თაყვანის საცემლათ და სანთლის დასანთებათ სიონიდან რომ გამოველ, სოლომან დოდაევი დამხედა კარებში, მი-

თხრა მანდ რას აკეთებდიო, მე უთხარ შეთქმული მაქვს ყოველ შა-
 ფათს სანთელი უნდა დაუნთო მეთქი, მითხრა რათაო, ჩემის ძმის
 დიმიტრის მშვიდობისთვისა მეთქი, მასკევან მითხრა, მოდი ერთი
 იასესთან ავიდეთო, მე უთხარ ავიდეთ მეთქი, ავედიოთ, დაესხედით,
 მოჰყვენენ ლაპარაკს, და რუსების ლანძღვას, მასკევან დოდაევმა თქო
 ახლა ჩვენიც დრო არისო. ეს სიტყვა იასემაც დაუმტკიცა რაოდენ-
 ნიმე ხანს უკან გამოვეთხოვე იასეს, და წამოველ შინა, დოდაევო
 უკან მამეწია, მითხრა პატარა როგორ ვერ ვერ მოიცადეო, ოპ, შენ
 რა ტრუსი რაბა ხარო, მე კიდე უთხარ თუ ღმერთი გწამს დავდგეთ
 ჩვენს ქერქში თქვენ უთუოთ სულს აუტანიხართ მეთქი, მასკევან მო-
 მიბუნდა და მითხრა კნიაზო აღექსანდრეო, ღმერთს ვფიცავ შენ
 რომ არა ყაბულობ, და ეინიკობა არის თუ შაგვიტყეს, და დავგიჟი-
 რესო,—პირველად შენ პირში მიგვეცემო, და ყველასაც ასე ვეტყვი
 რომ შენზე თქონ ყოველი დანაშაულიო, მე უთხარ შენ რომ მაგასა
 იქმეთქი, ნაშინ ღმერთს რას პასუხს გასცემ, და ან მეორედ მო-
 ვლას რას იტყვი მეთქი, და ხომ საუკუნოდ უნდა შენი სული იტან-
 ჯებოდეს მეთქი, გაიკინა და მითხრა ოღონდაც მე თავი გავიმართ-
 ლო თორემ სულ ოჯახით რომ დაილუპოვო მაქთენს არას ვანაღ-
 ვლიო, მასკევან უთხარ, ალბად ხელმწიფე დილია, და იმის მთავრობა
 მეთქი თორემ შენი ცარიელი ლაპარაკით ვინ რას გაიგებს მეთქი, ამ
 სიტყვით განმშორდა და მეც შინ აველ, ამის შემდეგ განელო რაო-
 დენმა დღემა მოვიდა ელიზბარ, და მითხრა აი რამთენი კაცნი ვი-
 შოვნეო, მე უთხარ აბა ვინ არიან მეთქი, მითხრა ჯერ გიორგი ერის-
 თოვისა დავითის ძისა, მასკევან ზაქარია ციცოანოვისა, მასკევან აღე-
 ქსანდრე ორბელიანოვისა გიორგის ძისა, მასკევან ლუარსაბ თარხანო-
 ვისა, მასკევან იოსებ მამაცოვისა, შემდეგ გრიგოლ ორბელიანოვისა,
 და დასასრულ ლუარსაბ ორბელიანოვისა, და ესეც მითხრა შენ ყვე-
 ლას გაჩვენებო, ასეთი შეპყრობილი ვიყავ, რომ არ ვიცოდი რა უნ-
 და მექნა, ხმა ეერ ვავეცი, მეორეს დღეს გიორგი ერისთოვა მოი-
 ყვანა და გამაცნო, მესამეს დღეს გრიგოლ ორბელიანოვი მოიყვანა
 ელიზბარმა და გიორგი ერისთოვი, ეს სამნი მოვიდნენ ჩემთან, სალა-
 მოზე, და დავსხედით, გრიგოლმა თქო აღექსანდრე ეს ყმაწვილები
 რალებსაც შეუბნებიან რუსების აქედგან გაყვანისაო მაგრამ ძნელი
 არისო, ელიზბარმა უთხრა თუ ღმერთი გწამს კარგი გრიგოლ ბევრს
 ნუ ლაპარაკობო, კიდევ გრიგოლმა უარი უთხრა, მასკევან მე ამათ და-
 სამშვიდებლად უთხარ მე ერთს რასმე კარგს გირჩევ მეთქი, თქვენ-
 ვანი ვინმე მივიდეს აღექსანდრე ჭავჭავაძესთან და რჩევა ჰკითხოს,
 მე გარწმუნებთ მეთქი რომ ის დიახ რიგიან რჩევას მოგცემთ, და თუ

შაიძლება ყველას წვრილად გვიამბობს მეთქი, და თუ არაა შაიძლება, სულ დავიწყებთა მიეციტ რომ სულ აღარა იფიქროთ მეთქი, დაახ ამ სიტყვაზე შეთანხმდენ, გრიგოლმა თქო მე ვეტყვიო მაგრამ გრიგოლმა სულ არა უთხარაა ჭავჭავაძეს და ისე წავიდა პეტერბურგს გრიგოლი.

შემდეგ ამისა ელიზბარმა მოიყვანა ჩემთან ზაქარია ციციანოვი, ლუარსაბ თარხანოვი, იოსებ მამაცოვი, თითონ ელიზბარ და გიორგი ერისთავი, მთხოვეს გთხოვ თქვენ ბაღში გავისიეროთო, მე მოვახსენე მათ თქვენი ნება იყოს მეთქი, და წავედიო, ზაფხული იყო შევექეცით ბაღში, ვიარეთ, ვისიერეთ და წამოვედიო ისევე, მათ ერთიანათ მთხოვეს გთხოვ ხეალ სადილად ამ ბაღში დაგვპატივოო, მე იმთენთ (?) პატიოსნად მოვახსენე მობრძანება, მეორეს დღეს სადილათ ჩემთან იყენენ ბაღში ჩემი სახლი კაცი ალექსანდრე ორბელიანოვიც¹⁾ იქ იყო, და სადილის უკან მოჰყვა ელიზბარი ამ რიგათ, ყველამ უნდა ვიცოდეთ რომ ჩვენი მემკვიდრენი 1000-ის წლისანა: მეფენი გადაგვიკარგეს, და ეს უცხო თესლნი ნაცვლად იმათს დაგვიპატრონეს, რომელიც უკანასკნელ ლუკანს გვართმევენო, და რაც მამულები და ყმა გვყავს გვართმევსო ჩვენი მზრუნველი თვისნიერ ღვთისა კაცთაგანს ვერავის ვერა ვხედავთო, მასკვან ყველამ თქვეს არ ვიცი, ღმერთს ვფიცავთ რა ვქნათო, ასე შეწუხებულნი იყვნენ ყველანი, ღმერთს ვფიცავ რომ ცრემლით ევსებოდათ თვალები, და ასე თქვეს ყველამ ერთ თანახმად ნეტავი ხელმწიფემ ერთიანად წაგვართოს ყმა და მამულიო რომ წართმეული არისო, თუ არა ერთი იასაული შოდისო, ჩვენ გლახკაცო ჩვენთან სცემს, და მასკვან მოგვიბრუნდება ჩვენც ბევრს გვაგინებსო რომ ხმას ვერ გავცემთ ხოლმეო, და რასაც უნდა ჩვენს სოფელში იმას იმეჭმედებენო, და მასკვან კარგის ქეიფით წავაო, შემდეგ როგორც ქართველური ხუმრობა არის ისე მოჰყვენენ სიცილს, ხან ერთმანეთი ვლანძღევით, და ნასკვან დავიშაღენით თვისს სახლსა შინა წავედიო, შემდეგ ამისა ერთს დროსა ვიყავ თამარ ბატონიშვილთან და ლაპარაკსა შორის თქო ნეტავ იერსულაიმში იყოს ვინმე წამსვლელი ღმერთს ვფიცვო წავეებოდიო, მე უთხარ იქნება ვინმე გამოჩნდეს მეთქი, ამ სიტყვის შემდეგ მიველ შინა, და მეორეს დღეს იასე ფალავანდოვთან ჩავედი უთხარ ეს თამარ ბატონიშვილი ცარიელი ლოცვის, და ღმერთთან ვედრების მეთი არა არის რა, მითხრა როგორაო ასე რომ იერუსალიმს სურს წასვლა მეთქი თუ მგზავრს იშოვნის მეთქი მით-

1) ალ. გიორგის ძე ორბელიანზე ლაპარაკი.

ზრის ნეტავი წამოვიდეს თორემ მე თან გავყვებიო, მასკვან მე უთხარ
 ზგონია შორს არის ნეთქი, მითხრა დიახ შორს არისო. შემდეგ მკი-
 თხა კიდევ ვერ ივრძინით ქართველებმაო, მასკვან უთხარ იასე უყუ-
 როთ ამპოლშელებსა მეთქი თუ იმათ შეიძლეს თავის თავის გატანა
 მღთქი მაშინ ჩვენც ვეცადნეთ ჩვენს საქმესა, და თუ არა და თუ
 ღმერთი გწამს სულ ნულარას ვიფიქრებთ მეთქი, ერთი საშინელი
 ამოიოხრა, და აღარა თქო რა, მეც დაეჩუმდი, და შემდეგ წამოველ
 შინა, რამდენსამე დღეს უკან ელიზბარ ერთს სალამოზე მოვიდა ჩე-
 მთან, და მითხრა, წავიდეთ ლუარსაბის სანახავათო, მე უთხარ აგრე
 იყოს მეთქი, წავედით ლუარსაბთან დავსხედით, მანინვე უთხრა
 ელიზბარმა, ლუარსაბ მე რომ გითხარი, ჭავჭავაძეს არ უთხარო, იმან
 თქო უთხარიო, და ასე თქოვო რომ ალექსანდრე ბატონიშვილთან კა-
 ცი გაგზენეო. ის კხეთში გამოვიდესო, მე ვკითხე ლუარსაბ რა სა-
 კირო არის იმისი კახეთში გამოსვლა მეთქი, მითხრა იმანა თქოვო ის
 გამოვადეს, და მასკვან მე ვიცო, ამაზე აღარ ვთქვი რა, და ერთს
 საათს უკან შინ წამოველ, მეორეს დღეს ელიზბარ მოვიდა ჩემთან
 დილაზე, მითხრა რაღას უყურებთ ერთი კაცი იშოვნეთ ვინმეო,
 რომ გავგზავნოთო, მე უთხარ ხომ კარგათ იცი სულ ოცი კომლი თა-
 თარი მყავს, და ისიც სულ საწყალი ხალხნი არიან მეთქი, ბიძა შენს
 ლუარსაბს უთხარ რომ ასი კომლი კაცი ჰყავს მეთქი, და იმან გაგზა-
 ვნოს მეთქი, ამ სიტყვანზე წავიდა ჩემგნით, მეორეს დღეს ლუარსაბ-
 თან გავედი სალამო ეანზე, და ჩვენი გაყრის საქმე მინდოდა მამელა-
 პარაკებინა, ამ დროს ელიზბარ მოვიდა, კიდევ იმაზე ჩამოაგდო ამ-
 ბავი, მასკვან ლუარსაბმა უთხრა ელიზბარ რა დაინიქეო ალექსან-
 დრე ჭავჭავაძემ თქოვო რომ კაცი გაგზავნეთ ალექსანდრე ბატონი-
 შვილთან. მაშინ მე ოქროპირ ბატონიშვილის სიტყვა მომაგონდა
 აღ. ჭავჭავაძე ჭკვიანი კაცი არისო, მე ვგონებ და ისე მახსოვს რომ ამ
 ლუარსაბის სიტყვაში ალექსანდრე ორბელიანოვი და გიორგი და
 ვითის ძე ერისთავი იქ იყვნენ. მე გავეყარე ველარც ჩემი საქმე რამ
 უთხარ, და წამოველ შინა, მეორეს დღეს კიდევ ელიზბარ მოიჭრა
 ჩემთან მითხრა რა ღმერთი გაგიწყრათ ერთს კაცს როგორ ვერ
 იშვონიო, მე უთხარ რას ამბობ ვინ წაეა მეთქი, მასკვან მითხრა შენ
 რომ გხედავ სულ დროს გასატარებლად თანებებს გეძლევო დამი-
 წყო ლანძღვა, და ისე გაიქცა,—მასკვან იასესთან ჩავედი უთხარ იასე
 მეთქი. ეს რა დავმართვით რომ ასე გაგიუებულხართ მეთქი, მითხრა
 რა არისო, მე ელიზბარის ამბავი სულ უთხარ, მამიბრუნდა და მით-
 ხრა ახლა არ უნდა გრცხვენოდესო, ის ყმაწვილი კაცი ისე ცდილო-
 ბდესო, და შენ კი აგრე უნდა გეძინოსო, მე უთხარ რა ვქნა მე კაცი

არაგინა მყავს მეთქი რომ გავგზავნო მეთქი. და თუნდა გავგზავნო ლმერთს ვფიცავ იმ წამს ჩემს კაცს იქ მოჰკლავს მეთქი, ეს ყველა იკითხეთ მეთქი რომ მამა ჩემი იმას თოფს ესროდა, და ამათის გულს-თვი თავი მოიკლა მეთქი მე როდილა მენდობა, და ახლა მოსისხლე არის ის ჩემი მეთქი, მითხრა ფუ შენს კაცობასო, ლმერთს ვფიცავ ნუ გეშინიან გაგზავნეთო, მე უთხარ ლუარსაბ უფრო იშოვნის კაცსა იმან გაგზავნოს მეთქი, კიდეც ლანძღვა დამიწყო, შემდეგ წამოვღელ შინ, მეორეს დღეს დილაზე კიდეც მოიქრა ელიზბარ, მითხრა ლმერთმა შეგარცხენოსო, კარგი კაცი შენ და ლუარსაბ ხართო, მე უთხარ რა ექნა ელიზბარ მეთქი, მითხრა ერთი კაცი ვერ გიშოვნიათ რომ ალექსანდრე ბატონიშვილთან გაგზავნოთო. მე უთხარ არ შეიძლება ნუ აგინიერებია მეთქი, აგრე ჰავებავაძისას ამბობდიო. ხომ შაიტყე რა უთქომსო.

მე უთხარ რა ექნათ ძმაო მეთქი იმ ჰავებავაძემ გაგზავნოს უფრო დიდი კაცი, არ არის მეთქი, მითხრა ხომ ხედავ ტრუსი¹⁾ არისო, მე აღარა უთხარ რა.

ამის მეორე საღამოს იასე ფალავანდოვი მოვიდა ჩემთან. დაესხედით მოჰყვა. სირცხვილი არის შენთვისაო რომ ერთი კაცი ვერ გიშოვნიათო რომ გაგზავნო, მე ამაზე სულ ხმა აღარ გავეცი; მასკევან მითხრა რა საძაგელი კაცი ხარო, მე უთხარ რა ექნა ძმაო იასე არ შეიძლება რომ მე ბატონიშვილს ვენდო მეთქი, კიდეც აღარა ვთქვი რა, და ერთს საათს უკან წავიდა შინა; რაოდენსამე დღეს უკან მამივიდა კაცი რომ იბრეიმ მამად-ოფლი გაიქცაო მთიღვანაო, მე დიდატ შევწუხდი. ის იბრაიმ ყარა მამადაშვილი მთაერობის ბრძანებით გადმოასახლე ოსმალოდგან ექვს თუ შეიღის კომლით, და ის იბრეიმ ყარა მამადაშვილი გადმოსახლებისა დროსა ჩინოენიკს ეიბ ოფლის ალი აღას უნდა დიშიტრი ორბელიანოვისათვის დაესახლებინა, მე ეს შავიტყე, და აღარ დავანებე, მასკევან იმ ალი აღამ შური იძია ჩემზე, ამთენი ელაპარაკა იმ იბრეიმას რომ ისევე უკან გაიქცა. მე ამის შამტყობს როდისაც გაიქცა, მაშინ ჩემი სოფლის მოლა ზამანა დავიბარე; და უთხარ: შენ ხომ მოლა ხარ მტყე და იბრეიმს კარგად იცნობ მეთქი, ეხლა შენ წადი ჩემავიერთ სთხოვე რომ რაც ჩემი იმაზე დანახარჯი არის სულ მომტყეს მეთქი. მითხრა ბატონი ხარო, მაგრამ გზახეა) არიანო ერთი თოფი მათხოვეთ რამეო; მე ერთი პატარა თოფი მქონდა ავდექ და ის ვათხოვე,

1) მშიშარა.

2) ერთი სიტყვა არ იკითხება.

მასკვან ისე უეცრად წამამცდა, და უთხარ, მოლა ზამან მეთქი ერთ-
 კაცს ვერ იშოენი რომ აღექსანდრე ბატონიშვილთან გაეგზავნო მე-
 თქი მკითხა რად გინდაო, კახეთში გამოვიდეს მეთქი ში-
 თხრა არსად არის იმისთანა კაციო, სხვა აღარა უთხარ რა-
 ამის მეტი რომ იბრემე ყარა მაჰმად ოღლის უთხარ რომ ჩემი იმ-
 ზე დანახარჯი რაც არის სულ უნაკლულოვანოთ გამომიგ-
 ზაგნოს მეთქი და ესეც უთხარ რომ ღმერთი არ შეგარ-
 ჩენს თქო, ამ ჩემ ღალატობასა თქო, ამ სიტყვაზე წავიდა,
 ამის შემდეგ ერთ საღამოზე მოვიდნენ ჩემთან, ელიზბარ ერისთოვი,
 გიორგი ერისთოვი დავითის ძე და სოლომონ დოღაევი ჩემი ძმა-
 ვახტანგიც იქ იყო, მოჰყვა დოღაევი რუსების წინააღმდეგობასა, და
 ელიზბაროც იმის სიტყვას ამტკიცებდა-მე დიდათ უარს ვიყავ, და
 ვანბობდი თუ ღმერთი გწამს დადექით, ამისთანა ღეთის მოსავს ხალ-
 ხზე ნურას იფიქრებთ, მეთქი, ხომ კარგათ იცით ვითარ ძლიერი მე-
 ბრძოლნი არიან მეთქი, თქვენ გამოუცდელი ხართ, და ამათთან ზრ-
 სად არა ყოფილხართ და მე ჳიბი ამათში მომეჳრა მეთქი, 1827-ში
 სპარსეთის კამპანიაში კნიაზ ვარშავსკიმ, ღრაფ პასკევიჩ კრევანსკიმ
 ერთი ბატალიონი ღრუზინსკის ჯარი გაგზავნა ურდობათსა, და მეც იქ
 ვიყავ მეთქი ღმერთს გეფიცებით როდისაც ურდობათიდან წამოვე-
 დით მეორეს დღეს ოთხი ათასი სარეაზი, და ხუთი ათასი იმავთ კა-
 ვალერია მოგვეწია მეთქი, და დილიდან საღამომდინსინ ომი გეჳონდა.
 იმ ყიზილბაშებს ზარბაზანიც ჳჳონდათ, და ჩვენ უზარბაზნოთ ვი-
 ბრძოდით მეთქი, ღმერთს ვფიცავ სულ შტიკით გაეტეხეთ იმათი
 კალონები, და ისე გზა გავხსენით მეთქი, აბა ამის მნახავს მე მაგათ-
 ზე ვიფიქრებ რასმე მეთქი, მეორე საკურველი საჳმე გიანბოთ მეთქი
 ერმოლოვი რომ ყაბართოში იყო მაშინ ერთს ხეობას შავედით, მე-
 წინავე სტრელოკში მე ვიყავ, ოცდა ხუთის კაცითა მეთქი, ამ დროს
 ჩერჳეზები დაგვიხვდნენ მეთქი, მე და ერთი სალდათი უეცრად ავც-
 ღით ჩემს სტრელოკებსა მეთქი, იმ დროს უეცრად 11-ტი ჩერჳეზი
 შემოგვეხვია მე და იმ სალდათსა, ღმერთს გეფიცებით, რომ ერთი
 ხმლით შემოვიკალ, და ორი შტიკით იმ სალდათმა მეთქი, და ისე
 მშვიდობით გამოვედით მეთქი, აბა მე ესენი მინახავს სალდათებისა
 და ამისთვის ღმერთმა დამიფაროს რუსების წინააღმდეგობა მეთქი,
 ესეები რომ გაიგონეს ძალიან შეეშინდათ, ამ სიტყვის დასრულე-
 ბასთან შინ წავიდნენ ისინი, ერთს დღეს დილაზე მელნიკოვის ცო-
 ღის მელანიას სანახავათ მივედი რადგანაც ჩემი შვილის მომნთლავი
 არის მელანია იქ არ იყო, ამ დროს ელიზბარ და ივანე მაჩაბელი
 ისხდნენ, რალაცას ღაპარაკობდნენ, მე რომ შავედი გაჩუმდნენ, მა-

სკვან დამიწვიეს, და დავჯექ, ელიზბარმა უთხრა ივანე ერთს რა-
სმე გეტყვიო. თუ ღმერთი გწამს, რაც გითხრა დამიჯერეო მასკეახ,
მოჰყვა, და უთხრა, ეს მამულიც სომ მენც წაგართევსო, მოღა
ვეცადნეთ რუსებო, გადაერგკოთო. ივანემ დიდად შორს დაუქარა,
და სულ უარი თქო. რაოდენსამე მინუტს უკან ვაეიდა, და მე და
ელიზბარ დავრჩით, უთხარ ელიზბარ აბა ნახე ამ კაცმაკ უარი თქო
მეთქი, ღმერთს გეფიცები არა კაცი თანახმა არ შეიქნება მეთქი.
ერთხელ საღამოზე იასე ფალავანდოვი ამოვიდა ჩემთან, და დავ-
სხედით, მოჰყვა ლაპარაკს, წუხელის ხოლომან ღოდაშვილი ჩემ-
თან იყოვო, ასე თქო ხოლომანშაო, ღმერთო ეს ალექსანდრე რა
ბედნაია გალავა არისო რომ იმის ტვინში თავის მამულის სიყვა-
რული არ არისო, მასკევან თითონ იასემ მითხრა, ოჰ უნდა გრცხვე-
ნოდესო, თუ ის ერთი უბრალო კაცი არისო, და ასე უყვარს თავის
მამულიო, მაშ შენ რა ღმერთი გაგიწყრაო. მე უთხარ ვფიცავ
თქვენ ასე ატეხილხართ რომ თქვენ სამნი კაცი დაგვლუპავთ ბე-
ვრს კაცსა მეთქი, ამ სიტყვაზე სულ შემამწყრა, და წაეიდა შინა.
ერთხელ საღამო ჟამზე ზაალ ავთანდილოვი მოვიდა ჩემ ძმა ვა-
ხტანგთან რადგანაც მეგობრები იყვნენ, და მეც ამის გამოისათ
კარგად ვიცნობდი, და ვახტანგ ჩემი ძმა შინ არ იყო, მე და ის და-
ესხედით, და სხვა და სხვა ამბაები ვილაპარაკეთ, მასკევან უთხარ
ზალ ჰქვიანი ყმაწვილი კაცი ხარ და შენ გაზდას სწორეთ თქვი
რუსებმა რომ ჩვენზე ხელი აიღონ, ჩვენ შაგვიძლიან რომ ჩვენა
თავი დავიფაროთ მეთქი, მითხრა, ღმერთმა ნუ ინებოსო, რომ
ჩვენზე ხელი აიღონო ნეორეს დღეს სულ ერთიანათ წაეხდებიოთო
ანის შემდეგ რამეთინემ დღის უკან, იბრემ ყარა მამადასშვილთან
გაგზავნილი მოლა ზამანა ჩამოვიდა, და ასე მეგონა, ჩემს დანახა-
რჯს მაპიტანდა მეთქი, მოვიდა მითხრა, ერწამ ცალკე ოთახში გა-
მობძანდიო, ცალკე ოთახში გავედიდ, მე მეგონა იბრემის ფული
გამოუგზავნია, და ინას მაძლევს მეთქი, უბიდგან ერთი წიგნი
ამოიღო, და ეწერა, არც არავისთან სახელი ეწერა, და არცარა
ხელმოწერილი იყო თუ ვისგან იყო მოწერილი, ეწერა ესრეთ, მე
ხომ მამიშენი შეილს არ ვენდობიო, და არც არა შენარ, ესლა ეს
თათარი მოვიდა ჩემთანაო, მითხრა კახეთში გასელაო მე დიდი ხა-
ნია თქვენი მოსატყუარი კბილი მოვიცვალეო, და იმედი მაქვს არც
ხელში ჩაგივარდეო, მაგრამ წუხელის ერთი სიზმარი ენახეო რომ
მთვარე დაბნელდაო, ამის ძალით შენ შაიტყობ რა მოგივაო, მე
გამიკვირდა ვკითხე ამ წიგნსა ვინა მწერს მეთქი, მითხრა ალექსან-
დრე ბატონიშვილიო ამ სიტყვაზე ასეთი შამოვკარ თავში ღმერთს

ვფიქრობ რომ იქვე წაიქცა, და ზედ ერთი წიხლი დაეარტყი, მასკევან წვერი დაუქირე და ისე წამოვაყენე ზეზე, უთხარ ვინ გაგზავნა მეთქი, მითხრა 'ქურთებში სასიარულოდ ვიყავიო, და იქიდან ახლო იყო იმის სოფელი და ჩავედით სანახავათაო, თქვენ ამბავი უთხარიო, ჯერ სამი დღე დღე დამატუსალო, მასკევან ერთი წიგნი გაშალაო; მითხრა საიდგანაც მოსულხარ ისევე იმ გზაზე წადიო, მასკევან მე კარგი პანღური ამოვქარ და გავაგდე, ესეც უთხარ მე წენ იბრეიშასთან გაგზავნე შენ იმის პასუხს მამიტანდი მეთქი, იბრეიშამ ასე თქოო ცალი ფული რომ უნდოდეს თვალზე ვერ შიკრამსო, როდესაც მე კახეთში გამოსაძიებლად გამგზავნეს სიღნაღის ნაჩაღნიკისა. და მოვრჩი გამოძიება, მაშინ მე ჩემ საქეს აბელ ანდრონიკოვთან მივედი სანახავათ, ორი დღე აღარ გამამიშო, ერთს საღამოზე მოაჯირზე ვიდექით მე და ისა, ვთქვი ჩემს გულში მოდი ერთი ამას ვკითხავ, რას იტყვის მეთქი, უთხარ აბელ ნიშმაშო მეთქი, ამ რუსებისას რას იტყვი მეთქი, მითხრა ამასაო რომ ეს ჩვენი საქართველო ღეთის მშობლის ხვედრი წილი არისო. ამ რუსებმა იმ ღეთის მშობელს გამოართვესო ახლა იმ ღეთის მშობელმა იცის და ამ რუსებმაო, მე ამის მეტს არას ვიტყვიო, ამ სიტყვაზე დიახ ბევრი ვიციხეთ, და მასკევან შევედით, იმის ცოლ-შვილში დავსხედით, და ლაპარაკით შევექცეოდით, მეორეს დღეს გამოვეთხოვე, და ქალაქისაკენ წამოველ, როდესაც ჩამოველ ქალაქს კიდევ მამიხდა დოდავეი არ იქნა არაფრით ვერ გავიცალე, აგრეთვე ელიზბარ, იასე დიახ იშვიათათ დადიოდა ჩემთან, მაგრამ როცა მოვიდოდა ასეთს მოწამლულს სიტყვას იტყოდა რომ სულ გულღვიძლს მომწყვეტდა ხოლმე, და შემომწყურალი წავიდოდა ჩემგანთ. ერთხელ საღამო ეამზე კიდევ მოვიდა ჩემთან სოლომან დოდავეი, პატარა ხანს უკან იასე ფალავანდოვიც შემოვიდა, და სხდნენ, და ლაპარაკი დაიწყეს. მე ბევრს მაყვედრებდნენ რომ, რატო თავგამოდებული არა ვარ რუსებსა ზედა რატო არ მოვიწოდომებ, რუსების გადარეკვას—მე უთხარ აბა ერთი თქვენ გონებაში წარმოდგინეთ შაიძლება თუ არა მეთქი, მითხრეს ადვილბათაო. მასკევან მაგალითათ ვკითხე სწორეთ გადავრეკოთ, უამათოთ შავიძლიან რომ ჩვენი მამული დაეფაროთ მეთქი. მითხრეს ჩვენ კისერზე ავიღებთო რომ დაეფაროთო. მასკევან სახანოებისა ვკითხე ესენი ხომ ჩვენი მონანი არ იქნებიან მეთქი, მითხრეს რა საჭირო არის ის სახანოები ჩვენთვისაო, მაშ კარგი სულ საქართველო რამთენი კომლი კაცი იქნება მეთქი, ვიანგარიშეთ და ორმოცი ათასი კომლი კაცი ვერ დავაყენეთ. — მასკევან ვკითხე მთის ხალხი და ეს სახანო-

ები რამთენი კომლი კაცი იქნება მეთქი. ვიანგარიშეთ და სამასი
 ათასი კომლი კაცი დაეყენეთ. მასკვან უთხარ ეს ჩვენი ქართველი
 კაცი რამთენი მასროლი შეიძლება გამოვიდეს მეთქი, ვიანგარიშეთ,
 და კიდევ ბევრი დაეყენეთ ათი ათასი კაცი გამოვა ზოგი ცულია-
 ნი. ზოგი კეტინი და ამის ნახევარი ძლივ თოფიანი დაეყენეთ.
 რომელიც ხუთხუთი სროლა არ ექნებათ. მასკვან ვკითხვ აბა ის
 იფიქრეთ, ერთი ოცდა ათი ათასი ლეკი რომ ჩვენზე წამოვიდეს
 რა უნდა ექნათ, სხვებს აღარას ვიტყვი მეთქი. მასკვან მითხრეს
 მაშ მფეფ ირაკლი როგორ იფარავდა თავის მამულსაო, მე უთხარ
 ამ რიგათა რომ სოშხითი, და ქართლი, სულ ლეკებმა აიკლეს, და
 გაოხრეს მეთქი, და თუ რუსები იმ დროში არ გადმოსულიყვნენ.
 სულზე მოესწრენ თორემ კახეთიც გაოხრდებოდა მეთქი, და თუ
 რუსები იმ დროში არ გადმოსულიყვნენ, სულზე მოესწრენ თორემ
 კახეთიც გაოხრდებოდა მეთქი. ამ სიტყვაზე დაფიქრდნენ, და აღა-
 რა თქვეს რა. შემდეგ უთხარ მათ იახეს და სოლომანს ერთხელ
 მე და დედაჩემი ბატონიშვილი ვისხედით ორნი მეთქი, და ისე ლა-
 პარაკში უტბად მოვახსენე რომ რუსებმა ჩვენზე ხელი რომ აი-
 ლონ, რა უნდა ექნათ მეთქი, — მასკვან დედაჩემმა მიბძანა, ღმერთმა
 ნუ ინებოსო, და ნურა საქართველოს კაცს ეგ ნუ აფიქრებინოსო.
 შევილო აღექსადრეო შენ ჩვენი ქველი დრო გინახამსო, და მე და-
 მსწრე ვარო, ღმერთს ვფიცავ რომ ამ რიყიდგანაო ლეკებს ჩაფაუ-
 ლი მიჰქონდათო, და ყოველთვის ჩვენ აკლებას მოველოდითო,
 რაც ჩემი თვალთ ვნახეო რომ აღა შამად ხანმა სულ აიკლო მთე-
 ლი საქართველო აი ეს განწირულება მინახანს საქართველოსაო.
 ეხლა ღეთისადმი მაღლობა გემართებს ყოველს საქართველოსას
 რომ რუსეთის იმპერატორი განძლიერდესო, როგორც არის ორი
 კიდევ მაგტოლითაო, აი ჩემო ძმებო იახე, და სოლომონ მეთქი
 ღმერთს ვფიცავ და იესოსა რომ საუკუნოთ საქართველო სულ
 უბედური იქნება, ვინც მაგას ფიქრობს მეთქი, მეორეც ეს ასე იყო-
 დეთ რომ ბაგრატიონთ თუ ჩაუვარდათ საქართველო, მე თქვენ
 გარწმუნებთ რომ რაც თავადიშვილები ვართ სულ ქოქით ამოვი-
 ლებენ მეთქი, თქვენ კი ბედნიერები იქნებით მეთქი. ამას წინათაც
 გითხარით მეთქი რომ ჩემ სოფელში ერთი ჭოლა ზამანა არის, და
 ის ბატონიშვილთან ჩასულიყო ქურთებიდგანა, და ხომ შეიტყუეთ
 რა მოეწერა მეთქი, კიდევ უთხარ კარგია დაწყნარდით მეთქი, ამ
 სიტყვაზე სულ ადგნენ და წავიდნენ, ამ დროსა აწბავი მოვიდა
 რომ ვარშავა აიღესო მე, იმ საღამოზე იახესთან ჩავედი სიცილით
 შავედი. უთხარ იახე აკი გითხარ ძმაო მეთქი, რომ რუსების წინა-

აღმდგეობა არავის არ მოუხდება მეთქი. ერთი საშინელი ამოი-
ხრა, და თქო, ღნერთს ვფიცავ აქ ჩემთან ოთხი თავადიშვილები
იყენენ სადილათაო, როცა ზარბაზნები დაცალეს იკითხეს, რა ამ-
ბაეიაო მასკვან მე უთხარო, ვარშავა აულიათო. შამამფიცა იასემ,
რომ იმ თავადიწვილებმა იტირესო და ისე წავიდნენ. მასკვან მე
უთხარი კარგი დაწყნარდით და დამშვიდდით მეთქი.

მასკვან იმისაგან რომ წამოველ და შინ ამოველ, ვნახე რომ
სოლომან დოდაევი და ელიზბარ ამოვიდნენ. მივეგებე და მიულო-
ცე ახლა დადგებით მეთქი, მასკვან იმათ დაიფიცეს რომ, — თავის
დღეში რუსებზე აღარა იფიქრონ რა, ესეც ცემდომილებით მოგვი-
ვიდაო. და შემდეგ ამისა აღარავისგან გამიგონია რა). ამ ზაფხულს
ლუბერნატორს დავებარებინეთ ჩვენ ერთობრივ ორბელიანოვნი,
რომ მოვრიგებულყვიით ერთმნეთის სადაოწი და ჯერ ლუბერნა-
ტორი არ გამოსულიყო კარზე. ამ დროს იასე ამოვიდა მითხრა რი-
სთვის მოსულხნარო, მე უთხარ ისე ამბავი, მითხრა, — რას გაუფიქრე-
ბინხარო შენ უთოთ ასე გგონია რომ ჩემი ძმა ლუბერნატორი არისო,
და ეხლავე შენი წილი ჩაგბარდებო. მე უთხარ ღვთით ახლა იმედი
მაქვს მეთქი, მითხრა გთხოვ ამალამ ჩაიზე ჩემთან მოხვიდო. მე
უარი უთხარ საქმის გამოისათ, და გავშორდი ამ ხანებში, ჩემი
დღედაშვილი გიორგი²⁾ მოვიდა რუსეთიდან. ელიზბარ ერისთო-
ვიც ჩამოვიდა სოფლიდან, და დიმიტრი ამისი ძმა ხომ აღრე მო-
ვიდა რუსეთიდან, და ამ დროს კი აქ არ იყო. ერთხელ კიდე
იასემ თავის ძმის ლუბერნატორის სახლში მთხოვა, გთხოვ ჩემთან
მოხვიდოდე ხოლმეო. მე უთხარ რომ რა გინდა რომ მოვიდე მე-
თქი. მითხრა ელიზბარ ერისთოვი, სოლომონ დოდაევი და ანტონ
აფხაზოვი ხშირათ ჩემთან დადიანო, და მთხოვა რომ შენი დედი-
დაშვილი გიორგიც მოიყვანეო, მე უთხარ აგრე იყოს მეთქი. გიო-
რგი და მე ერთს სალამოზე ჩავედით. ვნახეთ რომ სოლომან დოდა-
ევი იქ იყო, და ანტონ აფხაზოვი, და ელიზბარ ერისთოვი, გიორგი
შავიყვანე და გავაყანნი. დავსწედით პატარა ხანს უკან დავით ორ-
ბელიანოვი შამოვიდა, ანტონ აფხაზს და იმ დავითს სპორი მო-
უხდათ, შემდეგ ადგა და წავიდა ჩვენც პატარა ხანს უკან წამოვე-
დით, იასემ გვთხოვა ხშირათ სიარული, ჩვენ დავდიოდით ერთს.

¹⁾ თუ როგორ მოხერხებულად ცრუობს ალ. ორბელიანი, მარტო იქიდა-
ნაც კი ჩანს, რომ შენახულია მისი ბიძინა ერისთავისადმი წერილი, სადაც მას
ვარშავის აღებას ატყობინებს და თან ანუგეშებს, რომ ნუ გაიტებს გულს, საქმე
ამით არ გათავდებაო.

²⁾ გიორგი რევაზის ძე ერისთავი.

სალამოს ანტონ აფხაზმა დაგვეპატიეთ სოლომან დოდაშვილის სახლში, წავედით იმასთან ვახშმათ. სტოლზე რომ დავსხედით, პო. ჰყენენ მამულის ერთგულებაზე. ლაპარაკს, და როცა მე ხმას ამოვიღებდი ზოგნი დამციხოდნენ, და ზოგნი დაჩუმებას მეუბნებოდნენ. ჩემი ძმა ვახტანგიც აქ იყო, და დაჩუმებული იყურებოდა. თითქმის შუალამიდგან ორი საათი შესრულდა რომ ვისხედით. მე ადგომა მოვიწოდებ, და იასემ ხელი წამავლო მითხრა არას გზით არ გაგიშვებ, აქ გათენებამდისინ უნდა დავსხდეთო. მე მაინც კარზე გამოველ პატარას ხანს საჭიროებისათვის. როცა შავედი ენახე რომ ელიზბარ და იასე რუსებზე ლაპარაკობდნენ, და მათ წინააღმდეგობასას.—მაშინ ანტონ უნტიციებდა რომ არას დროს არ შაიდლებოდა და ნურც არავის ფიქრი გვექნება. შემდეგ ამისა წამოვედქით და გაეყარენით. ამ ხანებში ლვარდიის კაპიტანი ზაქარია ჩოლაყოვი მოვიდა, ერთს კვირას უკან ელიზბარ და დოდაევი მოვიდნენ ჩემთან მითხრეს ამ ზაქარიას რა რიგათ სძულებია რუსებში. მე უთხარ დიახ ავათ უქნია მეთქი, რა უჭირს ხვალ არა ზევ პოლკოვნიკი იქნება მეთქი, შენ აგრე თქვიო, და ის კაცი რაებს ლაპარაკობსო.—ეს ლაპარაკი სულ წავიდა. რაოდენსა დღეს ვთქვი ის ზაქარია ჩოლაყოვი ჩემი ახლო ნათესაევი არის და ვთქვი წავალ პატრისა ვცემ მეთქი, მივედი დიახ სიხარულით მიმიღო, და ახლო გაცნობა მთხოვა, დავსხედით, პატარა ხანს უკან, დიმიტრი თუმ რომ ეძახიან, სიონის კანდელაკი და პრაპორშჩიკი იოსელიანი ესენი შემოვიდნენ, მასკვან დოდაევი შემოვიდა, პატარა ხანს უკან კიდევ ელიზბარ ერისთოვი შემოვიდა, დავსხედით და რაღაებსაც ვლაპარაკობდით, შემდეგ ერთი საათისა მე ავდეგ და წამოველ, ელიზბარი და დოდაევიც წმოვიდნენ. ზაქარიამ მთხოვა, გთხოვთ ხშირად მობრძანდებოდეთო. აგრეთეე მე ვთხოვე. მეორე დღეს მასკვან ზაქარია მოვიდა ჩემთან, მე დიახ სიყვარულით. მივიღე, ამის შემდეგ ორ დღეს უკან სალამო ეამზე ახლა მე გავედი სანახავად, როცა დავსხედით ერთს საათს უკან ელიზბარ ერისთოვი, ამისი ძმა დიმიტრი, და შგონია დოდაევიც ესენი გამოვიდნენ, დავსხედით და სუბრობა დავიწყვეით. ამ ლაპარაკში ვილამაც თქო მოდი მელოქოვის ტრაქტირში წავიდეთო, ყველამ დავასკვეენით წასვლა და წავედით, როცა შავედით მე და ზაქარიამ ბილიერი ვითამაშეთ რაოდენიშე. პარტი. პატარა ხანს უკან იასემ მთხოვა ჩაის დალევა, დავლიეთ მასკვან ვახშამთა გეთხოვა, ჩვენ ვეთანხმეთ. იასემ მითხრა მე პატარა ხანს შინ მივირბენო, და რაოდენსამე ხანს უკან ბიკი გამოვიგზავნეთ, ამრიგათაო, რომ ალექსანდრემ ერწამ აქ მობრ-

ანდიო და სჩქაროთ მოვალე ნახევარი საათის უკან გაუგზავნე კაცი და ეთხოვე მობრძანდი მეთქი, რომელიც მოვიდა, გვითხრა კარგს ადგილს წაგიყვანთ ვახშმათო, წავედით და ციხეს გვერთ რომ ყავა ხანა არას იქ შაგვიყვანა, დავსხედით პატარა ხანს უკახ ვახშამი მოატანინებინა—ვახშამზე მოჰყვა იასე რუსების წინააღმდეგობას, მასკვან ზაქარიაშ დაიწყო ლაპარაკი ასეთ რიგათ მოჰყვა ლაპარაკს რომ ვინც იქ ვისხედით სულ გაგვაკვირვა, მასკვან თქვა აღექსანდრე ბატონიშვილი კახეთს რომ გამოვიდესო საქარსქართველოც აიშლებო, ყველამ დაუმტკიცეს. მასკვან მე ნითხრეს შენ უნდა წახვიდეო, მე უარი უთხარი, და არც შაიძლება ჩემგნით ეს საქმე მეთქი. მასკვან ერთ თანახმად ნითხრეს რომ შენ სულ ტრუსი ყოფილხარო, მაშ აქ ჩვენში რათ ერევიო, მე უთხარ რა არის მეთქი, ღმერთის ფიცი და პატიოსანი სიტყვა მივეცი რომ არ გაგცემთ მეთქი. მე ჩონგურს უკრამდი და სიმღერას ვამბობდი, და მე დამპინოლდნენ ტრუსობაზე. ამაში კიდეც ავდექით და წამოვედით. მე გზაზე სულ მელაპარაკებოდნენ შენ უნდა წახვიდეო. მაგრამ მე სულ უარს ვეუბნობდი. რაოდენსამე დღის უკან ვაშშ-მათ იახემა გვთხოვა და ჩემი დედიდაშვილი გიორგიც იქ იყო, ჩემძმა ვახტანგ, ზაალ ავთანდილოვი და დიმიტრი: ყიფიანოვი, დავსხედით ვახშმათ. ვახშმათ უკან, მოჰყენენ კიდეც რუსებზე ლაპარაკს უნამეტნავესი იასე მჩხვლეტელი ელიზბარისა. შემდეგ ელიზბარმა და იმისმა ძმამ დიმიტრიმა თქო რომ მუხრან ბატონი უნდა მოკლათო. ჩემი დედიდაშვილი სპორს უწევდა ასეთი ჩხუბი მოუვიდათ რომ ერთი სათი მეტი იჩხუბეს. მე ვიფიქრე ამათ უბრალო ჩხუბი არა მოუხდეთ რა მეთქი, და ამათ დასამშვიდებლათ, მასკვან მე უთხარ, ელიზბარ და დიმიტრი, მე უფრო კაი სიტყვას გეტყვით მეთქი, აბა ერთი ეს მიბძანეთ, რით უნდა მოკლათ მეთქი, იფიქრეს და მასკვან ყველამ სიცილი დაიწყეს. და მასკვან იასე მომიბრუნდა და მითხრა, შენი საქმე ყოველი მასხრობა არის, აი მოეწამლოთო. მე უთხარ ლაყობ მეთქი, ღმერთმა ჩემ ფიქრს ეგ აფიქრებინოს მეთქი. იახემ თავი დამიქნია, და ერთი საცოდავით ამოიხარა. თქო ნეტავი შენთან საქმე არა დამეკირა რაო. ამაზე დავიშალენით. შემდეგ მე ფეხი ამტკივდა ლურსმანზე დარკობით და ჩემთან ხშირათ დადიოდენ ზაქარია ჩოლაყოვი და ყინაწვილები. ერთ დროში თქვეს, ოც ნოემბერს უნდა მოხდეს ბუნტიო. მე უთხარ თუ ღმერთი გწამს მაგისტანა პრაკაზებს დავხსენით მეთქი. ამაზე ჩხუბი დაიწყეს. დიმიტრი და ელიზბარ ერისთოვებმა, და დიდათ მეჩხუბებოდნენ ჩემი ძმა დიმიტრიც იქ იყო, მასკვან ჩემა ძმა დიმიტრი

უთხრა, მე თუ ასე ცოდნიყო მაგისტანა მასხარა ზაგოვორჩიკები იყავითო, სულ ეხლა თქვენში აღარ გავივლდიო. ამ სიტყვაზე გავათავეთ ლაპარაკი. მაგრამ იასემ თქო წუხელის ლუარსაბთან ვიყავიო ასე შევაშინე რომ ვითომც იმას ციმბირში ქყარგავენო. და თქოვო,—ერთს საღამოს ათას კაცს შეტს ჩამოვიყვანო. მასკენ მე უთხარ ზაქარიავ თუ ალექსანდრე ჭავჭავაძეს არა ნახამ, მე ვერავის ვერას დაუჯერებ მეთქი.— მასკენ ლუარსაბს წაყევანა ჭავჭავაძესთან ზაქარია და ელიზბარ. ელაპარაკნათ აღ: ჭავჭავაძეს ეთქო ასეთი უარი რომ, სულ ფიქრშიაც ნუ მოგვივითო: ამაზე სულ დაეჭმდით და აღარა. ვთქვით რა.

Распоряжение на первую ночь действия читано мною было князем **Евсеем Палавандовым**, а проект упрощения Грузии топишем **Елизбаром Еристовым**. Подпоручик и советник князь **Србелианов**.

К тому времени я слышал, что говорил сближенным моим, что надо приготовить несколько людей, и что четверо таких человек назначили в Тифлис с **Мошой Заманом**, но оно мною было сказано без цели, не обдумавши, между разговора, а **Мола Заман** говорил мне, что при посидке его и товарища его **Коса Мустафой** к царскому Александру напали на них шесть буржуацев, от коих они обижались, и **Заман Мола** показывал мне переломленную при сем саблю свою. Подпоручик князь **Александр Србелианов**.

აღ: ორბელიანის გენერალ ვოლხოვსკისადმი

წერილი (1.152):

„თქვენო აღმატებულებაჲ.

ვლადიმერ დიმიტრევიჩ.

მოწყალეო ხელმწიფეჲ.

ჩემი უკანასკნელი სიტყვა ეს არის ამა კომისიას შინა. რომელიც ჩემი ამხანაგნი შეპყრობილნი განხლავან ამა ბოროტს განზრახვასა ზედა. მე ერთის სიტყვით მოგასხენებ, რასაც ის ჩემნი ამხანაგნი იტყვის ჩემსა ზედა მე ყოველი მიყაბულებია. და წორს გამოძიებასა შინა ნულარ შეუდგებით:

დავშთები უპატივემულესად თქვენითა. მოწყალეო ხელმწიფეჲ.

თქვენი უმორჩილესი მონა თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი.
„18“ დეკემბერს 1832 წ:“:

„ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (11, 166-167).“

„ამა დეკემბრის 19-ს აღ. ორბელიანოვმა საგამომძიებლო კომისიიდან გამიწვია თბის ოთახში და განმიცხადა შემდეგი:

1) რომ სამსახურის სარგებლობისათვის, იგი ითხოვს, რათა

ნის მიერ ნთქვაში კორპუსის უფროსის მეტმა არაეინ შეიტყოს და რომ აღიარებს რა ყველა იმას, რასაც მისი ამხანაგები იმაზე უჩვენებენ, ითხოვს, რათა მისი წერილობითი ჩვენება, რომელიც საგამომძებლო კომისიაშია მოსპობილ იქნას და ის თვითონ კი გაანთავისუფლონ იმ მიზნით, რომ ახალ ახალი გარემოებანი გამოაქვლანოს, რისთვისაც ის უნდა გაიგზავნოს ალექსანდრე ბატონიშვილთან ან და პეტერბურგში მყოფ ბატონიშვილებთან.

2) მან თავის ჩვენებაში გამოტოვა რომ აღ. ჰავჭავაძემ უთხრა მას, რათა შეთქმულების საქმეების გამო მან შეასრულოს ყველფერი ის, რასაც მას ლ. ორბელიანოვი ეტყვის.

3) პოლონელთა აჯანყების შემდეგ ყოფ. საქართველოს სამოქალ. გუბერნ. რომელიც მას განსაკუთრებით კარგად ეპყრობოდა დაბარა იგი თავისთან ღანის 11 საათზე და მისცა წინადადება დეწყოთ აქაც აღრეულობა; რის შედეგაც ზავილეისკის უნდოდა ამ მიზნით მისი საშუალებით ემოქმედნა, ისე როგორც ჰავჭავაძე ლ. ორბელიანოვის საშუალებით მოქმედებდა.

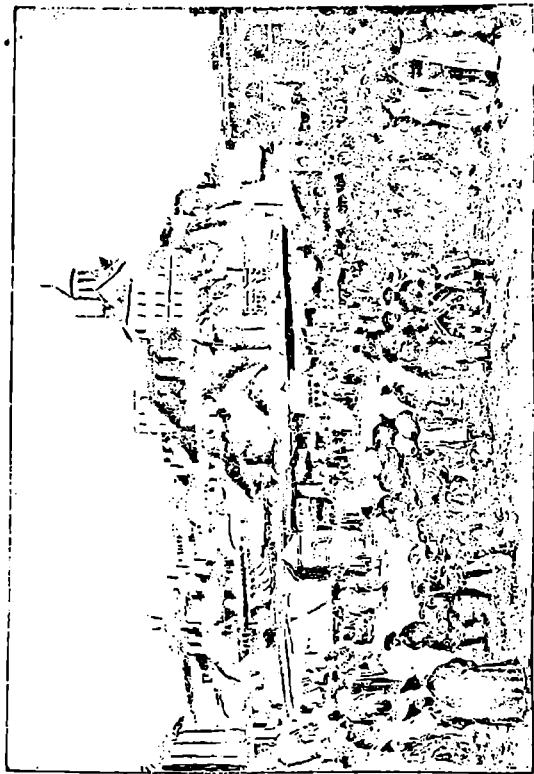
4) აღ. ბატონიშვილმა ნამდვილად მოსწერა მას მოლა ზამანის საშუალებით, რომ თუმცა აღექს. ორბელიანოვის მამა მის წინააღმდეგ ბრძოლაში დაიღუპა, მაგრამ იგი მაინც ენდობა ამჟს; მეორე ჯერ აღ. ბატონიშვილისაგან მოუყვიდა მას თათარ მაჰმადას ხელით წერილი, რომელშიაც ბატონიშვილი იეწერებოდა, რომ ის უკვე მოხუცი, რომ მათ აღუთქვეს მოქმედება და არაფერს კი არ აკეთებენ. მოლა ზამანამ უნდა იცოდეს იმ კაცის ვინაობა.

5) მოლა ზამანამ მოიყვანა ჩემთან ეს კაცი მაჰმადა, რომელიც აღექს. ბატონიშვილის მიერ თავად გარეხევანთან¹⁾ ერთად. (ეს უკანასკნელი მას გზაში ჩამორჩა) გაგზავნილი იყო ყაზი მოლასთან. ამ კაცმა თქვა, რომ ბატონიშვილთან ორი კაცი გამოგზავნა აგრეთვე ეგვიპტის ფაშამაო.

6) წარსულ წელს კახეთში რომ იყო მივლინებული, აღ. ორბელიანოვი საქართველოს განთავისუფლებაზე ელაპარაკა ივანე ანდრონიკოვს, აგრეთვე უთხრა მას, რომ ახალგაზრდები, რაღაც საქმეს აპირებენო, რაზედაც ამ უკანასკნელმა უპასუხა, რომ ჰავჭავაძეს, ივანე აფხაზოვს, ახლანდელ სამოქალაქო გუბერნატორს ნიკოლოზ ფალავანდოვსა და ვასილ ბებუთოვს უნდა რაღაც განსაკუთრებული განზრახვა ჰქონდეთ საქართველოზეო“.

გენერალ მაიორი ეოლსოვსკი.

¹⁾ გვარად ჯორაშვილია.

თათლის შოქლანი. გაგარანის მე ქა-იანი წლების გრაფიკულიდან
(კონკრეტულად მუხეშვი)

„ყველაფერი ზემოთქმული მე ნამდვილად უთხარი გენერალ-შაიორ ვოლხოვსკის, რასაც კომისიის წინაშეც ვადასტურებ.

პოდპორუჩიკი თ. ალ. ორბელიანოვი“.

დაუმატებ აგრეთვე, რომ ამა წლის ზაფხულში დიმიტრი ერისთოვმა, პეტერბურგიდან ახალი ჩამოსული რომ იყო, როგორც მახსოვს ელიზბარის თანადასწრებით, მეღნიკოვის სახლში მიაბძო. რომ მასწ. დოდაევის ძმამ, რომელიც სენატის 5-ე დეპარტამენტში კანცელარისტად მსახურობს, უთხრა მას, რომ საქართველოში არის შეთქმულება და რომ მისი მეთაური მე ვარ. ამაზე მე გაჯაურებული მა მიუგე, რომ მე საქართველოში არაფერს წარმოვადგენ, რომ მე აქ ყველაზე უკანასკნელი ვარ.

პოდპორ. თ. ალ. ორბელიანოვი.

დაუმატებ აგრეთვე, რომ შოლა ზაშანის მიერ მოყვანილმა მამამადამ თქვა, რომ ის ბრუნდება უაზი შოლასაგან, რომელთანაც და აგრეთვე დალესტნის სხვა პირველ მამასახლისებთან მიიტანა ალ. ბატონიშვილის წერილები და რომელთაგანაც მოაქვს პასუხი როგორც ბატონიშვილთან, ისე ეგვიპტის ფაშასთან“.

პოდპორ. თ. ალ. ორბელიანოვი“.

საგამომძიებლო კომისიის 20 დეკემბრის სხდომის ოქმი (11,170)
„საგამომ. კომისიის სხდომები გრძელდებოდა დილის 8-3 საათ. და 7-11 საათამდის.

მასწავლ. დოდაევმა კვლავ წარმოადგინა რამოდენიმე წერილობითი განმარტება საქართველოდან რუსების გაძევების განზრახვის შესახებ. ამის შემდეგ გ. ერისთოვი, დიმიტრი და ელიზბარ ერისთოვები ჯერჯერით იყვნენ დაკითხული ზაქ. ჩოლაყაევის მიერ ტფილისში ერთერთ მათ კრებაზე ნათქვამის შესახებ, რომ ისინი მას პეტერბურგში ერიდებოდნენ და აქ კი ასე ვულახდილი არიან. მათ კი უპასუხეს რომ პეტერბურგში მისი მართლა ეშინოდათ. გიორგი და დიმიტრი ერისთოვებმა ეს დაადასტურეს, ხოლო ელიზბარ ერისთოვმა გადაჰფიცა, რომ ეს შემთხვევა და ჩოლაყაევის მიერ აღნიშნული ნათქვამი მას სრულებით არ ახსოვს. მაგრამ როდესაც მას პირისპირ წაუდგა ჩოლაყაევი და ამხილა იგი, მაშინ გამოტყდა, რომ ჩოლაყაევმა მართლ თქვა ზემომოყვანილი სიტყვები და მაშინ მან (ელიზბარ.) მის წინაშე ბოდიშიც მოიხადა, საღამოს დაკითხულ იქმნა ბორჩალოს დისტანციის სოფელ ჰასან-პაჯალის ქეცხა (მამასახლისი) შიხილ-ალია და პირველად აჩვენა, რომ ის მოვიდა ალ. ორბელიანოვთან სამი ამხანაგითურთ, რომლებიც მოხსენებულნი არიან შოლა ზაშანას ჩვენებაში, მაგრამ მოვიდნენ

საკუთარ საქმეებზე და ამისათვის არაერთარი ბრძანება მოლა ჴამანის საშუალებით მას არ მიუღია, მოლა ჴამანის პირისპირ წაყენებისა და მის მიერ მხილების შემდეგ, შიხილ-ალიაშ ალიარა, რომ მან მისი საშუალებით მიიღო ბრძანება სამი ამხანაგითურთ, ტფილისში ჩამოსულიყო. შემდეგ არა ტყდებოდა იმაში, თუ რა დაეაღლა მათ აღ. ორბელიანოვმა, მერე კი ალიარა, რომ აღ. ორბელიანოვმა უბრძანა მათ მზად ყოფილიყვნენ ტფილისში გამოსაცხადებლად, როდესაც კი ის მათ შეუთვლიდა...

ამავე დროს აღ. ორბელიანოვმა ითხოვა კომისიაში გამოცხადების უფლება, სადაც განაცხადა, რომ თუმცა მან თავისი ხელმოწერით დაადასტურა მის მიერ დეკემბრის 19-ს გენერალ ვოლხოვსკისთვის ნათქვამი სიტყვები რომ: ივანე ანდრონიკოვმა უს. ხრა მას, რომ საქართველოს შესახებ განსაკუთრებული განზრახვი აქვთ გენერლებს: ჭავჭავაძეს, ივანე აფხაზოვის, ვახილ ბებუთოვს და სამოქალაქო გუბერნატორს ნიკოლოზ ფალავეანდოვს და რომ ამ საქმეებში თვით აღ. ორბელიანოვს ხელმძღვანელობდა ყოფ. სამოქ. გუბერნ. ჴავილეისკი—მაგრამ რადგან მას ამის დამტკიცების საშუალება არა აქვს, ხოლო ანდრონიკოვი და ჴავილეისკი აღბად ამაზე უარს ჰყოფენ ამიტომ ითხოვა ამ გარემოების კვლევაძიების შეწყვეტა....

გენერალ მაიორი ბაიკოვ 1-ლი /

გენერალ მაიორი ვოლხოვსკი

პოლკოვნიკი ტრიტელევიჩი.

სოლომონ დრდაშვილის ჩვენება (11, 172-176).

„ჩემს ყველა ჩვენებებს მაქვს პატივი დაუმატო შემდეგ მიმდინარე წლის დეკემბერში ანტონ აფხაზოვის მიერ მოწყობილ ვახშამზე მართლაც აღ. ორბელიანოვმა მოითხოვა ფიცი, რომ ყველა საიდუმლოდ შეინახავდა იმას, რასაც ის იქ გამოაცხადებდა. გ. ერისთავმა მიუგო, რომ პატიოსანი სიტყვაც საკმარისიაო და ჩვენც ყველანი მას დავეთანხმეთ. აღ. ორბელიანოვმა აიღო ჭიქა, წამოდგა და მოითხოვა, რომ ყველას საესე ჭიქით უნდა დალიოს: გაუმარჯოს იმათ ვისაც საქართველო უყვართ, გაუმარჯოს სამშობლოს პატრიოტებსო და ყველამ გამოსცალა ჭიქა. ღმის შემდეგ რა ილაპარაკა აღ. ორბელიანოვმა და რა ბჭობაც ჭონდათ საქართველოს რუსებისაგან განთავისუფლების თაობაზე, ყველაფერი ეს მე რაც კი მახსოვს, ჩემს ჩვენებებში ვთქვი. როდესაც

1) მიღებულია 20 დეკემბერს 1832 წ.

ანტონ აფხაზოვი გაკვირვებას გამოთქვამდა, იასე ფალავანდოვი ჯაერობდა, რომ ასე ერთბაშად რად გამოუცხადეთო.

შემდეგ ერთხელ დიად უთხარი ელ. ერისთოს რომ ერისთო-ვებს როგორ არ გრცხვენინანთ იმაზე ფიქრის, რომ რუსები აქედან გააძევეთ, ან რაზე უჩივით მაგათ, როდესაც ყველაფრის მიზეზი თქვენა ხართ, თავდების სურვილით მოვიდნენ ეგენი აქ და ეხლა აღარ გნებათ მეთქი. მან მიპასუხა: ჩვენ მოვიყვანეთ ეგენი და ჩვენვე მოვახერხებთ რომ ეგენი აქ აღარ იყვნენ. მგონია ჩოლაყაე-ვიც მაშინ იქ დაესწრო.

მღვდელ ფერემ ალექსიევს უთხარი, რომ თუ ვინმე თავად თავანი მასთან მოიჩივლებდა, მას ერჩია, რომ მათ რუსების წინაა-ღმდეგ არაფერი ეფიქრათ, მეც ვინც შემხვდება დაუწლი მეთქი. მაგრამ მე არ მიჯერებდენ. თუმცა ქართველებმა როგორც უნდა იფიქრონ რამე რუსების წინააღმდეგ? ამაზე ვლაპარაკობდით.

მგონია ყველაფერი ვთქვი. რის გახსენებაც შეეძელი. უმბ-დაბლესად. გთხოვთ მომგონოთ თუ არა მე დამავიწყდა: არაფერს არ დაეფარავ. ღმერთმა დამიფაროს რომ მე რამე დაეფარო.. აი. კიდევ.

რა განკარგულება ჰქონდათ ნათ დეკემბერში მე არ ვიცი, რადგან მე ნოემბერშივე ხელი ავიღე; მას შემდეგ. რაც ზაქ. ჩო-ლაყაევთან ილაპარაკეს მე კახეთში წავედი.

გასულ წელს, როდესაც ალ. ორბელიანოვმა და ელ. ერის-თოვმა პირველად მითხრეს, რომ მათ რუსების წინააღმდეგ განზრ-ახვა აქვთ, მაშინ დანამდვილებით არ ნახსოვოს რა სიტყვებით უპა-სუხე, მაგრამ მგონია უთხარი, რომ მე მიყვარს და პატივს ვცემ ბაგრატიონებს და ყოველი ქართველი მეტად მიყვარს ვიდრე რუ-სი მეთქი. მაშინ ალ. ორბელიანოვი მიუბრუნდა ელ. ერისთოს და უთხრა: „ნერწმუნე, რომ ჭოველი ქართველი ამას იტყვისო.

ამის შემდეგ ალ. ორბელიანოვმა მითხრა, რომ ჩემს ახანა-გებს ეშინიანთ. რომ შენ არ გაგვეცო. მე მიუგე. რომ რაკი პატი-ოსანი სიტყვა მოგეცით, რასაკვირველია არ გაგცემთ მეთქი. მან მითხრა მჯერაო.

გიმნაზიის მასწ. სოლომონ დოდაევი“.

ამას კიდევ დაუმატებ შემდეგს.

როდესაც ოქროპირ ბატონიშვილი თეთრად მიდიოდა, მე მასთან ერთად ვიჯექი ერთ ეტლში ნცხეთამდის. მან გარდა იმისა,

1) წაკითხულია 23 დეკემბერს 1832 წ.

რომ მთხოვა დაშველებინა იქაური მღვდლებისათვის, რომ მისთვის ელოცნათ, მიიხრა აგრეთვე: შენ ჩვენ არ დაგვივიწყო, რუსეთშიაც ერთი მონაზონი ღმერთს ჩვენთვის ევედრება, ეგების ღმერთმა უსმინოს და ჩვენ საქართველოში დაებრუნდეთო. ჩემდა სამწუხაროდ მე მათგან ძლიერ ხელშეწყობილი და დავალებული ვიყავი. ამიტომ ვერაფერი ვერ უპასუხე. მე რომ 1827 წელს იენისში მოსკოვში ვიყავი იმათ საკუთარ სახლში მოვისმინე ოქროპირ ბატონიშვილის კოკლი დისაგან დარიგება, რათა ჩემი მოწაფეებსათვის შთამეგონებინა, რომ მათ არ უნდა დაჰვიწყებოდათ ქართველი ბატონიშვილები. მე აღვიარებ გულწრფელად, ვფიცავ ღმერთს. რომ დღემდე არც ერთი მოწაფისათვის არა მითქვამს რა და არც ერთ მღვდელს არა გაუგონია რა ჩემგან ბატონიშვილებზე; როდესაც ალ. ორბელიანოვმა გულახდილად დამიწყო ლაპარაკი, მაშინ მეც უთხარი და იმანაც მიიხრა, რომ ეს ჩვენთან ოქროპირ ბატონიშვილს ჰქონდა ნათქვამი. პეტერბურგში ყოფნის დროს კი არც ერთი ბატონიშვილისაგან არაფერი გამიგონია და არც ერთ მათგანთან არაფერი მიმოწერა არა მქონია, გარდა ჩვეულებრივი წერილებისა.

მცხეთამდის გზაში ოქროპირ ბატონიშვილი მიაგზობდა საბერძნეთისა და საქართველოს ისტორიას. მან თქვა, რომ ვილაც წინასწარმეტყველმა (სახელი არ მახსოვს) თქვაო, რომ საბერძნეთი ამდენსა და ამდენს წელს სხვის ბატონობის ქვეშ იქნება და შემდეგ განთავისუფლდებაო; აგრეთვე საქართველოზედაც თქვა ამდენსა და ამდენს წელს უცხო მართელობის ქვეშ იქნება და მერე განთავისუფლდებაო. ეს გარემოება პირველად ეხლა გამახსენდა. მაგრამ რამდენი წელი თქვა არ მახსოვს. ამიტომაც იმედი მაქვს საქართველოში დაბრუნებისაო, არ დამივიწყო.

გამიგონია, მაგრამ არ ვიცი მართლა ჰქონდა თუ არა მიმოწერა ალ. ორბელიანოვს ლტოლვილ ბატონიშვილ ალექსანდრესთან, არასოდეს არავითარი წერილი მე არ მინახავს,

როდესაც მე და ალ. ორბელიანოვი ოქროპირ ბატონიშვილთან ებაასობდით, მაშინ ელ. ერისთოვმა თქვა; რომ მე ვიცი არა მხოლოდ ოქროპირ არამედ სხვა ბატონიშვილებისაგანაც და დაასახლა ფარნაოზ ბატონიშვილი და აგრეთვე განაცხადა, რომ ის მათან მიმოწერაშია.

1) ხალომე.

2) იგულისხმება შეთქმულების არსებობა.

აღ. ორბელიანოვმა და ი. ფალავანდოვმა დამაეალეს მოვლა-
პარაკებოდი ამ საქმეზე თავად ახნაურთა წინამძღოლს დიმიტრო
ორბელიანოვს, ნაგრამ მე მისთვის არაფერი მითქვამს.

გიმნაზიის მასწავლ. სოლომონ დოდაევი.

23 დეკემბერი

1832 წ.

ანტონ აფხაზის ჩვენება (11, 180-196),).

„სადილის შემდეგ (არ მახსოვს რა დღე იყო) მივედი სოლო-
მონ დოდაევთან, სადაც დამხვდა თავადი ი. ფალავანდოვი რომე-
ლსაც იქ ესადილნა. ცოტა ხნის შემდეგ იქ შეიკრიბნენ შემდეგი
პირები: აღ. ორბელიანოვი თავისი უმცროსი ძმა ვახტანგიოთურთ,
მოვიდნენ აგრეთვე ერისთავები ელიზბარი და გიორგი. საუბრას
შემდეგ წავედით სასეირნოდ გერმანელთა ახალშენში, იქიდან ორ-
თაქალის ბაღში წავედით, აქედან კი ელიზბართან მივედით ჩაიზე.
ელიზბარის სახლში დაგვხდნენ მისი ორივე ძმა და მოხუცი ბირ-
თველ თუმანოვი. აქ უფრო ახალგაზრდული ხუმრობა იყო და არა-
ვითარ სერიოზულ რამეზე ლაპარაკი არ ყოფილა, როგორც მახ-
სოვს.

2

რამოდენიმე ხნის შემდეგ ყველანი მიგვიწვია. აღ. ორბელია-
ნოვმა ვახშმად თავის ბაღში, სადაც ყველა ზემოხსენებულნი იყ-
ვნენ, გარდა ბირთველ თუმანოვისა. ვახშმის წინ აღ. ორბელია-
ნოვი და ერისთავი იძლევიან კითხვას: როდის არის ადამიანი ბე-
დნიერიო. მე მიუგე: მაშინ, როდესაც ის ასრულებს თავის მოვალე-
ობას მეთქი. კიდევარ. იკითხეს მათ როდესაც ის აღფრთოვანებუ-
ლია სამშობლოსა და მეფისადმი სიყვარულითა მეთქი. აღ. ორბე-
ლიანოვი და ელიზბარ ერისთავი შეუბნებინან, რომ ძალიან შორს
ვიჭერ და ვერ მივმხვდარვარ. მე უპასუხე, რომ ამ კითხვის მხო-
ლოდ ამ აზრით გაგება შეიძლება და არა სხვა ნაირად. მაშინ აღ-
ორბელიანოვმა დამიწყო: „გამიგონე ანტონ, ჩვენ ყველა აქ მყოფთ
წ. ი. ჩემს ძმას ვახტანგს, ელიზბარ და გიორგი ერისთავებს, ფა-
ლავანდოვსა და დოდაევს გესურს განგიცხადოთ შენ დიდი საქმე,
რომელიც ჩვენ ყველამ ვიცით და იმედი გვაქვს, რომ არავის ეტ-
ყვი: ჩვენ გესურს თავისუფლება და რუსებისაგან თავის დაღწევა...
ფალავანდოვმა ფეხის კერით ანიშნა, მას რომ შეეწყვიტა ამაზე სა-
უბარი და წავიდა მე მათ მიუგე ალბად არ გესმით მისი ნამდვილი
მნიშვნელობა, რასაც ლაპარაკობთ მეთქი და ვთხოვე მოესპოთ ამ
საგანზე საუბარი. ამასთანავე, რომ აზრი შემეცვლევინა დაუწყე-

დაშინება იმით, რომ ეს სახელმწიფოებრივი დანაშაულია მეთქი. აგრეთვე ველაპარაკე. რომ საქართველო ვერაფერს ისარგებლებს იმით, რომ რუსებმა ის დატოვეს მეთქი, მაშინ ხომ საქართველო გადაიქცევა სათამაშოდ სპარსელ ოსმალებისა და ლეკებისათვის რომელთაც თავისი სარწმუნოების გამო ჩვენი ცოცხლად გადაჰყაპვა სურთ მეთქი. თუნდაც რომ მიატოვეს რუსებმა საქართველო. რითი გინდათ მისი საზღვრების დაცვა, რომელსაც არ გააჩნია არც ფიზიკური მცველი და არც ბუნებრივი საფარი, მაშინ როდესაც რუსეთის მთავრობა მხოლოდ იმიტომ, რომ ჩვენ ივერიელნი ერთად მართლ მადიდებელ სარწმუნოებას აღვიარებთ, იღებს ამოდენე მსხვერპლს, რუსები აქ იხოცებიან, ამოდენა ფულს ხარჯავენ და ყველა ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ ჩვენი მშვიდობიანი ცხოვრება არავინ დაარღვიოს მეთქი.. და ამის შემდეგ ჩვენ კიდევ ვემდურით მათ მადლობის მაგიერ მეთქი. ალექსანდრემა და ელიზბარმა მიპასუხეს, რომ სადაც თავისუფლება არ არის, იქ უკვე სიცოცხლე არ არის; ასევე მიპასუხეს ყველა დანარჩენებმა. ალექსანდრემ განაგრძო: გამიგონე ძმაო, ჩვენ ჯერ კიდევ შარშან, 1831 წელსა. გექონდა შეთქმულება და განკარგულებაც იყო მოხდენილი, თუ რომელ ჩვენგანს როგორ უნდა ემოქმედნა, მაგრამ უცდით ამბავს აღივლინენ რუსები ვარშავას თუ ვერა და რადგანაც მოვიდა ქალაქის აღების ცნობა, იმიტომ ჩვენი საქმეც ჩაიშალაო. ალ. ორბელიანოვმა თქვა აგრეთვე რომ სანოსწყველო ბათალიონის ყველ ოფიცრები მოსყიდული იყვნენ და მათ შორის ჩემი ნათესავი პორუჩიკი ნათალოვიც, რომელიც იმავე ბათალიონში მსახურობდა, ამ საქმის მცოდნე იყოო. შემდეგ განაგრძობს ალექსანდრე, რომ ჩვენი მოქმედების გეგმა ასეთი იყო: უნდა მოგვეკლა სამოქალაქო გუბერნატორი, შემდეგ მთავარმართებელი; მეორე ხელში უნდა ჩაგვეგდო ექსტრა ორდინარული თანხა და შეგვეტია ციხეზე. რომ გამოგვეშვა იქ მყოფი პატიმარნიო.

3

რამოდენიმე დღის შემდეგ იასე ფალავანდოვმა მიგვიწვია ყველანი ჩაიზე 7 საათისათვის, სადაც უსათუოდ ყველანი უნდა მოვსულიყავით. მე მივედი 9 საათზე. იქ დამხვდნენ: მასპინძელი, ალ. ორბელიანოვი თავის ძმა ვახტანგითურთ, ერისთოვები გიორგი, ელიზბარი და მისი ძმა დიმიტრი აგრეთვე მასწავლ. დოდაევი. მე არ ვიცი ჩემს მისელამდის რა ილაპარაკეს. ისევე ალ. ორბელიანოვი და ელიზბარ ერისთოვი იწყებენ, რომ უნდა მოვილაპარაკ-

კოთ ჩვენს საქმეზეო. ყველანი ერთხმებიან და აღ. ორბელიანოვი ამბობს უნდა შევადგინოთ ისეთივე განკარგულება, როგორც შარშან გექონდაო და ელიზბართან ერთად მეკითხება თუ მე რას ვიტყვი ამაზე. მე ყველას წინაშე უპასუხე, რომ ვიტყვი იმას, რაც არა ერთხელ მითქვამს გულწრფელობით მეთქი, ე. ი. რომ ღარიბი საქართველოს სიკეთე მქიდროდ არის დაკავშირებული რუსეთის კეთილდღეობასთან და რომ ამის წინააღმდეგ ფიქრი თვით საქართველოს წინაშე დანაშაულია მეთქი. რა გვინდა მეტი. ლეკები, რომლებიც ახორბდენ ჩვენს ქვეყანას, მოსახლეობა ტყვედ მიჰყავდა, წვავდა მთელ სოფლებს, ეხლა დამორჩილებული არიან და მათი შემოსავლით ჩვენი ახალგაზრდობა სწავლა-განათლებას დაბუღობს მეთქი. ელიზბარ ერისთოვს ეწყინა, აიღო ქუდი და წასვლა დააპირა, მაგრამ თავისმა ძმამ უთხრა რომ ტყუილად ცხარობ ეს კაცი მართალს ამბობსო. ელ. ერისთოვმა დაიფიცა, რომ არც ერთ ჩვენგანს ხმას აღარ გაგვეცემს და წავიდა. შენდევ ისევ აღექანდრემ დაიწყო. რომ აუცილებლად რამე უნდა დავწეროთო. ამგვარი საქმის დამწყებ ხალხს შეეძლო ჩემთვის უბედურება წეემთხვია ამიტომ შიშისაგან რა სიცრუეს აღარ მიეშართე მათ მღელვარების დავამშვიდებლად. მე მათ უთხარი, რომ ჯერ სტატისტიკური ცნობები უნდა შევაგროვოთ და მოვძებნოთ მათში რა არის ჩვენთვის სასარგებლო და მერე დაეწეროთ მეთქი. რა თქმა უნდა არაფრას დაწერას არა ვფიქრობდი. ამაზე დავიშალენით.

მესამე დღეს ელიზბარ ერისთოვი შენხვდა საქართველოს მართველობის პირდაპირ მოედანზე და უთხარი, რაზედ გამიწყერი გუშინწინ მეთქი, მან მიპასუხა, რომ რა უფლება მაქვს რომ თქვენ ვაგიწყრეთ, მაგრამ მე ის მეწყინა, რომ აქამდე დაბრძანებულ ვიყავ იმ ზომამდე, რომ რუსეთის მფარველობის ბედნიერებას საქართველოსათვის ვერა ვგრძნობდიო. ეხლა თქვენმა ნათქვამმა თვალს ამიხილაო.

4.

რადგან შემოიღეს მორიგეობით მასპინძლობა, ამიტომ ჩემი რიგიც მოვიდე და დავპატივე ყველა ისინი, ე. ი. აღ. ორბელიანოვი თავის ძმა ვახტანგითურთ, ელიზბარ და გიორგი ერისთოვები, ფალავანდოვი დოდაევის ბინაზე. დავსხედით თუ არა აღ. ორბელიანოვი წამოდგა და მითხოვა ყველასაგან ფიცი რომ ჩვენ ვიქნებით საუკუნო მეგობრები და არავის არ ვეტყვით ჩვენს სპიღუმელოებას, აიღო კიკა, გაავსო იგი ღვინით და დაიძახა გაუმარ-

ჯოს საქართველოსაო. და ჩვენც ყველამ დაელიეთ თავისუფლების სადღეგრძელო. ალექსანდრე ორბელიანოვი განაგრძობს, რომ მე ვიყავი საქმეების გამო აღმასრულებელი ექსპედიციიდან სიღნაღის რაიონში მივლინებულიო, რაც აქ ვნახე, იმისი აღწერა ძნელია. გლებები მოდიოდნენ ჩემთან და მემუდარებოდნენ რომ მიხსენით. ამ უბედური მდგომარეობისაგანაო, რომ მათ ეზიზღებათ რუსული მართებლობაო. მანვე თქვა, რომ ჩვენი მენამუღეები დატაკდებიან. დღით-დღე. საქირაა შევაგროვოთ ფული, რათა მემამუღეების მიწები სომხებს არ ჩაუტდოთ ხელშიო, აგრეთვე უნდა, გავამრავლოთ წიგნები ქართულ ენაზეო. თქვა აგრეთვე, რომ როდესაც რუსები აღარ იქნებიან, მაშინ ქართველების დასამშვიდებლად უნდა სპარსეთიდან გამოვიწვიოთ ალექსანდრე ბატონიშვილი და სპარსელები დაგვეხმარებიანო.

აღ. ორბელიანოვის ამგვარი მსჯელობის დროს ათასი ფიქრი. ლელავდა ჩემს თავში. ნიკოლოზ 1-ლის სურათი ეკიდა კედელზე. მინდოდა წამომესტარიყავ უავგუსტეს მონარქს ფეხთ დაგვებოდი და მეთხოვა შეწყნარება ამ გზა აბნეულთათვის, მაგრამ მეშინოდა არაფერი აეტეხათ ჩემთვის. ხალხი, რომელიც ამგვარ საქმეს კიდობს ხელს. ყველაფერს ჩაიდენს. საუკუნო ჯავრად ჩამყვება, რომ გაუშვი ასეთი შემთხვევა და ჩემი შინაგანი განწყობილებისათვის რომ დამეჯერებინა, ხომ საუკუნოთ მოუპოვებდი სახელს ჩემს გვარსა და ჩემ ძმებთან ერთად გამოვაჩენდი ხელმწიფის ერთგულებას... არაფერს, ქვეყნის არავითარ ძალას არ შეეძლო. აღ. ორბელიანის გასწორება. მაზე არ მოქმედებდა არც ცოცხლად აღწერა იმისი, რომ ასეთი საქმე სრულიად სისულელეა, არც იმის თქმა, რომ ამ საქმის მომქმედი საქართველოს მტერი თითონ არის. მე უთხარი. რომ საქართველო დარიბი და უძლურია, რომ მას არ შეუძლიან დამოუკიდებლად არსებობა მეთქი. და ურჩიე სხვა რამეზე დაეწყო ლაპარაკი, თორემ თუ გამომეღაენდა ვერაფერი ვერ გვიშველის მეთქი.

ელიზბარ ერისთავმა წარმოსთქვა, რომ თუნდაც გამომეღაენდეს არაფერია, რადგან ჩვენ წერილობითი არაფერი გვაქვს და ისე კი ყველანი გადავფიცავთო.

აღ. ორბელიანოვმა შემნიშნა, რომ რუსულად ნუ ვლაპარაკობ და თან მთხოვა განუმარტო მას თუ რას ნიშნავს დამოუკიდებლობა. მე ვეუბნები: დამოუკიდებლობა იმას ნიშნავს, რომ შეგძლოს საკუთარი ძალით არსებობა, სხვის დაუხმარებლად, მაგალ. საქართველოს ისე არ შეუძლიან რუსეთის დაუხმარებლად

არსებობა, ისე როგორც შენ არ წეგიძლია იარსებო უკმელმა მეთქი. შერე თქვა ალ. ორბელიანოვმა: ჩვენი წრიდან უნდა ავირჩიოთ ერთ-ერთი უფროსადო და მე მითხრა, რომ მე უნდა ვიყვე ეს. მე უარი განვაცხადე ამგვარ პატივზე, შემდეგ ფალავანდოვს უთხარეს, იმანაც უარი თქვა. ელიზბარ ერისთოვი გაწყრა: რა დაგემართათ, თუნდა მე ვიქნებო, ისევე ალ. ორბელიანოვი ამბობს, რომ უსათუოთ რამე უნდა დავწეროთ. მე უპასუხე რომ სისულელის წერა არა ღირს მეთქი. ის განაგრძობს, რომ თუნდა არ შესრულდეს, მაინც უნდა დავწეროთ და ჩვენ შორის დარჩესო. ყველამ აღუთქვით: რომ დავწეროთ და დავიშალებით. მე, დოდაევმა გამოვაკილა, რომელსაც უთხარი, ლარიბი კაცი ხარ, შენს ჯამაგირზე დამოკიდებული, რათ აძლევ ნებას შენს ოჯახში ასეთი სისულელე ილაპარაკონ მეთქი. ნან მიპასუხა: გიყი თავისუფალიაო.

ამ ხანებში ჩანოვიდა რუსეთიდან გვარდიის კაპიტანი თ. ზაქარია ჩოლაყაევი. ბევრნი დადიოდნენ მასთან ე. ი. დოდაევი და სხვები. დოდაევმა მთხოვა გავცნობოდი ჩოლაყაევს. ჩავსხედით. ეტლში და წავედით მასთან სადილის შემდეგ, 5 საათზე. დოდაევმა მას გააცნო ჩემი თავი როგორც განსვენ. გენერალ აფხაზოვის ძმა. მე ვკითხე მისი უნცროსი ძმის ჯანმრთელობა. მან მიპასუხა, რომ ის კარგად არის და დიდი მეტაფიზიკოსია, რომ ის მას ხშირად ეუბნება, თუ ვის და რისთვის ემსახურებიო. მან მითხრა, ის იცნობდა ჩემს უფროს ძმას, რომელიც ლეკებთან ბრძოლაში დაიღუპა და გამოს თქვამს მწუხარებას, რომ ძლიერ კარგი ძმები დავკარგე. თუ მე ჩემი ძმის პატრიოტობაზე ვთქვი რამე, არა იმ აზრითა და მნიშვნელობით, რომ ჩოლაყაევს აქედან მთელი ისტორია გამოჰყავს... მაგრამ მე მთელი ჩემი არსებით მძაგ ტყუილი და ამიტომ ტახტის წინაშე გულწრფელი აღიარებით ვეძიებ გადარჩენას. ამის შემდეგ ჩოლაყაევმა ამოიღო პატარა ყუთიდან რამოდენიმე წერილი და გადასცა დოდაევს, რომ მას დანიშნულებისამებრ დაეროგებინა ისინი. უნდა ეკითხოს ჩოლაყაევსა და დოდაევს ვისგან იყო ეს წერილები და ვისთან იყო მიწერილი.

6.

ყარაბალიდან რომ დაებრუნდი, სადაც ორი თვე ეიმოგზაურე, შევედი ი. ფალავანდოვთან, რომელმაც სინანულის კილოთი მითხრა, რომ ჩვენი თანამემამულეები არ ეშვებიან თავის განზრახვას და პირიქით დღითი დღე უფრო ძლიერდება მათი პარტიალის განაგრძობს, რომ ლამე მისულმა მასთან ჩოლაყაევმა გააღვიძა

ოგი და უთხრა: რა დროს სილია. მოქმედების დრო დადგაო, რომ უკვე გენერალ მაიორ ლ. ორბელიანოვის სახლში მსჯელობენ ამ საქმეზე, სადაც განუყრელად მონაწილეობას იღებს თვით ჩოლაყაევი, ლუარსაბის უახლოესი ნათესაეები ელიზბარი და დამიტრი ერისთავები, რომ ღვეან ერისთავი გაუგზავნიათ ქართლში ამ ამბის გასაერყელებლად. ზაქარია ჩოლაყაევი არწმუნებს ყველას, რომ საქმეს უნდა შეუდგეთ თავად-აზნაურთა ყრილობის დროსაო, რადგან მაშინ მთელი ქართლ-კახეთი აქ იქნებაო და მაიორები დამიტრი და ლუარსაბი, რომლებიც საუკუნო მტრები იყვნენ, ეხლად შერიგდნენ ამ შენთხვევის გამოო. ელიზბარი იყო მარშალ მუხრანსკისთან და მუხრანსკი მას საესებით დაეთანხმაო.

მე უთხარი ფალავანდოვს, რომ თუ აქამდის შეიძლებოდა ეს სისულელედ ჩაგვეთვალა, ეხლა უკვე სერიოზულ სახესღებულს და რატომ არ გამოუცხადებ შენ ძმას მეთქი.

შენლმწიფე ინდენად მოწყალეა ჩვენდამი, რომ უკვე ქართველ გუბერნატორი გეყავს მეთქი, უსათუოდ უთხარი შენ ძმას და მე დამიპოწმე მეთქი. რა ვიციოდი, თუ იახე ფალავანდოვა, რომელიც ჩემთან ასე ნანობდა, თავის ძმას კი დაუმალავდა, მის მტრად ვახდებოდა. ვისთვის უნდა ეთქვა ეს საქმე, თუ არა საკუთარი ძმისათვის, გუბერნიის ბატონ - პატრონისათვის, თუ გაცემა არ უნდოდა, გაეფრთხილებია მაინც მთავრობა. მე სასტიკად შევცდი, როცა მას ვენდე.

სხვათა შორის მე და ფალავანდოვი ხშირად ვიცინოლით ჩოლაყაევზე, რომ რუსეთის მთავრობისაგან ჯამაგირის გარდა 1000 მან. ევრცლს იღებს, მისი იმპერატორებითი უდიდებულესობის გუნდის უფროსია, დღეს თუ ხვალ პოლკოვნიკი ვახდებოდა და ეგვიპტი ამ ქართველებში გენერალი.

ჩოლაყაევმა დოდავის მეუღლის პირით მთხოვა მიმეცა მისთვის ორი ოთახი, მაგრამ მე უარი უპასუხე. ის და დოდაევი მოვიდნენ ჩემთან, მაგრამ მე თავი მოვიმძინარე და არ მივიღე.

გარდა ამისა ალ. ორბელიანოვი ამბობდა, ნუ თუ ჩვენ ყაზი მოლას ოდენა არ შეგვიძლიან, საქართველოში მილიონზე მეტი ვართ, და ნუ თუ თავის მოვლას ვერ შევძლებთო, თუმცა ქართველ ბატონიშვილთა ჩამომავალნი ჰმალავდნენ. თავის გეგმებსა და მიზნებს რაიაც ხალხს ატყუილებდენ, მაგრამ ალ. ორბელიანმა ეთქვა, რომ ალ. ბატონიშვილთან მიმოწერის საშუალებით დამიწყო ეს საქმე მარშალ და მათი გეგმის მიხედვით მოქმედებდა.

პოდპორუჩიკი ანტონ აფხაზოვი

21 დეკემბერი 1832 წელი.

მოლა ზამანას და შიხილ-ალიას ჩვენებები, მათი პირისპირ წაყენება საგამომძიებლო კომისიაში (II. 196-198)').

„სოფ. ჰასან-ჰასალის მამასახლისმა შიხილ-ალიამ, რომელიც დაბარებული იყო საგამომძიებლო კომისიაში, განმარტა, რომ გუშინ უეცარი შეკითხვით შეძრწუნებულმა ვერ გაიხსენა სინამდვილე და ეხლა, სურს რა ყველაფრის ქეშმარიტად გამოცხადება, აიყენებს: მოლა ზამანას არ გადაუცია მისთვის 'ბრძანება ტფილისში გამოცხადების შესახებ, არანედ უთხრა მხოლოდ, რომ აღ. ორბელიანო თერთონ მას მოლა ზამანას იბარებს ოთხი ამხანაგით, თვით შიხილ-ალია კი ადრევე ემზადებოდა აქ ჩამოსასვლელად-უნდა ჩამოეტანა გადასახადის ნაშთი 6 მან. და 50 კაპ. ვერცხლი. მისმა ამხანაგმა ჰაჯია საფარ აღი-ოღლიმ ჩამოიტანა საჩუქარი ცოლის შერთვის გამო, ყურბან სად-ოღლი, ანუ ალავერდი-ოღლი მასთან იყო როგორც ნათესავი მისი, ხოლო მესამე ამხანაგი ყურბან-ყაშიჩი-ოღლი ჩაოსული იყო პურის სათხოვნელად. ტფილისში ჩამოსულნი ისინი ჩამოხტნენ აღ. ორბელიანოვის სამზარეულოში. შიხილ-ალიამ ფუელი გადასცა ქართველს სომანს(?), რომელმაც ის ბატონიშვილს¹⁾ ბიუტანა, თვითონ შიხილ-ალია კი მივიდა აღ. ორბელიანოვთან და გამოუცხადა, რომ ეიბ-ოღლის გაუგონია, ვითომ ალექსანდრეს ჰქონდეს ურთიერთობა ალექსანდრე ბატონიშვილთან. თ. ალექსანდრემ უპასუხა, რომ ეიბ-ოღლი ტყუილს ამბობს, რათა ცილი დასწანოს მას, რადგან მათ მიწის გამო ერთმანეთში დავა აქვთ. მეორე დილას ისინი ყველანი ერთად წავიდნენ ბატონიშვილისთვის ხალიჩის მისართმევად ჰაჯია-საფარ აღი-ოღლის ცოლის შერთვის გამო, მაგრამ მან იგი არ მიიღო, რადგან ძველი იყო. ამიტომ ისინი მივიდნენ ალექსანდრესთან სათხოვნელად, რომ მას დაეჯერებინა თავ-ს-ღიდა იმ ხალიჩის მიღებაზე. ალექსანდრემ უპასუხა მათ, რომ ეს მისი დედის საქმეა, რომელსაც ისინი ეკუთვნიან. ამის შემდეგ ისინი წავიდნენ და იყიდეს ახალი ხალიჩა 4 მან. 50 კაპ., რომელიც ძველთან ერთად გადასცეს სომანს!²⁾ ბატონიშვილისათვის მისატანათ და თვითონ კი არ შესულან მასთან. შემდეგ მივიდნენ ალექსანდრესთან და უთხრეს, რომ მისმა³⁾ დედამ აიღო ძველი და ახალი ხალიჩაც. ამის შემდეგ შიხილ-ალიამ და ყაშიჩი-ოღლიმ სთხოვეს ალექსანდრეს ფეტვი და მან უთხრა გამოერთმიათ ორ-ორი თალარი

1) წაკითხულია 21 დეკემბერს 1832 წელს.
2) იგულისხმება თეკლა ბატონიშვილი.
3) სოლომონ (?)

სოფ. ხაზარეთის მამასახლისისათვის. შიხილ-ალიას ბატონიშვილმა აჩუქა ორი ვერცხლის მანეთი, მანვე მიიღო ზაფხულში აღ. ორბელიანი საგან ჩოხა მისი ქვეხად დანიშნვის გამო, რისთვისაც მან აღ. ორბელიანოვს ხალიჩა უთავაზა. ალექსანდრემ გაზაფხულზე უურბან-სად-ოღლის აჩუქა აგრეთვე ჩოხა, რადგანაც მან დააბრუნა შიხილ-ალია გაქცეული რომ იყო ყაზახის დისტანციის სოფ. აღ. ყინახში, რომელსაც განაგებს ეიმ-ალა-ბეიქირ-ალა-ოღლი. ისინი რომ ტფილისში ჩამოვიდნენ, იმავე საღამოს მოვიდა აგრეთვე მოლა ზამანა, რომელიც შევიდა ალექსანდრესთან; ისევე მალე გამოვიდა, შეჯდა ცხენზე და წავიდა ქარვასლაში თავის ანხანაგებთან. შიხილ-ალიამა ჰკითხა მას: შენ ხომ ტფილისში გუშინ იყავი და აგრე მალე რისთვის ჩამოხვედიო. მოლა-ზამანამ უპასუხა, რომ ალექსანდრესთან საქმე მქონდაო.

შიხილ-ალია რომ დაბრუნდა თავის სოფელში ჰაჯია-ჰუსეინ-ოღლის მანა ჰუსეინ საფარ ალი-ოღლიმ კითხა მას, თუ მოლა ზამანი ასე სასწრაფოდ რისთვის იყო ტფილისში საში ამხანაგით, ამასთანავე უთხრა, რომ შიხილ-ალიას წასვლისთანავე მოლა-ზამანაც გაემგზავრა ტფილისში და თან წაიყვანა სოფელ ყარაპარლის მცხოვრები მაჩი-ყარაპაროღლი და სოფ. გულგირის მცხოვრ. ყაზიმ-ფიდალ-ოღლი. ქოსა მუსტაფა ორი წელიწადია რაც გაქცეულა. შიხილ-ალიამ ის უკანასკნელად ნახა სოფელ ჰასან-ჰაჯალუში 1830-31 წლის ზამთარში იბრაიმ ყარა-ახმედ ოღლისთან ერთად. 1831 წლის გაზაფხულზე შიხილ-ალია გაიქცა ყაზახის დისტანციაში და ის ორნი კი გადავიდნენ ჩალდირში, რის შემდეგაც მას ისინი აღარ უნახავს.

მოლა ზამანამ დაადასტურა თავისი პირველი ჩვენებები და ამასთანავე დაურთო, რომ შიხილ-ალია, რომელიც ქოსა-მუსტაფა-ხთან ერთად ბატონიშვილთან უნდა წასულიყო, არის არა სოფელ ჰასან-ჰაჯალუს, არამედ ჩალდირის მცხოვრები, არ იცის იყო იგი ბატონიშვილთან თუ არა...

ალექსანდრე ორბელიანოვის შიხილ-ალიასთან საუბარს მოლა ზამანი აგრეთვე ისე ხსნის, რომ ალექსანდრემ უთხრა ქვეხას, რომ მას ერთი საქმისათვის ხალხი სჭირდება და როდესაც მოითხოვს ქვეხამ უნდა მოიყვანოს ისინი მასთან. შიხილ-ალიამ ჰკითხა მას. მოლა ზამანის თანდასწრებით: ცხენოსანნი უნდა იყვნენ ის ხალხი, თუ ფეხით, ან რა იარაღით უნდა იყვნენ შეიარაღებულნი. ალექსანდრე ორბელიანოვმა უპასუხა, რომ ამის განკარგულებას მერე მისცემს.

გენერალ მაიორ ბაიკოვი 1-ლი
გენერალ მაიორ ვოლხოვსკი
პოლკოვნიკი ტრიტლევჩიხი.

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (11,200)¹⁾

„შარწან 'ერთხელ ბაზარში მივიდიოდი, შემხვდნენ თ. თეიმურაზ ამილახვარი და ალ. ორბელიანოვი. მთხოვეს დამეპატიენა ისინი ჩაიზე. შევედი თუ არა ჩემს ოთახში, ალ. ორბელიანოვმა მითხრა, რომ არავინ შემეშვა იქ. მერე დაიწყო, რომ მან უკვე იცის, რომ მათი განზრახვა მე გაგებულნი მაქვს, მე მიუგე, რომ ამ საქმის შესრულება გაგვიძნელდება მეტქი. მან მითხრა, განა არ გახსოვს გრატმა რომ მილიციის შეკრება მოინდომა, მაშინ უბრალო ხალხში ხმა გავრცელდა, რომ ჯარის კაცებსა ჰკრებენო და მე და კაპიტან ისპრაენიკმა ძლივს დავაწყენარეთ, მაშინ მე საერობო პოლიციის თავმჯდომარე ვიყავი?..

ეხლა კი თუ ჩვენ თვითონ ვეტყვით გლენებს, რომ ჯარის კაცებსა ჰკრებენო, რასაკვირველია მაშინვე აჯანყდებიანო.

ჯერ შარწანე მითხრა ალ. ორბელიანოვმა, რომ ეს ჩვენი წამოწყება ნან გაუზიარა პაუშენკოს, რომელიც ეხლა დუშეთის კაპიტან-ისპრაენიკად არის;

ელ. ერისთავმა მითხრა, რომ ეს ჩვენი განზრახვა იციან ლუარსაბის²⁾ რძალმა მანანამ და ჩემმა დამ კოლეჯისკი სოვეტნიკის მელნიკოვის ცოლმაო.

ალ. ორბელიანოვმა მითხრა, რომ მე ჩვენთვის უკვე გამოვგონე ნიშანი დავით მეფის ჯვარი და წმ. ნინოს ჯვარიო. ალ. ორბელიანოვმა მითხრა, რომ მან ეს ჩვენი განზრახვა გამოუცხადა ერეენის კარაბინერთა რაზმის შტაბსკაპიტანს ონიკოვს, მაგრამ აღარ მახსოვს ის დათანხმებოდა თუ არა.

მგონია ალ. ორბელიანოვს უთქვამს აგრეთვე თავის ივანე დალაქისთვის როდის გაეთავისუფლდებით რუსებისაგან, მაგრამ მას უპასუხნია: თქვენ სულ ეგრე გაიძახით და დასასრული კი არა ჩანსო. მახსოვს აგრეთვე ალ. ორბელიანოვმა მითხრა, რომ არ ვიცი იცოდნო, თუ იცისო ეს ჩვენი საქმე, ქართულ გრენადერთა რაზმის პორუჩიკმა გრიგოლ ორბელიანოვმაო, რომელიც ეხლა რუსეთში იმყოფება.

თ. იასე ფალავანდოვი“..

¹⁾ მიღებულია 21 დეკემბერს 1832 წ.

²⁾ იფულისხმება 1829 წლ. არეულობა,

³⁾ ლუარსაბ ორბელიანი.

„კომისიასა შინა

პოდპორუჩიკის თ. ალექსანდრე ვახტანგის ძისა ორბელიანიხაგან.
მოხსენება.

იმ სიყმაწვილით ესრეთ მიყვარდა რუსნი, რომ თხუთმეტისწლისა შევედი სამსახურსა კარაბინერის პოლკში, და თვით იმ პოლკმა იცის ვითარ ვმსახურებდი, და ანუ სალდათებთან ვითარ არ დავიშურებდი სისხლსა, ყოველს საქმესა, სადაც დავსწრებივარ. და ანუ ვითარ კეთილად, და ერთგულად ვიმსახურებოდი, 1 ვიმსახურე, 1817-ა ვიდრე 1823-ა ანუ 1824-მდე წლამდე. შემდეგ მიაღწია დედა ჩემმა მოხუცებულებას, და საჭიროდ აღუჩნდი ჩემი სახლის გარემობასა. მაშინ როდესაც რომ ჩემნი ძმებნი იყვნენ დიან მცირეწლოვანნი, და მე ამ ჩემის სახლის გარემოებისათვის გამოველ სამსახურიდან, ნეტავი მაშინვე იქ მოვმკვდარიყავ, ნეტარ რა კარგი იქნებოდა, და იმ პოლკშივე დაეფლათ ჩემი გვამი რომ ამისთანა უბედურება არ ენახა ჩემს თვალებს, მაგრამ ვინც უბედური იქნება, და მაზედ დაბადებული, ის უბედურება არ მოეშეება რომ თავისკენ არ მიიზიდოს, და არ მოსპოს ის კაცი ამ სოფლიდან. შემდეგ მოკლედ ვთქვი ჩემი უბედურების გარემობა; ოდესცა ოქროპირ ბაიტიშვილი მოვიდა აქა, და წარსულ დღესაც მოვახსენე კომისიას ამის გარემობა როგორც შემაცდინა, სხვათა შორის ბევრს მელაპარაკებოდა და ამას მეტყობდა აი მთის ხალხმა კი იცის ნათესაობაო, რომ ერთმანეთის ნათესაობის შვიდსა და რვას თაობის სისხლსა ეძებენ ერთმანეთშიო, და ერთმანეთის გულისათვის იბოცებიანო, შენ ხომ ჩემი მამიდაშვილი ხარო, და შენ რატომ ვერა გრძნობ ნათესაობის სიყვარული რა არისო, აი იმ მთის ხალხს მაინც მიხედვო და ის მაგალითად მაინც ქონდესო, ღმერთსა ვფიცავ ესრედ შემქვალა და შემკრა ამგვარის ლაპარაკით, რომ ველარა ვთქვი რა. ამ ამბავისა დროსა სხვათაც დამიპირეს იმათ რომელნიც ადრეთანვე მოვახსენე კომისიას და შემიპყრეს ვითარცა უბედური კაცი, რავექნა ველარ დავეხწვი ნათესაობის სიყვარულს, და გამაბა, ამა უბედურებასა შიგა, და ახლა ყოველად მოწყალეს ხელმწიფე იმპერატორის წინ მომაქვს ჩემი თავი დანაშაულად ესრედ რომ მე აღარავარ ღირსი ამდენის ჩემის ლაპარაკისა, მაგრამ ვიცი მრავალმოწყალე, და ცოდვით მიმტყვებელია, და დავემხობი მის წინაშე, და ვიქნები მისი ფეხთა ნტყერი, უკეთუ რაიცა ენების მის იმპერა-

ტორებიტის დიდებულებას იგი გადამახდევინოს მე უბედურსა რომლისაც ვიქნები ღირსი.

პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი.“

21-სა დეკემბერსა 1832-სა.

ალ. ორბელიანის ჩვენება (II, 206)

„ჩვენება შიხილ-ალიასას რომ მკითხავს კომისია მართალია მოვიდა მითხრა, თქვენგნით რალაც წიგნი გამოჩნდა ბატონიშვილთან მიწერილიო. მე დაუშალე ნულარსად ნულარ იტყვი მეთქი. პრაკლამაციას რომ მკითხავს კომისია ხოლომან დოდაევისაგან იყო დაწერილი და არა სხვას ვისგანმე. და იმან-მომცა, ერთს სადამოს ეპაზე იმასთან ვიყავ განათხულებზე ესეც მითხრა რომ აქ ვერ შევიანახაზო შენ შინ წაიღეო, და იქ შენ გქონდესო. მე ქილაში ჩავაწყე და საკუქნაოში შევიანახე რომ არავინ არ იცოდა. მეორე მართალია მოლა ზამანას უთხარ კაცების შოვნა, რომელიც მანაც აღმითქვა. ალექსანდრე ბატონიშვილთან პირველადვე წიგნი არ მიმიწერია. მასკევან იმის კაცი რომ მაშივიდა, და იმის წიგნი მაშიტანა, და ასე მოეწერა, შენი კაცი რომ მაშივიდაო იმის კიდევ რატომ არ შემატყობინეო, ეს დიახ მცირე წერილი მოეწერა, და მე პასუხი მიეწერე, რომ, დიახ დამშვიდდა ხალხი აღარათერს ფიქრშია მეთქი. თამას ყულისას რომ მკითხავთ მართალია დაეიბარე მაგრამ, სხვა არათერის განზრახვა არა მქონია რა, მინდოდა იბრაიმე ყარა-აშქმადას-ოღლის-საქმე მეთქო რომ, ეგება იმას მაინც გამოერთმია ჩემი მაზედ დანახარჯი, და ჩემს ამხანაგებს კი უთხარ რაო თამას ყულა დაეიბარე რომელიც აზრი გაქვთ იმისთვისა მეთქი. მე ამის მეტს არას ვიტყვი ღმერთთან იყოს ჩემის პასუხის გებაში და მეორედ მოსვლის დღეს პასუხი მიგოს ეინც ამ საქმეში გამაბარომელიც საუკუნოთ მე ხელმწიფისთვის სისხლსა ეღვრიდი, და მაგჩემიც მსხვერპლად იყო მის იმპერატ. დიდებულობისათვის შეწირული. ქეშმრიტად რაც ტანჯვა, და მწუხარება მივიღე, დიახ ღირსი ვარ სატანჯველისა. მაგრამ ნამეტნავად ცოდვილთ მოწყალეა ჩვენი დიდი ხელმწიფე იმპერატორი, მე ყოველს ცისმარეს ნიჰუტს ცრემლს ვაფრქვევ და ვტირი უკეთუ რათ შეეცდი, მაგრამ რაოდენ ჰკვიანნი გვამნი შემცდარან ბევრ საქმეზე, და ხელმწიფე იმპერატორი შემნდობი ყოფილა, ღმერთს ვფიცავ ეხლა ჩემი გული რომ იცოდეთ და ჩემი სინდისი ვითარ ვიტანჯები და შესაბრალები კაცი (?) ვიცი შეეცდი მე ხომ თავს არ ვმართლულობ მაგრამ

ნუგეზად ჩემი ორი საგანი არის პირველი ისა რომ ჩვენი ბოროტი განძრახება, დიახ სუსტი რამ იყო რომ მთავრობის საზიანო ერთი ფულისაც არა იყორა, და ვლასპარაკობდით ვითარცა გიენი, და არა ვგრძნობდით რასაც ვიქმოდით. ხომ ეს ფიჭობი არ უნდა ყოფილიყო, ჩვენშია მაგრამ შემდღარნი ვიყავით სხვისა წო. რის, იგინი არა ჩნდნენ, და ჩვენ მსხვერპლად შეგვიწირეს და ვაი ჩვენ უბედურნი ამისაგამო. მეორე ამ შეტელო-მიღებასთან შენდობა ხომ ძნელია მაგრამ ნუგეზად ესა მაქვს რომ ჩვენი დიდი იმპერატორი მოწყალე არს, და აქაურის ეხლანდელი მთავრობისაგან იფინება საქართველო კეთილის საქმით. ღმერთს ვფიცავ არ ვიცი ვითარ გამოვთქო ჩემი გულმსურველება. თუ კიდევ რაიმე დამავიწყდა შემდეგ მოგონებისა მოვახსენებ ამა კომისიას.

პ. აღდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

21-სა დეკემბერსა 1832-სა.

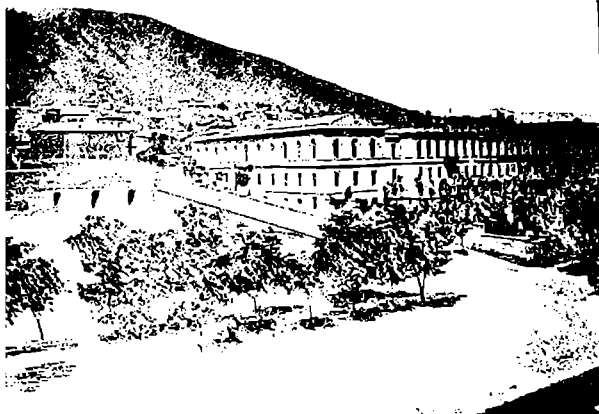
ქოსა მუსტაფას ჩვენება (II, 290—1201“)

„ქოსა მუსტაფამ, რომელიც დაბარებული იყო საგამომძიებლო კომისიაში მისთვის წარდგენილ კითხვებზე შემდეგი აჩვენა:

1-ლი. 1831 წ. სააღდგომოდ ჩამოვიდა იგი ტფილისში, რომ სხვებთან ერთად მიერთშია ძღვენი თავის ბატონ ალ. ორბელიანოვისათვის, რომელმაც ამასთანავე მისცა მას წინადადება წაელო სალმასტში წერილი ალ. ბატონიშვილთან. მაგრამ მან ამაზე უარი უთხრა, რომ ის ვერა ჰბედავს ორი სახელმწიფოს საქმეში ჩარევას. მან ეს სთქვა იმიტომ, რომ იცოდა ბატონიშვილი გადახვეწილი რომ იყო და რუსებსა მტრობდა; მას აგრეთვე ახსოვდა, რომ თათარი გეხ-ალია, სოფ. ვიარ-არხის მცხოვრები; ამ ათიოდე წლის წინად გადასასლებული იყო ციმბირში ალექსანდრე ბატონიშვილისაგან წერილის მოტანისთვის.

2-ე. ამავე წელს იალალზე გასვლის შემდეგ, ქოსა მუსტაფა სხვებთან ერთად ჩაღდირის სანჯაყში გადაიხვეწა, როცა იქ მკადიწყი, უნდა ვიფიქროთ აგვისტოს დამლევს, იქ მასთან მოვიდა მოლა-ზამანი და ისინი ორიენი, როგორც ეს უწინაც აჩვენა ქოსა მუსტაფამ, გაემგზავრენ სალმასტში. რადგანაც ქოსა მუსტაფას ბილეთი არა ჰქონდა, ამიტომ ერევიდან უკან გამობრუნებას აპირებდა, მაგრამ მოახერხა გაყოლოდა მეურმეებს, რომლებიც სპარსეთში ბრუნდებოდნენ. არაქსზე ისინი მეურმეებთან ერთად გადავი-

D 30 დეკემბერი 1832 წ.

კლასიკური გიმნაზია
(კომუნალური მეზღუპი)

ძველი ტფილისი სეიდ-აბადის მხრიდან
ენგელმანის გრაფიურიდან 1820-30 წლ.
(კომუნალური მეზღუპი)

დნენ, რომელიც ცარიელი ბრუნდებოდნენ და გუშაგებს კი ყვე-
ლანი მეურმეები ეგონათ. არაქისი იქით მგზავრობის დროს ქოსა
მუსტაფამ უთხრა მოლა ზამანს, რომ მას ურჩევია მასთან არა მგზა-
ვრობდეს, რადგან იგი ამას როგორც ყმას ისე ეპყრობა. ამის გამო
მოლა ზამანამ დაუწყო მას გინება და ხმალიც იძრო, უნდოდა და-
ერტყა მისთვის, მაგრამ მეურმეებმა არ გაუშვეს.

მექის ქვეყანაზე გავლის დროს მოლა ზამანი ცხენიდან ჩამო-
ვარდა და ხმალი გაუტყდა, შემდეგ კი ამბობდა, რომ ეს ქურთუბ-
თან ბრძოლაში გამიტყდაო. მოლა ზამანას თანა ჰქონდა მოკლე
თოფი ოქროს ზარნიშინი, რომელიც ამ მგზავრობის წინ აღ. ორ-
ბელიანოვისაგან მიიღო. ეს ამბავი მან უთხრა ქოსა მუსტაფას არაქისს
რომ გასცილდნენ. სახლში რომ ბრუნდებოდნენ მოლა ზამანამ
უთხრა ქოსა მუსტაფას წაჰყოლოდა აღ. ორბელიანოვთან, რომ-
ლისგანაც მიიღებდა საჩუქარს იმისთვის, რომ მან მოლა ზამანს უა-
მხანაგა და ჯაფა გასწია გზაში. არაქსზე გადმოიყვანა ისინი სოფ-
ლის ყარა-ხოჯას მცხოვრებმა, რისთვისაც მას მისცეს ორი აბაზი და
გამოვიდნენ დიდ გზაზე, რომელიც ფონიდან მოჩანდა.

ამის შემდეგ გამოძახებულ იქნა კონისრაში მოლა-ზამანი ქოსა
მუსტაფასთან პირის პირ წასაყენებლად. პირველი ამტყუნებდა მე-
ორეს, რომ ის თავისით კი არ ჩამოსულა სააღდგომოდ აღ. ორბე-
ლიანოვთან, არამედ ყურბან-ალავერდი-ოღლისთან ერთად, რომე-
ლმაც აღ. ორბელიანოვის ბარათი მოუტანა მას, რომ თ. ალექსან-
დრეს წინადადებას, რომ იგი წასულიყო ბატონიშვილთან, ის დაე-
თანხმა, მაგრამ მისთვის უცნობი მიზეზის გამო აღარ იქმნა გაგზაე-
ნილი. შემდეგ თ. ალექსანდრე ელაპარაკა ამ საქმეზე ყურბანას. ყვე-
ლაფერს ამას ქოსა მუსტაფა ჯერ ჰმალავდა, მაგრამ მერე გამო-
ტყდა, რომ: 'ალექსანდრემ მართლაც დაიბარა იგი ყურბან-ალავერ-
დი-ოღლის საშუალებით. ისინი ორივე ერთად ჩამოვიდნენ ალექ-
სანდრესთან, ქოსა მუსტაფა შინ შეიწვიეს, ყურბანი კი გარეთ და-
რჩა. ალექსანდრემ უთხრა ქოსა მუსტაფას, რომ მას წაელო წერილი
'ალექსანდრე ბატონიშვილთან, მაგრამ მან უარი უპასუხა. საღამო-
თი ალექსანდრემ უხმო თავისთან ყურბანს. და ამ უკანასკნელმა უთ-
ხრა ქოსა მუსტაფას, რომ ალექსანდრე მას აძლეეს ცხენს, რათა
ქოსა მუსტაფასთან ერთად გაეგზავნათ ბატონიშვილთან.

შემდეგ მოლა-ზამანამ ამხილა ქოსა-მუსტაფა. რომ ის მოვიდა
ამასთან იალალზე იბრეგიმ-ყარა-მაჰმედ-ოღლის ძმის ქორწილი რომ
იყო, და გამოუცხადა მას რომ ალექსანდრემ მისცა მას წერილი ალექ-

ხანდრე ბატონიშვილთან წასაღებად, რომელიც ორივემ უნდა წაი-
ღონ მასთან, რომ ამაზე ქოსა მუსტაფამ თანხმობა განაცხადა.
და დაუნიშნა ზამანას შეხვედრა სოფ. გაინაში. მოლა ზამანა-
მართლაც მოვიდა იქ და ორივე ქორწილთან ერთად წავიდნენ ჩი-
ლდირში სადაც მოლა ზამანამ წერილი გადასცა ქოსა მუსტაფას
ამ უკანასკნელის თხოვნის თანახმად. მოლა ზამანას ერეკნიდან
უკან გამობრუნება უნდოდა, რადგან ქურთი ავაზაკებისა ეწინოდა.
მაგრამ ქოსა მუსტაფამ მოახერხა მეურმეებთან მგზავრობა და განა-
გრძეს გზა. არაქსზე გასვლის დროს ქოსა მუსტაფამ სიფრთხილის
გულისთვის წერილი თოფში ჩადვა. შემდეგ ისინი რილაცის გამო
წაირხუბნენ, მუსტაფამ თოფი დაუმიშნა მოლა ზამანას, აძან კი ხმა-
ლი იძრო, მაგრამ ჩხუბს სხვა არავეითარი შედეგი არ მოჰყოლია.

ხოსროვეში რომ მივიდნენ, გამოუცხადეს ბატონიშვილის მსა-
ხურს ქართველს სიშონას, რომ ვითომც ისინი ჩაღდირის მაგი-ზე-
გისგან არიან გამოგზავნილი, მათ უბრძანეს მოეცადათ, რადგან
ბატონიშვილი სადილობდა. სადილის შემდეგ შეიყვანეს ისინი ბა-
ტონიშვილთან, რომელმაც გამოართვა მათ წერილი და შიგნით
ოთახებში შევიდა. მეორე დღით ბატონიშვილმა იხმო ისინი და
დაუწყო განოკითხვა საქართველოსა და რუსეთის სხვა სამფლობე-
ლოთა მდგომარეობაზე. მესამე დღეს კელავ დაუძახეს მათ და მი-
იღეს ორ-ორი თუმანი, ბატონიშვილმა გადასცა ქოსა მუსტაფას წე-
რილი ალ. ორბელიანოვისთვის. შემდეგ მოლა ზამანამ მოიჩიელა,
რომ მას ხმალი გაუტყდა, ბატონიშვილმა ჯერ სამაგიერო ხმალი
აძლა, მაგრამ რადგან იგი უვარჯისი აღმოჩნდა, ამიტომ კიდევ
ორი თუმანი აჩუქა. გზაზე, უკან რომ ბრუნდებოდნენ, სოფ. ყამარ-
ლისთან ქოსა მუსტაფას ცხენი დაუდგა, მოლა ზამანამ მას გამოარ-
თვა წერილი და მიუტანა თ. ალექსანდრეს.

ქოსა მუსტაფამ ამაზე უპასუხა, რომ მოლა ზამანამ მას
იალალზე მხოლოდ უთხრა ალექსანდრეს მიერ, მიცემული/
დავლების თობაზე, რომ გამოერთმია იბრეშიმ - მაჰმედ - ოღლის
თვის და კიდევ სხვებისთვის, მისგან გაწეული ხარჯები, რომელზეც
მოუფიდა შემოაღნიშნულთა რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს ოსმა-
ლეთში ლტოლვის შემდეგ დაბრუნებაზე და სოფ. ხაზარეთში და-
სახლებაზე. ბატონიშვილთან წასვლაზე კი მას არაფერი უთქვამს და
ის გამოუცხადა მას მხოლოდ არაქსზე გასვლის შემდეგ. ქოსა მუს-
ტაფა სხვა არაფერში არ გამოტეხილა. ამასთანავე კომისია შეეკით-
ხა მას, თუ როგორ მოხდა, რომ წერილი თოფში იდგა და მან კი

მოლა ზამანას სროლა დაუპირა; მოლა ზამანამ ამაზე უპსუბა, რომ არაქსზე გასვლის შემდეგ თოფი დაშალეს, მოაძრეს ბურლი და წერილი გამოიღეს; იქ მყოფი მეურნეები უყურებდნენ თოფის დაშლას. მაგრამ წერილის გამოლება კი არ დაუნახავეთ. ქოსა მუსტაფამ ამ გარემოებას და მოლა ზამანას მიერ მასზედ ნათქვამს ყველა ბრალდებას მტკნარი სიცრუე, თვით მოლა ზამანის კი სიცრუის ემმაკი, უწოდა.

შემდეგ გამოწვეულ იქნა კომისიაში სოვეტნიკი თ. ორბელიანოვი ქოსა მუსტაფასთვის პირისპირ წასაყენებლად. ამ უკანასკნელმა აღიარა, რომ გასულ 1831 წ. ნამდვილად იგი გამოიწვია აღ. ორბელიანოვმა იბრევიმ-ყარა-აჰმად-ოღლის საშუალებით და მისი თანადასწრებით წინადადება მისცა წაეღო წერილი ალექსანდრე ბატონიშვილთან, მაგრამ იგი არ დათანხმდა ამაზე.

გენერალ-მაიორი ბაიკოვი 1-ლი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (II.298)

„კომისიასა შინა

იბრევიმ-ყარა-აჰმად-ოღლის უთხარ რომ ერთი კაცი იშოვნე ბატონიშვილ ალექსანდრესთან გაეგზავნო მეთქი. იმან ქოსა მუსტაფა მოიყუანა რომ ეს წაეაო. იმ დროს კი აღარ მოხდა ქოსა მუსტაფას გაგზავნა, და როცა იბრევიმ-ყარა-აჰმად-ოღლი გაიქცა, მაშინ მოლა ზამანას უთხარ რომ იბრევიმ-ყარა-აჰმად-ოღლისთან წადი და ჩემი დანახარჯი გამოართვი მეთქი. და აღაპარაკში უთხარ ბატონიშვილ ალექსანდრესთან ვერ წახვალ მეთქი იმან მითხრა რატომაო. მე უთხარ მაშ ქოსა მუსტაფაც გამოგყვება და ერთად წადით მეთქი, დამპირდა წასვლა წიგნი დაუწერე ესრეთ. გთხოვო ბატონიშვილო კახეთს გამობრძანდე მეთქი, რომელიც ჩვენს საზოგადოებას სურს მეთქი. და მოლა ზამანამ წიგნი რომ მამიტანა იმისი გარემოება ამას წინათ მომიხსენებია. და ყურბან-ალავერდი-ოღლისა ასე მპხსოვს რომ უთხარ რომ ქოსა მუსტაფა და შენ ერთად წადით ბატონიშვილთან მეთქი, პირველს ქოსა მუსტაფას ჩემთან ერთად ყოფნაში, და მგონია რომ ცხენიც დაეპირდი ყურბანას. როდესაც მოლა ზამანას წიგნი გაუტანე არავის არ წაუკითხამ მხოლოდ ეს კი რომ შემდეგ ყველას უთხარ ჩემ ამხანაგობას. ლუარსაზ ორბელიანოვს, ელიშბარ ერისთოვს, იახე. ფალაფანდოვს და ხოლომან დოდაევს და სხვებსაც.

თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“

როცა ეს წიგნი დაეწერე ესეც უთხარ მოლა ზამანას რომ

.პირითაც მოახსენე რომ კახეთში გამობრძანდეს მეთქი. 30-ს დეკემბერს 1832-სა."

მისივე ჩვენება (II,308-809).

„კომისიასა შინა

როდესაც მოლა ზაშანას ეისტუმრებდი იბრეიმ-ყარა-ჰხმად-ოღლისთან და მაშინ უთხარ ბატონიშვილთან წასულა და დამპირდა. მაშინ მე ელიზბარ ერისთავს კაცი გაუგზავნე ჩემთან გადმოსულიყო. როცა მოვიდა ჩემთან, უთხარ ელიზბარ აი რომ მაწუხებდი, კაცი ვიშოვნე გასაგზავნი ბატონიშვილთან მეთქი. იმან მითხრა მაშ წიგნი უნდა მისწერო. მე უთხარ იქნება გზაზე დაიჭირონ და წიგნი იცნან ხელში მეთქი. იმან მითხრა სხვა ხელათ უნდა დაწერო. შემდეგ აქ გვერდზე რომ სწერია¹⁾ ამის ხელზე დავეწერე კახეთს გამოსვლისა, რომელიც დიდად მოიწონა, მე ასე მახსოვს რომ დილა იყო ცოტა წვიმაც მოდიოდა, და ერთ კარ დაკეტილში დავეწერეთ ეს რაც კომისიას მოვახსენე.

პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

:31 დეკემბერს 1832-სა.

ამასთან დაუმატებ. იასე ფალავანდოვმა გაჯავრებით გვიოთხრა, და გვაყვედრა სირცხვილი. არ არის თქვენთვისაო რომ, მე ორასი კაცი მზადა მყავსო, და თქვენ სულ არაფერიო მაშინ არ მახსოვს ელიზბარმა თუ დიმიტრი ერისთავმა თქო, მეც ვეცდები რომ ოცდაათი ანუ ორმოცი მე ვიშოვნოვო. მაშინ მე დიდათ შამრცხვა, და უთხარ რა ექნა ძმებო მეთქი მე დიან, ცოტა ყმა მყავს მეთქი და კომლზე თითო კაცს დავიბარებ მეთქი, ამაში გავიყარენით ამ დროებში მოლა ზაშანა ჩამოვიდა რალაც საქმისთვის, და მე უთხარ მოლა ზაშან წაგიძლიან რომ კარგი და მარჯვე კაცები იშოვნო მეთქი მითხრა რათ გინდაო-მე უთხარ საქირო არის მეთქი დამპირდა ბატონი ხარო. შემდეგ რაოდენისა დღისამე ჩამოვიდა—მითხრა ოთხი კაცი ჩამოვიყვანეო. მე უთხარ საქირო აღარ არის მეთქი, მაშ ფული რამ უბოძეთო რომ მოვიკრები არიანო, მე ამოვიღე და კი აღარ მახსოვს სამი თუ ოთხი მინანთული მივეცი და წავიდა ჩემგანე. ის კაცები კი თვალით არ მინახამ არ ვიცი ტყუილად თუ მართალს ამბობდა. ის კი აღარ მახსოვს იმ კაცების სახელები მითხრა მოლა ზაშანამ თუ არა. და ქეება შიხილ-ალღიასთვის ამ ზემოხსენებულისთანა ჩაბარება სულ არა მითქომსრა.

თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

:31-სა დეკემბერს 1832-სა.

¹⁾ტეხილი ხაზებით სწერია: „მოწყალეო ხელმწიფე“.

ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანის ჩვენება (III, 310).¹⁾

1832-1833 წლებში 31-წლის რომელიც მკითხა კომისიამ დაწყობისა და შეცდომა ჩვენის თავის უბედურებისა განუცხადებთ თქვენს მაღალ აღმატებულებას ჩვენს უმეტრებას-1831 წელს თიბათის გასულს ანუ რამდენსამე ამავე თვის რიცხვში ვიყავ მე აბანოში და წამოვედი შინათკენ და დამხედა შუა ბაზარში აღარ მახსოვს ან გიორგი ერისთავი და ან ზაქარია ციციანოვი, და მითხრეს ცარენანს²⁾ ბაზში ვართ დაპატიებულნიო ალექსანდრე ორბელიანოვმა დაგვპატიჟაო მე უთხარი როგორ წამოვიდე მე არა ვარ დაპატიებულნი არ მომეშენენ და წამიყვანეს მივედიო:

ქ ალექსანდრე ვახტანგის ძე.

ქ ვახტანგ ორბელიანოვი

ქ ელიზბარ ერისთავი

ქ ლუარსაბ თარხანოვი

ქ იოსებ შამაცოვი

ქ გიორგი ერისთავი

ქ ზაქარია ციციანოვი

დავსხედით სადილათ და შევექეცით სადილი რომ ავიღეთ საღამოს ეამს წავედით ზევით კაკალ ქვეშ იქ ალექსანდრე ორბელიანოვმა და ელიზბარ ერისთავის შვილმა გამოვეცხადეს ჩვენ შეუდგეთ წინააღმდეგ საქმესაო რომელიც საქართველოსათვის იქნება დიდი შეებაო, შემდგომ თქვეს რას გვემართლებოდაო ღრაფ ერენანცი პასაკევიჩიო ასე რომაო თელმა ქალაქისა და საქართველოს გლეხთა იბუნტესო და ჩვენი თავადნი და კეთილშობილნი იტანჯებიან სისხლის სამართალშიაო და დასახაო ბუნტოეშიკათო ხემწიფის წინაშეო, მაშასადამეო ჩვენ ამას უნდა ვეცადეთო რომ მოვიმხროთ მოქალაქენი ეგრეთვე მთის და ბარის ხალხნიო, მაშინ მე და ლუარსაბ თარხანის შვილმა მიუგეთ პასუხად ამათი მომხრობა არ არის საჭიროთაო თუ რომ ეს ოთხი ჩინებულნი ოჯახნი არ იქნებიან შემწეთაო ჩვენ ვერაფერი ვერა გავხდებიოთარაო, და მაშასადამე ჩვენ თავს უბედურებაში მივცემთო, მუხრან ბატონიო, ლუარსაბ ორბელიანოვი, გიორგი ერისთავიო და კნიაზ ჩავჩავაძეო მაშინ პასუხად მოგვიგეს ალექსანდრე ორბელიანოვმა და ელიზბარ ერისთავის შვილმა როცა რომ ამ საქმეს შევადგენთო მაშინ შეიძლება რომ ეს ოთხი ოჯახი მივიმხროთო და თუ არ მოგვემხრობიანო მაშინ შეიძლება რომ ისინი სულ გავწყვიტოთო და რა კა

¹⁾ მიღებულია 1 იანვარს 1832 წ.

²⁾ თეკლა ბატონიშვილი.

ამისთანა ძალას მოვიხმარებთო მაშინ რასაკვირველია თანახმანი გახდებიანო ჩვენთან და ეს ლაპარაკი გექონდა და დაღამდა თავთა-ვიანთ სახლებში წავედით. რამდენსანე დღეს შემდეგ შევეყარენით ალექსანდრე ორბელიანოვის სახლში და კაცს ვეძებდით გასაგზავნათ რომ წიგნი უნდა გაგვეგზავნა. ალექსანდრე ბატონის შვილთან და არავინ არ აღმოჩნდა და იყო ხოლმე ჩემს დროს მცირე ხანს ლაპარაკი და ალექსანდრე ორბელიანოვი არ გვაძლევდა ხოლმე მე მილაპარაკნია მუხრან ბატონთანაო ოღონდ თქვენ ნუ გამაცხადებთ სადმეო რომ მე მაქვს იმასთან ლაპარაკიო რომელიც მოუხსენებიათ იასე ფალავანდოვს და თეიმურაზ ამილახვაროვს მითამც ეს საქმე იმათთვის მეთქვას აუ ამათ გარდა აღმოჩნდება ვინმე რომ ეს განზრახვა გამომეცხადებინოს ვისთანმე მაშინ ნება აქვსთ მთავრობას ჩემის დასჯისა კანონი-სამებრ, რომელიც წამომიღგენ პირის პირ იასე ფალავანდოვი და თეიმურაზ ამილახვაროვი ეს საქმე იმათთვის მეთქვას არაოდეს ისიც არ მახსოვს პოლაკების საქმე ამათ დაიწყეს თუ მე მაგრამ მე კი არ მახსომ რომ პოლაკებზედ დამეწყოს ლაპარაკი ამიტომ რომ მე იმათი მხედრობის ამბავი არავიცოდირა და თუ ვინმე მისაბუთებს რასმეს მაშინ თან შემცდარი ვიქნებდი და ამასაც განუცხადებ თქვენს კომისიას რომ როდესაც პახოდიდან მოვედით და ჩვენ იმისთანა მოწყალე მამა ვცანით მთავარმართებლათა და ვიყავით შადრიელნი და იმათ დიდებაში ამისთვის უფთხოდი ახლო აღარ მიმიყენეს და აღარც არა ვიცირა იმათი საქმისა როგორ მიმდინარეობდა და თუ ჩემს შემდგომ იმოქმედეს რამე იმის არა ვიცირა რომელზედაც ხელს ვაწერ პარუტიჩი თ. ალექსანდრე ორბელიანი.

იმ კაცის გაგზავნის ლაპარაკში იყენენ ელიზბარ ერისთავი, გიორგი ერისთავი დავითის ძე ალექსანდრე ვახტანგის ძე, ვახტანგ-პარუტიჩი ალექსანდრე ორბელიანი“

1832 წიგ. დეკემბრის 31 დღესა.

ღვეან ერისთავის ჩვენება (III, 320¹)

„1832 წელსა იანვრის 1-ლსა დღესა მე ქვემოზე ხსენებულნი და ხელის მომწერელი მოგახსენებ ამა გამოსაძიებელსა კომისიას: შარშან 1831-სა წელსა ზამთარში როდესაც მე და ბიძინა ერისთავი მოვედიოდით დუნეთიდან ჩვენს სოფელში, მაშინ გზაზედ ორნი ქვეითად მოვედიოდით და ცხენები ჩვენი უკან მოჰყვანდათ ბიჭებს,

¹) მიღებულია 1 იანვრის 1833 წ.

ბიძინამ დამიწყო რომ შენთან ერთი სიტყვა მაქვსო საიდუმლოდ. მე უპასუხე რომ თუ აგრე საიდუმლო არის მეთქი, ნუ მეტყვი, იმანვე მითხრა უნდა გითხრაო და დამიწყო რომ ბუნტს ვაპირებთო მე უპასუხე რომ ეგ გიეური ჭკვა არის და როგორ იქნება ხელმწიფის ღალატი, იმან მითხრა, რომ ბუნტი ნიხდებაო, მე უპასუხე რომ თქვენი ნება არის და მე არ ვიცი. შემდგომ რამდენსამე დღესა ვიყავე გორის უეზდის არბოს სოფელში წმინდა გიორგის ეკლესიის დღეობას მითხრა ბიძინამ, რომ იმ განძრახულებაზე ეხლა როგორა ხარო, მე ვუპასუხე თქვენი ნება არის და თქვენ როგორც იცოდეთ.

შემდეგ ამისა ჩაველ ტფილისსა რათა ბრიჯა მეშოვნა და ჩამომეყვანა აეადმყოფი დედა ჩემი ქალაქს, სადაც წემომეყარა ბიძინა და მითხრა რომ ალექსანდრე ვახტანგიძეთან¹⁾ წავირღეთო, მე თანახმა გაეხდი და მივედით იმის სახლში ჯერ გიორგისთან, რომელმანცა ჯერ შამიყვანა ალექსანდრესთან და იქ ალექსანდრემ მითხრა, რომ ბუნტს ვაპირებთო, მე უთხარ რომ თქვენი ნება არის და თანახმა შევიქენ. მასუკან წაველ მე ჩემს სოფელს ახალგორს დუშეთის უეზდში და ჩამოვიყვანე ტფილისსა დადაჩემი, მე ქაბულში კი არც ვყოფილვარ და არაეისთეისაც ამ განზრახულებაზედ არა მითქვამს რა და არც ვისმეს უთქვამს ჩემთვის რომ წადიო იქაფმასთანავე ალექსანდრემ ნკითხა რომ იმერეთში ხომ ნათესავეები გყავს და იქაც ხომ მოხდება ბუნტიო, მე ვუპასუხე რომ უწინაც იბუნტეს იმერლებმა და ეხლაც იქნება მეთქი მოახდინონ ბუნტი. დასასრულს მოეახსენებ ამა კომისიასა, რომელ მე არც იმერეთში და არც ქართლში არაეისთეის ამ ბოროტ ჰაზრზედ არც მითქვამს, რა, არც დამიპატიენია და არცა რა მიმიწერია.

პრაპორშჩიკი თ. ლევან ერისთოვი“.

აღ. ორბელიანის ჩვენება (III, 326)²⁾

„კომისიასა შინა. (

წარსულს 1831-სა წელსა, გაზაფხულზე, ერთს დილაზე, მეათე საათზე მოვიდა ჩემთან, ჩემი ბიძაშვილი ალექსანდრე ორბელიანოვი იმ დროს მე ეზონი ვიდექი, მითხრა ალექსანდრე კაცო ეიშოვნე გასაგზავნი ბატალიშვილთანაო), მე უთხარ სად არის მე-

1) მიღებულია 11 იანვარს 1833 წ.

2) აღ. ორბელიანი

3) მიღებულია 2 იანვარს 1833 წ.

თქი—მიტხრა ერთი კაცი გაგზავნე აბახოების კარზე იკითხოს ისმე-
 ილ ვისი შეილობა კი დამავიწყდა. მე გაუგზავნე.—მოვიდა შავ წვე-
 რა იყო თუ შეღებული ჰქონდა ის კი აღარ მახსოვს ელამიც იყო,
 ოთახში ავიყვანეთ, ელიზბარ ერისთავიც იქ იყო, მაშინ აღექსანდრემ
 დაუწყო ლაპარაკი ბატონიშვილთან წასვლისა, იმან უარი გვითხრა.
 შემდეგ ამისა რაოდენსამე დღეს უკან ჩემთან მოვიდა აღექსანდრე.
 და მიტხრა სხვა კაცი ვიშოვნეო. უთხარ სად არის მეთქი, მიანრა-
 აქ წამოდიო, წამიყვანა თავის სახლის ეზოში, ისე მახსოვს რომ
 ელიზბარ, და გიორგი ერისთავნი იქ იყვნენ, მაშინ ერთი თათარი-
 იყო იქა შევწვერა მგონია ალავერდის უძახდნენ, მაშინ აღექსან-
 დრემ დაუწყო ლაპარაკი ბატონიშვილთან წასვლისა, იმან უარი-
 გვითხრა უბილეთოთ არ მიდისო, თავრიზამდის ბილეთი ამა-
 რთნეინეთო, და იქიდგან ისე წაეალო, ამის გაგზავნაც აღარ მოხ-
 და და მოლა ზამანასი ხომ ადრე მომიხსენებია კომისიისათვის.

ერთს დროს ჩასე ფალავანდოვთან ვიყავე, და ლაპარაკში მი-
 თხრა, ვითომც ზალიკა უორღანოვისათვის ეთქოს რომ ქალაქის-
 ზოგიერთ ხალხს გამოუცხადოს, და დაემზადნენ, ბუნტისათვის და,
 ხნაც დაყაროს ვითომ სალდათსა ჰკრეფენ, რომელიც ხალხიც ვზად
 არიან ბუნტისათვისაო.

ამასთან დაუმატებ კომისიას რომ მოახსენე, ჩემთან ბალში
 სადილათ იყვნენ აღექსანდრე ორბელიანოვი, ელიზბარ და გიორ-
 გი ერისთავი, იოსებ მაჭაცოვი და ჩემი ძმა ვახტანგ იქ იყო, რო-
 გორც მახსოვს სადილზე არ გეითქონს ამ ჩვენ განზრახვაზე, სად-
 ლის შემდეგ კაკალს ქვეშ დაესხედით, ყველამ ვილაპარაკეთ და
 გაყრის დროს ლუარსაბ თარხანოვმა და ზაქარია ციციანოვმა, გა-
 მიყვანეს მიტხრეს აღექსანდრე თუ ღმერთი გწამსო, ეგ ელიზბარ
 დიდათ ცხარობსო, და როგორც იყოს დაამშვიდეთ, შემდეგ მეც
 უთხარი, რა ვქნა ღმერთსა ვფიცავ მეც დიდათ ვწუხავარ, და ვერა
 გამიგონებია რა, არ ვიცი რა ვქნა მეთქი.

პოდპორუჩიკი თ. აღ. ორბელიანოვი“

სალომონ დოდაშვილს პასუხი (III, 330)¹⁾

„საგამომძიებლო კომისიის კითხვაზე მაქვს პატივი უპასუხო:
 იერომონახი ფილადელფოსი“) გავიცანი ხირსის წმინდა სტე-

1) მიღებულია 2 იანვარს 1833 წ.
 2) კიკნაძე.

ფანეს მონასტერში¹⁾ არქიმანდრიტ ნიკოფორესთან, მისგან მივიღია ორი-სამი წერილი, მაგრამ მათში საწინააღმდეგო (противоположно) არაფერი ყოფილა, მისი ბატონიშვილი მიხეილისადმი წერილი²⁾ კი არ ვიცი როდის და რა გზით იყო ჩემთან გამოგზავნილი.

ფილადელფოსის მიერ შეთხზული საიდუმლო მეგობრობას აქტი არ წამიკითხავს და არც ვისმე მოუცია იგი ჩემთვის, არც ფიცი დამიდვია ამის საიდუმლოდ შენახვაზე.

მასწავლებელი დოდავი³⁾

2 იანვარი, 1833 წ.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (III. №44.)¹⁾

„კომისიასა შინა

ერაცხ რა თავსა ჩემსა დანაშავედ წინაშე ხელმწიფისა ჩემისა, რომელ შთაფარდი მე ამა უბედურებასა შინა ყმაწვილობითა ჩემითა და შემაცდენელთა ჩემთან ბოროტ ჰაზროვანთაგან, არა ძალმიძს დავფარო რაიცალა უწყი. პირველი შემაცდენელი ჩემი იყო ელიზბარ, ესრეთ, რომელ ოდეს გარდმოვიდა რა რუსეთით გავიციან იგი ყოველად, უბედურად თავისა ჩემისა, რადგანაც იყო ბიძაშვილი ჩემი; რომელიცა მხედვიდა მე რაოდენსამე თვესა, და უწყოდა მეტყველებითა თვისითა დაბნელება გონებისა ჩემისა. ყოველთეის მეცადინეობდა გამოცდასა ჩემსა თუ ვითარ ვიყავ მე მიდრეკილ მართებლობისადმი; ნელიად იწყო მეცადინეობა რათა შემეძლებინა მართებლობა, წარმომიდგენდა სხვადასხვა მაგალითთა აქაურთა მართებლობათა ზედა, ეამსა მას ოდესცა აღგვიკრძალეს ფლობა საკუთართა ყმათა ჩვენთა ოსთა, მაშინ უმეტეს მეტყვოდა მე, გიყვარდეს რუსნი, მოწყალებითა მათითა ძალე დაშთები მშვიერი. ყოველსა დღესა განმიმეორებდა მე ესრეთათვე სიტყვათა, რომლითაცა შემიყვანდა მე ფიქრსა შინა. დღესა ერთსა ნიველ მასთან, რომელიცა იყო ღრმად ფიქრითა მოცული, მე ვკითხე მას მიზეზი და მან არა განმიცხადა მე, და მიპასუხა ესრეთითა სიტყვითა, შენ არა ხარ ღირსი ცოდნათ ფიქრთა ჩემთა, ხოლო მე სიყმაწვილითა ჩემითა არა დაესცხერ თხოვად რათა განმიცხადოს მე, მალიად შემკრა მე ფიციითა, დახშო კარი დამსეა და მითხრა: ძმაო როდემდის ვიქნებით დამბრმალი (?) და ვერა ვხედავთ რაოდენსა

1) ხირსის მონასტერი კახეთში.

2) ეს წერილი დოდავილის ქალაქებში იპოვეს, მისი შინაარსი შიოქმულებას არ ეხება.

3) მიღებულია 3 იანვარს 1833 წ

უბედურებასა შინა მოწვევნილ ვართ ჩვენ რუსთაგან, ვითა გვაიწროებენ ჩვენცა და ყოველისა მიზეზითა მეცადინეობენ ჩვენსა დამდაბლებასა? ანას ზედა უპასუხე რაი არს მიზეზი, მაშინ აღმოიხრა და მითხრა, ოხ, ძმაო, უკეთუ იწყოდე სიყვარული მამულისა მაწინ თვით იგრძნობდი ყოველსავე რასაცა ვგრძნობ მე, დრო არის დანახო ვითარსა სასტიკსა უღელსა ქვეშე ვიმყოფებით ჩვენ, ესრეთითა თქმითა შემოყვანა მე ფიქრსა შინა და ესთხოვდი გამიცხადოს თუ რაი სურს თქმად, მაშინ კიდევ განმამეორებინა ფიცი და მითხრა: უწყია ძმაო! რომელ პოლწასა შინა არს ბუნტი და ჩვენ არარასა ვგრძნობთ რაისთვის არა მივხედავთ მათ არა უაღრესსა დაღუპილებასა ვიმყოფებით ჩვენ? მაშინ უპასუხე რა გსურს თქმად ნუ უკვე განიზრახავ რასამე? მაცადე მიპასუხა ჩვენ გვაქვს საზოგადოობა და გვსურის მოეხდინოთ აქაცა ბუნტი, მაშინ მომიცვა მე შიშმან და უპასუხე რის ძალით? მან მიპასუხა შენ იქნება ჭეგონოს რომ ჩემის ძალით, არა ამას შინა არიან ყველანი თანახმა. მაშინ მე უპასუხე მეც მაცადე თქმად, სწორედ დავსდევთ ჩვენ, რომელ გავნთავისულდეთ, ძალგვიძსა დაცვად თავისა ჩვენსა? შენ უწყი რომელ ყოველსა მხარესა არიან მტერი მამულისა ჩვენისანი, წენ არა გსმენიეს ჟამსა მეფეთა ჩვენთასა, რომელ ვითარსა განწირულებასა შინა ვყვანდით ჩვენ სპარსთა და ოსმალთაგან, ვის ძალუძს ესრეთ კეთილ დაცვად და დაფარვად ვითა რუსთა, უკეთუ ძალგვიძს დამანახო მე და მარწმუნო მას ზედან მაშინ ყოველსავე გეთანხმები. მან მიპასუხა ძმაო! მაშინ იყენენ სხვა დროები სხვა ხალხი გაუნათლებელი, არაოდეს არა იქმონენ ყიზილბაშნი და ოსმალნი, რომელნიც ასე განათლდნენ ჩვენსა შეიწროებასა, და ვიქმნებით უმეტესსა პატივსა შინა და უკეთუ იგინი ვერ ძალიდევბენ. მაშინ ჩვენ ძალგვიძს მოვიწიოთ ფრანკუცნი, მაშინ მე გავიცუნე და უთხარ, ძალიან შორს წაბძანდი მეთქი. ფრანკუზთ საიდან გადმოიყვანოთ მეთქი, მაშინ მომიტანა კარტა და მიჩვენა ალფირი¹⁾ და მითხრა აქა სდგას ასი ათასი ფრანკუზი, და მაჩვენა გზები, რომელიცა ნე არა უწყოდის სრულიად გეოგრაფია, ორთვეზედ. იმერეთზედ გადმოვარ, მერე მე უპასუხე იმერეთი ვით გადმოუშვებს მეთქი. მან მიპასუხა ოხ, რა ყმაწვილი და გიყი ხარო. იმერეთი სიხარულით მიიღებენ²⁾ ესრეთითა უბნობითა მიჩვენებდა ყოველსა ამაოდ შემძლებელსა გზებსა, რომელსა ზედაცა მსუბუქი გონება

1) დედანში ლახასმულია.

2) ანუა ხელთნაწერში.

ჩემი მალაიდან დაერწმუნა და დამპირდა რომელ-იგი მიჩვენებს თვის-
 სა საზოგადორობასა, მეორესა დღესა წამიყვანა სახლსა სოგეტნი-
 კის ორბელიანოვისასა, სადაცა დამხვდა იგი თვისი ძმის კახტაჩი-
 თურთ, მაშინ მიმიღეს მე დიდის სიხარულით და დაიწყეს უბნობა
 ამა საგანსავე ზედა, და დამარწმუნეს რომელ განზრახვა ესე უწყი-
 იან ლენერალ აფხაზოვმა, ჭავჭავაძემ, სავარსამიძემ და იაგორ გავრი-
 ლიძმა ჭილავემა. მე უპასუხე კარგი მაშ არ შეიძლება მეც პაიუ-
 ნოთ ისინი მეთქი, მაშინ მიპასუხეს რომ იმათ იციან რომ შენ იციო.
 მარა იმათ კი ვერ გაჩვენებთ არ დაგენდობიან რადგანაც ყმაწვი-
 ლი ხარო იფიქრე ამისთანა მძიმე საქმეზე, თითონ ვერ იმოქმედებ-
 ბენ და ჩვენით ყოველსავე მოქმედებენო. აი პოლშაშიაც დიდნი
 კაცნი ყმაწვილებით მოქმედებდენ დამარწმუნეს საშინელის ფიცით
 შემდგომად ყოველს თითქმის დღეს გვქონდა შეყრილობა და უბ-
 ნობა მათ ზოაქენდათ ყოველს დღეს, რომ ჩვენმა უფროსებმა ასე
 ბრძანეს და ასეო. დღესა ერთსა წამიყვანეს სადილად ბალში. ვლი-
 ზბარ და ელექსანდრემ¹⁾ სადაც დამხვდნენ დიმიტრი ერისთავი,
 ვახტანგ ორბელიანი, დოდაევი და ავთანდილოვი. დაესხედით სა-
 დილად და შემდგომად სადილისა დაიწყეს უბნობა ამა საგანსა ზე-
 და, და მითხრეს ჩვენმა უფროსმა ლენერლებმა გვიბრძანეს რომ
 ცარევიჩ ალექსანდრესთან კაცი კიდევ გავგზავნოთო, მე უპასუხე
 კვლავ გავიზავნაით მეთქი. ალექსანდრემ მითხრა ორჯერაც მიეწე-
 რეო და პასუხიც მოგვივიდაო. მე მოვსთხოვე წიგნი მაჩვენეთ მე-
 თქი, იმან სიცილით მითხრა, ოხ, რა ყმაწვილი ხარო, წიგნს რათ
 შეეინახავდითო, დავხიეთო. მაშინ მოიყვანეს ერთი შავწვერა თა-
 თარი მულა არისო და ეს წავეო, მე უთხარ რაც გინდა ქქენით, მა-
 რა არ ვიცი რა კნაყოფილებას მიიღებთ ალექსანდრე ბატონიშვი-
 ლისაგან მეთქი. მაშინ ელისბარ მე შემომიტივა შენ რას დასდევ
 ჩვენ ვიცითო. თქვენ იცით და რაც გინდათ ის ქენით მეთქი. შემ-
 დგომად დავიწაღენით და მათ რამოდენსამე დღეს უკან მითხრეს
 გავგზავნეთ წიგნიო, მე არა უპასუხე რა. იმ დროსა შინა მე მაქენდა
 ცნობა ყოფიანთან სადაცა მე და ავთანდილოვი ფრანციტულს და ნე-
 მენცურს ენას ესწავლობდით ყოფიანის სახლში და ისიც სწავლობდა
 და ყოველთვის ერთადეყვენიით, შემდგომად ავთანდილოვმა მითხრა
 რატომ ყოფიანს არ ეეტყვითო, მე უთხარ რად გინდა რა საქარო არის
 იქთქი, იმან მითხრა რატომ რა გენაღვლება იმანაც იცოდესო. მე-
 ორეს დღეს მიველ ყოფიანთან სასწავლებლად და სიცილით მითხრა

1) ორბელიანი

ავთანდილოვმა უთხარიო; მაშინ მოვიდა ყიფიანი და მითხრა როგორ მიმალამდითო. მე გავიცინე და აღარა უთხარ რა, შემდგომ მე წაველ სოფელში სოფლიდან (წაველ არბოს!) დღესასწაულში სადაც დამხვდა მე ელიზბარო და მითხრა ბიძინა მოვიდა ქალაქდამაო და ალექსანდრე ორბელიანს დაეუბარებოდათ საქაროდ უნდა წავიდეთო. მე უთხარ ბიძინამაც განა იცის მეთქი მაშინ მითხრა რა ღმერთი გაგიწყრა რით ვერ შეიტყუე ქვეყანამ იცისო ბიძინა თუმცა ვნახე შარამ ერთმანეთს ვერ ვენდობოდით მისთვის რომ ჩემსა და იმას შორის განხეთქილება იყო მამულზე და არც მე კეუბნებოდი და არც არას ის; მე ელიზბარს უთხარ აქედან ვერ წამოვალ მეთქი, შინ საქმე მაქ და მალე მეც ორ დღეზედ წამოვალ მეთქი მოვატყუე რადგანაც მეშინოდა ამ ბოროტის განზრახვისა. წამოვედი წინ და დავეთი ორი თუ სამი კვირა არ მახსოვს კარგად, შემდგომად ჩამოველ ქალაქს სახლებს ვაშენებდი, მოველ აქა და დანხვდენ დიდად მოწყენილნი ალექსანდრე ორბელიანი და ელიზბარ, მითხრეს არ გებრალეებით ვარშავა აულიათო, მე სიცილით უთხარი მე კი არ ვიცოდი მეთქი რომ ასე მოხდებოდა მეთქი, ვის შეუძლიან რუსეთის ძლიერების. წინააღმდეგობა, მერე ვახტანგ მოვიდა და მითხრა სიცილით ჩვენ უფლებს მოუცდათ თავისი განზრახვას! მე უპასუხე მე კი არ ვიცოდი მეთქი. შემდგომად მალაად დააყენეს თავის განზრახვა. ერთ დღეს ელიზბარ ჩემთან იყო მოუყუე ამა საგანზე ლაპარაკსა და უთხარ ძმარ! ჩემთან რა დამალვა გმართებს ქსწორეთ მითხარ მართლა აფხაზოვმა იცოდა მეთქი ან ჰავვა ვაძემ სავარსამიძემ და ჭილაევმა მეთქი, მერე სიცილით იმან მიპასუხა რას გაგიყებულხარ გატყუებდით რომ უფრო მაგრა ყოფილიყავ ჩვენთანაო, ხალხის მობირებისათვის ვამბობდით, რომ ბევრი განმძრახი გვეშოვნაო თორე ვინ დაგვიჯრებდა თუ ისე არ გვექმნაო, შემდგომად დავარწმუნე რა რომელ გიყური საქმე იყო რომელზედა ყოველთვის ექვი მქონდა და ვხედავდი შეუძლებლობასა და ყმაწვილურსა განზრახვასა მალიად დავივიწყე, რომლსა დასარწმუნებლად მსახურებს, ესე რომელ ოდესცა მაშინ კორპუსის კომანდერმან განიზრახა პახოდი პირისპირ ჩაჩანთა და ლეკთა კეცადე რათა მეჩვენებინა სამსახური ხელმწიფისათვის ჩემისა და წავსულიყავ მუნ და მიმელო მოწყალება მისი, ამ ჩემს განზრახვას ვფარავდი ელიზბარს ალექსანდრესაგან რათა არ დაეშალათ მათ ესე კეთილი განზრახვა, და სურვილი ჩემი, წაველ იდუმალ მათსა, სადა ვაჩვენე ერთგულებითი სამსახური, რომლისა მოწანე და მხი-

2) ჯარის სოფელი.

ლველი იყო ბარონი ვლადიმერ გრიგოლიჩი¹⁾ და რომელმანც²⁾ ა-
 ხედა კეთილ მიდრეკილებათა ერთგულებითსა სამსახურსა ჩემსა,
 და შემდგომად ჩაჩნის ექსპედიციისა წარმადგინა თითქმის სამაგა-
 ლითოდ, რომელიც მივიღე მალიად პრაპორჩიკობა კავალერიასა
 შინა... ხოლო ჟამსა ჩემის პახოდის ყოფნისასა არა ძალმიცს ცნო-
 ბა თუ რასა მოქმედებდენ იგინი, მოველ აქა, სადა დამხვდა ელიზ-
 ბარ და ნიოხრა შემდგომად შენსა კიდევ გვექონდა წეყრა ერთაჟო
 ლუბერნატორის ძმა იახესთან, იმასაც უთხარით და დიდის სიხარუ-
 ლით მიიღო ეს ჰაზრიო. მერე მე უპასუხე კიდევ არ აიღეთ ხელი
 მაგ გიჟურ განზრახვანხედა მეთქი. მან მიპასუხა იქნება ჩინის მი-
 ლებით ჰაზრი გამოგეცვალაო, მე უთხარ კარგია დასჩუმდი მეთქი,
 თქვენის თავიდან გამოიღეთ ეგ აზრი მეთქი, მე მალე წამოველ და
 ვცან მეორე დღესა დაქერა მათი, რასაკვირველია მომიცვა მე ში-
 შმა, თუმცა მსუროდა რომე აღმეარებინა პირითა ჩემითა წინაშე
 კორპუსის კომანდირისათა, გარჩა ბოროტმან ჰაზრმან და ყმაწვი-
 ლურის უგუნურმან გონებამან ჩემგან დამაყენა მე თავი ჩემი მი-
 ვანდე ბედსა ჩემსა, ვგონებდი იქმნება დამფარონ მეთქი, გარნა ვაი
 ვერაი დაიფარა გამგებისა გამო ესეოდენ ბოროტი ქცევა ჩენი. და
 აწ ვხედავ რა თავსა ჩემსა ყოველსა შინა დამნაშავედ, ვითალა ძა-
 ლმიძა დაეფარო და არ აღვიარო ყოველი ბოროტმოქმედება ჩემი
 წინაშე მსაჯულთა ხელმწიფისა ჩემისათა! მე ვარ ღირსი სასტიკისა
 სასჯელისა, და მე თვით თავსა ჩემსა განვაშაადებდი სასიკვლი-
 ლოთა სასჯელითა, უკეთუ უბედურსა თავსა ჩემსა არ დაევიწყებო-
 ნა ბოროტი ჰაზრი ჩემი, და თუმცა ამით უმეტეს ვარ დამნაშავე,
 რომელ არ განვაცხადე იგი მიზეზი ნათესაობისა და უმეტეს მეგობ-
 რობისა და მაყენებდენ მე უბედურსა მაზედან და უკეთუ ვინმე
 უწყიან ფასი მეგობრისა, მაშინ ნამდვილ არავით მომთხოვენ მე
 მას. ხოლო ძალი მღვთისა განმამხნევებს მე, რომელ ცრემლითა ჩე-
 მითა და მოხუცებულისა დედისა ჩემისა რომელსაცა თვისისა ჰასა
 ბოროტის ქცევის სმენა შეიყვანს უუბედურეს ჩემსა და ვგონებ
 შოაკლებსაცა ხმა ესე უძვირფასესსა ჩემოვის სიცოცხლესა, ცრემ-
 ლითა მისთა ვიძედეულ ვარ ქმნას ყოვლად უმაღლეს შუამდგომელ
 წინაშე ცხებულისა თვისისა თანართა მიიღოს მან მოწყალება მას
 ზედან რომელიც თვით პირითა აღიარებს შეცოდებასა თვისისა ნუ
 მომსპობს იგი ჟამსა ჭაბუკობისას ჩემისასა, სადაცა ძალმიცს რაო-
 დენიცა წევაწუხე გვამი იმპერატორისა ჩემისა ესეოდენე ვაჩვენო

1) როზენა.

სამსახური, რომელიცა ვცან მე მოკლესა ეამსა მოწყალებინისა მისისა პატრიისა ფასი. დამსდვას მე მოწყალებითა თვისითა მრავალრიცხველთა მოწყალებათა მაგალითებთა შორის. მიხედოს საღმრთოთა თვალითა თვისითა ეშობლისა ჩემისა სამსახურსა ზედა, რომელიცა საფლავით მტანჯავს მე თვისით მრისხანებითა ჩემსა შეუთომსა ზედა ესე კმა არს ჩემთვის საუკუნოდ სასჯელად.

მე კვლად ვიმედულობ რომელ შემოქმედი რომელიც მრავალგზის შეუნდობს შეცდომილთა და ნოიყვანს კვალადე თვისსა ნებასა ზედა, ეგრეთვე მიხედავს კვლად უმოწყალესი ხელმწიფეცა ჩემი ნემისრულებს მე, ვინაიდგან არს ქვეყნიური ღმერთი, მომიყვანს მე თვისსა ნებასა ზედა, რაოდენიცა წვეთნი სისხლისანი იქვეიან ძარღვთა შინ ჩინთა, ეგეოდენვე იყენენ შუამდგომელ წინაშე მისსა, რომელნიც იქნებიან მარადის მზად დასაღვრელად წინაშე ღმრთისა ერთგულებასა მისა ზედა.

პრაპორშიკი თ. გიორგი ერისთავი⁴⁾

ზალ ავთანდილაშვილის ჩვენება (III, 876-877)

„თავადი გიორგი დავითის ძე ერისთავი, რომ დაბრუნდა კახეთიდან, სადაც მან გააცილა თბილისში გარდაცვლილი თ. ჩოლაყავევი აპრილში 1831 წ. მე და მასწავლებელ ყოფიანოვს წაგვიკითხა სერის ფერ ქალღმრთელ ქართულად დაწერილი რაღაცა რვეული აკტად წოდებული, რომელიც მას მიეღო ქართველ ბერ კიკნაძისაგან, იგი გაეცნო ნას ვილაც თავადის სახლში და შემდეგ კითხითონაც ყოფილიყო კიკნაძესთან მიწვეული. აღნიშნულ აკტში, რამდენადაც მახსოვს, მოთხრობილი იყო წესები მეგობრების მოპოვების შესახებ, რომლებიც ვალდებულნი უნდა ყოფილიყვნენ ფიცის დადებით, რომ ისინი ერთი მეორეს მიმართ დაიცავდნენ რაღაც ფარულ მეგობრობას და მას არავის განუცხადებდნენ გარეშეს, თუ არა ასეთივე ფიცით შეკრულს მათთან. თუ რა მიზანს ისახავდა ეს მეგობრობა, იმ აკტში განმარტებული არა ყოფილა, რადგანაც აკტი არაფერს გარკვეულს არ შეიცავდა. ამიტომ ჩვენ ვთხოვეთ გიორგი ერისთავს განემარტა ჩვენთვის მისი დედააზრი, რა ზედაც მან გვიპასუხა: თუ თქვენ თანახმა ხართ მომცეთ ფიცი იმ წესის მიხედვით, რომელიც ამ აკტს ბოლოში დართული აქვს, მხოლოდ მაშინ შევასრულებ თქვენს სურვილს, წინააღმდეგ შემთხვევაში მის ნამდვილ მიზანს არავის ვეტყვი, რომელიც მხოლოდ მე

⁴⁾ მიღებულია 3 იანვარს 1833 წ.

ერთმა ვიცო, და მოითხოვა ჩვენგან ფიცი, მაგრამ ჩვენ ამაზე გადაჭრით უარი უთხარი. ამის შემდეგ მას ჩვენთვის ეს აქტი აღარ გაუხსენებია, თუმცა ელიზბარ ერისთავის სახლში კიკნაძეს კარგად ახასიათებდა და ჩვენი თხოვნის და მიუხედავად, სიფრთხილის გულისათვის მან ჩვენ ის არ დაგვიტოვა....“

მასწავლებელი ავთანდილოვი“.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (III, 880-892)

„კომისიას

შარშან აქ გარდაიცვალა ბიძაჩემი კაპიტანი ჩოლაყაევი, მაშინ მე გავაცილე მისი გვამი კახეთში, სადაც დაერჩი მამიდაჩემთან. ექვსი დღის შემდეგ მიცვალებულის წირვა იყო, სადაც მოწვეული იყვნენ ყველა თავადაზნაურნი კახეთისა და აგრეთვე სამღვდლოება. შუა წითის ბერების შორის იყო ერთი ფილადელფოს კიკნაძე, რომელსაც აქებდნენ როგორც ქართული ენის კარგად მცოდნეს. ნე ძალიან ვცდილობდი გამეცნო იგი, მით უმეტეს რომ ბავშვობიდანვე სურვილი მქონდა კარგად წემესწავლა ქართული. ხსენებული ბერი იქ სამ დღეს დარჩა და ჩემთან ერთად იყო ერთ ოთახში და სხვადასხვა რამეებზე შელაპარაკებოდა, მე მალე შეენიშნე, რომ მან მართლაც კარგად იცოდა ქართული ენა და ვცდილობდი, დავახლოვებოდი მას. მესამე დღეს ის წავიდა. ორი კვირის შემდეგ დანიშნული იყო კვლავ მიცვალებულის წირვა და მოწვეული იყვნენ თავად - აზნაურნი და სამღვდლოება, სადაც ისიც მოვიდა და ხუთი თუ ექვსი დღე დარჩა, ვილაპარაკეთ სხვადასხვა რამეებზე და სხვათა შორის აღმითქვა, რომ თუ როგორმე ტფილისში გავიუშვებდნენ, იქ ჩემთან დარჩებოდა და მეტაფიზიკას შემასწავლიდა და ასე გაგრძელდა ჩვენი ბაასი.

ის ჩიოდა, რომ ჩვენში განათლებას არ ეტანებიანო, მე მიუგე ჩვენ შორის იმდენი შუღლია, რომ განათლებისათვის ვერ ვიცდით მეთქი. მაშინ მან მიპასუხა, ნუ თუ არ წეიძლება ისეთი საშუალებების გამოძებნა, რომ ეს უაზრო შუღლი მოვსპოთო, მე უთხარი ვიდრე მთელი ახალგაზრდობა განათლებას არ მიიღებს და არ დამყარდება მათ შორის სიყვარული, იქამდის არავითარი საშუალებებით არ შეიძლება ამის მოსპობა მეთქი. მაშინ მან ამოიოხრა და თქვა. მე რომ გიმნაზიაში ვიყო მასწავლებლად, მრავალ სიკეთეს ჩაუნერგავდი ახალგაზრდა მოსწავლეებს... ნეტავი თუ შეიძლება ვიშოვო ეს ადგილიო, მე უთხარი მართალია მე ამის გაკეთება არ შემიძლიან, მაგრამ, თუ ქალაქში ჩამოხვალ, მე ბევრი ნა-

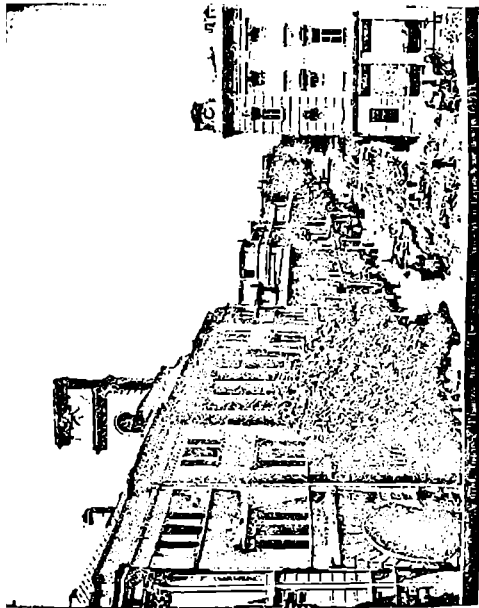
ცნობები მყავს და ვეცდებით ეგების მოხერხდეს მეთქი. დავიწყეთ ისევ ბაასი, მან მითხრა ბევრი თხზულებები მაქვსო და სხვათა შორის თქვა, რომ ერთნაირი ანბანი შევადგინე, რომლის წერაც ძალიან ადვილია და ჩვენს ხუცურს მიაგავსო, რომელიც მან მე დამიწერა, ეხლა ყველა ასოები კარგად აღარ მახსოვს, ანბანი ასეთი იყო¹⁾.

ამის შემდეგ მითხრა, რომ ერთი საშუალება მოვიგონეო, მე შევთხზავ ერთ რამეს, რომლის საშუალებითაც თქვენ შეგიძლიანთ მოიძიოთ მეგობრები და მოიპოვოთ მეგობრული სიყვარულიო, შემდეგ ის წავიდა. ორმოცი დღის შემდეგ ისეთივე წირვა და წესი იყო, ისიც კვლავ მოვიდა და სთქვა, რომ მან ის უკვე შეთხზა და როდესაც მე ტფილისში გავემგზავრები, თუ შევივლი მასთან, გადმოძემს მოსხენებულ თხზულებას. მე კახეთში დავრჩი გაზაფხულამდის და მერე გავემგზავრე ტფილისს აბელ ჩოლაყაევთან ერთად. შევიარეთ მონასტერი²⁾, ჩოლაყაშვილის ძმა იყო ბერად იმ მონასტერში; მე კიკნაფსთან შევედი, ჩოლაყაევი კი თავის იმასთან. მაშინ კიკნაქემ წაპიკითხა ხესნებული თხზულება³⁾; რომელიც მე ძლიერ მომეწონა, თუმცა იგი საწინააღმდეგოს არაფერს შეიცავდა, მაგრამ მოქმედება კი ზაიდუმლოებით იყო მოცული. მე ვკითხე რა საჭიროა საიდუმლოდ მოქმედება ასეთი კეთილი საქმისათვის მეთქი. მან ამაზედ მიპასუხა, რომ მართალია აქ ისეთი არაფერია, რომ მისი მოქმედება დაგიშალოთ ვინმემ, მაგრამ მაინც უმჯობესია საიდუმლოდ იმოქმედოთ, რადგან ამ საშუალებით შეგიძლიანთ შეადგინოთ საზოგადოება და კავშირი ისე, რომ თუ ვინმე უღარსი აღამიანი აღმოჩნდება და არ შეასრულებს აქ აღნიშნულ წესებს, ამ საზოგადოებას შეეძლოს მისი დასჯა მის უცოდინრაფო; ეხლა თქვენ გეჩქარებათ, ნულარ დაიგვიანებთ, თქვენთან ბევრი ლაპარაკი არ ზეიდლებაო, მხოლოდ ეს წაუკითხეთ თქვენს მეგობრებს და ვისაც წაუკითხოთ მე მომწერეთ და ისიც შემატყობინეთ ისინი რას იტყვიანო. მერე შევედი ჩოლაყაევ, ბერთან ვისაუზმეთ და მე და აბელ ჩოლაყაევი ისევ გზას გაუდექით. აქ რომ ჩამოვედით პირველად წაუკითხე ყიფიანოვს და ავთანდილოვს, შემდეგ კი ყველა ჩემს ამხანაგებს. დოდაევმა მითხრა ის და მას გადავეცი. ამის შემდეგ მე მოვწერე ფილადელფოსს, რომ ამა და ამ პირთ წაუკითხე

1) მოყვანილია საიდუმლო ანბანი.

2) შუა მთის მონასტერი (კახეთში) იგულისხმება.

3) „აკტი გონიურ“-ზეა ლაპარაკი.

სამხელა შტაბი 1830 წლ.
(ყამბუჯაყი აკონსტანტინოპოლი)

და ძლიერ მოიწონეს მეთქი, მიეწერე აგრეთვე, რომ მე ლაშქრობაში მივდივარ და თუ რამე დაგჭირდეს ალექსანდრე ორბელიანოვს მისწერე მეთქი. წავედი ლაშქრობაში და აღარ ვიცი რა ვიხსენებ და მის შემდეგ.

პრაპორშჩიკი თ. გიორგი ერისთავი.

ზემოაღნიშნული აქტი წაუკითხე: ყიფიანოვს, ავთანდილოვს, სოვეტნიკ ორბელიანოვს, ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავებს, დოდაევსა და მამაცოვს. აქტი დასასრულ შეიცავდა ფიცს იმის შესახებ, რომ არაეისტვის გამოცხადებინათ და შეესრულებინათ ყველაფერი, რასაც აქტი მოითხოვდა, აღნიშნულმა პირებმა მოიწონეს აქტის შინაარსი, მაგრამ ამბობდნენ, რომ მისი შესრულება არავის არ შეუძლიანო. მამაცოვისაგან გამიგონია, რომ ზემოდ მოხსენებულ ანბანი შედგენილია კათოლიკოს ანტონ პირველს მიერ, რომელსაც უნდოდა იგი საერთო სახმარებლად შემოეღო.

პრაპორშჩიკი თ. გიორგი ერისთავი“.

4 იანვარი 1833 წ.

ანბანი სოფ. ალ. ორბელიანოვისათვის არ ამიხსნია, მაგრამ იმ გაზაფხულზე ლაშქრობაში წასვლის დროს უთხარი მას, რომ მე მივწერე ფილადელფოს ბერს საქირო შექმნევაში შენ მოგწეროს მეთქი ფილადელფოს ბერს მე ხშირად ეწერდი და მიგანაც ვიღებდი პასუხს; ზოგიერთი ჩემი წერილი ამ ანბანით იყო დაწერილი, ის კი ყოველთვის ამ ანბანით მწერდა; ჩემი წერილები უმთავრესად მის ტფილისში გადმოვსვლას შეეხებოდა.

აქტი ჯერ შეიცავდა ლეთისადმი მიმართვას, რომ მას შთაეგონებინა კავშირი დაარსება, მერე მოთხოვნილი იყო წევრთა მოპოების წესები, მერე მოსდევდა დარიგება, რომელიც უნდა შეესრულებინა წევრებს, დასკვნა კი წარმოადგენდა ფიცს, რომ არაეის განუცხადებდნენ კაენიჩის არსებობას, არ გასცემდნენ წევრებს და შეასრულებდნენ იქ მოთხოვნილ წესებს. ნამდვილი მიზანი ამ აქტისა ფილადელფოს ბერს ჩემთვის არ უთქვამს, მაგრამ მოთხრა, რომ ორი წლის შემდეგ, როდესაც გამრავლდება წევრთა რაოდენობა, მაშინ განმიცხადებს თავის აზრსაცა და მიზეზსაც. წევრად უნდა მოპოვებული ყოფილიყო უბიწო ხალხი, კარგი ხასიათებისა და ვისიც ნდობა შეიძლებოდა, წევრებს უნდა დაეცვათ ურთიერთ შორის თანხმობა, სიყვარული და მეგობრობა, გავწიათ ერთი ნეორისათვის ყოველგვარი დახმარება.

პრაპორშჩიკი თ. გიორგი ერისთავი“

4 იანვარი 1833 წ.

„კომისიას!

არ შემიძლიან დავმალო აგრეთვე, რომ როდესაც მე ელიზბარმა თავისი ბოროტგანზრახულება განომიცხადა სულ შიშსა და ფიქრებში ვიყავი. მკირეწლოვანობიდანვე მეგობრული ურთიერთობა მქონდა იოსებ მამაცოვთან. ერთხელ ეტლით არ მახსოვს სად მივდიოდი, მე ძალიან ჩაფიქრებული ვიყავი ამ აზრების გამო, მაშინ მან მკითხა, რაზედ ჩაფიქრებულხარო. მე უპასუხე, ძმაო, ერთი სიტყვა მაქვს შენთან სატქმელი და რჩევა მომეცი მეთქი, მან მოთხრა სტქეო. მაშინ მე გამოუცხადე ყველა განზრახვები. ის ისეთმა შიშმა მოიცვა, რომ ვერც კი მიპასუხა რამე. მაშინ მე ვკითხე, რა დაგემართა რატომ არაფერს ამბობ მეთქი. მან მითხრა, ნუ თუ შენ რაც სტქეი მართალიაო. მაშინ მე დაუფიცე, რომ მართალს ვამბობ მეთქი. მან მიპასუხა, რომ ნიკეირს ამ სისულელეს როგორ აქყოლიხარ, ეს ხუმრობა არ არის, გაფრთხილდი არაფერში შეგაცდინონო. ახ, მე რისთვის მითხარიო, განაგრძო მან, მე ვიცი, რომ ამას გაიგებენ, თქვენ თავს დალუპავთ და შენის მიზეზით მეც უნდა უბედურებაში ჩავვარდეთ. მე უთხარი, შენ რაზედ უნდა გეშინოდეს მეთქი, მან მიპასუხა, იმაზეო, რომ მეცოდინება ეს განზრახვა და არ კი შემიძლიან რომ გაგეთო. მეორე დღეს ა. ორბელიანოვს თავის ბალში სადილი მქონდა და მათ მთხოვეს მამაცოვიც მიმეყვანა იქ, ჩემი დაქინებითი თხოვნის შემდეგ ის დამთანხმდა. მათ მთხოვეს აგრეთვე მიმეწვია ზაქარია ციციანოვი, რომელმაც ჯერ მაშინ არაფერი იცოდა, ციციანოვთან ცხოვრობდა ლუარსაბ თარხანოვი, და რადგან მან არაფერი იცოდა, ამიტომ მითხრა თუ მე მპატიუბთ, ლუარსაბ თარხანოვსაც თან წამოვიყვანო; წავედით ბალში. იქ იყვნენ ერისთოვები ელიზბარი და დიმიტრი, სოვეტნიკი ალექსანდრე¹⁾ და მეორე ალექსანდრე²⁾ აგრეთვე ვახტანგ. ორბელიანოვები, დოდაევი, ყიფიანოვი და ავთანდილოვი, სადილის შემდეგ დაეიწყეთ ლაპარაკი და მათ გამოუცხადეს ჩვენი განზრახვა ციციანოვსა და თარხანოვს. თარხანოვმა ბევრი ილაპარაკა და ამტკიცებდა ამის შეუძლებლობას, მაგრამ ელიზბარი და ალ. წინააღმდეგს უპასუხებდნენ და ცხარე ბაასის შემდეგ თარხანოვი წამოდგა და უთხრა, რომ თქვენ ვერაფერს ვერ გააკეთებთ და არც არაფრის გამკეთებელი ხართო. ისინი ამაოდ ეფიცებოდნენ, რომ მრავალ

1) ალექსანდრე ვახტანგის ძე. 2) ალექსანდრე გიორვის ძე ორბელიანის ძე.

წარჩინებული პირია ამ საქმეში გარეულიო, იმან მაინც არ დაუგერა დღ წაეიდა. ამის შემდეგ მათ სთხოვეს ციციანოვს, ლეთის გულისათვის უთხარი იმ სულელს არსად არ იყბედოსო. მერე წავედით იქიდან სამნი მე, მამაცოვი და ციციანოვი და დავიწყეთ ბაასი. მამაცოვმა თქვა ეს ხალხი გაგიეებულაო, თითქოს ელიზბარი რუსეთში იყო, განათლება მიიღო და ეხლასურს საქართველოც გაანათლოსო. ამაზე სიცილი დავიწყეთ და მერე დავიშალენით. ამის შემდეგ ციციანოვი სოფელში წაეიდა, თარხანოვიც აგრეთვე, რომელიც მერე სრულებით აღარც მინახავს. მე ხშირად ვხვდებოდი მამაცოვს და ის ყოველთვის მირჩევდა თავი ამერიღებინა მათი საუბრისათვის.

მაგრამ ბიძინას¹⁾ რომ უჩვენებია ჩვენს საუბარს არბოში²⁾ მამუკა ორბელიანოვი და სიმონ მაჩაბელი დაესწრენო, ტყუილია, რადგან ჩვენ რომ არბოში ჩავედით, მაშინ იქ აღარებელი თავად აზნაურნი იყვნენ, იმ საღამოს დიდი ვახშამი გექნდა³⁾ რომელზედაც ვიყავით მე, მამუკა ორბელიანოვი, სიმონ მაჩაბელი, თეიმურაზ ამილახვაროვი და მისი ძმა ბეჟანი, ალექსანდრე ამილახვაროვი, ლევან ერისთოვი და შრეაელი სხვა ქართველი თავად-აზნაურნი, რომელთაც მე ვერ ვეცნობ. ყველამ ერთად ვივანძმეთ. აქ არა ყოფილან არც ბიძინა და არც ელიზბარი, ბიძინა თავის ოჯახთან იყო, ელიზბარი თავის მამასთან, რომელიც აგრეთვე ოჯახით იყო მოსული. მთელი ღამე ნადიმის მეტი ჩვენ არაფერი გვიკეთებია და გათენებამდის ვსვირობდით და ვმხიარულობდით. დილით ყველამ თავი მოვიყარეთ ელიზბართან მისი მამის სანახავად. სადილად კი ყველანი სიმონ მაჩაბელმა გავვიწვია, მასთან ვისადილეთ: მე, მამუკა ორბელიანოვმა, ლევან ერისთოვმა და ბევრმა სხვამ, სულ ორმოც კაცამდის. იქვე იყვნენ სადილზე გორის მართველობის რუსი მოხელენი, იყო აგრეთვე ოსეთის ბოქაული, რუსი ესეც. ბიძინას კი ცალკე ქონდა სადილი, რადგან ოჯახით იყო; იმასთან იყვნენ: ალექსანდრე სუმბათოვი თავისი ცოლით, თეიმურაზ ამილახვაროვი და ორი-სამი სხვები, რომლებიც არ მახსოვს ვინ იყვნენ. საღამოზე ხალხი დაიშალა და ჩვენ იქ არავეითარი საუბარი არა გექნია, იმის გარდა, რომ როგორც პირველ ჩვენებაში ვაჩვენე, სოვეტნიკი ალექსანდრე ორბელიანოვი გვიბარებდა⁴⁾. ამის შემდეგ

1) ბიძინა ერისთავი

2) ქართლის სოფელი.

3) ლაპარაკია არბოს დღეობაზე, რომელიც შემთქმულებმა გამოიყენეს შემთქმულების დასავერცელებლად; გიორგი დავითის ძესა და ბიძინა ერისთავებს ქონდათ ეს დავალებული.

4) იგულისხმება ბიძინასადმი წერილი.

მამუკა თავის სოფელ მეჯერისხევში წამოვიდა. სადაც ხუთი დღე დარჩა, აქ ჩემთან ჩხუბი მოუვიდა და ტფილისში წავიდა. ამასკერე ორჯერ მეტად აღარ ვყოფილვარ მის სახლში და ისიც ბიძა ჩემმა ლენერალ-ლეიტენანტმა¹⁾ დანიბარა, რომელიც ერთხელ სახლში არ დამხვდა, მეორედ კი ენახე მომაკედავი ავადმყოფი, რომელიც მომესალმა და სხვა არაფერი უთქვამს რა. მეტი აღარაფერი მახსოვს.

პრაპორშჩიკი თავადი გიორგი ერისთავი“.

1833 წლის, იანვრის 3.

ბირთველი თუმანიშვილის ჩვენება. (III, 418-21).

„თქვენო ნალალ აღმატებულებაე
ბარონ გრიგოლ ვლადიმერიჩ“)

თავადნი ერისთვიანი იყრებოდნენ ესე იგი ღერანალ ლეიტენანტი თავადი გიორგი ერისთავი, მაიორი თორნიკე ერისთავი და განსვენებულის პოლკოვნიკის თ. შანშე²⁾ ერისთავის ძენი და რადგან ორნი მედიატორნი ტფილისად იყვნენ ესე იგი განსვენებული თავადი კოკოლა არღუთინცი და დავით ბარათოვი და იყვნენ სამსახურში მე ქვემო ხელის მომწერელიც ტფილისად მომყვანეს მათ წორის და ეს ზემოხსენებული თავადნი ძალითა მეფის ვახტანგის სჯულისათა უნდა გაგვეყარა და ამათი საქმე გარდაგვეწყვიტა ოდეს ამა თავადთ დაასრულეს თავს თავისი საჩივარი და პასუხი მას უამს განსვენებული თავადი არღუთინცი მძიმედ ავადშეიქმნა და დაგვრჩა გარდაუწყვეტელი თავად ერისთვიანთ გაყრა და ამ უამად მე აღმოჩნდა საქმე ესე იგი ქალის გათხოვებისა და რუსეთითაც მოვიდა ჩინოენიკი თავადი გიორგი რევაზის ძე ქსნის ერისთავი და ამ გიორგის ხშირად მისელა-მოსელა ქონდა თავადს ელიზბარ შანშეს ძესთან როგორათაც ამას აგრეთვე აღექსანდრესა და ვახტანგს ორთავე ძმათ ორბელიანოვთ და აგრეთვე ელიზბარსაც მათთან ხან გარეთ უბანს ბაღში და მათს სადგომს და მათს უამს ვერას მიხვდი მათ რადგანაც რუსულად ლაპარაკობდნენ შემდგომად ბიძინა რევაზის ძეც ჩამოვიდა ქსნიდან და მაშინ უფრო მოუმატეს ერთად ყოფნა. და სიარული. ეს თავადი ბიძინა მალმალ წავიდოდა ქსანზედ და ისევ მალი მალ ჩამოვიდოდა ტფილისად და ამათთან მოვიდოდა იახე თავადი ფალავანდოვი და აგრეთვე თავადი ანტონ აფხაზიშვილი რომლისა ცნობა არცკი მქონდა ორჯულ და სამჯერ დოდავეიც იყო მათთან ნოსული და ერთხელ ყიფიანიც

1) გიორგი ერისთავი

2) ბარონ როზენიხადმო მიმართული.

3) ელიზბარის მამა

ჩვენს სადგომს მაგრამ მაშინ ვერა ვცან რა ერთ ეამდაც მოვიდნენ მხიარულად ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანოვნი ბიძინა და გიორგი ერისთოვნი ელიზბარ და დიმიტრი ქსნის ერისთოვნი ხმა მალლა რუსულად ლაპარაკი დაიწყეს მე ცოტა რასმე მიეხვდი მაშინ უპასუხე მე მათ თავადთ მე რათ მიმალავთ რაისთვის ქართულად არ შემატყობინებთ მე უფრო დამწვარი არა ვარ პასკევიჩმა ჩემი შვილი დაიჭირა წელიწადი ნემაბახტში დაქერილი ჰყავდა სამართალში მისცა სასამართლომ გაამართლა კამენდანტმაც ხელი მოაწერა ეოენის ლუბერნატორს წარუდგინეს ეოენის ლუბერნატორმაც ხელი მოაწერა თანახმად კომისიისა ჩემი შვილი პურობილობიდან განთავისუფლეს ის გარდაწყვეტილობა პასკევიჩს წარუდგინეს და ერთის ბერძენის ლანგარის მეოხებით რაზედაც გაამართლა კომისიამ და შესმენილი იყო ის სულებით დანაშაულად დაუწერა პასკევიჩმა ხელმწიფეს წარუდგინა თავისი გააჩინა ხელმწიფეს დაამტკიცებინა თერთმეტი თვე ციხეში უნდა მკლარიყო შეორედ დაიჭირეს ციხეში იმის ელდაზედ ცოლი მომიკვდა და ღმერთმა აღდგერძელოს ეს ახალი მთავარმართებელი რომ მოვიდა ანან გაანთავისუფლა აბა ჩემისთანა გულდამწვარა კინა ხართ რომ მე არ მატყობინებთ ანისთანავეებს ველაპარაკები აგების სწორე შემეტყო რამე და თქვენის მალალ აღმატებულებისათვის მომეხსენებინა და მესიამოვნებინა რომ ჩემი შვილისათვის იმის დიდებულებს წინაშე შუამდგომლობა გეხმარათ და ისევე სამსახურში მიგელოთ მას ეამს ვახტანგ ორბელიანოვმა მითხრა ჩვენ რუსებს გაწყვეტას უპირებთო აბა შენ რას იტყვიო მე რა უნდა ვთქვა თუ შეგიძლიათ დიახ კარგი იქნება ნეტამც არ დავსნეულებულიყავ და მუხლები მომდევდეს მეც წინ გაგიძღვებოდით მაგრამ მუხლები არა მაქვს რა ვქნა მეთქი მას უკან გიორგი ერისთოვმა მითხრა წენ რაში გვეჭირები ბებერო კაცოო მაშ ჩვენ რისთვის მოვედით რუსეთიდანო შემდგომ ელიზბარმა თქვა ზმ საქმეს რომ შევასრულებთ მაშინვე საჩქაროთ პეტრებუხს მივა ეს ანბავი შანშაშვილი იარალი შევა ბატონიშვილს ფარნაოზთან და ახარებს ბატონისშვილო ერთი კარგი ანბავი შევიტყუო თუ სამახარობლოს მომცემ მოგახსენებო მაშინ ბატონიშვილი უბრძანებს მამის ჩემის მზემ თუ კარგს ანბავს ნეტყვი სამახარობლოს მოგცემო მაშინ მოახსენებს საქართველონი რაც რუსი ყოფილა სულ გაუწყვეტიათო ბატონიშვილი გარდაიქცევა ფეხების ქნევას დაიწყებს და ბევრს იცინებსო ამისთანები ბევრი ილაპარაკეს და გამოვიდნენ ისინი რომ წავიდნენ ქართველს არაგის ვენდობოდი რადგანაც აღრევე ცნობა და მეგობრობა მქო-

ნდა შტაფ დობტურის ნიკიფორ ივანიჩის იავლენცკის სახლში მი-
 ველ ეს ანბავი მეთქვა ნიკიფორ ივანიჩისათვის რადგანაც მე რუ-
 სული არ ვიციოდი იმას თქვენის აღმეტებულებისათვის მოხსენე-
 ბინა ჩემის სახელით იმ ეამად ნიკიფორ ივანიჩი შინ არ დამხვდა
 იმის ქალი იდგა იმას კითხვა დაუწყე ნიკიფორ ივანიჩი სად არის
 მეთქი და იმ ქალმან მიპასუხა ლერანალთან წავიდაო გამოებრუნდი
 და დავფიქრდი ამ რუსებში და ამასთანავე დიდ კაცთან მოხსენება
 ამისთანის მძიმე საქმისა ადვილი არ არის ვინიცობაა არის რომ არ
 გატყდნენ მოწამე ხომ არა მყავს თუ ეს საქმე კარგათ არ შევიტყე
 და ისე არ მოვახსენე მე სამართალში მივეცემა და დავიტანჯები
 წემდეგ მეც იმათს ლაპარაკს და რაც იმათ იამებოდა იმას ვლაპა-
 რაკობდი და ვკითხავდი ამ საქმეს რომ აპირობთ ამას თეთრი და
 ხაზინა უნდა ჯარი ჩვენ არა გეყავს ხაზინა-ჩვენი არა გვაქვს და აბა
 როგორ უნდა შევებათ ამ საქმესა. ხუთი ათასი თუმანი თეთრი
 გვაქვს ერთ ალაგასა სამასი კაცი აქ ტფილისში გეყავს მზად რასაც
 ლამეს იმ საქმის აღსრულებაში შევალთ კოდიდამ კუმისიდამ მარ-
 ტყოფილდამ ნორიოდამ ცხეთილდამ ძეგვიდამ ნაჭულბაქევიდამ დილმი-
 დამ ჯარებს მღოვიყვანთ ეგ კარგი მაგრამ ქალაქის ლოთიფოთები
 რას გვარგებენ იმ დროს თავს ვინ მოუყრის და მოაგროებს ამას-
 თანის საქმეში ამათთანა კაცი უნდა მაშ მოქალაქენი რათ გამოე-
 ლენ და შეაკედებიანო და ესენი კი რასაც დროს გეინდა მზად
 არიანო შემდეგ უთხარ დიღმელები თქვენს ბრძანებას როდის შეი-
 სმენენ მუხრან ბატონმა იცის ეს ანბავი მეთქი გითქვამთ იმისათვის
 მეთქი გიორგი ერისთავმა წამოიძახა პირველნი ისინი არიანო იმ
 ეამად გავჩუმდი ამაზე მეტი აღარა უთხარ რა მეორე შეყრაზედ
 ვკითხე ეს საქმე ასე ეთქვათ ტფილისში რაც გეინდა აღეასრულო-
 ქართლსა წადა კახეთში ჯარები რომ დგას იმათსას როგორღა ბრძა-
 ნებთ ეს მიპასუხეს აქა თელავს სიღნაღს გორს და დუშეთს ერთად
 მოხდებოდა და ერთად უნდა მოვახდინოთო როდის იქნება ეს საქმე
 უნდა მეც ვიციოდე ან გითქვამთ ვისთვისმე სულ მზათ არიან ზოგს
 შე ვიცნობ და ზოგი ამ საქმეში არის კი და მე არ ვიცი ის ვინ არი-
 სო ამისთვის რომ ვინიცობაა არის რომ შეგვატყონ ეს საქმე და
 დაიჭირონ რომელიმე მე არ მიცნობდეს რომ არ გამცემსო ყოველ-
 თვის დღე გმოშვებით ვკითხავ ამაებს რომ არ მიმიხვდნენ შექ-
 დომ ვკითხე გიორგი ერისთავს როდის იქნება ეს საქმე ჯერ ხალხი
 ახლა მოდისო კენჭის ყრა რომ შესრულდება მაშინ ერთს დავდებთ
 პაემანს ამ თვის ამდენსაო და იმ დღეს ყველგან მოხდებოდა ამის
 პლანს ვინა სდებს და აღექანდრე ჭავჭავაძეო თითონ გვითხრა

პლანსნე გავაკეთებო ვიდრემდის ჰავჭავაძე ჩამოვიდოდა კახეთში. დამ ყოველთვის ანობდნენ ალექსანდრემ დაიგვიანაო და როდეს ალექსანდრე ჰავჭავაძე ჩამოვიდა თუმცა უწინარეს ამისა დავიდოდნენ ლუარსაბთან თუმანიშვილს გიორგისთან იასე ფალავანდოვთან და ყმაწვილებს ვკითხავდი ძრიელ გვიან მოდიოდნენ ღამე აქამდის სად იყავით ესე იგი ელიზბარ და დიმიტრი ლუარსაბთან ვიყავით სხვანი ვინ იყვნენ ლუბერნატორი იყო ბიძინა იყო გიორგი იყო პავლე თუმანიშვილი იყო ზოგჯერ იტყოდნენ გიორგი თუმანიშვილისას ვიყავით რომელნი იყვნენ მე ვკითხავდი ლუარსაბ იყო ვახტანგ იყო ორბელიანი გიორგი იყო ერისთავი ალექსანდრე ჰავჭავაძე იყო ამაებს შიშასუბებდნენ ხანდახან ზაქარიზ ჩოლაყოვთან მივიდოდნენ ელიზბარ და გიორგი ერისთავი და ვახტანგ ორბელიანოვი რომელნიც თითონ მეტყოდნენ ხოლმე ესე ვკითხე ეს ქართლსა და კახეთში რომ მოხდება იმერეთშიაც მაშინ მოხდება თუ შემდგომ მისა მეთქი აქ რომ მოერჩებით მეორედ ღლეს ინერეთში გავგზავნით კაცთა რომ იქაც ბუნტი მოახდინონო ესეცა ვკითხე თქვენ რომ კაცი არა გყავსთ იმ დროს აბა რასა იქმთ მეთქი ჩვენც ქსნიდამ დავიბარებთ კაცსაო მერე მე უთხარ თქვენ ბევრს კაცს ნუ დაიბარებთ ათ ათი თორმეტ თორმეტი კაცი დაიბარებთ გეყოფათ აქ ჯარი ბევრი შეიყრებინან რა საჭირო არის საში დღეს წინ ჩამოიყვანეთ სახლებში დაენალოთ და მოსამაროე ღლად ეს გეყოფათ მეთქი ეს ამისთვის ურჩივე და სხვასაც ვაპირებდი თეთრიც მინდოდა დამეტყუენა რომ თქვენთვის მაღალ აღმატებულ ბიასათვის დასარწმუნებლად წარმომედგინა მაგრამ თვით თქვენმა მაღალ აღმატებულებამ უწინარეს ცნა და მეც და შევილიცა ჩემი ისევე უბედურათ დავრჩით ამასაც მოვახსენებ თქვენს მაღალ აღმატებულებას როგორც ამ ყმაწვილებს თავადი ერისთავთაგან გამიგონა: ან საქმის დამწყობ და დამრიგებელი არის მეფის ძე ფარნაოზ და ამის დაწყობითა და დარიგებით ეს ბოროტი საქმე ჰქმნეს ტიტულიარნი სოვეტნიკი თ. ბირთველ თუმანიშვი“

იანერის დ-ს დღეს

ჩულგ-წელს.

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (III, 440-447)¹⁾.

„მაგონდება, რომ 1831 წელს ჩვენთან ერთად რამოდენიმეჯერ იყვნენ ბაღში: ზაქარია ციციანოვი და პორუჩ. თ. ალექსანდრე ორ-

1) მიღებულია კომისიაში 1833 წ. იანერის 7.

ბელიანოვი. მაგრამ მათ ჩემი იქ ყოფნის დროს არაფერი უთქვამთ; თავდაპირველად არც კი ვიცოდი მათ იცოდნენ თუ არა ეს საქმე. მე მერე გავიგე, რომ ისინიც გარეული იყვნენ; მაგრამ შაჰი მათ ჩემთვის არაფერი უთქვამთ.

მე ვიცოდი ჩემი ძმისგან, რომ მას ჯერ კიდევ 1831 წელს ჰქონდა მიმოწერა ალექსანდრე ბატონიშვილთან, მან კიდევ მაჩვენა ალექსანდრე ბატონიშვილთან მიწერილი თავისი წერილი და მისგან მიღებული პასუხიც. ჩემი ძმა, როგორც მახსოვს, ურჩევდა ბატონიშვილს, რომ მას ელაპარაკნა ინგლისელებთან, რომლებიც თავიანთი იმყოფებიან, მაგრამ არ მახსოვს რა პასუხი მიიღო შაჰი.

მაგონდება აგრეთვე, რომ 1832 წ. გაზაფხულზე, სალაშო ექვს ჩვენს ბაღში იყვნენ: ჩემი ძმა ალექსანდრე, ელ. ერისთავი და ავთანდილოვი, მგონია. იყვნენ აგრეთვე მამაცოვი და ყოფიანოვი, მაგრამ ნამდვილად არ მახსოვს. ჩვენ იქ შევხვდით მოლა ჯამანას და მის ერთ ამხანაგს. ჩემი ძმა დიდხანს ესაუბრა მათ. ბოლოს მოვიდა ჩვენთან და გვითხრა, რომ კაცი, რომელიც ჯამანას ახლდა, ალექს. ბატონიშვილის მიერ გაგზავნილი ყოფილა ყაჯიმოვლასთან, რომ ეს გაგზავნილი ეხლა ბრუნდება. ბატონიშვილთან და მიაქვს ცნობა რომ ყაჯიმოვლას ჰპირდება დახმარებას, თუ კი ბატონიშვილი მასთან მივაო. მე ექვი შეშვარა, რომ ამ შემთხვევაში ჩემი ძმა მოტყუებული იყო ჯამანას მიერ და მისი ამხანაგი არ ყოფილა ყაჯიმოვლასთან გაგზავნილი კაცი, მათ უნდოდათ მხოლოდ ჩემი ძმისგან საჩუქარი მიეღოთ. ჩემს ძმას უნდოდა კიდევ ერთი წერილის გაგზავნა ბატონიშვილთან, მაგრამ არ ვიცი ამ გამოგზავნილი კაცის საშუალებით თუ მოლა ჯამანას საშუალებით; ის კი მახსოვს, აქებინოს რუსულ ტანისამოსიანი კაცი (რაწმაცხეზე სწერდა) რომელიც რუსეთის საელჩოში მსახურობს და რომელიც უამბობს შეთქმულების შესახებ ყველაფერს დაწერილებით.

1831 წ. გ. დ. მე ერისთავმა მაჩვენა კახეთიდან მოტანილი აქტი, რომელიც შეიცავდა ფიცს ნეგობრობის გაუტეხელობაზე ეს აქტი მას მიღებული ჰქონდა ბერ კიკნაძისაგან, რომელიც მონასტერში ცხოვრობს კახეთში. გ. ერისთავმა აქტი წამიკითხა, მაგრამ ბოლომდის არ წაუკითხავს, ამიტომ დანაშაულებით არ ვიცი არც შინაარსი და არც ფიცი, რომელსაც ის შეიცავდა.

„სლედსტვენის კომისიასა შინა

წარსრულსა წელსა სოვეტნიკმა ორბელიანოვმა დაიწყო მე აქ აღრევაზედ ლაპარაკი და სხვათა ორთა რომელთაც აქ არათერის თანახმა არა ჰქონდათ რა და არც არაეინ იცნობდენ მათ და როგორც მახსოვს ეხლა ისინი იყენენ რალაზედაც შეწუხებულნი ერთი თეიმურაზ ამილახვაროვი და მეორე პორუჩიკი ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანოვი გარდა სოვეტნიკის ალექსანდრე ორბელიანოვისა; თუმცა იმან მითხრა ამ საქმეში არიან მოწადინებულნი ლენერალ - მაიორი ჭავჭავაძე და რადგანაც არის ამის მეგობარი ლუბერნატორი ზავილეისკისაც მაიორი ლუარსაბ ორბელიანოვი და მამუკ ორბელიანოვი, იმ დროს მე ამას არ დაუჯერე და რადგანაც არის ჩემი მომნათლავი ჭავჭავაძე იმისგან მე გაძრახ ცდილობდორომ შემეტყო რამ ვითარცა მახლობელსა მაგრამ ვერა რა შევიტყევი ამისგან საგანზედ შემდგომ გამოცელისა ზავილევისკისა ორსკვირას ჩემს ოთახში იდგა ალექსანდრე ჭავჭავაძე ბევრჯერ მართოდ ერთად დავშოთილუართ მაგრამ, არათრისთანა მისგან წინააღმდეგ მართებლობაზედა არა ულაპარაკნია რა და ეხლა უმეტესად დავამტკიცე რომ სოვეტნიკი ორბელიანოვი მელაპარაკებოდა მე მხოლოდ გამოსაცდელად ჩემსა და რადგანაც იციან უფროსთა კაცთა მეც უფრო ვეთანხმები. ლუარსაბ და მამუკა ორბელიანოვი მე მერიდებოდნენ და არც ჰქონდათ ჩემთან ცნობა და არც ჩემსახლში სიარული ჩემთან. ეშინოდათ ჩემი გაცემისა როგორც ახლავხედავ და შემდეგ ვარშავის ალებისა არავის გაუხსენებია ჩემთან და მაშინ რომ არ გამოუტყხადე მმართველობას. მე მივიღე მხოლოდ სოვეტნიკის ორბელიანოვისაგან ლაპარაკი ჩემს გამოსაცდელად და რადგანაც ვალი მრავალი ჰქონდა იმის მიზეზითაც მეგონა და მის მონაწილე ვყოფილიყავ არა ესთხოვედი ჩემ განწყებებს ისპოლნიტელის ექსპედიციას.

ახლა რომ სოვეტნიკმა ორბელიანოვმა დაიწყო ჩემთან ამ წარსულის წელიწადის საქმე ვითარცა გამომიცხადებია ჩემს ჩვენებაში დავინახე რომ არ არის ტყუილი და ჰსწორედ აპირებს და ცდილობს რომ მოიპოვოს ვინმე მე მაშინ მახლობლად გაუმეგობრდი და გაძრახ ველაპარაკებოდი მის სასიამოვნოს ამბავს რომ ჩემთან აღარა დაეფარა რა, და თუ არ მეჩვენებინა მე ჩემი თავი მაგათთვის მაშინ მე არას შეიერყობდი დაწერალებით და კიდევ განმიშორებდნენ თავიდან—მაგრამ მე გაძრახ კიდევ ვპატივობდი სოვეტნიკს ორბელიანოვს თავის ძმებით კაპიტანს ჩოლაყაევს და

¹ მიღებულია 8 იანვარს, 1832 წ.

ელიზბარ ერისთავს სან ვასშამხედ და სან ჩაიხედ რადგანაც ყველა
 ამათ საქმის გარემოება უწყობდნენ რომ არა დაეფარათ რა თავიანთი
 სიღუმლო ჩემთან და არც არას მიფარავდნენ. რასაც მელაპარაკე-
 ბოდნენ როდესაც წავიდოდნენ მაშინათვე დაჯდებოდი რას თვე-
 ში და ან რომელს რიცხვში რას მელაპარაკებოდნენ ან აღრე რა
 ჰქონდათ დაწყობილება ამას ვნიშნავდი რომ არ დამაეიწყდეს და
 ვაცნობო ვითარცა ერთგულმა ხელმწიფე იმპერატორის ყმამ სადაც
 ჯერ იყოს და ამ ეამში მთავარ მართებელი იყო პახოლში და აქ
 ევრავის ვენდობოდი. თუმცა აქ იყო ღრაქდანსკი ლუბერნატორი
 და დაეიზიონის კომანდირი. პირველს ამიტომ არ გამოუცხადე რომ
 ამ ჩემს ჩვენებაში ურევია იმისთანა გვამნი რომ არის იმათი დიდი
 გულითადი მეგობარი და იმათგანისა იყო სიმამრი და ვშიშობდი
 რომ არ მიეცეო პასუხისმგებლობაში ვითარცა არა ერთ გზის ვარ
 მისგან უბედურად დაშთენილი. და თუ მათგანს შეეტყო ვისმე ჩე-
 მგან გაცემა უეჭველად მომკლავდა ვინმე მათგანი და მეორეს იმ-
 ტომ არ გამოუცხადე უფროსიერთა დაიარებოდა პახოლად ჯა
 ხან ავად იყო და იმ დროს ესე იგი ოკდონბრის თვეში დღე დღე-
 ზედ მოელოდნენ აქ ქუთაისში მთავარ მმართველსა და ამის მო-
 სელას მოუცადე. და მთავარ მმართველის მოსელამდის რასაც შე-
 ვიტყობდი მათგან ვნიშნავდი ასე რომ ბევრჯელ ვერ მომისწვრია
 ქალაქი ჩემის ოთახის კედელზედ მინიშავს რომ არ დამაეიწყ-
 დეს. როდესაც მობრძანდა კორპუსის კომანდირი მგ ეადმოვიდე
 ერთულად ჯერ და მას უკან როგორც იყო ვესთარგმე რუნულად-
 მე არა ერთხელ შემეტყო მახლობლობა მთავარმმართველისადმი და
 სიმართლისა არა დაფარვა კორპუსის შტაბის ნაჩაღნიკის თანმდე-
 ბობის აღმასრულებელისა ლენერალი მაიორის კავალერიის ვალხოვ-
 ხეის მიველ და მიუტანე თ. ს. დეკემბერსა დაწერილებით დაწერი-
 ლი ვითარცა ზემორე მომხსენებია ბოროტგანზრახულებათ ზოგთა
 აქაურ გვართა მიერ და მივართვი და ესთხოვე მიართვას კორპუ-
 სის კომანდირსა და ესეცა რადგანაც არის ძმა ჩემი დიდის ადგი-
 ლის მქონე და ეცდება ყოვლის შეძლებით ამ საქმის გამო რომ მე
 ვიქნა დასჯილ უმეტესად ამიტომ რომ გამოვაცხადე სიმამრი მისი.
 იყოს ამ საქმეში ჩემი სიმართლით მომხმარებელ.

მე მოიმედე მართლმსაჯულებისა ამა კომისიასა რომ არა დაუ-
 რევებს ერთგულებასა ჩემსა ხელმწიფე იმპერატორისადმი და
 ესთხოვე იმასაცა ადრინდელი გასვლა ჩემი გრანიცისა მოითხოოს
 ამა კომისიამან და უქაზიც უმართებელის სენატიხა ჩემი განთავი-
 სუფლებისა ისპოლნიტელნის ექსპედიციოდამ, სადაცა ცხადად სჩანს

ჩემის ძმის ჩემთვის უბედურებაი. თუ რა მიზეზმა შემაძთხვია მე. შემთხვევასა შინა სძლევს ჩემს უბედურს მდგომარეობას ძმა ჩემი. მე მაგისგან ესრეთ ვიყავე წვევიწრებული არა ერთხელ შოვინდონე თავის ჩემისა სიკვდილია რადგანაც მისგან მქონდა სამართალი გარდა მაგის კეთლმდგომთ გეართა მიერ და უკეთუ ჩემის ძმის ჩემთან დახშული და ამისთანაჲ წეწუხება ჩენის ძმისა უწყის ტფილისძა კეთილი ცხოვრება ჰსცოდნოდათ ამ ბოროტგანმძრახველთ კაცთ ვერას დროს ვერ გამიბედავდნენ ამისთანას მართებლობის წინააღმდეგ საქმესა ამიტომ რომ ჩემი ძმა არის დიდი ადგილში და მე დაუყოვნებლივ უნდა მეთქვა მისთვის ვითარცა ძმასა და რადგანაც ისინიც ხედავდნენ ჩემის ძმისაგან ჩემს ცხადად უსამართლოდ მოქცევასა ამის მიზეზით მიბედავდნენ (ამ კაცს თავი სასიკვდილოთ გადაუღებია თავის ძმისგან რასაკვირველია გვეთანხმებო).

აჲ მე აქ შეპყრობილი სასტიკად ყოველთვის ჰსცდილობს ჩემი ძმა ვითარცა თითონ ეგრეც სხვათაგანაც ილაპარაკონ რაიმე ჩემზედ ბოროტი დ თუ რაიმე შემთხვევია ისიც ამისგან და შევიძლიან რაცა ადგილი არს დაეამტვიცო ცხადად მაგისგან ჩემი უსამართლოდ მოქცევა და მაგის ბოროტ მოქმედებანი. მე ესთხოვე ამა კომისიასა შემდგომად გამოძიებისა ამის არა დაეშთე საქართველოსა შინა ანუ საცა დავწთე აქ ვიყო ყრაულით. მაგათ მრავალჯერ უთქვამთ უკეთუ ვინმე გავცემს ანდერძით დაუღებთ ჩვენ შვილებს თუ ჩვენ არ მოვესწართ იმათ მოკლან ის განცემი. და ამის გარდა მრავალთ მათ შინ მსახურთა იცოდნენ ეს აზრი და ესეც მე ვერიე მათთან, ჩემთან შეპყრობილთ სუყველას აქვს ნუგეში თავის სახლისაგან და არა თუ მე მქონდეს ჩემი სახლისაგან რადგანაც ჩემი ძმა არის ჭფროსი სახლში არა მყავს მე ნამა და დედა არამეო უშლის ჩემს მონთესავეთაცა და მეგობართა რომ გამომიგზავნონ რაიმე ანუ წიგნი ამ შემთხვევაში დროს გატარებისათვის და თუ ვინმე ნათგანმა გაბედა აღარ შეუძლიათ დაინახონ ჩემის ძმის სახე და რასაკვირველია ყველა მოერიდება განრისხებასა უფალის საქართველოს ლუბერნატორისასა და არა ერთმა ჩემმა უბედურებამ გამომაცდევინა მე ეს. და თუ სახელმწიფო არ მქონოდა ამ შეპყრობილებაში საზრდო უნდა მომკედარიყავე ნშიერი. და ვთხოვე ამა კომისიასა ჩემი რეს მოხსენება იყოს სხვას ჩემს მოხსენებასთან შეერთებული).

1) ჩენება ხელმოუწერავია.

„კომისასა წინა.

წარსულს 1831-სა წელსა აგვისტოს თვეში მოვიდა ჩვენს სოფელში პრაპორშჩიკი თ. გიორგი ერისთოვი და დადგა თეიმურაზ ამილახვაროვთან, იმ დღესვე საღამოზედ ესთხოვე მას ჩაიზედ და მაშინ გამოჰყვა მას ხსენებული თეიმურაზ; როდესაც დაველიეთ ჩაისახლში, მაშინ თეიმურაზმა დაიწყო ლაპარაკი, რომ პოლშაში ბუნტიო და რუსის ჯარი მისულა და ომი აქვსთ ერთმანეთთანაო; მერე გიორგიმ სთქვა რომ ღმერთმა ნუ ქნას აქაც მოხდეს ბუნტიო, ქვეყანა აირევო; მას უკან მე უთხარ იმათ, რომ მამაძალი პოლიაკები რას უზმენ ხელმწიფესა, როდესაც ამან სძლია და დაამარცხა სონთქარი და ყაენი, კარგია ნურას ლაპარაკობთ, თქვენ გიყებო ხომ არა ხართ. შემდგომ ანისა მე შეველ შინ სახლში და როდესაც გამოველ მე. მაშინ კიდევ წავიდნენ თავიანთ სადგომში.

რადგან თავადმა ბარძიმ ამილახვაროვმა წერა არ იცოდა, იმის თხოვნით ხელს ვაწერ პოლკოვნიკი სუმბათოვი.

ბარძიმ ამილახვარის ჩვენება (IV, 522).

„ათას რვას ოცდა თორმეტსა არ მახსოვს რომელს თვესა და რიცხვნი შევედი ალექსანდრე ვახტანგის ძეს ორბელიანოვთან მართალია ახლა მომაგონდა, და მითხრა ალექსანდრემ ბატონიშვილის ალექსანდრეს წიგნი მომივიდარო რადგანაც მე იმის ხელწერილს ვერ ვცნობდი და არც მენახა ჩემ დღეში ამოიღო და მიჩვენა ერთი პატარა ლურჯ ქალაღზე დაწერილი ბარათი და წაეკითხე და მე ასე მახსოვს ჩემის ხსოვით რომ ასე ეწერა საქართველოს ველარ ვენდობიო მე მეგონა ჩემს ფიქრში რომ იქნება გაკეთებული იყო და ეს ბარათი ისევე ალექსანდრეს მივეც დავესხედით და შეხუმრობდით ამ ხუმრობაში თადია ჩოლაყაევი შემოვიდა და ამოიღო ალექსანდრემ ის ბარათი და უჩვენა თადია ჩოლაყაევი ამ ხელწერილს იცნოფო თადიამ თქვა ვერ ვიცნოფო რადგანაც ვერ ვიცნობდი ბატონიშვილის წიგნსა ამისათვის უთხარ თადიას ბატონიშვილის წიგნი მოსვლია ამას და ის არის მეთქი და შენ უფრო იცნობ ამას ხელსა მაშინ წაიკითხა თადიამ და რომ წაიკითხა ესე თქვა ამისთანა ბარათებისა არა ვიცირა იქნებ აქ იყო გაკეთებული და ის ბარათი ისევე ალექსანდრეს ვახტანგის ძეს მისცა ავდექით გამოვედით და ჩვენ-ჩვენს საქმეზე წავედით და მის მეთი არა მახსოვს რა და ერთი თათარიც მაჩვენა ალექსანდრემ რომ ეს იყო ბატონიშვილთანაო და არ ვიცი მართლა იყო ის თათარი თუ არა მე თათრული არ ვიცოდი და იმან ქართული და ესეც ასე მახსოვს.

რომელიც უჩვენებიათ ამ კომისიისათვის როდესაც ვყოფილ-
ვართ ალექსანდრე ვახტანგის ძის ორბელიანოვის სახლში ბევრჯელ
ყოფილვართ ჩოლაყაევი მე გიორგი ჩემი ძმა და ელიზბარ ერის-
თოვი და მაშინ ვითომც ელიზბარს ერისთოვს და გიორგი ჩემს ძმას
ელაპარაკნოთ, რომ ოქროპირს ბატონიშვილს და ზავილეიკას
მწერ-მოწერა ქონდეთო ანგლიაში და ფრანციაში მე არც განუო-
ნია და არც ვიცი და თუ ილაპარაკეს სადმე არავეიცირა მკითხავსმე
კომისია ათას რვას ოცდა თერთმეტნი არ მახსოვს რომელს რიცხ-
ვში და მგონია დეკემბრის თვეში იყო და მე არ მახსოვს შინილამ
ქართლში მივდიოდი თუ ქართლიდამ შინ მივდიოდი მართალია ქა-
ლას რომ მოვედი დამილამდა და შევედი ჩემს ბიძაშვლთან ტასია-
სთან რომელიც ყავს ბარძიშის შვილს გივს¹⁾ და მაშინ იქ იყვნენ
ლევან ჩემი ბიძაშვილი დავით ჯორჯაძე და რაფიელიშვილი და-
ვითი ერისთოვი რომელსაც ცოლშვილი იქა ყავს თავის მოყვარეში
და ამ საგანზე არ მახსოვს რომ ჩვენ გველაპარაკნოს რამე ავლექ
შეორე დღეს და წამოვედი ამ საქმემ ასე განვლო.

პრაპურნიჩი თ. ბიძინა ერისთოვი“.

იანერის იბ. ჩყლგ.

ფილაღელფოს კიკნაძის ჩვენება (IV, 549-551).

„კომისისა იგინა:

1. წარსრულს 1832-ს წელს იენისნი მიგვიწოდეს რა ჩვენ
ახმეტაში კნიაზ ჩოლაყაევათა ძმანი მონასტრისანი სხვათა თანა სა-
მღვდელოთა აღსასრულებლად სამღობოსა ლიტურდიისა და მო-
სახსენებლად სულისა გარდაცვალებულისა ძმისა მათისა გრიგო-
ლისსა, მუნ ვიხილე მე სხვათა შორის მიწოდებულთ თავადთა კნი-
აზი გიორგი ერისთოვი დავითის ძე, რომელისაცა არა მქონდეს მე
უწინარესი ცნობა არცა სმენით და არცა ხილვით, მან იწყო ჩემთან
პატრესაცემითა მახლობელ ქცევა განაგრძელებდა ჩემთან საუბარს
ფილოსოფიურთა და ლეთის მეტყველურთა ნივთთათვის, მე ვიხი-
ლე მის შორის სული ვითარცა მოხალისე ყოვლისა სწავლისა, და
აქვნდა კეთილყურადლება, შეენიშნე რა მის შორის ვითარცა კე-
თილი ზნეობა მეცა განუგრძელე მას კეთილი დარიგება რაიცა სა-
ჭირო იყო ყმაწვილისა კაცისა ამ დროში, გარნა უპირველესი საგანი
ჩემგან იმისის დაროგებისა იყო სიყვარული ლეთისა ერთგულება
როსიულდა მთაერობისა, სიუყვარული კაცთა და წმინდათ დაცვა

1) ამილახვარი.

თავისა თვისისა. შემდგომ ორისა ლამისა, და ერთისა დღისა წამო-
ველ შინ და გამოძევა თან, და გზასა ზედა შემოიღო ლაპარაკი, და
განსჯა სიყვარულისათვის სამღთოისა და მეგობრობისათვის, და
განგრძელებასა შინა ამის საუბრისასა განმიცხადა რომ ჩვენს რავედ-
ნთამე გვაძთა გვაქესო ერთსულა სიუყვარული, ყოველთვის ვცდ-
ლობთ რომ ყოველდღე შევიმატოთო კეთილი მეგობარი, და გვინ-
დაო რომ გვექონდესო იმისთანა რაიმე კავშირი რომლითაც ჩვენ
სიუყვდილამდე არ შეგვეძლოსო ერთმანეთის მოწორება, გარნა
გვამნი იგი არა მითხრა, მოვაწიეთ რა სოფელს ქისტაურს რომე-
ლიც არის გზაზე, მიგვიწოდეს კნიაზ ერისთოვთა, და მუნ იყვ არ-
ხიმანდრიტი სოფრონოს, იმის მიზეზით იმ ლამესაც იქ დაერჩით.
იმ ლამეს კვალად განმიცხადა მე რომელ ჩვენ გვსურსო რომელ შე-
ვადგინოთ ამისთანა საზოგადოება რომ ჩვენში ყველანი მხოლოდ
ცდილობდნენო განათლებისათვის სწავლისათვის თავის დაცვისა.
თვის კეთილ ზნეობასა ზედა, და სიყვარულისათვის ღვთისა და
სხვა არასა, გარნა არა გვაქესო რაიმე საფუძველი ანუ კანონი რა-
გორ უნდა ვიყვენეთო, მან განაღვიძა ჩემს შორის აზრი რომ მე
აღუთქვი მას შეთხზვად ამისთანას აქტისა, მეორეს დილაზე მე
წამოველ მონასტერში, და იგი დაშთა მუნ, მაშინვე მართლის გუ-
ლით კიდევ უთხარ არხიმანდრიტს რომ ამათ ქონიათ ამისთანა სა-
ზოგადოება, რომელიც მხოლოდ არიან მცდელნი განათლებისა-
თვის, და კეთილისა საქმისა, და მანაც მოიწონა.

2 შემდგომ აღთქმისამებრ ჩემისა კნიაზ გიორგი ერისთოვ-
თან ვიწყე ფიქრად, ვითარმე იყო საჭიროდ დადებად წესნი და-
ცვისათვის კეთილზნეობისა, დაცვისათვის სარწმუნოებისა და და-
ცვისათვის ხელმწიფის ერთგულებისა, დაუწერე მე იგი კანონები,
რათცა არს სიტყვა ღვთისა, რაიცა—თვის ეყვის აღსრულებასა სა-
მღთოისა სჯულისასა და ვუწოდე მას აქტი რათა ამით სახელითა
უმეტეს ეხალისნთ წმინდათ ქცევა ყოფა, მას შინა შეცულ იყო ესე-
ნი პირველად რათა ყოველი თითოეული ყოფილიყო ყოველთვის
პირდაუფერებელად შემწე სარწმუნოებისა რასაცა ასწავებს ჩვენი
ბერძენთ ეკლესია, და ყოველივე სწამებოდათ მტკიცედ, შემდეგ რა-
თა ყოფილიყვნენ ყველანი მტკიცედ მრწმუნებულნი რომელ ზემ-
წიფენი ღვთისა მიერ განწესებულ არიან, და ყოფილიყვნენ და
ვიდრე სიუყვდილამდე ყოველის ერთგულებით აღმასრულებელნი
ყოველისა ბაძნებისანი რასაცა უბრძანებდა მათ მთავრობა, და რათ-
განაც კანონი აქტისა იყო ძიება ურთიერთისა ბედნიერებისა ამის
გამოუნდა სწამებოდათ მათ რომელ ყოველად უპირველესი წევრი

იმის აქტისა არს თვით ხემწიფე ვინათგან იგი ყოველად უმაღლესად ეძიებს ბედნიერებასა და ყოველასა კეთილსა საზოგადოებისადასა, შესამედ რათა ყოფილიყენენ წმინდისა და უბიწოისა სიყვარულითა ურთიერთისა ერთგულად მყვარებულნი, რათა თითოეულსა ქონოდა თავი თავისი არა თავისა თვისისათვის არამედ ღვთისათვის და სარწმუნოებისა მეორედ მორჩილებისათვის ერთმთაერისა. და შესამედ წემწეობისათვის ურთიერთისა, და რათგან ყოველთვის საჭირო არს ყოველთა კაცთა დამტკიცება კეთილზნობასა ზედა ამისათვის დაედე მუნ რანდენიმე მუხლნი, სხვანი, რომლისაცა საშუალებითა მეგულებოდა მე დაპყრობად. იგინი კეთილისა ქცევასა ღვთის და ხემწიფის სიუყვარულისა ზედა, უკეთუ ვინმე გარდახდებოდა, და იქმოდა უწესოსა რასმე იღუმალ რათა მოსულიყო ჩემ ცნობადმდე, ხოლო მაშინ რათა გამემართა მე იგი რომელისამე სულიერისა დარჩევებითა ანუ სხვათა საშუალებითა: მას შინა შეკუთლიყო რომელ ნიშნავს აქტი კეთილ მოქმედებით განსხვავებულსა საზოგადოებასა:

3. ვუწოდე მა მას საიდუმლო ამისათვის რათა მას ქონოდა უმეტესი განმალვიძებელი ძალი უკე თუ არა საიდუმლო გამოცხადებულისა არავინ არ ისურვებდა, რათა უმეტესად ხსოვებოდათ მათ რომელ იგინი არიან იმისთანანი ოდეს ეხილეთ ვინმე სხვა ზნემოშლილნი და ცუდად ნქცევი. კაცი არა მიებადა არამედ ყოველთვის გულში ქონოდათ მათ საიდუმლოდ რომელ იგინი არიან უმეტეს შეკრულნი და დაფიცებულნი ამით საიდუმლოებითა და აქტითა ყოველისა კეთილისა საქმისა მოქმედებად. და კვალად რათა დაცულ იყენენ იგინი რომელთამე ბოროტთა კაცთაგანთა უნებულად.

4 შემდგომ სამის კვირისა ამოარა მონასტერში გიორგი ერისთავმა და მომთხოვა მე იგი თხუზულბეა, რომელიცა მივეცი მას. არ დაუგვიანია უმეტეს სამისა მინუტისა, და არც წაუკითხავს იქ მაგრამ დავარიგე დიდის ვედრებით, რათა ყოველი მოქმედება მათი ყოფილიყო თანახმა სამღთოსისა შტნებისკ და საამოვნო მთავრობისა, გარდა იმისა, ჩემ მიერ არცა სიტყვით და არცა წერილით არავისათვის მიმხცია არც შემიტყობინებდა ვისთვის მე სხვისთვის და არც მიხილავს შემდგომ გიორგი ერისთავი.

5 რუსეთში მივსწერე უწინარეს სამის წლისა ორი წიგნი ცარევიჩს მიხეილს ერთი რომ ფეხის მოტება მისი გავეგონე და ეოკითხე ვითარება და სხვა არა რა მეორეში მივსწერე რათა დაებატენებანა მოსკოვში კარგი მხატვრისათვის ერთი ფერისცვალებას

ნატი და შეეკედინებინა ვერცხლით და რაც დაიხარჯებოდა მოეწერა ჩემთან რომ მიმერთმევეინა და სხვა არაა. მესამე წიგნი მიესწერე ნიჟეგოროდის კნიაზ იაგორ ალექსანდრევიჩის სამძიმარი შვილის სიკვდილისა, მეოთხე წიგნი მიესწერე კიღენ ნინო დედოფალს დადიანისას ეარონეეს რომ მე მსურდა რაედენსამე ხანს რუსეთის მონასტერში ყოფნა უმეტესისა რუსულის ენის სწავლისათვის და ესთხოვე რომ ეთხოვა ჩემი თავი ექზარხოსისათვის ესე მირჩია მე როსტომ იოსელიანმა და იმას მივეც არ ვიცი გაგზავნა თუ არა; საქართველოში არ მიყვარს მიწერ-მოწერა არაეისთანა, და თუმცა მინიწერავს ვისთვისმე ლიტონი ბარათი საქიროსა საქმისათვის შესაძლო არს გარდა ყოველივე არ მახსოვს თუ რომელი სად.

6 გიორგი დავითიჩს ერისთოვს მოეწერა ერთხელ ჩემთან, და მას შინა ეწერა ალექსანდრე ორბელიანოვის შეერთება თავის აკტუმი, და მეც მიესწერე პასუხი რომ არ აჩქარებულოყო ცოტანი ყოფილიყვენ და კეთილნი, კიღენ ეწერა ჯარში მიედღეარო და მეც ურჩიე კარგი საქმე არის მეთქი, ოდესაც მოვიდა ჯარიდამ მას ამოუწერია მე მიეწერე და მრულოცე მშვიდობით მოსვლა და გაბარჯეება. და მგონია რომ მოეწერა იგივე ადრინდელ წიგნში ესე რომ ფოჩტით წიგნს ნუ გამომიგზავნიო რომელიც კიღეც გამიკვირდა.

7 ქართულის წერის ანბანი შევადგინე ისევე 1820—ს წელში, ესრეთ რომელ უჩიტელი ჩემი მასწავლებელი ჩემდა ღრამატიკისა, ყოველთვის იტყოდა ხოლემ რომ ქართული მხედრული ასო არისო ანელი საწერი, და ცუდი აქესო ნაკვეთი, ჩვენ შაგირდობაში ეაკვეთებდითო და კიღეც მიჩვენა შავი, მაგრამ ვერ მივეციო გულს მოდგინებოაო. ესე ყოველთვის მახსოვდა, შემდგომ გაეშინჯე ბერძნული ლათინური და რუსული, რომ ყოველს ასოს მხედრულს და ეკლესიურს აქესთ ერთმანეთის მსგავსება და არის ერთი მგონი: დამ გადაღებული მიმსგავსებისამებრ მათისა მეცა შევადგინე ეკლესიურის და მხედრულის ასოსაგან, რომელიც იწერებრის ადვილად და აქეს ნაკეთნი მსგავსი რუსულისა და ლათინურისა, და ეს არ მომიგონია მე საიდუმლოსა რისათვის მე არამედ ვიცოდი მე უმეტეს ათისა წლისა, რომელიც ანგეარი ნაწერი ქადაგების ტექსტებით დარჩა კიღეც ნიჟელოროდსკის ლუბერნსკის უპრავლენია ში სხვათა ქალაქთა თანა, ესე შევადგინე მე უმეტეს განათლებულთა ქართულისა, და რათგანაც საქართველოში არაეინ არის ბევრი მსურველი ქართულის ენის წარმატებისა მეც დავიწყებული მქონდა, მაგრამ მახსოვს რომ მივეცი კიღეც ერთ სკოლის შაგირდს

ევგონებ ივანე აფხაზოვის უმცროს შვილს ისევე 1823-ს წელში. არ ვიცი ისწავლა ვინმემ თუ არა, შემდგომ აღარ მომგონებია რომ მესწავლებინა ან მიმეცა ეისტისმე, მხოლოდ რომ პირველსავე ნახვანი პირველს ღამეს მანამ მე გიორგი ერისთავი განმიცხადებდა მეგობრობას ჩამოაგდო ლაპარაკი ქართულის წერაზე, ვაშინ ნამაგონდა და უჩვენე ის წერა დიდათ მოეწონა და მთხოვა ანაბანა დაუწერე და მეორეს დღეს თავადებთან ესწერლით და ხედავდნენ სხენიც, შემდგომ ამ წარსულის წლის ნოემბრის თვეში ვიყავ ალავერდის სობოროში იქაც რალატაზე მომაგონდა და ეაჩვენე არხიმანდრიტს სოფრონს და მღვდელს დიონოსის თუ წაიკითხავეთ შეთქი დაეწერე ორი სამი ლექსი და ერთის ნახვით წაიკითხეს კიდევ რადგანაც ძალიან მსგავსი არის ხუტურისა.

სადღუმლოსა რისათვის მე არ მომიგონია და არც არავისთვის საიდუმლო რაიმე მიმიწერია, გარდა გიორგის სახალისოთ ის ორა წიგნი კი ამ ასოთი მივსწერე, და ისიც ამ ასოთი მწერდა: და ამ ასოთი არცარავისაგან მომსვლია გარდა გიორგისა წერილი რაიმე.

8 წინააღმდეგობისათვის პირის პირ რუსეთის მმართველობისა, და გაყრისათვის რუსთასა საქართველოსაგან რომელსაც კაზისია ესე მკითხავს მესრულებით არარაი მსმენიეს არცა წარმომიდგომიეს გულის ხმის ყოფასა შინა არაოდეს, და მხოლოდ განსაკუთრებულ მექმნა მე ესე ვითარი გაგონება და სატირლად ესე კათარი პაზრი უკეთუ ყოფილი ამა საქართველოსა შინა. რომელიცა აქომამდე არა ძალ მედვა გულის ხმის ყოფად, გარდა აწ რასაცა შევნიშნავ მე ამ ბოროტის ფიქრის გამოცხადებისა გამო რომელსამე ვვაძსაზედა, აღვიარებ:

იყო ერთი იერონონახი სახელად პორფირი იგი იყო დიდს ბანს ნამსახური პეტერბუხს ცარევიჩებთან შენდევ განწესდა ტუილისის ფერიცვალების მონასტერში, რომელიცა დროსა ხოლერისისა გარდაიცვალა ხოლერით, ჩვენ ორთავე კელია გვექონდა. ერთად და ვსცხოვრობდით ერთმანეთთან შეთვისებით, იგი ხშირად მეტყვოდა ხოლმე რომ შემდგომ მცირედისა ხანისა რუსნი აღარ იქნებიან საქართველოში, მე ამ სიტყვებს არც კი შევერაცხედი ღირსად გაგონებისა, შემდგომ ოდეს მე ვკითხე შენ როგორ იცი მეთქი იმან მომიგო შე ვიცი უთოოთაო, მე ვეტყვოდი ღმერთმან ნუ ჰყოს მეთქი და იგი წინააღმდეგობდა გარნა ჩვენი საუბარი ისევე დასცხრებოდა ხუმარ სიტყვაობით:

შემდგომ მთხოვა მე იმან შეთხზვად რაიმე დაცემისათვის საქართველოსა მე ფული ბევრი მაქვს და დაეაბეჭდინებო, მაიძულა

ბევრჯელ და შევთხზე დაცემისათვის საქართველოსა აღლილო-
 რიებ პოემა ტრადიციური, არა თუ აწინდელისათვის მდგომარეო-
 ბისა არამედ დროისათვის ოდეს მურყან ყრუმან სპარსეთისამან
 სრულებით მოაოხრა იგი, ხოლო აწინდელისათვის მდგომარეობის
 იყო მადლობა როსიულისა მფარველობისა, და ყვედრება ქართვე-
 ლთ საზოგადოებისა რომელ მათ არ უწყყიან გრძნობა ამისი, არამედ
 ზოლოდ ეძიებენ გემოთ მოყვარებასა, ესე იყო ორმოცი მუხლი,
 და ოდეს მივეც მას შავი და წარჩიოთხა გადმომიგდო და მითხრა
 მოშალეო ქება როსიისა მთავრობისაო, მე იგი არ მოეშალე და
 დაშთა შავი ესეე ჩემთან რომელრც ურევია უთოთ იმ-ქალაღდებში
 რომელიც ახლა ჩემის სენაიკიამ აკრიფეს, შემდგომ მითხრა კიდევ
 არ დამიტევა შესთხზეო ერთი რამე წონი სიყვარულისათვის მა-
 მულისა, და გამოცხადეო რომ როგორი უბედურება არის სხვა
 მფლობელობაწი ყოფაო, და მე ვიცოო კაცი რომელიც ჯილდოდ
 ფულს მოგცემსო, ნართლა ვიწყე თხზვა არა თუ იმის აზრისაებრ
 არამედ დაეამტკიცე აქსიომებრ რომ სიყვარული მამულის არს სი-
 ყვარული და ერთგულება ხემწიფისა და უნდა ცნობილ იყოს ყო-
 ველთინ, რომელ რაოდენ მცირედ მამული შეერთდების დადა
 სახელწიფოსა ეგეოდენ ბედნიერ არს მცირე ჭგი მამული რამე თუ
 აწა სარგებლობს დიდი მცირისაგან ეგოდენ რაოდენ სარგებლობს
 ნიკირეი დიდისაგან, ოდეს ნახა ესე დამიხია ზოგი და ზოგი დაშთა-
 ისეე, და იგიც ვგონებ არის იმავე ქალაღდებში. ევალად ერთხელ
 ვახლდით ოქროპირ ცარევიჩს აქ, ტფილისში მე და ის პორფირი
 სადილათ მხოლოდ სამნი ვისხედით სტოლზე, მიბრძანა ცარევიჩმა
 რას დაფიქრებულხარო, თუ ხარისხი გინდაო ილოცე რომ ბაგრა-
 ტიონი შეფედ იჯდესო, და მაშინვე არხიერად გაკურთხებთო, შე
 გავიციანე და მოვახსენე, ვერ მოგატყუებ რომ ჩემს ლოცვას მაგო-
 დენი ძალი ქონდეს რომ თქვენ შეფედ დაგსვათ მეთქი, არც ვით-
 ხოვ მაგას ლეთისაგან, და არც იქნება მეთქი. მხოლოდ დასრულდა
 ხუმრობაზე:

ხოლო დასასრულ ყოვლისა ამისა აღვიარებ მე წმინდითა
 სინიდისითა წინაშე ცისა და ქვეყანისა, გადავშლი გულსა ჩემსა,
 წინაშე უსამლოთაებისადმი დიდისა ხელმწიფისა და წინაშე უსაყვა-
 რელეესისა ამის მთავრობისა, რათამცა იხილონ მათ ყოველი ში-
 ნაგანი გულისა ჩემისა ვითარცა უწყის ლმერთმან, რომელ მე არაო-
 დეს არცა საქმით, არცა სიტყვით და არცა ფიქრის მოგონებით,
 არაოდეს მოსრულ არს გულსა ჩემსა წინააღმდეგი რაიმე მთავრო-
 ბისა და არცა შემძლებელ ვიყავ დაწმუნებად უკეთუ ესე შესაძ-

ლებელ იყო ვისგანმე მოგონებად კვალად საქართველოსა შინა. არამედ მე ყოველთვისაც ვიყავ მქადაგებელ და დამროგებელ ყოვლისა კაცისა. რათა ყოველთა ქონოდთ სიყვარული კეთილ მოქმედებისა ამის მთავრობისა. და თუცაღა გლახაკისაძებრ ხარისხისა ჩემისა სხვითა ვერა რაითა შემძლებელ ვიყავ განმოჩინება შნაგანისა აღნთებულისა სიყვარულისა ჩემისა რუსთადმი, გარნა ეიბილავ რა ოდესმე თვით უკანისკენელსა ერთსა სალდათსა დამბალი გული ჩემი აწარმოებს სიყვარულისა ცრემლითა რომელ მე გლახაკი დაფარულ ვარ მოწამებრივთა სისხლთა მათთა ქვეშე ბედნიერად.

ზემო აღნიშნულთა ამათ აღვიარებ ქეშმარიტებით ყოველთავე თვინიერ პირმოთნეობისა, არა ვითარცა კაცდანი, არამედ ვითარცა თვით მალლისა ღვთისადმი უკეთუ რაიმე მოქმედება ჩემი ჩემის ნებით ანუ ფიქრით, ანუ შეტყობით ქნილ იყოს წინააღმდეგად მთავრობისა, არა ვერაც თავსა ჩემსა ღირსად მოტევეებისა, ხოლო უკეთუ ნიუხვედრელობითა ჩემითა ზემოაღწერილთა ამათ შინა მოიპოების რიმე წინააღმდეგი კანონისა, ამაზე შეუქედრები მოწყალებასა, ღვათებრ დიდ სულისა სიყვარულისა ერთ მთავრისასა. რომლისაცა სახელისა მოგონება ესოდენ აბრწყინებებს გულსა ჩემსა ვითარცა სახელი თვით ქრისტეს ჩემისა იესოსი:

ყოვლად გლახაკი იერომონაზი ფილადელფოს“... \

1833-ს

იანვრის 12

•ლ. ორბელიანის ჩვენება (IV, 558):

„კომისიასა შინა.

კომისიის კითხვასა ზედა მოხსენება. ეხლახანს ავით რომ ვიყავ ფენის ტკივილითა, ერთ საღამო ეამზე ჩემთან იყვნენ ზიძინა, ელიზბარ და გიორგი ერისთავი, თადია ჩოლაყაევცი ჩემთან იყო. იმ ეამად დაიწყეს ლაპარაკი განთავისუფლებისა და მაშინ თადია ჩოლაყაევცი უმტკიცებდა ყოველთ და ამბობდა, არას ღროს არ შეიძლებაო ჩვენი განთავისუფლებაო, და ვერც დავიცამთ ჩვენს მამულსაო, შე მახსოვს, 1812-სა წელსა რუსნი როგორი მებრძოლნი არიანო, და ღმერთმა ნუ იხებოს მე მაგისთანა ფიქრი რომ ვიფიქროლო, ამის მეტი არამახსოვსრა, ამისათვის რომ ფენი დიდათ მტკიოდა, და სრცხე ძლიერა მქონდა, და არც ის მახსოვს ვინ დაიწყო ლაპარაკი პირველად და ამა ავადმყოფობისა გამო მე არ მახსოვს. რომ ზავილიეცკიზე ან ოქროპირ ბატონიშვილზე ლაპარაკი იყო თუ არა. მეორე კომისია რომ მკითხავს, ვითამც ჩემთან თადია ჩოლა-

ყოფისათვის შარშან ალექსანდრე ბატონიშვილის წიგნი ეჩვენებინა ბიძინა ერისთავს და ბიძინა ჩემზე ამბობს წას წიგნის ჩვენებისას მე ესე გარემოება სრულებით არ მახსოვს და არც ვიცი, და არც რა იმას ვგონებ რომ შარშან ეს აზრი სკოდნიყევს თაღია ჩოლაუაევს. როდესაც ბატონიშვილს ალექსანდრეს წიგნი რომ მოგვივიდა ლურჯ მცირეს ქალაღზედ იყო დაწერილი, და როდესაც წაეიკითხე. მაშინვე წმინდათ დაეხიე პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე „12-ს“ ინვარს. 1833-სა წელსა.

აღ. ორბელიანის ჩვენება ,IV, 585).

„კომისიასა შინა.

ერთხელ ყოფილი ლუბერნტორად ზავილეცი მოვიდა ესპოლნიტელის ექსპედიციაში, და მეფე ვახტანგის კანონი მოითხოვა, და სოვეტნიკებს გვითხრა თუმცა აქ უწინ მეფობა ყოფილა, მაგრამ აქ კანონის ძალით, სჩანს, რომ თავისუფლება ყოფილა აქ საქართველოშიო, მე გგონია სტაყის სოვეტნიკის ღავრიღენკოს დროს იყო ესე გარემოება, და სტაყის სოვეტნიკი რეზნიკოვიც ამ უამად იქ იყო, ეს კი აღარ მახსოვს გაზაფხული იყო თუ ზაფხული. იქნებოდა მეთერთეტე საათი, და საუცხოვო დღე იყო მეორე, მრავალჯერ გამოგონიან თ-ის იახე ფალავანდოვისაგან, როდესაც ზავილეცი უმცროსი ძმა ამასთან იდგა, ვითომც იმ ზავილეციის ძმან ეთქო იახესთვის რომ ჩემს ძმას პეტრ დემინოვიჩსაო პლანი ჰქონდაო, ოდესცა აქ აღრეულობა მოხდეს სიმაგრეები სადა და სად მოხდეს ქართველთათვისაო, ეს საქმე ვგონებ. ჩემს ამხანაგებსაც გაეგონოს როდისმე. პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი.“ 1833 წ. 13 იანვარს.

თეიმურაზ ამილახვარის ჩვენება (IV, 595).

„თუმცა ალექსანდრემ ორბელიანოვმან მითხრა რაც აზრი ქონდათ დაწყობილობისა, ის მივიჩნიე მე ხუმრობით და არა მართლად, იმას არა ერთხელ უთქვამს ჩენთვის მე ცოლშიელით აქ არ დაეღვებო რადგანაც ეს ასრე არის შაწუხებული იყო მე იმის ლაპარაკი არათ მივიღე, და რადგანაც ქეშმარბიტი ვერა ენახერა იმის ლაპარაკში იმიტონ ვერ მოვახსენე მართებლობასა. და რით დემეტრიკებინა, და იმ დროს როდესაც იახესთან ავედით მაშინ იახეს დაუქირა ხელი და პატარა ოთახნი შაიყენა და მე გამიშვა ზალაში და რას შევიტყობდი და არ დამისწრო ლაპარაკში; დაა-

მტკიცებლად ამისა არ გავგზავნიდი პახოდში ჩემს ძმას. რომელმაც სისხლი დანთხია ხელმწიფის ერთგულობისათვის, და მეორეც ჩემი ძმა ახალციხის აღებაში შესწირა თავი ერთგულობისათვის და მესამე ძმა ჩემი იყო სამხედროს სანსახურში და ისიც არი დაკრილი და მეც მიმსახურნია სპარსეთის ომებში და მიმიღია ხელმწიფის მოწყალება: ჩინი და ამის ნიშნადეღი რათ ვიქნებოდი ორგული და ან სად შექმნებოდა ადგილი: და ან რათ დაიხოცებოდნენ ერთგულობისათვის თავის ხელმწიფისათვის თუ ერთგულნი არ ეყოფილიყავით ჩემი ძმები და მოველოდით ყოველთვის ხელმწიფის მოწყალებასა ჩვენის ერთგულობისათვის; და ჩემთვის მიზეზი არა მოუციარა მართებლობასა და რომ მე იმითი ეყოფილიყავ წინა აღმდები: და ვისაც უთხარ ამისთვის ეგების იმათაც დამმტკიცებინათ--აღექსანდრემ ჩვენც გეითხრაო ეგების მაინ სწორე შეგეტყო რომელიცა ჩემთვის ეთქვა პოლშის აღრეულობისა დროს და მა. შინ გამომეცხადებინა ნთავარმართებელთან და თუ ჩემთან ნლობა ქონდათ ამ ზაფხულსაში თვე ვიყავ ქალაქში რატომ ვერავენ გამიბედა მაგრამ ჩემი ეშინოდათ გაგეცენსო და რას შეტყუდნენ: და მაშინ აღექსანდრემაც ამისთვის გამიბედა. მარტოცა შემამხედა და მითხრა ამ მიზეზით მითხრა მარტო თუ გამეცემსო რით დამმტკიცებსო მარტოკანი ვართო და ჩენი დაწერილობა არ იცისო მაგრამ რაკი აღექსანდრემ მითხრა ყოველთვის ეცდილობდი რომ სწორე შემეტყო მაგრამ ყველანი მიმაღაედნენ თუმცა ზოგიერთი თეადთაგანთა ქონდათ ლაპარაკი ჩემთან ყველას პოლშას აღრეულობაზე ძალიან ყავთო შეწუხებულნი რუსეთი ამაზედ მეტს არას იტყუდნენ და თავიანთ დაწყობილობას მიმაღაედნენ: და მე ვერას ვხედავდი აღშფოთებისასა რომ მაშინვე გამამეცხადებინა სადაც ჯერ იყო და მისთვის ვხედავ თავსა ჩემსა მართლიად და გავბედავ მოვასხენო ამა კამისიას. მიხედვისამებრ სინართლისა ჩემისა ქმნას ჯეროვანი განკარგულებები ამა კამისიას ეთხოვ უწინდელსა ჩემს კითხვებთან შეერთდეს ესეცა: თ. პრაპორშნიკი თეიმურაზ ამილახვაროვი⁽¹⁾).

ლევან ერისთავის ჩვენება (IV. 509-600).

„შარშან წინ საშობაოთ ზამთარში ბიძინა და მე ვიყავით დღეთს და მე ჩემსაქმეზედ ვიყავ და იქიდან რომ წამოვედით მე და ბიძინას ერთი გზა გვქონდა და ერთად წამოვედით გზაზე ცხენები-

1) მიღებულია კომისიაში იანვრის 14-ს 1833 წ.

ღან ჩანოვხტით და პიკებს ცხენები ევირათ და ჩვენ ერთად მოვ-
 დიოდით და მაშინ მითხრა ბიძინამ ნე არაფერი არ ვიციოდი ერთი
 საიდუმლო სიტყვა მაქვსო მე უთხარი რა არის მეთქი იმან მითხრა
 ძალიან საიდუმლო არისო მე უთხარ თუ მაგისთანა არისნუ მტყუვი
 მეთქი იმან მითხრა ჩვენ ბუნტს ვეპირებითო და ალექსანდრე ბა-
 ტონიშვილთან წიგნი არის გაგზავნილიო ამ საქმეზედაო და ის კი
 არ მიკითხავს ვინ გაგზავნა და არც იმან მითხრა მე უთხარ გიყური
 კკუა არის მთქი მღ რა შემოსილიან მეთქი იმან მითხრა ჩვენ სხვა-
 ნაირათ დავიჭერთ საქნესაო მე უთხარ მე არ ვიცი თქვენი ნება
 არის მეთქი ნე ჩემს სახლში წაველ და ის თავის სახლში დარჩა
 მასკვან გავიდა ბევრი დრო და მე და ჩემი სიძე ჯორჯიძე დაყოთ
 ზაფხულში მივედიოდით გერისთობას ქალას მივედით ბარძიმ ამი-
 ლახვარისას ჩაის ვსვამდით ბალკონზე და გიორგი დავითისძე ერის-
 თოვი მოვიდა ჩვენთან და ჩაი დალია თბვადისშვილებს ელაპარა-
 კებოდა მერე ჩემთან მოვიდა და მითხრა ბუნტს ვეპირებითო მე
 უთხარ ბიკო ჩვენ რა შეგვიძლიან მეთქი როგორ იქნება მეთქი იმან
 მითხრა მარტო ჩვენ ხომ არ ვიქნებითო პოლშაც ეჩხუბებაო მე
 უთხარ ბიკო ჩვენ რა შეგვიძლიან მეთქი როგორ იქნება მეთქი იმან
 ცი მეთქი გაბრუნდა და წავიდა და თავადიშვილებს დაუწყო ლაპა-
 რაკი ის კი არ ვიცი რას ელაპარაკებოდა არ მახსოვს სახელდობრივ
 რომელნი იყვნენ და რაც ნე მახსოვს ესენი იყვნენ ერთი თითონ
 გიორგი იყო დავითის ძე ერისთოვი ერთი თეიმურაზ ამელახვარო-
 ვი ერთი დავით ჯორჯიძე ერთი გივი ამილახვაროვი მას
 უკან გერისთობას¹⁾ წავედით და ჩემთვის აღარაგის არ უთქვამს.
 შარშან გერისთობას ბიძინამ მითხრა ლევან იმ საქმისას რას ვაპი-
 რებთო მე უთხარ ის საქმე არ შეიძლება მეთქი რაც გინდათ ქნით
 მეთქი გავიდა ხანი და სამი თვე იქნება ქალაქში ჩამოველ ბრიგა-
 დავიჭირე დედა ავათ მყავდა მინდოდა ჩამომეყვანა ბიძინა შექო-
 მეყარა სასამართლოებს ზენოლამ და მითხრა წამოდი ალექსანდრე
 ენახოთო წავედით გორგისთან ბიძინას ძმასთან შევედით და გიო-
 რჯიშ²⁾ მითხრა ალექსანდრე³⁾ ენახოთო შევედით და ენახეთ ალექ-
 სანდრემ მითხრა ჩვენ ბუნტს ვაპირებთო მე უთხარი მე რა მოვან-
 სენოთ მეთქი მასკვან მკითხა იმერეთში ნათესავეები გყავსო მე
 უთხარ მყავს მეთქი იქნება იმერეთმა იბუნტოსო და უთხარ არ ვი-
 ცი იბუნტებენ თუ არა მეთქი გაათავა ლაპარაკი და გამოველ მე-

1) დღეობა არბოში.

2) ერისთავი

3) ორბელიანი

სამეს დღეს შინ წაველ და აეთაყუდი დედა ჩამოვიყვანე ალარავის მასკევან ჩემთვის აღარა უთქვამს რა როდესაც მე ბრიკვა იმქონდა შინ და ალექსანდრემ ორბელიანოვმა მითხრა ის საქმე მაშინ ჩემი მიძე გივი ამილახვაროვი ჩამოვიდა აქ თავის საქმეზე და მე უთხარ ალექსანდრემ და ბიძინამ კიდევ განიმეორეს ის საქმე მეთქი და მითხრეს მეთქი არ ვიცი რას გადამიკიდებიან მეთქი იმან დამიშალა რა შენი საქმე არის მაგ საქმეში ვახვევაო მე უთხარ მართალია მეუბნებიან მაგრამ დმერთმა დამიფაროს ამ საქმეში ვარევა მეთქი და ამ გივმა ამილახვაროვმა ამით იცოდა ეს საქმე რომ როდესაც გიორგი დავითის ძემ ერისთოვმა დამიწყო ბარძიშის სახლში ლაპარაკი მაშინ ისიც ჩემთან ახლო იდგა ამ წარსულს ზაფხულში ვორის უეზღში ვიყავ და დუშეთის უეზღში მოსულიყო ბძანება და ჯარი მოეთხოვნათ და გამოვიდა ისპრაენიკის ბძანება უნდა წამოხვიდეთ წაველ დუშეთის უეზღში და ბიძინა და ხლიზბარ და დივანბეგი ზურაბ კობიევი და მე წამოვედით ჯარით ფოშტამდი და იქ ისპრაენიკი ბძანდებოდა და ჯარი ჩავიყვანეთ იქ ისპრაენიკმა უთხრა ელიზბარს და ბიძინას რომელსაც გნებავთ ჯარს გჰყვეთო იმათ უარი უთხრეს და მერმე მიბრძანა მე უთხარ მე ხელმწიფის სამსახურზედ უარი არ შემიძლიან მეთქი დიახ წაველ მეთქი მაშინ ჯარი ჩამაბარა და წამოვეყვე ჯარს და წამოველ როდესაც ნოვდიოდი ბიძინა შინ მიდიოდა და მე უთხარ მშვიდობით მეთქი იმანაც მითხრა მშვიდობითაო მაგრამ სანამდინ შენ მოხვალ მანამდი ჩვენ აქ მოვახდენთ ჩხუბსაო მე უთხარ მშვიდობით მე მივდივარ ხელმწიფის მსახურებად ჯარში და თქვენ რაც გინდა ქენათ მეთქი წამოვიყვანე ჯარი და ქალაქში ჩამოვიყვანე და საათ მიბრძნებ წავიდეთ მეთქი იმან ნიბრძანა მადლობა და ისეც დამოთხოვა შინ ჩემის უცოდინარობით ყმაწვილობით და მოუცლელობით ვერ მოვიფიქრე რომ გამომეცხადებინა მთავრობისათვის იმათი აღრინდელი ნალაპარაკევი. პრაპორჩიკი თავადი ლევან ერისთოვი“.

ზაქარია ციციშვილის ჩვენება (IV, 603).

ჩყლა წელსა თიბათვის თვენი არ მახსოვს რომელ დღეს შუადღის დროს მოვიდა ჩემთან გიორგი ერისთოვი და მთხოვა დღეს სადილათ სოვეტნიკმა ალექსანდრემ ორბელიანოვმა დაგპატიყვო მე პასუხათ მივეცი წუხელის ლუარსაბ თარხანოვი ჩამოვიდა ჩემთან დღას მეთქი იმას ვერ გაუშვებ მითხრა ეგეც თან წამოვიყვანე სთხოვა გიორგი დავითის ძემ ერისთოვმა ლუარსაბს და წამომყვა წავედით ერთად მივედით ბალში ალექსანდრე ორბელიანოვი თა-

ვის უნცროსი ძმით ელიზბარ ერისთავი, ალექსანდრე ორბელიანო-
ვი თავის ქუცროსი ძმით, ელიზბარ ერისთავი, ალექსანდრე ორბე-
ლიანოვი იოსებ მამაცოვი გიორგი ერისთავი მე და ლუარსაბ თა-
რხანოვი დაესხედით სადილი ექამეთ სადილს უკან კაკალს ქვეშ
დაესხედით ელიზბარ ერისთავმა მოყვა რუსები რომ ასე გვაწუხე-
ბენ რატომ არას ვიზრუნებთო ყმას გვართმევენ და მამულსაო ერ-
თი პირი შეეკრათო რამეო. მერე სოკენტნიკმა ალექსანდრემ ორბე-
ლიანმა სთქო მე კაცს ვიშოენიო ალექსანდრე ბატონიშვილთან გა-
ეგზავნიო შემწობას მოგვეცემსო ამ თქმის შემდეგ ადგა ლარსაბ.
თარხანოვი მითხრა წავიდეთო წამოვედით რომ პატარა
ადგილი გამოვიარეთ თარხანოვში დაუძახა ალექსანდრე გიორგის.
ძეს ორბელიანოვს უთხრა თუ ღმერთი გწანს ურჩიეო ელიზბარ ერის-
თოვსაო აღარ ილაპარაკოს მაგვარიო სწორეთ დასაბმელს ვიეს-
განსო ჩამოვედით მერე მითხრა მე ხომ ღმერთმა დამიფაროსო მა-
გათთან აღარ გავიარო და შენც გაფიცებ. ყოვლად შემძლებელ
ღმერთსა რომ შენც აღარ მიხვიდეთ ის დღე არის რომ მე იმათთან
აღარ გამივლია და აღარც რაიმე ვიცი იმათი მე მართებდა რომ
ნაშინევე მაღალ მთაურობასთან გამომეცხადებინა მაგრამ შევსცი-
ლომ ვერ გამოვაცხადე იმათი ლაპარაკი და იმ ბაღს შემდეგ თუ მე
იმათთან ლაპარაკი იმ საგანზედ მქონდა რამე აწერილი ან ერთად-
ყოფნა და ლაპარაკი მაშინ ვიქნები მღვთისაც და ხელმწიფის ორ-
გულნი.

პრაპორშჩიკი თ. ზაქარია ციციანოვი“.

იანვრის 14 დღესა

წყლგ წელსა.

ალექსანდრე ჰავკავაძის პირველი განმარტება (V, 627-630)

1833 წლის იანვრის 15 გამომეცხადა მე საგამომძიებლო კო-
მისიის მიერ ზოგიერთ იმ პირების ჩვენებები, რომლებიც მონაწი-
ლეობას იღებდნენ შეთქმულებაში საქართველოდან რუსების გა-
ძეების რომ ისახავდა მიზნად, და ან ჩვენებებში აღნიშნულია რომ
თითქოს მეც ვიღებდი ამ შეთქმულებაში მონაწილეობას; ამის შე-
სახებ მაქვს პატივი განვმარტო:

1-ლი. გვარდიის კაპიტან თ. ჩოლაყაევთან საუბარა მაიორ.
ო. ლუარსაბ ორბელიანოვის თანადასწრებით შემდეგში მდგომარეო.
ბდა: აღნიშნული თ. ჩოლაყაევი ჩემი ცოლის ბიძაშვილია, რომე-
ლიც მას დიდი ხანია არ ენახა, ჩვენი კახეთიდან დაბრუნების შემ-
დეგ ის აქ დაგვხვდა. მე არ შემეძლო არ გავეკვირებულიყავ, რომ
მან გაუშვა ორი კვირა და არ ინახულა თავისი და, მით უმეტეს მი-

ნდოდა მისი ნახვა, რომ მქონდა მანთან სადავო საქმე პირადად კახეთში მთების გამო, რის შესახებაც მინდოდა მას შინაურულად მოკრიგებოდი. ამასთანავე მესმოდა თ. ლ. ორბელიანოვისაგან, რომ თ. ჩოლაყაევს ჩემი ნახვა უნდოდა. ბოლოს მოვიდნენ ისინი ჩემთან საღამოს 7 საათზე, როდესაც ჩვენთან ჩამოდენივე კაცი იყო სტუმარი. თ. ელ. ერისთავიც იყო იმ საღამოს ჩემთან, მაგრამ არ მახსოვს, ამ თავადების მოსვლას დაესწრო თუ არა, თ. ჩოლაყაევსა და თ. ლ. ორბელიანოვს ვთხოვე შეესულიყაყით ცალკე ოთახში და ლუარსაბს ხუმრობით უთხარი ყოფილიყო ჩვენი შუამავალი. მე მას უთხარი ჩემი წინადადება საღამო მთების შესახებ, რაზედაც ის დამეთანხმა. მე რე ჩვენი საუბარი შეეხო იმ ბოროტმოქმედებს, რომლებიც მაზრებში ხდებდა; მე მას უმტკიცებდი, რომ ეს მთავრობას უნდა ეცნობოს მეთქი, რომ ამ საგანზე ბევრი სხვაც მყავს მომზადებული, რათა გუბერნიის წინამძღოლის საშუალებით ეაცნობოთ მთავარმართებელს ყველა ის გადასახადები, რომლებიც ხალხს მძიმე ტვირთად აწევბა, ვეუბნებოდი, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში შეიძლება მოველოდეთ დიდ უსიამოვნებას, რადგან, როგორც მე ვიცი, კახეთში ხალხი ძლიერ არის შევიწროებული გადასახადებითა და მოდარაჯეთა შენახვით, რის გამოც ვალებში იბრჩობიან, რომ ღმერთმა დაიფაროს კიდეც აჯანყებამდე რომ მიდგეს საქმე, რაც ძალიან საშიშია, რომ რუსეთს, რომელსაც, დღემდე ჩვენგან სრულებით არაგითარი სარგებლობა არა აქვს არ მოვებზრდეთ და არ მიგვატოვოს მეთქი, საქართველოს ეხლანდელი მდგომარეობა ყველასათვის ცხადია, რუსეთის დახმარების გარეშე, მისი მეზობლები მას აღგვიდნენ პირისაგან მიწისა. ამაზე თ. ჩოლაყაევმა მიპასუხა, რომ თუ კი უწინ არსებობდა საქართველო, ეხლა რატო ვეღარ შეიძლება თაგის დაკერასაო, უწინ უფრო მეტად იყო განათლებული, ვიდრე ეხლაო? მე უპასუხე ამ უკანასკნელ სიტყვებზე, რომ ჩვენი მეზობლების ძალები ეხლა ის აღარ არის, რაც წინად იყო და თვით საქართველოს მაშინდელი მდგომარეობა რომ ავილოთ, ვერც კი უწოდებ მას არსებობას. ამ სიტყვების შემდეგ ჩვენ გამოვედით ქვიდან, განუმეორე. რა ჩემი თხოვნა წინანდელ საქმეზე. ამის შემდეგ მე თ. ჩოლაყაევი აღარ მინახავს. მთელი ჩვენი საუბარი გაგრძელდა არა უმეტეს 5 ან 7 წუთისა. ამაზე უწინ კი ის იყო ჩვენთან ერთხელ სანახავად როგორც ეხლა მაგონდება.

2. ყოფ. სოვეტნიკ თ. აღ. ორბელიანოვს სრულებით არაფერი უთქვამს ჩემთვის არასოდეს არც საქართველოს მდგომარეობაზე, არც არაერთარ საერთო საქმეზე და მისი ჩვენება, რომ თითქოს მე

უთხარი მას, რათა მან წეასრულოს ხოლმე ლუარსაზის ბრძანება, ყოველად უსაფუძვლოა.

8. თ. ალ. ორბელიანოვს არასოდეს ალექსანდრე ბატონიშვილის შესახებ ჩემთვის არაფერი უთქვამს და არც არასოდეს მთავრობის საწინააღმდეგო განზრახვები გაუმხელია ჩემთვის.

4. ოქროპირ ბატონიშვილი რომ ტფილისში იყო, მე ერთხელ ვიყავი მასთან, მაგრამ არავითარი ურთიერთობა კი არა მქონია, რაც შეეხება მის მითითებას, რომ მე მათთვის წამებული ვარ, მას შეეძლო დაჰყრდნობოდა ჩემს ახალგაზრდობის სისულელეს, რადგან თექვსმეტი წლისა ვიყავი მაშინ და ბევრი მკიცხავდნენ, რომ მე არა ვარ ერთგული აქაური სამეფო სახლისა, რომლისაგანაც ჩენი გვარი დიდად დავალებულია. ასეთ შთაგონებათაგან მოხიბლულმა გადავწყვიტე გავყოლოდი ფარნავაზ ბატონიშვილს სპარსეთში ალექსანდრე ბატონიშვილთან; საბედნიეროდ გზაში დამიჭირეს და რუსეთში გამგზავნეს, განსვენებულმა ხელმწიფე იმპერატორმა შენიწყალა და მამა ჩემის დამსახურებათა საპატივსაცემოდ მიმცეს პირდაპირ კამერ-პაეად პაეთა კორპუსში, იქიდან გამომიშვეს გვარდიის პოდპორუჩიკად და იმ დროიდან მოკიდებული ამ წუთამდის სამსახური და ყოფაქცევა ჩემი, როგორც პატიოსანი ადამიანისა, ყოველთვის დამყარებული იყო რუსეთის ტახტისა და იმპერატორისთვის შეურყეველად თავდადებული ადამიანის სახელმწიფო მოკალეობაზე; ამ აღნიშნული გარემოების გარდა, არც ერთ ქართველ ბატონიშვილს ან სხვა ვისმე, სხვა არავითარი მიზეზი არ ჰქონდა მე რუსეთის მთავრობისადმი მტრულად განწყობილად წარმოვედგინე, იმ მთავრობისა, რომლის ერთგული ვარ არა მხოლოდ იმ წოდებითა და დიდებით, რომელიც მქონდა ბედნიერება დამემსახურებინა, არამედ ყველა ეს სიკეთე რომ მომაკლდეს, მაშინაც მისი ერთგული დაერჩები, რადგან ფიცი ამას ნავალებს.

5. თ. ლ. ორბელიანოვი ჯერ ისევ 1831 წელს მელაპარაკებოდა განცვიფრებით იმ წვეიწროებაზე, რომელსაც აქაური მეშა-მულენი განიცდიან, როგორც მაგ. თ. ერისთავთათვის მამულების ნაწილის ჩემორთმევა, თ. ორბელიანოვების ასეთივე ნაწილის სადავოდ გახდომა, რაზედაც ნე უპასუხე, რომ ბოროტმოქმედება ყველგან ხდება და რომ ის უნდა აღიკვეთოს მთავრობის საშუალებით. ამის მეტი მთავრობის შესახებ მას ჩემთვის არაფერი უთქვამს.

6. რაც შეეხება იერომონან ფილადელფოს კიკნაძეს, თუმცა ნე მასთან ნაცნობობა მქონდა, მაგრამ მისგან არა თუ რუსეთის მთავრობის საწინააღმდეგო არაფერი გამიგონია, არამედ მისი სიტყვე-

ბიდან მე ვასკენიდი, რომ ის რუსების დიდი მალმერთებელი იყო. ჰან მომიტანა სოფელში 1832 წლის გაზაფხულზე რანოდენამე რვეული, რომლებიც მე არ წამიკითხავს, იგი მათ ასტრონომიულ თარგმნებს უწოდებდა; ჩემგან წაიღო მან რამოდენიმე ლექსი გადასაწერად. საიღუმლო ნეგობრობის შესახებ აქტი კი არ წამიკითხავს და ეხლა პირველად მესმის იგი; არც მისი სხვა თხზულებები წამიკითხავს და არც ვიცი მოხსენებულის გარდა. ის ერთხელ უწინაც იყო ჩემთან სრულიად უსაქმო.

7. დაპატიმრებულთაგან მე არავისთან არ მილაპარაკნია: პრაპორშჩ. თ. დიმიტრი ორბელიანოვი ამა იანერის 13-ს იყო ჩემთან თავისი ცოლით და თქვა, რომ მთავარმართებელი ეკითხებოდა მას რამოდენიმეჯერ, რომ უთხრას მას, თუ რამე იცის ზემოაღნიშნულ განზრახვლებაზე, მაგრამ მას უთქვამს, რომ არაფერი იცის. ამის გარდა მე მისგან ამ საქმეზე არასოდეს არაფერი გამიგონია.

8. პრაპ. გიორგი დავითის ძე ერისთოვი უკმაყოფილო მიამბობდა, რომ თითქოს მისი ბიძა თ. გიორგი იასეს ძე ერისთოვი ეკითხებოდა მთავარ მართებელს, მას ხომ არ გაუცრა დაპატიმრებულნი და რომ ამის გამო გენერალმა მოსთხოვა ნას ეთქვა ყველაფერი, რაც ამ საქმეზე იცოდა, და რომ მან ფიცით დაარწმუნა გენერალი, რომ არაფერი იცის. ამის მეტი მას ჩემთვის არაფერი უთქვამს დაპატიმრებულ თაყაღებზე, თუ როგორ გაბედეს მათ მთავრობის წინააღმდეგ ფიქრი.

გენერალ - მაიორი თ. ჭავჭავაძე¹⁾.

თეიმურაზ ამილახვარის ჩვენება (IV, 639¹⁾.)

„როდესაც გიორგი ერისთვიშვილი დავითის ძე მოვიდა ჩვენს სოფელში ქალასა სამკლის დრო იყო, როდესაც პოლშა იყო აღრეულობაშია. და დაგეპატივა ჩაიზედ ივანე ნიკოლოზის ძემ ამილახვაროვმან, მე გახლდი ჩემის ძმით რომელმანაცა უკანასკნელს პერიოდში ხელმწიფის ერთგულობისათვის დასთქივა სისხლი გიორგი ერისთოვი და ჩემი სახლის კაცი ბარძიმ ამილახვაროვი და მისი შვილი გივი და სხვა კი არაინ მახსევამს მგონია არც არაინ იყო. ჩენე მოვეყვით ჩენე მამულის მოსაეაღმად შენდგომად ამა-სა ჰკითხეს ჩემა სახლის კაცებმან გიორგი ერისთოვს ახალი ამბავი არა იცირა. მაშინ გიორგი ერისთოვი მოყვა რომ პოლშას ასრე შეუწუხებია რუსეთი რომ უკანასკნელს განწირულებაში არისო. რომელიცა ქალაქების სახელი თქვა წაართვეს რუსებსაო, და მე კი

¹⁾ მიღებულია კომისიაში 1833 წ. იანერის 16

არ მახსოვს სახელი იმ ქალაქებისა. როგორც შე მახსებამს იმ ჩაიხ-
დალევის დროს ამის მეტი სხვა ლაპარაკი არა ყოფილა რა. მე
ადრინდელს ჩემს კითხვაში გამოვაცხადებდი რომელიც ყველა ქე-
შმარტებით მიჩვენებია თუ რამ წინააღმდეგ გამეგონოს რამ მა-
რთებლობისა არ დავფარავდი ამასაც.

როგორათაც ახლა მამაგონდა მგონია ამ ჩაის დალევის შემ-
დგომ იყო ქალაქს ივანე ნიკოლოზის ძე ამილახვაროვი და ახალი
მოსული ქალაქიდან მე დავდიოდი ჩვენს სოფელში ქალაქში ჩემს
საკუთარს საქმეზედ: იმ დროს შემხვდა ივანე ამილახვაროვი და მი-
თხრა ასე არ იცი რა ამბავია მე განკვირვებით უთხარ რა უნდა
ვიცოდე მეთქი: იმან მითხრა მე ხარაჯოვის სახლში ვიდექ და იქ
დაიარებოდა ივან კარლიჩ დეპნერთან მარშალი დიმიტრი ორბელი-
ანოვი და იმან მითხრა პოლშას ძალიან შეუწუხებია რუსეთით და
აქაც ვაწყობთ საქმეს რომ აქაც მოვახდინოთ რამეო: მე ვკითხე მარ-
ტოკა გითხრა თუ ვისთანმე იმან მითხრა მრტო მელაპარაკა: და ეს
დიმიტრის ორბელიანოვის ლაპარაკი ბარძიმ ამილახვართოვანაც
ილაპარაკა და რადგანაც ამ ლაპარაკში მოწამეთ უცხო კაცი არავენ
დაგვესწრა და არც დავიჯერე ამისი ლაპარაკი და მის მიზეზით
დავიდუმე.

მაქვს პატივი მოვახსენო ამა კამისიასა სიმართლით რომ რაც
მიჩვენებია უწინდელს ჩვენებაში და ამაშიაც გარდა ამისა მე აღარა
უწყვი რამ და არცარა დამიფარავს. და უკეთუ ჩემზედ სთქვენ ვინმე
რამე გარდა ჩემის ჩვენების მაშინ იბრძანოს ამა კამისიისაგან მან
პირდაპირ მიპასუხოს მე: ალა რადგანაც ჩემნი არა ვგრძნობ მაქს-
იმედი გავიმართლო თავი ჩემი.

თ. პრაპორშჩიკი თეიმურაზ ამილახვაროვი“.

ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება (IV, 671).

„(წობაი მათის ბრწყინვალეებისა, ლენერალის ალექსანდრე
ჰავკავაძისა მაქვს დიდი ხნით ამა შემთხვეულებიანა გამო რომ ვიყავ
და ვმსახურობდი ქისიყს ხირსის მონასტრის არხიმანდრიტს ნიკი-
ფორესთან. ალექსანდრე ჰავკავაძე არის სიძე არხიმანდრიტის ნი-
კიფორესი, ამისათვის შემთხვეულებისამებრ მოვიდოდა იგი მასთან,
და მნახავდნენ მეცა იქ და მიბრძანებდა მოწყალებიანსა სიტყვასა,
შემდგომ ყოველთვის მაქნდა პატივცემული ცნობა, გარნა წერი-
ლობითი საუბარი არა მქონიეს ადრე მასთან, მხოლოდ რომ 1819-ს
წელსა აღმოვსწერე წმინდათა ცხოვრებიდან ცხოვრება წმინდისა,
ქალწულ მოწამისა მარინასი. და მივართვი ქიზიყიდან დედასა მის-

სა შარიაშს. რომლისათვისაცა ებძანებინა წერილობითი მადლობა. გარდა ამისა არა მქონიეს მასთან სხვა მიწერამოწერა; წარსრულს 1832-ს წელსა ვიყავ მასთან შემთხვეულებისა ამისთვის, რომელ ვთხოვლობდი სამონასტროდ პურს, გარნა ენიაზი არ იყო შინ და არც მინახავს. 1832 წელს გაზაფხულზე ვიახელ მას კვალადაცა სა- თხოვნელად სამონასტროდ ლენისა, მაშინ შინ ბრძანდებოდა ვა- სლდი ერთს ლამეს, მაშინ იმის სახლიდამ წამოვიღე გასასინჯად ძველი ქართული გლობუსი და სხვა მათემატიკის იარაღები, შექ- დგომ მეც მქონდა ერთი ძველი წიგნი ქართული, მათემატიკური მრიცხველობა, რომელიც მეც არ ვიცოდი რა იყო ის გადავსწერე და მივართვი მეცა სანახავად, და მასთან ესთხოვე მცირედი კარგი ლენო, ლენოც ებოძებინა და პასუხიც მიეწერა მადლობა წიგნისა, შემდგომ წარსულს აგვისტოში ვიახელ, ერთს ლამეს ვახლდი, და წამოველ დილაზე ამის მეტი მცნობელობა ანუ მიწერ მოწერა მა- სთან არა რაი მქონიეს არცა სხვა რაიმე საუბარი.

ტარასი მღვდელ მონაზონისა, არა მქონიეს ცნობა რომ მოე- წერა ერთხელ წიგნი შუანთის მონასტრის იერომონახ ქრისტეფო- რესთან, და მას შინა მოვეკითხნე მეცა, გარნა სიტყვით მაიძულა მე ერთმა არქიმანდრიტის სოფრონის მსახურმა დიაჩოქმა ზაქარიაშ რომ ტარასიშ გთხოვათ ერთი წიგნი მომწეროსია. და შემდგომ მე მივს- წერო, მივსწერე ერთი წიგნი, რა იმას შინა ეწერა არ მახსოვს რა- საკვირეელია რაც შეენის პირველს გაცნობას, ისე იქნებოდა ის ბარათი დაწერილი, პასუხი არ მიმიღიეს და დაეუტევე სრულებით.

ფერემ აღექსივეთან მოვსწერე ერთხელ, ათი რუბლი ვერც- ხლისა მემართა მისი და დაუბრუნე მადლობით, სხვა არარა, და ესთხოვე წიგნი სამოველ არაბინ იუდიანისა ოქროს ანაქესად წოდე- ბული. მაგრამ წამოსელის დროს კაცს ვერ ენახა, არ მიმიღიეს არა რაი პასუხი იმისაგან.

შესრულება.

სხვებრ ყოვლად უმდაბლესად გამოვაცხადე ამას კომისიასა შინა. და გამოვაცხადებ ეხლაც, რომელ უსაკუთრესი შესანიშნე- ლი მიწერა არა მქონიეს მე არავისთან გარნა საჭიროს შემთხვევაში რაოდენი ვისთვის რაი მიმაწერია არ შესაძლო არს ყოველნი ნო- გონებად, იგი შესაძლო არს მოპოებად მრავალი, გარნა შესახე- ბელ სხვისა საქმისა, ანუ რაისამე მეტისა, სრულებით არა შესაძლე- ბელ არს. ორმოცდა ერთის წლისა ვარ შობითგან, არა მყავს არცა უშობელნი არცა ნათესაენი, სულ ეცხოვრობ საქართველოში მი- ციან მე ყოველთა სამღვდელთა მონაზონთა ყოველთა საქართვე-

ლოისათა პატივცემულთა თავადთა აზნაურთა, და მრავალთა გლეხთა მრთელს ქისიყს კახეთს და სხვაგან, ხოლო მიზეზი მცნობელობის ჩემისა სხვა არა რაი არს, მხოლოდ რომელ ვიცოდი მე დატკობად იგინი სულიერიითა მოოხრობითა, რაიცა წამიკითხავს საღრმითთა წიგნთა შინა, რასაკვირველია ოდესმე მივსწერდი კიდევ საკუთარს საქმეზე ჩვეულებრივ ბარათს, ეგრეთვე მივიღებდი და მრავალთაგან, გარნა არც მახსოვს, და არც დამინიშნავს ოდესმე: თუ ვისთვის რაი და ოდეს მიმიწერეს გარნა ვიცი მტკიცედ რომელ წინა აღმდგეი რაიმე მე კანონისა, ანუ წესისა არა სადა რაიმე დამიწერიეს, და ფიქრათაც არ მომსვლია, მტკიცედ და თამამად ვიყავ ამას ზედა გაფრთხილებული და ვეგები.

იერომონახი ფილადელფოს“.

1833-ს. იანვრის 17.

ალექსანდრე ჰავჭავაძის ჩვენება (IV, 677-679).

„დამატება გენერალ მაიორ თ. ჰავჭავაძის გუშინ იანვრის 18-ს 1833 წ. მიცემულ განმარტებებზე.

საქართველოს რუსეთთან შეერთების აუცილებლობაში, რამდენადაც მეტად უკვირდებოდი საქმეს, იმდენად მეტად ვრწმუნდებოდი, ჩემი სახლში მყოფნი ყველანი იმ აზრზე იყვნენ მომზადებული, რომ ყოველ შემთხვევაში რუსებთან განუყრელი უნდა ვიყოთ. 1826 წელს საქართველოში სპარსელების შემოსევის დროს, როდესაც მე კავკასიის ხაზზე მარჯვენა ფრთას ვუფროსობდი, ყველა ჩემი შინაურები იმყოფებოდნენ კახეთში თელავის მაზრის ჩემს სოფელ წინანდალში. სპარსელთა შემოსევა კახეთს უფრო ნაკლებ ემუქრებოდა ვიდრე საქართველოს სხვა ადგილებს, სათარეშოდ უფრო ღიას, რადგან ცნობილია, რომ საუკეთესო ცხენოსანსაც კი არ შეუძლიან ტყეებში მოქმედება, ხოლო სპარსელებს კი ტყისა უსაზღვროდ ეშინიანთ. მაშინ ტფილისში უფრო მეტი საშიშროება იყო, მით უმეტეს, რომ არც მხედრობა იყო თავმოყრილი. სპარსელთა შემოქრის პირველივე ცნობის მიღებისთანავე ჩემი ოჯახი მთებზე გადმოვლით საცოდავ მდგომარეობაში სასწრაფოდ ტფილისში ჩამოვიდა, მხოლოდ და მხოლოდ იმ მოსაზრებით, რომ ყველაფერი მიეტოვებინათ და რუსებს გაჰყოლოდნენ რუსეთში, რადგან მაშინ პირველ ხანებში, შემჩნეული იყო, როგორც ამბობენ, რომ განზრახვა იყო ტფილისი და თვით საქართველოც მიტოვებული ყოფილიყო. აი სხვათა შორის კიდევ ერთი საბუთი რუსებისადმი არა კეთილგანწყობილებისა და მათი საქართველოდან გაძევების სურვილისა.

ამ უკანასკნელ ზაფხულს, როდესაც მისი მაღალალმატებუ-
ლება კორპუსის უფროსი ბარონი როზენი I-ლი დიდისტანში ყაზი
მოლას წინააღმდეგ იმყოფებოდა, ამიერ კავკასიის მხარე მოაფინა
ამ ექსპედიციისათვის საზიანო ხმებით. მაშინ იელისის დამღვეს მე
მომიხდა ტფილისში ჩამოსვლა სასამართლოში სადაო საქმების გა-
მო, ცოტა ხნით და გაეჩერდი გუბერნატორის სახლში; ჩემი ჩანო-
სვლის მესამე დღეს მოვიდნენ ჩემთან დივიზიის უფროსი გენერალ-
ლეიტენანტი ბარონ როზენ მე-4ე. გენერალ-ლეიტენანტი თ. ვრის-
თოვი და გუბერნატორი განცხადებით. რომ კახეთს ემუქრება ყო-
ველი მხრიდან ლეკების დაცემა, რომელთაც ქარისა და ბელეჩნის
ოლქები უკვე დაუქერიათო.

გენ. ლეიტ. როზენმა რჩევა მთხოვა. ჩემის აზრის გამოცხა-
დების შემდეგ, მან მომცა წინადადება მიმელო კახეთში ჯარის
უფროსობა, რაზედაც მე უარი ეთქვი მრავალ მიზეზთა გამო, მაგ-
რამ როდესაც მან წარმომიდგინა ამის აუცილებლობა კრიტიკულ
ჯარემობათა განო, მე დავეთანხმე საზოგადო სარგებლანობისა-
თვის მიმელო უფროსობა, რაც არ შეეფერებოდა ჩემს წოდებას, და
დანიშვნის მიღებისთანავე გავეშურე ჩემთვის მიჩენილ ადგილზე, მი-
ვატოვე რა საკუთარი საქმეები, რის გამოც არა მცირედი ზარალი
განვიცადე სწორედ იმ დროს, როცა მე ტფილისში არ ვიყავი.

აღნიშნულმა როზენმა შემომთავაზა ცხენოსანი თათართა და
სხვათა რაზმები, რამდენიც მინდოდა. მაგრამ მე ამაზე უარი ეთქვი,
რათა არ შეემწუხებინა ხალხი მათთვის ასე საჭირო დროს. კახეთში
ჩასვლისთანავე ენახე საშინელი განგაში და ხალხი შეიარაღებული
ბოჯაგობის გამოძახებით, თვით თელავის მაზრის შორეული სო-
ფლებიდანაც კი იყო მილიცია დაყენებული კახეთის სა-
ნდერებზე. ხუთი თუ ექვსი დღის განაელობაში ყველაფერი და-
წყნარებული იქნა, ადგილიდან დაძრული სოფლები თავთავის სა-
ხლებშივე დაბრუნდნენ; მცხოვრებთა რამოდენიმე ათასიანი ბრბო,
რომელთა რიცხვშიაც ვაჭრებიც იყვნენ, მოსალოდნელი უკმაყოფილ
ლების თავიდან ასაცილებლად, დაშლილ იქნა და დატოვებულ იქმნა
მხოლოდ ჩვეულებრივი სანაპირო საგულშაგოს გარდა 500 კაცი ქარ-
თელები ქვეითი და ცხენოსანი და ქართული გრენადერთა რაზმის
ორი, არა სრული ასეული ოთხი ზარბაზნით. ეს რაზმი დავაყენე
ყველა მხრით ხელსაყრელ პუნქტში ჩემი აზრით ყველა მანართუ-
ლებით მოქმედებისათვის. ამ რაზმით გავათავისუფლე ბლოკადისა-
გან ბელეჩნის სიმაგრე. მისი მშვერავი მთიელები ქედს იქით ვა-
დავეყარე. დავაბრუნე კოტეხის ხეობიდან შამშატ-ბეგის მიერ წაყუა-

ნილი ბელეჟნელები რიცხვით რამოდენიმე ასი ოჯახი და დავაბ-
კვიდრე თავიანთ ადგილებზე. აი მოქმედება ადამიანისა, რომელ-
საც ამოძრავებს აღრეულობის სული და მსხვერპლად ნიჰქეს აა-
მშობლოს სიკეთე, პატიოსნება და სხვა ყველაფერი, რაც კი წმი-
ნდაა ამ ქვეყნად!

ამბობენ, რომ ჩენტის 31 წლიდან გამოეცხადებინათ იგი
ჯოჯობეთური განზრახვა, ისედაც კი რომ ეყოფილიყავ მთავარი!)
მომამბოხეთა შორის. ყველას მოეხსენება, რომ მე იმ დროიდან
ხან ტფილისში ვიმყოფებოდი, ხან კი სოფელში. როგორ მოხდა,
რომ პათივცემული მეთაური (როგორც მიცხადებს კომისია), რომ-
ლის ბრძანებითაც მოქმედებდა ყოფ. სოვეტნიკი თ. ალ. ორბელია-
ნოვი, მიატოვა იმანაც და სხვა მის თანაგანმზრახველებმა ორი წლის
განმავლობაწი, ისე რომ არაფერი მოუხსენებიათ დიპლამატიური
ურთიერთობათა წარმატების შესახებ და, მათი აზრით, ხალხის სა-
მშობლოსთვის კეთილგანწყობის შესახებ? რა მიზეზმა შეაჩერა
თ. ალ. ორბელიანოვი, მოეხსენებინა ჩემთვის გაქცეულ ალექსანდრე
ბატონიშვილთან ხანგრძლივი მიმოწერის შესახებ, რასაც ეხლა მა-
ცნობებენ ბ. ბ. კომისიის წევრნი (ალექსანდრე ბატონიშვილს მე
უწოდებ გაქცეულს იმ უფლებით, რომ ის გაიქცა ჯერ კიდევ, მისი
მამის განსვენებული ერეკლე მეფის სიცოცხლეშივე, შემდეგ კი ში-
სი ძმის გიორგის მეფობაში, რომლის წინააღმდეგაც შემოიქრა სა-
ქართველოში 20 ათასი დაღესტნელით 1800 წელსა და წააგო ბრძო-
ლა ნიახურასთან, ტფილისიდან 50 ვერსის მოშორებით, ჩვენი მხე-
დრობის ორი ბათალიონის საშუალებით, რომელთაც გენერალ-მა-
იორი ლაზარევი მეთაურობდა. მთელმა საქართველომ იცის, რომ
ალექსანდრე ბატონიშვილმა დაიმსახურა რისხვა საქართველოს ორი
უკანასკნელი მეფისა, მამისა და ძმისა და მისდა საუბედუროდ რი-
სხვა სამართლიანი). მე, რომელმაც ასე კარგად ვიცი საქართვე-
ლოს ყველა გარემოებანი, როგორ გამიძნელებოდა მუშოვა
თ. ალ. ორბელიანოვზე უკეთესი აგენტი, რომელიც თავგანწირული
ასრულებდა ჩემ მიერ მითითებულ პირთა ბრძანებებსაც კი და თი-
თან კი არაფერს მაცნობებდა იმ კეთილსახიამოვნო იმედზე, რომ
მელიც უნდა მიმელო მისი კეთილგონიერ მოქმედებათა შუამავ-
ლობით გაქცეული ალექსანდრე ბატონიშვილის ძლიერი დახმარე-
ბიდან. თუნდაც ჩემი ასეთი საქმიანობის გამო მაინც, მე არ მქო-
ნოდა სასჯელის მოლოდინი, მარტო იმის გამო, რომ ასეთ
მნიშვნელოვან საქმეებზე გამოვიყენე თ. ალ. ორბელიანოვი, მე, რა-

1) დედანშია ხაზგასმული ესეც და შემდეგ-ც.

საკვირველია, ყოველგვარი სასჯელის ღირსი კიწნებოდი; სასაცილო გარმობა! რომ ჩემს თავზე ნიელენილი ასეთი მოულოდნელობის გამო ნალევი არა ჰკლავდეს ჩემში მხიარულების ყოველგვარ ნიშანს. გენერალ მაიორი თ. ჭავჭავაძე“.

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (IV. 683).

„მე სოვეტნიკ ალ. ორბელიანოვისათვის არასოდეს არ მითქვამს ტიტულიარნი სოვეტნიკი ზავილეისკის სიტყვები, რომ თითქოს მის ძმას დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკს ზავილეისკის შეედგინოს გეგმა, სად უნდა აგებულიყო სიმაგრეები, თუ საქართველოში აჯანყება მოხდებოდა. მაგრამ რადგანაც სოვეტნიკი ორბელიანოვი ყველას თანადასწრებით ხშირად ლაპარაკობდა, რომ როგორც გენერალ-მაიორი თ. ჭავჭავაძე და იმ ყოფ. სამოქალაქო გუბერნატორმა იცოდა და სურდა საქართველოს აჯანყებაო. მაგრამ ვერ მოასწროო, მე მის სასიამოვნოდ და იმისთვის, რომ მათი უფრო მეტი ნდობა დამემსახურებინა, დავადასტურე ხოვ. ორბელიანოვის სიტყვები. ასეთნაირად ხოვ. ორბელიანოვი ხშირად მიუთითებდა ხოლმე ჩემზე დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკ ზავილეისკიზე ლაპარაკის დროს და ამბობდა, რომ მისი ძმა ჩემთან ცხოვრობს და ვითომც მას შემთან ყველაფერი ნაამბობი აქვს.

თავ. იასე ფალავანდოვი“

1833 წლის იანვრის 20-სა დღესა.

ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება (IV. 685-688).

„კომისიისა შინა

კითხვა 1-შენ შესთხზე ესე აქტი?

2 ვინ იყო შემწე შენ არ შეგეძლო ინის მოგონება?

3 რომლის დასასრულისათვის შესთხზე?

4 რომლის საჭიროებისათვის?

5 ყოველი საიდუმლო საზოგადოება არ იცოდა რომელ აღკრძალულ იყო უქაზითა?

1 შეესთხზე მე, მხოლოდ და არაეინ არს მას შინა მონაწილე არცა ქართველთაგანი, და არცა რუსი.

2 არაეინ არა მყავს მას შინა შენწე, და ეგრეთვე არაეინ არ იცოდა, გარნა პირველისამებრ მოხსენებისა ამას კომისიისა შინა, ოდეს გიორგი ერისთომან განმიცხადა მე რომელ, ამათ რავდენ-თანე გვაბთა აქვსთ შეერთებული სიყვარული, სურსთ კვალად მოპოებად მარადის კეთილთა, და განათლებულთა კაცთა მეგობრად,

და სურსთ მარადის კეთილმოქალაქობითი ცხოვრება განსხვავებული სხვათაგან საზოგადოებათა, მაშინ გამოიხატა ჩემ შორის მიცემად მათდა აქტისა, ხოლო გამოხატულებისა ამის წემწე იყო შორის ჩემსა ხსოვა აზრისა მის, რომელსაც მომითხრობდა მე რუსეთს ყოფაში ციციანოვი ევსტათი ესრეთ; იყო რუსეთში დაფარული სექტი, იპოეს ქაღალდი რომელშიაც იყო რამდენიმე პუნქტი, ბოროტნი განზარახულებანი სარწმუნოებაზე, — სახელმწიფოზე, და საზოგადოებაზე ამისთვის მრავალნი სასტიკად დასაჯეს, და მრავალნი დაშინენო¹⁾ მოგონებისათვის ამის აქტისა მაშასხურა ვეიმან აზრმან, ვუტეო, ვინაითგან ყოფილა რაიმე ბოროტი. დაფარული საზოგადოება; შევთხნო მეცა წინააღმდეგი მისი და შევთხნე კეთილად, დამტკიცება სამისა ნიეთისა, სიყვარულისა ღვთისა, მორჩილებისა ხემწიფისა, და სიყვარულისა ურთიერთისა, შაჟუა აქენდათო ფიცი ბოროტისათვის დასასრულისა ეგრეთვე მეცა დავსდე ფიცი კეთილისათვის დასასრულისა, წინააღმდეგი ჩემის აქტისა იყო რათა მათ არა ცოდნოდან ყოველთავე ერთმანეთი, მართალია, რათა არა დაბადებულყო სიმრავლისა შორის ესე ვითარისა რაიმე წინააღმდეგი, და უკეთუ ერთი ვინმე გასული წევრთაგანი ყოფილიყო და სცოდნოდა მას ყოველი და ვერ გამოეცხადებინა, არ იყო მათდა საჭირო რათა ყოველთა სცოდნოდან ერთმანეთი, არამედ თითოეული უნდა ყოფილიყო მტკიცედ კეთილსა მოძრაობასა. შინა, ზემოხსენებულთა სამთა მათ ნიეთათვის, რომელ არს სიყვარული ღვთისა რწმუნება სარწმუნოებისა მორჩილება ერთგული ხემწიფისა, სიყვარული და შეწევნა ურთიერთისა, სასტიკად აღკრძალულ იყო რათა არა განცხადებულ იყო სხვათა გვამთა თანა, გარდა მისა ვინცა იქმნებოდა წევრი ამისთვის რომელ გამოცხადებისა გამო სულ საყოველ ერთდ არა. აღსაპობილიყო ესე აქტი, და არ შექმნილიყო უპატიო, ჩემდამი სათანადო იყო მხოლოდ ყოველივე უწყებად, გარნა არ უწყებულ ვარ მე არავისა გარდა აღექსანდრე ორბელიანისა, მე ვგონებდი რომელ სრულებით დატყეებულ იქმნა, ეგრეთვე სათანადო იყო რათა წევრთა შორის რაიცა შეხვდებოდა რაიმე უწყსოება რათა ეცნობებინათ ჩემთვის, გარნა მე სრულებით არლა რაი მკითხეს, და არა რაი ვიცოდი ამ დრომდე ვიდრემდის ამა კომისიასა შინა არა უწყებულ ვიქმენ, მე არ ვიცოდი რაიმე წარმოება მათისა საქმისა, არცა გვამნი იგი, არც სხვაი რაიმე, კანონითა მისვე აქტისა აღკრძალულ იყო რომ არა

1) თვით დედანშია ხახვასმული.

სკოდნოდათ მათ პირველი ავტორი, ამისთვის რომ უკეთეს მათ ეკოდინებოდათ რომელ მე ვარ ესე ვითარი გლახაკი ბერი, მაშინ რომელნიმე მაღალნი გვამნი წეაფურთხებდნენ, და გადაადგებდნენ, და არცა რასმე დარიგებასა, ანუ განმართყასა მიიღებდნენ იგინი ჩემგან შემდგომისათვის გარდახდომილებისა:

რომლის აღსასრულისათვის?

3 დასასრულისა ამისთვის რომელ, ვიციტ ყოველთა, უკეთა-ერისა არა რაისა შესაძლებელ არს მოპოვებდ კაცისაგან ვითარცა, სიყვარულისა ესრეთ დაამტკიცებს თვით საღმთო წერილი (კათოლიკე იოანე) და თვით გამოცდილებაც ჩენი ასწავებს, სადაცა არს სიყვარული მუნ აღსაბილ. არს ყოველი ბოროტი, სიყვარულსა შორის მოიპოვების ყოველი ნეტარება კაცისა, სულიერიცა, და ხორციელიცა. ქუთა კაცისა არს ამპარტევან, სურს მარადის მოქმედებდ რაისამე უკეთიერისა, მეჩვენა მეცა კეთილად, რათა ახლითა ამით საშუალობითა, დამაფუძნებელსა კაცთა შორის სიყვარულსა, მქონდა გულსა შინა ჩემსა კმაყოფილება.

რომლის საკიროებისათვის?

4 შემცდარი ჩემი გრძნობა მომხედველ აწინდელისა ამის დროისა რომელთამე ახალგაზრდათა ჭაბუკთა ზედა, ვერ ათანხმებდა რაისამე უკეთიერისა, მეჩვენა მეცა კეთილად, რათა ახლითა თხრობისამებრ ძველთა კაცთასა, ანუ თვით ისტორიისა მიერ. მეგულვებოდა მე რომელ, ამით სახალისოთა სჯულითა აკტისათა, მიელით მათ რომელთამე ხელთმძღვანელობაი კეთილზნობისადმი, ვითარცა ყრმანი ახალსა შინა სამოსელსა ელენან მხიარულითა ნაბიჯთა ოდესცა მათდა გამოცხადებულ იქმნებოდა მხოლოდ ავტორი გიბრძანებსთ ცხოვრებდ ესრეთ, მე უნდა ვყოფილიყავ იმათა თავი მაგრამ იმათ არ უნდა ეკოდნოდი მე.

5 აღკრძალულება უქაზისაებრი არ ვიცილი მე, უკეთესცა მკოდნოდა მე რომელ მოქმედება ესე არის წინააღმდეგი კანონისა. მაშასადამე არ ვიქმნოდიცა, 1826 წელს წამიყვანეს მუეიკთ იზვო-შიკებმა ნიეეგოროდს მიბარებისამებრ მაღალ ყოვლად საღვდელსო მიტროპოლიტის იოანასა, დღისით ვიდოდით, ღამით სადაცა დადგებოდენ ვიწექ ურემში, ვინ გამომიცხადებდა გზაზე. როდესაც მიველ კათოლიკოსთან, მომცეს ერთი მცირე კელია ვიჯექ წინ უ(1-ნობი ყოველთა კაცთა, შემდგომ ვიყავ სხვადასხვა უბედურებაში, შემდგომ წამოველ საქართველოში გზაზე კიდენ ვინ გამომიცხადებდა მოველ აქ არსად არავის რა უთქომს, მხოლოდ რომ მოვეკარ ყური აქ საქართველოში რომ ხელი მოგვაწერინესო მასონი ნულარ

იქნებიდა, მასონობისა სრულებით არა მქონია გაგონება და არც ჩიოცი რას ნიშნავს მასონი, ამისთვის არც ყური მიმიგდია, ეს უქაზი არც სადმე გამომცხადებია, არც სადმე წამიკითხავს არ შემთხვევია ამისი შეტყობა, და არც ხელი მომიწერია, და არც ვიცოდი აქამომდე, თუმცა ლა ამას შინა ეშთები მე დამნაშავე რომ ყოფილა აკრძალული უქაზით ამისთანა საქმე, გარნა სინიდისსა ჩემსა ნუგეშს სცემს სიტყვა ყოვლისა სოფლის მოძღვრისა პავლესი პწერალი კორინთელადმი „ცოდვა იყო სოფლიბა შინა გარნა ცოდვად არა შერაცხილ იყო თვინიერ სჯულისა, ხოლო ოდეს გამოუცხადა მათ ღმერთმან სჯული, ცოდვა შეირაცხა ცოდვაზე“.)¹⁾ წმინდითა სინიდისითა, და საშუალობითა ყოვლისა მპყრობელისა და შემოქმედისა ღვთისა აღვიარებ რომელ, შემთხზავსა შინა მის აკტისასა არა რაი მაქენდა მე გულსა შინა ჩემსა, არცა წინააღმდეგი მთავრობისა, არც წინააღმდეგი სჯულისა, არცა ხემწიფობისა, არცა თვით უქანასკნელ ერთისა კაცისა, მხოლოდ კეთილმოქმედებისა კიდე, და საღმთოის მცნების განძლიერებისა შორის ერისა, და თუმცაღა მისგან შემოსულ არს რაიმე წინააღმდეგი რაიმე მთავრობისა, ვითარცა კომისია ესე მიცხადებს მე, ამისთვის შორის ათასთა მაგალითთა, ერთსა ოდენ გავებედავ მოხსენებად, მოსემან დაუწერა ებრაელთა სჯული ბიბლიური, ანუ ძველი აღთქმა, სჯული ბიბლიური იყო მხოლოდ წინა განზხადება იესო ქრისტეს შეწყნარებისა, და მიღებისა მისისა მაცხოვრად, გარნა ურიათა მათ ბიბლიისა სჯულისა ხმარებითა ისეო ქრისტე მოკლეს ჯეარსა ზედა, მე არავგონებ რომელ ღნერთი სჯიდეს აწ მოსეს მიცემისათვის მათდა ბიბლიურის სჯულისა, ეგრეთვე ყოვლად უმდაბლესად ვსთხოვ ამას კომისიასა, გამოპრიცხოთ მე იმ შემთხვეულებისაგან, უკეთუ აკტი ესე მოხმარებულ არს ცუდად ვისგანმე, და რაიცა მას შინა აღწერილ არს, განმსინჯველთა მისთა არ ინებოთ ძალად განმარტებაი მისი წინააღმდეგ, და თუმცა რაიმე მოიპოოთ საიკველი რაიმე მის შინა, მომცემთ მე იგი კითხვითა, რისათვის არს ესე აღწერილ, ანუ რასა ნიშნავს აზრი ესე, სხვებრ გული ჩემი არა რაიმესა გრძნობს მთავრობისათვის როსიულისა, ანუ საზოგადოთ რუსთადმი გარდა სიყვარულისა, მიყვარან მე იგინი მიყვარან, და მიყვარან ვიდრემდის სული ჩემი ჩემთანა არს არა რაიმე მიზეზი შემძლებელ არს მოხუცად მისსა გულისაგან ჩემისა ხოლო წემდგომ ძვალთა ჩემთა სწამონ საფლავსა შინა, ხოლო სულმან საუკუნოსა, ჩემდა არს თქმად

¹⁾ თვით ღედანშია ხახგასმული.

სიმართლით, ხოლო დარწმუნებად სხვისადმი არა ჩემდა არს.

ხოლო წერილი იგი რომელიცა მიჩვენეთ მე საიკველიაო ის მე დავსწერე ამ შემთხვევებისა გამო რომ არხიმანდრიტს სოფრონს მოეწერა ჩემთან ნომერით არხიერს მივსწერე და დაუბეზლეთ, მე ეს მოვიჩივლე ვითარცა ჩემს ძმებთან ისე სხვა მცნობთან, დარწმუნებისთვის მათისა რათამცა მე განეჯავრებინა ხალხი არხიმანდრიტზე დავსწერე ვითომ აქედამ მცნობი ვინმე მწერდა, და უჩვენე იერონანახს ქრისტეფორეს, და ბერს გიორგის და სხვათაც ზოგთა მგონია, აი როგორ მიუწერია არხიმანდრიტს ჩემი მეთქი ქალაქიდან ჩამოვიდა ნეთქი, მე-მინდოდა ქალაქს წამოსვლა ისიც დავსწერე თუ წამოხვალ ბევრნი ვართ შეგეწვევით, და იმის მოწერილს საქმეს აღმოვხვოცთ, და თუ არა და რა ექნათ მეთქი ვითომც აქედამ მწერდენ, ამის მეტი ინაში არა ეწერა¹⁾.

იერონონახი ფილადელფოს“.

1833 იანვრის 19.

საქირო არს ესეცა თქმადა

აკტში ზეპირთქმულ იყო, უკეთუ სადამე შეკრებულებაში, ანუ თუ მეგობრულ საზოგადოებაში სადმე წინააღმდეგი სიტყვა თქმულიყო, ანუ სარწმუნოებაზე, ანუ ხენწიფეზე, და ანუ ძვირი ეძრახათ ვისთვისმე ჩლენისა, პირდაუფერებლად უნდა წინა აღდგომოდა ბოროტის მეტყველსა, და თუ საქირო იქნებოდა შეწენაი სხვისაცა ჩლენისა, მაშინ მარცხენას ხელის ნეკით უნდა მოეფხანა შუბლი, თუ იქ ვინმე იყო ჩლენი მყის შეიტყობდა რომე იგი არს ჩლენ, მიესარჩლებოდა სიტყვათა შინა და დაადუმებდენ ბოროტის მეტყველსა ხოლო თვით შრაოდეს არ იტყოდენ ბოროტსა სამთა ამათ ნიეთთა ზედა ვითარცა დაფიცებულნი“.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (IV, 693-694).

„როდესაც ელიზბარი და სხვები დააპატიმრეს, მაშინ არ ვიცი ხალხმა საიდანმაც ჩემზე აიღო ეჭვი, რამოდენიმე დღის შემდეგ ბიძა ჩემმა გენერალ ლეიტენანტმა თ. ერისთავმა დამიბარა თავისთან და მითხრა: შეილო, მითხარი ღეთის გულისთვის, ყველა წენზე ლაპარაკობს, რომ შენ დაბეზლეთ და ძლიერ კმაყოფილი ვიქნები, თუ ეს მართალიაო. რადგან თუ ჩემი ძმისწული რამეშია გარეული, ჩემმავე ძმისწულმა გამოამელავენაო; მე ამაზე უპასუხე ბიძა ჩემო, ძლიერ მაკვირვებს, რომ ჩენზე ასეთი ცუდი აზრისა ხართ; ვინ გითხრათ თქვენ ეს მეთქი; ეს ასე გულგრილად არ უნდა მიგელოთ

1) გ. ერისთავის წერილები ლაპარაკი

მეთქი; ის გაჩუმდა და ამით გათავდა ჩვენი საუბარი. მე იქიდან ჰავჭავაძესთან წავედი. რამოდენიმე საათის შემდეგ თ. ერისთავიც იქ წოვიდა და იმან და ჰავჭავაძემ დიდხანს ილაპარაკეს ცალკე, მერე მოვიდა ჩემთან ბიძა ჩემი და ჩაფქვრებული სახით მითხრა: მოდი მართალი მითხრა შენ დააბეზლე თუ არაო, ღმერთს ვფიცავ მე ძლიერ მოხარული ვიქნები, თუ შენ დააბეზლეო; იცი მე ეს რისთვის ნინდაო, მე გორიდან იმისთვის ჩამოვედი, რომ ჩვენ მამულებზე ვეცადო რამეს, ეხლა კი რალა შემოძლიან, იმათ მე დამლუბესო, და თუ კი შენ გაეცი, ეს ჩემს გასამართლებლად გამომაღებაო. მე შევფიცე და დავარწმუნე იგი, რომ მე არ გამიცია. ამის შემდეგ ის წავიდა და მე კი იქვე დავრჩი.

ყოტა ხნის საუბრის შემდეგ მე სიცილით ვთქვი, რომ ვილაცას დაურწმუნებია ბიძა ჩემი, რომ მე გავეცი მეთქი; ყველას სიცილი აუტყდა. მეორე დღეს სადილად კორაპუსის უფროსთან ვიყავი და სადილ შემდეგ სხვა ოთახში დამიძახა და მეკითხებოდა ელიზბარსა და სხვა ერისთავებზე, მე მოვახსენე, ელიზბარი და მისი ძმა დიმიტრი ჩემი ბიძაშვილები არიან, სხვები კი შორეულ ნათესაებად მონხვდებიან მეთქი. მაშინ კორაპუსის უფროსი შეეცადა ეთქმევიანებინა ჩემთვის თუ რამე ვიცოდი მათზე, მაგრამ ვერ გამოვიჩინე იმდენი სიმხნე, რომ განეცა, ჩემდა საუბედუროდ მეგონა მე არ გამცემენ მეთქი. და არ მინდოდა დამეღუპნა ჩემი ნათესაები. რამოდენიმე დღის შემდეგ ვიყავი სადამოზე კორაპუსის უფროსთან, რომელმაც ცალკე ოთახში შემწვია და ყოველნაირად ცდილობდა გამოვეტებე, მე ვყოყმანობდი და ვერ გაებდე განოვტებილიყავ; სხვათა შორის მოვახსენე, რომ ხალხს ჩემზე აქვს ეჭვი, ვითომც გამცემი მე ვიყო მეთქი, კორაპუსის უფროსმა მიპასუხა, მე მითხრეს, რომ ხალხს ეჭვი შენზე აქვს და სწორედ ამიტომ მინდა რომ გამოტყდე, რადგან თუ შენ არაფერი იცოდი მაშინ რატომ მოაქვს ხალხს შენზე ეჭვიო; იმიტომ მეთქი, რომ მე მათი ახლო ამხანაგი ვიყავი და ჩვენ ყოველთვის ერთად ვიყავით მეთქი.

ამის შემდეგ, იქიდან რომ გამოვედი ვფიქრობდი ვინ ეტყოდა გენერალსა მეთქი, რომ ხალხს ჩემზე აქვს ეჭვი, სწორედ ამ დროს შემოვიდა იქ ბიძა ჩემი თ. ერისთავი და მაშინათვე მივხვდი ალბად ეს ეტყოდა მეთქი. ის ყოტა ხნის შემდეგ მოვიდა და ჩუჩქულით მკითხა ხომ არაფერი განიგია დაპატიმრებულებზე მე უპასუხე, იმის მეტი მე არაფერი გამიგია, რომ თქვენ გითქვამთ გენერალისთვის, რომ ხალხს ჩემზე აქვს ეჭვი მეთქი. მან თქვა ეს მართალი არ არის; მე მხოლოდ ის უთხარი გენერალს, რომ თუ

მართლა ჩემმა ძმისწულმა გასცა, მე ამის მოხარული ვიქნები მეთქი. მე გავიცინე და უთხარი, ბიძა ჩემო, რა მოუთმენარი ხარო, რაძღენიმე დღეში ყველაფერი გამოაშკარავდება და ნაშინ დაინახავთ ჩემს სიმართლეს, ეხლა კი რა საბუთით უთხარით გენერალს, რომ გამცემი მე ვარ. ამის შემდეგ ხონ ათასი ეჭვი უნდა ჰქონდეს გენერალს ჩემზე, მოიღეთ მოწყალება და ჩემზე ნულარაფერს იტყვიო, თორემ, როგორც ნოვებსენებათ, ხალხი სხვანაირად გადააკეთებს და ამით მე დამლუპავთ მეთქი. ამის შემდეგ ეს უამბე ივანე მუხრანსკის.

მეორე დღეს სალამოზე, მივედი გენერ. ჰავჭავაძესთან, სადაც ივანე მუხრანსკი და ბევრი სხვა მოხელეები დამხედნენ. ჰავჭავაძე, მე და მუხრანსკის არჩევნებზე¹⁾ გვეკითხებოდა; მუხრანსკიმ სიცილით უთხრა საკვირველი საქმე უყო დღეს თ. ერისთოვმა თავის ძმისწულს თ. შალვა ერისთოვს შავი კენჭი. ჩაუგდო; მეც სწორედ ეგრე მითხრესო, უპასუხა ჰავჭავაძემ, დღეს ერისთოვი ენახე თ. ლუარსაბ ორბელიანოვის სახლში და ეკითხე თუ რად ჩაუგდო შალვას შავი კენჭი, მან მიპასუხაო, რომ ტყუილია ნე მისთვის შავი კენჭი არ ჩამიგდია, მაგრამ ის სხვის ღირსი არც იყოო. ჩვენ ყველამ სიცილი დაეიწყეთ და თ. მუხრანსკიმ ჩემზე უთხრა, რომ მან მე უფრო უარესი საქმე მიყო. ყველამ მკითხეს თუ რა, და მე უამბე, როგორ უთხრა მან კორპუსის უფროსს, რომ მე ვარ გამცემი. ყველამ სიცილი დაიწყეს, ჰავჭავაძემ თავი გაიქნია და თქვა რა დამეართა იმ კაცს, სულ მთლად გამოიცვალაო.

რამოდენიმე დღის შემდეგ ისევ მივედი ჰავჭავაძესთან და მან მითხრა რას ამბობენ დაპატიმრებულებზეო; მე უპასუხე არაფერს რას ამბობს, მხოლოდ გავიგე, ვითომც ბიძინა ერისთოვს მოუწერია თავის ცოლისთვის გიორგი, მისი ძმა და ის ერთად ყოფილან მეთქი. მეც ეგრე გავიგეო, თქვა ჰავჭავაძემ, რომ ზოგ-ზოგნი ერთად ყოფილანო. მე ვთქვი ალბად დაკითხვა დასრულდა. რომ ერთი მეორესთან ყოფნის ნება მისცეს მეთქი, მან მიპასუხა შესაძლებელიაო. ამის შემდეგ ჰავჭავაძესთან მე არეითარი საუბარი აღარც მქონია და აღარც არა მახსოვს რა.

პრაპ. თ. გიორგი ერისთოვი“.

1) თავადანაწარა წინამძღოლის არჩევნები. ამ არჩევნებთან იყო შეთანხმებული აჯანყების დაწყების დრო.

„კომისიას“.

1831 წელს ერთ საღამოს ვიყავი სოვეტნიკ ალექსანდრე ორბელიანოვთან, რომელიც ამბობდა, რომ საჭიროა იმერეთშიაც გვეყავდეს ვინმეო და არ ვიცი ეს როგორ მოეახერხოთო, აქ იწერელი თავადები ბევრნი არიან, მაგრამ მე არც ერთს არ ვიცნობო. მე უთხარი, რომ მე ვიცნობ ამ ცოტა ხნის წინად ოსნალეთიდან დაბრუნებულ იმერელ ბატონიშვილს მეთქი. მაშინ სოვ. ალექსანდრე ორბელიანოვმა მთხოვა ის ბატონიშვილი გამაცანიო. მე უთხარი მისი მხლებელი ერთი იმერელი, თავადია თუ აზნაური არ ვიცი, თეიმურაზი¹⁾ ჩემთან ხშირად დაიარება მეთქი, მოიყვანე ის ჩემთან როდისმეო, მთხოვა ალექსანდრემ. ამის შემდეგ რამოდენიმე დღე რომ გავიდა, მივიყვანე იგი და გავაცანი ალექსანდრეს თეიმურაზი, რომელსაც მალე გამოუცხადეთ ჩვენი განზრახვა და მან ალგვითქვა, რომ იშოვის იმერეთში დიდი გვარების ბევრ თავადებს.

ამის შემდეგ ერთხელ საღამოს მივედი სოვ. ალ. ორბელიანოვთან, იქ დამხვდა ზემოხსენებული იმერელი და ერთი ახალგაზრდა გურული თავადი. იქ დავიწყეთ ლაპარაკი სხვადასხვა საგნებზე. ამ საუბრების შემდეგ ალექსანდრე გვიამბობდა, თუ როგორ გვაეიწროვებს მთავრობა. მაგრამ ჩვენი მიზნები გურული თავადისთვის არ გაუმტლავნებია. თეიმურაზი ამბობდა იმერეთი მე ნომანდეთ, მე ყველაფერს გავაკეთებო. ერთხელ ქალაქიდან სახლში ებრუნდებოდი და თეიმურაზი შემხვდა, მე იგი სადილად მოვიწვიე და უთხარი, რომ სადილზე იქნებოდნენ ჩემთან აგრეთვე ალ-ორბელიანოვი და დოდავეი. სადილის შემდეგ თეიმურაზმა თქვა, მალე იმერეთში მიედიეარო. მაშინ თ. ალ. ორბელიანოვმა მისცა მას დარიგება და იგი წავიდა, დაგვიპირდა, რომ სამი-ოთხი თვის შემდეგ ჩამოვიდოდა, მაგრამ ამის შემდეგ ჩვენ მისგან არავითარი ცნობა აღარ მიგვიღია.

პრაპ. თ. გიორგი ერისთავი“.

25 იანვარი 1833 წ.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (V, 775-776)

„კომისიასა შინა!

როდესაც მე, და თ. ბიძინა ერისთავმა, უთხარით ლაპარაკსა შინა, შტაბს კაპიტანს სოლომან ონიკოვს, თავადის ალექსანდრე

¹⁾ თეიმურაზ ლორთქიფანიძეზეა ლაპარაკი-

შელიქოვის სახლში, ამა სიტყვით შესაძლებელი არს რომ საქარ-
თელო განთავისუფლდეს თუ არა. მაშინ შტაბს კაპიტანმა ონი-
კოვმა გეითხრა არას დროს არ შაიძლებაო, და არც საფიქრებელი
არისო, გახსოვთ ვითარ დათრგუნეს, ყიზილბაშ, ოსმალო, და მთის
ხალხნიო, რომელიც მის სიტყვაზედ ჩვენი დავემოწმებით, და ამა
სიტყვასა ზედა დასარულდა ჩვენი ლაპარაკი. მეორე ამასთან დაუ-
მატებ თ. იასე ფალავანდოვს რომ დაეწერა პირველი განკარგუ-
ლება, და ერთს ლამეს სალამოზე ჩემთან იყენენ სანახავად ჩემნი
ამხანაგები, მაშინ იასე და ელიზბარ ერისთოვი ჩემთან დასხდენ
ახლო, და იასე ფალავანდოვმა მითხრა, ალექსანდრევე, პირველ ლა-
მის განკარგულება არ წაგიკითხამსო, მე უთხარ რა განკარგულება
არის მეთქი. მაშინ დიდის ჩხუბით მითხრა შენც ჩვენი ამხანაგი ხარ
რატო არ იციო-მე უთხარ, და შეეფიცე, ღმერთსა ვეფიცე პირვე-
ლი გაგონება არის მეთქი. კიდევ მითხრა სირცხვილი არის შენთვის
უნდა იცოდეთ. მე კიდევ არ ცოდნა უთხარ. ამ ლაპარაკში ჯაქა-
რია ჩოლაყოვი იქ იყო, და დაენახე იჯდა ცალკე, დიმიტრი, და
გოარგი ერისთოვნიც იქ იყენენ, მაშინ იასე ფალავანდოვმა მითხ-
რა ერთი კვირა იქნება რაც დაწერილი მაქვს, და შენ არ იციო-
უთოთ გაჩვენებო. მე უთხარ კარგი იქნება მეთქი.

შემდეგ ამისა, ოთხს დღეს უკან; სადილის უკან მოვიდა
ელიზბარ ჩემ დედიდაშვილს გოარგი ერისთავთან, და მე ჩემის
ოთახიდან გამიყვანეს თავისთან. მაშინ დაესხედით, და ლაპარაკი
დავიწყევით, ლაპარაკთა შორის ერთს თაბასზე, რაღაც დაწერილი
წაიკითხეს, იქ ეწერა, დანიშვნა მინისტრთა, მასკეან მე მითა-
რეს როგორი არისო. მე ამ შემთხვევაში არა რა მითქომს შემდეგ
ელიზბარმა თქო იასე ფალავანდოვი დაეიბაროთ ამოვიდესო, რა-
მელიც ესრეთ ავასრულეთ. ოდესცა იასე ამოვიდა, და დაჯდა.
მასკეან მითხრა იასემ. აბა ალექსანდრევე განკარგულება როგორ
მოგეწონებაო, ამოიღო და წაიკითხა, რომელიც კამისიასა შინა
არის ნამდვილი იგი, მაშინ მე უთხარ მე ვერას ვიტყვი ამისთვის
რომ ლუარსაბ ორბელიანოვს უნდა ვაჩვენოთ მეთქი. მაშინ დრო-
შკაში ჩავსხედით, და წავედით. ოდესცა მივედით ლუარსაბმა ოთა-
ხში შეგვიწვია, და მაშინვე, იასემ, ის განკარგულება ამოიღო, და
წაიკითხა. მაშინ ის განკარგულება ზოგთ მოიწონეს, და ზოგთ
დაიწუნეს, ის კი აღარ მასხომს ვინ დაიწუნა, და ან ვინ მოიწონა.
რომელიც მეც სრულებით არ მოვიწონე, და სულ უარ ვყავ; მერკთ
ლუარსაბ ორბელიანოვმა უარპყო ის განკარგულება, და თქო-მგო-
ნია ის ყველას სჯობდეს ხელმწიფე იმპერატორთან, დეპუტატები

გაეგზანოთ, და 1801-ს წლის მანიფესტის აღსრულება ეთხოვოთ. მომიბრუნდა, და მითხრა, ალექსანდრე მოდი შენ ალექსანდრე ბატონიშვილთან წადიო, ის გრანიცაზე მოიყვანე, და ჩვენ აქ ვეცდებითო. მე ამისი სრულებით უარი უთხარ და ის ჩვენი კამპანია ამაზედ დასრულდა, და გავიყარენით. ამ დროსა ბევრნი ჩვენნი ამხანაგები იქ იყვნენ, და სწორედ კი აღარ მახსოვს ვინ და ვინ იყვნენ. შემდეგ როდისაც აიშალნენ, რამთენმა თქო რომ ჰავჭავაძესთან ლუარსაბისა წასვლისა სარჩეველად. მესამე. 1831-სა წელსა ზაუხულს ერთს დღეს სადილათ მიმიწვია დავითის ძემ გიორგი ერისთავმა, რომელსაც პატივი ვეცი და წავედი... ოდეს მივედი იქ დამხვდა ელიზბარ ერისთავი, თვით სახლის პატრონი, მგონია ზაქარია ციციანოვიც იქ იყო, და სწორედ კი არ მახსოვს იქ იყო თუ არა. იქ ერთი იმერლის თავადიშვილი იყო და გიორგიმ გამაცნო ეს თეიმურაზ ლორთქიფანიძე არისო. ოდესცა სადილად დაესხედით. მოჰყვენენ ჩვენ აზრის ლაპარაკს, მასკვან გიორგი ერისთავმა მითხრა, ამ თეიმურაზისაგან ნუ იშიშვით, რომელიც მასკვან საერთოდ დაფიწყეთ ლაპარაკი, წემდეგ სადილისა გავიყვარენით. მეორეა დღეს დილაზე თვით იგი ლორთქიფანიძე ჩემთან მოვიდა, და ცუბლით მთხოვა, საწყალი თავადიშვილი ვარო, და გთხოვ ფული მიჩუქოთო. მე შამეცოდა, და ორი, თუ სამი ოქრო ვაჩუქე. შემდეგ კიდევ ამისა ოდესცა შეგვხვდებოდა ის ლორთქიფანიძე, მე გიორგის, და ელიზბარს ერისთავი კეტყუდით ხოლმე თეიმურაზ ახლა რომ წახვალ იმერეთში ეცადე ჩვენს აზრზედაო. ის ლორთქიფანიძე დიან ხუმარა კაცი იყო და ამ ჩვენ ლაპარაკზე იცინოდა ხოლმე. და სწორედ არას გვეუბნებოდა. შენდეგ რაოდენისამე დღისა წაეიდა იმერეთს, და მასკვან აღარა ვიცირა იმისა, პოდპორუჩიკი თავადი ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

ამასთან დაუმატებ, 1832-სა წელსა მხოლოდ სარჩეველად გვინდოდა. ღენერალ მაიორი თავადი ალექსანდრე ჰავჭავაძე, და 1831-სა წელსა, როგორც მახსოვს ერთს დროს ლაპარაკში უქო თ. ელიზბარ ერისთავმა რომ ჰავჭავაძე ჩვენი ნაჩაღნიკი იქნებოდა ჩვენ ყველას უთოოდ ისე გვეგონა რომ 1831-სა წელსა ნაჩაღნიკი ის უნდა ყოფილიყო ჩვენი.

პოდპორუჩიკი თავადი ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

23 იანვარს 1833-სა წელსა.

მღვდელ ეფრემ ალექსიშვილის ჩვენება (V, 779-784).

„1833-სა წელსა იანვრის 18-სა დღესა, კითხვასა ზედა გამოძიებელის კომისიისასა ცნობისათვის ჩემგან ლაპარაკისა ვითომც

ტფილისსა შინა ყოფილისა განდევნისათვის რუსებისა საქაროკ-ლოდგან და ამაზედ მკითხავს ეს კომისია ქვემოთ აღნიშნულთა რეათა პუნქტთა ამათ:

1) ლაპარაკი დოდაევთან, რამდენჯერ ერთმანეთთან ჰყოლი-
ლხართ და როდის ბოლოს დროს ერთმანერთი გინახამს?

2) რომელნი კნიაზები მოვიდნენ შენთან საჩივლელად მმარ-
თებლობაზედ?

3) როგორ დიდი ხანია იცნობ იერომონახ ტარასის, რამდენ-
ჯერ ერთმანეთთან ჰყოფილხერთ, რისთვის გილაპარაკნიათ და რაი
მიგეწერიათ ერთმანეთთან.

4) ეგრეთვე თვით იგივე ფილოდეფოსთან?

5) ეგრეთ თვით იგივე მაიორს დიმიტრი და მამუკა ორბე-
ლიანოვებთან?

6) ეგრეთ თვით იგივე სოვეტნიკად ყოფილს ალექსანდრე
ორბელიანოვთან?

7) ვითარი ნასტაელენია მიგიციათ მამაცოვისათვის?

8) ლაპარაკი ოქროპირ ცარევიჩთან და რამდენჯერ გინახამთ
იგი?

ამათ კითხვათა ზედა მაქვს პატივი უმდაბლესად პასუხს უგო
ამა კომისიასა. პირველის პუნქტისათვის: უფალს დოდაევს განუ-
ცხადებია ამას კომისიასა შინა, ვითომც ჩემთვის ეთქვას როდისე
ერთხელ ამის საგანსა ზედა რაიმე და ვითომც მეთქვას მეც გავიგონე
დავით თარხანოვისა და ლევან ერისთავისაგან მაგვარი ლაპარაკი
და მთავრობაზედ სამღურავი ბალოტიროვკის დროსა მაგრამ რო-
გორ შეიძლება ეს საქმე, დაგანა ჩვენ წეგვიძლიან ცხოვრება უვი-
ნიერ რუსთა და ან თქმის ნიშნადაც დაუწერია ოდესცა წიგნს ქალი
და მანას ვკითხულობდითო მაშინ უთხარიო. ეს საქმე არც მსმენია
არც მისგან და არც სხვისგან და არცა მკოდნია. მაშინ სომ სა-
ჭიროდ არ შევრაცხდი ჩემსა და იოდაევის ერთმანეთის ნახვის
დროებს რომ დასახელებით. დამესწავლა და ანუ ლაპარაკს და რა-
დგან აწ მკითხავს კომისია როგორც ახლა მახსოვს ჩემი და წისი
ერთმანეთის ნახვა და ლაპარაკი უმდაბლესად მოეახსენებ:

პირველად წარსრულის 1832 წლის ეპკონებ სეკდემპერში
მოსულიყო უფალი დოდაევი ჩემთან მაშინ როდესაც მე არ ვიყავ
შინ და დაეგდო ქართული პროპისები და ეთქვა ტფილისის ღმნა-
ზიის ნოწათეთა დავით მაჩაბლოვისა და ჩემის შვილის ალექსისა-
თვის, უთხარით მოძღვარსა დირექტორმა სთხოვა ეს დედნეა ვა-
რდასწეროს კარგს ხელზედ. უნდა დავაბეჭდინოთ ღმნაზიას მო-

წაფეთათვის, მე მოველ რა შინ მითხრეს ხსენებულთა მოწაფეთათ
ესე ამბავი. მეორედ მოვიდა უფალი ღოდავეი ჩემთან და შემდგომ
მოკითხვისა დავსხედით რა უთხარ: „სოლომან ივანიჩ ვკონებ ქა-
რთული ხელისათვის საწერად უფრო ლამაზი და უფრო მსგავსი
რუსულის ხელის იყოს საეკლესიო წერა, და თუ არ დაიშლით და-
წერ, მაგრამ ჩემზე უკეთესს ხელით დასწერს ტარასი და თუ გნე-
ბავს იმას დააწერინეთ“. შენდეგ ამ ლაპარაკისა ამოიღო ერთი ქა-
ლალდი რომელზედაც იყო ეს კითხვარები დაწერილი: წმინდის
დავითის დღეობას ესე იგი მთაწმინდობას როდის დღესასწაულობენ
ანუ რამდენჯერ წელიწადში. მართლად დედაკაცები თავს დაიმუ-
ნჯებენ. იქ ასელის დროს. ამასთანავე სხვადასხვა აზრებებად კით-
ხვები დაწერილი მეფე ირაკლი როგორ ცხოვრობდა, სპარსეთის
შახმა როგორ წაახდინა ქალაქი, რომელს დღეს შემოვიდა, ნეფეს
მაშინ რამდენი ჯარი ჰყვანდა. ამ გვარები რამდენიმე პუნქტი იყო
რომელიც სწორედ არ მახსოვს და ეს ქალალდი მაჩვენა რა მითხრა
„დირექტორსა სურს ამისი შეტყობა და გთხოვთ ანაების პასუხები
მოაწეროთო“. მაშინ რადგან დრო არა მქონდა უპასუხე „აღვას-
რულებ მაგ თხოვას როცა დრო მექნება“. მითხრა მან „მაშ ჩემთან
მობრძანდით როცა დრო იყოს, თქვენ მითხარით და მე დავსწერ-
რუსულად. მეც აღუთქვი მას აღსრულება ამისი. მესამედ კნიაზ
ანტონი აფხაზოვთან მიველ ერთს დროს იგი შინ არ იყო და იქი-
დგან გამობრუნებულმან ამოვიარე და რადგან იმ გზაზედ არის
ღოდავეის კვარტირა ჩემს სახლს ახლო მაშინ აველ სადაც ვნახე
უფალი სახლის პატრონი, კნიაზი აფხაზოვი, პისმოეოდიტელი ღი-
მნაზიის ბეჟანბეგოვი და ერთი რუსის ჩინოენიკი რომელსაც ვერ
ვიცნობ მსხდომარენი სტოლთან და ქალალდის მოთაბაშენი მეც და-
ვჯექ, და გაათავეს რა ქალალდის თამაშობა ბეჟანბეგოვი და იგი
ჩინოენიკი წავიდნენ. აფხაზოვმა მითხრა რატომ ჩემთან არსად მო-
ხველო, მე უპასუხე „ეხლაც თქვენსა ვიყავ და არ იყავით და აქ
გიახელ“. მან მითხრა მაშ წავიდეთ შინაო, ღოდავემა უთხრა მე
მაგასთან საქმე მაქვს სად მიგყავსო, მან უპასუხა ეს კაცი ჩემთან
მოსულა უნდა წავიდეთ და თუ საქმე გაქვს რამე შენც იქ წამოდი
და იქ ისაქმეთო, მაშინ წავედით აფხაზოვთან სადაც ამოიღო ღო-
დავემა ზემოხსენებული ქალალდი კითხვარები გაეშინჯეთ და რამ-
დენსამე პუნქტს პასუხი დააწერეს თვით ღოდავემა და ვკონებ
აფხაზოვმაც ვახშამიცი იქა ვქამეთ და ვახშამს უკან აფხაზოვმა თუ-
იმისმა დედამ თავისი რძლის ღენერლის ცოლის ამბავი ვკონებ მი-
თხრეს, ღოდავევი კი აღარ იყო იქა, და მე ამის მეტი არა მსმენაა.

რა. მეოთხედ მიველ უფალს ღოდავეთან მაწინ ამოიღო ის ხსენებული კითხვები მე ვეუბნებოდი რაც ვიცოდი და იგი სწერდა და შემდეგ საქმის დასრულებისა წამოველ და არა გამიგონია რამებუთედ მოწერილობა იყო სინოდის კანტორიდან ჩვენს კომიტეტში ცნობისათვის როსტომ მეფის სარწმუნოების აღსარებისა და უნდა სწორედ შეგვეტყო და გვეცნობებინა კანტორისათვის მახმედთანობაში მოკვდა თუ ქრისტიანობაში, თუმცა ჩვენს წერილებში ჩანდა მაგრამ ისე ვერ გარკვევით, ამისთვის გეინდოდა სწორი ცნობა მიგველო და ერთ გზის ანჩის ხატის სობოროს დეკანოზმა დიმიტრიმ და მე ვკითხეთ მღვდელს ვგნატი იოსელიანს, რადგან არის იგი მოხუცებული და სწაელული კაცი გვეგულებოდა რომ სწორედ სცოდნოდა; ეგრეთვე ამავე ჰზარისათვის მიველ თავადს პოდპოლკოვნიკს დავით თარხანოვთან, რადგან არის იგიცა მოხუცებული და განოცდილი კაცი იმასაც ვკითხეთ, რომელმაც იგივე სთქვა სწორედ არ ვიცი პირველ კი თათარი ყოფილა და შემდგომი არ ვიცი სწორედაო. კიდევ უთხარ ვპკონებ თქვენი კომისია ითხოვს კანტორიდან ამის ცნობას და არ ვიცი რათ უნდა მეთქი, მან მიპასუხა ეგ შენი საქმე ერ არის თქვენ პასუხი დროზედ გაგზავნეთო, მაშინ ამისი მთქმელი სხეას რას იტყოდა ჩემთან; იმ დროს იქ იყო იმავე თარხანოვის ძმა დიმიტრი, ნიკოლოზ ელიოზოვი და ვპკონებ ივან ევსევიჩი გარსევანოვიცა, ჩემთან არც არა უთქვამს შესახები მაგვეარად, სახელმწიფოსა ანუ მთაერობის ჰზარი და არცა რა გამიგონია და არც იმის მეტად მე. ის სალაპარაკოდ მინახავს და ამავე გუჯრების საქმეზედ ვიყავ სინოდის კანტორაში და განოველ რა ბალკონზედ ვნახე უფალი ღოდავევი მოდის ქუჩაში, მოვიდა კანტორის კიბესთან (რომელიც დგას ქუჩაში მახლობლად სამოქალაქოს პოლიციისა) და მითხრა რას აკეთებო, მე უპასუხე, გუჯრების საქმეზედ ვარ, მეც მაქვს მაგაზედ სათხოვარიო მან მითხრა, სიღნაღის უეზდის სოფლების ბოდბის ხევისა და ბოდბის ხალხი დაობენ ერთმანეთზე მიწაზედ ეგების გამოჩნდეს, ეხლა ჩივილს აპირობენ და იქნება უჩიველელად გაშველდნენო, მე უთხარ ეხლა სხვა საქმე გვაქვს როსტომ მეფის საქმეზედ გუჯრებსა ვჩხრეკეთ და მაწინ უთხარ ჩემი დავით თარხანოვთან ყოფნა და ლაპარაკი როგორც ზემოთ დაეწერე ეხლა რადგან ის საშური და კომისია ითხოვს უნდა ვიპოვნოთ და პასუხი გაგვზავნოთ მეთქი და რასაც საბუთს შენ ამბობ ბოდბელების თაობაზედ შემდგომნი თუ გამოჩნდება სადმე ისიყ თავის რიგზე იქნება მეთქი, ამის მეტი არა გვითქვამს რა ქუჩაში

რას გაეავრძელებდით ლაპარაკსა. შეექცხედ. მიველ ერთს საღამო-
 ზედ დოდაევთან, რომელმაც მიმიღო იმ ოთახში, სადაც სცხოვრებს
 ერთბაშად ხიზნიტურთ და იყენენ იქ: ცოლი მისი პატარა ძმა მისი
 და ვკონებ სხვადა ვინმე და ვგრეთვე მოსამსახურენი, მოიტანეს
 ჩაი და ფუნჯი ამასობაში შემოიტანა ლაპარაკი ქართულს პოეზია-
 ზედ და მკითხა ქართულ პოეზიას ვაკეთებ და სტიხების გვარი რა-
 მდენია ანუ როგორიაო მე უთხარ „ქილილა და მანა ხომ გაქვს
 მოიტანე იქ გიჩვენებ იმაში იპოების თქმის ყველა გვარი და გარ-
 და ამისა სხვა გვარი თუ არის რამე წყობილ სიტყვაობაში ნახე და
 იქიდაჰ სცნობ“. მოიტანა ქილილა და მანა წავეკითხედ რამდენამე
 ფურცელი და სხვა და სხვა გვარი სტიხები, ამასობაში მე უთხარა
 „თქვენ გაქვსთ ვკონებ იერომანახის ომანახადან ვაკეთებული ლუ-
 ქსიკონი გთხოვთ მაჩვენოთ“. მაშინ დოდაევის ცოლმა სთქვა, იმას
 ვერ იპოვნის შორს არისო, და იმის ძებნაში სხვა წიგნები მოიტანა
 მან უფალმა დოდაევმა, და მაჩვენა რომელთა შიგა იყო ფარგლით
 მოხაზული რაღაცა ნაკვეთები და შიგ ასოები სხდა ზოგი შავი, მე-
 ორე კიდევ ლეომეტრიულს ნაკვეთებს გვანდა, და მესამე იმ გვა-
 რივე ძველებური რაღაც სამისნო იყო და სახის მეტყველება ანუ
 ფიზიანომია, კიდევ უთხარ: „უწინ ამისთანებით ატყუებდნენ უგუ-
 ნურს ხალხსა“. და ამაზედ, მანაც იხუმრა თუ არ ვიცი ცოლმა
 შეიძლება ახლაც ვისარგებლოთ ამითო. და ამასთანავე ჩემი ტუ-
 ტრადები ჰქონდა მეფის ირაკლის ისტორიისა და ისიც მომიტანა
 რომელსა ერთი ტეტრადი ეხლაც აკლია. ამაში განგრძელდა დრო
 კიდევ ვაპირობდი წამოსვლას და ვახშამი მოიტანეს ვქამეთ რა
 ვახშამი მე წაველ და ის სწორედ არ მახსოვს თვით გამომაცილა
 თუ ბიჭმა მალალს კიბესა სანთლით, იმ ცოლთან და ხალხში თუ
 მითხრა რაიმე ისინიც გაიგონებდნენ და ვახშამს უკან გამოცილუ-
 ბის დროს თუ თქვა რამე მე დიდხანს არ დამდგარვარ და ბიჭიც ის
 იყო და არც აგრეთი მთვრალი ვიქნებოდი რომ არ დამხსოვებოდა.
 თუმცა კაცნი ცოდვის ქვემდებარენი ვართ, მაგრამ მე კი არ მახ-
 სოვს რომ დამთვრალიყავ როდისმე რომელ ცნობა დამკარგოდეს
 და მაშინაც არა ნგონია აგრე მთვრალი ვიქნებოდი სხვა დროს მე
 არც დამე და არც სალაპარაკოდ იმასთან არ ვყოფილვარ. შეშვი-
 დედ უფლის დოდაევის სიღედრი ქრმის შერთვას აპირებდა და
 თქვიც ქალი მისი ცოლი დოდაევისა და ეგ დოდაევი ნებას არ
 აძლევდენ ამაზედ დოდაევის სიღედრი ანა ხნირად მოდიოდა ჩე-
 მთან მაწუხებდა და მეხვეწებოდა ნება დამართონ ჩემა ქალმა და
 სიძემო; ამისად მიველ ორჯელ მაგის ცოლთან რომ ეგ შინ არ

იყო, და ერთხელ დილით წირვის წინ როდესაც მწირველიც ვიყავი მიველ კიდეც ნების დასართავად სიდედრის მისი გათხოვებისათვის, სადაც ბალკონზე გამოვიდა უფალი დოდავევი, რომელმაც ნება და-მართო ჯვარი დასწერეთო და მყ-სვე გამოვბრუნდი არ გვილაპარაკ-ნია ეპკონებ ორს მინუტსა თუმცა "შემიწვია მაგრამ მე უთხარ მწირველი ვარ წირვაზედ უნდა წავიდე" და კიდეც წამოველ. მა-სუკან სრულიად აღარ მინახავს. ხოლო ჩემი პირველი ნახვა დოდავევისა სიდედრის საქმემდისინ უნდა იყოს სეკედემბერში და იმის შემდგომ ოკტომბერში ნოემბრის დანდევამდე. ხოლო უკანა-სკნელი სიდედრის თაობაზედ ნახვა ნოემბრის რვიდგან თორმეტა-ქდე. მერვედ. უფალმა დოდავემა თავის მოსაწონებლად იცის მო-ვონებები და სხვის სახელით თქმა როგორც 1831-სა წელში მოი-დომა ქართული ლიტერატურისა და გაზეთების ბეჭედა მაშინ მი-თხრა ღირეკტორანა და ღენერალმა ჭავჭავაძემ გათხოვეს ლიტერა-ტურისა და გაზეთების ბეჭედვას ვაპირებთ შენც მოაწერე და შეი-ძლება სხვათაც მოაწერინოთო, მე კიდეც მოვაწერე და ფულოს მაშინვე მივე და ეპკონებ სხვაც უშოვე ხელის მომწერი მაგრამ არ აღსრულდა ფულიც ტყუილად დაიკარგა, იმ დროს ეკითხე ჭავჭა-ვაძესთან დადიხარ მან მითხრა დღე და ღამე რაც მოკლლი დრო მაქვს სულ იმასთან ვატარებო, მასუკან შევიტყე არცერთის თხო-ვნა არ ყოფილიყო თვით მოვეგონა არც ჭავჭავაძისა და არც ღირეკ-ტორისა. აგრეთვე "ზემოთ მეორეს პუნქტში დავითის ეკლესიისა ანუ მთაწმინდის და სხვა კითხვები რომ დაეწერე არც ის და არც პროპისები ეპკონებ ღირეკტორის არც კი წეუტყვია და არც გა-მოუგზავნია და იმან ღირეკტორის სახელზედ მომიტანა და თუ სა-ჭიროება მოითხოვეს სხვებსაც ამ გვარებს მაგისგან ქმნულებს დაუ-ბტკიცებ რომ სხვის ნაქმარისათვის თავის სახელი დაექმოს და ნაპროტივ თავისი სხვისა, ამ გვარებით მოიგონებს რაღაებსაც და ატყუებს თავის ამხანაგებს თუ სხვათა, როგორც ახლა წინაშე თქვე-ნსაც სწერს სხვადასხვა რიგად ხან ოკდომბერს ამბობს, ხან ნოემბე-რსა, აგრეთვე სხვები საიდგან რა რიგად დაუწნავს საიდგან დაუწე-ბებია დავით თარხანოვის საქმე სად, როგორ და რისთვის უთხარ მაგას სად მოუხსენებია და თავის ჰაზრთან წეუერთებია, როდის მე დავით თარხანოვთან ვიყავი, როდის ბალკტიოოვეკ იყო, ლევან ერის-თოვი სად მინახავს ან სად იყო ანუ სხვა ვინმე ერისთოვთან, რო-დის რა ულაპარაკნიათ ჩემთან. ლევან ერისთოვი შობის მეორეს დღეს დეკემბრის 26-მდინ სულ არ მინახავს, მაშინაც დღესასწაუ-ლის მისალოცავად აველ ლევანის დედასთან. რადგან ჩვენი ეკლე-

სიის სახლებში დგანან ეხლა, და ასეღის დროს ენახე ლევან გა-
რეთს სახლში ლოგინში მჯდომარე, კიდეც გაუხუმრე ღღესასწაუ-
ლია, წირვა გამოვიდა, და ლოგინიდან ახლა სდგები, იმან მიპასუ-
ხა წუხელის ძალიან გვიან მოველ და იმის მიზეზით მომივიდაო და
კოტა უჭეიფოთაც ვარო, იმასთან არც კი დაემჯდარავარ ხელით
ძიქვენა მიბრძანდი დედა ჩემთანაო და შეელ შიგნით ოთახში, ჰე
იქიღან მანამ გამოვიდოდი კიდეც გასულიყო, იმისმა წერილმა
ძმებმა მითხრეს ბილოტიროვკაში წავიდა ზასედატელებს არჩე-
ვენო. მე გაკვირვებული ვარ იმის დოდაევის საქმეს რას ამბობ იგი.
უეკველად ამ შურით რომ ერთხელ მე მაგის შეთხუზულს ღრამა-
ტიქას ქართულსა კრიტიკა დაუწერე, და ახლაც უთუოდ ჰფიქრობს
მაგის ადგილას სასწავლებელში მე შემიყვანენ, როგორც წარსულს
წელშივე დირექტორმა გრუბერმა კიდეც მითხრა ზენ კიდევ საქარო
ხარ უჩილიშეგიო, და წიხაზედ კიდევ დავით ბარათოვთან ვიყავ
სადილათ და იქ შემოვიდა ინსპექტორის თანამდებობის აღმასრუ-
ლებელი, რომელსა ვერცკი ვიცნობდი და ლაპარაკთა შორის გამი-
ცნო რომ იქ სასწავლებელში ნამყოფი ვიყავ, მითხრა, დოდაევი
ხომ დაკერილია და თუ არ განთავისუფლდება ისევე შენ უნდა
შრომა გასწიო და უჩიტლად შემოხვიდეთ, მე იმასაც უარი უთხარ
და არც მინდა, მე კმაყოფილი ვარ რაც ღმერთსა და ხელმწიფეს
ჩემთვის მოწყალება მოუცია მე ამის ღირსადაც არა ეხადი ჩემს
თავსა არამედ თუ მეტი წოვინდომო რამე. თორემ თუ ამ გვარი
ჰაზრებით არ შეუწმანსნია და მართლა ეთქვა რამე ჩემთვისა ამდენს
ხანში მანამ იმით დაიკერდენ, როგორც ის დოდაევი ამბობს ექვსი
კვირა მაინც გავიდოდა იმ თქმიღან დაკერამდინ, ერთხელ როგორ
აღარ ვეტყოდი როდესაც ასე. მახლობლად არის მაგის კვარტრა
რომელ ვჰგონებ 30 საყენი ძლივს იქნება ჩემის სახლიდან, ან თვით
ჰაგ დოდაევსა და ანუ სხვათა როგორ არ ვეტყოდი რომელნიც ჩემნი
მცნობნი არიან თითქმის ყოველნი ჩოლაყავეს გარდა, რომელ რას
ჩადიხართ. როგორია ჰბედავთ ამისთანა საშიშარს საქნესა, ან თქვე
ნი თავი და ან ქვეყანა არ დალუპოთ. რითი ჰბედავთ ამისთანა სა-
ქმეს, როდესაც ახლო დროში წინ მედღა ეს საქმე რომ თვით რუ-
სეთის ღენერალმა რა უყვეს სპარსეთსა და ოსმალთა და ეგრეთვე
სხვათა და ვიცი ესეცა რომელ ვჰგონებ მთელმა ევროპამაც ვერა
ანოს რა რუსეთსა, და ამათგანთა თვითონ რომელნიც დაკერილ-
ნი არიან დღეს, ვჰგონებ ორასი კაციისა მარტო გამოკვება ვერ წე-
იძლონ უვალოდ; და ამავების მცნობი მე როგორ არას ურჩევედი
ანუ კეთილსა და ანუ ბოროტსა მაინც. აბა თუ ერთი მათგანი იტ-

ყვის ვინმე რომ ვკყოფილიყო ვისთანმე და ანუ იმათ, და ანუ მე მეთქვას ამა აზრზედ რამე... არის ესე მოგონილი ჩემზედ შეწამება. შეწმასნილი და დაწებებული ჰაზრითა თვისითა უფლის ღოდავის მიერ ჩემთვის ამა საგანზედა არცაა უთქვამს არცა რა გამიგონია და არცა რა მახსოვს; ეგრეთვე არცა რა მე მითქვამს. როგორც იმითვის ისე სხვისთვის და არცა რა მცოდნია.

მეორეს პუნქტის კითხვის პასუხი: ნე რა ჩინებული გეაჟი ვარ რის დიდის საქმის შემძლებელი ვარ. რომელ ჩემთან თავადები საჩივლელად მოსულიყვნენ მმართველობაზედ და რას კმაყოფილებას მიიღებდნენ ჩემთან საჩივრითა. არცა ვინ მოჩივარი მოსულა ჩუათან არც მინახამს ვინმე მაგ ჰაზრზედა.

მესამე პუნქტის კითხვის პასუხი: მე ვიცნობ მღვდელ მონაზონს ტარასის სიყრძიბითვე, ხოლო 1817 წლამდე გექონდა ხშირად ერთად ყოფნა და ლაპარაკი არ მახსოვს მაშინდელი რაზედ გვილაპარაკნია 1817-სა წელსა წავიდა რუსეთს 1830 წლამდის იქ იყო. ერთგზის 1818 ანუ 1819 წელში მივწერე წერილი როგორც თანასწორისა თანასწორთან შესაფერია ზუმრობა. და იმასაც ან გეაჩივე. პასუხი მოეწერა, და მეორედ ვპკონებ 1825 ანუ 1826 კატეხიზის წიგნები დაებეკდა და მოეწერა ჩემთან ეგების სასწავლებელში რამდენიმე აყიდვიზიოვო. სასწავლებელში დიდათ საკვიროც იყო ის წიგნები და რამდენიმე იყიდეს მოწაფეთა. მაშინ ვპკონებ მეც წიგნი მივწერე ტარასისადმი, გარდა ამისსა მასთან მიწერმოწერა არა მქონია რა. და აქ რომ მოვიდა რუსეთიდან ყოფილა რამდენჯერმე ჩემთან და შე უფრო ბევრჯელ იმასთან, და უკანასკნელ ვპკონებ ნოემბერში მე და მღვდელი სვიმონ გურგენიჭე მირქმის ეკლესიის ადგილის სანახავად ვიყავით. და ეკლესიიდან დაებრუნდით რა სვიმონ მღვდელმა სითხრა ტარასისთან შევიდეთო. მაშინ შევედით, სადღლა-თაც იქ დაერჩი. სადაცა იყო სვიმონ მღვდელი იგი, მღვდელ მონაზონი გაიოზ და სადილის დასრულების დროს შემოვიდნენ სხვა ბერებიც და როგორც არც სადილზე ანუ სადილის წინ ანუ სადილის უკან, ეგრეთვე არც ერთს დროს არცას ერთს ადგილს არა ყოფილარა ჩვენში ლაპარაკი, რომელ ყოფილიყოს რამე შესახები ანუ მთავრობისა, ანუ ქვეყნისა და ანუ სხვა ესე ვითარი. მხოლოდ ჩვენში ყოფილა სასულიეროს წერილების კითხვა და ეგრეთვე ლაპარაკიცა სასულიერო, ანუ ზუმრობა ეგრეთვე ანუ გალობა, ეკლესიაში არხიმანდრიტის დამარხვაზე, ნათლის ღების, და იქნება ამის-თანა შემთხვევაში მენახოს კიდევ მას აქეთ.

მეოთხე პუნქტის პასუხი: იერომანახს ფილადელფოსთან გა-

ქვე ცნობა არა სიყმითი და არცა ეგრეთ მახლობელი, ჩემს სახლშიც ყოფილა ეპკონებ 1829 წელსა და ამასვე დროს მეც იმის სენაკში როდესაც იდგა აქ ფერისცვალების მონასტერში იქნება სხვა დროსაც როდისმე ვყოფილყოთ ერთმანეთან არ მახსოვს და აქვე ტფილისში ყოფაში ისესხა მან ჩემგან ერთი თუმანი თეთრი და 1830-სა წელსა წავიდა რა შუამთის მონასტერში იქიდგან გამოვგზავნა და წიგნიც მოეწერა ამავე ჰაზრზედა მე მგონია თეთრის მომტანს ბარათი კი მივეცა და წიგნი არც კი მიმიწერია. იმის შემდგომ 1830 წივე ანუ 1831 წელში ენახე ბაზარში რაღასაც ჰყიდულობდა და ვაკითხე ასლა ბინა სამუდამოდ სად დაჰსდევ მან მითხრა შუამთის მონასტერშიო. მასუკან აღარ მინახამს, და ისევ იმ წინანდელს წლებში რამდენჯერმე დოსითეოს არქიერთანაც ენახე, და როდესაც გვინახავს ერთმანეთი სხვა არა რაიმე ლაპარაკი არ ყოფილა რა თენიერ სწავლებისა სამღრთოსა ანუ საეროისა და შესბამის სასულიერო გვამთ ხუმრობისა.

მეხუთე პუნქტის პასუხი: მაიორს დიმიტრი და მამუჯა ორბელიანოვებთან იქნება წინა წლებში როდისმე ეპყოფილიყო დასახელებით არა მახსოვს ამ წელიწადში ანუ ახალს დროში სულ არა ვყოფილვარ და არც ისინი ჩემთან, ბევრჯელ ტფილისის უპრავაში საქმეზედ მინახამს დიმიტრი რადგან იყო ის მარშალი და მე დეპუტატი, ეგრეთვე სხვაგან იქნება სტუმრად ეპყოფილვართ სადმე და არა რაიმე ლაპარაკი არა გვეკონია რა რომ შესანიშნელი და დასახსომებელი ყოფილიყო ერთ გზის 1831-ს წელში ტფილისის ღიმნაზიის რუსის უჩიტელს ეპკონებ დემენტოევს, ადრინდელის გაზეთიდგან თუ ეურნალიდგან გამოეწერივნებინა შეგბრდებისთვის, ერთის დედაკაცის არზა, რომელიც მიუცია ღეთისადმი განსვენებულს ალექსანდრე იმპერატორისადმი, რადგან არზა იგი იყო კარგი თხუზულედა და სახმარი რიტორებრივი ამის გამო: ის არზის კოპიო მოიტანა ტფილისის გიმნაზიის მოწაფემ ანუ შეგიჩქდმა ჩემთან მცხერებმა დავით მაჩაბლოვმან. ერთხელ ნახა იგი არზის შავი ბორჩალოს დიიტანციის პრისტაემა ემელიანოვმა, და ბევრც იტინა, იმას ეთქვა დიმიტრი ორბელიანოვისათვის და ამან დიმიტრიმ მთხოვა, ის არზის კოპიო გარდმოვაწერინე და მივეცი, სხვა არა რაიმე ლაპარაკი და არცა რა მისვლა მოსვლა რამ მქონია.

მეექვსე პუნქტის პასუხი: ალექსანდრე სოვეტნიკად ყოფილს ორბელიანოვთან ეპყოფილვარ მე მაისში ანუ ივნისში მაშინ როდესაც აპირებდა ჯერის დაწერას ახალი გაქრისტეიანებული ნიკოლოზს ნალეკარი რადგან იმან შეირთო ალექსანდრეს ყმის ქალი.

და თვით ის ნიკოლოსცა იმასთან არი იმის გამო, იქნება ამაზედ ადრეც ვპყოფილვარ როდისმე და შეგი არ მახსოვს დასახელებით და იმ ალექსანდრეს სიმამრის სახლში დავით ბარათოვისას მინახავს რამდენჯერმე, მაგრამ არც ერთს დროს არა რაიმე საწინააღმდეგო და შესახები მთავრობისა რამ ლაპარაკი არა გამიგონიარა. ერთხელ ერთი წიგნი ბულღარინის თხზულებაც მათხოვა მაშინ როდესაც ნალგეარის თაობაზედ მიველ. ვპკონებ ერთხელ აგვისტოში ენახე მაშინ როდესაც მე ის ალექსანდრე დავით ბარათოვი და პაპა ლორის მელიქოვი გაგვზანა მოციქულად დავით მუხრანბატონმა ანტონი აფხაზოვთან წერეთლის ქალის თაობაზედ.

მეშვიდეს პუნქტის პასუხი: მამაცოვი არის ჩემი სელაერი შვილი და როგორც აღსარების წესია აღსარებაში დარიგება. მიმიცია, როგორც გვასწავებენ წმინდანი მანანი. სხვადასხვა მქადაგებელნი და მოძღვარნი; ვგრეთვე სამოქალაქო სჯული და ზნეობითი სწავლა პირველად უნდა გქონდეს სიყვარული და ერთგულება მღვთისა და ქრისტიანებრის მართლმადიდებელთ ჯარწმუნობისა მეორედ სიყვარული და ერთგულება ხელმწიფისა და მამულისა და შემდეგ მორიდება ყოველთა ცოდვათა და თავისა თვისისა კეთილად ქცევა, გარდა ამისა მე იმისთვის დარიგება არა მიმიცია რა, ერთხელ იმასთან ვიყავ წარსრულს 1832 წლის ეპკონებ აგვისტოს და მთხოვა ეგების მაარიგო ჩემი მოყვარე ივანე წინამძღვაროვი და იმისი დაი ერთმანერთან უთანხმოება აქვსთო, მეც აღუთქვი ენახამ და ველაპარაკები ივანეს. იმ დროს სოფელში იყო იქ ივანე არ მინახამს და ეპკონებ ერთხელ ბარათოც მოეწერა ჩემთან მამაცოვს ამავე საქმის გამოისათ, სხვა არა რაიმე არა გამიგონიარა და არცა რამე მითქვამს.

მერვე პუნქტის პასუხი: ოქროპირ მეფის ძე ორჯელ მოვიდა პირველ დოხოთეოს არხიეპისკოპოსთან და იქ ენახე, ორჯელ მე გამგზავნა იმასთან მოსაკითხავად და პკონებ ორჯელ მე მიველ, ერთხელ იოანე ექიმი კარაევი და სტეფანე ლორის მელიქოვი იყვენ და კარევი ელაპარაკებოდა იმ ამბავს მეფის გიორგის დროს, რუსეთის მხედრობას რომ გაუმარჯვნიათ ნიახურაზედ; ერთხელ ეპკონებ ეგნატე მღვდელი იოსელიანი იყო იქა და ელაპარაკებოდა თავის სიყმაწვილის ამბავსა. ერთხელაც ბერი ვინმე მახსოვს იყო ეპკონებ პორფირი, რომელიც რუსეთში ნამყოფი იყო და ის აღარ მახსოვს სხვაც კიდევ იყო ვინმე თუ არა და ლაპარაკობდნენ რუსეთის შენობაების ამბავსა და ირაკლი მეფის ძეს სასახლე და ეკლესია რომ აუშენებია ამ გეარებს მე თუ მკითხავდა სასწა-

ელეზის ამბავსა სხვა დასახსომებელი და შესანიშნელი ამბავი არა ყოფილა რა იმისთანა რომ დამესწავლა, ერთხელაც კიდეც დოსითეოს არქიერთან ჩამოვიდა ბაღში და წყლის მაშინის ამბავზედ ლაპარაკობდნენ.

ეს ზემორე ზენებულის რვა პუნქტისათვის პასუხი უმდაბლესად მომიხსნებია ამის კომპისიისათვის რომელ არავისგან რა გამოგონია და არცა მახსოვს რამე შესახები იმპერიისა ან მთავრობისა და ანუ აღრეულობისა და ესე ვითარისა საქმისა რაიმე.

ერთგზის ვკვონებ ოკდონბრის დამდეგს მოეწერა ტარასის ზაპისკა წასვლისათვის მცხეთას საგურამოში მის ნათლიმამასთან მეც იქნება იმაზა პასუხი მიეწერე და აღუთქვი წასვლა მაგრამ კი არ წავსულვართ. მღვდელი ეფრემ აღექსევი“.

მღვდელი აღექსიშვილის წერილი ტარასი ბერისადმი (V, 795).

„დიდად პატიოსანო მამაო ტარასი.

ჩვენის პირობის დასამტკიცებლად ორნი ჩლენნი თქვენთან სამოგზაუროდ (?) გთხოვენ დღეს სადილათ აქ გამობძანდეთ და ეგ წვეროსანიც თან წამოიყვანოთ.

თქვენთან პირობის დემდეგი ხუცეს სამონაზონი ეფრემ“.

ეფრემ აღექსიშვილის ჩვენება (V, 799).

„შესახებელად გამოცხადებულისა ჩემდა კომპისისა მიერ ბართისა გამოცხადებულისა, რომელიც მიწერილ არს ჩემგან იერომანახ ტარასისთან, მაქვს პატივი მოვახსენო: როგორც პირველს კითხვაში დავწერე ბევრჯელ იქნებოდა ჩვენში სულიერი შექცევა და ერთანერთან ვიტყოდი რასმე ამ გეარჯა რასამე ანუ ზუმრობასა. მსგავსადეც ვ:გონებ 1831 ანუ დაწყებასა... 1832 იერომანახი ტარასი და დავით გარესჯის უდაბნოს ბერი იერომანახი თეოფანე მეტყოდენ: ბევრად წესდევ განვპნორდეთ სოფელსაო წავიდეთ ანუ უდაბნოში ანუ იერუსალიმსაო, მეც ვეტყოდი აღვასრულებ თქვენს თხოვნას, ამაზედ კიდეც გვიხუმრებდა მღვდელ მონაზონი გაიოს გამიწყრეს თქვენი განშორების მადლიო. ამ ჟამებში ჩემთან იყო დავით გარესჯის უდაბნოს ბერი თეოფანე და ჩვენ ორთავე ესთხოვეთ სადილათ ტარასის და გაიოს ბერი თან გამოიყვანეთ რომელსაც დიდი წვერი აქვს ჩვენ ორნი ჩლენნი“) გთხოვთო. და ამაზედ მივწერე ზაპისკა და გამოვიდნენ კიდეც სადილათა.

მღვდელი ეფრემ აღექსევი“.

იანეროს 23-სა დღეს

1833 წელსა

1) ეს განმარტება ნატყუარია. „ჩლენნი“ უნდა „აკტივონიური“ წვერებს ნიშნავდეს.

„კონისიასა შინა

ყოველი წესი და შედგომილება აქტისა,
 ცელი აქტისა არის განმართვა კეთილ ზნეობისა;

არ შეიძლება მუნ აღწერად მრთელი ზნეობითი სწავლა. და სჯელის კანონი გარნა შეცულ იყო სულ მოკლესა მას სიტყუასა შინა. სიყვარული ღვთისა, და რწმუნებამ ტკიცედ რელიგიისა. მორჩილება სრული ხემწიფისა, წმინდა და უბიწო სიყვარულა ურთიერთისა, სიყვარულსა ღვთისა, და რწმუნებასა სარწმუნოებასასა, არა შეუდგების ბოროტ სიტყუაობა ღმრთსა ზედა არცა ეკლესიასა, და არცა სამღვდელოთა ზედა, მორჩილებასა და სიყვარულსა ხელმწიფისა, არა შეუდგების ორგულება. მაჩვენებლობა და ზარმაცობა, სიყვარულსა კაცთაა არა შეუდგების, ბოროტის ყოფა, ენება, და დაკლება ვისიმე. აჰა ყოველი ზნეობა კეთილი.

იგი ჯერ არს ყოფად საიდუმლოდ, და უპირველესი საქარობა მისი არს საიდუმლოება: ამისთვის რომელ ბუნება კაცისა მეტად ხალისით უძიებს, საიდუმლოსა, მეორედ არა რომლითავე არა ვანსხვადების იგი, საზოგადოსა ეკლესიურის საიდუმლოსა აქტისათა. ნოვლენ მას მოქმედებასა ზედა, რასაც ასწაუებს ეკლესია საცხადოთ: აღკრძალულ არს სასტიკად რათა არაინ არ განაცხადოს ესე საიდუმლო სხვას. თანა გარდა მისა ვისაცა მოიყვანს ჩლენად: ამისთვის რომ, უკეთუ არა ყოფილიყო აღკრძალულ. უკეთუ ყოველთავე შეეტყოთ, მაშინ შეიქმნებოდა უპატიო და შეურაცხი, არაფრით არ განსხვავდებოდა, იქმნებოდა ისიც ერთი რომელიმე ქადაგების მსგავსი რომელსაც ყურს არაინ არ მიუგდებდა.

აღკრძალულ იყო რომ არ სცოდნოდათ მათ ერთმანეთიცა: მისთვის რომ უკეთუ ყოველთა ეცოდინებოდათ ერთმანეთი, არ შემოსულიყო სიმრავლისა შორის ესე ვითარისა რაიმე ჰაზრი წინააღმდეგი, მაგალითისაებრ გოდლის მაშენებელთასა, და უკეთუ გასულიყო ვინმე ერთი წევრთაგან არ შესძლებოდა გამოცხადება ყოველთავე გვამთა და არ აღსაპობილიყო აქტი.

აღკრძალულ იყო რომ არ სცოდნოდათ არცა პირველი აეტორი: ამისთვის რომ უკეთუ ეცოდინებოდათ, რომ მე ვარ ესე ვითარი გლახაკი ბერი, მაშინ არ ექნებოდა მას პატივი, და არც მიიღებდენ ხალისით, და არც შემდგომსა უწყებასა რასამე დამიჯერებდენ.

სათანადო იყო რომ მე მცოდნოდა იგი ყოველნი იმისთვის რომ უკეთეს ერთი ვინმე მოკვდებოდა შორის ჩვენთა, მაშინ მიუცილებლად ანაყოფოდა ორად, ამისათვის რომ უკეთეს არ ვაუწყებდი მე მკვდრისა მისგან პოვნილსა ჩვენსა არ ეცოდინებოდა მას ვისადმი უნდა ეუწყებინა რაიმე საქმეი.

სათანადო იყო რომ ყოველს მპოვნელს ქონოდა მღვიძარე ხედვა ნათხე რომელთაცა მოიპოვებოდა წევრად, ამისთვის რომ არა ექმნათ რა ბოროტი, და უკეთეს არ დაუჯერებდენ, და იქმნოდა ვინმე რასამე უშესაბამისა ზნეობისასა, რათა ეუწყებინა თავის მპოვნელისათვის შორს წყრილით, და ახლოს სიტყვით, და უნდა მოწვენილიყო ვიდრე ჩემამდე. მისთვის რომ მე რომელიმე საშუალობით განმემართა იგი რათგან ვაუწყებდი ყოველთა შეურაცყოფასა მისსა ვიდრემდის არ მოიქცეოდა, მას არ ეცოდინებოდა მიზეზი არცა ესე წესი მხოლოდ ნახავდა რომ აღარაჲინ უჩვენა სიყუარულიანი გული და არაჲინ არ მიიღო იგი, მაშინ იფიქრებდა რომელ არს ჩემდა რაიმე სამართო ძალი მტანჯველი ბოროტებისათვის ჩენისა.

აღკრძალულ იყო რომ არ შემოეყვანათ ცუდი მოქცევა, და ზნე მაშლილი კაცი, ეგრეთვე უგუნური ვერ შემძლებელი საიდუმლოს დაცვისა: ამისთვის რომ ყოველი ასო დამპალი, აენებს მრთელსაცა მახლობელსა მის ასოსა, და რათგან უდიდესი საჭიროება ამის აქტისა ესე იყო რომ არ უნდა სცოდნოდა სხვას, ამისთვის მარახუნებული კაცი არ უნდა გაერიათ, რათგან განცხადებითა, და თქმითა სხვაგან ამის მოქმედებისათა ყოველივე ძალი აქტისა დასცხრებოდა.

წესი ესე თხოულობდა სიმტკიცესა და სიმრთელესა კაცისაჲს ყოველთვის რომ არ გამოცვლილ იყო, და რაც კანონებრია ყოველთვის ისე მოქცეულიყო, ამისთვის რომ უკეთეს ერთს ადგილს ერთის კაცისაგან აღირეოდა წესი, მაშინ სულ ნოიშლებოდაცა ეითარცა მილი წყლისა გატეხილი ერთსა ადგილსა ვერლა აწარმოებს წყალსა უშორეს, ამისთვის საჭირო იქმნა სასტიკი ფიცი სადაცა გამოცხადებით ჩვენებულ არს, არაოდეს არა განაცხადოს მან საიდუმლო ესე არაჲისთან, და მოიქცეს მებრ აქტის სჯულებრისა.

ამის დაწყობილებისამებრ სჩანს რომელ ნე ვიქმნებოდათ თავი, მაგრამ ამითი მე არარაი მექნებოდა პატივი, სარგებლობაი ამის მოქმედებისაგან, არარაი გამოხატულა ჩემში, მხოლო მიმცემს მათდა შემდგომ სხვა და სხვათა კეთილთა დარიგებათა მექმნებოდა გულში კმაყოფილება, უკეთეს ვინ უწყის შეკრებებოდა ჩვენნი

ორასამდე, მაშინ წეიძლებოდა ვაუწყებდი მათ რომ ყოველი ჩღენი თანიმდებ არს ნიცემად სამისა ანუ მეტისა რუბლისა თეთრისა, ეიე ყოველათვის ადვილი იქმნებოდა. თუმცა არ ეცოდინებოდათ მათ თუ სად მივიდოდა ფული იგი, მაგრამ მოიწეოდა ჩემზე, მაშინ ფულითა ამით მეგულეებოდა დაბექდვა სულთან მანათლესა წაგნებისა წმინდათა მამათასა, რათგან ქართულს ენაზე ძვირი არის წიგნი მიესტემდი უფასოდ ყოველთა ამით სარგებელ ექმნებოდა სულსა ჩემსა, და სხვათა, გარდა ამისა არა მაქენდა მე გულში რაიმე ამით წარმოებად შევსციდი მე ამით რომელ არ ვიცოდი და ვერ გულის ხმა ვყავ უკეთუ წინააღმდგომი იყო უქაზისა ამგვარი თამაშობა ხალხში, შევსციდი ამით რომ იგი მივეც ყმაწვილსა კაცსა გაზოუტდელსა გერეთ სოფლისასა, მოვტყუედი ჩვენებულისაგან მის მიერ კეთილ წნეობითის ქტევისა, მე ვიყავ შორს მოქმედება მათი აღარა შემიტყვია რა, მე მეგონა კიდევ დასცხრა მეთქი.

მას შნა არა მოიპოვების არა რაიმე საიქველი ჰაზრი, მაგრამ ვინათგან მიბძანეთ მე რომელთამე ლექსათვის, თანამდებ ეარ პასუხის გებად.

1. რათა ყოველის მორჩილებით დაემორჩილენ ხემწიფესა და ბრძანებისა მისსა, არა რაისა განმსჯელნი მას შინა, თენიერ ოდენ მაშინ, რათა არა იყო წინააღმდეგ რელიიისა, თქმასა ამისა როდ არა რაისა სჯილენ ბრძანებას შინა კეთილარსა ანუ არა, ანუ რომლის საჭიროებისათვის მხოლოდ რომ უნდა აღესრულებინათ იგი ბრძნება. შეუდგებოდა ესესა, რასაკვირველია რომ საჭირო იყო დაწერად არ ყოფილიყო წინააღმდეგ რელიიისა, ეს ნიშნავდა უპირველესაა წეკრულებასა რელიიისადმი შემდგომ ხემწიფისადმი არა თუ იქვენეულება რაიმე შემოდის ამით აწინდელსა ხელმწიფესა ზედა, რომელ ქეშმარიტი მამა ქრისტიანეთა, და სიმტკიცე ეკლესიისა არ ინებებს აწინდელი გერწამს ყოველთა, გარნა აკტი არ განეყოფის სჯულსა ეკლესიურსა, და იქ ესრეთ იქადაგებოს, მაგალითებრ, ოდესმე მოციქულსა პავლეს მქადაგებელსა სიტყვისა ღვთისასა რომაელთადმი წინადაუდევს რომელთამე, რომელ, ქადაგება ეგე არა არს ნება კეისრისა, მაშინ მიუგო „მორჩილება გერ არს ღვთისა უფროს ვიდრე კაცთა“ (საქმე მოციქულთა), რომელ არს ბრძანებს ღმერთი ზეციით, ბრძანებს მეფე ქვეყნით, უკეთუ ბრძანება მეფისა წინააღმდგომ არს ბრძანებისა ღვთისა, დიდი აქვს ძალი ბრძანებასა ღვთისასა.

2. თქმულ იყო, დამორჩილება ესე რომლისა ხელსა ქვეშე ვიყვნეთ, ამისთვის რომ ვართ ჩვენ ახლა ხელსა ქვეშე რუსეთის იმპერატორისა, სახელი მოხსენებად არა საჭირო იყო ამისთვის რომ იმპერატორნი როსიისანი არა ყოველნი იქმნებიან ერთისა სახელისა, რასაკვირველია თქმა ესე ამტკიცებს უეჭველსა შეერთებულებასა რუსთადმი.

3. რათა ყოველი წევრი შეეწოდეს ერთმანეთსა, ყოვლის სრულის თავის შეწირვით, კეთილისა დასასრულისათვის, რასაკვირველია კმარა განმარტებად კეთლისა დასასრულისათვის, არა თუ მაშინ უკეთუ იყოს რაიმე განზრახვა ცუდი და წინააღმდეგ აქტისა.

4. სათანადო არს გაფრთხილებად წევრისა, რათა არა განაცხადოს საიდუმლო იგი. რომელიცა განუცხადონ მას მიზეზთა სრულისათა, ესე არს თვით პირდაპირი სიტყვა (საქმითი ფილოსოფია 4 ნაწილი პოლიტიკა ბაუმეისტრ.) ამისთვის რომ რასაკვირველია, ოდეს გვიყვარს ერთმანეთი გავხსნით ჩვენ გულთა ჩვენთა შეგობართადმი, გარნა არა ითხოვს კეთილშობილება განცხადებასა მისსა, არცა მაშინ, უკეთუ შეიქმნეს მტერიცა.

5 ფიცში წერილ-არს რათა არა განაცხადოს საიდუმლო აქტისა, ამისთვის რომ უკეთუ განცხადდებოდა, აღარც შეიძლებოდა არსება აქტისა ეინაიდგან თვით საკუთარი მყოფობა აქტისა დამოკიდულ არს საიდუმლოებასა ზედა და ამით ოდენ ლექსითა, და გვარიითა მყოფობს აქტი, თორემ სხვა არა რაი განყოფილება აქვს ყოვლისა სიტყვადით ღვთისა მიერ მოცემულის კანონისა.

ყოველი ესე მოქმედება ჩემი წარმოებულ იქმნა მხოლოდ შურიითა სამლოიითა გარნა ვითარცა კაცი ხორციელი, ვერ შემძლებელ ვიქმენ ცნობად წინასწარისა თვით ყოვლად საჭიროი არსება ყოვლად საუკუნე არს მხილველ გულთა ჩემთა, ოჰ ინებოს ღმერთმან რათა თქვენცა ხედვიდეთ ესრეთ გულსა ჩემსა ვითარცა ხედავს ღმერთი, რა ექნა თავსა ჩემსა შევედრებ ღმერთსა მთავრობასა. და სიმაართელსა: ყოვლად გლახაკი იერომონახი ფილადელფოს-1833.

მოქმედება ჩემი იყო კეთილისა განსაზღვრებისამებრ, ხოლო უკეთუ ვისმე მოუხმარებოდა იგი ცუდად, მე არა რაიმე მაქვს მას შინა მიზეზი, რაოდენი მილიონი ერნი არიან ქვეყანის ამის სიმრავლესა ზედა, რომელნია ხმარებითა სახარებითა, და სამოცობულოს სიტყვითა იქმნენ მწვაელებელ, და გმობენ ღმერთსა გარნა წმინდათა მახარებელთა არა აღუწერიათ მათ იგი ბოროტად და არცა რაიმე აქვს მას შინა ბრალი. იერომონახი ფილადელფოს“.

ბიძინა ერისთავის ჩვენება (V, 818).

„რომელსაც მკითხაძს კამისია შტაბს კაპიტნის სოლომან ონიკოვისას პასუხს უვებ რომ მართალია ჩემთან იყვნენ სადილას აღექსანდრე ორბელიანოვი ვახტანგის ძე და სოლომონ ონიკოვის სახლში სადაც ნე ვიდექ და სადილის შემდეგ საღამომდის იქ დარჩენ და საღამოზე ვკითხეთ სოლომონ ონიკოვს შეიძლება რომ მოხდეს აღრევა თუ არა როგორ გონია იმან გვითხრა არ შეიძლება და არც არის კარგო და ეს კი არ მახსოვს მე უთხარ პირველათ თუ აღექსანდრე ორბელიანოვმა ვახტანგის ძემ. მე ამის მეტი არა მახსოვს რა რომ გველაპარაკნოს რამე.

პრაპორშჩიკი თავ. ბიძინა ერისთავი“.

ჩუღ. წელსა

იანვრის კვ.

ივანე მაჩაბლის ჩვენება (V, 823).

„ვამომეძიებელს კომისიასა, შინა.

შარშან წინ 1831 წელსა ზაფხულში ვიმყოფებოდი ტფილისს ჩემ საჭირო საქმეზედ და ერთხელ მივიდიოდი ბაზრისაკენ, შემომეყარნენ სასამართლოსთან მეფის ასულის თეკლას დუქნებს წინ თავადი ელიზბარ ერისთავი და პოდპორუჩიკი აღექსანდრე ვახტანგიჩი ორბელიანოვი. ჯერ მამიკითხეს და მას უკან მითხრეს, რომ ჩვენ ვაპიოებთ არეულობის მოხდენასა და შენ რას იტყვიო ძე რა ვუპასუხებ რომ ჩვენ როგორ შეგვიძლიან ეგ საქმე, მაშინ იმათგანი ელიზბარ ჩავიდა გუბერნატორის კანცელარიაში და ორბელიანოვი სასამართლოში, მე მეგონა მცდიდნენ ისინი ანუ ხუმრობით მითხრეს, მე ჩავედ ჩემს საქმეზედ მესაათესთან და ამის შემდეგ ამ საგანზედ არც იმასთან. და არც სხვასთან არაფერი ლაპარაკი არა მქონია.

იანვრის კვ-სა დღესა 1831-სა წელსა.

თავადი იოანე მაჩაბელი“.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (V, 827-828).

კომისიას!

როცა მე კახეთში ვიყავი ნიმოწერა მქონდა ფილადელფოს ბერთან, წერილებს ვიღებდი ხოლმე თ. დავით ერისთავის, ზოგჯერ კი ჩოლაყაანთ, კაცების ხელით, რომლებიც დაიარებოდნენ ზერ ჩოლაყაევთან. ჩემი პირველი წერილის დასვენა იყო ივერულთადში მიმართვა. ამისი აზრი იმაში მდგომარეობს, რომ ჩვენ ხშირად გვექონდა საუბარი და მე ვეუბნებოდი, რომ ეხლანდელი მოწაფეები თანდათან იჩენენ დიდ ნიქს და ზოგიერთებმა ლექსის წერაც კი დაიწყეს ნეთქი და ამასთანავე როცა მან ვამომიცხადა სუ-

რვილი ტფილისში მასწავლებლობისა, მაშინ მე ამ წერილში მოკვანებდი, რომ თუ გამრავლებოდნენ ისეთი მასწავლებლები, როგორც ის არის, ქართველები მეტად განათლებოდნენ. ბოლოს კინათქვაში იყო, ვეკობ ეს დრო მოვა თუ არა შეთქი. ეს იმას გულისხმობდა იქნებოდა თუ არა იგი მასწავლებლად. ამაზე მივიღე ფილადელფოსისაგან პასუხი, რომელშიაც ის ღმერთს მიმართავდა, რომ ის ჩვენ შორის კავშირსა და სიყვარულსა სთესავსო, როდესაც მე თელავში ვიყავი თ. დავით ერისთოვმა მისწერა ფილადელფოსს. რომლითაც ატყობინებდა თავის ბიძა სოფრონ აჩქიმანდრიტუ, რომ ვითომც ის მისი თხოვნით გადაყენებულია და წინამძღვრად დანიშნულია ბერი ჩოლაყაევი, რომელთაგან პირველი არ აღმოჩნდა მართალი, რომ სოფრონი არ იყო განოცვლილი. ჩოლაყაევმა ბერმა კი წინამძღვრობა მიიღო. ამ წერილის ბოლოს მე მივწერე: მამაო, აღიდე ძე შენი და სხვა. ეს იმას ნიშნავდა, რომ მე მითხრეს ფილადელფოსი აქებს და აღიდებს შენს ნიქსაო და მე ახალგაზრდობით მოვაგონე, მას რომ კიდევ შემაქოს და მეც მას ვაქებ. ტფილისში, რომ ჩამოვედი ფილადელფოსის წერილი მივიღე, რომლითაც ის მწერდა პოპოვიკა¹⁾ (იხ. გვ. 339) გაიცანიო. მე ტფილისში ჩამოვალ და იქ უნდა ვეცადო ექიმის მოწმობა ვიშოვნო და ავადმყოფად გამოვატყნადო თავიო, ეს იმისათვის, რომ ჩემთან დარჩენილიყო ჩემ მასწავლებლად; ეს წერილი თ. დავით ერისთოვის კაცის ხელით მივიღე.

მე მივწერე წერილი, რომ ლაშქრობაში მივდივარ; ჩვენს საზოგადოებაზე რომ ვწერდი ეს ის არის, რომელ წევრებსაც წაუკითხე აქტი იმათზე ვწერდი, და არა ის რომ ჩვენ გვქონდა შეთქმულება, რაშიაც ჩემს გასამართლებლად ჩემივე ამ წერილის დასასრული გამოდგება, სადაც მე ვწერდი ბევრი თავადები მოდიან და ჩვენი საზოგადოება კი მე მგზავნის, რომ წევრები შევიძინო მეთქი და იქვე აღვნიშნავდი, რომ ისეთი ხალხი მოდის, რომელთაც ამის შეგნება არა აქვთ მეთქი.

ჩემს პირველს ჩვენებაში დამავიწყდა დამეწერა, რომ აქტი წაკითხული აქვთ თ. დავით ჯორჯაძესა და სოლომონ რაზმაძეს და რომ მათაც იცოდნენ ჩვენი განზრახვა. კიდევ დამავიწყდა ჩემს პირველ ჩვენებებში, რომ ერთხელ ალ. ორბელიანოვის ბაღში ვიყავი, სადაც ის და მისი ძმა ვახტანგი იყვნენ; იქ იყო აგრეთვე დ. დიმიტრი მაღალოვი, რომელსაც გამოუცხადეთ ჩვენი განზრახვები, მან გაიზიარა და განაცხადა, რომ ის მზად არის.

1831 წ. მე ვიყავი სოფ. ქალაში. თეიმურაზ ამილახვაროვთან, ერთ საღამოს ივანე ამილახვაროვთან დამპატიეეს ჩაიზე. იქ იყო

ბარძიშ და ყველა სხვა ახალგაზრდა ამილახვრები, სადაც ჩამოვარდა საუბარი პოლონეთზე; მან მე მკითხა შეუძლიან თუ არა პოლონელებს განთავისუფლდნენ. მე უპასუხე, რომ სხვა სახელმწიფოების დაუხმარებლად ვერ განთავისუფლდებიან, მაგრამ ვგონებ საფრანგეთი უნდა ეხმარებოდეს მეთქი. ბოლოს ბარძიშმა თქვა ჩვენ როდისღა განთავისუფლდებითო მე უპასუხე რომ ეს ჩვენზეა დამოკიდებული მეთქი. მაშინ ბარძიშმა გაიცინა და უთხრა ივანე ამილახვაროვს, აბა ივანე, გაამაგრე შენი ციხეო. ივანემ გაიცინა და მერე დავიშალენით.

პრაპორჩ. თ. გიორგი ერისთოვი“.

24 იანვარი 1833 წ.

მე მივწერე ფილადელფოს ბერს ქართულად ნურათერს მამწერდა, რადგან ხშირად მწერდა ხსენებულ აკტზე და ვიფიქრე საეკვოდ არავის მოეჩვენოს მეთქი.

პრაპორჩ. თ. გიორგი ერისთოვი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (V, 840).

„წელსა 1832-სა ოდესცა თ. თადია ჩოლაყოვი იდგა ცოლშვილით ნათლუხს, მაშინ, მე ჩემი დედიდაშვილები, ბიძინა და გიორგი ერისთოვნი თადიასთან ვიყავით სადილად ნათლუხს, სადაც თ. დიმიტრი შალალოვიც იქ იყო, სადილს უკან, მე, გიორგი ბიძინა და დიმიტრი წავედით ბაღში სასეირნოთ, ოდესცა ბალითგან დაეხრუნდით, მაშინ ჩვენ ერთიანათ დავიწყევით ლაპარაკი თავისუფლებაზე საქართველოსი, დიმიტრი შალალოვთან, და იმ დიმიტრამ მაშინ იმ ჩვენ ლაპარაკზე სრულებით ხმა არ ამოიღო და ამის შეტრ არ მახსოვს რომ ჩვენ იმასთან შერთება გექონიყოს რამე. და ეს დიმიტრი შალალოვი ხშირად დადიოდა ჩვენთან როდესაც ჩვენ ბაღში ვიდექით. ბიძინა და გიორგი ერისთოვნი ჩემვნით ცალკე იდგნენ ბაღში, და არ ვიცრ იმათ გამოუცხადეს ესე ჩვენი აზრი დიმიტრი შალალოვს თუ არა..

პოდპორუჩიკი. თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

25-სა იანვარს, 1833-სა წელსა

რომელიც გიორგი ერისთოვმა დავითის ძემ, წამამიდგა პირში, და მითხრა, რომ ვითომც ჩვენ ბაღში მსხდარკარათ კაცალ ქვეშ და დიმიტრი შალალოვიც იქ ყოფილა, და ჩვენ დიმიტრი შალალოვიხათვის გამოგვიცხადებია, ესე ჩვენი აზრი, მე ესე გარეწოება სრულებით არ მახსოვს.

პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი.

25-ს იანვარს, 1833-სა წელსა.

კითხვასა ზედა ამა კომისიისა მაქვს პატივი გამოუცხადო. რომელ შედიქს პოპეიკასთან თავის დღეში ახლოს ცნობა არა მაქვს რა, თვინიერ, სალამის ნეტისა, და როცა გზაზე შევხდომივართ, თავი დაგვიკრამ ერთმანეთისათვის, და ჩემთან თავის დღეში არა ყოფილა, და არც მე იმასთან და ამა ჩვენი განზრახვის ლაპარაკი სრულებით იმასთან არა მქონიარა.

პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი".
25-ს იანვარს, 1833 წ.

ბიძინა ერისთავის ჩვენება (V, 850).

„კითხვასა ზედა ამა კომისიისა ნაქვს პატივი მოვახსენო რომელ თუმცა თავადი დიმიტრი შალალოვი მინახავს მე ნათლულში თადია ჩოლაყოვთან და ესევე ალექსანდრე ვახტანგიჩის ბაღში ათას რუაას თორმეტში მაგრამ შესახებელად საქართველოს განთავისუფლებისა მე სულ არ ნახსოვს რომ ამ საგანზედ რომ გულაპარაკნოს და ან გამომეცხადებინოს და არ ვიცი რომ იმან იცის თუ არა ეს.

პრაპურშჩიკი თ. ბიძინა ერისთავი".

ჩყლგ წელსა
იანვრის. კე

ალექსანდრე ჰავკავაძის ჩვენება (V, 870—876).

„კომისიისთვის ჩემ მიერ მიცემულ განმარტებათა გაგრძელება. იანვრის 19-ს 1833 წელს.

კომისიამ ისე ზერელედ მომიტხრო ჩემ ბრალდებათა გარემოებანი, რომ ერთბაშად ვერ მოვიგონე და მხოლოდ ნაწილნაწილ ვეგონდება მისი ნათქვამიდან. მაგალითად: კომისია ბრალს მდებს, ვითომც ყოფილი აქაური სამოქალაქო გუბერნატორი დენისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი ჯაველეისკი, თურმე არ უშვებდა იქით და აქეთ მომავალ არც ერთ ქართველს, რომ მოსკოვში არ გაეჩერებინა და ჩემთან დაახლოვება არ ერჩინა. უცნაური შენიშვნაა! რომელსაც შეუძლიან ჩემზე კეთილი შეხედულების განმტკიცება, ვიდრე მე რამე იქვის ქვეშ მაგდებდეს.

ჯაველეისკი გავიცანი თ. ვარშავსკის რჩევით 1829 წ. ტფილისში, მისი ბრწყინვალეობა აღმიწერდა მე მის თვისებებს ხელსაყრელ ფერებში, ამბობდა რა ამასთანავე წყრომით, რომ ქართველები მას ვერ ითმენენო, არ შეუძლიანთ მისი ღირსებათა დავასებაო. მე და ჯაველეისკი მალე დაეახლოვდით ჩვენი აზრების

შგავსებათა გამო. მისი სულის კეთილშობილება, მისი კეთილი აზრები, მისი დაუღვარარი საქმიანობა მასზე დაკისრებულ მრავალ რთულ მოვალეობათა ირგვლივ, მისი ყველასადმი გაბედული სამართლიანობა, განურჩევლად პირთა, განსაკუთრებით კი მისთვის ახალ საქმეთა მისგან სწრაფი მიხვედრა და ათვისება—უსაზღვროდ ნომწონდა მე და ყოველი წუთით აძლიერებდა ჩემს მისდამი სიყვარულსა და ნდობას. იმას საქართველოს შესახებ ძლიერ სწორი შეგნება ჰქონდა. სამოქალაქო მოხელეების, რომლებიც მასთან ერთად ჩამოვიდნენ, რჩეული ყოფაქცევა, მისი არჩევნის ხარისხზე მიუთითებდა.

მისმა ხანმოკლე ნართველობამ თ. ვარშავსკის ხელმძღვანელობით, მოუტანა ხალხს საგრძნობი შემსუბუქება, განსაკუთრებით სამგზავრო ვალდებულებათა საქმეში, რომელიც მათ ყველაზე მძიმე ტვირთს წარმოადგენდა, გარდა ნონაპირე სადარაჯოების შენახვისა, რაც მხოლოდ კახეთს ედგა ვალად. სასამართლოს წელიწადში წარმოება, რაც მის მოსელამდის ხალხის უკმაყოფილებეს მთავარ საბაბს წარმოადგენდა, მის დროს უფრო ენერგიულ სახესღებულობს; მაგრამ ასეთი ცვლილებები არაეისგან ყოფილა შემჩნეული თავ. ვარშავსკისა და მცირეოდენ კეთილმოაზროვნე ხალხთა გარდა.

ებრძოდა რა ბოროტმოქმედებებს, განსაკუთრებით კი უსაქმურობას, ჯაველეისკიმ მრავალი მტერი შეიძინა. გარდა ამისა თ. ერისთავები მას მიაწერდნენ ოსეთში თავის მამულების დაკარგვას, ჩემი ცოლის ძმა მაიორი თ. ლუარსაბ ორბელიანი მაგას თვლიდა თავის დანებვლებლად თ. ვარშავსკისთან 1829 წელს, და მასთან სულიერად მუდამ შეურიგებელი იყო, ისე როგორც სხვა იმ დროს ბრალდებული თავადები. გუბერნიის წინამძღოლი გენ. მაიორი თ. ბაგრატიონი, რომელიც, როგორც თავისი თანამდებობით, ისე მემამულის წოდებით, ვალდებული იყო ხელი შეეწყოს მის კეთილ წამოწყებათთვის,—მისდამი ზიზღით იყო შეპყრობილი, ან იმიტომ რომ ზემოაღნიშნული წესები არ ეთანხმებოდნენ ამის წესებს, ანდა არ ესმოდა ისინი; თ. ბაგრატიონი გუბერნატორის შესახებ ჩაძახილ ხმებს იმეორებდა. თუმცა გუბერნიის წინამძღოლისათვის ჩემი ჯაველეისკისთან მეგობრებაც საკმარისი იყო იმისთვის. რომ იგი არა ჰყვარებოდა, რადგან 1830 წელს არჩევნების დროს მე ამის საბაბი მივეცი ანიშნულ თ. ბაგრატიონს, რათა მე შევძეებოდი რადგან მე მას შავი კენჭი ჩაუგდე და მთელი თავად-აზნაურთა კრების წინაშე ხმა მალა ვთქვი, რომ მისი გამოუცდე-

ლობის გამო იგი არ არის ღირსი გუბერნიის წინამძღოლის ადგილისა მეთქი.

ზაველეისკი არა ჰმალავდა ჩემთან აქაური მხარის შესახებ ზოგიერთ თავის პროექტებს. ჩვენი ორივეს აზრი იყო ქართველთა და რუსთა ერთი მეორესთან მჭიდროდ დაახლოვების საშუალებები განოგვეძებნა. ამ მიზნის მისაღწევად ჩვენ საუკეთესო საშუალებად მიგვაჩნდა ნათესაური კავშირების გამრავლება და დამსასურებულ რუს მოხელეთათვის საქართველოში მიწების დარიგება. თუმცა მასზე არა ნაკლებ ვიცოდი აქაური შემოსავლის სიმცირე. მაგრამ ამჟამად მათ გადიდებაზე მე ამას არ ვეთანხმებოდი, არა საკუთარი მეურნეობის ვარაუდით, არამედ იმ მოსაზრებით, რომ ამიერ კავკასიის მხარე წესძლებს თავის დროზე გადაჭარბებით დაუბრუნოს სახელმწიფოს მასზე გაწეული ხარჯები. მთავარია კავშირის განმტკიცება ლმობიერი ღონისძიებების საშუალებით, ხალხის ნდობის მოპოვებით.

ამგვარი იყო მე და ზაველეისკის მსჯელობა, როცა კი ერთად ვიყავით. მიცნობდა რა როგორც საკუთარ თავს—მას არ ეპატიებოდა, რომ არ გავეცნობებინა ჩემი თავი ყველა საქართველოში ჩანოლულთათვის, ვისაც კი იგი ნახავდა. თუმცა იმათ გასაკვირვებლად, ვინც მეცა და ზაველეისკისაც კარგად გეცნობდა. იმაზე უკეთესს ვერაფერს მოიგონებდნენ, რომ მისთვის ბრალი დაედევათ სიხარბეში და ჩემთვის კი იმპერატორის დალატში; ყოველგვარი მოლოდინის გარეშე, როგორც ერთი, ისე მეორე მოხდა! კიდევ მაგონდება ბ. ბ. კომისიის წევრები ნეუბნებოდნენ რომ ყველა დაპატიმრებულნი მე თავიანთ მონაწილედ მასახელებენ. უნდა ვიცოდეთ რანაირი ურთიერთობა ჰქონდათ მათ ჩემთან შეთქმულების თაობაზე: სიტყვიერი, ვისიმე თანადასწრებით, ანუ თუ წერილობითი. ორ უკანასკნელ შემთხვევაში დასაბუთება უნდა იყოს აშკარა. ხოლო თუ ისინი ამაზე უარს ამბობენ და მაინც ჰყოფნით უპატიოსნება თქვან, რომ ჩემთან სიტყვიერად უმსჯელიათ. მაშინ დაასახელონ სად და როდის სახელდობრ. ვისმე უნდა ენახა ისინი ჩემთან განმარტოებულად ნალაპარაკევი, რადგან როდესაც თ. ლუარსაბ ორბელიანოვი და კაპიტანი თ. ჩოღაყაევი ჩემთან იყვნენ ცალკე ოთახში, იქ მომწმეები ბევრი იყვნენ. განა ბუნებრივია, რომ მე მქონოდა შეერთება კახეთიდან ქართლსა და ტფილისში. ასზე მეტ ადამიანთან სულ ცალცალკე და ამოდენა ხალხს არ შეუძლია დასახელოს ამ ურთიერთობის ადგილი, დრო და ვინმე, რომელსაც შეენიშნოს მათი ჩემთან საიდუმლო შეერთება?

თ. ლუარსაბ ორბელიანოვისა და კაბ. თ. ჩოლაყაევის შესახებ მე უარეყავი მათი ჩემთან საუბრის შინაარსი (უკეთ ჩემი მათთან საუბრისა, რადგან თ. ორბელიანოვს თითქმის ხმა არ ამოუღია, თ. ჩოლაყაევი კი მეთანხმებოდა რა ჩვენი მთების შესახებ დავის შინაურულად მორიგებაზე, საერთოდ მეურნეობის საქნებზე სრულიად თავდაპირველ შენიშვნებს გამოთქვაყადა); მაგრამ ყველა დანარჩენებს უარეყოფ, უარეყოფ მათს ყოველგვარ საიდუმლო შეხვედრას ჩემთან. ეხლა, რას უნდა მიეწეროს მათი ასეთი ყალბი, ბოროტი ჩვენება, თუ არა მათს ჩემდანი ბოროტ განზრახვას. სწორედ იმიტომ, რომ ოქროპირ ბატონიშვილის რწმენის წინააღმდეგ, მათ ჩემში ჰპოვეს მათთვის სრული საწინააღმდეგო აზრები იმ ცნობების მიხედვით, რომლებიც მათ თ. ლ. ორბელიანოვმა მოუტანა, რომელიც როგორც ეტყობა ჩემი სახელით მოქმედებდა ჩემს დაუკითხავად, თვითნებურად.

დაპატიმრებულთაგან ძალიან ბევრნი არიან ჩემი ნათესაევი, ნაგრამ ყველანი ცოლის მხრივ, მაშასადამე მისი ძმის თ. ლუარსაბ ორბელიანოვის მხრივ და არც ერთი პირდაპირი ნათესავი არ არის. მთელი ჩემი ნათესაობა, როგორც მამის ისე დედის მხრივ, აგრეთვე ყველა ჩემი მოგვარეები, კახეთში არიან. ამ უკანასკნელთაგან სამი დაეცა ბრძოლის ველზე სპარსეთსა და ოსმალეთთან ომიანობის განმავლობაში. არ არის მათში არც ერთი, რომელიც მთავრობის მიერ არ იყოს დაწინაურებული ან ქონებით ან სამსახურით.

აქ ყველამ იცის, რომ მე პირველი მემამულეთაგანი ვარ საქართველოში. ჩემი სახლი და მამული კახეთშია, სადაც მუდმივად ეცხოვრობ. მე ყოველი მხრით უფრო მეტი გავლენა მაქვს იქ, ვიდრე ქართლში, სადაც ჩემდა სამარცხეინოდ არც კი ეყოფილვარ; როგორ შემეძლო ისეთი დიდი საქმე უცხო ადგილას დამეწყო და ჩამებარებინა იგი მემამულეებისათვის, რომლებსაც ასე ნაკლებად ეცნობ და გვერდი ამეხვია ჩემს მეზობელსა და ახლო მონათესაე მემამულეებისათვის, რომლებთანაც ვიზიარებ ხალხის ყველა განაქირს. კახელები უფრო მეტად არიან შეწუხებული გადასახადებისაგან ვიდრე ქართლელები (თვით ქართლელებისა და გუბერნიის წინამძღოლის უკუღმართობისა და გადასახადთა არა თანაბრად განაწილების გამო) და ადვილად აჯანყდებოდნენ. ისინი, როგორც ქართლელებზე გაცილებით უკეთესი მეომრები, ამასთანავე უფრო მაგარ ადგილებში ცხოვრობდნენ ვიდრე ქართლელები და დაღესტნის მეზობლად მყოფნი ამ საქმისათვის უფრო მოხერხებულ საშუალებას წარმოადგენენ. მე ისინი უკეთ მიცნობენ ვიდრე ქართლე-

ლები. მათ არ შეუძლიანთ უფრო მეტი ნდობა არა ჰქონდეთ ჩემ-
თან, რადგან ჩვენი სარგებლიანობა შეერთებულია. მათ კარგად
იციან, რომ 1831 წ. მე ვეწინააღმდეგებოდი ინტრიგებს. სახელ-
დობრ, როცა ამ მხარეს გენერალი პანკრატიევი განაგებდა; რადგან
გადასახადთა გუბერნიასი განაწილების დროს იმ გადასახადთა ნა-
წილი, რომლებიც ქართლს აწვია, კახეთზე გადაიტანეს, ისე რომ
დაუტოვეს ყველა ისინი, რომლებიც კახელებს ძლიერ ავიწრო-
ებდა. რომ კახელების ასეთ საგრძნობ შევიწროვებას ან მაშინ, ან
წემდეგში იქაურ ხალხში აჯანყება გამოეწვია, ვის მიაწერდნენ არე-
ულობის მიზეზს? როგორც ეტყობა ალბად მე. რააკვირველია
მაშინ უფრო ნაკლებ ყურადღებას მიაქცევდნენ იმას, რომ ყოველ-
ღონეს ვხმარობდი თავიდან ამეცილებინა ხალხის უკმაყოფილება,
თუ კი ეხლა აგრე აღვილად მიმიჩნიეს ქართველების დანაშაულში
მონაწილედ. გასაოცარია, რომ ესოდენ აშკარა საბუთები მთავრო-
ბის ყურადღების გარეშე რჩებიან. ჩემი ურთიერთობა ნათესავეებთან
და მეზობლებთან, როცა კახეთში ვცხოვრობდი, ყველგან და ყო-
ველთვის მთავრობის სასარგებლო იყო, რადგან იმაში საზოგადო
სიკეთეს ვხედავდი.

მე ვაიმედებდი ყველას, რომ მთავრობა უსათუოდ მიაქცევს
ყურადღებას ჩვენს საქმეებს და რომ ყველაფერი გამოსწორდება
როგორც კი ჩვენ მთავრობას აუხსნით ჩვენს ვითარე-
ბას. არ არის კახეთში მემამულე; არც ნათესავი ჩემი
და არც გარეშე, რომ ამ აზრით არ მელაპარაკნა მას-
თან. განსაკუთრებით კი ბ.ბ. მაზრის წინამძღოლებს თავადებს
ვეგენი ქვაბულოვსა და ივანე აფხაზოვს, შემდეგ კი ეხლანდელ
თელავის მაზრის წინამძღოლს თ. ერისთოვს, ყოველ შეხვედრაზე
ვთხოვდი, რომ შეედგინა დაწერილებითი ნუსხა იმ სიმძიმეთა,
რომელსაც მხოლოდ კახეთი განიცდიდა, რათა წარგედგინა მთა-
ვარმართებლობისათვის, ურომლისოდაც გათანაბრების მოთხოვნა
ძნელი იქნებოდა. აგრეთვე ვთხოვე მას შეედგინა მეორე ნუსხა
დამხმარე მოთხოვნილებებზე, რომლებითაც ხალხი შეწყუბებული
ყო და ხაზინაც ვერაფერს სარგებლობდა, იმ მიზნით, რომ გვე-
თხოვნა უკანონო გადასახადის მოსპობა.

გუბერნიის საერთო საქმეებზე ველაპარაკე გენერალ ლეი-
ტენანტ თ. ერისთოვს. მე და იმან გავეზავნეთ გორის მაზრის წი-
ნამძღოლი თ. დიხაშიძე გუბერნიის წინამძღოლთან, რომ დაენიშნა
ტრაქტაციისთვის დრო ზემოხსენებულ საქმეებზე, რის შესაძლებლად
მე მას წინაღვე ვთხოვე თ. ლუარსაბ ორბელიანოვის საშუალებით,

მაგრამ არც პირველ და არც უკანასკნელ შემთხვევაში მისგან პასუხი არ მიმიღია.

გენერალ-მაიორი თავადი კავკავაძე“.

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (V. 880).

„საგამომძიებლო კომისიის შეკითხვაზე ჩავეს პატივი უპასუხო, რომ შარშან გაზაფხულზე ელიზბარ ერისთოვთან სადილად ეყუავით: ხოლომონ რაჭმაძე, შამაცოვი, ჩემი ძმა ალექსანდრე, ელიზბარის ძმა დიმიტრი, პრაპორშჩიკი ჯორჯაძე; მასწალებლები: დოდაევი, ყიფიანოვი, ავთანდილოვი, და მე, მაგრამ რა შემთხვევის გამო გამართა სადილი არ მახსოვს. სადილზე ვილაპარაკე საქართველოს განთავისუფლებაზე, მაგრამ სახელდობრ რა ვთქვით არ მახსოვს. სხვათა შორის თავისუფლების წაღვეგრძელო დავლიეთ. სადილ შემდეგ, რომ არავის შევემჩნიეთ, ცალკე წავედით ბაღში, სადაც განეგარძეთ საუბარი ინავე საგანზე. სხვათა შორის ვილაცამ გამოთქვა აზრი, რომ გაგვეგზავნა ერთი ვინმე ოქროპირ ბატონიშვილთან, რომ მისთვის დაწერილებით ყველაფერი ეამბნა ჩვენს განზრახვაზე; როგორც მახსოვს ყიფიანოვი თანხმდებოდა შეესრულებინა ელჩის როლი, რის შემდეგაც დავიშალენით.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი“.

1833 წლის 27 იანვარი.

ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება (V, 892—893)“.

„კომისიას შინა

ეირომონახ ფილადელფოსისგან გამოცხადება ბარათათვის.

1 წერილი იგი გიორგისა¹⁾ მივიღე ესე ვითარაა დროსა, სადილს უკან სენაკსა შინა ჩემსა. იყენენ მოწოდებულნი ძმანი, ვსკამდით ხილსა და ვმხიარულობდით შესაბამის მოუბნარობით, მაშინ არ ვიცი რაზე მოაგონდა იერომონახს ქრისტეფორეს, და მითხრა, „ქო შენი წიგნი მაქვს ერთი, მგონია გიორგისა ჩაიყო ჯიბეში ხელი და მომცა, ვნახე გახსნილი იყო, ვუთხარ ვინ გახსნა მეთქი, მითხრა დიდი ხანია შინ გლიაო, ჩემს რძლებს გაეხსნათ მაგრამ ვერა გაეგოთ რა, ახლა გამომატანესო, მე მივიღე წიგნი, მოვეყე კითხვას, მაგრამ ყოფისათვის სტუმართა წაეიკითხე მხოლოდ იქა აქა საჩქაროდ რათა არ მიეღოთ მათ დაბრკოლება და მივაგდე სტოლზე ხაჩვენებლად მათდა ვითომც არასფერი მეთქი, მე მინდოდა წაკითხვა

¹⁾ მიღებულია კომისიაში იანვრის 28-ს.

²⁾ გიორგი დავითისძე ერისთავი იგულისხმება.

მისი გამხოლოებულსა დროს, გარნა განგრძელებისა შინა საუბრისასა, მოვიდა არხიმანდრიტი სოფრონ, ჩვენ მივეგებებით მას, შემდგომ ერთის საათისა მოინდომა წასელა თელავს, და მითხრა მეც თან გაყოლა, შეველ სენაკეი ვიწყე საჩქაროდ მომზადება, ავიღე ის წიგნი, თუმცა წავიკითხე მაგრამ დიდის სიჩქარით ვერ წავიღე თან რომ სიცხისათვის არ მეცვა ახალუხი, და არა მქონდა ჯიბე დაეუტევე ისევ სენაკეი, ოდეს მოველ ველარ ენახე, აქ სენაკეი იყო პატარა ყმაწვილი არხიმანდრიტის ძმისწული შაგირდათ, ვკითხე მას და მონიგო არ ვიცი, მაგრამ მე დაეამტკიცე რომ უთუოდ ის აიღებდა, და შიშით ვერ აჩენს მეთქი, აღარ ვაძულე ვიცოდი ვერავინ ვერ წაიკითხავდა და უტევე მოუძებნელად უშორეს, შემდგომ აღარც მინახავს არ წამიკითხავს, სახელდობრ არ მახსოვდა ალექსანდრეს მეტი, თუნცა იქვით როგორმე მახსოვდა რომ იყვენ სხვანიც მაგრამ არც იმათი სახელი მახსოვდა არც რავოდენობა, ამის ბნელის ხსოვისათვის ვერ გავებდგ გამოცხადება, ჩემზე ცუდი აზრი კათოლიკოსთან ევსტათი ციცინაოვის დაბეზლებისათვის სხვაზე არაფერზე რომ წერია ამოვშალეთო.

2 პოპეიკა, მწამლობდა მე 1824 წელში სიღნაღს სნეულებასა ბუასილისასა და მარგო შემდგომ იქილამ ამდრომდე სნეულება ესე მცირედ მცხარედ იზრდება ჩენში, და ახლა ძალიან და შინლოდა ჩამოვსულიყავ ქალაქს და ეწამლა ვსთხოვე რომ კარგად გაეცნა რომ შეგობარი უფრო ერთგულად მიწამლებს მეთქი: ამისათვის ვსთხოვედი გაცნობას.

3 ნოწერილი გიორგის წიგნი გიზაროდენ ივერიაო, რომ მცირედ მცირედ გეხდებისა საბურველი, საბურველი არის უგუნურება და უსწავლელობა, ახლა რადგანაც შემოსვლითა განათლებულის ერისათა, შემოდის საქართველონი სწავლა იხდების საბურველი ამით სიტყვით მაქებს ვითომ, სხვა არ ვიცი ამისი აზრი.

4. გიორგი ერისთოვი დავით ერისთოვთან რათ იყო არ ვიცი, მხოლოდ იყო სტუმრად, დავით ერისთოვი კი მიცნობს და იქცევა ჩენთან მეგობრულად და ქრისტიანულის წესისამებრ პატივისცემით, და მწერს პოლიტიკურად, ვითომ ყოველივე იმისი ნივთი ისე ყოფილიყო ჩემთვისაც ვითარცა ჩემი, მაყვედრებს რათ მიფრთხილდები აგრე უნდა ერთობაო სხვებრ არ ვიცი სხვის აზრი.

5. გიორგი რომ მწერს ღმერთო გმადლობ რომ მასწავლებელი კეთილისა მომეო, ყოველი ჩემი მოუბნარობა იმასთან სხვა არა იყორა, მხოლოდ სხვა და სხვა მძლეველობითის მაგალითებით ვარიგებდი რომ ყოფილიყო მოყვარებით სიწმინდით და პატიოანე-

ბით ვგონებ თავსა შორის თვისსა მმადლობელი მწერდეს ამისათვის. სხვებზე არ ვიცი სხვის გუნების აზრი.

6 დავით მწერს არ ვიცი თუ შენ მოშიშო იყო აკი გეუბნებოდი, რომ საშიში არისო, დავით შეტყობდა ხოლმე არხიმანდრიტი არ არის კეთილი კაცი ბოროტის მყოფელი არისო გაუფრთხილდი თორემ არ დაგინდობსო საშიში არისო, როცა რო შერტყო რომ ვითომ მე არხიმანდრიტს დაეებეზლებინე ექსარხოსთან მანიშნებს რომ აკი გეუბნებოდი, რომ საშიში კაცი არისო, შეილო მებარაჩმისი, არხიმანდრიტის შიშით ვეღარ დავაყენე გაუგზავნე და ის იმისთვის მოუწერია რათ შეშინდი არ მეგონა თუ მოშიში იყავო.

7 იოსელიანი როსტომ იყო ქისტაურს, კნიაზ ივანე ერისთავთან ჩვენ შეგვემთხვა ერთ ღამეს ერთად ყოფა იმავე სახლში, სხვათა შორის ჩამოვარდა სიტყვა და უთხარ მე მსურის რუსეთის მონასტერში ყოფნა მინდა მეთქი, და არ დამითხოვენ მეთქი, იმან ზოთხრა დედოფალი დადიანის ცოლი არის ვორონიჟში მე იმას ვახლდით და მივსწეროთ წიგნი რომ დაგიბაროსო, დამაწერინა წიგნი და მივეც, დამპირდა მონასტერშიაც ამოვივლი ქალაქს რომ წავალო და იქაც მოვილაპარაკოთო, არ ამოიარა დაგვიანდა მე თელავს საქმე მქონდა ზოგი ჩემი, და ზოგი სამონასტროთ, წაველ თელავს და ვიფიქრე ვინ იცის რომ ამოიაროს ბოდიში მოვიხადე შინ ვერ დავხვდებოდი, და ვსთხოვე რომ ის ჩემი პაზრი, და წიგნის გაგზავნა არ დავიწყებოდა, იმას იქით იმ აზრზე ვარ მეთქი, და ჩემი სახსოვარი ის არის მეთქი.

8 გიორგის რომ მივსწერე ცხოველ იყავ და ცხოველ მყავ, რათა ტერმოზირისა ზურნაკთა შინა მთავებრო მე გალობანი მარტო ციალოსისანი და ვმადლობდე რომლისა სახელი მეშინის თქმად, ესე არის თელონიკიური თხზვა რუსულად მგონია კომპლიმენტო. ცხოველ იყავიო არის, იცოცხლე კეთილითა მოქმედებითა, ცხოველმყავ, განმაცოცხლე შენის წერილითა, და შენის მშვიდობით ამბითა, ტერმოზირ არის შეტალოლიური ითაკის მთასა შინა მოხუცის კაცის მსგავსად პატივემული ღმერთა სამხიარულთა საკრავთა, მარტიალოს იყო გონება მახვილი სტიხის სიმღერის მოქმელი, ვითომ მე დღესასწაულობასა შინა გიორგის მშვიდობის შეტყობისას, აღვირჩევიდი საკრავთა ტერმოზირისთა და გალობათა მარტიალოსისთა მხიარულებისათვის სულისა ჩემისა, და ვმადლობდი ღმერთსა რომლისა სახელისა ხსენება არა ყოველთვის ჯერ არა ცუდთა ზედა საქმეთა და მცირეთა.

9. წიგნი მამუკა ორბელიანთან, მამუკა ორბელიანი იყო მონასტერში შემოვიდა ჩემს სენაკშიც ნახა იქ სტოლზე ვსწერდო შესაქცევად რეჩს ვითომ ექსარხოზის მოსვლას ამბობდენ ამ საგანზე, მთხოვა ნან იგი მე თვით მივართმევ ექსარხოზსაო, და კადეც რეკამანდის გიზამო, რომ კარგათ შევნიშნოსო, მე ეს არ გამოუგზავნე, მოვსწერე უკეთუ გნებავს სიტყვითაც შეგაძლიანთ რომ მოახსენოთ რომ კეთილად მიცნას ნეთქი, როცა ვნახავ მანდ მოვილაპარაკებ ყველაფერსა შეთქი, მაქენდა განზრახვა რომ ჩამოვსულიყავ ნემეწია ისიც სხვაც შემძლებელი კაცი, და ექსარხოზთან გარჩიებინათ რამე სამსახურის ადგილი ჩემთვის.

10. ლექსი ესე როდის განხო გვირგვინ სკიპტრიან. ვკითხულობდი ისტორიასა თელემაკისასა ძისა უდისეისა, ოდეს იგი დარღვევისა შემდგომ ტროადისა უდისეი მეფე აღარა მობრუნდა შინა. რომლისათვისაც ძიებად მამისა თვისისა უდისეისა წავიდა შეილმისი თელენაკ ყოვლისა ქვეყნის შორისა, ერთითა ოდენ ოსტატითა და ვეზირითა თვისითა მანტრითა, შემდგომ მრავალთა მოგზაურობათა მისთა, მეხომალდემან თრაკიელმან მიყიდა მანტრ სხვასა მეხომალდესა ხოლო თელემაკ იპყრა თვისად მოსამსახურედ თელემაკ იყო შეილი მეფისა ნიკებული ყოვლითა და სიბრძნითა, თუმცა დაითმენდა იგი სიგლახაკით სლევასა მანტრ ზრდიდა მას სამეფოდ, ასწავიდა ყოველთ მეფობის თანანადებთა, დიდის ხნით განშორებულმან მანტრ თელემაკისგან არა მცოდნემან თუ საღ არს თელემაკ მაძიებელმან მინდორსა ზედა მსყიდველისა თვისისა ცხოვართა -- მან იგალობა, ესრეთ, ვინათგან იყო მოხუცებულთ ეძიებდა სიკვდილსა მაგრამ არ სურდა სიკვდილი ეიდრემდის არ იხილიდა თელემაკს მშვიდობით მისულსა მამულსა თვისსა მოადგილედ ანუ მემკვიდრედ მამისა თვისისა, მოწყინებასა შინა მიშინჯავს კალამი და დამიწერია ლექსად.

თამარ ტრიფონ ციფრით, ეს არის ერთი წიგნი ვნახე რუსული ეწერა უკეთუ ვისმე უნდა შეიტყოს რომელს პლანეტზე არის დაბადებული, უნდა დაწეროს სახელი დედისა და თვისი, თითოეული ასო უნდა დანიშნოს იქ ჩვენებულის ციფრით შემდგომ შეაერთოს სულ ჯამი ჯამიდან გამორიცხოს 28, სულ ბოლოს რაც რიცხვი დარჩება თვითეული სხვაობა რიცხვისა აღნიშნავს თითო პლანეტა. და ის მიცდია, იქ არის დიაკონი ტრიფონ ვკითხე დედას რა ქვიან თამარ ქვიანო. და ესრეთ გამოვცადე: იერომონახი ფილადელფოს 1833".

„კომისიასა შინა.

იერომონახის ფილადელფოსის მიერ, ობიასნენიე,

უკანასკნელსა კითხვასა ზედა ამის კომისიისაგან, შეთხზვისათვის ორმოც მუხლოვანთა გოდებათა იერემიასათვის. რომელსა შინა მოიპოვებინ. რომელნიმე ნუხლი ალლილორიულთა გამოხატულებათა. შესახებლად როსსიულისა მმართველობისადმი:

ღმობიერებათა გულისათა ვიდრე ცრემლადმდე შევედგები სიტყვასა წინასწარ მეტყველისა. დაეითისა „ყოფდა ჩემი არა დავფარო. აუარო უფალსა ბრალა ჩემი, და ნომიტეოს ყოველი უღთობება გულისა ჩემისა“ (ფსალმუნნი). ცნობილ-არს რომელ განათლება რუსეთისა აღიმატების დღეს ყოველთა ერთა ძველთა და ახალთასა, განშევენებული ზომიერებითა, და სიბრძნითა, და არარაი იქნების მათდა განკვირებად; ბუნებითი ელიანთე(?) მიწისა აწარმოებს ოდესმე უნებლიეთსა მიდრეკილებასა გულისასა კაცისასა, ამით ოდენ შიხანიკური ძალითა იპყრობდა მიწა ესე წარმოებასა შინა ათსამეტთა საუკუნეთასა ეკლესიასა ქრისტესა შეუძრველად. და ათასთა მგელთა შორის ათსა ოდენ ცხოვარსა, საქართველოში არა სრულებით წაშლილ ხრს ჯერეთ იგივე მამულობითი ხსიათი. ერნი ცოცხლად არიან ისევ პირველისა დროისანი, მე მათ შორის ვცხოვრებ, განმადღვიძა მე დაუცხრომელთა საუბართაგან 1828-სა წელსა თანამოყვარებმან ჩემმან მოხუცებულმან მღვდელ-მონაზონმან პორფირი შეთხზვად რაისამე ესე ვითარისა ცვლილებათათვის საქართველოსათა, აღვიარებ რომელ. მხოლოდ ერთისა ოდენ კმაყოფილებისათვის მის ხსენებულისა გვამისა, მოვიცადე მას ზედა ორსა დღესა, გარდა იმისა არა ჩამოვინანე კაცისათვის არც წამიკითხებია არც მიჩვენებია არც სიტყვით მითქვამს არც გადამიწერიო აეთრად შემდგომ მისა აღარც მე წამიკითხავს ეგდო უხბარებასა შინა ვითარცა თვით სჩანს დახეული და გასწრაფილი ქალაქი თანასწორ მისა ვითარცა არა მყოფი: გვარი თხუზულებისა მის ითხოვდა აღწერად ყოველთა შესაბრალებელთა შენთხვევათა ძველთა, და ახალთა. მათ შორის მომეცა შეტომა რომელ მცირედი რაიმე გაკვირით მოხსენებულ იყო ყოფისათვის რუსთასა. არა უშესაბამოდ არცა გინებით ვითარცა თვით ამტკიცებს დასასრულსა შინა მადლობა ამის მთავრობისა, და მადლობა ღვთისა, რომ ნოწყალეებითა რუსთათა კვალად არს ჟამი მოხედვისა, და ჟამი სუფევისა ჩვენისა და ვცხოვრებთ ისევ ქრისტიანობასა, შინა, ძლეული ვნე-

მათგან შევსკთი ამას შინა, და მხოლოდ ოდენ გრძნობაი ჩემი ამას ზედა იპყრობს თავის შორის მტანჯველობითსა სინიდიისა.

მეორე უკვე სიყვარულისათვის მამულისა ნაწერი თუმცაღა იგი მხოლოდ არს მომზადება და შემოკრება ნივთთა, თვინიერ სისტემისა, თვინიერ დაწყობილებისა, მაგრამ ნას შინა უსაკუთრესი საგანი ჩემი იყო სრული განღვიძება სიყვარულისადმი რუსთასა ჩვენება ბედნარებისა შეერთებისა გამო საქართველოსა როსიისადმი, და მეგულეებოდაც რათა ოდეს მეორედ გამოვეწურავდი მას და მოვიყვანდი კანონსა შინა სისტენატივებრსა წარდგინებად მთავრობისადმი, და არარაი სხვა უნესაბამო, თუმცა უმეტრული იყო ყოველი ესე განსჯა ჩემი გარნა გული სურვიელ იყო გამოჩინებად შინაგანისა მადლობისა თვისისა ამის დროისადმი:

გარდა ამისა, ჰოი! ქეშმარიტრო ნართლმადიდებელნო ქრისტიანენო მართლმორწმუნისა როსიისანო, დიდსულნო მმართველნო, სულმოკლებაი ჩემი გამაბედვინებს და სასოვებითა სიძარტლისა ჩემისათა, მოვეწოდებ ყოვლად უმაღლესს და მიზეზსა ყოველთა არსთასა, და ვფიცავ შემოქმედსა ცისა და ქვეყნისასა დაუსაბამოსა მაწარმოესა ყოველთა საუკუნეთა საუკუნეთასა, ყოვლისა, მპყრობელსა, ვფიცავ განხორციელებასა ძისა ღვთისა იესო ქრისტესა, წმიველსა, რომელიც აწცა ჩემთანა არს, და ხედავს შინაგანი გულასა ჩენისასა, ერთ არსებასა სამებასა, მამასა და ძესა, და წმინდასა სულსა, ვფიცავ განხორციელებასა ძმისა ღვთისა იესო ქრისტესა, წმიდათა ყოფილთა ქრისტესითგან აქამომდე და აწყოფთა, და ყოველთა სამღვდელო წესთა, და უკანასკნელ თვით თავსა ჩემსა ვფიცავ, ვითარცა ხატი და მსგავსება ღვთისა: ამას ზედა რომელ:

1 პირველად მხოლოდ ამ ერთისა დასასრულისათვის მოვიგონე და შევთხე აქტი რომ შემსვლელნი ქვეშე მისსა და მიმღებნი ფიცისანი ყოფილიყვენ უმეტეს კეთილთა ცხოვრებითა ღვთის სიყვარულითა და შიშითა, ხემწიფის ერთგულებითა, და მორჩილებითა და დასასრულ სიყვარულითა ურთიერთისათა, რათამცა საზოგადოება ესე ყოფილიყო განსხვავებული სხვათაგან კეთილთა ზნეობითა, არა ეთქვათ რა, და არა ემოქმედათ რა, არც სამღთოთა ნივთთა ზედა, არცა მთავრობასა და ხემწიფობასა ზედა, (რათგანაც ხშირად შემემთხვეოდა ხოლმე ტანჯვა რომელთამე ბოროტ მოუბნარობისაგან) და მინდოდა ესარგებლათ მათ ურთიერთისა კეთილთა სიყვარულითა, და სხვა არა რაი:

2 მეორედ, მას შინა აღწერილი ერთგული დამორჩილება ხემწიფისა რომლისა ხელსა ქვეშე ვიყვნეთ, ეს მიეწერებოდა როსიის

იმპერატორსა, და არა სხვას ვისმეს.

მესამედ, მე არა მცოდნიეს თუ აღკრძალულ იყო უქაზითა აშგვარი საიდუმლო საზოგადოება, არც გამეგონა, არც წამეკითხა, და ვერც მომიფიქრა.

4 მეოთხედ, აქტი ესე ჩემგან არც არავის მიუღია სხვას გარდა გიორგი ერისთავისა არც არავისთვის გარდამიწერია არცარავისთვის მიმიცია.

5 მეხუთედ, არა რაიმე ბოროტი დაწყობილება და მოქმედება ამით კაცთა რომელნიც აქ დაქუერილნი არიან მე არა რაი მცოდნია არც გუნებაში განმვლებია, ჩემის განუსჯელობით არა, თუ შეგონა წინა აღმდგომი მთავრობისა, შეგონა თუ გამოცხადდა კიდევ მომიწონებენ მეთქი ცდასა ამას კეთილის ცხოვრებისა მათისა-სა მეთქი.

6 მეექვსედ შეთხზული ჩემგან გოდება იერემიასი, არ შემითხზავს არცა წინააღმდეგობისათვის მთავრობისა, არცა განსაღვიძებლად ცუდთა გრძნობათა ვისთანმე მხოლოდ ძლეულმან სხვისაგან დავსწერე ლიტონად, არავისთვის არ მიმიცია წასაკითხად გარდა იერომონახის პორფირისა, არც გადამიწერია ვისთვის მე, არც გულში მქონდა მიცემა ვისთვისმე ანუ დატყუება შემდგომ სიკვდილისა არც ვინმე იცოდა, მხოლოდ ვგდო ამ ხუთს წელში უხმარად ვითარცა ცუდი დახეული ქალაღი.

7 მეშვიდედ, წინააღმდეგი რაიმე შესაძლებელი მთავრობისა არავისთვის არ მიმიწერია, არცა მიმიღია ვისგანმე, არცა თუ მიტევქამს ოდესმე სიტყვიათც პირისპირ ამისსა, ყოველთვის მაქენდა შესანიშნელი ჭადაგება, და დამტკიცება, ყოველთა კაცთადმი, ნადლობისათვის როსიულისა მთავრობისა, რომ არ ძალგვიც ჩევს გამოთქმად კეთილმოქმედებასა როსიისასა ჩვენ ზედა, ამისთანა კეთილი და ბედნიერი დრო საქართველოს არ ქონია მეთქი, და ესე ვითარი, ვერ მოვიტმენდი ხოლმე რასამე ცუდსა სიტყვასა როსიულსა ზედა მთავრობასა, მაქენდა ერთგული სული, სიყვარული და გრძნობა, და ვეგები, ვარდა ამისსა არა ზაქვს არა რაიმე სიტყვა თქმად, არა ვუწყვი ცოდვა ვქმენა ანუ არა, მხოლოდ შეეაყედრებ თავსა ჩემსა ღმერთსა, და უდიდებულესსა ხემწოფესა: ყოველად ვლაზაკი მონა ღვთისა იერომონახი ფილადელფოს. 1833¹⁾

რამდენსაც მე კეთილგანზრახვით ვარიგებდი მაშინ გიორგი ერისთავს, სიყვარულსა ღვთისასა და განათლების სურვილსა, მთა-

1) თვე და რიცხვი არ უწერა.

ერობის მორჩილებასა, და ერთგულებასა, ყოველთვის მომიგებდა. კარგი მამაო, ვგრძნობ, მე სულ კარგად ვგრძნობ, ვგრძნობ მხოლოდ შენ დასწერე აქტი; აი ახლა შევიტყე როგორც ის გრძნობდა. მე თუმცა აქამომდე არ ძალმედვა გაშინჯვა, არც გონებაში გაძვლებია. თუ საიქველი რამ იქნება მეთქი, გარნა აწ ცხადად ვხედავ რომ ყოველივე ჩემი მოქმედება შემოიტანს დიდს იქვს, როგორ შემეძლო ამისი მოფიქრება, თუ ამისთანას უგუნურს უსჯულობას ვინმე გაბედავდა კეთილ მოქმეთდა ზედა, თავის სულზე, თავის მაცხოვარზე, თავის მფარველსა და ბედნიერებაზე. ათასი რა ეთქვა ვისზე ვერ დავიჯერებდი, ახლა რადგან გამოცხადდა ამისთანა უსჯულობა, მე ვხედავ რომ გარემოება ჩემი აჩვენებს ჩემზედაც დიდს იქვს, პირველად ასო გაკეთებულნი, მეორედ გოდება იერემიასი. მესამედ ახლა ეს აქტი, ამას გარდა მაგ ბოროტ განმწრახათ. ზოგიერთის ცნობა, თუმცა ვხედავ რომ ესენი ფრად ღლიერი ნიშნები არიან, სწორად მივყავარ მე სრულს დანაშაულში, მაგრამ ვფიცავ ყოვლად უსაყვარელესს ყოვლადვე ღეთის კურთხეულის უდიდებულესს ხელმწიფეს, რომ წინააღმდეგობისა და ბოროტმოქმედებისათვის არც ერთი არ მიქნია, მსოლოდ ქეშმაოიჯის და გაცხარებულის გულით, ღეთისა და ხემწიფის სიყვარულით მომივიდა ბეერჯერ მესმოდა გმობა ღეთისა, გმობა საყვარელისა რუსეთის მთაერობისა ახლანდელთ გარყენილთ იმისთანა კაცთაგან, და მინდოდა ეს აღარ ყოფილიყო, აკი იქავ დავეწერე რომ პარველი ჩლენი ხემწიფე უნდა იცოდეთ მეთქი, მორჩილნი უნდა იყვნეთ, და ერთგულნი ხემწიფისანი მეთქი, აგრე უნდოდა ერთგულება თავის ჩლენისა და ხემწიფისა? იმათ არც აქტი მიუღიათ, არც ისე მოქცეულან. არც არავის მგონია ხელი მოუწერია არც იმაზე დამდგარან; აქრც უარუყოფიათ და ღმერთიც. პირველადვე ყოფილან ბოროტგანზრახვაში, პირველადვე ჰქონიათ შემეტარი გონება. ვერა რომლითამე ღონისძიებით ველარ ნობრუნებულან თავის შეცდომილებისაგან, და მეც თან ჩამიტანეს, იმათთვის ამ ბოროტის ფიქრის მიზეზი მე არა მიმიციარა; ვერ ვიცნობდი ვერავის, მარტო გორგი ერისთავი ერთხელ ვნახე და გავიცან მას უკან აღარ მინახავს, დოდაშვილს ვიცნობდი, და არა ძალიან შინაურად, ალექსანდრე¹⁾ მხოლოდ დანახვით და სახელის გაგონებით ვიცოდი, სხვებს სულ ვერ ვიცნობ. მე შორს ვიყავი არ ვიცოდი რას მოქმედებდენ, მეოთხე წელიწადია ქალაქს აღარ ვყოფილვარ, უკეთუ

¹⁾ ალ. თრბელიანი.

სინიდიის ჩემი მიმიშვებდა ნეტაი მეც მაგათი ამხანაგი ვყოფილი-
ყაეი, მცოდნოდა ეს მაგათი უსჯულოება, ასე არ ვიქნებოდი დამ-
წვარი შინაგანითა, და ტანჯული, ნეტაი ვერიო რაშიე,
ოონ გამომეცხადებინა ცხარის სინანულით, ეგები შემეწყალებდა
დიდებული ხელმწიფე, და მთაერობა, ახლა ჩემისთანა უბედური
არავინ არის, ჩემის საქმეებით დიდი იქვი ჩანს როგორც ახლა მეცა
ვეგრძნობ, და ჩემს გულზე ერთგულების და გარდამატებულის სი-
ყვარულის მეტი არა ყოფილა რა. არის მოგონება თერთმეტი წე-
ლიწადი მეტი იქნება სხვა არაფერი მიზეზი არა მქონდარა, რუსუ-
ლი ბურძნული, და ლათინური, ხუცური და მხედრული იყო არე-
ული ერთმანეთში, მეც ქართული ხუცური ასო და მხედრული აუ-
რიე ერთმანეთში, და მივამსგავე იმათ, პირველად პირველის კა-
თოლიკოსის ანტონის დროსაც ეკეთებინათ ოსტატმა მიჩვენა, იმა-
ზე ვიგონე უკეთესი წერისათვის, რა ვიცოდი თუ აგრე ბოროტები-
სათვის იხნარებდნენ, იერემიას გოდების შეთხზვაზე დანაშაული
მაქვს, მაგრამ არა ადამის ტომს არა ხორციელს კაცს არავის წაუ-
კითხავს და არც გაუგონია არც არავინ იცოდა ეგდო ამ ხუთ წე-
ლში ისე ვითარცა არა მყოფი, რა ექნა ახლა სხვა განმართლება
ალარა შემეძლიანრა, როგორც ჩემს გულში სიყვარული ყოფილი
ისევ იმ სასოებით დავარდები მიწასა ზედა, და შევსტირებ ღვთაე
კურთხეულს ხემწიფე იმპერატორსა, მამაო ვცოდე ცად მიმართ
და წინაშე შენსა, და იყავნ ნება თქვენი.

ყოვლად გლახაკი ბერი ფილადელფოს“.

ბიძინა ერისთავის ჩვენება (VI, 1044).

„რომელსაც მკითხამს კამისია ვაცნობებ ნას რომელ მართა-
ლია თავადს ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანოვითან მინახამს
თავადი ივანე მიხეილის ძე ერისთავი მაგრამ არ მახსოვს რომ ამ
საგანზე მელაპარაკნოს რამე ივანე მიხეილის ძესთან და თუ მამა-
გონებს ვინმე რასნე რომ ამ საგანზე გველაპარაკნოს რამე მაშინ
ქეშმარიტებით აღვიარებ რომ არას დავმალაე. თავადი ბიძინა ერის-
თავი“.

ჩუღ. წელსა.

თებერვლისა.

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (VI, 1062-65).

„დასამატებლად ჩემის ჩვენებისა მაქვს პატივი მოვახსენო
ამა კომპისიას. მხოლოდ იყო ლაპარაკი როგორც მოხდეს აქ

დაპატივება. არ მახსოვს რომელსა რიცხვში მოვიდნენ ჩემთან ელიზბარ და ამის ძმა არტელერიის პრაპორშჩიკი დიმიტრი ერის-თოვნი დაეიწყეთ ლაპარაკი არ მახსოვს რომელს საგანზედ. შემდეგ ამ ლაპარაკისა ამოიღო უბიდან პრაპორშჩიკმა დიმიტრი ერისთოვმა ქალადი. და წაიკითხა ვინ უნდა იყვნენ იმ ღამეს დანიშნულნი თავადნი და რაოდენი კაცი უნდა ჰყვანდეს-ციხეში, არსენალში, კაზარმაში, მთავარმათებლის ნაობახტში, ხაზინაში და ნავთლულის ხაზინაში და ან როგორ გამოიტანონ ზიდთან ზარბაზნები და ორი ზარბაზნით უნდა წავიდეს კაპიტანი ჩოლოყავეი კაზარმასთან. მე ჯერ არ შეესრულებინა ვკითხე როგორ გამოიტანო ზარბაზანს. ამან მითხრა მე დღეს დილით ვიყავ არსენალში ბრძანება მქონდა არ მახსოვს მე თოფები მივიბარე თუ სხვა რაღაც და იქ სულ წვრილად გავსინჯე. უნდერ ოფიცერი ჩვენი იყო სად რა არის. და მითხრა ორნი არტელერიის საქმე ვიცით და ჩვენ ზოგიერთ ვასწავლით სროლას. მე უთხარ ისე მალე რად ისწავლის ჩვენი კაცი. მითხრა პოლიაკები ბევრნი მოვლენ იმ ღამეს ჩვენის მხრივ გაზღილნი და მცოდნენი ამისნი. მე უთხარ სად იშოვნით პოლიაკებს ჯარისას. ელიზბარ ერისთოვმა მითხრა. მე ყოველდღე დავდივარ ჩემს სიძე მელნიკოვთან. იმის მალაზიები ქვეშ სახლისაში უჭირავთ შვეტრელების პოდანთ ვაპრებს და იმათთან მოდიან პოლიაკები ზოგი სათხოვრათ და ზოგი ისე. და ნე გაძრახ . დაუწყებ ხოლმე ლაპარაკსა და ყოველთვის თითო აბაზი მაქვს გადადებულ მათთვის და ამით ბევრს ვიწოვნი. და კიდევ ვანუგეშებ ვეუბნები ჩვენც თქვენსავით ვართ, და ისინი ამბობენ ზა ოტჩიზნუ. და იქ სწერს კიდევ დიმიტრი ერისთოვი სად მოხდეს შესაკრებელი ადგილი და სად უნდა იხმაროს ზარბაზანი. როდისაც წაიკითხა ის ქალადი მე მაშინვე ესთხოვე მომეც და მაგას კარგ ხელით გადაეწერ. უბეში ჩაიდვა და ელიზბარმა მითხრა: აქ როგორ დაგივლო აქ ბევრნი მოდიან შენთან უეცრად რომ ჩაუეარდესთ დავილუპებით, ჩვენ მხოლოდ შენს გასაგონებლად დავწერეთ თორემ ამას ეხლავე დავხევე. ეს რომ ჩაიგდონ ამით გაგეტეხენ და წიგნი რომ არა ჩაიგდონ რა კი იმით კი არ შეუძლიანთ ჩვენი გატება. ელიზბარ ერისთოვმა მითხრა: ამაღან აღექსანდრე ორბელიანოვთან ეიქნებით და ბიჰს გამოგიგზავნი და იქ მოდიო და იქაც ამაზედ რომ ვიფიქროთ და იქაც წავიკითხოთ. ესენი რომ წავიდნენ მაშინვე ჩემს შავში დავნიშნე რაც მომავონდა იმისგან წაკითხული. იმ ღამეს გამოგზავნა ჩემთან აღექსანდრე ორბელიანოვს და ელიზბარ ერისთოვს ბიჰი. მიველ აღექსანდრე იწეა, ფეხი სტკიოდა. იქ იყვნენ

ელიზბარ ერისთავი, გიორგი ერისთავი ღვარდიის კაპიტანი ჩო-
ლაყაუვი და ვახტანგ ორბელიანოვი. მე ალექსანდრესთან დაეჯექ
ჩემთან დაჯდა ელიზბარ ერისთავი. და სამნი ცალკე ლაპარაკობ-
დნენ რუსეთის საქმეს. ვერას მიეხვდი. მე უთხარ ელიზბარს სად
არის შენი ძმა, იმან მითხრა ჩემი დისწული ძალიან არის შეწყუბე-
ბული და ის იქ არის თავის დასთანო. მეც არ მოვიდოდი, მაგრამ
პირობა რომ მოგეც იმიტომ მოველო. ალექსანდრე ორბელიანოვმა
სთქვა ჩვენ სულ ვლაპარაკობთ და არა გამოდის რა ერთი რამ
დაეწერათ რამ იმ ლამის დაწყობისა. მე ფეხი მტკივა რომ არ შე-
მიძლიან ფეხი დაეაღა ადგილს აქ ბეერნი მნახავნი მოდიან ჩემ-
თან და თუ აქ დაეწერეთ მეწინიან რომ არავინ მიგვიხვდეს. მე
მითხრა შენი ძმა სარევიზიოთ არის თქვენსა ხალხი არავინ მოვა
ხვალ დილით ჩემს ორ ძმას და გიორგი ერისთავს შენტან გამოე-
გზავნი და ელიზბარს უთხრა შენ და შენი ძმაც მილით კარები შე-
იკეტეთ დილიდამ სალამომდის დასხედით დაწერეთ და მე აქ მა-
ჩვენეთ. მე ვეთანხმე მოვიდნენ წეთქი, მეორეს დღეს. დილით მო-
ვიდნენ ჩემთან, „გიორგი“ ერისთავი. ღვარდიის პრაპორშჩიკი დიმი-
ტრი და ვახტანგ ორბელიანოვნი ვახტანგს ეცვა ოსურათ. იმათ უთ-
ხარ სად არიან ელიზბარ და დიმიტრი იმათ მითხრეს დისწული
მოკვდომიათ წუხელი და ამიტომ ვერ მოვლენო მე უთხარ აბა რას
დაეწერთ იმათ მითხრეს უელიზბაროთ ვერას დაეწერთ ჩვენ შენ
დაიწყე და ჩვენ გავშინჯავთ მე იმათ უთხარ თქვენ აქ ისხედით
თუ მოვა ვინმე ჩემთან თქვენ შიილეთ და მე საკუთარ ოთახში
დაეწერ. მე გამოველ და ჩუმად შეატულკიდან გამოვიღე ჩემი
შავი რაც გამეგონა და იქ მქონდა დაწერილი წაკითხული დიმი-
ტრი ერისთავისა. იქიდან ანოვეწერე შემდგომად რამდენიმე ხანისა
შვეელ მათთან და უთხარ მოვრჩი და წაუკითხე ეგონათ ჩემგან
შეთხზული და მითხრა გიორგი ერისთავმა შენ რა იცი სამხედ-
როს დაწყობა რომ ასე დაგინიშნავსო და არ მახსოვს იმათში ერ-
თმა სთქვა იქ ცოტა არისო და კაცების დანიშვნა მონატება უნდა.
სხვათაც თქვეს და ვახტანგმა დოდაევი, ავთანდილოვი და ყიფია
წოვიც ვისთანმე დაინიშნოს. სადილი ჰამეს ჩემთან იმ სადილზე
იყო ჩემი ძმის სეკრეტარი და კანცელარიის დეფურნი ქართველი და
სადილზედ ვერას გაბედავდნენ ლაპარაკისას. შემდგომად სადილისა
წავიდნენ. როდესაც დამარხეს დისწული ერისთავისა, არ ვიცი იმ
თუ მეორეს დღეს შემდეგ დამარხვისა ალექსანდრეს სახლიდამ მო-
მიტანა ალექსანდრეს პატარა ბიჭმა ზაპისკა ელიზბარ ერისთავისა
აქ ამოღი და შენ რომ დაგიწერია რასპორიაეენიე ისიც ამოიტანე

როგორც ჩემს ჩვენებაში მიჩვენებია. კატარა ოთახში შემიყვანეს აქ იყო ალექსანდრე ელიზბარი და გიორგი ერისთავი. მითხრეს წაიკითხე წაეკითხე და ელიზბარმა გაიცინა რომ მოაგონდა თავის ძმისა თუ თავისგან სიტყვები და ადგილები. ელიზბარმა ჰსთქვა ნათლულის კამისიაშიაც ჩემ ძმა იასეც დანიშნეო და გიორგი ერისთავმაც იქ ხაზინას გაფთხილება უნდა ჩემი ძმა ბიძინაც დანიშნეო. ლევან ერისთავიც დაუნიშნეო. მას უკან ალექსანდრემ უთხრა გიორგი ერისთავს ახლა შენი პროექტი დაწერილი წაიკითხე გიორგიმ წაიკითხა როგორც მიჩვენებია ჩემს ჩვენებაში. მე ვსთხოვე გიორგი ერისთავს ნომეც და მაგასა და ჩემსას ერთათ გადაეწერ და შენს ქალაქს უკანვე მოგცემ მითხრა ეს თეთრად არის გადაწერილი ამას არ უნდა გადაწერაო (მინდოდა რომ ორილინალათ წარმედგინა) მას უკან სთქვა ალექსანდრე ორბელიანოვმა ეგების შევაგულიანოთ მაიორი ლუარსაბ ორბელიანოვი რომ იმის სახლში მოხდეს ბალი ამიტომ რომ მოხერხებულნი ადგილი არის და დიდი მოედანი და ჰსთხოვა ელიზბარს ლუარსაბს შეადგეო. ალექსანდრემ სთქვა მე მუხრანის ბატონსა ვსთხოვდი რომ კეთილშობილები სახლს გთხოვენ მთავარ მართებელს ბალს უკეთებენო მაგრამ უხერხო სახლი, არისო. მე უთხარ თუ გინდათ ტრანტირში უფრო რომ მოვიგო მათი ჩემზედ დარწმუნება და ეგების ქალაქი რამ ჩავიგდო ხელში როგორც ალექსანდრე მელაპარაკებოდა ამ საგანზედ ნიწერ-მოწერა არის და მზადება.

შემდგომად დღესასწაულისა ხელმწიფე იმპერატორისა შემოვიდნენ ჩემთან ჩოლაყავეი, ბიძინა გიორგი და ალექსანდრე¹⁾. ჰსდგემბერს სამშაბათს დაპატივებულნი ყოფილიყვნენ ბალში კორპუსის კომანდირთან ჩოლაყავეი, ორბელიანოვი და კარნეტი გიორგი ერისთავი არ მახსოვს ბალის შემდგომად მეორე დღეს თუ მესამეს მოვიდნენ ჩემთან ღამე ბიძინა ერისთავი და ზაქარია ჩოლაყავეი ამათ მთხოვეს დაიბარე ალექსანდრე ორბელიანოვი და გიორგი ერისთავი. მოვიდნენ ბიძინას გაცნობა პირველი იყო ჩემი არც ამ საქმეზედ და არც სხვა ლაპარაკი და ცნობა ერთმანეთის არა გექონია რა. მე უთხარ ბიძინას კნიაზო რატომ ჩემთან არ მობრძანდებოდით აქამდისინ. ბიძინამ მითხრა როდესაც ახლა დაშარწმუნეს რომ ერთგული ხარ ბაგრატიონებისა და არც გაგვცემ მეწინოდა ახლა კი დაშინებული ვარ. ჩამოაგდეს ბოლოს ლაპარაკი. ეგონებ ჩოლაყავემა და ალექსანდრე ორბელიანოვმა სთქვა ჩვენ თითონ ვაგინებთ ჩვენ რუსებს და იმას წარმოვიყენებ როდის უნდა მოხდეს ესეთი შეკრებილება ჩვენი აზრისო მაშინ გაიცინონ ჩვენ-

1) ბიძინა და გიორგი ერისთავები, ალექსანდრე ორბელიანი.

ხედ ზაქარია ჩოლაყაევმა თქვა ქართველები რომ შემოვიდნენ ბალში თავიანთის ხორცის ფერი რომ აკერიათ მუნდირათ რუსები დასციროდნენ და ვეუბნებოდი ქართველებს რა სიცოცხლე არის თქვენი. აქ ლანძღვა დაიწყო ალექსანდრე ორბელიანოვმა ჭავჭავაძესი და თქვა „თქვენ გეგონათ მუხრანბატონი არ გვეთანხმებოდა და მაგან კი აქამდისინ გვატყუაო და ჩვენ ვცდებოდით. მაშინ ალექსანდრემ ჰსთქვა აი მე ვიყავი მუხრან ბატონთან და ყოველივე გაუტყდი და იმისგან დიდი იმედი არის და კიდევ ვთანხმება უფრო სპაცა აქვს. ესეც თქვა ზიძინაშ საჭირო არ არის ჭავჭავაძე ხალხში ხმის დაყრის მეტი არა უნდა რა რომ სალდათს ჰკრეფენო¹⁾. ამას უკან ჩოლაყაევმა სთქვა ჩვენ რომ მივედით ალექსანდრე ჭავჭავაძესთან როგორც მიჩვენებია მე ჩემს პოკაზანიეში. ესეც უთხარ ნე ჩვენ ხომ არ დავაგდებთ ამ საქმეს და შენთან უეცრათ ღამე ზოგიხდებით და ისე ხალხში გამოგიყვანთ. ამან ესე უარი მითხრა მრავალი უსამართლოდ მოუკლავთო და მეც მომკალითო. ჩოლაყაევმა მითხრა ნე რუსულათ და ისინი სამნი ქართულათ ლაპარაკობდნენ (მუხრან ბატონი და ლუარსაზ როგორც ალაპარაკონ ერთმნეთთან). ჩვენ შევეყრებით ორასამდის თავადი და აზნაურნი თუ აქ ჩვენ საქმე მოვახერხებთ ხომ კარგი და თუ არა ამდენი თავადნი წავიდეთ უვენთან ან ახლა რომ მოდის ეგვიპტის ფაშასთან და იმას უთხრათ ამთენი კაცი მოვსულვართ და გესურს თქვენი მფარველობის ქვეშ ყოფნა და ისინი ეცდებიან ჩვენს შეწყენას. მე უთხარ ჩოლაყაევს მე და წენ კარგი უცოლშვილონი ვართ და ვისაც ცოლშვილი ჰყავს იმათი ძნელი არის. იმან მითხრა განა ვერ გაძლენ ამთენის ცოლებთან ყოფნით და როდესაც აქ ვერ. დავამარცხებთ შეშინდებიან და წამოვლენო.

მე უმორჩილესად ვთხოვ ამა კომისიასა რაც ნე მეჩვენებინოს და არ ჩნდებოდეს. მებრძანოს დავამტკიცო. 1-დ მე არ შემეძლო სულ წვრილათ და კრასნორეჩათ მეწერა 2-დ მე რომ მოუტანე ჩენი ჩვენება ნაჩალნიკ შტაბისას მხოლოდ მივეც სვედენიეთ რომ იძით დაეწყო საქმე გამოძიებისა და 3-დ ზოგჯელ ჩემთან და სხვაგან ულაპარაკნიათ ელიზბარ, დიმიტრი და გიორგი ერისთავთ აბაზოვს მაღალფრაზაზედ რუსულად ჩემთან და მე ვიტყვი ქეშმარიტად მე არ მომცეს სწავლა მშობელთა და არც მესმოდა მათი ზოგიერთი ლაპარაკი და არ დამიწერია ჩემს აღრინდელ ჩვენება-

¹⁾ ამასა და მომდენო სტოიქონის შორის ჩაპატრულია: „მუხრან ბატონს ეთქვა ლუარსაზთან შემყარეო“.

ში. გაგებდავ ამა კომისიის მოვახსენო უკეთეს ღირს ვიქნები მე ამა კომისიისაგან ჩემდა ზოგიერთს საქმეზედ დარწმუნებად რაც ჩემთან არ ულაპარაკნიათ და აზრით ვიცი. ვინც არ არიან აქ დაქერილნი და როგორი აზრი ჰქონიათ მართებლობაზედ და უცხო ვეკრთან დამოკიდებულება აქეთ. მე ჩემის უბედურებით და ამისთანა მომცა მიზეზიცა საკუთარმა ჩემმა სახლმა რომ რუსნიცა და ქრთველნიც არა უწყიდნენ ჩემი მწუხარება და ჰქონდათ სხვა რიგათ ჩემზედ აზრი. და ბევრნი გაბედვით ჩემთან ლაპარაკობდნენ ვითარცა დიდათ რუსების არა მყვარებულს. და მე არ მაქენდა გზა გამართლებისა თავისა ჩემისა. ფალავანდოვი. ჩყიგ-სა წელსა გ-სა თებერვალსა.

ლუარსაბ თარხნიშვილის ჩვენება (VI, 1024-1025).

„ვაძლევ ამა წერილსა კამისიასა შინა მე ქვემო ხელისა მომწერილი თავადი ლუარსაბ თარხანოვი, რომ მე ჩამოველ ჩემი სახლიდამ გორის უეზდის ახალქალაქიდამ ტფილის ჩულა. წელსა გასულს მაისში საკუთარის ჩემის ბაზრის საქმისათვის, და დავდექე ჯაქარია ციციანოვის ფათერში, რომელშიაც დავყავ ექვსი დღე და მეექვსე დღეს შემდგომად შეადლისა ბაზრიდამ წამოველ შინ პურის საქმელად. ველოდე ჯაქარიას. ის ოდეს მოვიდა დავციანებით მაშინ მითხრა ჯაქარიამ რომ ის დაუპატიჟნია ალექსანდრე ორბელიანოვს ვახტანგის ძესა და მითხრა ჯაქარიამ რათა წავიდე მათთან და სადილი იქ მივიღოთ მეორგზის და სამგზის უარი ვყავ რადგან არა მაქეს მე ცნობა სრულიად მეგობრული მას ალექსანდრესაანა და კვალად იძულებით წამიყვანა. მივედით ერთად ბაღში და მისულმან ვნახე მუნმსხდომარენი ბაღში კაკალ ქვეშ დავსხედით სადილზედ ვსქამეთ სადილი და დალიეს დიდად ბევრი ღვინო ავსდექით შემდგომად სადილისა და სთქვა ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანმა დავსხდეთ პატარა ხანს ვილაპარაკოთო მივიდნენ მეორეს ჩრდილში სხვას კაკალთან დასხდნენ და მე მოვიდნომე წამოსვლა რადგან ყოვლად უაზრო ვიყავ იმათი უკეთეს აქენდათ რაიმე ბოროტგანზრახულება და დამსვა თხოვნით იმ ხსენებულმან ალექსანდრემ, და დასხდნენ რომელნიც იყვნენ მუნ..

ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანოვი

ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანოვი

მამაცოვი იოსებ

ელიზბარ შანშესშვილი)..

1) ელიზბარ ერისთავი

ზაქარია ციციანოვი

და ორიც რუსულად ჩაცმულნი ყმაწვილნი და მე თვით

დაიწყო ლაპარაკი ალექსანდრემ ამ სახეთ რომ უკეთუ დაუ-
ჯერებდენ მას საქართველოს ხალხი რუსეთის მხედრობას გარეკს
იგი ორბელიანი ვახტანგის ძე მე იმისი გამგონი ავლექ ზეზე და
დაუშალე მას უთხარ შენ მთერალი ხარ და ნუ შესციდი
გამოებრუნდი თუმცა მოინდომა კვალად დაჯდომა ჩე-
მი და არ დაესდექ ზაქარია ციციანოვსაც დაუძახე და გამოვეცალე
წამოვედით. ელიზბარიც ლაპარაკობდა მაგრამ რადგან მოშორე-
ბით იყო ჩემზედ და ალექსანდრე ახლო ეს უფრო გავიგონე ცხა-
დად რომ ის გარეკს რუსებს გამოვეცალე მე წაველ ჩემს ბინაზედ
და ზაქარია და მამაცოვი წავიდნენ ქალაქში.)

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (VI, 1034-1036).

„1831-სა წელსა, ოდესცა სიღნაღის უეზდს ვიყავ მთავრო-
ბისაგან გაგზავნილი, რომლისამე საქმის გამოსაძიებლად და გამო-
ძიების დასრულების დროს მივედი სანახავად სოფელს ქოდალოს
ნათესაობისა, და მეგობრობისა გამო პოლკოვნიკს თ. ივანე ანდრო-
ნიკოვთან, და სადილად არ გამომიშო, მას დროს მე და პოლკოვნი-
კი ივანე ანდრონიკოვი დავიდოდით, მის სახლის წინ სასეირონოდ და
ლაპარაკსა შორის, მე უთხარ საქართველოს თავისუფლება და ზო-
გიერთნი ყმაწვილნი კაცნი ანაზედ რაღაებსაც ფიქრობენ მეთქი-
მაშინ პოლკოვნიკმა ანდრონიკოვმა მითხრა ღმერთმა ნურა ქარ-
თველს ადამიანს ნუ აფიქრებინოსო მაგისტანა ფიქრიო. მაგრან მე
მგონია მაგ აზრზე რაღაც ფიქრი რამ უნდა ჰქონდეთო, ღენერალ
მაიორ თავად ალექსანდრე ჭავჭავაძეს, ივანე აფხაზოვს ვასილ
ბუბუთოვს, და დეისტეიტელნი სტაკის სოვეტნიკს თ. ნიკოლაი
ფალავანდოვს, და დიდნი მეგობრებიც არიან ერთმანეთისაო, ამ
სიტყვით დასრულდა ჩენი ლაპარაკი, და სადილს უკან წამოველ
ჩემს გზაზე. მეორე 1832-სა წელსა, ზაფხულს, როდესცა აქ იყო
თვით იგი თ. ივანე ანდრონიკოვი, და სოლომონ დოდაევთან იდგა
ახვერდოვის სახლებში, მაშინ მე დიან ხშირად დავდიოდი მასთან,
და ლაპარაკს შორის, მე, და დოდაევი ბევრჯელ ვეტყოდით თ-
ივანეს საქართველოს თავისუფლებისას, ხოლო ივანე გვლანძღავდა,
და გვაგინებდა, ასე გვეტყოდა ხოლმე რას გაუგიეებინხართ, და
რას გადაურევიხართო, არ გახსოვთ, რომ 1812-სა წელსა მთელი
ევროპია რუსეთზე მოვიდაო, და ვითარ დათრგუნა რუსეთმა ევრო-

1) ხელმოუწერავია

პაო, აბა მაგვარი ფიქრი ნურავის ნუ გექნებათო, ამ ლაპარაკში ბევრჯერ სლომან რაშმაძეც მახსოვს რომ აქ ყოფილიყოს, და ჩვენ ლაპარაკშიაც მონაწილე იყო ხოლმე. მესამე 1831-სა წელსა ზაფხულს ერთს საღამოს ჟამზე მოვიდნენ ჩემთან, თ. ელიზბარ და გიორგი დავითის ძე ერისთავი, თ. ზაქარია ციციანოვი, იოსებ მა-
მაცოვი და თავადი ლუარსაბ თარხანოვი არ ვიცი რომელმა მოი-
ყვანა, ზაქარიამ, გიორგიმ, თუ ელიზბარმა, შემდეგ ჩემ ბაღში გა-
ვედით სასეირნოდ, როდესაც ვისეირნეთ და სწორედ კი არ მახსოვს,
აქ ქვეონია რაიმე ლაპარაკი თუ არა ამ ჩვენის განზრახვისა, და
ესეც სწორეთ არ მახსოვს თ. ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელია-
ნოვი აქ ბაღში იყო იმ საღამო ჟამზე თუ არა,—მაშინ მე მთხოვეს
ერთობით, რომ ბაღში დაგვეპატიეო, რომელიც მე ვთხოვე ხვალ
ზობრძანდით მეთქი, და ამით გავიყარენით, მეორეს დღეს ჩემთან
იყვნენ ბაღში სადილად, სადილზე როგორც მახსოვს არაფრისთანა
ლაპარაკი არა გექონია რა, მხოლოდ თვის მწუხარებას ლაპარაკო-
ბდნენ, რომელიც ამას წინად მოვახსენე კომისიას. შემდეგ სადი-
ლისა კაკალ ქვეშ დავსხედით, და ყველანი ერთპირად მოვეყვით
ლაპარაკს, საქართველოს თავისუფლებისას, როგორა, და ან რომლის
მიზეზით არ მახსოვს ხოლო ყველანი ამას ვამბობდით, თუ დიდროვანი
კაცნი მონაწილეობას არ მიიღებენო, ჩვენ არაფრისთანა არა შა-
გვიძლიან რაო, მაშინ ელიზბარ ერისთავი წინააღმდეგ ამისად,
ძლიერ ფიცხობდა, და ამბობდა, ჩვენ მოვემზადნეთ, და ისინიც
ზნად იქნებანო, ამ ლაპარაკში გაეატარეთ ის დრო, და როდესაც
დავიშალენით მაშინ მე ცალკე გამიყენეს, თ-თა ზაქარია ციცი-
ანოვმა, და ლუარსაბ თარხანოვმა და მითხრეს ალექსანდრე, ეს
ელიზბარ დიდათ ფიცხობსო და თუ ღმერთი გწამს როგორც იყოს
დაანშეიღო. მასკვან მე უთხარ რა ვქნა ძმებო მეთქი მეც დიდათ
ეწუხარ, მაგრამ რა ვქნა ვერა გამიგონებია მეთქი, აშითი გაიყარა
ჩვენი კამპანია, და შემდეგ ამისა, მე, ლუარსაბ აღარ მინახამ, და
არც არა შემდეგ შეერთება რამ ნქონია, ვგონებ რომ გიორგის და
ელიზბარს ერისთავთ ადრეც ჰქონიყოთ მას ლუარსაბთან შეერ-
თება. მესამე 1831-სა წელსა, შემოდგომის პირზე არზობობას წიგნი
მიეწერე, ჩემ დედიდაშვილს თ. ბიძანა ერისთავს აწასა ზედა რო-
ჟელ, თეიმურაზ ამილახვაროვს, ზაქარია ციციანოვს, ელიზბარ და
გიორგი ერისთავთ, უთხარ რომ შენ და ისინი ერთათ ჩამოდით
მეთქი, როგორც მახსოვს და მაგონდება მიზეზი ესე იყო მიწერისა.
ამ ქალაქში ხმა დაეარდა რომ ოსმალო და სპარსელები ჯარებით
ორნივე რუსებზე და საქართველოზე მოდიანო, ჩემი განძრახვა ესე

იყო რომ, მე მათთვის მერჩია რუსებს მოეხმარებოდით ყოვლის ჩვენის ღონისძიებითა და მაქმადიანნი არ წამოგვეშო საქართველონი, შემდეგ ამ წიგნისა აღარც ისინი ჩამოვიდნენ, და ის ხმაუცუილი გწოდება. იმ ზოძინას წიგნშიაც. ბოლოს ეწერა. ვგონებ რომ მამუქასაც უთხარით მეთქი, ამ აზრით, რომ თავიანთ პარტიაში გაერიათ. მეოთხე. ესე ქვემოთ აღწერილი გარემოება აღარ მახსოვს რომელსამე პოკაზანიეში მიჩვენებია თუ არა, და ამისათვის კვალად მოვახსენებ კამისიას. მე რომ აეად ვიყო ზაქარია ჩოლაყოვი, ელიზბარ და ამისა ძმა დიმიტრი ერისთოვი ჩემთან იყვნენ, მაშინ როდესაც ეს ორნი ძმანი მეჩხუბებოდნენ, არას დროს არ შეიძლება რომ ეხლა ბუნტი არ მოვახდინოთო, მე ამბუელა უარს ვყოფდი დიდის ჩხუბით, არასდროს არ შეიძლება მეთქი, ჩემა ძმამ დიმიტრიმ, და დიმიტრი ერისთოვი ნადუელში რომ გადიოდნენ, და შემდეგ დაიშალნენ, მაშინ ჩემთან დარჩა ზაქარია ჩოლაყოვი, ჩემი დედიდაშვილი გიორგი ერისთოვი, და ჩემი ძმა ვახტანგ ჩემი ძმა დიმიტრი ვგონებ იქ არ იყო. მაშინ ზაქარია ჩოლაყოვი მითხრა აღექსანდრეო ეხლა. მოსკოვში ვიყავო, ოქროპირ ბატონიშვილთან ლაპარაკი მქონდაო, რომელიც ემზადება ფრანკიანი წასასვლელად, იქიდან ჯარს მოიყვანს შავი ზღვითაო ფრანკიციებისასაო, და მაშინ ადვილათ განთავისუფლდებითო. ესეც ბევრჯელ უთქომ ჩემთვის ჩემი ძმა აღექსანდრეც აპირებს ფრანკიაში წასვლასო საქართველოს თავისუფლებისათვისაო, და დიდი თავისუფლების მოყვარე არის ჩემი ძმა აღექსანდრეო და რუსები დიდათ ეჯავრებაო. ესეც ბევრჯელ უთქომს რისა გეშინიათო, აესტრიის იმპერატორს ერთმა ჩინოვნიკმა თავში ქვა ნიარტყაო თავისუფლებისათვისაო, და ეს ხომ ჩვენი საკუთარი მამული არისო. კვალად იტყოდა ვარშაეაში როდისაც ბუნტი მოხდაო, მაშინვე პოლიაკებმა ხუთის კაცის ძეგლები ამართესო, რდღევიზაო და იმისი ოთხთ ამხანაგთ იტყოდა იმათი გვარი კი აღარ მახსოვს ვისას იტყოდა, და იმ ძეგლებს პატივსა სცემდნენ პოლიაკებიო. ესეც უთქომს პოლიაკების დედაკაცები პოლკოვოის კომანდირებიო და ჩვენ ხომ კაცნი ვართო. ესე აღწერილი გარემოება ვგონებ რომელსამე ჩემ ამხანაგთაგან გაეგონოთ ზაქარია ჩოლაყოვისაგან. პოდპორუჩიკი თ. აღექსანდრე ორბელიანიოვი.

ამასთან დაუნატებ ამ ზაგოვორის წინა დღეებში თავადმა იანე ფალავანდოვმა გვირჩია ჩვენ საზოგადოებას რომ, ჩემს ანგარიშზე ვიქირაებო ერთხ სახლსაო, იმისთანა მივარდნილს ადგილას, და დავნიშნოთ დღეები რომ იქ შევიყარნეთო, და ჩვენი სა-

ზოგადობების რომელიმე დადგეს იქაო, რომ აზრი ვერ მოიტანონო, რომელიც ხოლომან დოდაევსაც ურჩევდა იახე, რომ ერთ სახლს გიშოვნო იმისთანა საიდუმლოსაო, და დადექო, რომ ჩვენ შევიყრებოდეთ ხოლომეო, დანიშნულს დროზედაო. პოდპორუჩიკო თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

„5“-ს თებერვალს 1833-სა წელსა.

ლუარსაბ თარხან მოურავის ჩვენება (VI, 1043-1044).

„გამოძიებასა კომისიასა შინა მოხსენება.

აღარ მახსოვს მე რომელსა წელსა მე ჩამოველ ტფილისში ჩყლბ. ანუ ჩყლა წელსა. გასულს მაისსა შინა, საჭიროებისათვის სახლისა ჩემისა სასყიდლად ფარჩისა და რადგან იყო, ზაქარია ციციანოვის დედა ჩემის ცოლისა მონათესაეე, ამისათვის იმის ფათერში დავედექ და ერთს დღეს, რაოდენსა რიცხესა თვისასა იყო არ ძალმიძს ცნობად გამოველ ბაზრიდამ სადილისათვის. ველოდე ზაქარიას ციციანოვს რომელიც დაგვიანებით მოვიდა ვაყვედრე მე დაგვიანებისათვის და მან მითხრა მე რომ არის იგი დაპატიუებული სადილათ ალექსანდრე ვახტანგის ძეს ორბელიანოვთან და მთხოვა მეცა რათა წარვიდეთ ერთად. მე ორგზის და სამგზის უარი ვყავ რადგან არა მაქვს მე მას ალექსანდრე ვახტანგის ძესთან არავითარი მეგობრობითი ცნობა კვალად მთხოვა მანვე ზაქარიამ რადგან არის ზაფხული და დავრჩებიცა მარტო ამისთვის წაეყევი მას და ვისადილეთ მუნ ბალში. რომელმანცა მე ყოვლად უაზრო ყოველსა მათისა ბოროტგანზრახულებისა უცოდნო, იძულებულ მყო, და წამიყვანა მის ალექსანდრეს ბალში. მისრულნან ვნახე არა თუ მხოლოდ სახლისა პატრონი, არამედ ამ რიცხვის გვამნი შეკრებილნი მას ალექსანდრე ვახტანგის ძესთან მხსდომარჩინი კაკალ ქვეშ ბალში.

ა ალექსანდრე სახლის პატრონი

ბ ელიზბარ ერისთოვი რომლისა ცნობა არა მქონია

გ ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანოვი

დ გიორგი ერისთოვი დავითის ძე

ე იოსებ მამაცოვი

ზ ორნი შტატურად ჩაცმულნი ყმაწვილი გვამნი რომელთაც ვერ ვიცნობ კინ იყვნენ იგინი ორნი.

ზაქარია ციციანოვი და მე ერთად მისულნი დავსხედით მოიღეს ადგილი მწვანე ადგილსა კაკალ ქვეშ ჭრდილში ვსჰამეთ პური და დაიწყეს სმა ძლიერად ღვინისა, თუმცა მოინდომა მან მასპინ-

ძელმა ალექსანდრემ რომ მეც დამალევინოს მომატებული ღვინო-
 გარნა არა ვეთანხმე, რადგან არ ძალმიძს ბევრის დაღწევა სწეულე-
 ბისა ჩემისა განო სუფრის ალებისა შემდგომ აესტქ და მოვეზადე
 წამოსასეღელად. გარნა შემაყენა მან სახლის პატრონმან ალექსან-
 დრემ რათა დაესხდეთ ჩრდილსა ქვეშე და გაეატაროთო დრო და
 ლაპარაკი წევქცეთო და ყოვლად უფიქრებელი მათის ბოროტის
 განზრახულებისა დავსჯექ მათთანა ცალს მუხლსა ზედაჲ. პირვე-
 ლად მათ შორის მთქმული იყო მასპინძელი ალექსანდრე. ესრეთ
 რომელ თუ ეთანხმებიან მას საქართველოს მცხოვრებნი საზოგა-
 დობანი, მაშინ მოიცემს იგი სხეასა ძალსაცა და განსდევნის რუ-
 სეთის მხედრობასა საქართველოდამ და იმ სახედვე ელიზბარ ერი-
 სთოვი ყვიროდა. მალლად და აგინებდა მთავრობასა და ყოველნი
 მუნ მყოფნი ყვიროდნენ ღვინისაგან დახრჩობილნი გონებითა ღრი-
 ალებდნენ აღრეულებითა და იმედოვნებდა თავიანთ ბოროტგახ-
 ზრახულებისა აღსრულებასა. ხოლო მე მხილველი და მსმენელი
 ამისი დავეცი შიშსა ქვეშე დიდსა, და ვგმობდი მე ჩემის ფიქრითა
 ზაქარია ციციანოვსა. რად მომიყენა მე ამისთანა ბოროტ ადგი-
 ლასა: ამისჲ შემდგომ აედექ წამოსასეღელად, თუმცა ნებავედა მას
 ალექსანდრეს სახლის პატრონს მუნ დაყოენება ჩემი-გარნა განეე-
 შორე და წამოველ და უთხარ ზაქარია ციციანოვსაცა რათა დაუტე-
 ოს და წამოვიდეს, ადგა იგიცა და წამოვიდა, ხოლო მან ელიზბარ
 უწინ ჩვენსა ინება წასელა სხვით გზით წარვიდა და არა უწყისად.
 და გზაზედ ნომავალმან ვკითხე ზაქარია ციციანოვსა ელიზ-
 ბარისათვის თუ ვინ არის იგი. მე ცნობა არა მაქვს და მითხრა მან
 ზაქარიამ რომ იგი არის შანშესშვილი ელიზბარ ერისთოვი მოსუ-
 ლი რუსეთით. მე უთხარ ზაქარია ციციანოვსა, რათო არღარა მიე-
 კაროს მათ ამიერიდგან დაუტეოს ივინი და მომავლთა ბაღში
 უთხარ მე ალექსანდრე გიორგის ძეს ორბელიანსაცა რომელიცა აწ
 ზომავონდა ფიქრით რადგან არის და ყოფილა ნათესაეი შენი
 ელიზბარ შენ დაუშალე მას ის ცუდი და ბოროტი ლაპარაკი თო-
 რე ის თავის თავსაც მოჰკლავს და თქვენც დაგხოცავთ და წამო-
 ვედით მე და ზაქარია და გზაზედ ბაღშივე მოგვეწია მამაცოვი გა-
 მოვედით ბაღშიდამ გარეთ და წაველ ჩემს ბინაზედ და ზაქარია წა-
 ეიდა მამაცოვით ტფილისში.

იმა სადილისა მეორესა დღესა სადილათ უკვე დავებარებინე
 მას ალექსანდრესა დიდის თხოვნითა რათა მივიდე და ვნახო ვი-
 თამაც აქვს ერთი სათქმელი სიტყვა და არ წაველ. და აწ მომავო-
 ნდა მე რომ მეგრე თვით ზაქარია ციციანოვმა მითხრა, რომ გთხო-

ესო დიდად ვედრებით რომ ერთ მინუტს მნახოსო. და მე მიმავალა ზაზარში დამინახა სახლიდამ და პირდაპირ მთხოვა რათა ერთ მინუტს ავიდე და აქელ იყო მხოლოდ მარტო სახლში და ეს მითხრა გუშინ ბალში სადილთ უკან ჩემგან სიმთვრალით რაღაცა ვთქვი და გეწყინა და მთხოვა რომ არ დავინახსოვნო იგი. და ანაბანავე მთხოვა რათა დაუშალო მე ელიზბარ ერისთოვს რომ დაუტეოს ცუდი და გიჟური ლაპარაკი რომელსაც არა ვეთეანხმე მე ნახეზედ ელიზბარისა. რადგანა არა მქონდა არასფრით მას ელიზბართან მახლობლობა და ცნობა მეგობრული და არც მინახავს მას დღეს აქეთ, იგი ელიზბარ და აღარცა ვინ სხვანი ზემოხსენებულნი. მე იმ სადილის მეორეს დღეს წაველ ჩემს სახლში სოფელსა. და ვცხოვრებ მუნ და ეს ზემოაღწერილი სიტყვანი ასე მახსოვს და ასე ნახე ზაქარიასგან იძულებითი მიყვანითა. მათთან რომელთანაც ზაქარიას გარდა არც ერთისა არა მქონია არც მეგობრობა არც სიარული და არც ვახშამი არცა ჩაი და არცა სადილი არავისთანა არ მიჭამიეს პური იმ ერთის დღის სადილის მეტი ვფიცავ სახელსა უფლისა ჩვენისა ისეო ქრისტესა რომ ის იმათი ლაპარაკი თუ ფიხელს ყოფილიყვნენ და უმთვრალოდ ელაპარაკნათ, მაშინ მე ფიცისამებრ გამოვაცხადებდი მთავრობასთან. მაგრამ მე ვფიქრობდი იმათს ლაპარაკს შეცთომილებისგან ღვინისა—ესეც მომავონდა როდესაც ადგა ელიზბარ ერთი ესეც თქვა რუსების საქმე კარგად ვიციო რადგან მე იქ გავიზარდე როგორც უნდა მოვახერხებ იმათ საქმესაო. ესენი გავიგონე და თუ იქ მყოფნი დამალვენ ამასა, ამისათვის რომ უთუოდ ისინი ყოფილან ადრევე შეკრულნი და რადგან გრძლად არ ყოფილა ჩემი ყოფნა მათთანა ამის მეტი აღარა მახსოვსრა სხვა ლაპარაკი და ჩემი ამ მწუხარებაში მიმცემი ზაქარია. ციციანოვი არის თორენ ისინი ვერც ერთი მიცნობენ ვერაფერის მეგობრობითა. სადილით მომატყუა ზაქარიამ და მიმიყვანა იმ მაშენიკებთანა, ორმოცდა ჩვიდმეტის წლის კაცი ვარ და წინაშე ღვთისა რაც გავიგონე სიმართლით მომიხსენებია.

თავადი ლუარსაბ თარხან მოურავი

თებერვლის 3 დღესა
ჩყლგ. წელსა.

ალექსანდრე ორბელიანის პასუხები კომისიის კითხვებზე
(VI 1065-1068).

„კომისიასა წინა

კითხვისა ვოპროსნის პუნქტსა ზედა უმორჩილესი ჩვენება.

1.

ოსტაენოი პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანოვი.

2

ოცდა ათის წლისა ვიმყოფები *

3.

ცოლშვილიანი ვარ ლუბერსკის სეკრატრის თავადის დავით ბარათოვის ქალი მყავ ვკატერინა, ორი შვილი მყავ პირველი ქალია მეორეს წელიწადში დგას, და მეორე ვაჟია, იქნება შვიდის თვისა.

4.

მამული ჩემი მამაპაპისა არის სომხითს აოხრებული და მამა პაპის ათი კომლი გლენი კაცი დაეყენე 1825-სა წელსა, ჩემის ცოლის ნასოფლარს მზითევზე, კაზრეთს, და შემოსაეალი, რომ იმერგელიე ვიანგარიშო თეთრფულად, იმ სოფლიდგან ოცდა ხუთ თუმანს, და ან ოცდა ათის თუმნისას ძლიე გვემსახურებიან. და ჩემი მამა პაპის მამულში ხენენ, სოფლელნი დმანისელები, და იქიდგან ყოველწლიე ლალას გვაძლევენ, ქერსა და პურსა ხან ახ ორმოც კოდს და ხან ამაზე ნაკლებს. აოხრებულის სოფლებიდგანაც, ჩვენის ოჯახისის წილად ძლიე თხუთმეტი თუმანი თე¹⁾: ფუ²⁾: შემოგვივა. კიდევ ჩვენი მამა პაპის ყმები დაფანტულნი არიან კახეთში სხვა და სხვა სოფლებში, თოთხმეტი კომლი კაცი იქნება, დიას ღარიბი არიან, და ყოველწლიე ოთხს თუმანს თე: ფუ ძლიეს გვემსახურებიან. დუშეთის უეზდში, დგანან ჩვენი ყმანი ორი კომლი კაცი, წელიწადში იქნება ორი ძღვენი ჩამოგვიტანონ ამაზედ მეტი სამსახური არ იციან იმათ ჩვენი. გორის უეზდს დგას სოფელს მეჯრუხევეს ერთი კომლი კაცი, იმის სახლიდგან გოგო გვეყავს გამორთმეული, და ამის გამო სხვას არას გვემსახურება. ვერანა სოფელი ნაოხარი გვაქვს კიდევ ტფილისის უეზდს, ვერის ხევზე სახელად წყლუეთი, იქიდგანაც გვექნება, ოთხის თუმნის თე: ფუ: შემოსაეალი. სხვა მამა პაპისებული არა გვეყარა. დედა ჩემსა მზითევი აქს თავის დედის დარეჯან დედოფლისაგან მიცემული ბალი

1) თეთრი.

2) ფული

ამ ქალაქს, გარეთუბანს კლდეს ქვეშ, ყოველწლივ ასი თუმანი თე: ფუ: რომ მოგვეცეს, იმ ბალის შემოსავალმა დიდი საქმე იქნება, ყოველ წლივ იმ ბახ ხარჯათ ოცდახუთი თუმანი თე: ფუ მეტი მოუწდება ხოლმე. ბორჩალოს დისტანციაში არის სოფელი არანხო-ჯალო კვალად მზითევი ყამერანიის აღწერით თერანეტი კომლი კაცი იქნება, იმრგელივ იმ სოფელმა თეთრად რომ ვიანგარიშო, ორმოცდა ათს თუმანს ძლივ გვემსახურებთან. ამ ტფილისის ქალაქში გვყავს მამა პაპისეული ყმები ათ კომლამდის, და ანუ მეტი სწორედ კი აღარ მახსოვს, ამათი სამსახური ეს არი რომ ყოველწლივ, აღდგომას და შობას თითოს ძღვენს მოგვიტანენ ხოლმე. ამაზედ მეტი აღარსად ყმა გვყავს, და აღარსად მამული გვაქვს.

5.)

მე აღეზრდილვარ, დედის ჩემის მოსურნეობით, აქაურს შკოლასა შინა.

6.

ბრძანებითა დედის ჩემისათა, შევსულვარ სამსახურსა შინა კოენისასა, 1817-სა წელსა, მყოფის 7-ს კარაბინერის პოლკში. პახოტებში ვყოფილვარ, 1820-სა წელსა, ბუნტსა იმერეთისასა, კოშანდის ქვეშ, ღენერალ-მაიორის ველიამინოვისასა. კვალად 1822-სა წელსა გამოველ სამსახურიდგან, ჩემი სახლის გარემოებისათვის, და დავტოლშვილიანდი კიდევ, 1826 წელსა, სპარსელები რომ მოდიოდნენ, მაშინ ღენერალ მაიორის დავიდოვის კამანდის ქვეშ ვიყავი, აბარანზე ასან ხანის ომში. 1827 წელსა ოდესცა ღენერალ ფელდ მარშალი კნიაზ ვარშავსკი და ღრაჟ ერივანსკი ივან ფეოდორიჩ პასკევიჩი იყო სპერსეთის კამანიასა, მაშინ მე ვემსახურებოდი მილიციასა შინა, და დავესწარ ერდობათის საქმესა. ჯავან ბულაღის ომსა, აბაზაბათის ციხის აღებასა, სარდარაბათის ციხის აღებასა, და ერეენის ციხის აღებასა, და არსად არა ვარ დაჭრილი. შემდეგ ამისა, 1827 წელსა იყო ტფილისის უეზდის მარშლად კაპიტანი თაეადი მელიქოვი, და ამის კანდიდატათ დანიშნული ვიყავი მე საზოგაოებიდგან, წელიწად ნახევარზე გარდაიცვალა ის თაეად მელიქოვი, და მე მოვიღე, მისი თანამდებობა. და 1829-ს წელსა საზოგადოებამ ამომირჩია, სოვეტნიკად ისპოლიტელის ექსპედიციაში და აქამომდე მას ექსპედიციაში ვიმსახურებოდი.

7.

არც პეტერბურღს ვყოფილვარ და არც მოსკოვში.

კვირას. და დღესასწაულს, ბევრჯელ დაეკლებიეარ საყდარ-ში, მიწეზის გამო, და წინდა საიდუქლო ყოველწლიე მიმიღია.

არაოდეს არა ვყოფილვარ, არც სლესტიეის ქვეშ. და არც, სულის ქვეშ.

ოდესცა ოქროპირ ბატონიშვილი აქ იყო, მე ერთს დილაზე სანახავად მივედი მასთან. ოდესცა დამინახა მითხრა, შენ ჩემი მეორე ძმა უნდა იყო ალექსანდრეო. მე მიუგე მე გალხავარ მეთქი. მოვიდა გადამეხვია მაკოცა. დამსვა მდივანზე და მცირეს ხანს ვლაპარაკობდით. შემდეგ წამოველ, და წამოსვლის დროს მთხოვა, ხვალ ჩემთან საღამო ეამზე მოდიო მერვე სათზედარო. რომელიც მივედი. კიდევ დავსხედით, და ლაპარაკი დავიწყევით აქაურის სასამართლოებისა მკითხა. მე უთხარ დიახ კარგია მაგრამ ცოტათ გვიან იციან საქმის გადაწყვეტა მეთქი. მასკვან მითხრა, ეს ცოტა გინახამო უფრო დაუსრულებელი არის მაგათი საქმეო, მოკლედ ვთქო რომ ბევრი რაღაებიც ილაპარაკა სასამართლოზე. შემდეგ მითხრა თქვენი მამულის სამსახური არ იცითო. მე უანზე ყოველი ჩემი ჯარის სამსახური. მასკვან მითხრა ეგ არ არის სამსახურიო მე მოუგე მაშ რომელი არის მეთქი. მითხრა გაცინებოთ. აბა რუსებს შეუტეო. მე მიუგე რომლის ძლიერებითა მეთქი, 1812 - საწელსა მთელი ევროპია მოვიდა რუსეთზედა მეთქი. და დაამარცხეს რომელიც ნაპალიონიც დაიჭირეს მეთქი. ამაზედ დაჩუმდა. შემდეგ წამოველ. წამოსვლის დროს მთხოვა ხშირად სიარული. მე დავიწყე სიარული კვირაში ხან ორჯელ, და ხან ერთხელ. და როცა მივიდოდოდი მამულის ერთგულებისას მელაპარაკებოდა, საბერძნეთის ისტორიას მიაშობდა, და ბევრს მამულის სიყვარულისას ვიაშობდა, აქანდისინ რომ ბევრჯელ იტირებდა, და მეც მატირებდა ხოლმე. შემდეგ თავის ოჯახის ამბავს მოჰყვა როგორ მიიღო რუსეთის იმპერატორმა, ნაცვლად მფარველობისა სრულიად მიიღო თავიანთი მამული, და აქანდისინ რომ გამომიცხადა, რომ ეციდილიყავ, რუსებისაგან საქართველოს განთავისუფლებისას. მე მიუგე როგორ შაიძლება მეთქი. მასკვან მითხრა, მე გასწავლიო, ალექსანდრე ჰავაძე კვიანი კაციაო, და განათლებულიო, და ჩენი ოჯახისათვის თვედადებულიო, რომელიც ჩენის გულისათვისაც ციხეში

მჯდარაო. იმას უთხარი ის ნოიპოვებს სქმესო, შემდეგ აქ თავადი ელიზბარ ერისთოვი არისო, აი ესენი დამინახებია შენტეის, და შენც ეცადეო პირობა მივეცი. მაშინ გამომიცხადა ესე გარემოება რომ ოცდა რეის წლისა ვიყავე, მანამდისინ თვინიერ დიდის ზელმწიფის ინპერატორის სიყვარულის და ერთგულებისა მეტი სხვა ჩემს ფიქრში არა ყოფილარა, და ოქროპირ ბატონიშვილმა ესრეთ გადამრია, და შემშალა რომ არ ვიციდი რა უნდა მექნა, და ამთენს მელაპარაკებოდა მამულის სიყვარულსა, და ბევრს რაღაებსაც, მპირდებოდა რომ არას დროს არ შამიძლიან რომ მეოთხედი მოვიგონო იმისი ლპარაკები, თუმცა მართალია პირობა მივეცი რომ ვისაქმებ მეთქი, მაგრამ ვერავეს ვერ გაუბედე რომ მეთქო. ოდესცა იმასთან მივიდოდი მკითხამდა რა ქენიო. მე ვატყუილებდი ესაქმობ მეთქი. დამაფიცა ოქროპირ ბატონიშვილმა, და პატიოსანი პირობა გამამართო რომ იმისი სახელი არსად არ მეთქო. და ასეც დამარიგა რომ ორ კაცს ერთად ნუ ელაპარაკებო. შემდეგ ერთს სალამოს ჟამზე ბაზრიდგან მოვიდოდი, და სიონის ქუჩის პირში დამხვდა იასე ფალავანდოვი, თავი დაუკარით ერთმანეთს, მოხოვა .თხოვთ ჩემთან ამობრძანდეთ ჩაიზედაო, რომელიც ავედი, და დავსხედით ჩაი დავლიეთ, და ლაპარაკი დავიწყეთ. შემდეგ გაყრისა მოხოვა სირცხვილი არ არის შენტეის რომ ერთად შეზრდილნი ვართო და ჩემთან არ დადიხარო, მოხოვა ხშირად სიარული. რომელიც დავიწყე სიარული. ჩენის სიარულის დროს მასთან - რუსებზე უკმაყოფილობას ლაპარაკობდა. თუმცა პირველს პოკაზანიეში ბევრი ჩემი გამართლებითი ლაპარაკი იყო, მაგრამ ოდესცა იასე ფალავანდოვმა მითხრა. ამ სიტყვით მე ერთი უკანასკნელი კაცის შვილი ვარო, და ღვდლისშვილი, ამ რუსებმა სულ ბრილიანტით რომ შემმოსონო, მე არას დროს არ მიყვარანო, და მამულისაც მე ერთგულება ვაჩვენეო რომ ორჯელ გავიქეო, და თქვენ კი ვერა ფიქრობთ თქვენის მამულისასაო. ნე უთხარ მან შენი ძმა რატომ არ ეცდება მეთქი. მითხრა, თუ თავადები სულ დაემზადებრანო, ესეც იმათი პირველი მზრუნველი იქნებაო. ამაგების გამგონე მეც უთხარ ბატონი ხარ მეც შენი ამხანაგი ვიქნები მეთქი, ხშირად დავდიოდი მასთან, ეგრეთვე ის ჩემთან, და ელაპარაკობდით. რომელიც ოქროპირ ბატონიშვილსაც განუცხადე ესე გარემოება, კიდევ მითხრა ხუმრობა არ არის ჩემი სახელი არ გაუცხადო, და არავის არ უთხრა ჩემი შენტან ლაპარაკიო. შემდეგ ამისა რაოდენსამე ხანს უკან ოქროპირ ბატონიშვილი წავიდა, და კუკიამდისინ გავაცილე, შემდეგ გამოსალმებრსა, გამიყვანა ცალკე, და კიდევ მითხრა ახლა

შენ იცი როგორც ეცდებიო. მე კიდევ აღუთქვი ცდა. და გავიყარე-
რენით. ამის შემდეგ რაოდენსაწე დროს უკან მელანია მელნიკოვის
ცოლთან მივედი სანახავად. ელიზბარ იქ კრესლოზე იჯდა, მელა-
ნია დივანზე. ელიზბარმა თავისთან დამსო ახლო, და პატარა ხანს
უკან ყურში მიჩურჩულა ალექსანდრე შენთან საქმე მაქვსო. მე უთ-
ხარ რა მეთქი. მითხრა აქ წამოდიო. წამიყვანა ერევანის პლოშად-
ზე, და მე და იმისი ლაპარაკი აღრიდგანვე რომ მამიხსენებია კო-
მისიისთვის ყოველი წვრილად, როგორ მისტუმრებდა ყიზილბაშში.
და ან დოდაევი როგორ გამაცნო. ამ დროებში პოლშან იბუნტა და
ეს პირველად იასე ფალავანდოვმა მითხრა ესრეც მითხრა ახლაც
ნუ გაახელთ თვალებსაო. მე უთხარ აბა როგორ ვეცადო მეთქი.
მითხრა აქ ჩემი სიძე თეიმურაზ ამილახვაროვი არის იმას უთხარო,
და ის ჩენთან მოვაო, და რჩევას მკითხამსო. მე დავპირდი, აგრე
იყოს მეთქი. რომელიც მოედანზე უთხარ თეიმურაზ ამილახვაროვს
ყიზილბაშში წასვლა როგორც ამას წინათ კამისიას მოვახსენე ნა-
მდვილად ისე, ელიზბარ ერისთოვის გარემოებაც მომიხსენებია
ოდესცა ლუარსაბ ორბელიანოვმა თქო ალექსანდრე ჭავჭავაძემა
თქოვო რომ ალექსანდრე ბატონიშვილთან კაცი გაგზავნეთო, რომ
კახეთს გამოვიდესო. და ერთ საღამოეამზე ჭავჭავაძემ მითხრა ლუარ-
საბისას ცალკე რომ დავიდოდი კარებს წინ, ამ დროს ჭავჭავაძე
გამოვიდა შინადგან და მითხრა, ალექსანდრე რაც ლუარსაბმა
ვითხრათ. ის აღასრულეთო. როდისაც ლუარსაბმა ის სიტყვა თქო
მაშინ მამაგონდა ოქროპირ ბატონიშვილი რომ ჭავჭავაძე ქვიანი,
და გონიერი კაცი არისო. მაშინ მე ვიფიქრე აქ უთუოთ ერთი
რალაც განძრახვა არის, და დიდი საქმე მეთქი, მაშინ ოდესცა რომ
წავიღვიცქისაგანაც მქონდა ის სიტყვა გაგონილი. ამ ლუარსაბის
თქმაზედ მეც შეუდეგ საქმესა, და ვთქვი მეც სამსახური რამ უნდა
დავანახო ამათ მეთქი. და ყოველნი ვცდილობდით კაცის შოენას
რომ ალექსანდრე ბატონიშვილთან გავეგებუნა.

[11.

არასა სხვა საქმეს არ განუღვიძებია რწინააღმდეგ მთავრობი-
სა, თვინიერ ამ ზემორე აღწერალის გარემოების მეტს.

[12.

როგორც მე უწყვი და ვიცი, ჩვენ არაფრისთანა მოსაწადებუ-
ლი არა გექონია რა, თვინიერ იმისა, რომ იასე აწმობდა ორასი კაცი
მზადა მყავსო. მე ვამბობდი ორმოცს მე ვიშოვნი მეთქი. ელიზბარ

და დიმიტრი ერისთავნი ამბობდნენ ორმოცს ჩვენ ვიშოვნითო. სხვა ამაზე მე არა ვიცოდა, კიდევ იმ რასპარიაჟენიას მეტი რომელიც იასესგან იყო დაწერილი პირველი ღამისა, თუმცა ლუარსაბ ორბე: ლიანოვთან ის რასპარიაჟენიე რომ წაიკითხა იასემ მაშინ ყველა: თანახმანი ვიყავით, მაგრამ მე ეს აღარ მახსოვს, რილასთვისდა მგზა: ენიდნენ ალექსანდრე ბატონიშვილთან, რომ ვერ წასვლის უარი უთხარი მე მათ.

13.

ოქროპირ ბატონიშვილისა ხომ ზემორე მოვახსენე კომისიას. და ალექსანდრე ბატონიშვილთან მიწერ - მოწერაც ხომ აღრიღვან: ვე ნომიხსენებია კამისიისათვის.

14.

ჭავჭავაძეს ჩემთან არაფრისთანა შეერთება არა რა ჰქონია რა თვინიერ ზემო აღწერილის მეტი და ლუარსაბ ორბელიანოვის: გან გამიგონია რომ მონაწილე არის ჩვენი ჭავჭავაძეო. ელიზბარ ერისთავისაგანაც გამოგონია მითომც მასთან ლაპარაკი ჰქონიყუ: და ამასთან იტყოდა ხოლმე, რომ ჭავჭავაძე, ჩვენი ნაჩაღნიკი იქნე: ბაო. სხვა მე ჭავჭავაძესთან თავის დღეში სიარული არა რა მქონი: არა, და არც მახლობელი ცნობა.

15.

ამას წინადაც პირად განუცხადე კამისიას რომ დასამტკიცებელი საბუთი მე ზავილეიცოზე არა რა მაქვს მეთქი, და კიდევ ნოვახსი: ნებ, რომ მე არაფრისთანა დასამტკიცებელი საბუთი მე იმაზე არა მაქვს რა, და ამ გარემოებას კიდევ მოვახსენებ, ერთს ღამეს * 11 საათზე დავებარებინე, სადაც მისვლისთანავე დავსხედით, და ლა: პარაკი დავიწყევით მასკვან მითხრა ლაპარკსა შორის, რომ სა: ყვარელო ალექსანდრეო აქაც უნდა ეცადო აღრევასაო, რომელიც მეც აღუთქვი, და სურდა როგორც შევატყე რომ ჩემ მიერ მოქა: ლაქეებს შენიანებს უთხარო, და ესეც მითხრა მინამ არ დაგიბარო: ვო ნულარ მოხვალო და შემდეგ აღარ დაუბარებდევარ. იმ ექსაქ: დიციაში რომ წარმოთქო, მეფე ვახტანგის სჯულზე თავისუფ: ლება, ის გარემოება ხომ აღრე მოვახსენე კამისიას. ზავილეიცოს ძმისა, და იასე ფალავანდოვის გარემოება ხომ აღრე მოვახსენე კა: მისიას.

16.

როგორც მე მახსოვს, არ ვიცი სად იყო, რომ ჩვენმა საზოგა: დობამ პირველად დამდევს ვალად, რომ შენ იყავ ჩვენი ნაჩაღნი:

კოო. მე დიას პატივის ცემით დავითხოვე იმათი წინადადება. შემდეგ იახეს სთხოვეს ვგონებ იმანაც დაითხოვა, და მასკვან, როგორც მახსოვს, ელიზბარ ერისთოვმა იკისრა, მე ვიქნები თქვენი კამანდირიო. ამაზე მეტი არ მახსოვს რომ სხვა ყოფილიყოს ვინმე. და ჩვენი ზაგოვორის თავი ელიზბარ იყო, ამისთვის რომ, დიდათ ცდილობდა, და ყოველს ადგილას მინომსვლელი ის იყო. და შუა კაცი.

კამისიას უმორჩილესად ვთხოვ, უკეთუ რაიცა ჩემდამი საკითხელი ქონდეს, მკითხოს ქეშმარიტად აღვიარებ რაიცა ვიცი. ყოველს წერილად მოვახსენებ. და მე ყოველი არა ძალშიძს დამეხსომებინა ჩემი ფიქრიანობისა გამო მრავალი დავიწყებული მაქვს, და არ მაგონდება, ყოველი წელილად. პოდპორუჩიკი თავადი ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

ფერემ ალექსიშვილის პასუხები (VI, 1125-1128).

1,

ვარ მე მღვდელი, მეწოდების ფერემ, იოსების ძე ალექსიევი.

2.

რიცხვი არა მაქვს დაწერილი მშობელთაგან და როგორც ვიცი მე-40-ის წლისა ვარ შობიდან.

3.

ვარ ქერივი და მყავს სამი შვილი ერთი ვაჟი და ორი ქალი.

4.

მაქვს მამული ბორჩალოს დისტანციაში სოფელთა კრწანისსა და დიდ დაღეთსა შუა, რომლიდგანაც არა რაიმე მაქვს შემოსავალი რადგან არის უშენი.

5.

მცირე ხანს ვპყოფილვარ მოწაფედ ტფილისის საკეთილშობილო სასწავლებელსა შინა და სხვა თუ ვიცი რამე ჩემის მეცადინეობით.

6.

მე დავესწარ ერთხელ ყმაწვილ კაცობაში 1810-სა ანუ 1811-სა წელსა ალექსანდრე მეფის ძისაგან გამოგზავნილის კაცებან

დაქერაზედ, რომელნიც მიდიოდენ მეფის შვილის შვილს ლევან-
თნ, რომ იყო იმ ეამად დიდს ღიახვზედ ოსებში. რომლისა საბუთად
მსახურებს ჩემდა მოწერილი წერილი მთავარმმართველად ყოფი-
ლის ღენერალ ოტინფატერის ტომსავისა, რომლითაც შპირდება
წარდგენას. გარდა ამისა მიმსახურნიეს ტფილისის საკეთილშობი-
ლოს სასწავლებელნი 1816 წლიდგან 1830 წლამდის მოძღვრად
ქართულისა ენისა და სჯულისა ღეთისა ეგრეთვე სასულიერო მთა-
ვრობისაგან ეპყოფილვარ სხვადასხვა საკუთარს პორუჩენიებში და
დეპუტატად.

7.

არა ეყოფილვარ რუსეთს არცა პეტერბურღს და არც მოს-
კოვს.

8.

მართლმადიდებელი ბერძენთ როსიის სარწმუნოებისა და
მღვდელობის მოვალეობისამებრ ყოველს დღესასწაულში და კვირას
მიწირავს, თუ დიდი სნულება ანუ მთავრობისა დადებული საქმე
არა შემხვედრია რა, და არა ეზიარებულვარ სხვისაგან თუ არ-
ქიერთან არა ეყოფილვარ თანამწირველად, და აღსარებაც მითქვამს
ყოველთვის.

9.

არა ეყოფილვარ არც გამოძიებაში, არც პოდსუღში, და არც
შტრაფში რომ ჩემზედ ყოფილიყოს რანე.

10.

მე არაეისგან რა გამიგონია რა არა რაიმე ამგვარი ჰანჩი
უწინარეს ამა საქმის გამოცხადებისა და არცა რა ვიცი.

11.

მე კმაყოფილი ვარ ჩემს ცხოვრებაზედ რაც ღმერთსა, ყოვე-
ლად მოწყალე ხელმწიფესა და ჩემს შრომას მოუცია, ჩემს დღეში
არ მახსოვს რომ სასამართლოში მეჩიელოს საღმე და რა მიწეზი
განმალვიძებდა წინააღმდეგ მმართველობისა და საქმეში შესეღა-
სათვის.

12.

არ ვიცი რაი ექნებოდათ სახეში ღონისძიება, რომლითაც წა-
რმარტებულ იყო საქმე ლაპარაკისა ნათისა, (ოდესცა გარდა პარ-

ვანდელისა შემდგომად ლეთისადმი განსვენებულის დიდის პეტრეს დროიდგან როსსია როგორც განძლიერებაშია და ახლა კიდევ უქეტესად, რომელიც თვალწინ გვაქვს ახალს დროში, ერთმა როსსიას ღენერალმა, სპარსთა, ოსმალთა და სხვათა რა უყო და ვგონებ სრულიად ევროპამაც ვერა აენოს რა რუსეთის ძლიერებასა) და არ ვიცი რითი რასმე შეიძლებდენ იგინი.

13.

ბატონიშვილებისა სიზმარივით მახსოვს ჩემს მცირე წლოვანებაში აქ ყოფნა და ახლა იმათგანი ოქროპირი რომ აქ იყო ამ ორის წლის წინათ ორჯელ დოსითეოს არქიერთან მოვიდა იქ ენახე, ორჯელ მე გამგზავნა არქიერმან ნასთან მოსაკითხავად, და ვჭკონებ ორჯელაც მე ენახე, მაგრამ მე არაფერი გამიგონიარა იმისთანა რამ რომელიც შესახები ყოფილიყო საწინააღმდეგოდ როსსიის მთავრობისა ანუ მმართველობისა. ვჭკონებ 1828 წელს თეიმურაზს წიგნი მოეწერა და წიგნი დოღმატიკა ლეთის მეტყველება ეთხოვნა.

14.

ღენერალ მაიორს ჰევჭავაძეს ვიცნობ არა ნახლობლად და ჩემს ცხოვრებში არა თუ ამ გეარს საქმეზედ, არამედ სხვა ლაპარაკიც ფრიად ძვირად გამიგონია რამე იმისგან და ანუ მე გამოვლაპარაკებოდე იმას, და არც სხვისგან გამოგონია რამე ამგეარს საქმეში მისი მონაწილეობა უწინარეს ამისა გამოცხადებისა.

15.

ლუბერნატორად ყოფილს ზავილდისკის დანახვით ვიცნობდი და სხვა არა რაიმე არა გამიგონიარა.

16.

აგრეთვე არც ის ვიცი ვის რაცხდენ ნაჩალნიკად ანუ პირველს პირად.

ყოველნი ზემოხსენებულნი პუნქტნი ვაჩვენე მე ცნობისამებრ ჩემისა სიმართლით რომელსაც ხელს ვაწერ მღვდელი ეფრემ ალექსიევი“.

1833-სა წელსა

თებერვლის 6-სა დღესა.

ა.

რა არს სახელი თქვენი, მამისა თქვენისა, და რა ჩინი გაქვათ?

ბ.

რაოდენის წლისა ხართ თქვენ?

გ.

უცოლო ხართ, თუ ცოლიანი, ვისზედა ხართ ჯვარდაწერილი და რა ერთი გყავსთ სახლობა?

დ.

რა ერთი ყმა და მამული გყავსთ თქვენ და სადა? ყოველივე თქვენი წლის შემოსავალი რა ერთი და რა და რა იყო?

ე.

სადა და ვისის მეცადინეობითა, ესე იგი თქვენის მშობლები-სა, თუ სხვისა ვისიმე პატრონობითა აღიზარდენით თქვენ?

სახელდობრ რას სამსახურში იმყოფებოდით? პახოდებში ყოფილხართ და სახელდობრ რომელს პახოდებში და დაქრილი ხართ სადმე თუ არა?

ვ.

ყოფილხართ თქვენ პეტერბურღსა ანუ ნოსკოვსა, სახელდობრ როდის, და რომელს დროს თქვენ აქ დაბრუნდით?

ზ.

ქრისტიანებრივის მოვალეობითა დაიარებითა თქვენ ჩუენ-ლებრივ დღესასწაულებში ეკლესიასა შინა და მიგიღიესთა ყოველწლივ წმინდა საიდუმლო?

თ.

ხომ არ ყოფილხართ თქვენ აქნობამდე სამართალს ქვეშ და სლერსტეიას ქვეშ და ან შტრაფ ქვეშ? სახელდობრ რასაიციის, და როდის, შემდგომში გამართლებულ ხართ, თუ დასჯილ ხართ ანუ გარდაგზდომით რამე?

¹⁾ თვითვეულ ბრალდებულს წარედგინა ასეთი კითხვარი.

პირველ ვისგან შეიტყვევით თქვენ ეს განზრახულია და შეთქმულობა? სახელდობრ ვინ შეგიყვანა თქვენ იმაში? როგორის სიტყვებით გამოგიცხადეს თქვენ? როდის იყო ესე, სადა და ვინ დაესწრენ იქ მოწმებად? გამოაცხადეთ ყოველივე ესე კოვლის ქვეშ მრიტებით გამოწვლილებით.

ია.

სახელდობრ როგორმა მიზეზმა განგაღვიძათ და შეგიყვანათ თქვენ შეთქმაში წინააღმდეგ მმართველობისა? გამოაცხადეთ ეს სრულის გულწრფელობით.

იბ.

როგორი ღონისძიება და შემწეობა გედოთ თქვენ, რომელთაც შესძლებოდათ დაგვირგინოსნება ამა თქვენის შეთქმულობისა? გამოაცხადეთ ეს ყოველმხრივ ნამდვილათ და გამოწვლილებით.

იგ.

გქონდათ თქვენ როგორიმე ცნობა ბატონიშვილებთან, რომელთან? სადა, როდის და რა მოქმედება შეეძლოთ იმათ პქონადათ თქვენზედ და ან შეთქმულობაზედ?

იდ.

იცნობთ თქვენ ღენერალ მაიორს თავადს ჭავჭავაძეს? დიდი ხანია რაც იცნობთ? რა იცით იმის მენაწილობისა ამ განზრახვაში? შეგზვედრიათ თქვენ მასთან ლაპარაკი შეთქმულების ბარობაზედ, პირდაპირ გილაპარაკნიათ, თუ ნხოლოდ შეგიტყვიათ იმისი მონაწილეობა სხვებისაგან და სახელდობრ ვისგან?

იე.

იცნობთ თქვენ გუბერნატორად ყოფილს ზავილეცკის. სად და როდის გაიცანით და რა იცით იმის მენაწილეობისა ამ განზრახვაში ანუ იმაზედ რა გაგიგონიათ და სახელდობრ ვისგან?

ივ.

ვის პრაცხევდით თქვენ ამ შეთქმულების მთავრად ანუ უფროს გვარად? თვითონ თქვენ გეგონათ რომ ის მთავარია, თუ სხვამ გამოგიცხადა, ვინ იყო ისი და ვისთან განოგიცხადა?

კომისია ჯერეთ ერთ გზისცა მოგაგონებს თქვენ, რომელ მხოლოდ ოდენ გულწრფელისა და განუსაზღვრებელის აღვიარებითა შევიძლიანთ კიდევ მოპოება თქვენის დანაშაულის შემსუბუქების ღონისძიებისა და ეს ღონისძიება ძვირფასათ უნდა მიითვალათ და რომელ თვითოეულსა ზედა ზემოაღნიშნულთა კითხვათაგანსა თანაგაქსთ თქვენ მისკეთ ნამდვილისა აზრისამებრ მისისა პასუხი სრული და კმასაყოფელი და აღარ უნდა შემოიტანათ უწინდელნი თქვენი ჩვენებანი.

ფილადელფოს კიკნაძის პასუხები (VII, 1223-1225).

1.

„მე ვარ იმერეთისა სახანოთა აზნაურთაგანი სჯულიერიშვილი მამით იოანე კიკნაძისა, და დედით თავადის თინათინ აბაშიძის ასულისა, ნათლობის სახელი მერქვა ნიკიფორე, ბერობის სახის შემოსაში მიწოდეს ნიკოლოს, პატარა სქემის და იერომონახათ კურთხევაში მიწოდეს ნებითა მიტროპოლიტის ბოდბელის, იოანესითა ფილადელფოს, ვარ იერომონახი თერთმეტი წელი არს.

2.

არ იყო ჩვეულება პირველად ქართველთა შორის შობის წელთ მწერლობა, გარნა ცნობისამებრ თავისა ჩემისა სარწმუნოდ ვრაცხ ყოფად ორმოცის წლისა.

3.

არა მყოლიეს ცოლი არაოდეს, ეგრეთვე არა მყვანან არცა მშობელნი არცა მახლობელნი არცა მაქვს სახლი, შეიდის წლისა მამამან მომიყვანა იოანე ნათლის მცემლის მონასტერში სასწავლებლად, რათგან მაშინ ჯერ არ იყო საზოგადო სკოლა, შემდგომ არა ბევრისა დროისა ამოსწყდენ მშობელნი ჩემნი გაძლიერებულისა დიდისა ჭირისაგან, დაევთი მე ობოლი საქართველოში და ვარ და აღარა ვიცირა მყავს ვინმე ნათესავი თუ არა აღარც ვყოფილვარ იმერეთში.

4.

საცხოვრებელისა მშობელთა ჩემთასა არა რაივიცი, ერთმა მხოლოდ მამის ჩემის მსახურმა ყმამ რომელიც ახლა სცხოვრებს ქისიყს სოფელს მაღაროს სახელმწიფოს მამულზე, მან მითხრა მე რომელ დროსა ჭირისასა შემდგომ გარდაცვალებისა მშობელთა ჩემთასა დასწევს სახლი მეზობელთა თავადთ აბაშიძეთა აიკლეს ყოველივე, და თვით ის ბიჭიცა ყავდათ დაჭერილი, რომელიც იქილამ

გამოქცეული დაწდგარა მღაროს, რათგან მე ბერი ვარ აღარა დაედვიერა აღარც იმბიჭს, აღარც სხვას რასმე, და არა ვიცირა მამულის საცხოვრებლისა, ახლა ბერობის წესით ჯამაგარი მაქვს წელიწადში ექვსი თუმანი შემოსავალი საწირავით და ჯამაგირით შედგების ათი თუმანი, ოდესმე მცირე, ოდესმე მეტი.

5.

გაეიზარდე საქართველოში პირველად მცირე წლოვანი იოანე ნათლის მცემლის მონასტერში საზოგადოს ძმათ ხარჯით, ვისწაულე იქ სამლოთო წერილის წერა და სჯული ღვთისა. შემდგომ მოვიდა იქ ხირსის მონასტრის არხიმანდრიტი ნიკიფორე, მნახა რომ ობოლი, და უპატრონო ვიყავ წამიყვანა თავისთან და ვიმსახურებოდი ეკლესიაში, შემდგომ მიმბაბარა ოსტატს და მასწავლა ქართულს ენაზე ფილოსოფია და ღვთის-მეტყველება.

6.

ვიმსახურებოდი ხირსის მონასტერში რავდენიმე წელიწადი დიაჩოქად, შემდგომ ხუთი წელიწადი იერო დიაკონობით, შემდგომ სამი წელიწადი იერო მონახობით, შემდგომ სწავლისათვის რუსულის წიგნისა, და ენისა გადმოველ ტფილისის ფერისცვალების მონასტერში, 1826-სა წელსა მოთხოვნისამებრ კათალიკოსის ანტონისა გაგზავნილ ვიქმენ რუსეთს, შემდგომ გარდაცვალებისა კათოლიკოსისა, მოებრუნდი ისევ ტფილისს ფერისცვალების მონასტერში ხოლერის გამოჩენის დროს ვითხოვე და გადაველ შუამთის მონასტერში, და ვიმსახურები მუნ:

7.

არა შემთხვევია ყოფა პეტერბურლს, ვიყავ მოსკოვს, დროსა დაგვირგვინებისა მათის დიდებულეებისასა აქედამ ნიშავალი კათოლიკოსთან, დავისვენე ერთს კვირას დონის მონასტერში, მაჟა არხიმანდრიტს ათანახესთან.

8.

ვალისაებრ ქრისტიანობითისა მცირე წლოვანებითვე არა დავკლებივარ აღსარებას მარხვას და წმინდის საიდუმლოს ზიარებას, ერის კაცობაში ოთხჯელ წელიწადში, უკეთუ არა დამაბრკოლებდა რაიმე, დავიდოდი ყოველ დღეს ცისკარზე წირვაზე და მწუხარზე, უკეთუ არ დამაბრკოლებდა ანუ შეუძლებლობა, ანუ საჭირო რაიმე დიდი საქმე, ხირსის მონასტერში დიაჩოქი და მლოცვე-

ლი მარტო მე ვიყავე ყოველთვის, იერო დიაკონი ხუთს წელს მარტო მე ვიყავე, იერომონასობაში ორნი ვიყავით, რაი კურთხებულვარ იეროდიაკონად შემდგომ ყოველთვის ქეშმარიტის მტკიცედ რწმუნებისა დიდებულისა ქრისტეს საიდუმლოსათა ყოველთვის ვცდილობდი არ გასულიყო ოცი დღე უზიარებლობისა, უკეთუ არ დამაყენებდა სნეულება ანუ შორი მგზავრობა, ყოველთვის ვყოფილვარ ჩარედაში, ხან ერთს მღვდელთან, ხანორთან, ხან სამთან, ხან სულ მარტო ვყოფილვარ არ გამიშვია ჩემი ჩარედა უწირავი ყოველდღე უკეთუ საკმაო რაიმე წინააღმდეგი მიზეზი არ შენმთხევეია, ყოველთვის მყოლია კეთილი მოძღვარი, და ახლაც მყავს. შუამთის მონასტრის ყმა და მაშულის განმგებელი არხიმანდრიტი ნიკიფორე.

9

ყოფასა ჩემსა ნიქეგოროდს კათალიკოსთან აღმძრა მე ნაზმან გრძნობამან სულისა ჩემისამან, და თანამდებობითმან სიყვარულმან ღვთისა, და ცხებულისა მისისაგან, არ ვიცოდი წესი სასაბართლოისა, არცა სჯულები მათი, ლიტონის და მართლის გულით გამოვაცხადე უშესაბამო ლაპარაკი რაც იყო იქ, ამასზედა ვიყავე მე ქვეშე გამოძიებისა, გარნა მოხსენებისამებრ ჩემისა მათს დიდებულებასთან რომმე არ ძალმედეა ფორმისამებრი დამტკიცება, ყოველად უმოწყალებად ინება სამლოიითა ხელითა თვისითა განთავისუფლება ჩემი სასამართლოდამ, და წამოსვლა საქართველოში აღრჩევად ადგილისა სადაც მე მინდოდა, რომლისთვისაც ამიერიდგან უმეტეს განმრჩოლებული სამლოი სიყვარული ესე ვითარისა სახიერისა ხელმწიფისა, და მამისა ყოველთა ქრისტიანებასა ენთების გულსა ჩემსა, გაეხედავ მოხსენებად, უმეტეს მრავალთაგან, პრავალგზის ამბორს უყოფდი მას ადგილსა, სადაცა წერილ იყო უქაზის კობიოსა შინა სკუთრითა ხელითა მათის დიდებულებისათა წერილ არს ესრეთ)... მფიქრებელი ვინ ვარ მე რომელ ესოდენი ღვთის მზგავსი ხემწიფე სწერს საკუთრითა ხელითა ჩემთვის, რაოდენჯერ არს თაყვანის ცემად სახიერება, და სიკეთე ხელმწიფისა.

10.

ესე ყოველად უუსჯულესი გარდახლომილება, წინააღმდეგაღვთისა, წინააღმდეგი მთავრობისა, წინააღმდეგი სინიდიისისა ქკუისა, და ბუნებისა თვისისა რომელიცა მესმის აწ რომ ყოფილა რომელთამე კაცთა შორის, არაოდეს არ შენოსულარს ფიქრსაჲ ჩემსა, არცა მცოდნია ვიდრემდის არა მკითხა მე ამან კომისიამან, და არ

1. ერთი სიტყვა არ იკითხება.

გამომიცხადა რომელ, რომელთაზე ქონიათო შეთქმულება წინააღმდეგ მთავრობისა და გაყრისათვის რუსთასა საქართველოთგან, თუმცაღა განეფინა ყოველგან ხმა რომელ რავდენნიმე თავადნი დარჩირესო, ყოველი სული სურვილით კითხულობდა მიზეზსა, მაჲამ არსად არ გამგონა ჯერეთ ეს მიზეზი და არც შემძლო დაჯერებად უკეთუ ესე წესადლებელ იქმნებოდა საქართველოში მოგონებად და გაბედვად, კეშმარიტად ძალსა ლეთისა საბათისასა ვფიცავ რომ კიდეც რო ეთქვა ვისმე ცხადათაც ეს შეთქმულება გვაქვსო არაოდეს არ შეერაცხდი ღირსად გაგონებისა ვერც დავიჯერებდო, არც მცირედ შემომივიდოდა კეჟაში ნეგონებოდა მასხარაობა, და ჩეულებითი გიჟური როტვა, არც არაეის გამოუცხადებია, არც არაეის მიუწოდებივარ ამ შეუთქმულებაში არა რომლითაზე სიტყვითა შესატყობინებლად ჩემდა რომ მე შენეტყო არაეის არ უთქვამს, არსად, არაეისთან და არაფერი არ ვიცოდი ვიდრემდი აქ არ შევიტყე, და არც ახლა ვიცი ვითარი ქონიათ მათ დაწყობილება.

11.

არა რომელსაზე მიზეზსა არ შეეძლო მიდრეკად ნებისა ჩენისა ესოდენისა უსჯულოებისადმი და ესოდენისა შეცდომილებისა რომ მე შეფიქრებინა წინააღმდეგი რაიმე მთავრობისა, და არა რაიმესა უქმყოფილობასა არ შეეძლო ძლევად მადლობიანისა მოთმინებისა ჩემისა.

12.

არა რაიმე სპოსობი არც მქონია არც დამინახავს შემძლებელი წინააღმდეგობისა მთავრობისასა, როგორც არ იხილვების კატარა ბუზისა შორის სპოსობი შთანთქმად შევარდენისა.

13.

მე არ მახსოვს საქართველოსა შინა, არც მეფე არც მეფის შეილები და არც ცნობა მქონდა, გარდა ოდესცა მიველ მოსკოვს, იქ ვნახე ივინი, და მივიღე იმათი ცნობა, სახელდობრ მიხეილისა, ილიასი ოქროპირისა და ორაკლისა, ესენისცხოვრებდენ მაშინ მოსკოვს, იქ ვნახე ივინი, ოქროპირ აქაც იყო ტფილისში აქაც ვნახე რავდენჯელმე, წინააღმდეგი რაიმე მთავრობისადმი არარაი შემინიშნავს, ხუმრობით და გასაცინათ თუმცა გამიგონია რამე მცირედი, მაგრამ ყური არ მიგდია თანაწარხლომილვარ, არარაიმე იქვი ჩემს გულში იმათგან არა შემოსულარა, არც განღვიძება წინააღმდეგ მთავრობისა.

ღენერალ მაიორს ალექსანდრე ჰავვაძეს დიდი ხანია ვიცნობ, ჯერ ისევ არ ვიყავ ბევრი ვიცნობდი, არა შინაურულად. არანედ ვიცოდი ვინ იყო, და იგი მე მიცნობდა ვინ ვიყავ შემდგომ ბერობაში, ცნობა ჩემგანი იმათი მხოლოდ იყო ამისთვის, სახლი ქონდა კეთილმსახური, და ღვთის მოყვარე, როცა მივიდოდი დამაჯილდოებდენ, ოდესმე ფულით, ოდესმე ღვინით, ოდესმე პურით, და ამისთვის ვითარცა სხვათა მონასტრის ბერებთა, მეც შემემთხეოდა ხილვა მისი წელიწადში ორჯელ, ანუ ერთხელ, ანუ სამჯელ მეტი არა, ბევრი წელიწადებიც გასულა რომ არ მინახავს სრულებით. არა ძალიან შინაგანად ვიცნობდი მას, გარნა მწყალობდა უმეტეს სხვა ბერებზე. წინააღმდეგი რაიმე მთავრობისა, არც თვით იმისგან გამიგონია, არც სხვისაგან მსმენია იმაზე, და არც არა შემინიშნავს, და არც მიძიებია ესე ვითარნი რამენი.

15.

წავიღვისკის ვერ ვიცნობ, მხოლოდ ვნახე ერთხელ რომ მოვიდა სანახავად არხიეპისკოპოს დოსითეოსთან, იქამად იქ დავესწარ, მხოლოდ ვნახე პირი მისი, ვალაპარაკება არა მქონია ოა, და არც არა გამიგონიარა იმისი.

16.

ამ ბოროტისა განზრახვისა, წინააღმდეგ მთავრობისა, არც ნაჩაღნიკი მყავს, არც ვისიმე ნაჩაღნიკი ვარ, და არც არავიცოდირა, ვმადლობ ყოველად უმადლესსა რომ დამიფარა მე, და არ მოწვევნილ იყო ჯერეთ ჩემს ცნობადმდე.

ყოველი ესე ზემოხსენებული ჩემგან არს ნამდვილი წმინდის გულით წარმოდგინება შინაგანისა სულისა ჩემისა, და თვით მღვთმარეობითი კეშმარიტება, რომლისაცა წინააღმდეგსა არა რალა არ ძალუძს ადგლისა პოებად, ამას ზედა არ ვეძიებ რასამე იძულებითსა დამტკიცებასა, რომლისაცა წინააღმდეგსა არა რალა არ ძალუძს ადგლისა პოებად, ამას ზედა არ ვეძიებ რასამე იძულებითსა დამტკიცებასა, ვითარცა ბრძანებულ არს გამოცხადებად ყოველი სიმართლით; გამომცხადებია ვითარცა გამოცხადებულ იქნება მეორედ მოსვლისა ქრისტესისა, მტკიცედ დარწმუნებულ ვარ რომელ არცა ერთი თმა თავისა შესაძლო არს მთამოეარდნად ნებისა სამღმთოსა.

მე არ ვიყოფები ტანჯული შინისაგან დასჯისა, არამედ მტანჯავს მე ორნი ესე წინააღმდეგნი შემთხვევანი.

პირველად, ვითარი მაქენდა მე, თვით ბუნებითი მიდრეკი-

ლი სიყვარული აწინდელისა მთავრობისა, მრცხვენა თქვად, რას ნიშნავს ჩემი ან სიყვარული ან ერთგულება, რაგარ მე ვითარცა ერთი უმცირესი სალა ქვეშე უკანის მაგრამ ტყვენული გული ჩემი სდულს, და მამედენებს მოხსენებად, როგორი მაქენდა მე შეუტდომელი, და სიხარული აწინდელისათვის მდგომარეობისა, ვითარი ცხარე სულით ვიყავ მე მედრებელი ღეთისადმი და მამადლობელი, როგორ უმჯობეს მიმაჩნდა მე გატარება დროისა სიყვარულიანის საუბრით უკანასკნელს რუსთან, ვიდრე პატივცემულს ქართველთან, როგორ სურვილით ვეძიებდი ყოველთვის საშუალებას რომ მღირსებოდა ხელ რუსებში ყოფა, როგორი მაქენდა მე საკუთარი ერთგულება რომელ ყოველს ტაბელნის პრაზნიკში ოდეს არ იქმნებოდა საზოგადოდ ეკლესიაში მოღებნა, მე სენაკსა შინა ჩემსა არ დამიგდია არაოდეს ვითარცა სამლოი ვალა თქმისაებრ მოციქულისა პავლესსა „ილოცედიტ მეფეთათვის რამეთუ მსახურნი ღეთისანი არიან“ დასასრულ ყოველისა ამის ახლა რას იქვენეულებას ქვეშე ვარ, და რასა მკითხვენ:

მეორედ, მე ვრაცხდი თავსა ჩემსა თითქმის მრთელს საქართველოში არა უდარესად რომელთამე განათლებულთა გვაძთა, თუნცა არა მაქენდა გამოცდილება სასამართლოსა სჯულებისა, და სხვათა ესე ვითართა ახალთა დაწყობილებათა, გარნა არ ვიყავ მე დაკლებულ არცა სწავლითა, და არცა ბუნებითა სჯულისა საქმლოისა სჯულისა ბუნებითისა და სინიღისისაგან, ნემძლებელ ვიყავ მე ისტორიებრ განსჯად დროისა არ ვიყავ მე დაბრმობილი რომელ არამსცოდნოდა ფასი აწინდელისა ხემწიფობისა, არა თუ ძხოლოდ დიდებად საქართველოისა, არამედ სიმტკიცედ ყოველთა ნართლმადიდებელთა ეკლესიათა თითქმის რაოდენი არიან მრთელს ქვეყნიურსა შარასაზედა, ახლა მკითხავენ მე ყოველად უკანასკნელისა უგუნურისა, და გიჟისა საქმესა, ნუ უკვე მე ძალ ნედეა? უაქრვად წინააღმდეგი უმეტეს ნახევრის ევროპისა, აღვსებულისა ბევრის საუკუნითაგან სიმხნით და უძლეველობით ქებულთა ერთაგან, და მილიონ ნახევრისა განმზადებულის რკინის სალდათთასა ნუ უკვე არა ვხედავ მე თითქმის თვით მრთელსა აზიასა შეშინებულსა ესე ვითარისა ზეცით გამობრწყინებულისა იმპერიისა მიერ. სპარსეთი დასაბამითგან ამპარტავანი ტახტსა ზედა თვისსა, წოდებული აღმოსავლეთსა შინა ბუდედ ლომთა, შეშინებულნი სხედან სოროთა თვისთა, არა ვიხილუა? მე თვით წარსულთა წელთა პორტი ოსმანთა რომელი აღნაღლებდა თავსა თვისსა ნახევარ სხეულამდე მთოვარისა დამდაბლებულად ღეთივ განმტკი-

ცებულსა საქურველსა ქვეშე რუსთასა, და ესე ყოველთვის ჩეუ-
ლებისამებრ:

საქართველო მოწვენილი უკანასკნელისა აღსპობისადმი, იქ-
მნა ახლად მოცოცხლებული სულითა რუსთათა, ძლივ ძლივ მო-
დიან არსებასა შინა, მიწა ესე არა უმეტეს ხსენებულნი სკითხისა სკი-
ნიანისა მყოფი ესე ვითარისა ძლიერისა იმპერიისა მჟარველობა-
სა ქვეშე, ხალხი გლახაკი, არა მქონებელი არა რაიმესი შეწეო-
ბისა, მხოლოდ მცხოვრებნი დღეს მოწყალეებითა რუსთათა, ვითარ-
ცა ახლად შობილი ყრმა მოწყალეებითა დედისათა, შემძლებელ
იყო? წინააღმდეგომად როსიულისა მთავრობისა?

ამით ოდენ ტანჯული გლახაკი სული ჩემი, მარადის ენთე-
ბის სიყვარულითა და მადლობითა, ერაცხ თავსა ჩემსა ბედნიერ
ყოფისათვის ჩემისა მას ოქროვანსა საუკუნესა შინა, სადა მტერნი
კაცობრიობისა და ქრისტესნი ცოცხლით შთაძხდენ საფლავსა ში-
ნა, და წმინდა ქრისტიანობა ბრწყინავს ყვევილოვნად ამას მამულ-
სა შინა.

დიდება ღმერთსა, და დიდება დიდსა იმპერატორსა ქრის-
ტიანეთასა, ამინ. იერომონახი ფილადელფოს“.

1833-ს

თებერელის 7.

ლევან ერისთავის პასუხები (VIII 1304-1305).

„მქვიან ლევან მამი ჩემისა. სახელი არის ლუარსაბ ჩინი
მაქეს პრაპორჩიკობა.

მე ვარ ოცდა ხუთის წლისა

ცოლიანი ვარ ჯვარდაწერილი მუხრან ბატონის ბაგრატის
ქალზე სამი ვაჟი მყავს პატარები დედა მყავს და ორი უსაკო
ძნები.

მე მყავს ყმა და მამული გორის უეზდში და დუშეთის უეზ-
დში ას ოთხმოცი კომლი დამრჩა და ას სამოცი კომლი ჩამომარ-
თევს, წლის შემოსავალი რაც დანქირდებოდა და ფულათ არ ჰქო-
ნდა გადაქრილი ჩემის ყმიდამ და მამულიდამ ეცხოვრობდი.

მე აღვიზარდე ჩემს მშობლებთან.

მე ვიყავ წინაპირველათ რომ ყიზილბაშში ომი იყო მაშინ
ღერანალ მაირ დავიღოვთან და ვიშახურე ოთხი თვე მასუკან
ვიყავ გრაფ პასკევიჩთან ოსმალს ომში ყარსისათვის მომეცა პრა-
პორჩიკობა და ახალციხისათვის ჩეთვერთი სტეპენი ანა ზახრაბრო-
სტი მასუკან ოსებში ვიყავ პახოდში ღერანალ რეინკაფთან და ვიმ
სახურე და არ დაექრილვარ.

არა ეყოფილენ არც პეტერბურხს და არც მოსკოვს.

ქრისტიანობრივის მოვალეობით დავიარები მე ეკლესიაში და ყოველწლივ მიმიღია წმინდა საიდუმლო.

მე და ხმალაძეს გვექონდა საჩივარი შორის სუდნი და სუდმა მე გამამართლა და აქ სუდაი რასპრავაში ჩამოვიდა საქმე და აქ შევირგდით მე არა გადამხდარა.

პირველად ბიძინა ერისთავმა მითხრა მე არაფერი არა ვიცოდი რა დღეშეთს ვიყავ ჩემს საქმეზე და იქილამ რომ წააოვედი ერთი გზა გვექონდა ერთათ მოვდიოდით და მე და ბიძინა და ცხენებილამ ჩამოვხდით და ცხენები ბიჭებს ეპირათ ბიჭები წინ მიდიოდნენ და ჩვენ ერთად მივდიოდით მაშინ მითხრა ერთს სიტყვას გეტყვიო მე უთხარ რა არის მითხარ იმან მითხრა საიდუმლო არისო ძალიანაო მე უთხარ თუ მაგისთანა არის ნუ მეტყვი მითხრა გეტყვიო ბუნტს აპირებენო მე უთხარ ეს გიყური ქვეა არის ვის შეუძლიან ეს საქმე და ან ხემწიფის მუხანათობა როგორ იქნება იმან მითხრა ალექსანდრე ბატონიშვილთან წიგნი არის წასულიო ვინ მოსწერა არც მე მიკითხავს არც იმან მითხრა მე უთხარ მე რა შემიძლიან მეთქი იმან მითხრა ჩვენ სხვა ნაირათ დავიქერთ საქმესაო გაათავა ლაპარაკი და მე ჩემ სახლში წაველ და ის თავის სახლში წავიდა ეს მითხრა ხოლერობის უკან ზამთარში იქ მოწამე არავინ იყო მასუკან გაზაფხულდა და მარიაშობის თვეში მე და ჩემი სიძე დვით ჯორჯაძე მივდიოდით გერისთობას. ბიძიმ ამილახვრისას ნოვედით ქალას და ბალკონზედ ჩაის ესეამდით იქ გიორგი დავითის ძე ერისთავის შვილი ამოვიდა და მითხრა ბუნტს ვაპირებთო მე უთხარ მე მაგისი არა ვიციო იმან მითხრა პოლშაკ ეჩხუბებათო მე უთხარ მე რა ვიცი მეთქი ცალკე მითხრა ჩუმათ მასუკან გერისთობას ბიძინამ მითხრა წიგნი მომიეიდაო და ელიზბარს წავეკითხეო ჩუმათაო და არ ვიცი რა წიგნი იყო და არც შინახავს კიდევ ათას რეას ოცდა თორნეტნი განმიახლა ბუნტს აპირებენო სასამართლოებს ზემოდამ შემოვეყარე ბიძინას და მითხრა წავიდეთ ალექსანდრე ვახტანგის ძის სახლშიო და გიორგი ჩემი ძმა ენახათო წავედით და ენახეთ ბიძინა იმ სახლში დარჩა და გიორგიმ ალექსანდრე ორბელიანთან შემიყვანა ალექსანდრემ მითხრა ბუნტს ვაპირებთო მე უთხარ მე რა ვიცი მეთქი იმან მითხრა იმერეთში ნათესავეები გყავსო მე უთხარ მყავს მეთქი მითხრა იქნება იქაც მოხდეს ბუნტოო მე უთხარ მე რა ვიცი მეთქი მოხდება თუ არა გაათავა და გამოველ ელიზბარ ერისთავის შვილი შემომეყარა სასამართლოებს წინ დამიძახე აქ მოდიო მიველ და

მითხრა ბუნტს ვაპირებთო მე უთხარ მე ჩემი საქმე მაქვს შინ მივ-
ლივარ და მაგისი არა ვიცი რა მეთქი გაბრუნდა და წავიდა
დღეა ავად მყავს ბრიჩკა ვიქირავე და იმავე დღესვე წავიღე ღუ-
შეთის უეზღში და ავადმყოფი დედა ჩამოვიყვანე და მას უკან
ჩემთვის აღარავის არა უთქვამს რა.

მე წინააღმდეგი მთავრობისა არაოდეს არა ვყოფილვარ მხო-
ლოდ წინდაწინ მითხრა ბიძინა ერისთოვმა მასუკან გიორგი დავი-
თის ძემ ერისთოვმა აღექსანდრე ვახტანგის ძემ ორბელიანოვმა
და ელიზბარ ერისთოვმა მე მხოლოდ ამაში შევეციდი რომ ჩემი ნა-
თესავნი იყვნენ და ვერ განოუცხადე მთავრობას.

მე არც ძლიერება მინახავს და არც არა ვიცირა მხოლოდ
ლაპარაკში შევიტყე იმათგან.

მე არც ერთის ბატონიშვილის ცნობა არ მქონია და არც
ვიცნობ.

მე მხოლოდ ვიცი რომ საქართველოს ღრუბანდსკის ღრუბე-
რნატორათ იყო. მე იმასთან არც ლაპარაკი მქონია და არც არა
შენიტყვია რა¹⁾

ჩემთვის არავის უთქვამს ვინ ყვანდათ დანიშნული ნაჩაღნი-
კათ და არც არა ვიცირა.

ესთხოვე კომისიას რომელიც ვაჩვენე გულის წრფელობით მე
ამაზედ მეტი მე არცა რა შემეტყოსხრა და არცა რა მისაქმიარა
და არც მე ნითქვამს ვისთვისმე და თუ დამავიწყდა რამე ველარ
მოვიგონე ესთხოვე კომისიას მიბრძანოს და სწორეთ აღვიარო კამ-
სიის წინაშე რომ არა დავძალო რა.

პრაპორშჩიკი თავადი ლევან ერისთოვი“.

ბიძინა ერისთავის პასუხები (VIII, 1813-1814).

სახელათ მქვიან ბიძინა მამა ჩემს ერქვა რევაზ ჩინი მაქვს
პრაპორშჩიკი.

წლისა ვარ ოცდათორნეტისა.

ცოლი მყავს, მელიქოვის ქალზე ვარ ჯვარდაწერილი შვილე-
ნი მყავს შვიდი წვრილები დედა მყავს ორი ძმა და ერთი და.

მეყოლება ყმა ხუთას ორმოცდა ათი კომლი გორის უეზღში
და ღუშეთის უეზღში წლის შემოსავალი არა მაქვს თეთრათ გა-
დაწყვეტილი და რაც მოგვინდებოდა წლის სარჩო ყოველი ფერი
წლისა თეთრათაც და ნივთათაც შემოგვედიოდა ამ ხუთას ორმოცდა
ათი კომლიდან მყავს ორას ორმოცდა ათი კომლი ჩამორთმეული
თავის მამულით.

¹⁾ იგულისხმება ზაველესიკი.

გავიზარდე ჩემს მშობლებთან.

ათას რევას ოცდა ექვსში ვიყავე პახოდში ღენარალ მაიორთან დავიდოვთან იმასთან ვემსახურებოდი ოთხი თვე. და ათას რევას ოცდაშვიდში ვიმსახურებოდი პახოდში იმის ბრწყინვალეობასთან გრაფ პასკევიჩს ერივანსკისთან ხუთი თვე რომელმაც მამცა ჩინი პრაპორშნიკობისა.

არ ვყოფილვარ პეტრებუხს და არც მოსკოვს.

ქრისტიანობის მოვალეობით დავიარები ყოველთვის ეკლესიაში და ყოველ წლივ მივიღია წმინდა საიდუმლო.

არა ვყოფილვარ სამართალს ქვეშე არც სლესტკიის ქვეშ და არც შტრაფს ქვეშ.

ეს განზრახულება შევიტყე პირველათ ალექსანდრე ვახტანგის ძის ორბელიანოვისაგან და არ მახსოვს როგორი სიტყვები მითხრა, ათას რევას ოცდა თერთმეტში მითხრა რომ ვიყავით იმის სახლში და არ ვეთანხმე ალექსანდრეს შემდგომ რამდენსამე დღეს ვიყავე ალექსანდრე ვახტანგის ძეს ორბელიანოვთან და ელიზბარ მოვიდა და აღარ მახსოვს როცა სახლში ვიყავით იქ მითხრა თუ სხვა სახლში შევედით ელიზბარმა მითხრა ასე შეწუხებულნი ვართ ყმები ჩამოგვართვეს და მამული ამ საქმეზე თანახმა შეიქნენო მე უარი უთხარ კიდევ მითხრა ოღონდ ნუ გაგვცემო შენი სხვა არა გვინდარაო შევსცთი და უთხარ არ გაგვცემთ მეთქი გავათავეთ ეს ლაპარაკი.

მე ამ მიზეზნა შემაცდუნა ორასი კომლი გრაფ პასკევიჩმა ჩამომართვა თავის მამულით. ორმოცდა ათი კომლიც ჩამომართვეს და ორმოცდა ათს კონლსაც მედავება სასამართლო.

ლონისძიებისა და შემწეობისა არა ვიცირა და ვერც არას ეხედავდი.

მეფის შეილებთან სულ არავისთან არა მაქვს რა ცნობა.

ვიცნობ ჭავჭავაძეს იქნება რვა წელიწადი მაგრამ ამ საქმეზე მე იმისთანა ლაპარაკი არა მქონია რა მე შენიტყვია ელიზბარისაგან რომ ღუარსაბ ორბელიანოვმა უთხრაო ჭავჭავაძეს ამ საქმისა და ჭავჭავაძემ უთხრაო დიდი ხანია მსურსო და ჩვენის ხალხისაგან იმედი არა მაქვსო სანი დღე დამაცადეო ვიფიქრებო სამი დღის შემდეგ მისულიყო ჯაქარია ჩოლაყაფვი და ჯაქარიამ გვითხრა უარო თქვაო ჭავჭავაძემ და კიდევ ჩაიშალა ეს საქმე.

ზავილევსკისთან არა მქონია ცნობა და არც არა იმისი ამ საქმეში გარევისა გამიგონიარა.

არ ვიცი ვის რაცხანდენ ამ შეთქმულების მთავრად და არც არავის ჩემთვის უთქვამს.

პრაპორშჩიკი თ. ბიძინა ერისთავი“.

ჩუღბ წლისა
თებერვლის ი

ივანე ერისთავის პასუხები (VIII, 1821-1822).

ა. სახელი ჩემი არს იოანე, მამისა ჩემისა ელიზბარ, ჩინი მაქვს მეთოთხმეტე კლასისა.

ბ. ორმოცდა თერთმეტს წლისა ვარ მეთორმეტეში ვღვევაზ.

გ. კოლიანი ვარ. პოდპოლკოვნიკის თ. გიორგი ამილახვაროვის ასულზე კონიაზე ვარ ჯვარდაწერილი. რვა შვილი მყავს ორი ვაჟი და ექვსი ქალი, პირველი ვაჟი არის თხუთმეტის წლისა და უკანასკნელი ქალი ცხრის თვისა. მრთელი სახლეულება ჩემი არის ჩემგან გამოზრდილი ოცდა თხუთმეტი სული.

დ. ყმა და ნამული მაქვს გორის, დუშეთის და იმერეთს შორის რაპნის უეზლში ჩემს ძმებს ზურაბ და დიმიტრისთან. სხვა უმეტესი ნაწილი არის დაუყოფელად დარჩენილი. რომელშიაც ვაყავ მოკლებული ჩემის ძმებისაგან ჩემს შესახვედრს ნაწილზე და ვცხოვრებდი უმეტეს ვალითა. რიცხვი ყმისა ჩვენისა ერთობრივ ვგონებ იყოს ჩამორთმეულით ცხრა ასი კომლი. წლის შემოსაეალა იმათი ფულათ და ნივთათ არ არის გადაკვეთილი და არ ვიცი რას შევადგენს.

ე. ჩემის მშობლების მეცადინეობით აღვიზარდე მე იმერეთს.

ვ. ვიყავ მე ტორმოსოვთან ახალციხეს მანამ ის დაბრუნდებოდა. ჩემის საკუთარის ას ოცის კაცით. მებარა მე 1812-1825-დან, პატარა ლიახვი და ის ნხარე, რომლითაც იყო შეწუხებულ ქართლი. ის ოსები დავამშვიდე მძევლები გამოვართვი და იმათგან აკრილნი სოფლები დაეასახლე. აგრეთვე ბძანებითა მიტროპოლიტ თეოფილაქტესითა ვიყავ ოსეთში და დავნათლე ოსნი. კიდევ სპარსეთის და ოსმალის ომის დროებში მებარა პატარა ლიახვი და გელახურე სამი წელი. როდესაც უარ ჰყოფდენ გლეხნი რამ სუთ კონტზე ერთი კაცი უნდა განოსულიყო მაშინ გორის მაინაღა თ. დავათ თარხანოვმა მაცნობა მე ბრძანება მთავარმართველისა და ჩემს დანიშნულს სოფლებში მოვეკრიფე ხალხი და გამოვრეკე. ვესსახურე კიდევ გენერალ რენენკამფს და ოტრიადს რომელიც გადმოვიდა პატარა ლიახვზე. იმ სამი წლის ლიახვზე სამსახურისათვის

გრავ პასკევიჩმა მომიტანა მეთოთხმეტე კლასის ჩინი. დაქრილი არა ვყოფილვარ.

ზ. არც პეტრებურლს და არც მოსკოვს არა ვყოფილვარ.

ქრისტინანობრივის ნოვალეობით დავიარები ყოველთვის კარლესიაში და ყოველ წლივ მიშლია წმინდა საიდუმლო.

თ. ორჯელ ვიყავ სამართალს ქვეშ, პირველად ახალგორელებისაგან მოხდენილს ჩხუბზე რომელიც არ მახსოვს რომელს წელიწადში იყო 1807 წინ თუ უკან და მეორედ 1823-ში მეჯვრის ხევის რუებზედ ნითომ ერთის რუდან მეორეში მიმემატებინოს, წყალი ჩემის წისქვილისათვის. ამ ორივეს საგანზე გავმართლდი ასე რომ არც შტრაფი გადამხდენია და არც დასჯილი ვყოფილვარ. მე ასე მახსოვს და არ ვიცი რა ჩაიწერა სასამართლოში ჩემზე.

ი. მართალია ბევრჯელ მოსულა და წასულა ჭემთან თ. ბიძინა ერისთავი მაგრამ მე ამ ძიებულს საგანზე არც იმისგან და არც სხვისგან არა შემიტყვია რა უწინარეს მისა ოდესცა ბიძინა ერისთავმა კომისიაში ნითხრა, ვითომ ის მოსულიყვეს ჩემს სახლში ხოლერობის მეორეს წელიწადს პატარა ოთახში იქ ეთქვას. არც მახსოვს სრულიად რომ ის ჩემს პატარა ოთახში შემოსულიყვეს. მიზეზი იმის ჩემზედ ასე შესმენისა ეს არის რომ დიდი ხანია ის ჩემი მტერი არის ამისთვის რომ ჩემის საშუალებით ჩამოერთვა ოთხმოცი კომლი კაცი აღრჩეული და შემდგომ ოდესაც მნახვიდა მე ჩემის ძმებისაგან შეწუხებულს ნიშნს მიგებდა რომ: კარვია შეწუხებაში ყოფნა, შენც ნახეო და ჩემის ძმებისაგან ნარკები რამდენიმე კომლიც წამართვა გლეხი.

ია. მე სრულის გულწრფელობით ვაცხადებ რომ არც არა მცოდნია რა, არც რა მიზეზს განუღვიძებია და ვერც არა განმავლიძებდა წინააღმდეგ მართებლობისა.

იბ. რომ არ ვყოფილვარ ამ საქმეში არც არა ღონისძიებდა ბლებია თვალწინ და არც არა ვიცი რა.

იგ. მე გადმომიყვანა მამა ჩემა იმერეთიდან პატარა და მიმართვა ბატონიშვილს ფარნავაზს თელავს იმ წელს როცა მეფე გიორგი გაზეფდა და ვიყავ მასთან იმის იმერეთს გადასვლამდინ. სხვას ბატონიშვილებთან არავისთან არა მქონია ცნობა. რადგან არ ვიცოდი ეს შეთქმულება არც ვიცი რა შეეძლოთ ამ შეთქმულებაზედ.

იღ. თ. ჭავჭავაძე მხოლოდ მინახავს და იმასთან არც ლაპარაკი და არც ცნობა არა მქონია. რადგანაც არ ვიცოდი ეს საქმე არც არა ვამიგონია რა იმისი.

იე. გუბერანატორად ყოფილი ზავილესკი სულ არ მინახავს და არც არა გამიგონიარა.

იე. მე არც ეს შეთქმულება ვიცი, არც მთავარი და არც უფროსი ვინ არის ამ შეთქმულებისა.

მე ვარწმუნებ კომისიას რომ რაც და როგორც მახსოვდა და რაც ვიცოდი აღვიარე ყოველისავე ჩენის გულწრფელობით რომლისა დამტკიცება ფიცითაც შემძლიან. — იდ კლასის თავადი

იოანე ელიზბარის ძე ერისთავი“.

თებერვლის 10-ს

1833-ს წელს.

ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანის პასუხები (VIII, 1845-46).

„1833-ის იანვარ თებერვლის 8-დღესა.

ვამტკიცებ ფიცით,

გადამდგარი პორუტჩიკი თ. ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანოვი.

ვარ ოცდა თოთხმეტის წლისა

ვარ უცოლო მყავს დედა და ორი ძმა უფროსი ცოლშვილიანი და უნცროსი ღრუძინცკას ღრანადრის პოლკში ემსახურება პოდპორუჩიკათ.

ჩემი ყმა და მანული მდებარეობს ქალაქის უეზდში და ბორჩალოს უეზდში ჩემი ყმიდამ და მამულიდამ არა მქონდა ვადაწყვეტილი რომ თეთრათ ვიცოდე რა ნქონდა შემოსავალი მხოლოდ რაც დამქირდება წლის ხარჯი მემსახურებიან ხოლმე.

მე ვსწავლობდი წკოლაში ორ წელიწადი და მას უკან გამოვედი სწავლიდამ და ვიყავ ხოლმე ჩემს სახლში.

შევედი სანსახურში და ემსახურებოდი ერევანცკის პოლკში ათას რვას თვრამეტში იუნკრათ და ვაკანციბ არ იყო იმავე პოლკში წარდგენით მოპივიდა მინდრელსკი პოლკში პაპორჩიკობა ათას რვას ოცდა ერთში ათას რვას ოცდა ოთხში ეყავ აფხაზეთში ომში და მომივიდა მხნეობისათვის ანის ჯვარი ხმალზედ, ათას რვას ოცდა ხუთში მომივიდა ვაკანციით პოდპორუტჩიკობა და ათას რვას ოცდა ექვსში გამოვედი სამსახურიდამ იმის პაჩეხით რომ ჩემის უმისა და მამულის პატრონი არავეინ იყო მინდოდა შემუშავება და დავრჩენილიყავ ჩემის ყმითა და მამულითა მოვედი იპერეთიდან ჩემს სახლში და სპარსეთი აიშალა და საქართველოდაც დღევან-

ნალ ოტინფანტერმა იერმალოვმა) მაშინ ჩემ ნაჩაღნიკათ იყო მაიორი დავიდოვი და იმას ვემსახურე ოთხი თვე; იქიდან მოვედი და ამომირჩიეს ქალაქის უეზდის საზოგადოებრივ სასაქონლო და ემსახურე სამი წელიწადი, ათას რეას ოცდა თორმეტში ვაზლდი პაზოდში საქართველოს კორპუსის კომანდერს ლერენალ ოტინფანტერს ბარონ როზინს ქისტებში და პივედით სანგარზედ და ქვით მუხლში დავიკოდე ასე რომ სამ კვირა ვყოქლობდი.

მე ვიყავ მოსკოვში ამის მიზეზით რომ შირვანის აბრეშუქი მოიტანეს ათას რეას ოცდა ხუთსა სახემწიფო ხაზინაში ორას ოცდა თერამეტი პული და ის აბრეშუქი ვიყიდე ხაზინიდან ოთხის წლის ვადით რომ ჩემი ყმა და მიმული შევიტანე გირაოთ ხაზინაში ის აბრეშუმები უნდა წამელო მოსკოვს და გამეყიდნა და მესარგებლებინა და თავის დროზედ ხემწიფის ხაზინის ვალი მიმეცა, და მეც მესარგებლებინა რამე ის სახემწიფო აბრეშუმები შემიკრა უეზდის სულმა ცარიელის ლიტონის სიტყვით ნოჩივრისთვის ამთენი მტანჯეს სასამართლოებმა რომ ათას რეას ოცდა ხუთიდან მიცემული ხაზინიდან აბრეშუქი ოთხი წელიწადი მტანჯა სასამართლომ ასე რომ ათას რეას ოცდა ცხრა წელიწადი რომ გავიდა მაშინ ძლივს მიიღო სასამართლომ სამართალი და მომცეს ის აბრეშუქი რამთონჯერ შინიდან მომტაცა პოლიციამ გაიტანა ჩენს სახლიდან ასე წახდა ის აბრეშუქი და ამთენი ხარჯი მომივიდა, რომ მე მქონდა ხაზინიდან ნაყიდი პული თოთხმეტ თუმნად და მე რომ გამოვიცვალე ზასედატელობიდან ათას რეას ოცდა ცხრაში წაიღე მოსკოვს ის აბრეშუქი ათას რეას ოცდა ათში მივედი მოსკოვს მე შემემთხვა უბედურება გაჩნდა ხოლერა და იმ ხოლერაში მოსკოვში ვიყავ და რომელიც მე მქონდა ხაზინიდან ნაყიდი პული თოთხმეტ თუმნათ, რომ ხაზინაში უნდა მეოთხე წელიწადზედ შემეტანა სამი ათას ორასი თუმანი რომ ვაქრობა არ იყო ვიფიქრე იყავ გაცივდა სჯობია მეთქი და გავეყიდე პული აბრეშუქი ექვს თუმნათ და სამ მანათათ მოსკოვიდან იმავე წელიწადს წამოვედი ტფალისის ქალაქს რომ წასვლით და მოსვლით დაერჩი რეა თვე და მე მოსკოვში ამიბ მიზეზისათვის ვიყავ სხვა საქმე არა მქონია რა და არც არავისთან მეგობრობა და ცნობა.

მე სუყოველთვის ჩემს ქრისტეს ვადიდებ და სუყოველთვის წმინდად ვეზიარები ხოლმე.

მე არა ვყოფილვარ პოდსულში მხოლოდ რაც რომ მომტაცა

1) ასე სწერია

პოლიციამ აბრეშუმში გაიტანეს ჩემის სახლიდამ ათას რვას ოცდა რვაში მაშინ პრისტავმა ცამეტი პული აბრეშუმში დამაქლო როცა კიდევ დამიბრუნა სასამართლომ და აღარ მომცა იმაზედ ვიჩივლე და საქმე წარმოებდა ისპოლიტელი ექსპედიციასი და ის პრისტავი ორი წელიწადი არის მოკვდა და ჩემი ცამეტი პული აბრეშუმში და-იკარგა ამთენი თეთრი ხაზინისა დამეკარგა რომ პული მჭონდა ნაყიდი თოთხმეტ თუნად თეთრ ფულათ ამის მეტს საპარტალში არა ვყოფილვარ მიცემული არასოდეს.

მე ვიყავ ათას რვას ოცდა თერთმეტში არ მახსოვს რომელს თვეში ან რომელს რიცხვში ვიყავ აბანოში ვიბანე და მოედოდი წინათკენ სადილობა იყო არ მახსოვს ან ზაქარია ციციშვილი იყო და ან გიორგი დავითის ძე ერისთვისშვილი დამხვდა შუა ბაზარში მიიხრა აღექსანდრე ვახტანგის ძემ ორბელიანოვმა დაგპატუათ სადილათაო და მე უთხარო მე არ დაუპატიუივარ მეთქი არ მომე-შვა და წამიყვანა ვთქვი მაინც საქმე მაქვს და წაეალ ჰურსა ვქან და ისევ ჩემ საქმეზედ გავალ და ვისაქმებ მეთქი დავსხედით სადი-ლათ და სადილი რომ ავიღევით დიდ კაკალ ქვეშ ვისხედით სადი-მოზედ წავედით ზევით პატარა კაკალ ქვეშ.

ქ. ელიზბარ ერისთვისშვილი.

ქ. აღექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანოვი.

ქ. ვახტანგ ვახტანგის ძე ორბელიანოვი.

ქ. გიორგი დავითის ძე ერისთვის.

ქ. ზაქარია ციციშვილი.

ქ. ლუარსაბ თარხანოვი.

ქ. იოსებ შამაცოვი.

იმ პატარა კაკალს ქვეშ დავსხედით და მაშინ ელიზბარ ერის-თვისშვილმა და აღექსანდრე ვახტანგის ძემ ორბელიანოვმა ჯამომ-იცხადეს და არ ვიცი ამ წემოთ სახელწოდებულთაც იკოდნენ თუ არა იქნება რომ აღრეულობა მოეახდინოთ ხალხშიო შეძლებათო მაშინ სუყველამ დავიწყევით ლაპარაკი და არ მახსოვს ვინ რას ამბობდა. მხოლოდ ლუარსაბ თარხანიშვილმა მიუგო პასუხად თქვენ ყმაწვილები ხართო ეს საქმე ძნელი არისო არაეინ არ შეგვიტყოსო თო-რემ მაგისტანა ლაპარაკით დავისჯებითო თუ რომ ის ოთხი ოჯახი არ ნოიძლომებსო არ შეიძლებაო მუხრანის ბატონი გიორგი ერისთავი ღერანალი ჰავკავაძეო და ლუარსაბიო არ შეიძლებაო მაშინ ელი-ზბარ ერისთვისშვილმა და აღექსანდრე ვახტანგის ძემ გვითხრეს იმ ადგომაში რომ ვინც კაცი იპოვნოთო ჩვენთან მოიყვანეთო რომ ბატონისშვილთან გავგზავნიო აღექსანდრე ვახტანგის ძემ.

წიგნს მივსწერო და წავედით ჩვენ ჩვენს სახლში და დაღამდა და განოვიდა რამთენიმე კვირა აბრეშუმში მქონდა დამოენაში რომ მოსკოვს ვისტუმრებდი მოვლილი და ისმეილა დამხვდა გუშინ გიძებნივარო მე ვიფიქრე იქნება იმ ალექსანდრე ვახტანგის ძემ იკითხა მეთქი წამოვედით ლაპარაკით და უთხარი ისმეილას როცა დაგიბარო ნაშინ მოდი მეთქი არა მქონდა ხოლმე მოკლა საქმეწა ვიყავ ვაქრობაში კიდევ გამოვიდა რამთენიმე კვირა და მე ვიდექო სასამართლოს კარზედ დამიძახა ალექსანდრე ვახტანგის ძემ იმ საქმისა რა ქენიო მე უთხარი შენი ბიჭი გაგზავნე იქნება ისმეილა წავიდეს მეთქი იმ წამსვე ბიჭი გაეგზავნა და მეექვეანინებიცა, მეც დამიძახა და ავედი ალექსანდრეს სახლში და მაშინ ისმეილს მოელაპარაკენით შეგიძლიან ბატონიშვილთან წახვიდეთ მე შემიძლიან თუ ცხენისთვის მომცემით არ ვიცი საში თუშანი გვთხოვა თუ ექვისი თუნანი ჩვენ რომ ფული არა გქონდა უთხარით რომ შენ წადი როცა დაგიბაროთ მაშინ მოდიო ეს რომ გავიდა კარზედ მე მასხარად ავიგდე ალექსანდრე ამით ჩვენ მეფე უნდა დაესოთ მეთქი და დავიწყეთ სიცილი გამოვედით კარზედ მაშინ მითხრა პოდპორუტჩიკმა პავლე თუმანისშვილ თეთრი აქესო იმას გამოეართმევო იმანაც იცისო ეს საქმეო და რამთენიმე კვირა გამოვიდა ველარა ვნახე ალექსანდრე ვახტანგის ძე მასკვან დამხვდა გზაზე და მითხრა მე თათარი გაეგზავნეო წიგნი მივსწერეო ბატონაშვილსაო და ესეც მითხრა ალექსანდრე ვახტანგის ძემ რომ თავადებზედ თეთრი უნდა გაეაწეროთო მე და ელიზბარ ერისთვისშვილმაო და როცა აბუნტდებო ხალხიო ხაზინაზედ ოთხი თავადის წილი უნდა დაეყენოთო მე გავიციენე და უთხარი ვახტანგის ძეს მითამ საქართველომ თქვენ დაგიჯერათ და ხაზინასაც უფრთხილდებით მეთქო და წავედი ჩემს საქმეზედ აბრეშუმებს ვყიდულობდი ხოლმე და ვგზავნადი მოსკოვსა და აბრეშუმების ვაქრობა გავათავე ათას რეას ოცდა თორმეტში აპრილის თვეში და უფრო ზიანში ჩავეარდი ასე რომ თითქმის ორი ათას ხუთას თუმანში შევედი ხემწიფის ვალში ამასობაში ათას რეას ოცდა თორმეტში მოითხოვა საქართველოდამ ჯარი საქართველოს მართებელმა ვიფიქრე წავალ ჯარში და ვიმსახურებ ხემწიფე მოწყალეა სუყოვლის შეწუხებულის კაცისა იქნება მოიღოს წყლაობა ხემწიფის მოწყალებით ერთი ლუკმა პური მონცეს და სიკვდილაშდის ვემსახურები მეთქი წავედი ჯარში და ვემსახურე შეიღო თვე ჩაჩანწი, ათას რეას თორმეტისა იქნობამდისინ აღარა ვიცირა მე ახლო აღარ მომიდგა აღარც ელიზბარ ერისთვისშვილი და აღარც ალექსანდრე ვახტანგის ძე რომ ვადიდებდი

და სუყოველთვის კარგახნის კომანდერს ღერანალ ოტინფანტერს ბარონ როზინ მთავრობის ქებაში ვიყავი გავს ხემწიფე ჩვენზედ მოწყალეა ამისთანა კეთილ მთავარ მართებელი არ ნოგესლია მგ-თქი დიდი მოწყალეა საქართველოსთვის კეთილი სწადიან მეთქი ათას რვას ოცდა თორმეტიდამ აღარა ვიცირა.

მე არავისთანა არა მქონია რა მუხანათობა მხოლოდ ელიზბარ ერისთვისშვილმა და ალექსანდრე ვახტანგის ძემ ორბელიანოვმა ნითხრეს რომ საქართველოს აეყარა პატივიო და სულ მუხანათებს გვეძახიანო ასე რომა მთელმა ქალაქმა და საქართველომ იბუნტაო და იმათ ვერა გადაახდევინეს რაო ღრაფ ერევანციი მახკევიჩმაო ამთენი საქართველოს თავადი და აზნაურიშვილი მისცა სისხლის სამართალშია რომ ისინი იტანჯებიანო ალექსანდრე და ელიზბარ ერისთვისშვილი მელაპარაკებოდნენ ხოლმე.

მე რაც მითხრეს ათას რვას ოცდა თერთმეტში მაშინ იმათ არც ჯარი ყვანდათ და არც ხაზინა ქონდათ მხოლოდ ელიზბარ ერისთვისშვილი და ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანოვი მელაპარაკებოდნენ ხოლმე იმათ მეტგან არავისგან არა შემიტყვიარა.

მე არც ერთს ბატონიშვილებთან არაოდეს არა მქონია რა ცნობა და არ ვიცნობ.

მე ვცნობ ღერანალ მაიორს კნიაჟ ჩავჩავაძეს იმას ჩემთან ამისთანა ჩირქიან საქმეზედ არა ულაპარაკნიარა და არცა რა მე გამიბედნიარა ნე მხოლოდ ელიზბარ ერისთვისშვილმა მითხრა გიორგი ღერანალ ერისთოვმაც იცისო და ჩავჩავაძემაცაო და ლუარსაბ ორბელიანოვმაცაო მე ამათგან არა შემიტყვიარა არც არა ულაპარაკნიათ რამე ჩემთან.

მე მხოლოდ ვცნობდი ის ჯავილეციი იყო საქართველოს ღრაქდანციის ღრუბერნატორი და არა შემიტყვიარა იმისგან, ლაპარაკი.

რაც რომ მითხრეს ათას რვას ოცდა თერთმეტში ალექსანდრე ვახტანგის ძემ ორბელიანოვმა და ელიზბარ ერისთვისშვილმა მხოლოდ მაშინ ლაპარაკი მქონდათ და ნაჩაღნიკათ არავინ ყოლიათ დანიშნული ჩენთვის არა უთქომთ რა.

ვისთხოვ უმდაბლესად კამისიას მე ვასულის წელიწადებისა არა მახსოვს რა ხოლმე იქნება მე დამავიწყდა და არ მახსომდეს, ანუ მელაპარაკნოს ვისთანნე ამათ გარდა არავისთვის არა მითქომს რა მე ან მესაქმოს რამე ამ ზემო რწმუნებულს კუნტრეებში და ვერ მოვიგონე ვისთხოვ კამისიას არა შეურაცხყოფს და ნიბჰანოს

რაც ვიცოდნე სიმაართლით აღვიარო კამისიის წინაშე, პორუტაჟი
თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

სიმონ მაჩაბელის პასუხები (VIII, 1808-1864).

„სახელად მეწოდების სვიმონ ფარსადანის ძე თავადი მაჩაბე-
ლოვი და ჩინი არა მაქვს.

ვიქნები წლისა ოცდა თერანეტისა.

ცოლი მყავს პოდპოლკოვნიკის თავადის გოორგი ამილახვა-
როვის ქალი; და შვილები მყვანან სამნი;

ყმა და მამული მყავს მე გორის უეზდსა შინა და ყოველივე
შემოსავალი სარგებლობა ჩემი, ჩენის ანგარიშით აღწევს ვიდრე
ორასთუმან თეთრ ფულამდე ხოლო ტფილისის უეზდის სოფელსა
ტაბახმელასაცა მაქვს რაოდენიმე ნაწილი და აწ თავადნი ორბელი-
ანოვნი მძლავრებითა თვისითა მართმევენ.

მე ნხოლოდ აღვზრდილვარ პატიოსნობითა მშობლისა ჩემისა-
თა, სახლსა შინა ჩემსა.

სამხედროს სამსახურსა წინა არა ვყოფილვარ და პახოდში
კი რამდენჯერმე, ღენარალ ლეიტენანტის ველიამინოვის, მთავარ-
მართებლობის, თანამდებობის ასრულების დროსა, მისის ბრძანებით
გორის ოკრუჟენის ნაჩელნიკისაგან ოსეთში როტიით შესვლას დროს,
ვისსახურე და რამოდენიმე ავაზაკნი ოსნი შევიპყარ და მივეც, და
რომელს წელს იყო სახელდობრ არ მახსოვს;

ჩემსგან მოხსენებითა, მთავარმართებელათ მყოფისა, ერმალო-
ვისაგან სამგზის ვიყავე ჭაგაზენილი და წავიყვანე ინჯანერნიცა
აღმოსაჩენად ახალისა სახელმწიფოს გზისა; და მეოთხედ ამავე
საქმესა ზედა ვემსახურე ღენარალს პოპოვს მთაში ბატალიონით
შესვლის დროსა, რომლისაგანაც ვიქმენ საიდუმლოდ გაგზავნილი,
დარჩომილის გზის ვასაშინჯავად, სადაცა ყოველი ბრძანება აღუპ-
სრულე; და იქიდანვე ჩაველ ლინიაზედ, და განეუცხადე ყოველივე
გარემოება მის გზისა ერმოლოვს.

ათას რვას ოცდა ექვსში ვემსახურე გრანიცაზედ პოხოდში.
რვასა და ცხრაში ვემსახურე ოსეთისა მილიციაში, ყოველის ჩემის
შესრულებით, და რაიცა სამსახური აღმოვაჩინე მაქვს მე ამაზედ
ატესტატნი; ათში ვემსახურე ღენერალ რეინკაფთან ოსეთის ეკსპე-
დიციაში და რაოდენი ოსნი მე ავაზაკნი დაევიჭირე და წარუდგინე
მას; და დაჭრით კი არსად დაეჭრილვარ.

მე არ ვყოფილვარ რუსეთს არც პეტერბურღს და არცა მოს-
კოვს.

ყოველს დღესასწაულს დღეს წესისამებრ ქრისტიანობრივის მოვალეობისა დავიარებოდი ეკლესიაში, და ყოველწლივ მიმიღია წმინდა ზიარება. სახელდობ არ მახსოვს რომელსა წელსა გორის ოკრუტენის ნაჩაღნიკად მყოფის ტიტოვის ბრძანებით, მიველ სოფელსა ბეყმარს, ჩემის კაცის ასაყრელად და ამაზედ თავადმა დაფთვალავანდოვმა ჩხუბი მიყო და ესე საქმე წარმოებდა სუდსა შინა და მისის გარდაწყვეტილებით, დაგესხეს ორნივე ორ კვირას ნაობახტში; გარდა ამისა მე და ბიძაშვილინან მთავარმართებლად მყოფი ერმალოვთან უჩივლეთ ჩვენს შეწუხებაზედ უფალს პოდპოლკოვნიკს პეტროვს და არცა ესა საქმე წარმოებს სუდში, ხოლო მე არა ვითარი შტრაფი არა გადამიხდიარა;

მე არავისაგან არ შემიტყვიარა, ესე განზრახვა და შეთქმულება და არც არა ვისგან მსწენია მას ზედან ლაპარაკი.

არ არავისამე მიზეზსა არ გაულვიძებიაარ და არც შევესულვარ წინააღმდეგობასა შინა მთავრობისასა.

არცა ის ვიცი თუ როგორა ღონისძიება და შემწეობა ჰსდებიათ თვალწინ და არცა თუ იგი რომელ, ვის შეეძლო საქმისა ამის შესრულება.

საყმიდან აქამომდე არა რომელისამე ბატონიშვილებთაგანისა არა ვარ მნახველი და არც ცნობა მქონია მათი.

მე ვცნობ ღენარალ მაიორს თავადს ჭავჭავაძეს მხოლოდ თავის დაკერიტა და სახით; და სხვა მახლობლობა და ლაპარაკი არა მქონია რა და არცა ვისგან მე ისმენია.

გუბერანატორად მყოფს ზაველეისკისთან, ეჩივლათ თერთმეტში ამათ ჩვენს ოსებს ჩვენთვის და მის პასუხის მისაცემად აველდა წარუდგინე ყოველნი ჩემნი საბუთნი და ამის მეტად მე ის არ მინახავს და არცა რა ვისგანმე მაზედ გამიგონიარა.

არცა ამა განზრახვისა და შეთქმულებისა რაიმე მცოდნია და არცა, იგი თუ მთავრად ანუ უფროსად ვინ ჰყოლიათ მათ და არცა სხვისა ვისგანმე მსმენია; თავადი სვიმონ მაჩაბელი“.

წელსა ჩულგ-სა

თებერვლის თ-სა დღესა“

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (VIII, 1400-1401).

„კომისიასა შინა!

1832-სა წელსა ოდესცა ჩვენი ზაგოვორი იწყებოდა იმ წინა დღეებში ელიზბარ ერისთოვი და იასე ფალავანდოვი, ერთს საღამოს მისულიყვნენ მაიორს თ. ლუარსაბ ორბელიანოვთან, და იახეს

ცალკე ოთახში შეეყვანა ლუარსაბ და ეთქო ლუარსაბო ახლა ჩვენ კიდევ ვემზადებით, და ზაგოვორი გვაქვს შეკრულო, რომელიც შენც ჩვენთან უნდა გაერიო,—მე ისე მახსოვს რომ ჯერ ლუარსაბს უარი ეთქო, და ასეც ეთქო, ადრინდელი ჩვენი პოლშის ზაგოვორი წავიდაო, და ახლა აღარ გავერევიო, — მასკეან იასეს ეთქო, რას ამბობ ლუარსაბო ღმერთს ვფიცავ თუ ჩვენში არ გაერევიო სულ დაიღუპებიო, რომ შენი სახსენებელი აღარ იყოსო, თუ კვეა გაქვსო ჩვენში ისევე გაერიო. მაშინ ლუარსაბს ეთქო, მაშ თუ აგრე არისო, ჩემი თავი მოგიკედეს თუ დიდათ არ შეგეწიეო და როგორც განდა ისე მომიხმარეო. ეს გარემოება მე იასემ მითხრა ელიზბართან, მაშინ როდესაც მე ავათ ვიყავი, და მზათაც არის ლუარსაბო, რომელიც ჩვენი ზონაწილე არისო, და ამის შემდეგ მეც შეერთება ვიქონიე, ლუარსაბთან და ხშირად ვლაპარაკობდით ხოლმე ლუარსაბთან და შევიყრებოდით იმასთან. მეორე, 1831-სა წელსა ზამთარს ერთ საღამომზე ჩემთან მოვიდა ელიზბარ ერისთოვი, და რამკა მოიტანა საიდუმლოს წიგნების მისაწერი დიმიტრი ბატონიშვილთან, მითხრა ალექსანდრეო წიგნი მიესწეროთ დიმიტრი ბატონიშვილსაო, მე თანახმა შევიქენ და მიესწერეთ, რომელსაც შინა ეწერა ესრეთ. აქ მოსვლისა იმისი, რომელიც ხალხს დიდი ელიანიე ექნებათ იმაზე, და მაშინ კარგათ დეაწყობთ საქმეს, და ღვთით ყველა მაშინ კარგათ წარიმართება, ოდესცა ის აქ მოვა,—რომელიც მეორე გვერდზე მეც ნოვაწერე, და ვთხოვე მოსვლა. კიდევ იმ წელსა 1831-სა გაზაფხულზე, ელიზბარს და გიორგი დავითის ძეს ერიათოვთ წიგნი დეაწერათ, ჯერ შავი იმ რამკით, რომელსაც შინა ეწერა ესრეთ, დიახ კარგი საზოგადოება გეყავსო, რომელიც იმ დიმიტრი ბატონიშვილს ელიანო, რომ მოვიდესო, და მაშინ იმას რომ ნახავენო, კარგათ მიიღებს ჩვენი საზოგადოებო, და კარგათ ისაქმებენო, და იმ წიგნში გიორგი ამილახვაროვი იყო ნახსენები, და გიორგი ერისთოვი. მე ის წიგნი ჩემ ბაღში წამიკითხეს, რომელიც მეც მოუწონე, და იმ ორი წიგნის პასუხი არც ერთი არ მოგვივიდა, და დიმიტრი ბატონიშვილს ელანძღამდით ხოლმე. პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი¹.

„12“ თებერვალს. 1831-სა წელსა.

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (VIII, 1427-1428).

„თამარ ბატონიშვილმა იცოდა ჩვენი შეთქმულება, მაგრამ ის ამბობდა, რომ სულგრძელობის გარეშე, რასაც ქართველები მოკლებული არიან, საქართველოს განთავისუფლება შეუძლებელი-

აო; და როცა დაგეცინოდა ხოლმე გვეტყოდა: თქვენ გინდთ ბო-
ლონელებს მიჰბაძოთო.

ელიზბარ ერისთავის, ჩემის ძმის ალექსანდრესი და ჩემის
მეტს არაეის ულაპარაკნია მასთან ამ საგანზე.

შარშან შემოდგომაზე ელიზბართან ვიყავით სადილად. მან
გვიამბო, რომ 1831 წ. თ. დავითმა-და მისმა ძმამ დიმიტრი თარხა-
ნოვებმა მართა მესხიევი მიუგზავენეს თამარ ბატონიშვილს, რომ
მათ სურთ ააჯანყონ მთელი საქართველო და სთხოვენ, რომ იგი
იყოს პირველ პირი ამ აღრეულობისა, და რომ მან ამაზე უარი
თქვაო; მე ვთხოვე ელიზბარს დაესახელებია ვინ უთხრა მას ეს
მან მიპასუხა რომ თვითონ მართა მესხიევმა ვიამბოო.

მე უთხარი, რომ შეიძლება მართა მესხიევი მიგზაენილი
იყო თამარ ბატონიშვილთან მთავრობისაგან მეთქი. ელიზბარმა
მიპასუხა, რომ ადვილი შესაძლებელია ის მართლაც მიგზაენილი
იყოსო, მიდი თამარ ბატონიშვილთანოა, — განაგრძო ელიზბარმა.
— და გააფრთხილე, რომ გულახდილად ჩუ იქნება მართა მესხი-
ევთანოა. მე მაშინათვე წავედი თამარ ბატონიშვილთან და რადგან
იქ დამხედა მართა მესხიევი, ამიტომ დაწერილებით ველარ უამ-
ბე ყველაფერი და მხოლოდ ისლა უთხარი, რომ ფრთხილად იყა-
ვი მართა მესხიევთანა მეთქი და მაშინათვე გამოვედი. რამო-
დენინმე დღის შემდეგ უთხარით თ. იასე ფალავანდოვს, რომ ჩვენ
აღმოვაჩინეთ მეორე შეთქმულება თ. თარხანოვებისა. თ. ფალავან-
დოვმა გვიპასუხა, რომ მას ულაპარაკნია უწინ თარხანოვებთან ამ
საგანზე და რომ მას იგი განაახლებს. 1832 წელს ნოემბერში მე
წავედი თამარ ბატონიშვილთან და უთხარი მას, რომ ჩვენ გვსურს
რამდენიმე კვირის შემდეგ ჩვენი განზრახვა სისრულეში მოვიყუა-
ნოთ მეთქი.

მან მიპასუხა: ან შენ გაგიყებულხარ, ან შენს ამხანაგებს
დაუჯარგაეთ ჭკუაო. მაგრამ ამ დროს შენოვიდა დრავუნთა რაზმის
პროპორში. მუხრანსკი და ხელი შეგვიშალა, საუბარი ველარ განუ-
ჯრძეთ. როდესაც კი მოვაგონებდი ხოლმე თამარ ბატონიშვილს,
რომ მალე ჯანყი იქნება მეთქი, მიპასუხებდა, რომ ეს სისულელეა
და არასოდეს არც მოხდებაო.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი“.

1 1833 წელს თებერვლის 15.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (VIII, 1441-44).

- 1831-სა, განზრახვა გვექონდა, წინადადებითა თამარ ბატონი-

შვილისათა, — მე ჩემი ცოლშვილით, ელიზბარ, და გიორგი დავითის
 ძეთ ერისთავთ, და ჩემ ძმას ვახტანგ, რათა უნდა წავსულიყავით,
 იერუსალიმის სახელზე, ხულმწრიფე იმპერატორის ნებოთა, და ოსმა-
 ლოს სამღძვარში, რომ უნდა შევსულიყავით, — მაშინ ჩვენთაგანი
 ერთ ერთი რომელიმე ალექსანდრე ბატონიშვილთან უნდა წასული-
 ყო, ის ჩვენთან მოეყვანა და შემდეგ სწორეთ იერუსალიმს უნდა
 მივსულიყავით, იქ ქრისტეს საფლავს თაყვანი უნდა გვეცა, და იქი-
 დგან, ფრანციას პარიჟში უნდა მივსულიყავით, იქიდგან გვესურდა,
 და განძრახვა გვექონდა რომ ანგლიაში, გაგვეგზავნა 'ეინმე, და ჩვე-
 ნი მისვლა პარიჟი ეცნობებინა, — შემდეგ ჯერ აქ პარიჟში უნ-
 დოდათ ეჩივლათ რომ უსამართლოდ, არის წართმეული საქართვე-
 ლო, ბაგრატიონთაგან, — შემდეგ ანგლიაში უნდა გავსულიყავით,
 და იქაც ისე უნდა შეგვეჩივლა, და ყველგან შემწეობა, უნდა
 გვეთხოვნა, რომ თავიანთ მამული ისეე დაპბრუნებოდათ, ესე იკი-
 საქართველო, და განეთავისუფლებინათ რუსებიდგან, შემდეგ ამ
 აზრისა აღარ მოგვიხდა წასვლა და ვეღარ გაბედა თამარ ბატონი-
 შვილმა წასვლა, ამისთვის რომ ეკვს შემოიტანს მთავრობაო, და
 კაითუ ავით მოგვიხდეს საქმეო, შემდეგ ამისა ზაგოეორი რომ
 დავიწყევით პოლშის ბუნტის დროს, ბევრჯელ მე და ელიზბარ
 მივდიოდით ხოლმე თამარ ბატონიშვილთან. ელიზბარ, და თამარ
 ბატონიშვილი საიდუნლოდ რაღასაც ლაპარაკობდნენ ხოლმე. ერთ-
 ხელ მე უთხარ ნათ რა იქნება მეც მითხრათ რას ლაპარაკობთ
 მეთქი. — შემდეგ გამიტყდნენ, და მითხრეს, რომ ჩვენა გესურს სა-
 ქართველო განეთავისუფლოთო, — შენც მონაწილე იყავ ჩვენო,
 რომელიც მეც დიან სიხარულით ვეთანხმე, და ამისა შენდეგ, ბე-
 ვრჯელ გვილაპარაკნია მე, ელიზბარს ერისთავს ჩემ ძმას ვახტანგს,
 და გიორგი დავითის ძეს ერისთავს, თამარ ბატონიშვილთან. ჩვენ
 გესურდა, ესრეთ როდესაც აქ აღრეულობა მომხდარიყო, მაშინ
 თამარ ბატონიშვილი უნდა გამოგვეყვანა, და ხალხისათვის უნდა
 გვექადაგნა, რომ აი, ჩვენი მემკვიდრე ბაგრატიონთ ქალი, თამარ,
 რომელიც ყველანი ამას უნდა მორჩილებდეთ და რაც გე'ბრძანოს.
 უნდა აღვასრულოთ, ამაში, უნდა ზარების რეკა მოჰყოლოდნენ და
 სიონის სამრეკლოზე. სამი კაცი უნდა ასულიყვნენ, და იქიდგან
 ეყვირნათ თავისუფლება, და სიხარული, ყოველსა ერსა ზედა, ან
 დროს, უნდა კაცნი გაგვეგზავნა, და მთელი საქართველოს ხალხი
 აქ უნდა ჩამოსულიყვნენ, თავადნი, აზნაურნი, და ქუდზე ყოველი კა-
 ცი და როდისაც წამოსულიყვნენ მაშინ უნდა ეცლილიყავით, როგორც
 იყოს პოლკები გაეაწყობთ რეგულისა, და რიგი დაედოთ, და მაშინ

დაინიშნონ ნაჩალნიკები. და მხედველობის ქვეშ გაცყანდნენ ნაჩალნიკნი. მხედართ მთავრად პირველად ლენერალ-მაიორი ივანე აფხაზოვი, ჯერ მკედარი არ იყო, მასკვან ალექსანდრე ჭავჭავაძე, მესამედ ვახილი ბებუთოვი, მეოთხედ ლენერალ-ლეიტენანტი გიორგი ერისთოვი, და ლენერალ-მაიორი სავარსიმძე, — სასამართლოთ პრეზიდენტათ, პირველი მუხრან ბატონი უნდა ყოფილიყო, და ამისი თანაშემწენი გიორგი ჭილავევი, და ლუბერნატორი თავადი ფალავანდოვი, უნდა ყოფილიყვნენ, და აქედგან ყოველი სამხედრო განკარგულება უნდა მომხდაროდა. — შემდეგ კაცნი უნდა გაგვეგზავნა ალექსანდრე ბატონიშვილი უნდა მოგვეყვანა, — ბოლბულიც ჩამოგვეყვანა ამჟამათ და ქალაქს გარეთ ბოდბელი შემოსილი, და ყოველი საქართველოს, ბერნი, და ღვდლები, შემოსილნი უნდა გაკებებოდნენ, კარახტინთან, და ამაში მთელი საქართველოს, ხალხი. იქიდგან უნდა წამოგვეყვანა, და წინ რამთენიმე კაცი უნდა გამოსძლოდნენ, და ეძახათ თავისუფლება იქიდგან პირდაპირ სიონში, უნდა შეგვეყვანა, პარაკლისი აქ გადაეხადათ. და ამის შემდეგ რაოდენისამე დღისა, მომხდარიყო, განკარგულება.

ოდესცა-საქართველოში აღრეულობა მომხდარიყო, და ოქროპირ ბატონიშვილს შეტყო, რითაც ღონით უნდა ყოფილიყო, ფრანციასი უნდა წასულიყო, და იმას იქიდგან ესაქმა, ეს გარემოება დოდაევმა მითხრა თუ აქ მოხდა რამეო, ოქროპირ პარიეში წავაო. ამ ამავეში წიგნი მოვიდა რომ ვარშავა აიღესო, და ეს ჩენი ყოველი პლანი სულ დაიშალა, და ის ზაგოვორი სულ დაგვეიწყდა, მასკვან, ყოველმა თუ თავის საქმეს, შეუღეკით. — და ეხლა, რომ ზაგოვორი იწყებოდა, და თამარ ბატონიშვილთან, მივიდოდით ხოლმე, — კარნეტი გიორგი ერისთოვი, ელიზბარ ერისთოვი, — მე და ჩემი ძმა ვახტანგ და დავიწყებდით ლაპარაკსა ხოლმე, ბევრჯელ. მოსწონდა, ჩენი ლაპარაკა, და ბევრჯელ სულ დაიწყუნებდა ხოლმე. — წარსულს 1832-სა წელსა ოდესაც აღრეულობა მომხდარიყო, საქართველოში, ჩვენ განაჩახვა გეკონდა, რომ პური, და მარილი მიერთმევიანა, თამარ ბატონიშვილსათვის, ელიზბარ ერისთოვს, და ისე გამოგვეყვანა, და სასამართლოს, და საქართველოს პირველს გამგებლად დაგვედგინა, მინამ ალექსანდრე ბატონიშვილი, ან ოქროპირ, და ან დიმიტრი ბატონიშვილი მოვიდოდნენ აქ საქართველოში. — წარსულს 1831-სა წელსა მისულიყო, თამარ ბატონიშვილთან, აზნაურის, იოველ მესხიევის ქერივი, მართა და ლაპარაკსა შორის ეთქო, ბატონიშვილო თამარო, აქ ერთი საზოგადოება არისო,

რომელთაც სურსთ რომ ბუნტი მოახდინონ, და თქვენ, უმჯა-
გამოგიყვანონ ნაჩაღნიკათო, მასკეან, თამარ ბატონიშვილს, უარი
ეთქო, ამ სიტყვით, ლმერთმა ნუ ინებოს, რომ, მე სისხლში. ვაე-
რიო, მასკეან ქრისტიანეთაო, და ამ სიტყვით გაესტუმრებინა მარ-
თა, — ეს ზემონსენებული გარენობა, 1832 წელსა, ეთქო თამარ
ბატონიშვილს ელიზბარისათვის: იმ წინაღულებში მაშინ ოდესა
ჩვენ დაგვიქერდნენ, და ელიზბარ ერისთოვმა, მე მითხრა ესე გარე-
შობა, ამ სიტყვით რომ ვითომც კიდევ შეტყოს ის საზოგადო რო-
მელნი ანუ ვინა და ვინ არიან.—დავით თარხანოვს ჰყავს საზოგა-
დოვო, პირველი, თვით დავით თარხანოვიო, მეორე ლენერალ-ლე-
ტენანტი თავადი გიორგი ერისთოვიო, მესამე თ. დიმიტრი თარხა-
ნოვიო მეოთხე შუხრან ბატონო მებუთე დიმიტრი ორბელიანოვიო
და მეექვსე მამუკა ორბელიანოვიო. — ეს გარემოება კარნეტ გი-
ორგი ერისთოვმაც იცოდა, და ჩემმა ჩემამ ვახტანგმაც.

თამარ ბატონიშვილის დიას ახლო მცნობი, თავადი ალექსან-
დრე ჭავჭავაძე, იყო და ზავილეიცკიც ოდესაც აქ იყო დღით პა-
ტიესა სცემდა, -- და მე, მაშინ, ეგრეთვე ეხლაც ეკვი მაქვს,
რომ მათ ჰქონდათ, რაიმე განძრახება, საქართველოსა ზედა.—პოდ-
პორუჩიკი თავადი ალექსანდრე ორბელიანოვი". 16-სა თებერვალს,
1833-სა წელსა.

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (№11, 1447-1448).

1) თამარ ბატონიშვილმა იცოდა ჩვენი შეთქმულება 1831
წ. და თანახმა იყო, თუ უსისხლოდ მოხდებოდა.

აგრეთვე იცოდა 1832 წელს და თანხმდებოდა უსისხლოდ
მოხდენაზე. თამარ ბატონიშვილთან ამ საგანზე ულაპარაკნია:
თ. ელ. ერისთოვს, ჩემს ძმას ალექსანდრესა და მე. მგონია ელაპა-
რაკა მას აგრეთვე გიორგი რევაზის ძე ერისთოვი, მაგრამ დანამდეი-
ლებით არ ვიცი, აგრეთვე არ ვიცი ულაპარაკნია თუ არა თამარ ბა-
ტონიშვილთან გიორგი დავითის ძე არისთოვს ჩვენს განზრახულება
ზე.

1832 წ. ნოემბერში თამარ ბატონიშვილმა თქვა თავის სახ-
ლში, მე რომ იქ ვიყავი მაშინ, რომ მას შეუძლიან დაარწმუნოს
ყველა ქართველი თავადიშვილი ქალები, რათა მათ აიძულონ
თავიანთი ქნრები შეადგინონ შეთქმულება რუსების წინააღმდეგ.

1832 წელს ელიზბარ ერისთოვთან ვიყავ სადილად. მან მით-
ხრა, რომ 1831 წელს თ. დავითსა და მის ძმა დიმიტრი თარხანო-

ვებს მიუგზანიათ თამარ ბატონიშვილისთვის მართა მესხივევი, როგორ მათ აქვთ შეთქმულება და მას სთხოვენ იყოს იგი შეთქმულების მთავარი პირი. როდესაც მე ვკითხე ველ. ერისთოს. თუ ვინ უთხრა მას ეს, მან მიპასუხა, რომ თვითონ მართა მესხივევა უთხრა მას. მე იქვე დანებდა მართა მესხივევი მთავრობისგან ხომ არ არის თამარ ბატონიშვილთან მიგზანეილი შეთქი და დაეწყე ელიზბართან გუ-ბა, თუ როგორ გაგვეფრთხილება იგი. ელიზბარმა მთხოვა დაუ-ყონებლივ მივსულიყავ თამარ ბატონიშვილთან და შეთქვა, რომ თუ ფრთხილად ყოფილიყო მართა მესხივევთან. როდესაც მე მივე-დი თამარ ბატონიშვილთან და დაუწყე მას გაფრთხილება, მან მიპასუხა, ღმერთმა დამითაროს, რომ მე მართასთან რამე ვთქვაო. რამოდენიმე დღის შემდეგ უამბეთ ეს ყველაფერი თ. იასე ფალა-ვანდოვს; მან გვიპასუხა, რომ ის თვითონ ელაპარაკა თარხანოვებს რუსების წინააღმდეგ შეთქმულებაზე და რომ ის კვლავ წავა მათ-თან და განაახლებს წინანდელ საუბარს.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი“.

1833 წლის, თებერვლის 17.

ლუარსაბ ორბელიანის ჩვენება (IX, 1601-1602).

„მაქვს პატივი განუმარტო კომისიას კიდეც შემდეგი:

1. 1832 წ. მოვიდნენ ერთხელ ჩემთან ალ. ვახტანგის ძე ორ-პელიანოვი და ველ. ერისთოვი, და ალ. ორბელიანოვმა საუბრის დროს აღექსანდრე ბატონიშვილის გამოწყევის შესახებ თქვა, რომ მან შარშანვე აცნობა ამ ბატონიშვილს და რომ ამის შესახებ იცა-ან ბატონიშვილებმა როგორც თეკლამ. ისე თამარმა, ელიზბარიც ადასტურებდა ამას; მე თვითონ კი არც თამართან და არც სხვა ბატონიშვილებთან ამ საქმის გამო არავეითარი საუბარი არა მქო-ნია და არც ვიცი ესენი მართალს ამბობდენ თუ არა.

2. 1831 წ. განკარგულების შესახებ რაც ვიცოდო, ჩემს წინა ჩვენებაში გამოვაცხადე, ნაგრამ მახსოვს კიდეც, რომ ელიზბარა და ალ. ვახტანგის ძე ამბობდნენ: კარგი იქნებოდა, რომ გვეშოვნა რუსული ჯარის ერთი პოლკო. აგრეთვე ელიზბარი ამბობდა სახა-ნოვებში კაცები გავგზანოთო და რომ მე განრიგის თანახმად ასო (100) კაცი უნდა გამომეყვანა.

3. მამუკა ორბელიანოვთან და მის ძმა მაიორ დიმიტრიოსთან ამ საქმის გამო მე არავეითარი ურთიერთობა არა მქონია, მხოლოდ ერთხელ, ელიზბარმა რომ გამომიცხადა მე ეს განზრახულება და გენ-მაიორ აღექსანდრე ჰავევაძესთან ვიყავ, და დაუწყე მას ლა-

პარაკი, რომ აქ აჯანყებას აპირებენ მეთქი, როგორც მახსოვს ამ დროს შემოვიდა მამუკა ორბელიანოვი, მაშინ ჭავჭავაძე არ იზიარებდა ამ განზრახვლებას; ამაზე მამუკა ორბელიანოვმა უთხრა მან შამ რა ექნათ ძლიერ შეწუხებული ვარ და მეტი რა გზა გვაქვსო მე და მამუკას შორის კი უკმაყოფილება იყო და ეხლაც კი დავუ გვაქვს. შემდეგ კი ჭავჭავაძემ ლამილით თქვა: ამ ხმებზე რომ ეხლა ალექსანდრე ბატონიშვილი აქ გაჩენილიყო, ცუდი იქნებოდაო. მაშინ პოლონეთში აჯანყება იყო და მოდიოდა ხნები სამხედრო მოქმედებათა შესახებ. ჭავჭავაძე ამბობდა ხოლმე, რომ ქართველები ამოდ ფიქრობენ შეუძლებელ საქმეზეო, რუსებსმა რომ თვითონ მოცურეონ საქართველოს დატოვება, მაშინ ჩვენ ვალდებულნი ვართ ისინი გავაცილოთ და ჩვენი მფარველობისათვის ნადლობა გადაუსადოთო. 1832 წელსა ალ. ვახტანგის ძემ და ელიზბარმა მითხრეს, რომ ამ განზრახვლებას გამოუცხადებენ აგრეთვე დიმიტრი და მამუკა ორბელიანოვებს, მაგრამ მე არ ურჩიე და ისინიც დამეთანხმნენ. მერე არ ვიცი უთხრეს მათ რამე თუ არა.

4. იახე ფაღვანდოვთან 1831 წ. არაგითარი ურთიერთობა და ლაპარაკი არა მქონია, 1832 წ. კი დაიწყო ჩემთან სიარული როგორც ნათესავე და მერე მელაპარაკებოდა ჩემს გადასახლებაზე, აგრეთვე ელიზბარსა და ალ. ვახტანგის ძესთან ერთად წამიკითხა განკარგულება.

5. იღებდნენ თუ არა განზრახვლებაში მონაწილეობას თარხანოვები 1831 წ. არ ვიცი, 1832 წ. კი ელიზბარმა და ალექსანდრემ მითხრეს, რომ გამოუცხადეთ ეს განზრახვლება თარხანოვებსო, მაგრამ ნე დაუშალე, მაშინ არ ვიცი რომელმა თქვა, რომ უკვე იცის პოდპოლკოვნიკ დავით თარხანოვმაო.

6. ქვრივ მართა ალექსიშვილზე არაფერი გამიგონია და არც არა ვიცი რა.

7. ბატონიშვილის კახეთში გამოწვევაზე 1831 წ. მე თვითონ ელაპარაკე ელიზბარსა და ალექსანდრეს. რადგან ელიზბარ ჩამციებოდა და მაჩქარებდა, რათა მომეცილებინა იგი თავიდან, ტყუილად მოვიგონე ჭავჭავაძემაც ასე თქვა მეთქი, მე კი ნანდილად ვიცოდი, რომ, როგორც ეს ჩემს ჩვენებაშიაც აღენიშნე, ბატონიშვილი მაშინ აქ მოსვლას ვერ მოახერხებდა და ეს ხალხი თავის განზრახვაზე ხელს აიღებდა.

მაიორი თავადი ორბელიანოვი“.

ბიძინა ერისთავის ჩვენება (IX. 1507).

„კომისიასა შინა

ალექსანდრე ვახტანგის ძეს ათას რეას ოცდა თერთმეტში მოეწერა ჩემთან წიგნი ქართლში მამუკა ორბელიანოვიო ელიზბარ ერისთავიო გიორგი დავითის ძე ერისთავიო ზაქარა ციციანოვ და ლუარსაბ თარხანოვიო ესენი ჩამოვიდნენო საჩქაროდ ქალაქს მე ეს წიგნი ვაჩვენე ელიზბარს და წაიკითხა და მერმე მე და ელიზბარმა ერთათ უთხარით მამუკას, რომ ქალაქში ალექსანდრეს დაუბარებინარო სსვებისათვის კი ესე იგი ზაქარია ციციანოვისათვის და გიორგი დავითის ძის ერისთავისათვის ელიზბარს ეთქვა უჩემოა როგორც თითონ ელიზბარმა მითხრა და არ ვიცი რა ელაპარაკა იმათ ამ საგანზე.

ნემდგომ მე რომ ქალაქს ჩამოველ ერთხელ ვიყავ ალექსანდრე ვახტანგისძესთან და იქ შემოვიდა მამუკა და იქ ილაპარაკეს მამუკამ და ალექსანდრემ ამ საგანზედ ბატონიშვილიდამ წიგნი იყო მოსული იმაზე ილაპარაკეს თუ იმასთან კაცს გზავნიდენ აღარ მახსოვს ლაპარაკი კი ამ შეთქმულებაზე იყო და ნეც ვატყობდი, რომ მამუკა შეთქმულების თანხმა იყო მაგრამ სწორეთ დამტკიცება არ შემიძლიან, დიმიტრი ორბელიანოვისა მე არა განიგონიარა და ელიზბარ ამბობდა ვითომც მანაც ეს აზრი იცისო და არა მილაპარაკნია რა მე დიმიტრისთან.

თარხნისშვილებთან დავითთან და დიმიტრისთან არა მილაპარაკნია რა და ელიზბარმა მითხრა იახე ფალაგანდოვი ელაპარაკება და თანახმაც არისო სხვა არა ვიცი რა იმათზედ.

ივანე მუხრან ბატონიშვილისა არცარა ვიცი და არც არვის უთქვამს ჩემთვის და არცარა მოლაპარაკნია რა.

პრაპურშიკი თავადი ბიძინა ერისთავი“.

ჩყლგ წელს

თებერვლის კა.

მართა მესხიშვილის ჩვენება (IX. 1529).

„იცი წელიწადი ვიყავი ხოლმე დღე და ღამე თარხნიანთსა დიმიტრი იყო თავისი ცოლი და შვილები იყვნენ დიმიტრიმ თქო რა გვეშველებო! ხენმწიფემაო ხელი რომ (აილოს) საქართველოზედ ამ თამარ ბატონიშვილის მეტი არავენ არისო ერთი დღე იყო მე თამართან აველ იქ მე და თამარ ბატონიშვილმა ვილაპარაკეთ მე უთხარ ეხლა მეთქი. თარხნიშვილი ლაპარაკობდა თუ თამარის მეტა

არავინ არის საქართველოში და ზღაპარსავით ხუმრობასავით და კი-
ცინეთ იმანა თქო...») მართავ ნუ გეშინიან მე უთხარ ლმერთმანუ
ქნას ბატონიშვილო იმანაც ისე მითხრა მე რა ვიცოდი იმათი აზრი
არც არა უთქომ ჩემთვის მე ჰორი ვილაპარაკე მასხარაობასავით
ერთხელ კიდევ აველ ვახტანგ დანხელა იქ იმან მითხრა მართავ წა-
წნები?) კარზედ რომ მოვიხდესო რას იქო მე შეუტივე რას ამბობ
ყმაწვილო მეთქი ლმერთმან დაგვიფაროს თუ შამიძლიან გაეაგდებ
ალარაფერი მითხრა მელიკოვისას ეიყაეი ელისბარმა ზალაში გაბი-
ყვანა იქ მითხრა მართავო თარხნიანთა რო დადიხარო რა დაწყობი-
ლობას ლაპარაკობდნენო მე უთხარი რას ამბობ დიდი ერთგულნი
არიან გაიციანა აღარა მითხრა არა არც ქეთევან ბატონიშვილთან არც
თეკლესთან არც ერთან მახლობლობა არც სიარული არა
მქონია არცა რა მანანას?). გამიგონია რა არც მელანიაგანან¹⁾, არა-
ვის რა უთქომ რა ჩემთვინ მართა შესხვი ალექსოვი. ჩულგ თებე-
რელის ოცდა ორი“

ლუარსაზ ორბელიანის ჩვენება (IX, 1513-1515).

„ჩემ მიერ კითხვებზე გაკემული ჰასუხები: ზამატებად მაქეს
პატივი სრული ქშმა'იტებით შემდეგი განმარტო:

ნათესაური კავშირის გამო მე დაეიარებოდი მელნიკოვის ცო-
ლთან, რომელთანაც ცხოვრობდა მისი ძმა თ. ელიზბარ ერისთოვი;
ამ უკანასკნელთან ხშირად იყენენ ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორ-
ბელიანოვი, მისი ძმა ვახტანგ, მასწავლებელი დოდავი და გიორ-
გი ერისთოვი და რაღასაც საიდუმლოდ ლაპარაკობდნენ ხოლმე; მე
მაშინ ვერაფერს ვამჩნევდი; ისინი იკრიბებოდნენ აგრეთვე ალექსა-
ნდრე ორბელიანოვთან. მაგრამ როდესაც ელიზბარ ერისთოვმა პირ-
ველმა გამომაცხადა მე 1831 წ. ეს განზრახულება, მაშინ მე ისე
წარმონედგინა, რომ ის საიდუმლო საუბრები ამ საგნის ირგვლად
ტრიალებდა. შემდეგში კი ელ. ერისთოვი დაიარებოდა ჩემთან და
მოწყებებოდა ხოლმე ხან პოლონელების აჯანყებაზე, ხან რუსეთის
მთავრობისადმი უკმაყოფილებაზე და ზოგჯერ ამბობდა უნდა საფ-
რანგეთში გავგზავნოთ ელჩები, რომ რუსეთისაგან განთავისუფ-
ლებაში დაგვეხმარონო. 1832 წელს კი მას მოწყავდა ჩემთან ხან
კაპიტანი ჩოლაყაევი, ხან ალექსანდრე ორბელიანოვი, ხან იასე ფა:

1) ერთი სიტყვა არ იკითხება, რადგან ძლიერ ცუდი ხელით არის დაწე-
რილი და ამასთანავე ზოგ სიტყვებს სტოვებს, ზოგჯერ კი ერთიმეორესთან აბაყა;
შეიძლება აქ ეწეროს „ლმერთი დიდიო“.

2) რუსული თარგმანიდან როგორც ირკვევა აქ უნდა „ჩანები“ ეწეროს.

3) მანანა ორბელიანი

4) მელანია მელნიკოვას ცოლი

ღაფანჯარი და მგონია, თვითონ იგონებდა ხოლმე, რომ ამა და ამ კაცს უნდა შენი ნახეაო. აგრეთვე მიიხრა მან, რომ რუსებს უნდათ რამოდენიმე კობლი საქართველოდან რუსეთში გადაასხლონო. იასეშაც ჩემთან პირველად მოსელისთანავე დაადასტურა ეს ლა თანაც დაუმატა, რომ ვინც მათს განზრახვაზე თანახმა არ შეიქნებოდა, ძალით აიძულებდნენ მას. ალექსანდრე ვახტანგის ძეცა ძალას მატანდა ამ განზრახვლებაზე და ჯერ კიდევ 1831 წ. ამბობდა, რომ ის დაიარება ოსმალეთის ელჩთან და აქვს ამ საგანზე გამართული მოლაპარაკება მასთან. როცა კი ძალიან შემაწუხეს, თავიდან რომ მომეშორებინა, ვიცოდი რა, რომ სპარსელები უკიდურეს გაქირვებაში არიან მე მათ უთხარი: ალექსანდრე შავჭავჭავაძემ თქვა სპარსეთიდან ალექსანდრე ბატონიშვილი გამოიწვიეთ მეთქი; მე ვფიქრობდი, რომ ეს შეუძლებელია და ესენიც ამ თავის წამოწყებას თავს მიანებებენ მეთქი, მაგრამ შემდეგში გავიგე ელიზბარისაგან, რომ ალექსანდრე ვახტანგის ძეს ორბელიანოვს გაეგზავნა კაცი ბატონიშვილთან, მე კი არც ფული და არც წერილი არ მიანახავს. ელიზბარი ამბობდა ხოლმე აგრეთვე, რომ როდესაც რუსები განიდევნებიან საქართველოდან, ხაზინა ჩვენს ხელში გადმოვაო და რომ ყაზარმაში ბევრი თოფებია. არსენალში თოფის წამალი. ჯელალოლში კი ზარბაზნებიო; ყველაფერი ეს ჩვენთვის ქასარგებლოა. მე მათს ნათქვამს არ ვეთანხმებოდი ხოლმე და თავს ეარიდებდი მათ, ზოგჯერ კი, შემეკითხებოდნენ რამეს და ჩაშაცივდებოდნენ, მე შეუძლებელ მიზეზებს უსახლებდი ხოლმე. მართალია აქაურ სასანართლო დაწესებულებებზე უკმაყოფილება მაქვს რადგანაც: ბორჩალოს დისტანციის სოფ. ქვიშში მცხოვრებმა ჩემმა გლეხებმა ასმა (100) კომლმა დიდი ხანია შეიტანა ჩემზე საჩივარი და ეძიებენ რა თავისუფლებას აღარ ასრულებენ ჩემს წინაშე საგლეხო ვალდებულება; გერმანელ მოახალშენთა გადმოსახლებების დროს ბორჩალოს დისტანციაში, მათი სოფლის ირგვლივ მე ჩამომერთვა მიწები, რის გამოც ჩემი გლეხები სივიწროვეს განიცდიან; აგრეთვე სხვა ჩემი გლეხები, მათ მიერ აღძრული საჩივრის გამო, ჩამომერთვა მე და ბოლოს, უსამართლო დაბეზლების გამო, ჩემი გლეხების ურჩობისათვის მილიციის გამოყვანაზე ოსმალეთში ლაშქრობის დროს, ნე, სრულად უსამართლოდ, დღემდის ჩამორთმეული მაქვს ღირსება და პატივი რუსთა და თვით ქართველთა შო-

რის. მაგრამ ახალგაზრდობიდან ექმსახურებოდა რუსეთის უზენაეს ტახტს და მაქვს გაუნელებელი სურვილი სიკვდილამდე მისი ერთგული ვიყო, არა ერთხელ გამომიჩენია რუსების ლაშქრობაში მონაწილეობის ხალისი და ვლირსებია რდი მონარქის მოხელნას. რომლის სიუხვითაც განსვენებულა მამა ჩემის გენერალ-მაიორ ივანეს თხოვნითა და საქართველოს მართებლის გენერალ-მაიორ ტორმასოვის წარდგენით ვიღებ წელიწადნი ათას (1000) მანეთს პანსიონს. ვიყავი, რა შეყვანილი შეცდომაში ჩემ მიერ განპარტებულ მიზეზთა წყალობით და მყავს რა დიდი ოჯახი, რომელიც იმის ვანო. რომ არ გამაჩნია არც მშობლები, არც ძმა და არც მამრობითო სქესის მახლობელი ნათესავი - სრულად უმწეოდ და უნუგეზოდ რჩება, გულწრფელი სიმშვიდით ვითხოვ ხელმწიყე იმპერატორის წინაშე, მოხედოს თავისი წყალობის თვალით მაპი ჩემისა და ჩემს დამსახურებას და მონცეს დრო კვლავ ერთგული სამსახურით გავიმართლო თავი და ჩამოვირეცხო დანაშაული.

მაიორი თ. ლუარსაბ ორბელიანოვი.

21 თებერვალი, 1831 წ.

თამარ ბატონიშვილის პასუხები (1539-1548).

„ქართველ ბატონიშვილ თამარ იულონის ასულისადმი, რომლებზედაც საგამომძიებლო კომისია ითხოვს მისგან: შეკითხვის აზრის შესაბამი პასუხის გაცემასა, და გულწრფელ აღიარებას, ისე რომ მისი თვით ფიციით დადასტურებაც შეეძლოს.

22 თებერვალი. 1833 წ.

კითხვები:

1. თქვენი სახელი, მამის სახელი და წოდება.
2. რამდენი წლისა ხართ?
3. როდის გარდაიცვალენ მამა თქვენი და დედა თქვენი?
4. რამდენს შეადგენს წელიწადში თქვენი ჯამაგარი და პენსია, რომელსაც ხაზინიდან ღებულობთ? ამას გარდა კიდევ რა საკუთარი შემოსავალი გაქვთ და სახელდობრ საიდან?
5. სადა ხართ აღზრდილი და თქვენი მშობლების, თუ სხვა პირთა მზრუნველობით?
6. როდის დაინიშნეთ ფრეილინად მისი იმპერატორებით უდიდებულესობის კარზე. ასრულებდით თუ არა სამსახურს, სამეფო კარის გარეშე მცხოვრებ ფრეილინების მგზავსად, დედოფლების წინაშე, თუ არა, რატომ?
7. ხომ არ იცით მთავრობის სიძულელი სათვის რამე განსაკუ-

თრებული მიზეზი და რა არის იგი?

8. ქვემო ჩამოთვლილ პირთაგან ვის იცნობთ და სახელდობრ. რომელ მათგანთან უფრო მჭიდრო ურთიერთობა გქონდათ?

კეთილ ინებეთ ჩამოსწეროთ თვითულის პირდაპირ ცალცალკე.

ქ. ტფილისი
პასუხები¹⁾

მეფის ირაკლის შვილიშვილი და მეფის ძის ასული თამარ ორმოცდა ორის წლისა.

ჩვიდმეტი წელი არის მამის ჩემის გარდაცვალება და ხუთი წელიწადი არის რაც მშობელი ჩემი გარდაიცვალა ორასი თუმანი ასილნაცია ფრენილის²⁾ ჯამაგირი და დედის ჩემის მიცვალების შემდეგ ხუთასი თუმანი ასილნაცია კიდევ მომეცა, ამას გარდა არაფერი სხვა შენოსავალი არსაიღამ არა მაქვსრა.

ჩემს მშობლებთანა ვარ აღზრდილი იმის მეტს 'არავის უღვაწია ჩემთვის.

ოცის წლისამ მივიღე ფრეილინობა და როდესაც მებძანებოდა ყოველთვის აღმასრულებელი ვიყავ ჩემის თანამდებობისა თუ აუადმყოფობა არ დანაბრკოლებდა.

მიზეზი არა მქონია რა რათა ვემდუროდე მთავრობას და ყოველთვის გარდამეტებული პატივი მქონია რომელიც ღირსი არა მგონებია თავი ჩემი.

1. გენერალ-მაიორი თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძე.

კნიაზ ალექსანდრე ჭავჭავაძეს ვიცნობ და მეუღლე ნისი ჩემი მახლობელი ნათესავიც არის. პატივისცემის მეტი ერთმანეთთან სხვა მეგობრობა და საკუთრობა არა გვქონია რა.

2. გუბერნატორად ყოფილი ზავილიესკი.

ზავილიესკისაც ვიცნობდი ისე როგორც სხვათ გუბერნატორებს.

3. გენერალ ლეიტენანტი ერისთოვი.

კნიაზ ერისთოვსაც აგრეთვე, ვიცნობდი, განსაკუთრებით არავიზედ მეტათა.

4. მღვდელ მონაზონი ტარასი.

მღვდელ მონაზონ ტარასისაც ვიცნობდი.

5. მღვდელ მონაზონი ფილადელფოს³⁾

¹⁾ პასუხები ქართულად არის დაწერალი.

²⁾ უნდა იყოს ფრეილინის.

³⁾ ამის შემდეგ: მ-ნ მღვდელ მონაზონი—იონა-პასუხი არ არის გაცემული.

ბერ ფილადელფოს ვერ ვიცნობ თუმცა ერთხელ ვნახე შუამთის მონასტერში სალოცავად რომ ვიყავ, ხმის გამცემი კი არა ვარ.

6. მღვდელი ეფრემ ალექსევი.

მღვდელს ეფრემს სრულებით ვერ ვიცნობ.

8. ქერივი მართა მესხიევა - ალექსევა.

მართას ვიცნობ როგორც სხვათა კეთილშობილთ დედათ.

9. მანანა ორბელიანოვისა.

მანანა კნენა ორბელიანოვისას ვიცნობ საკუთრობა კი არა მქონიარა.

10. მელანია შანშეს ასული მელნიკოვისა.

ეგრეთვე მელანია შანშე ერისთოეის ასულს როგორც მანანას.

11. დავით და 12. დიმიტრი თარხანოვები.

12. დიმიტრი
თარხანოვები

დავითსა და დიმიტრის თარხანოვებს შორილამ ვიცნობ ჩემს სახლში კი სრულებით არ ყოფილან.

13. ლუარსაბ თარხანოვი

ლუარსაბ თარხანოვს ვერ ვიცნობ.

14. ლუარსაბ ორბელიანოვი.

ლუარსაბ ორბელიანოვს ვიცნობ და ნათესაეიც არის ჩემი და ჩემს სახლში არც ერთხელ არაყოფილა.

15. მამუკა და 16. მისი ძმა დიმიტრი.

და 16 და მისი ძმა დიმიტრი.

დიმიტრი და მამუკა ორბელიანოვთ ვიცნობ და ნათესაენიც არიან ჩემნი. სხვა ამის მეტი მახლობლობა არა მაქვს რა მხოლოდ ალავერდის დღესასწაულზედ ჩემი ბიძაშვილები ბარბარე და ქეთევან ერთად ვიყავით.

17. ალექსანდრე

18. დიმიტრი

და 19 ვახტანგი

ორბელიანოვები, თეკლა ბატონიშვილის ძენი.

ალექსანდრე, დიმიტრი და ვახტანგ ჩემი მამიდაშვილები არიან, კიდევ მიყუარან, რეგობრობა კი არა მაქვს ნათთან.

20. გრიგოლ ორბელიანოვი

გრიგოლ ორბელიანოვი ჩემი ნათესავი არის სხვა ამის მეტი არაფერი მახლობლობა არა მაქვს რა.

21. ელიზბარ

და 22. დიმიტრი

ერისთოვები

ელიზბარ და დიმიტრი ერისთოვნი ნათესაენი არიან ჩემნი და მეგობრობა ინათთან არა მაქვს რა.

23. ზაქარია ერისთოვი.

ზაქარია ერისთოვს ღენერლის შვილს ვიცნობ რომ ჩემი ნათესავი არის.

24. გიორგი დავითის ძე ერისთოვი.

გიორგი დავითის ძე ერისთოვს ვიცნობ არა მახლობლათ.

25. გიორგი რევაზის ძე ერისთოვი.

გიორგი რევაზის ძე ერისთოვს ვიცნობ ჩემი მამიდაშვილი არის. სიყვარულიც მაქვს როგორც მახლობელის ნათესავისა და არა მეგობრობა.

26. პოლკოვნიკი ივანე ანდრონიკოვი.

პოლკოვნიკს ივანე ანდრონიკოვსაც ვიცნობ ჩემი ნათესავი არის და განსაკუთრებით სხვა არაფერი.

27. კაპიტანი ზაქარია და 28. და მისი ძმა ალექსანდრე ჩოლაყაევი.

ზაქარია და ალექსანდრე ჩოლაყაევებს ვიცნობ ნათესაენი არიან ჩემნი და სხვა წინაურობა ჩემთან არა ჰქონიათ რა.

29. დავით ჯორჯაძე.

დავით ჯორჯაძეს ვიცნობ როგორც უცხოსა ვისმეს.

30. სოლომონ დოდაევი.

სოლომონ დოდაევს ვიცნობ დიალ მცირე.

31. სოლომონ რაჭმაძე.

ეგრეთვე სოლომონ რაჭმაძეს როგორც დოდაევსა.

იცოდით თუ არა თქვენ ნაწილობრივ მაინც, ან რანდენად იცოდით, რომ: ყველას ან ზოგიერთს (სახელდობრ რომლებს) ჰქონდათ სურვილი ენახათ საქართველო რუსეთისაგან განყოფილი და დამოუკიდებელი ყოფილი ქართული სამეფო სახლის მართებლობის ქვეშ?

მე არაფერი არა ვიცი რა ვერც მოვიფიქრებ, რომ ამისთანა საშინელი განზრახვა ჰქონოდა ვისმე, რომელიც არის წინააღმდეგი ღვთისა და სრული გონების მახდა კაცისა, რომელიც მოინდომებს საქართველოსთვის რომ რუსეთის მფარველობა აღარა ჰქონდეს.

იყოლით თუ არა და რამდენად იყოლით, რომ ზეწორე მუხლში სოხსენებულის მზგავსი სურვილები, საუბრები და მსჯელობანი ჰქონდათ თქვენს ძმას დიმიტრი ბატონიშვილს და აგრეთვე ბატონიშვილებს: ოქროპირს, ფარნაოზს, თეიმურაზსა და სხვებს, და რა საუბრები და მსჯელობები ჰქონდათ მათ ამ საგანზე?

მე წინაშე ღეთისა აღვიარებ და ვფიცავ, რომ ჩემის ძმის ლუარსაბისაგან არც ჩემის ძმის დიმიტრისაგან არა გამეგონოს რა წინააღმდეგი რუსეთისა მართებულობისა და არც ერთის სამეფო სახლის შეილისაგან.

იციით თუ არა, ან რამდენად იციით, რომ ყველანი, ან ზოგიერთნი (და სახელდობრ ვინა და ვინ) ზემოდასახელებულთაგანნი, ატარებდნენ აზრს, რომლის მიზანიც იყო: რუსების განდევნა საქართველოდამ და ამ ქვეყნის დამოუკიდებლობის აღდგენა?

რომ მათ ეს განზრახვა გაუზიარეს ბევრ ქართველ თავადაზნაურს, რომლების ამ საქმეში ჩათრევას ცდილობდნენ?

რომ სინი არჩევდნენ ამ საქმის წარმატებით შესასრულებად საჭირო საშუალებებს?

მე ყოველთვის ამას ვარწმუნებ მთავრობას არაფერი არა ვიცირა და არც არა შემიძლიან რომ ვსთქვა.

თქვენ იყოლით ნაწილობრივ მაინც ან სახელდობრ რამდენად, რომ: ამ პირთ გაამრავლეს რა თანამოზიარეთა ოცბვი 1831 წელს პოლონეთის აჯანყების დროს, როდესაც გავრცელდა ცრუ ხმები სპარსელების ჩვენდამი მტრულად განწყობის შესახებ, ეს დრო იმდენად ხელსაყრელად ჩათვალეს, რომ თავის განზრახვათა უკვე სისრულეში მოყვანაზე ფიქრობდნენ და ვარწავის აღებამ და პოლონელთა დაშორებას მეთუწალა მათ ხელი?

რომ ამ ცნობის შემდეგ კეთილგონიერი და არწმუნდნენ, რა რომ მათი განზრახვა ახლო მომავალში ველარ განხორციელდებოდა, ხელი აიღეს მანზე და ნიატოვეს თანაგანმზრახველნი?

ახლაც კიდევ ამასა ვწერ არც ათას რვას ოცდა ფერთმეტში რა განზრახვა ჰქონდათ არაფერი არა ვიცირა.

იციით თუ არა და სახელდობრ რამდენად, რომ: ზოგიერთმა უფრო გაბედულმა თანაგანმზრახველებმა 1832 წ. აღადგინეს თავისი თათბირები და ეწინააღმდეგებოდნენ მოქმედების დასაწყებად და ამისათვის დროც დანიშნეს გასული შენობის დამლევი, მაგრამ კვლავ შეჩერდნენ როგორც ზოგიერთი მთავარი ხელმძღვანელის დაუთანხმებლობის ისევე იმის გამო, რომ ყაჯარმულა და სხვა აჯანყებული მთიელნი დაწყნარებულ იქმნენ და ბოლოს ჯარის და-

ბრუნების გამო¹⁾) და თავით შეთქმულების განაჩენი ივენების გამო?

რაც აქ აღმოჩენილი არის იმათი მოქმედება მე არაფერი არა ვიცირა.

იცოდით თუ არა და რამდენად: რომ ზოგიერთს (და სახელდობრ ვის) ზემოაღნიშნულ პირთაგან საიდუმლო მინოწერა ჰქონდა გამართული აღექსანდრე ბატონიშვილთან, რომელსაც აცნობეს განზრახული და იწვევდნენ საქართველოში, რათა ხელი შეეწყოს განზრახული აჯანყებისათვის?

არაფერი არა ვიცი რა არც წერილისა და არც მეფის ძის აღექსანდრეს აქ მოყვანა.

იცოდით თუ არა, რომ ზოგიერთს (და სახელდობრ ვის) ზემოაღნიშნულ პირთაგან მიმოწერა ჰქონდა დიმიტრი და ოქროპირ ბატონიშვილებთან და რა ნაირი საშუალებით?

ღმერთს ვფიცავ რომ არა ვიცირა რას სწერდნენ ან როგორ სწერდნენ.

იცით თუ არა თქვენ: რომ ზოგიერთ შეთქმულებას მონაწილეთ გადაწყვეტილი ჰქონდათ, თქვენ უნდა დაეყენებინეთ პარტიულად, ვიდრე აღექსანდრე ან რომელიმე სხვა ბატონიშვილი მოვიდოდა, თუ კი აჯანყება წარმატებით დასრულდებოდა?

ღმერთი არის მხედველი რომ არც, მცოდნებია და არა თუ პრავიტელნიცობა როგორც საშინელი ღვთის წინააღმდეგი საქმე არა მდომებია ისე დედოფლობაც რომ მოეცათ იმასაც არ ვინდომებდი.

თუ იტყვით, რომ ზემოაღნიშნული გარემოება არ იცოდით, მაშინ გამოაცხადეთ: ხომ არ მოუცია თქვენთვის წინადადება ვისმე, და სახელდობრ ვინ იყო იგი, რომ თქვენ უნდა ჰყოფილიყავით მართველი ან მეთაური იმ საზოგადოებისა, რომელიც მთავრობას წინააღმდეგობას განიზრახავდა?

ვფიცავ და გარწმუნებთ არა ვიცირა და არც არაფისგან მსმენია.

იცოდით თუ არა და რამდენად: რომ ზემოხსენებულს სსრკ-ში მონაწილენ საშუალებათა შორის მხედველობაში: ჰქონდათ: ხალხის აჯანყებისათვის თავს დასხმოდნენ საკუთრივ ტვილისში ხაზინასა და არსენალს, ოლქებში კი ზარბაზნებსა და ჯარის ნაწილებს, რომ ამათ შეერთება ვერ მოესწროთ?

¹⁾ რუსის ჯარის დაღესტნის ლაშქრობიდან დაბრუნება იგულისხმება.

მოესყიდათ, თუ შესაძლებელი იქნებოდა, წინასწარ ერთი ტფილისის მახლობლად მდგომი რაზმი („პოლკი“), დაუყოვნებლივ უნდა ჩაეხერხათ არაგვის ბეობაზე მიმავალი ქართული საზღვრო გზა.

ბაღსზე ნოებდინათ გავლენა სამღვდელოების საშუალებით. ჩინაუვისაც უნდა ჩამოეყვანათ ბოღბელი მიტროპოლიტი.

ეთხოვით დახმარება სპარსეთისა და ოსმალეთისათვის, ჩაწი-
აღუთქვეყდნენ ერეენისა და ახალციხის დაბრუნებას.

უნდა ეთხოვათ შემწეობა საფრანგეთისათვის, განსაკუთრებ-
ნით ჯარისა და ქვეყნის მართველობის მომწყობი ხალხის გამო-
ზავება.

აუ გაგიგონიათ აქ აღნიშნულ საშუალებებზე რამე რომელი-
მე საუბრის ანუ მსჯელობის დროს, გამოაცხადეთ სად და ვისგან
საჩუქრებ?

აქ დაწერილი რომელიც არის ვფიქრებ არაფერი არ ვიცი
რა ვერც ჩემი გონება მისწვდება ინაა რომ ამგვარი განზრახვა
ქონდეს ვისმე თუ არა გონებიდამ შეშლილს.

იცნობ თუ არა და ვისი საშუალებით მღვდელ მონაზოი
ფილადელფოსის მიერ შეთხზულ აქტ გონიურს?

წინაშე ღვთისა აღვიარებ რომ არ ვიცოდე და არც გამგონე
ვიყო იმის მეტი რომ აქტი ყოფილა და ან ვის დაუწერია და ან
ვის დაუწერიანებია. რაც აქ ქართულათ არის დაწერილი ჩემი ხელი
არის სწორეთ.

მეფის ასული თამარი.

გენერალ მაიორი ბაიკოვი 1-ლი

გენერალ - მაიორი ვოლხოვსკი

გენერალ - მაიორი ჩევიჩინი

პოლკოვნიკი ტრიტელევიჩი.

ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება (II, 1571-1572).

„კომისიისა შინა.

იერო მონაზის ფილადელფოსისაგან.

უკანასკნელ მოკემულ კითხვის პუნქტთა შინა არ რა იყო
მოხსენება აქტისათვის, ხოლო რაისათვისცა იყო კითხვა, ქეშმარო-
ტითა მოწმობით ღვთისათა, მოვახსენე ამას კონისიას ახლა ველაე
მსურის უკანასკნელი ერთგვისცა დამტკიცებად. რომელ აქტი ჩემგან
არ შეთხზულ არს რაისათვისმე ბოროტისა, არამედ ნამდვილ ქეშ-
მაროტისათვის კეთილ მოქმედებისა, და არც რაი მოიპოვებან მას
შინა ბოროტი:

1. სიყვარული ღვთისა, და რწმუნება მტკიცედ ჩელილიისა,

თავით თვისით დამტკიცებული კეთილ არს და არ ითხოვს დამტკიცებას:

2. ერთგულება ხელმწიფისა, და სრული დამორჩილება, თავით თვისით კეთილ არს და არ ითხოვს დამტკიცებას.

3. სიყვარული ურთიერთისა არის პირველი მცნება თავით თვისით დამტკიცებული კეთილ არს და არ ითხოვს დამტკიცებას:

4. ქონება ამათი საიდუმლოთ დადებულ იყო ნას შინა, ლექსი საიდუმლო არ არის თავით თვისით ბოროტი, ეს არის საზოგადო ლექსი, საიდუმლო იქმნების კეთილიცა, და ბოროტიცა ეს აქტი იყო საიდუმლო კეთილი, მაგალითებრ, კეთილ არს მოწყალება, გარნა ღმერთი ბრძანებს „ოდეს ყოფდემ მოწყალებათა ნუ სცნობს მარცხენე შენი რასა იქმოდეს ნარჯვენე შენი. არამედ ქმენ იგი საიდუმლოდ“ (საბარება). ლოცვა არს კეთილ, გარნა ღმერთი ბრძანებს „შევედ სახლსა შინა, დახუე კარი შენი და ილოცე საიდუმლოდ, რათა არა აჩვენო კაცთა (საბარება), მარხვა არს კეთილ, გარნა ღმერთი ბრძანებს „იცხე თავი შენი, და დაიბანე პირი შენი, და ნუ ეჩვენები კაცთა მმარხველად (საბარება) აჰა რომელ, არა არს. წინააღმდეგ, რათა კეთილიცა საქმე იყოს დაფარვით და სამდუმლოდ.

5. მოკლედ თქმა ამისი რომელ დაემორჩილნენ ხელმწიფისა სრულის ერთგულებით რომლისაცა ხელსა ქვეშე იყვენენ, არა არს ამის შინა არარაიმე სიბნელე და არცა იქვი ამისთვის რომ ოდესცა ითქმის ხელმწიფე, არაინ არ იფიქრების სხვა გარდა როსიის იმპერატორისა, ჩვენს ენაზე თქმა ხელმწიფის მყის მიეწერების იმპერატორსა როსიისასა, სპარსეთისასა ეწოდების შახ ქართულად ყვენი. თურქთა სულთანი, ქართულად ხვანთქარი, და საქართველოსასა ეწოდების მეფე, არავის არ შემლიან საქართველოსი, ჩვეულებისამებრ იწოდებიან, მაგალითებრ, მეფე ერეკლე მეფე გიორგი, მეფე თეიმურაზ, მეფე ვახტანგ, და სხვანი, ხელმწიფე ლექსი ნიშნავს როსიის იმპერატორს: ეს თქმა (რომლისა ხელსა ქვეშე ვიყვენეთ) მიეწერების გვამსა, მაგალითებრ. ეკატერინა პეველე. აღე ქსანდრე ნიკოლოს და სხვანი: რომელიცა აღვალს როსიის ტახტსა ზედა.

6. სიტყვა ესე რომელ ხელმწიფე უნდა იცოდეთ რომ შორის ჩლენთა ამის გონიერისა აქტისა აქვს მას უპირველესი ადგილი, არა სწერია თუ თანასწორ ჩლენათ, არამედ სწერია აქვს უპირველესი ადგილი შორის ჩლენთა, შორის ჩლენთა კაცობრივისა სხეულისათა რასა აქვს უპირველესი ადგილი? თავსა. ხელმწიფე სახელის დებად

თავად ქვეშევრდომთა არა არს წინააღმდეგ, ძველნი ყოველნი ესრეთ გულისხმავოდენ, ვითარცა დიდ სული ველისაჲრიოხ სხვათა შორის კეთილთა დარიგებათა საუბართა მოახსენებს იუსტინიანეს „შენ მეფე ხარ და თავი, თავისა საქმე არს მხოლოდ. ხედვად, სმენად, გრძნობად, განსჯად, და ენითა ბრძანებად, ჩვენ ჩვენნი თანამდებეართ მოქმედებად და აღსრულებად ვითარცა ხელი თქვენნი. თქვენ არ გაქვსთ საკუთარი ხელი გარდა ჩვენისა მოქმედებად საკურველთა შინა („ისტორია ეელისაჲრისა), ამისთვის დაუწერე მათ ესე „რათა ჭონოდათ შიში ვითარცა ხემწიფისა ეგრეთვე სიყვარული „ვითარცა შორის ჩვენთა თავისა, ნაჩილება ძველნი რომელიცა „წარმოდგების სიყვარულისაგან უდიდეს არს, ყოდრე შორჩილება მონებრივ წარმოდგენილი შიშისაგან (პრაქტიკა ფილოსოფია 1 ნაწილი ბუნებითი სჯული.): არ არის არცა ესე ბოროტი, და წინააღმდეგი:

„არ უნდა გაერიათ უგუნური, და ცუდი მქცევი კაცი, არცა ესე არს წინააღმდეგი, სწერს მოციქული ცხადად „ძმანო ჩემნო უკეთუ ვინმე ყოხ კაცი გინა მელვინე მოლაღე, გინა ანგარი გინა მაგინებელ, ესე ვითარისა კაცისა თანა არცაღა ჭამად პურისა ხელგეწიფებით“. სწერს ისო ზირაქ“ ნუ მიგებ კაცსა ბოროტსა მახლობლად შენდა“. სწერს სოლომონ ბრძენი, ნუ მტერ მოუვარე ექმნები კაცსა ამასა და ესრეთ მორიდება უგუნურთა კაცთა არ არს ცუდი:

8. მოგონება აქტისა არ არის ბოროტი ყოველი გამოცდილება თეორეტიკური და პრაქტიკური ქვეყანასა ზედა არის სულ მოგონილი კაცისაგან, მოგონება კეთილისა არ არის წინააღმდეგ, მხოლოდ მოგონება ბოროტისა არის წინააღმდეგ:

9. დადებულება ფიცისა არ არის წინააღმდეგი, ფიცი არ უნდა ბოროტისათვის, კეთილისათვის ყოველთვის შესაძლო ვერს, მაგალითებრ ცოდვილი შეეალს ეკლესიასა შინა, აღსთქვამს წინაშე სულიერისა მოძღვრისა კეთილისა რასამე, ნარხებასა ანუ ლოცვასა, ანუ მოწყალებასა, ანუ სხებასა რასამე, ამბორს უყოფს ჯვარასა და საზარებასა, ესე აღთქმა არის ნამდვილი მიღება ახლისა ფიცისა, იგი იხილავს რომელ სხვანი ქრისტიანენი სტუპრობენ სხებერ მაგრამ ახსოვს რა მას საიდუმლოდ გულსა შინა აღთქმა თვისი არა მიბაძავს სხვათა მათ ეგრეთვე იყო ესეცა აქტი, ფიცით შეკრუა კეთილსა საქმესა ზედა არ არს ბოროტი:

უკეთუ ამათ კაცთა მოუხმარებიესთ კეთილი ესე საქმე, ბოროტად, მე მაგას შინა არა ნაქვს ბრალი, ოქროი თავით თვისით

კეთილ არს მაგრამ შეიძლება მოხმარება მისი ბოროტად, სახარებათავეთ თვისით წმინდა არს და კეთილ, გარნა მამადმა, მრავალი მოიხმარა სიტყვა სახარებისა ბოროტად: მაგრან შე ასე ვხედავ რომ ამ კაცთა არც კეთილად უხმარნიათ იგი, არც, ბოროტად. გადაუგდიათ ვითარცა არაფერი, სად არის გადაწერილი იმათგან. სად არის ხელმოწერილი იმათი, არავის არ მიუღია იგი ისინი ნოქცეულან ისევ თავისებურად:

თუმცა კეთილი იყო მაგრამ მაინც არ უნდა დამეწერა რათგან უქაზით აკრძალული ყოფილა ამისთანა მოქმედება. რა ვქნა მე არ ვიცოდი უქაზი, არა თუ მე მარტო, საქართველოსა შინა ფრიად მცირე მოიპოებინ რომელთაც იცოდნენ რუსეთის სჯულები, მე თითონ განკვირებულ ვარ. რომ აღმძრა მე ესრეთ უეცრად რომ შეველ ამისთანა მოქმედებაში, მე ასე ვხედავ ღმერთთან მხილველმან იმათი ბოროტის ხულის ფიქრისამან აღძრა გული ჩემი ძალითა თვისითა, რათა ამით საშუალებითა განეგდოთ მათ თავიანთი შეცუთარი აზრი, მაგრამ წერილ არს ბუნებითს ღვთის შეტყვევებაში რომელ, მეტაფისიკური ბოროტი ოდესმე წინაღუდგების ნებასა ღვთისასა, და ამით ჩემი მოქმედება დაშთა უქმად, მთავრობამან პოვა მათ შორის ესე თხზულება, და შემოიღეს ჩემზედ იქვი, გარნა მე ქეშმარიტითა სინდისითა ვერ მომიპოვებინ, ვერცა მცირედი რაიმე ბრალი გულსა შინა ჩემსა, მხოლოდ ყოველი მოქმედება ჩემი ეძიებდა კეთილსა დასასრულსა; და არ ვიცოდი მე არა რა იმათის ბოროტის შეთქმულებისა: სხვებრ დარწმუნებულ ვარ რომ მელ მთავრობა არა დაუტოვებს განუხილველად სიმართლესა ჩემსა, ამისთვისცა დადგინებულ არიან ღვთისა მიერ, რათა მართვიდენ ერთა ღვთისათა სიმართლით: კმარა ჩემდა განმართვა ესე, აღვსთქვამ რომელ ვაქმნები მე ამიერითგან კეთილ მოქმედებასა და სიფრთხილესა შინა უმეტეს გამოცდილი ყოველთა მონაზონთა შორის საქართველოსათა. ვთხოვ ყოველად, უმდაბლესად რათა არა დაკარგოთ სიმართლე ჩემი და არ წარსწყმინდოთ სული ჩემი უღვთოთა თანა, გვედრებით რათა კაცთ მოყვარებისაებრ თქვენისა და დიდ სულობისა აღმისუბუქოთ მე იწროება ესე რაოდენი ხანი არს, არ მინახავს ეკლესია, არ მომისვენია წირვა არა მაქვს წიგნები სალოცავი ვარ დაკეტულსა და ფანჯარა გაღვსილს სახლში მარტოკა: ვთხოვ შეიწყალოთ კაცობრიობა, და სიმართლისამებრ ჩემისა აღმისუბუქოთ მე მწუხარება ესე: იერო-მონახი ფილადელფოს.

1853 თებერვლის 24.

რაიცა მას წინა ტექსტები სამლო წერილისა და სხვათა წიგნთა შემოტანილ არიან იმათი თავები ზეპირ არ შეიძლებოდა ბსოვად, და უკეთუ მიზომებთ ზე მათ წიგნთა დაეუწერ ყველას თავებსა და რიცხვებს უკეთუ საჭირო არს“.

ლევან ერისთავის ჩვენება (IX, 1691).

„წინა პირველად ეს საქმე ასე იყო ხოლმეობის უკან ზამთარში დუშეთილამ მოვიდოდით მე და ბიძინა ერისთავი და ცხენებილამ ჩანოვხდით და ცხენები ბიკებს ეკირათ და იმან თითხრა ჩუმათ ერთ სიტყვას გეტყვიო. მე უთხარ რა არის შეთქი იმან მითხრა საიდუმლო არის მე უთხარ ნუ მეტყვი მეთქი იმან მითხრა გეტყვიო მითხარ მეთქი მითხრა ბუნტს ვაპირებთო. მე უთხარ ეგ გიყური კჳუა არის მეთქი იმან მითხრა აღექსანდრე ბატონიშვილთან წიგნი არის გაგზავნილიო არც მე მიკითხავეს ვინ გაგზავნა და არც იმან მითხრა მე უთხარ მე მაგისი არა ვიცირა მეთქი იმან მითხრა ჩვენ სხვა ნაირათ დავიჳერთ საქმესაო მე რა ვიცი შეთქი გათავა ლაპარაკი და თავის სახლში წავიდა და ჩემ სახლში წაველ გაზაფხულდა მარიამობის თვეში გერისთობას მივდიოდით მე და ჩემი სიძე ჯორჯაძე და ბარძიმ ამილახვარისხ მთვედით ქალას და ბალკონზე ჩაის ვსვამდით დავითის შვილი გიორგი ერისთავი ამოვიდა ჩვენთან და მითხრა ბუნტს ვაპირებთო ჩუმათ მითხრა მე უთხარ მე მაგისი არა ვიცი რა მეთქი იმან მითხრა მარტო ჩვენ ზომ არ ვართო პოლშაც ეჩხუბებათო მე უთხარ არ ვიცი ჩემი საქმე არ არის მეთქი გათავა ლაპარაკი და მას უკან თავადისშვილებს ელაპარაკებოდა ერთი ჯორჯაძე იყო ერთი გივი სიძე ერთი თეიმურაზ ამილახვაროვი და თვითონ გიორგი ერისთავი და სხვა ვინ იყო არ მახსოვს ის არ ვიცი მე აქეთ ვიდეგ რას ლაპარაკობდნენ ვერ გავიგონე და მას უკან წავიდა მერმე გერისთობას წაყედით და ბიძინა იქ იყო და მითხრა წიგნი მომივიდა იმ საქმეზედაო და ელიზბარს წაუყითხე არ ვიცი ვისი წიგნი იყო ან რა ეწერა არ მიწახავეს წელს რომ ჯარის ბრძანება მოვიდა დუშეთის უეზლში მე მაწინ გორის უეზლში ვიყავი ისპრავნიკის ბრძანება მომივიდა საჩქაროთ წამოველ ჯარი მოვაგროვე დივანბეგმა კობაშვილმა ზურაბმა და მე ჩამოვედით ფოსტაში. ელიზბარ და ბიძინა იქ იყვნენ ისპრავნიკმა უთხრა ჯარს უნდა გაყვენ თან ერთი და ან მეორეო იმათ უარი უთხრეს მერმე მე მითხრა მე უთხარ ხელმწიფის საწსახურზე უარი არ შემიძლიან მეთქი რომ მივდიოდით და ბიძინა შინ მიდიოდით ერთმანეთს განოვესალმეთ მე უთხარ მშვიდობით მეთქი იმანაც მი-

თხრა მშვიდობითო გაიცინა და მითხრა შენ მილიჩარ მანამ მოხ-
 ვალ იქნება აქ მოვახდინოთო მე უთხარ მე ხემწიფის სამსახურზე
 ბივილივარ მეთქი მე სხვა არა ვიცირა მეთქი ჩამოვიყვანე ქალაქში
 ჯარი გუბერნატორთან გამოვცხადდი საით გვიბრძანებენ წავალ
 მეთქი იმან მადლობა მიბრძანა მალე ჩამოხველო მაგრამ საჭირო
 არ არის ამჟამათო დაგვეითხოვა და წავედი ჩემს სახლში ქრისტი-
 შობის მარხვაში ჩამოველ საქმეებზე ქალაქში ბიძინა შემომეყარა
 სასამართლოებს შემოვადამ და მითხრა გიორგი ჩემი ძმა ენახოთო
 წავედით და ენახეთ ბიძინა გიორგის ოთახში დარჩა და მე გიორ-
 გიმ ალექსანდრესთან შემეყვანა ალექსანდრემ მითხრა ბუნტს ვაპი-
 რებოთო მე უთხარ მე რა ვიცი მეთქი იმან მითხრა იმერეთში ნათე-
 სავები გყავსო იქნება იმერეთმაც იბუნტოსო მე უთხარ მე არ ვიცი
 იბუნტებენ თუ არა მეთქი გათავა ლაპარაკი და გამოველ მეორე
 ეს მითხრეს ჩვენ რომ აქ მოვახდენთ შენ იმერეთს გაგზავნითო
 მე არათფერი პასუხი არ მივეც და გამოველ მეორეს ცდეს ელიზბარ
 შემომეყარა სასამართლოებს წინ და მითხრა ბუნტს ვაპირებთო მე
 უთხარ მე ჩემი საქმე მაქვს ჩემ სახლში მივიღივარ მეთქი და მაგ-
 სი არა ვიცირა მეთქი იმან მითხრა ქვეყანამ იცის და შენ ია სარო
 მამუჯა რომ კარგათ იყოს ინასაც ვათქმევიანებდი შენთანსო მე
 უთხარ იმან იცის მეთქი მითხრა იმანაც იცის ამის ნეტა არა უთქ-
 ვამს ოა წავიდა მე მეორე დღეს ბრიჯა ვიჭირაყ დედა ავად
 წყვანდა დუშეთის უფხლში და ჩამოვიყვანე ექიმთან მას უკან
 ჩემთვის აღარავის რა უთქვამს ზაზა თარხნიშვილს ჩემთვის არც
 არა უთქვამს და არც არა ვიცი რა როდესაც შინ მივდივარა მა-
 შინ ჩემი სიძე გივი ქალაქში იყო და მე უთხარ ალექსანდრემ
 და ბიძინამ მითხრეს ბუნტს ვაპირებთო და არ ვიცი
 მე რათ მეუბნებიან და ან მე რა შემიძლიან. მეთქი
 იმან მითხრა მაგ საქმეში არ გაერივო მე უთხარ იმერეთმა დაპი-
 უაროს მეთქი ქალას რომ დავითის შვილმა გიორგიმ მითხრა და
 ჩავიდა თეიმურაზისას მას უკან მარტო დავრჩით მე და ჯორჯაძე
 და მითხრა გიორგიმ ჩუმათ რა გითხრაო მე უთხარ ვაგუებულა
 მეთქი ასე მითხრა ბუნტს ვაპირებთო არ ვიცი ხურობს თუ მარ-
 თლა ამბობს მეთქი იმან მითხრა მე აქამდინაც არ გათხარ თო-
 რემ მართალი არისო მე უთხარ არ შეიძლება მეთქი იმან მითხრა
 კიდევ შეიძლება და კიდევ მოახდენთო მაშინ ზარქამ გამოვიდა
 ჩვენთან და დაეწუმდით ამის მეტი არა ვიცირა გიორგიბისა უქე-
 რთნა ვფიქვამ ამაზე მეტი აღარა ვისი რა ვიცი და შემობრალეთ
 პრაპორშიკი თავადი ლეონ ერისთავი.)

1) მიუღებელი კომისიაში 1833 წ. თებერვლის 25-ს

„კომისიასა შინა!

..1891-სა წელსა, გაზაფხულზე, ერთს დილაზე, 'მოვიდა, ჩემ-
 თან. ელიზბარ ერისთოვი, და მითხრა-წუხელის ერთი კარგი რამ
 ეიფიქრეო,-მე უთხარ რა მეთქი,-ამ უჩებნი ბატალიონში ოთხი
 ქართველნი, აფიცრები არიანო, ერთი დავით ჯორჯაძეო, მეორე
 დავით ნათალიშვილიო, მესამე ჯიბრაილ წერეთელიო, და მეოთ-
 ხე კი აღარ მანსომს ვინა თქო,-აი ამ აფიცრების ძალით ჩვენ შეგა-
 რიძლიან რომ უჩებნი ბატალიონი მოვისყიდოთო.-ის დავით ჯორ-
 ჯაძე ხომ ჩვენი არისო, და მასაც ვეტყვიო, ჩემს. სიტყვას ვერ გა-
 დავაო, ნათალიშვილი შენი მამიდაშვილი არისო, და წერეთელი
 კიდევ შენი სიძე არისო.—ესენი შენ იშოვნეო,—და ამ რიგათ
 მოვახერხოთო, სამოცო, ქართველი კაცი ვიშოვნოთო. სალდათუ-
 რათ ჩავტოთო, და იმ აფიცრებს ავატანოთ, შუა ლმისასაო, კა-
 ზარმებშიაო და რაც თოფები არის სალდათებისა სულ კარში გაზო-
 ზიდონო და დილაზე, — შევიდეთ ჯარითაო, და იმ სალდათებს
 პრაკლამაციას ველაპარაკოთო, რომ მოვისყიდოთ ის ბატალიონიო,
 —და მასკვან იმ ბატალიონის ძალით ვიმოქმედოთო, მე დავიქრდი
 ამაზე და მასკვან მითხრა, რადას ფიქრობ, უთოთ ასე აღვასრულო-
 თო,—მე უთხარ აგრე იყოს მეთქი, და ვეცდები რომ უთხრა. ამ
 ჩემ ნათესავ აფიცრებსა მეთქი.—და მასკვან მითხრა, ეხლა დავი-
 ბარებ დავით ჯორჯაძესაო, რომელიც წავიდა ჩემგნით, და ორს დღეს
 უკან, მოვიდა ჩემთან ელიზბარ, და მითხრა წუხელის ჩემთან იყო
 დავით ჯორჯაძეო, და უთხარო—რომელიც აღმითქვა უთოთ აგრე
 აღვასრულებო. მასკვან ნე მითხრა, შენ რალა ქენო, უთხარ თუ
 არაო. მასკვან მე უთხარ—რავენა ძმავ მეთქი ვერ გამიბედნია, და
 არვიცი როგორ უთხრა მეთქი.—მასკვან მითხრა გეფიცები უთოთ
 უთხარ თორემ სადაც შემხედება უთოთ! მე ვეტყვიო.—მასკვან მე
 უთხარ, თუ ღმერთი გიყვარს დაჩუმიდი მეთქი, რა გინდა მე ვეტყვი-
 მეთქი,—ამაში ვავიდა, ათი თუ ორი კვირა, ყოველ დღე ნინლოდა
 რომ. მეთქო, მაგრამ ვერ გამებედნა, ამაში ელიზბარ ძალას მა-
 ტანდა, უთხარ, და უთხარ, რომ აღარ ექნა, ერთს, დღეს სადილს
 უკან, ცოტა მომატებული ღვინო დავლიე და დაუძახე დავით, შენ-
 თან ერთი საიდუმლო მაქვს. მეთქი, მაწინ ჩემ სახლში იდგა.—მით-
 ხრა რა განდა მითხარიო, ჯერ დავაფიცე რომ არაგისთვის არ ეთ-
 ქო, შემდეგ, ყოველი ჩვენი განძრახვა უანზე და შემდეგ უჩებნი ბატა-
 ლიონის მოსყიდა.—ამ სიტყვაზე დიდად შეკრთა, და მითხრა,—ოჰ,
 ეგ რა მითხარიო, თუ შენ ჩემი ძმა არ იყოეო, ღმერთსა ვფიცავ, რომ

ესლავ გავიქრებოდი, და პთავრობას ვაცნობებდიო,—მასკვან
 უთხარ, რას ამბობ, ძმაო მეთქი,—მთელი ქართლი, და კახეთი, ემ-
 ზადებიან, და შენ მარტო რაგანდები მეთქი.—ამ სიტყვაზე დაუ-
 ქრდა და სწორე არა მითხრა,—შემდეგ გავიდა ამაში. ეოთი კვირა,
 და ყოველდღეს ველაპარაკებოდი, და კიდევ სწორე ვერა რა შე-
 ვატყე.—შემდეგ ერთ დღეს ჩემთან იყენენ, ელიზბარ, და გიო-
 რგი დავითის-ძე ერისთოვნი, ჩემი ძმა ვახტანგ. იმ დროს ჩემი მამი-
 დაშვილი, ღვათ, შემოვიდა ჩვენთან.—და ახლა აქ უორარ ამათ-
 თან, და ცხუნი ამათ დაუწყის ლაპარაკი.—ნათა ღია ესეც მონა-
 ნაწილენი იყენენ და მაშინ აღმითქვა, რომ უთოდ ეცდება, შემდეგ
 ამისა რაოდენიმე დღე გავიდა, და დავით ნათალოვმა მოთხრა ეს
 საქმე ხომ კისრად ამბლებინეთო, მაგრამ, თუ ღმერთი გწამს, მრდი
 დაეხსენით, ამისთანა განძრახებასო. — მასკვან მე უთხარ, მარტო
 მე და შენ ხო არა ვართ მეთქი, დიახ ბევრი მონაწილე გვირეეია
 მეთქი, — მასკვან მითხრა კაი, თქვენ იცითო,—მეორე ერთს უთა-
 დლის დროს. ნაუჩენიიდგან მოვიდა ეს ჩემი მამიდაშვილი დავით
 ნათალოვი, და მითხრა, ესლა ერთს აფიცერთან ვიჭავიო, და ლა-
 პარაკსა შორის, მითხრა, რომ ამ ლუბენტორს ზავილეიცის ოახმოც-
 დაათი. ჩინოვნიკი თურმე ჰყავს მოსყიდულიო, რომ აქ ბუნტი
 მოახდინოსო, მასკვან მედა დავითმა ეთქვით, რომ პოლიაკი არის
 ზავილეიცისო და იმისთვის უნდა ბუნტიო.—ეს გარემოება ჩემი
 ძმამ ვახტანგმაც იცის.—მესამე ერთხელ ლაპარაკში მე უთხარ
 ჯიბრაილ წერეთელს, რომ რუსები შენ დიდათ გიყვარს მეთქი,
 —მასკვან იმან მითხრა შენ ნუ მოუკედები ჩემთავს რომ მე რუსე-
 ბი არ მიყვარდესო, და თუ, მოხდება რამეო, რომ პირველი წინა-
 აღმდეგო მე ვიქნებო—მასკვან მე უთხარ რა გიყვეს რუსებმა რომ
 აგრე ემუქრი მეთქი, მასკვან იმ ჯიბრაილ წერეთელმა მითხრა,
 აბა რათ ვიქნები ერთგული შენ გაზღასაო, რომ ჩემი ძმა ივანე გამი-
 სალდათესო, და აგრე ცამეტი წელიწადი თუ თოთხმეტი წელიწადი
 სალდათათ არისო, რომელიც საწყალი დასნეულდა—პოხონდ-
 რიის მიზეზით, და სულ ავანტყოფობსო! და მგონია მოკედეს კი-
 დეცაო, კვალადა თქო ვაი თუ მოხდება რამეო მე ვიცი რასაც
 ვიქო.—მე ესენი რომ გავიგონე აღარა განოუცხადე, და დაეჩუმდი.
 მეოთხე. — მედა თავად ივანე ზალის-ძე ბარათოვს რაოდენჯერმე
 ველაპარაკია, საქართველოს განთავისუფლებისათვის რუსებისა-
 ნან, და მე ლაპარაკსა შორის მიიტყობს, მისთვის რომ აქ იმისთანა
 ხაზოგადობა არის მეთქი, რომელთაც სურთ მეთქი. ესე იგი, ლუარ-
 საბ ორბელთანოვი, თავად ელიზბარ ერისთოვი, და შემდეგნე ყოველი

მითქომს,—მასკენ თავად ივანე ბარათოვს უთქეაჲს რომ ვითომც, თავად დავით, და ამის მძას დიმიტრის თარხანოვთ ჰყვანდეთ საზოგადო, რომ ვითომც ინათაც სურდეთ, საქართველოს განთავისუფლება და შემდეგნი სხვა საზოგადოხიკი არ უთქომს, ჩემთვის ვინ არიან. —ესკი აღარ მასსოვს რომ თავდაპირველად, მე და თ. ივანე ბარათოვი ვითარ შევერთდით, და ხშირად გვილაპარაკნია, ესე ჩენი განძრახვა—1831-სა წელსა, და 1832-სა წელსაც. ჰოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (1888).

1832 წ. „სოვეტნიკი“ აღ. ორბელიანოვი მეუბნებოდა, რომ 1831 წ. გაცხარებით მუშაობდნენ. გიორგი დავითის ძე, ელიზბარი და ბეჩინა ერისთოვები, პრაპ. დავით ჯორჯაძე თავისი მამით ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანოვი, რომელიც მზად იყო თვითონ წასულიყო ლტოლვილ ალექსანდრე ბატონიშვილთან¹⁾, გუსართა რაზმის პორუჩიკი ნათალოვი, რომელიც სამოსწავლო „ბათალიონის“ მოსყიდვას აღუთქეამდა და რომელსაც ურთიერთობა ჰქონდა თავიანთივე რაზმის პოლონელ პორუჩიკთან, რომელიც ნათალოვის ქეშნარიტი მეგობარია²⁾. და თ. ზაქარია ციციანოვი. ალექსანდრემ მითხრა, რომ ლუარსაბს დავალებული ჰქონდა თავის მოურაყ ავთანდილოვისათვის, რათა აქ აჯანყების შემთხვევისათვის მას გლახები მზადა ჰყოლოდა³⁾. ალექსანდრე ამბობდა, რომ დრავუნთა რაზმის ოფიცრებმა 1831 წელს იცოდნენ შეთქმულება, რადგან ელიზბარის ორივე ძმები იქა მსახურობენ, პრაპორ. შერვაშიძეს კი თვითონ ელაპარაკა თავის სახლში.

აფხაზოვისაგან გავიგონე, რომ ერთხელ მასთან იყო არტილერიის პრაპ. დიმიტრი ერისთოვი. ამ დროს მისულა ვახტანგ ორბელიანოვი, უტანია ერისთოვისათვის ეპოლეტებში ხელი და უთქეაჲს: „აი მონობის ნიშანი“-ო.

25 თებერვალი, 1833 წ.

თ. ი. ფალავანდოვი“.

ვბედავ მოვახსენო კომისიას, რომ არ არის არც ერთი თავადი, რომელიც კი „სოვეტნიკ“ ორბელიანოვის სახლში დაიარებო-

¹⁾ აქ ნომრებით აღნიშნული ადგილი ტექსტში ეარსკვლავებით არის აღნიშნული და თვითონ თ. ფალავანდიშვილს მიერ შემდეგი შენიშვნები აქვს გაკეთებული: 1) ეკითხოს ამის შესახებ გიორგი დავითისძე ერისთოვს

²⁾ ხოლო რადგან ნათალოვი აღ. ორბელიანოვის ახლო ნათესავია, ემგობინებოდა თვითონ ნათალოვი სასტიკად ყოფილიყო დაკითხული, ანდა ვახ. ორბელიანთან წაყუ: ნებიათ პირისპირ.

³⁾ ამის შესახებ ეკითხოს ელიზბარს, რომელიც ლუარსაბის დეზწულია და თვი მასთან არაერთარ საიდუმლოს არ ჰმალავდა.

და, რომ არ სცოდნოდა მისი განზრახულება, განსაკუთრებით კი მის ქეშმარიტ მეგობართ: თ. დავით ბაგრატიონს, თ. პაწლე თუმანოვს და თ. რევაზ ანდრონიკოვს. ვახტანგ ორბელიანისაგან გავიგონე მის სახლში მისი ძმის ალექსანდრესა და გიორგი ერისთავის თანადასწრებით, რომ ამ ანდრონიკოვს უთქვამს: თუნდა შევერ შევიძლო რუსებისთვის რამე ზიანის ნიყენება, შეილებს მაინც დაუტოვებ ანდერძს, რომ მათ მაინც აზნიონ რამეო.

ზაზა თარხანოვის წესახებ, იცოდა თუ არა მძნ შეთქმულება, შეუძლიან თქვას მაიორმა ლუარსაბ ორბელიანოვმა და თუ ზაზა იცის, მაშინ დავით და დიმიტრი თარხანაოვებმაც უხდა იცოდნენ, რადგან გაუყრელად და მეგობრულად ცხოვრობენ.

თ. იახე ფალავანდოვი“.

ლევან ერისთავის ჩვენება (IX, 1591).

„მამუკა მოვიდა გერისთობას ქართლში ხოლერობას უკან ზაფხულში და მითხრა ჩვენ თავადი შეილებიო ბუნტს ვაპირებთო და შენც უნდა ჩვენი თანახმა შეიქნე და ამასთან მკითხა რამდენს ვაყვაცს იშოვნო მე უთხარ თუ ვიშოვნი ხომ კარგი ნეთქი და თუ არა მე შენი თანახმა ვარ იქილამ რომ წამოვედით კიდე გზაზედ მითხრა უნდა ან დავხოცოთო რუსებიო და ან დავიხოცნეთო ამიტომ რომ მე უბრალოდ პოდსუდში მიმცეს და თქვენც ყმასა და მამულს გართმევენო და სხვა თავადი შეილებიც ხელშეხებულნი არიანო მე უთხარ შენი ნება არის და ამის აზრის თანახმა წავიქნე მამუკა საჩქაროდ წამოვიდა ქალაქს, ამბობენ რომ ეგები საქმე მალე მოვახდინოთო.

ჯორჯაძეს ბევრჯელ ულაპარაკნია ჩემთან ამ განზრახვაზედ და მეც იმასთან გვითქვამს რომ გვაწუხებენ რუსები ყმას და მამულს გვართმევენო მაშინ ჩვენ თავს უშველოთო და ან დავიხოცნეთო მე კი ვეუბნებოდი ხოლმე რომ რუსებს ვერ ვაჯობებთ მეთქი ამის პასუხათ ის მეუბნებოდა მე მაგათ ჯარში ნამყოფი ვარო მე უფრო ვიციო თუ მალე მოვახდინეთ ეს აღრეულობა ჩვენ ვაჯობებთო ჯორჯაძეს ამისთანები ბევრი ულაპარაკნია ჩემთვის და მეც იმის თანახმა ვყოფილვარ.

პრაპორჩიკი თუადი ლეონ ერისთოვი“.

ჩულგ წელსა თებერვლის კე.

„კომისიასა შინა თ. იასე ფალავანდოვმა პრისუსტიე ღენე-
 რლებთან აღიარა ვითომც ის, ყოფილიყო შპიონი, და ჩვენი
 ყოველი განზრახვა უნდა შეეტყო, მაშინ როდესაც რომ ჩვენი
 საზოგადოება ანს პირველს ჩვენად რაცხდნენ, და დიდათაც პა-
 ტიესაც ეცემდით, იქამდისინ რომ თუ სადმე შევიყრებოდით, ჩვენ
 ხოლმე და იასე ფალავანდოვი იქ არ იქნებოდა ხოლმე, მაშინ
 ჩვენის საზოგადოების რომელიმე უნდა წასულიყო ერთ ერთი, რომ
 ბიქს არა ვკადრებდით ხოლმე, რომ ისე უნდა მოგვეწყაი, და ეს
 მიკვირს მე რომ იასეს რაი და ან ვითარი, დაფარული, რა უნდა
 გამოეჩინა, რომ შპიონი ყოფილა, — ვინც თავს ვიყავით. ჩვენი
 საზოგადო, ბოლოსაც ისინი ვიყვენით, რასაც უწინარეს ვლაპარა-
 კობდით, შემდეგი ლაპარაკი ერთი და იგივე იყო, — არა მოჰმატე-
 ბია რა ჩვენს საზოგადოსა და თუ ნაკლებულებასა შინა არ იყო.
 ჩვენი ჩინებული საზოგადო ესენი იყვნენ, პირველი ელიზბარ ერის-
 თოვი, მეორე, სოლომონ დოდაევი, მესამე თ. იასე ფალავანდოვი.
 მეოთხე, მე, მეხუთე, ზალ ავთანდილოვი, მეექვსე, ყიფიანოვი,
 მეშვიდე ჩემი ძმა ვახტანგ, და მერეე მაიორი თ. ლუარსაბ ორბე-
 ლიანოვი, ესე მე სულ არ მახსოვს რომ ოთხჯერ თუ ხუთჯერ
 მასთან შეესულიყავით, და ჩვენთან ხომ სულ არ მოვიდოდა, მეც-
 ხრე თ. გიორგი დავითის ძე ერისთოვი, და 1831 წელსა მოგვემატ-
 ნენ, პეტერბურღელები — პირველი ზაქარია ჩოლაყაევი ჩენი დე-
 დიდაშვილი გიორგი ერისთოვი და მესამე თ. დიმიტრი ერისთოვი.
 აი ჩვენი ძლიერი საზოგადოება, და ჩვენ გვესურდა, რომ საქარ-
 თველო განგვეთავისუფლებინა, და არ ვიცო კი რომ იასე ფალავა-
 ნდოვს რა უნდოდა რომ შეეტყო ჩვენი, როცა შევიყრებოდით კი-
 დეე იმას ვლაპარაკობდით, რაც გველაპარაკა, — ხაზინა ჩვენ არა
 გვექონდა თოფხანა ჩვენ არა გვექონდა, არაფრისთანა მომზადება,
 ჩვენ არა გვექონდა, ჯარები ჩვენ არა გვეყვანდა, თვინიერ იასეს
 ორასი კაცი შეტი, და ეხლა ესეც არ ვიცო მართალს ამბობდა თუ
 არა, მე ვანბობდი ორმოცს, და ელიზბარ ამბობდა ორმოცს, აი
 ჩვენი პირველი ძლიერება, რომლებითაც რუსები უნდა დაგვეპარ-
 ცხებინა ამითი, — თუ რომ უნდოდა იასე ფალავანდოვს რომ ესენი
 შეეტყო, მაშ ხომ თითონ დაწერა პირველი ლამის რასპრავენიე, — მა-
 შასაღამე თავის თავზე ყოფილა შპიონი, ამისთვის რომ ორასი კაცი
 იმას ჰყვანდა და რასპრავენიეც ხონ იმანვე დაწერა, რომ მე
 თორმეტს დღეს თუ თოთხმეტს დღეს უკან ის დაწერილი რას-
 პრავენიე წამიკითხეს, მართალია ჩვენი საზოგადოება ბევრს ცა-

რიელ ლითონის სიტყვით, დიახ კარგი ლაპარაკი გექონდა ხოლმე, მაგრამ შემდეგ რომ დაეხედავდით საქმეს, ბევრსაც ვიცინებდით ხოლმე. დაწყველილები იყვნენ ბატონიშვილები რომ, ამისთანა მშვიდობიანს მხარეს, ცეცხლი ჩამოუგდეს, და საწყალი ხალხი გაგვაბრიყვეს თორემ, რა ჩვენი საქმე იყო, და ან რა საფიქრებელი იყო ესეთი აზრი ჩვენგნით.

მე სწორეთ მოვახსენო კომისიას, ოდესაც ეარშვა აიღეს, და პოლიაკები დაპორგუნეს, შეიძღვე მე სულ განზრახვა არა მქონია რომ, ნელა წინააღმდეგობა რამე გამეელო არამც საქმით, არამედ ფიქრშიაც აღარ მინდოდა მქონიყო,—მაგრამ რომ არ მეშვებოდნენ, ჩემი ამხანაგები, ვერაოდეს ერთს სწორეს, და მართალს სიტყვას ვერ ვეტყვოდი ხოლმე. მაშინვე ყელში ნამწვედებოდა ელიზბარ ერისთავი, და ლანძღვას დამიწყებდა ხოლმე, რა გქნა, მე იმისთანა უბედურს ეტლზედა ვარ დაბადებული რომ, მე უარს ვერ ვეტყვოდი ხოლმე, თორემ კამისია სცნობს, და ვგრნებ ცნობილიც არის რომ, მე როცა ავად ვიყავი და ზაქარია ჩოლაყავევი ჩემთან იყო, იმ ღამეს, მე ელიზბარ ერისთავს, ვითარ ვეჩხუბებოდი, და ან ელიზბარ ვითარ მეჩხუბებოდა თითქმის მაგინებდა. მე ვეუბნებოდი სულ ზელის აღებას, და ამაზე ელიზბარს ერთი ყოფა, და ერთი ამბავი ჰქონდა. და ან იასე' ფალავანდოვი ვითარ შემიპყრა,—პირველი, თუ იასე ფალავანდოვი შპიონი იყო და 1832-სა წელსა ზაფხულს ოდესცა მე ლუბერნატორთან საქმე მქონდა, და ბაღკონზე დავიდოდი, მაშინ იასე ამბვიდა, და ცალკე გამიყვანა. მითხრა, რისთვის მოსულხარო, მე ყოველი ჩემი საქმე უთხარი, და ესეც რომ ახლა შენი ძმა ქართველი ლუბერნატორი პრისმეთქი, და ჩვენ ორბელიანოვთ საქმე და გარემოება დიახ კარგათ იყოს მეთქი, როგორ შჩაგვრენ, ორბელიანოვები მეთქი, და ჩემ მხვედრს წილს არ მაძღვევენ მეთქი, და ახლა შენი ძმის შემწეობით უთოთ იმედი ნაქვს რომ მივიღო მეთქი. მასკვან მითხრა ისევ გერჩინა რუსი ყოფილიყდევო, და არა ჩემი ძმაო, მასკვან მე უთხარ რას ამბობ თუ ღმერთი გწამს მეთქი, ასე გასინჯე, ხელმწიფე იმპერატორი ასე გეწყალობს მეთქი რომ, ქართველი ლუბერნატრათ მოგეცა მეთქი,—ვიყურა, და მითხრა, ასე ჩქარა როგორ შეგეცვალათ ფიქრი ქართველებსაო, ასე გგონიათ ქართველებსაო რომ ქართველი ლუბერნატორად გვიზის, ყოველის მწუხარებისაგან დაიხსნებიან ქართველებიო, ღმერთს ვფიცავ რომ ასე შეგაწუხნოთ ამ ჩემმა ძმამაო რომ თავბედი გაწყველინოთო,—მე ყოველი ფერი დიახ დაწველილებით ვიცი მთავრობის საქმეო, ეს ქარ-

თველი ლებერნატორის მოცემა სულ მოჩვენება არისო, და შენც
 ტყუილად ცდილობ, ჩემი ძმა არაფერს შემწეობას არას მოგცემსო.
 და ბევრს გაწვალებს, და გატყუილებსო, სხვა ამის მეტს არაფერს
 არას მიიღებ შენაო. მე ამაების გამგონს, უთხარ იასე რა დაგპარ-
 თვია და ან რაზე გაგიყებულხარ მეთქი, აბა მითხარ მაშ რავექნა
 მეთქი, ან ჩემს საქმეს რა უწამლო ბეთქი,—მასკვან მითხრა ახალი
 ზაგოვორი გავაკეთოთო. მასკვან, მე უთხარ—თუ ღმერთი გწამს
 მეთქი კარგი ხელი ავიღოთ, ახლა ხელმწიფე ვადიდოთ, და იმის
 დღეგრძელობისათვის ვილოცოთ მეთქი, — მაშინ პოლშას ბუნტის
 დროსაც წემცდარი ვიყავი მეთქი, თორემ აბა კარგათ იფიქრე ვის
 ვებრძვიოთ მეთქი. მასკვან მითხარ.—აბა ადრევეც მაგას გეუბნებო-
 დიო რომ, ქვეშაგებში კარგრი ეაქვანსი ხართო, და უამისოთ თქვენს
 მამულს ვერა გრძნობთო, მე კიდევ უარი უთხარი, და განვე-
 შორე. ამ დროს ლებერნატორი გამოვიდა, და რაც საქმე იყო ვი-
 საქმე, და წამოველ შინა. მე იასეს ესრეთ პეტრესა ვცემდი, თით-
 ქმის მეგბორად ესახავდი, და თუ ჩვენს საზოგადოობას ზაგოვორი
 დაგვეწყო, მაშინვე იასეს ვაცნობებდი უთოთ, და მაშასადამე რაღა
 უნდა შეეტყო, რომ ამ ზემორე აღწერილს მელაპარაკებოდა, და
 ესრეთ უკმაყოფილოთ გამომისტუმრა იასემ რომ, ეთქვი, 30 წელი-
 წადი არის რაც ჩემი სახლი კაცები ნაწვალებენ მეთქი, და ეხლაც
 ეს გაფრგონე იასესაგან მაშ როდის მელარსება სამართალი მეთქი.
 მეორე რაისათვის გეუბნებოდა მე და ელიზბარ ერისთოვს, იასე
 ფალავანდოვი, იმავე ზაფხულს თავის სახლში რომ, რუსებს ფრან-
 ცუცებთან აშლა აქეთო, და მე და შენ წავიდეთ, ელიზბარ და იქ
 ვისაქმოთ, რადგანაც ჩემ ძმას ჩემ ხვედრ წილს ფულს გამოართ-
 ძვეო და იმითი წავიდეთ, გვეყოფაო. მესამე, რაისთვის შეაგულა-
 ნა მაიორი თ. ლუარსაზ ორბელიანოვი, ოდესცა იასე ფალავანდო-
 ვი, და ელიზბარ ერისთოვი, წასულიყვნენ, ლუარსაზთან, და ეთქო
 იასეს ცალკე ოთანში. ლუარსაზო, რატო ჩვენ ზაგოვორში არ გაე-
 რევიო. მასკვან ლუარსაზ უარი ეყო, და ეთქო, ის პირველი პოლ-
 შის ბუნტის დროს ჩვენი ზაგოვორი წავიდა, და სხლა აღარ ვი-
 ყაბულებო, სდა ხელიც ამიღიაო. მასკვან იასეს ეთქო, ლუარსაზ
 რას ამბობ, ღმერთს გეფიცები სულ ერთიანად დადილუები, რომ
 შენი სახსენებელი აღარ იყოსო, თუ ქვეა გაქვს ჩვენი მონაწილე
 შეიქენო. მასკვან ლუარსაზს ეთქვა, მაშ რახან აგრე არისო, ჩემი
 თავი მოგიკვდეს, თუ ვერ მოგეხმარო, და როგორც შენ ვინდა,
 ისე მომიხმარეო, ეს გარენობა ოდესცა მე აუად ვიყავ, მაშინ
 იასემ და ელიზბარმა მითხრეს. მეოთხე, რაისთვის გზავნიდა, ის

გაკრეკილს ღვდელს ალექსანდრე ბატონიშვილითან როდესაც ელი-
ზბარიც აქ იყო, ამ ამბავში. მეზუთე, რაისთვის სწერდა იმ პირვე-
ლი ღამის რასპარიაჟენიას და რაისთვის ანბობდა ორას კაცსა. მე-
ექვსე, და რაისთვის ხმა დაჰყარა ხალხთა შორის, რომ ვითომც
საღდათს სთხოვენ. ერთს საღამოზე, ჩემთან მოვიდა დიმიტრი ერი-
სთოვი, და მითხრა ალექსანდრე აბა ახლაც ნუ იყაბულებ ბუნტსო.
მე უთხარ რა ამბავი არის მეთქი. ნასკევან მითხრა, რაღა რა ამბავი
არისო, იახეს დაუყრია ხმა ბაზარში, რომ საღდათს სთხოვენო, და
ეხლა უეცრათ ბუნტი რომ მოხდეს რაღა უნდა ექნათო. მასკევან მე
უთხარ, თუ ღმერთი გწამს პატარა მოიცადე, მეც უკეთ შევიქნა,
და მასკევან ღმერთმა ინებოს ისე მოხდეს მეთქი. ამ სიტყვებზე წა-
ვიდა. თუ რომ თავადი იახე ფალავანდოვი, ამ საქმეებს, ამისთვის
ჩადიოდა რომ ჩვენ საზოგადოს ექვი არ მიეტანათ, იმისი შპიონო-
ბისა,—ამისათვის, არა ჩენი საზოგადოს ვისმე ექვი არა ჰქონდათ,
და დიდათაც პატივსა ვცემდით როდესაც სულ რომ დარწმუნებუ-
ლიყო და ხმა არ ამოეღო იახეს და არაფერი განკარგულება არა
მოეხდინა რა, მაშინ, ღრასდროს ჩენი საზოგადო არ დაემღურე-
ბოდა მას არამც თუ ექვი რამე ეფიქრათ იახეზე, რომელიც ჩვენ
საზოგადოში აგრეთნივე იყვნენ რომ დიახ ცოტას ლაპარაკობდნენ,
თითქმის სულ არა, ესე ზაალ ავთანდილოვი, იოსებ მამაცოვი.
დიმიტრი ყიფიანოვი, და ჩემი ძმა ვახტანგ. მაშასადამე ამათხედ
უნდა გვეფიქრა რომ შპიონები იყვნენ, მაგრამ არა, ჩენი მონაწი-
ლე ამხანაგები იყვნენ. ამისთვის იახე ფალავანდოვი, არამც შპიონი
ყოფილიყოს, არამედ ჩენი პირველი ჩლენი იყო 1832 წელს, ზა-
გოვორისა. და ეს კი დამავეიწყდა, რომ იახე ფალავანდოვი მგზა-
ვნიდა, ალექსანდრე ბატონიშვილთან, პირველად მირჩევდა. ყავახა-
ნაში,—მეორედ თავადის ლუარსაბ ორბელიანოვის სახლში,—რო-
მელიც ყველამ იციან ეს გარემოება, და მე უარს ვყავ, და არც
შამიძლიან ეგეთი წინადადება აღვასრულო მეთქი. მე კიდევ იახე
ფალავანდოვის წინადადება ბევრი გამიგონია, და დავიწყებული
მაქვს. — ზოდპორუჭიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი.

22 თებერვალს 1833-ს წელს!

ამასთან დაუმატებ, რომელიც ეხლა მომაგონდა,—ოდეს მე
ავად ვიყავ, და შემდეგ კარვად შევიქენ—ერთს დილაზე მეთერთ-
მეტე საათზე მოვიდა ჩემს სანახავად ღვარდიის კაპიტანი თ. ზა-
ქარია ჩოლაყაევი და მე მსურდა რადგანაც ჩემი ახლო ნათესაევი
არის, სადილათ ვსთხოვე ჩემთან დადგონა, როდესაც თხოვა
აღმისრულა, შემდეგ ნახევარ სათისა, ვნახოთ რომ თ. ელიზბარ

შემოიქრა, და საჩქაროდ,—**ჯაქარიას** მიეპარდა,—ამ სიტყვით, ენ-
 ლაე ლუარსაბმა დაგიბარა წაეიდეთ, ამ ჩვენს საქმეს სალაპარაკო-
 თო, — მასკვან მე უთხარ, ელიზბარ მეოქი, ეს აცო ჩემთან არის
 სადილად მეოქი, და სადილს უკან სადაც გინდა წაიყვანე მეოქი,
 რომელსაც არც **ჯაქარია** ჩოლაყაევი მისდევდა, მე ალექსანდრემ
 დამპატიყა სადილათაო, და მას ვერ გაუშეფეთ, და ახლა ვერ წა-
 მოვალო. — ამ სიტყვებზე დიდად გაგვიწყრა და გგონია ლანძღვით
 შენოგვეწყრა, და ისე გავიდა, ჩვენგნით.—კიდეგ თხუთმეტი მინუტი
 რომ, გავიდა, ენახოთ რომ ლუარსაბ ორბელიანოვის, აცო მოვიდა
 ჩემთან, და ბარათი მოუტანა, **ჯაქარია** ჩოლაყოვსა, ელიზბარ ერას-
 თოვის, დაწერილი, ლუარსაბ ორბელიანოვის მაგიერათ სათხოვარი.
 დიდის ხვეწნით, რომ ჩენო საყვარელო **ჯაქარია**, უთოთ გამოდი
 აქ ჩემთან სადილათო. — **ჯაქარია** კიდეგ არ მიდროდა, და მასკ-
 ვან მე უთხარ, **ჯაქარია**ე წადი თორემ ჩემგნით ეგონება და სასლი-
 კაცობის მტრობაში ჩამამართვეს მეოქი, და ის ელიზბარიც გინებას
 დამიწყებს მეოქი, შემდეგ წაეიდა **ჯაქარია** ლუარსაბთან. ამისთვის
 მოეახსენებ კომისიას რომ, ელიზბარ ერისთოვისაგან არც ერას,
 ჩვენ არავის არა გვექონდა მოსვენება, არც დღე და არც ღამე, რომ
 უთოთ ბუნტი უნდა მოეხდინა.—**პოდპორუჩიკი** თ. ალექსანდრე
 ორბელიანოვი“.

ელიზბარ ერისთავის ჩვენება (IX, 1611).

„გენერალ-მაიორ თ. ჭავჭავაძეზე მაქვს პატივი დაპატივით
 მოეახსენო საგამომძიებლო კომისიას.

1831 წელს ლუარსაბ ორბელიანოვის სახლში ესაუბრობდით
 პოლონეთის! აჯანყებაზე სამნი, ჭავჭავაძე, ლუარსაბი და მე და
 წინადადება მივეცით ჭავჭავაძეს მიელო მონაწილეობა ჩვენს შეთ-
 ქმულებაში, საუბარი დაწერილებით არ განსოვს, ამაზე უწინაც
 ლუარსაბი ელაპარაკა მას უჩემოდ და რჩევა სთხოვა. აქ კი, ჩენი
 თანადასწრებით, თ. ჭავჭავაძემ თქვა: „მადროვეთ, ეიფიქრებო“.

ამის შემდეგ უკვე ლუარსაბმა გვითხრა მე და სოვეტნიკ ალექ-
 სანდრე ორბელიანოვს, რომ: „ჭავჭავაძე თანახმაა და ბრძანა ვაც-
 ნობოთ ალექსანდრე ბატონიშვილს, რომ 'ის კახეთში გამოვიდეს, და-
 ნარჩენი თვითონ იცის, რაც საჭიროა“-ო. იმ წელს შემოხსენებული
 საუბრის შემდეგ მე ჭავჭავაძესთან მეტი საუბარი არა მქონია.—
 1832 წ. ნოემბრის უკანასკნელ რიცხვებში მე და კორნეტი გიორ-
 გი ერისთავი მივედით ჭავჭავაძესთან, დარბაზში მისი ქალები ენ-
 კვადნენ და ისიც იქ იყო თვითონ. ჩვენ აქ რამოდენიმე წუთს

გაეჩერდით, მერე ის შევიდა ჩასტუმრო ოთახში და ნეც მას შევეყვიორგი პირველ ოთახში დარჩა. როგორც კი დავსხედით და მხოლოდ ის მოვასწარიტ, რომ ვკითხე: „ლუარსაბმა გითხრა თუ არა“ მეთქი და მან მიპასუხა: „დიახ მითხრაო“ ამ დროს შემოვიდა მისი ზეულლე და ჩვენ შევეწყვიტეთ საუბარი. ამის შემდეგ მე მასთან განზრახულების თაობაზე აღარ მილაპარაკენია.

იმ საღამოს ვილაპარაკეთ ლაშქრობაზე¹⁾ და გილიარის აღებაზე, გიორგი ერისთავი ამბობდა რომ საქართველოში ორმოცი ათასზე მეტი ჯარი არ იქნებაო, ჭავჭავაძემ კი თქვა, რომ მისი აზრით ორმოცი ათასზეც მეტი უნდა იყოს და ჩვენი საუბარი ამით დაითვარდა.

ყოფ. პოდპორ. თ. ელიზბარ ერისთავი“.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (IX, 1615).

„ჩვენი შეთქმულება ჩენი აზრით ბატონიშვილთა პოლიტიკიდან გამომდინარეობს, რადგან პეტერბურგში ჩასულ მოსწავლეებს ისინი მფარველობას უწყევნ, ხელს ახმარებენ მრავალ ღარიბ თავად-აზნაურს და მათგან ერთგულებას იმსახურებენ.

მამუკა ორბელიანოვზე მახსოვს, რომ 1831 წელს მე და ელიზბარი²⁾ მივედით მასთან, როცა მას ისევ ეძინა და დაუწყეთ. ლაპარაკი პოლონეთზე. ბოლოს ელიზბარმა უთხრა, აქაც გვსურს აჯანყების მოწყობა, თქვენ რას იტყვით ამაზეო. მამუკამ უპასუხა მე დიდი ხანია მსურს და მაქვს ეს აზრიო, მაგრამ ვისმისთვის გაზიარება ვერ გავბედე, ამის შემდეგ ელიზბარმა უამბო ყველაფერი ჩვენს შეთქმულებაზე, რომ ტფილისში ამ ნაირად გვსურს მოეხდინოთ აჯანყება: თავს დავესხნით ყველა საღარაჯოებს, ხელში ჩაეიგდებთ არსენალს, ციხეს, თოფის წამლის საწყობებს, დავედით მთავარ შტაბს, ისე რომ ყველაფერი ეს ერთდროულად მოხდეს და მგონია წარმატებით შეეასრულოთო. მამუკამ უპასუხა საუკეთესო საშუალება ეს არისო, რომ გავმართოთ წვეულება, ნოვიწვიოთ ყველა მთავარი მოხელეები, და მაშინ ყველგან წავიდეთ ვიყოთ როგორც შენა სთქვიო და ერთსა და იმავე დროს თავს დავესხათ, ყველა უფროსები დავხოცოთ, ისე რომ ზელმძღვანელი აღარავინ დარჩესო, მართლაც, რომ ეს უკეთესიაო-უპასუხა ელიზბარმა,—მერე მე ვთქვი, იქ ჩვენ ქალებს შიშის ზარი აიტანს მეთქი.

¹⁾ რუსი ჯარის ლაღესტანში ლაშქრობა იგულისხმება.

²⁾ ელ. ერისთავი

ელიზბარმა ჩაიცინა და თქვა. მამუკა, წარმოვიდგინოთ მაგალითად, რომ ნალიშია, ქალები არხენინდ სხედან, ჩვენ უცბად ვიშიშვლეთ ხმლები და დაიწყო ჩეხვა, მე მგონია შენ პირველი ისახელებ თავსო, მამუკა წამოხტა, წაიწია სახელოები და დაიძახა: ოხ, ბოროტებო. -- მოითმინეთ, გავხწყვეტინე მე, -- მამუკა, მაგალითად თქვენ იშიშვლეთ ხმალი და დაიწყეთ ჩეხა, ამ დროს შოვიდა შენთან ნინა ალექსანდრეს ასული გრიბოედოვის მეუღლე, დაიჩოქა შენ წინ და გეუბნება: მამუკა რასა შერებიო, -- მაშინ რას იზავდი ნეთქი, -- მათ გაიცინეს. მამუკამ თქვა, მე ხმალი ხელიდამ გამივარდებოდაო, ელიზბარმა კი-მე მას შეფურთხებით გაუმასპინძლდებოდიო. ჩვენ ბევრი ვიცინეთ და მგონია ერთ თავის კაცს ჩონგურზე დააკვრევინა და ამტკრა, შემდეგ კი წავედით სოვეტნიკ ალ. ორბელიანოვთან და ეს ყველაფერი უამბეთ. რამოდენიმე დღის შემდეგ გავიარეთ მამუკას ბალისკენ, მაგრამ ოს არ მოვიდა, ერიდებოდა ჩვენთან ყოფნას. ამ დროს გამოუცხადა ჩვენი შეთქმულება ელიზბარმა ჩემს ბიძაშვილს ივანე მიხეილის ძე ერისთავს, ისიც და მამუკაც მოვიწვიეთ ბაღში, მაგრამ მათგან არც ერთი არ მოვიდა, მამუკამ თქვა ივანემ არ გამომიშვაო, რის გამოც ელიზბარმა აგინა ივანე თაღლითობისათვის. რამოდენიმე დღის შემდეგ შემხვდა ივანე და უკითხე რატომ არ მოხვედი მეთქი, მან მითხრა. დაიკარგეთ თქვე ბიჭუნებოო, მაგრამ რამდენიმე ხნის შემდეგ გამოაცხადა თანხმობა. როდესაც მე გამომიცხადა ელიზბარმა და მინიყვანა ალ. ორბელიანოვთან, მათ მე მითხრეს, რომ პაუშენკო-მაც იცის ჩვენი შეთქმულებაო, მე შემეშინდა და უთხარი ვაი თუ ამან გაგკცეს მეთქი, ალექსანდრემ მიპასუხა იმას კი შენი ეშინიაო, რომ ახალგაზრდა ხარო: თუმცა წინათ მერიდებოდა პაუშენკო, როცა ალექს. ორბელიანოვთან მოდიოდა ხოლმე, მაგრამ როცა დაინახა, რომ შეთქმულებას გატაცებით მოვეყიდე, მაშინ კი გულახდილად შელაპარაკებოდა; მაძლევდა რჩევას, გვალგზნებდა, რომ არც დღე და არც ღამე არ უნდა დაიძინოთო, ის ყოველ საღამოს დაიარებოდა ალექსანდრესთან და მოჰქრნდა ამბები პოლონეთში ესა და ეს ხდება, საფრანგეთში ესა და ესაო.

1831 წელს ერთ საღამოს ერთად დავსეირნობდით მე და ელიზბარი და შევხვდით მამაცოვს, ელიზბარმა გამცნო იგი. რამოდენიმე დღის შემდეგ მამაცოვმა დაგვაპატივა სიდილად ავლაბარში; სადილზე ვიყავით: მე, ელიზბარი, ვახტანგ ორბელიანოვი, თარჯიმანი მამაცოვი და დავით ჯორჯაძე, ჩვენ დავლიეთ დიმიტრი ბატონიშვილისა და თავისუფლების სადღეგრძელოები, რის შე-

მდგეაც დაეიშალენით, მე ღამე ელიზბართან დაერჩი და იმან მია-
მბო, რომ ეს მამაცოვი აღზრდილია პეტერბურგში და იცის ჩე-
ნი შეთქმულება და დიდ მონაწილეობას იღებსო. იმანაც
იცისო და საჭიროა აჯანყების ღამეს რომელიმე სადარაჯოზე იყოს
დაყენებული, რომ ჯარის კაცებმა უზრუნველად დაიძინონო.

1831 წელსავე ჩემს ბიძაშვილს მანანა ორბელიანოვს ვაც-
ლებდით მე, ელიზბარი, ლუარსაბ ორბელიანოვი, გენერალი ჭავჭა-
ვაძე და ალექსანდრე ორბელიანოვი მეორე.) ელიზბარმა სიხარულით
მითხრა, რომ დღეს ლუარსაბმა გაუმელაენა ჭავჭავაძეს ჩენი
შეთქმულებათ, თუმცა მასაც სურს აჯანყება, მაგრამ ამბობსო,
რომ ძალიან ძნელიაო, მისი აზრით საჭიროა რომელიმე რაზმის
(პოლკის) გადმობირებაო, უთქვამს აგრეთვე, რომ ამ საქმეზე ლუ-
არსაბის მეტი მე ნურავინ მელაპარაკებაო და რის თქმაც საჭიროა,
პოლოდ ლუარსაბმა მითხრასო.

რომან ჭავჭავაძეზე არაფერი ვიცი იმის მეტი, რომ მას ჯამუშად
ვთვლიდით, ერთხელ შემხვდა ხელში რალაც ქალაღები ეჭირა,
მე ვკითხე რომან ეს რა ქალაღებია მეთქი, მან მითხრა ამაშია
თქვენნი ყველას სულიო, არ ვიცი რა აზრით მითხრა ეს.

თამარ ბატონიშვილზე ვერაფერს ვიტყვი იმის მეტს, რომ
ელიზბარმა მითხრა მან ყველაფერი იცისო; თვითონ მას ჩემთვის
შეთქმულებაზე არა უთქვამს რა და არც ჩემი თანადასწოებით
ულაპარაკნია ვისმე წასთან ამ საქმეზე.

ჩემი ლაშქრობიდან დაბრუნების შემდეგ მივედი გიჰნაზაში
ჩემს უმცროს ძმასთან, იქ შემხვდნენ ავთანდილოვი და ყოფიანოვი,
ავთანდილოვმა მითხრა, რომ ჩვენი განზრახვა გამოუცხადეთ იასე
ფალავანდოვსა და ანტონ აფხაზოვსაო. მე უთხარი აფხაზოვზე
ამბობენ, რომ კვლავზე შესლილია მეთქი, მათ მიპასუხეს. პირაქით,
ის ძალიან პკვიანი კაციოა, მერე მითხრეს, რომ რანოდენიქე კრე-
ბა გეჭონდა იასე ფალავანდოვის ბინაზე და უკვე გესურდა აჯან-
ყება დაგვეწყოო, მაგრამ რალაცაზე წავიჩხუბეთ და მივანებეთ
თავიო; კიდევ მითხრეს მათ, რომ ლუარსაბმა და ჩოლაყაევმა ელა-
პარაკეს ჭავჭავაძეს, მაგრამ მან სთქვა, რომ ჯერ არ შეიძლება სა-
ღვარდები და გაუნათლებლნი ხართო, აგრეთვე აფხაზოვმა
ელაპარაკა ჭილაევსა და იმასაც უთქვამს, რომ შეუძლებელია, რა-
დგან თავადებს შორის შუღლი არისო, ვიდრე ეს არ მოისპობა
არაფერი იქნებაო, — ეტყობა ჭავჭავაძისა და ჭილაევის აზრი

1) ალ. გიორგაძის ძე ორბელიანი

ერთი ყოფილაო. — ამასთანავე მითხრა, რომ ეტყობა დიმიტრი ორბელიანოვიც ჩვენს მხარეზე ყოფილა, რადგან თავისი სახლს ზემო სართულს გეთავაზობს, რომ მოვაწყოთ წარმოდგენა, დეე რუსებმა დაინახონ, რომ ჩვენც ყველაფერი შეგვიძლიაო. ამ დროს მოვიდნენ ჩვენთან რუსი მასწავლებლები და საუბარო შევეწყვიტეთ.

თებერვლის 26. პრაპორშჩ. თ. გიორგი ერისთავი.

თუმცა მე წინათ ვაჩვენე, რომ პრაპ. მამაცოვთან სადილზე ჩვენთან იყო აგოეთვე პრაპ. ჯორჯაძე მეთქი. მაგრამ რადგან ხანია გავლილი დანამდვილებით აღარ მახსოვს მართლმ იქ იყო იგი თუ არა.

26 თებერვალი, 1833 წ. პრაპ. თ. გიორგი ერისთავი“.

სოლომონ დოდაშვილის ჩვენება (IX, 1613).

„მე დავალებული მქონდა მელაპარაკნა თ. თ. დიმიტრი და მამუკა ორბელიანოვებთან მთაერობის წინააღმდეგ შეთქმულებაზე. მაგრამ მე ეს არ შემისრულებია და მათგან ამ საქმეზე არაფერი გამიგონია, როდესაც თავადები ალ. ორბელიანოვი და ი. ფლავინდოვი შეკითხებოდნენ ნათზე, მე ჩემო უპასუხებდი: თ. დიმიტრი ორბელიანოვი მზად არის, მაგრამ ეს საქმე შეუძლებელია, რადგან თავადებს შორის შუღლი და დაეაა. არც გენ. მაიორ ჭავჭავაძესთან მქონია საუბარი. ხოლო თ. ალექსანდრე ორბელიანოვისა და ელიზბარ ერისთავისაგან 1831 წ. გაეიგონე, რომ მან იცის შეთქმულება და კიდევაც სურს, მაგრამ ჯერ აღსრულების დრო არ არისო; იმაზე მეტი არაფერი ვიცი.

ნათალავზე არაფერი არ გამიგონია.

თ. დავით თარხანოვზე მღვდელ ეფრემ ალექსიევისაგან გაეიგონე, რომ ის ჩიოდა მთაერობაზე მისი შევიწროვების გამო საბუთების ჰაქმეებზე და რომ ამის წყალობით თავადებს ბევრი რამის მოთენწა და მამულების დაკარგვა მოუხდებათო; თარხანოვებზე მეტი არაფერი ვიცი.

თ. ალ. ორბელიანოვისაგან გაეიგონე, რომ თამარ ბატონიშვილი იწვის აჯანყების მოხდენის სურვილითაო და თვით დედაკაცები დაიწყებენ, თუ მამაკაცები არ მოისურვებენ; მე კი მასთან ამ საქმეზე არაერთარი, საუბარი არა მქონია.

ბერმონაზონ იონა ხელაევსა და წინამძღვარ ტარასის ჩემთან არას დროს არაერთარი მთაერობის საწინააღმდეგო საუბარი არა მქონიათ, მე მათგან არაფერი გამიგონია.

ძალიან ვწუხვარ, რომ არ შეესულვარ იმ მიზეზთა გამომიყ-

ბაში, რომლებიც აიძულებდა ბატონიშვილებს ეფიქრათ საქართველოს დაბრუნებაზე, ამ ზაქმის აზრი და საშუალებები ჩემთვის მიუწოდებელი იყო და არც არავის უთქვამ ვისმე. მხოლოდ ოქროპირ ბატონიშვილის სიტყვებსა ჰქონდა ჩემზე გავლენა, რომელმაც შთაბაგონა, მთავრობის წინააღმდეგი ჩემი დამლუპველი აზრით რუსებო, მეუბნებოდა იგი, შენ თავადობას არ ნოცემენო, შენ ჩვენ არ უნდა დაგვივიწყო, შეიძლება საქართველო განთავისუფლდეს, შენ სამშობლოზე მეტი უნდა იფიქრო. ყველაფერი, რაც ვიცოდი, ვულწრფელად მოეხსენე კომპოსიას, არაფერი არ დამიტოვებია, გავბედავ კიდევ ვთხოვო ჩემი სიცოცხლის შესახებ, ნუ მომისპობთ მას უსარგებლოდ, მაპატიეთ სულგრძელებით ჩემი სისუსტე, ჩემი შეცდომა, რომელიც ჩემდა უნებლიეთ ჩავიდინე.

ტფილისის გიმნაზიის მასწავლებელი სოლომონ დოდაევი¹⁾ თებერვალი¹⁾ 1833 წ.

ელიზბარ ერისთავის ჩვენება (IX, 1635)

„საგამომძიებლო კომისიის კითხვაზე, თუ როგორ ეფიქრობ რა გავლენა უნდა ჰქონოდათ უცხოელებს ჩვენს განზრახულებაზე? მაქვს პატივი უპასუხო.

25 თებერვალი 1833 წ.

ს. პეტერბურგში 1828 წ. მე გავიგონე ირაკლი ბატონიშვილის ნაანბობი, ის აქებდა რუსულ საღამოებს; რომლებიც გამართული იყო ხემწიფის კურთხევის დროს და ამ საუბრის დროს მან თქვა, რომ ოქროპირ ბატონიშვილმა გაიცნო საფრანგეთის ელჩი და სახლშიც ინახულაო, მაგრამ მათ ურთიერთობის შესახებ მე არაფერი ამის მეტი არ ვიცი.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (IX, 1645)...

„კომისიას შინა

კითხვასა ზედა კომისიისა მოხსენება — პირველი წარსრულს 1831-სა წელსა, ოდესცა თავადმა გიორგი დავითის ძე ერისთავმა, გამაცნო თავის სახლსა წინა იმერელი აზნაური/თეიმურაზ ლორთქიფანიძე, და მე წყალობა რომ მთხოვა, მან ლორთქიფანიძემ ცრემლით და ლარიბი ვარო, და გთხოვო წყალობა რამ ნაჩუქეო,

¹⁾ რიცხვი არ დაუწერია, ეტყობა საყრობილგში არ იცოდა რა რიცხვი იყო.

რომელიც თავადმა გიორგი დავითის ძემ ერთი შინელი მაჩუქაო, და მე დიდათ შებრალებინა გამო, ორი, თუ სამი ოქრო ვაჩუქე. და ამ ლორთქიფანიძეს ელიზბარ და გიორგი დავითის ძე ერისთავნი, და მე პირად ვეუბნებოდით ხოლმე, ეხლა იწერეთს რომ წახვალ, უთუოთ ეცდები შენ ხალხის მორბილებას, ვისაც მისი გული ენდობა.—მან ლორთქიფანიძემ გვითხრა რომ, წერილით მომეცით დარიგება როგორ მოვიქცეო,—ამის მეორეს დღეს, სადილს უკან მოვიდა ჩემთან ელიზბარ და მითხრა, შენ რომ ის სხვა ბელის წერა იციო, იმ ხელით დაწერეო, მასკვან მე უთხარ, რომ აჩვენოს ვისძე მეთქი, არავის არ აჩვენებსო, მასკვან მითხრა ადევ კარგი ნუ გეზარება, დაწერე, მე გეტყვიო, როდესაც ავდევ და დამაწერინა, არ ვიცი რვა პუნქტი იყო თუ ცხრა, ესე იგი პირველი ლენოში გაფთხილდეს უბრალოს ლაპარაკს, მეორე ვისაც ენდობოდეს იმას უთხრას ესე ჩვენი განძრახვა და შენდგენი კი აღარ მახსომა რა იყო, და ან რა დარიგება იყო, რომელიც გიორგი ერისთავმაც ნახა და მოიწონა ის დარიგება დიახ კარგიაო, და ჩვენ სამთავე როგორც მახსომა ერთათ მივეცით ის დარიგების წერილი თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს.—ერთს სადამო ეამზე მოვიდა ესე თეიმურაზ ლორთქიფანიძე ჩემთან, და ერთი ყმაწვილი კაცი იმერლის თავადიშვილი მოიყვანა ჩემთან, და მითხრა, ეს არის გურიის დიდი კაცის შვილი ზურაბ ერისთავიო და თქვენ გასაცნობათ მოვიყვანეო, რომელიც ზურაბ ერისთავმაც მთხოვა რომ მახლობლად გამეცნა—მე დიახ პატივი ვეცი დიდი კაცის შვილობისა გამო, და ჩემთან ჩაი დალია. შემდეგ ჩაისა წავიდა ჩემგანთ, და წასვლის დროს მუხოვა რომ დიახ ახლო მეგობარი ვყოფილიყავ იმისი, და წიგნი მიმეწერა, რომელსაც შემდეგ რაოდენისამე თვისა წიგნიც მივწერე; ეს კი არ მახსომა, იმისი წიგნი მომივიდა პირველად, თუ მე მივსწერე.—ორივე მოკითხვის წიგნი იყო იმ ზურაბ ერისთავისაც ჩემთან და ჩემიც აგრეთვე მოკითხვისა იყო, იმ ჩემ მიწერილს წიგნში იყო მოკითხვა თეიმურაზ ლორთქიფანიძისა, და ესეც რომ რად დამივიწყა მეთქი. იმ თეიმურაზ ლორთქიფანიძემ კიდევ ერთი იმერლს, არ ვიცი თავადიშვილი იყო, თუ აზნაურიშვილი, ბრმა იყო ცალი თვალით ისიც გამაცნო. არც გიორგი ჩიჩოვაძეს ვიცნობ, არც ნიკო ჩიჩოვაძეს არც თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს, და არც აზნაურს ზალიკო ჩახუნაშვილსა, მაგრამ ეს გვარი კი როგორღაც მახსომა. გრიგოლ წერეთელს ვიცნობ; მაგრამ თვინიერ ხელმწიფის ერთგულობის მეტი სხვა არა რა შემიტყვია, რა მისი. ჩვენი ხაზოვადო არას დროს შემწედ არა რაცხდენ იმერეთს ოდესცა თეიმურაზ ლორთ-

ქიფანიძე წავიდა იმერეთში, მას შემდეგ მე იმისი აღარ ვიცი. იმ თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს ნამდვილად ახლო მცნობნი, ელიზბარ და გიორგი დავითის ძე ერისთავნი, ჯაქარია ციციანოვი და ჩემი ძმა ვახტანგ ესენი არიან და რომელთაც ვეგონებ რომ იცნობდნენ, სოლომონ დოდაევი, ზალ ავთანდილოვი და იოსებ მაშაცოვი.

მეორე დღეშეთის ისპრანეიკის პაუშენკოს გარემოება ესენი არის, და იმ პაუშენკოს რჩევა ესენი უთქონს ჩემთვის რაც მახსოვს, და მაგონდება, ესე იგი უნდა საზოგადო გაამრავლოთ, და შემდეგ როდისაც ყოველმა იყაბულოსო, მასკვან ყველგან ისე დაწყობილი უნდა იყოს საქმე, რომ ერთს: სათს უნდა მოსდეს აღსრულება, და ყოველს პოლკებს ერთს სათში უნდა დაესხათო, იმ პოლკებში ქართველი ოფიცრებიც უნდა მოზიდული გყვანდეთო, რომ იმ ოფიცრებმა უნდა დაუწყონ ლაპარაკი სალდათებსო რომ მოიზიდონო, სალდათი ადვილად მოიზიდება, და მოტყუვდებაო, შემდეგ პოლკებს რომ მოისყიდოთო, მასკვან თქვენ იქნებით იმათი ბრძანებელიო, და როგორც გინდათ ისე ნოიხმარებთო, და სადაც შემოსასვლელი ადგილები აქვთ, რუსეთიდან ჯარსაო, იქ დაყენებთო ამ მოსყიდულ ჯარსაო, და ველაროდეს ვერც შემოგივლენ რუსეთიდან ჯარებიო, ამისთვის რომ მაგარი ადგილები აქვს საქართველოს, ამაში ქართველებმაც ჯარები გაწყეთო, და მაშინ სულ აღარას დროს აღარ წეიდლება რუსების აქ შემოსვლაო,—კიდევ ესო რომ დიდრონს კაცებს შორის ხმა დაჰყარეთ რომ მითომც იმათ რუსეთში გადაარეკას უპირებენო, და ამას რომ გაიგონებენ, მაშინვე თითონ ისანი შეუდგებიან, და ბუნტს მოახდენენო, რომელიც ხმაც დავეარეთ რომ ვითომც დიდრონის კაცების გადასახლებას აპირებდნენ რუსეთში, მე და ამ პაუშენკოს დიახ ხშირად გვილაპარაკებია ერთათ,—ნაგრამ ეს კი არ მახსოვს რომ ვითარ გავიციან ამ ჩვენ განზრახვასა ზედა, რომელიც თავად ელიზბარ ერისთავი მე გავაციან, პაუშენკოს და იმასთანაც ბევრჯელ ულაპარაკებია,—სხვანი კიდევ იცნობდნენ პაუშენკოს ამ ჩვენს განზრახვასა ზედა, ჩემი ძმა ვახტანგ თავადი გიორგი დავითის ძე ერისთავი, ივანე მიხვილის ძე ერისთავი, და მგონია კარნეტი გიორგი ერისთავიც იცნობდა, ამ ჩვენს აზრსა ზედა, შემდეგ მოსვლისა მის გიორგისა.

მესამე კოლეჯისკი სოვეტნიკის ანდრეი აიკოვლიჩის მელნიკოვისა, არა ვიცირა თვინიერ ამის მეტი, რომ მთავრობისა დიდი მომდურავი იყო, და უკნაყოფილო, და ესეც ბევრჯელ გამოგონია მელნიკოვისაგან რომ, ეს ჯავილეიცკი ასე აწუხებს ხალხსაო რომ ბუნტს მოახდენს, თუ არ გამოსცვალესო, — მეოთხე, პრაპორშიკ

მამაცოვთან მე ამ ჩვენს განზრახვასა ზედა არა მილაპარაკნია რა, მაგრამ ვიცოდი რომ რუსეთში ბატონიშვილს დიმიტრისაგან ჰქონდა ჩაგონებული, ამისთვის რომ ელიზბარ ერისთავისაგან გამიგონია, და აქ ელიზბარ ერისთავსაც მგონია რომ ხშირად ჰქონიყოს ლაპარაკი, ამ მამაცოვთან. მესუთე 1831-სა წელსა აღარ მახსოვს ზაფხული იყო თუ გაზაფხული, ერთს დღეს შუადღისას ადრე შევხვდი, მღვდელს ეგნატი იოსელიანოვს, პოლიციის მეიდანზე, და ლაპარაკი დაუწყე, და ლაპარაკსა შორის უთხარ მამაო ეგნატი მეთქი, ახლა მე ვაპირებ რომ ყიზილბაშში წავიდე მეთქი,—მითხრა რათაო,—ამისათვისა მეთქი, რომ ჯარები უნდა მოვიყვანო და აქედამ რუსები უნდა გავიყვანო ნეთქი,—მითხრა ეგ როგორ შეიძლებაო, — აღარ გახსოვს ჰაზადა აბაზ მირზას სამოცი ათასი კაცი ჰყვანდა გაწყობილიო,—და კნიაზ ვარშავსკი, ღრაფ ერევანსკი პასკევიჩმა სამი ათასი კაცით დაპარცხაო, ეგ რა საფიქრებელი არის რაც შენ ფიქრობო, მასკვან გაიციან, და მითხრა შენ უთუოდ მეხუმრებდიო, და მე ამის პასუხსა ზედა აღარა უთხარა, და მცარეს ხანს უკან გავეყარე.—ამ დროებში კიდევ არ ვიცი სადღაც შემხვდა და კიდევ ლაპარაკსა შორის, უთხარ მამაო ეგნატი მეთქი არ შეიძლება რომ. საქართველო განთავისუფლდეს რუსებიდგან მეთქი,—მასკვან მითხრა ეგ არასდროს საფიქრებელი არ არისო, და თუნდა მაგალითად ისიც ვთქვათ, რომ საქართველო თავისუფალი არისო,—ხედამ აღექანდროვო ივრგელიე რამთენი რიგი ხალსი ასხედსო,—მეორეს დღეს სულ ერთიანად აგვიკლებენ, და წაგვახდენენო, ღმერთმა ნურა ქართველს კაცს ნუ აფიქრებინოსო, შეჰდეგ ამისა მე აღარ მახსოვს რომ ნე იმ ეგნატი ღვდელთან შერთობა რამ მქონიყოს. და ან ლაპარაკი. მეექვსე—ჩვენ საზოგადოს, სტაკის სოვეტნიკს ჩილაევზე ფიქრი გვექონდა ესრეთ რომ ეითომც, იმას აზრი ექნებოდა ჩვენის საგნისა, ამისთვის რომ, რადგანაც ჰკვიანი და გონიერი კაცი არის უთუოდ, ეს აზრი ამასაც უნდა ჰქონდესო, არაჰე მარტო ჩილაევზე,—ვინც საქართველოში ჰკვიანი კაცი გვეგულეობდნენ, ყველაზე იქვი გვექონდა რომ იმათაც ფიქრი ექნებათო. და მეშვიდე თავადი გიორგი დავითის ძე ერასთოვი, ოდესცა კახეთიდგან ჩამოვიდა, და ერთს დღეს სასამართლოდგან მოვიდოდი, ჩემს სახლში, ამ დროს მელნიკოვის სახლის თანჯარა ღია იყო, და იმ ღია თანჯრიდგან ელიზბარ ერისთავმა დამინახა აქ ამოდი საქმე მაქვსო, ოდესცა ავედი, იქ იყო თვით ელიზბარ, დიმიტრი და გიორგი დავითის ძე ერისთავნი. დაეხელე სტოლზე რაღაც რვეული იღო ქალაღისა,—ოდესცა დამინახეს

მითხრეს აქ მოდი რა წაგიკითხოთო, მივედი, და მითხრეს სამი თითი მალლა აიღეო. და იმ სამთაც მალლა აიღეს, და მეც ამაღე-ბინეს და ის რვეული, არ ეიცი ვინ წაიკითხა ელიზბარმა თუ გო-რგიმ ფიცისა და სიყვარულისა ზედა—იყო დაწერილი, რომელიც კომისიასა შინა ნდებარეობს. — მასკევან მე უთხარ ვისი დაწერილი არის მეთქი,—მასკევან გიორგი ერისთოვმა მითხრა ესე კიკნაძე ბერის დაწერილი არისო, ეხლა რომ კახეთს ვიყავ იმან მამცაო. მას-კევან მე უთხარ, ეგ ძალიან მალლა არის დაწერილი მეთქი, და მა-იტანეთ შინ წავილო, იქ გულდაპყრობით წაგიკითხამ სწორედ გა-ვიგონო მეთქი.—გამოვართვი ერთი ღამე მე მქონდა მეორეს დღეს არ ვიცი ჩემა აშხანაგთაგანმა ვინ გამამართვა, და წაილო, შემდეგ აღარ მინახავს ის აკტი, და ან ვის დაუფიციანია იმაზე ისიც არ ვიცი, და არც მახსოვს.

პოლპორუიკი თავადი ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

24-ს თებერვალს 1833-სა წელსა.

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (IX, 1658).

1831 წელს ჩემი ძმა ალექსანდრე და ელიზბარ ერისთოვი ამბობდნენ, რომ პაუშენკომ იცის ჩვენი შეთქმულებაო, მე ვიცი. რომ მათ ორჯერ ელაპარაკეს ჩემი თანადასწრებით ამ საგანზე, როგორც მე მახსოვს პაუშენკო ურჩევდა მიემხროთ გენერალი ჭავჭავაძე და სხვა უფროსი თავადები.

მე გავიგონე პორუჩ. ნათალოვისაგან ეს სიტყვები: წარუ-გიდგენიათ რა გავიგე მე ერთმა მოხელემ მითხრა, ვითომც წავი-ლეისკო აქ შეთქმულებას აწყობდეს მთავრობის წინააღმდეგ და თითქოს უკვე მოუხერხებია 30 მოხელის მიმხრობა.

როდესაც მე ეცხოვრობდი ჩემ ძმა ალექსანდრესა და თ. აფ-ხაზოვთან ერთად,¹⁾ გავიგონე მათი შემდეგი საუბარი: მე ვთქვი კომისიასი -- უთხრა თ. აფხაზოვმა ჩემ ძმა ალექსანდრეს, რომ ნათალოვმა იცოდა თქვენი შეთქმულება. ვინ გითხრა შენ—ჰკითხ-ხა ჩემმა ძმამ,—რომ მან იცოდა ჩვენი შეთქმულება. შენ მითხარ მეო,—უპასუხა აფხაზოვმა. როდის გითხარ მე შენ ეს. ჰკითხა ჩემმა ძმამა. როგორ. შენ არ გითქვამს, რომ ნათალოვმა იცოდა ჩვენი შეთქმულება. მიუგო აფხაზოვმა. — არა მე არ მითქვამს, უპასუხა ჩემმა ძმამ. ამ საუბრის შემდეგ აფხაზოვი ოთახიდან გავიდა. მე ვკითხე ჩემ ძმას. ნათალოვმა განა იცოდა შეთქმულება.—ღიახ, ძმაო — მიპასუხა ჩემმა ძმამ-მე უთხარი მას.

¹⁾ იგულისხმება საპყრობილე

ამის მეტი ნათალოვზე მე არაფერი ვიცი, და წინად არაფერი გამიგონია მასზე, იცოდა თუ არა მან ჩვენი შეთქმულება და არც ის გარემოება ვიცი, რომელსაც ჩემი ძმა მასზე აჩვენებს.

1831 წელს გიორგი დავითის ძე ერისთავმა გააცნო ჩემს ძმას იმერელი ლორთქიფანიძე, რომელსაც ჩემი ძმა ალექსანდრე, ელიზბარ ერისთავი და გიორგი დავითის ძე ერისთავი ელაპარაკნენ შეთქმულებაზე და რომელმაც აღუთქვა ხელი შეეწყო მათ განზრახულებისათვის იმერეთში. და მერე, რაც ის წავიდა, მის შესახებ არავითარი ცნობა არ მოსულა.

ერთ კვირა დღეს, დღით, 1832 წლის ოქტომბერში მოვიდა ჩვენსა თ. იასე ფალავანდოვი, ჩემი ძმა სახლში არ იყო და მას მხოლოდ მე დავხვდი. ჯერ სხვა რამეებზე ვილაპარაკეთ, შემდეგ მან მითხრა: ელიზბარი ამბობს, რომ მას შეუძლიან ელაპარაკოს მელნიკოვს და ჩვენსკენ გადმოიბიროსო.

1831 წელს გაზაფხულის პირზე პრაპ. შამაცოვთან იყვნენ სადილად: ელ. ერისთავი, გიორგი დავითის ძე ერისთავი, ჯორჯაძე, იოსებ შამაცოვი და მე. ჩვენ იქ დავლიეთ თავისუფლებისა და დემოკრატიული ბატონიშვილის სადღეგრძელოები და ვთქვეით სხვადასხვა, მთავრობის წეურაცხსაყოფელი, სიტყვები. როდესაც კი პრაპ. შამაცოვს ეუბნებოდნენ, რომ დროა რუსები საქართველოდან გაეჩეკოთო. ეს დიდი ხალისით აცხადებდა ამ საქმისთვის მზადყოფნას.

მე გავიგონე ჩემი ძმისაგან, რომ თ. ივანე ბარათოვმა იცის ჩვენი შეთქმულებაო. მღვდელ იოსელიანზე არაფერი არ ვიცი.

1832 წელს გაზაფხულის პირზე წავედი თ. ელ. ერისთავთან, სადაც დამხვდნენ თვითონ იგი, მისი ძმა დემოკრატი, გიორგი დავითის ძე ერისთავი. მაშინ გ. ერისთავმა ჯიბიდან ამოიღო აქტი, რომ იმაში სწერია რომ საპიროა ფიცი. მან ასწია მარჯვენა ხელი და დაიწყო აქტის კითხვა. ჩვენ ამაზე სიცილი აგვიტყდა. მანაც შეწყვიტა კითხვა და სიცილი დაიწყო.

დოდაევთან რომ ვიყავით ვახშამზე. გავიგონე ი. აფხაზოვისაგან ეს სიტყვები: კარგად მოიფიქრეთ, თუ თქვენ მართლა შეადგენთ შეთქმულებას მთავრობის წინააღმდეგ. მაშინ მე შემოძლიან მოვიმხრო იაგორ კილავეიო.

1833 წ. თებერვლის 28 თ. ვახტანგ ორბელიანოვი“.

დემოკრატი ერისთავის ჩვენება (IX, 1057).

„1832 წ., შტორნიანოვების პირველ რიცხვებში. მე და ჩემმა ძმამ ელიზბარმა გაუმელავენთ ჩვენი განზრახულება მანანა ორბე-

ლიანს, ეს მოხდა შენდევ ნაირად: ის, როგორც ახლო ნათესავი, ხშირად დაიარებოდა ჩემ დასთან, სადაც საერთოდ ვსაუბრობდით ხოლმე, ზოლოს, როგორც მე უკვე ზევით გამოვაცხადე, სოემბრის პირველ რიცხვებში მანანა ორბელიანი იყო ჩემ და მელანია მელნიკოვის ცოლთან, სადაც მე და ჩემმა ძმან დაუწყეთ სხვა და სხვა ამბების მოყოლა ისტორიიდან და პოლონეთის უკანასკნელი მოძრაობიდან, რომ დედაკაცები სასწაულებს ახდენენ, და რომ ესენი სულაც არა ჰქვანან იმ ქალებს;—წემდეგ შევეკითხეთ აქაც რომ რაზე მოხდეს თქვენ რას იზამთო“. მან გვიპასუხა: „როგორც სხვა ქალები მეც ისე მოვიქცევიო“. ამის შემდეგ გამოუცხადეთ მას ჩვენი განზრახულება. ის შეაკრთო ამ ჩვენმა წამოწყებას: „რას ამბობთ, კეუაზე შეიშალებთ, თუ დამცინით როგორც გაუნათლებელ ქალს; განა ეს საქნე მოსახერხებელიაო. თქვენვე ლაპარაკობთ პოლონელების აჯანყებაზე, მაგრამ რა გააკეთეს იმათაო და მითუმეტეს ჩვენ ხომ თითქმის არა რა ვართ რუსეთის ძლიერებასთანაო“. ჩვენ უპასუხეთ, რომ ისინი პოლონელები არიან და ჩვენ კი ჩვენა ვართო. თუმცა საწინააღმდეგოს ამბობდა, მაგრამ ისე იყო აღმოდებული ჩვენი სიტყვებით, რომ დაიჯერა თითქოს, ჩვენ მართლა რისამე გაკეთება შეგვძლებოდა; ამის შემდეგ ჩვენ ვთხოვეთ მას, შთაგონოს მაიორ ლუარსაბ ორბელიანოვს, რათა მან მიიღოს მხურვალე მონაწილეობა ამ საქმეში. ის დაგვეთანხმა. ამ საუბარს დაესწრო აგრეთვე მელანია მელნიკოვის ცოლი, რომელმაც ელიზბარს უთხრა: „აი თურნე რისთვის იკრიბებოდით ხოლმე 1831 წ. ალექსანდრე ორბელიანოვის ბალშიო“. მანანამ გეთხოვა შეგვეწყვიტა ამაზე ლაპარაკი, რადგან შეიძლება ვინმე ყურს გვიგდებსო და ჩვენც საერთო საუბარზე გადავედით.—რამოდენიმე დღის შემდეგ ლუარსაბ ორბელიანოვთან ვიყავ, სადაც მანანა ორბელიანოვმა მითხრა: „ღეთის გულისათვის განაგდე შენი თავიდან ეს სისულელე, ნომ ხედავ მაიორი თ. ლ. ორბელიანოვი როგორ უგულოდ ამბობს: პო, კარგი.—თვითონ დაფიქრდით, განა ამ გაუგებარი საქმის გაკეთება შეიძლება, ყოველ შემთხვევაში ეს ჩემთვის გაუგებარაა და რად გინდათ თქვენი მოუფიქრებლობით თქვენი თავიც დაჰკლუპოთ და ჩვენც; ლმერაზმანი ვინც ჩვენ სახლს არაკეთილ მოსურნე ჰყავს პირველნი გაგვეცემენ და მაშინ?“ როგორც პირველ კითხვებზე პასუხის დროს მქონდა პატივი გამომეცხადებინა, რომ ნოენბრის პირველ რიცხვებში მე და ჩემმა ძმამ ხელი ავიღეთ ამ საქმეზე, ამას ადასტურებს თ. ბიძინა ერისთავის სიტყვები, რომელმაც მიუთითა ჩემზე ალექს. ორბელიანოვთან რომ ვიყავით,

სადაც კორნეტი გიორგი ერისთავი დაესწრო და თქვა: „აი ესა და მისი ძმა არიან მიზეზი, რომ ეს საქმე იშლება“-ო. მე მანანა ორბელიანის სიტყვებით უპასუხე: „მოიღე მოწყალება, ნულარ გა- მახსენებ ამ საქმეს“ მეთქი და გავედი მეორე ოთახში, სადაც სტუ- მრები ისხდნენ. ჩემი და მელანია მელნიკოვის ცოლიც არა ერთ- ხელ გვიმეორებდა, რომ ხელი აგველო ამ უგუნურ საქმეზე. აი ყვე- ლაფერი, რაც ვიცი მანანა ორბელიანზე და მელანია მელნიკოვის ცოლზე.

მე ბატონ მელნიკოვთან არა მქონდა საუბარი ამ საგანზე, მაგ- რამ ერთხელ ჩემმა ძმამ, როგორც მახსოვს ოქტომბრის ბოლო რიცხვებში, მიიხრა: „განიგონე ძმაო, მე მინდა ჩვენს სიძეს რჩევა ვთხოვო, შენ რას იტყვიო. შენი ნება არის მეთქი“. უპასუხე მე.

მე არ ვიცი რა სიტყვებით ელაპარაკა ჩემი ძმა ელიზბარი მას, მე კი უბრალოდ მითხრა, რომ ის ელაპარაკა ბ. მელნიკოვს, რომელიც არ გვიჩვენებდა ამ საქმეზე ფიქრს და მთხოვო, რომ მას ამაზე აღარ ეელაპარაკოთ. ამის მეტი არაფერი ვიცი ბატ. მელნი- კოვზე.

თ. მამუკა ორბელიანოვთან ამ საქმეზე არაერთი ლაპარაკი არა მქონია. მაგრამ გამიგონია ჩემი ძმისაგან და თ. აღ. ორბელიანო- ვისაგან, რომ მან 1831 წ. გაიგო ჩემი განზრახულება, ხოლო 1832 წელს იცოდა თუ არა, მე არ ვიცი.

იმერეთის შესახებ არაფერი არ ვიცი და არც ათა გამიგონია რა იმის მეტი, რომ თ. აღ. ორბელიანოვი, სიცილით ამბობდა, რომ მათ 1831 წ. გაგზავნეს ვილაც იმერელი, რომ მოელაპარაკა იქა- ურ თავადებთან და შეედგინა იქაც ბოროტგანზრახველთა ჯგუ- ფი; მაგრამ მან საჩუქრები განოგვტყუა და დაიკარგაო.

ბატ. პაუშენკოს მე არ ვიცნობდი; მხოლოდ გამიგონია თ. აღ. ორბელიანოვისა და ჩემი ძმა ელიზბარისაგან, რომ 1831 წელს მან იცოდა ჩემი განზრახულება, 1832 წელს კი არ ვიცი მან იცოდა თუ არა იგი; ამის მეტი იმაზე არა გამიგონია რა.

პრავ. მამაცოვი არ მახსოვს და არც არა გამიგონიარა იმაზე. არტილერიის პრაპორჩ. თ. დიმიტრი ერისთავი“.

1833 წლის 28 თებერვალი.

ზაალ ავთანდილაშვილის ჩვენება (IX, 1650).

„1833 წ. თებერვლის 28 რიცხესა, მაქვს პატივი გამოვაც- ხადო საგამომძიებლო კონისიის წინაშე ის, რაც ეხლო გამახსენდა: გასული 1832 წლის დეკემბრის პირველ რიცხვებში თ. ელ. ერისთავმა მითხრა: „გენ. მაიორ თ. აღ. ჭავჭავაძეს ჩემი

განზრახვა განუხორციელებლად მიაჩნია, არ გვეთანხმება და გვა-
 რწმუნებს, რომ ქართველებს არა აქვთ რუსეთის მთავრობაზე სა-
 ჩივრის მიზნებით და თვით თ. აფხაზოვი, რომელიც წინად ჩვენი
 თანახმა იყო, ესლა თითქმის იმავე აზრისაა, როგორც თ. ჭავჭავაძე
 და ამბობს, რომ ამჟამად ხალხი ჯერ კიდევ ახალგაზრდა და
 ნაკლებ განათლებულნი არიან, ამიტომ ამ საქმეზე ფიქრი ჯერ
 ნადარევია“—ო. ელიზბარ ერისთოვმა თქვა აგრეთვე, რომ რადგან
 თ. აფხაზოვისა და თ. ჭავჭავაძის აზრები ერთნაირია, ჭავჭავაძე
 დიდხანს არაფერს ამბობდა გადაწყვეტით, როცა ამ განზრახულე-
 ბის გამო მას რჩევა ეთხოვეთო, და თვით გვარდიის კაპიტან ზაქა-
 რია ჩოლაყაევთან შეხვედრა, რომელთანაც ჭავჭავაძეს ამ საქმეზე
 უნდა ესაუბრნა, რამოდენიმეჯერ გადადევ.—მე შგონიაო, რომ
 მათ ამის შესახებ ვილაცას ჰკითხეს, ხოლო რადგანაც თ. ჭავჭავაძე
 და აფხაზოვი დიდი მეგობრები არიან „სტატსკი სოვეტნიკ“ ჭილა-
 ვვისა, ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ იმან დაუშალა მათ ეს სა-
 ქმეო.

პრაპ. გიორგი ერისთოვი, ლაშქრობიდან რომ დაბრუნდა
 იმავე დეკემბერში, მოვიდა ჩემთან და მასწ. ყიფიანოვთან გიმნა-
 ზიაში, სადაც ლაპარაკში შიგა და შიგ გვეკითხებოდა, თუ რაზედ
 შეჩერდა ჩვენი განზრახვა და რა ხდებოდა მის აქ არ ყოფნის
 დროს; რამდენადაც, დრომ ნება მოგვცა, ჩვენ მოკლეთ უამბევი
 მას ის, რაც მის იქ არ ყოფნის დროს ხდებოდა და გადაეცით
 აგრეთვე გენ. მაიორ თ. ჭავჭავაძის და თ. აფხაზოვის აზრი, შემდეგ
 მან ერისთოვმა გვითხრა, რომ ლაშქრობაში ახლოს გაიცნო დავით
 დადიანი, და რომ მან მასში შენიშნა პატრიოტობა. გარდა ამისა
 მაქვს პატივი დავსძინო აგრეთვე, რომ ალ. ორბელიანოვი მსჯელო-
 ბდა თავის განზრახვებზე და ამბობდა, რომ ორბელიანოვთა საგვა-
 რეულოდან, თუ საპირო იქნება, მას შეუძლიან გამოიყენონ კარგი
 ბიჭები, აი მაგალ., მას იმედი აქვს მამუკა და ალექსანდრე ორბე-
 ლიანოვებისა, მაგრამ მამუკას ძმა დიმიტრიზე ექცობს: არაო, უპა-
 სუხა თ. ზაქარია ჩოლაყაევმა, თ. დიმიტრი ორბელიანოვი არც თუ
 ისე ერთგულია რუსეთის მთავრობისა, რამდენადაცა მე მასთან
 საუბრის დროს შევნიშნეო, მე და სოლომონ ივანეს ძე¹⁾ ამის წინად
 მასთან ვიყავით სადილად და უნდა გაგეგონათ რა ილაპარაკაო,
 მან პირველმა დაიწყო რუსი მთავრობის გინება და შერე დოღაევმა
 თქვა, დიახ, დიმიტრი ესლა ცოტა გამოცვლილიაო; ის თხოულობდა

¹⁾ ს. ა. დიდაშვილი

ახლგაზრდებმა მის სახლში რომელიმე ქართული კომედია ითამაშონ და განზრახვა აქვს იმ დღით გამართოს საღამო (სად), რათა დაამტკიცოს, რომ ქართველებიც რალაცას წარმოადგენენ; დოდავი შემდეგშიც გვეუბნებოდა მე და ყოფიანოვს, რომ, თუ ჩვენ თანახმა ვიქნებით კომედია წარმოვადგინოთ, დიმიტრი ორბელიანი თავის დარბაზს გეთავაზობსო.

მასწ. ავთანდილოვი“.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (IX, 1887).

„კომისიას:

როდესაც გამოუცხადეთ ჩვენი შეთქმულება იმერელ ლორთქიფანიძეს და ვაგისტუმრეთ იგი იმერეთში, მაშინ მან მე მთხოვა ერთი ნაბადი, მაგრამ მე ნაბდის მაგიერ ერთი ფარაჯა ვაჩუქე. ალ. ორბელიანოვმა კი ხუთი მანეთი, თუ არ მახსოვს მეტი, აჩუქა. მან აღგვითქვა, რომ რამოდენიმე დღის შემდეგ წარმატებით დაბრუნდებოდა, ის ძალიან გვაიმედებდა ჩვენ. მაგრამ გაეიდა რაჟოდენიმე თვე და ჩვენ მისგან არა მიგვიღია რა, არც თვითონ ჩამოვიღა; მე და ალექსანდრე ვიცინოდით და ვამბობდით იმ ცბიერებაზე რეალურად მოგვატყუილაო; ალ. ორბელიანოვს არ შეუღია არაერთარი ცნობა თორემ ის ძე ნეტყოდა.

თ. ნიკო და გიორგი ჩიჯავაძეს

ბესო ლორთქიფანიძეს,

ზურაბ წერეთელს

ზურაბ ერისთავს

ჯალიკო ჩახუნაშვილს

ამ შემოსხენებულ პირთ სრულებით არ ვიცნობ და მათზე არაფერი გამიგონია.

26 თებერვალი“)

პრაპ. თ. გიორგი ერისთავი“.

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (IX, 1889).

„სამოსწავლო“ ბათალიონი“ „ს ოფიცრებ ნათალოვისა და გორჯაძის შესახებ მე უკვე მოვახსენე კომისიას.

სასწავლო „ბათალიონისავე“ ოფიცერ შამაცოვის, ახვერდოვის, ზერხეულიძესა და თ. ივანე ბარათოვზე სრულებით არაფერი გამიგონია, აგრეთვე არც „კოლეესკი სოვეტნიკ“ მელნიკოვზე გამიგონია რამე.

1) 1833 წელია

იმერეთის შესახებ კი ალ. ორბელიანოვისაგან ვიცოდით, როგორც ეს ჩემს ჩვენებაში მოგახსენეთ, რომ მან იმერელ აზნაურს თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს აჩუქა, არ მახსოვს სწორედ რამდენი ჩერკონეცი, რათა მას გაეერთელებინა იმერეთში, ხმა რომ რუსები საქართველოში ჯარის კაცებს აგროვებენ და ამის გამო იქ ჯან-ყიაო, რაც მან აღუთქვა, რომ შეასრულებდა.

პაუშენკოს შესახებაც ხომ უკვე მოგახსენე კომისიას.
1833 წ. თებერვალი.¹⁾

„თ. იასე ფალავანდოვი“

გიორგი რევაზის ძე ერისთავის ჩვენება (X, 1675).

„მართალია მე დავიარებოდი მელნიკოვთან, მაგრამ არას დროს არ გამიბედნია მასთან ამ საგანზე ლაპარაკი. ვიცი მხოლოდ, რომ საუბრის დროს მას თავი მალოროსიელად მოჰქონდა, აგინებდა, უნიზნოდ რუსეთის მთავრობასა და რუსებს. ამიტომ მე ექვი მაქვს ხომ არ იღებდა ის ამ საქმეში მონაწილეობას. ამის მეტს იმაზე ვერაფერს ვიტყვი და არც არა ვიცი რა, იყო თუ არა მართლა ის ამ საქმის მონაწილე. მის ცოლს შელანიასთან კი მილაპარაკნია ამ განზრახულებაზე და მან ეს აღრეგეც იცოდა“.

პორუჩიკი თ. ერისთავი“.

i მარტი, 1833 წ.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (X, 1681).

„დავით დადიანზე რომ უჩვენებიათ ავთანდილოვსა და ყიფიანოვს, ვითომც მე მათთვის მეთქვას, რომ ნე ლაპარაკი მქონდა ჩვენს შეთქმულებაზე დავით დადიანთან და მან მოიწონა იგი, თანახმა იყო მონაწილეობა მიეღო მეთქი,—სიმაართლეს არ შეეფერება, მე მათ უთხარი მხოლოდ, რომ დ. დადიანი ახლოს გავიცანი და ვპოვე მასში დიდი პატრიოტი, იგი ჭკვიანი ახალგაზრდაა და შეიძლება ჩვენი გაცხადოთ მეთქი.“

პოლონელებზე რომ უჩვენებია ავთანდილოვს, ვითომც მე მეთქვას მისთვის, რომ მე ლაშქრობის დროს გრავალ პოლონელ ოფიცერს გამოუცხადე ჩემი შეთქმულება მეთქი-მართალი არ არის, მე მისთვის ეს სრულიადაც არ მითქვამს არასოდეს. მე ლაშქრობის დროს ვიცნობდი პოლონელ ოფიცერთაგან: პოტოცკის,

¹⁾ რიცხვი არ დაუწერია

პონინსკებს ორივე ძმებს, პრიჩესლავსკისა და დოლგერტს. მოხსენებულ პირთაგან არაეისთვის არა მიტქემს რა, ხოლო გადმოსახლებულ პოლონელ ჯარისკაცთაგან არაეის არც კი ვიცნობდი.

აკტი პირველად წაუკითხე ყოფიანოვსა და ავთანდილოვს, ყოფიანოვის სახლში, მათ გაიმეორეს ფიცი. ამის შემდეგ წაუკითხე იგი ალექსანდრე ორბელიანის სახლში, მას, ვახტანგსა და ელ. ერისთავს; ამათაც გაიმეორეს ფიცი, ბალში წაუკითხე ჯერ მე რაჭმაძეს და მერე იმან მე წამიკითხა, მაგრამ არ მახსოვს გაიმეორა თუ არა იმან ფიცი; ჩემს ბინაზე წაუკითხე იგი თარჯიშან მამაცოვს და მგონია იმანაც გაიმეორა ფიცი, ჯორჯაძეს არ მახსოვს სად წაუკითხე და ვინ წაუკითხა. ამის შემდეგ მე იგი დოდაევმა გაპო-მართვა.

მწინა ორბელიანისა არ ვიცი 1831 წ. იცოდა თუ არა ჩენი შეთქმულება; მე მასთან არ მილაპარაკებია და არც არაეის უთქვამს მან იცისო.

როდესაც გავგზაუნეთ ლორთქიფანიძე¹⁾ ჩენ მას მივეცი თ წერილობითი დარიგება, რომელიც არ შემოდლიან მთლიანად გაეიხსენო, რადგან ის მე კი არ დამიწერია, აღ. ორბელიანოვმა დაწერა. ის შეიცავდა პირველ ყოვლისა, რომ უტბად არაეისთვის უნდა გამოეცხადებინა, მეორე, უნდა გვეჯერ როგორი ხასიათისა იყო აღნაინი და წეიდლებოდა თუ არა მისი ნდობა და მერე თანდათანობით გამოეცხადებინა; მესამე—ვისაც გამოუცხადებდა, მისთვის უნდა მიეცა დარიგება, რომ იმასაც სხვებისთვის ამ ნაი-რადვე გამოეცხადებინა; ამის მეტი არა ნახსოვს რა იყო ლა რაშე თუ არა; ლორთქიფანიძეს ჩენთვის არ უთქვამს, რომ მან წერა-კითხვა არ იცის და ამიტომ მივეცი თ იგი. კოჭლ კაცს რომ იხსენი-ებს ალექსანდრე, რომ ლორთქიფანიძეს გაუცნობებია მისთვის, მე ვერც ვიცნობ და არც მინახავს, არც ალექსანდრეს უთქვამს ჩემ-თვის იმაზე არაფერი.

პრაპორში. თ. გიორგი ერისთავი“.

I მარტო²⁾

ელიზბარ ერისთავის ჩვენება (X, 1887).

„მე მითხრა ვახტანგ ორბელიანოვმა 1832 წ. ნოემბერში, თამარ ბატონიშვილმა თქვაო, რომ თ. თ. თარხანოვებიც მთავრო-

1) შეთქმულების გასაჯაროებლად მისი გაგზავნა იმერეთში იგულისხმე-ბა.

2) 1833 წ. უნდა იყოს.

ბის წინააღმდეგ შეთქმულებას აწყობენო. მე და ვახტანგი წავედით ბატონიშვილთან და ვკითხეთ ვისგან გაიგო თარხანოვების ამბავი. მან გვიპასუხა, რომ, მართა მესხივეშა უთხრა მას იგი, მაგრამ ვერ გაბედა დაწერილებით გამოეკითხა მისთვის. მე თვითონ ვკითხე მართა, მაგრამ სრულებით არაფერილა მითხრა. ნოემბერში ჩემთან იყო დავით თარხანოვი და ელაპარაკობდით ჩვენს მამულზე, მე უთხარი ისე ვართ ერთი მეორეს დაშორებული, რომ ერთმანეთს არაფერს ვენდობით მეთქი. ალაყაფის კარებში რომ გადიოდა ნიობრა: „დღეის შემდეგ მე შენ გამოგცილიო“. შე უპასუხე ძალიან კარგი მეთქი. ეს საუბარი უამბე ყველას და იასე ფალავანდოვსაც, მან აღმითქვა, რომ შეიტყობდა დიმიტრი თარხანოვის აზრებს, მაგრამ მას არაფერი უთქვამს და არც არაფერი გაუგია. ამის შემდეგ მე მივედი დავით თარხანოვთან მოსალაპარაკებლად, მაგრამ მისეღისთანავე შემომყვენენ მისი კაცები, რომლებიც მის შვილთან ერთად ლაჩრობაში იყვნენ; შემოვიდა აგრეთვე მისი შვილი ალექსანდრე და ანტომ ველარაფრის თქმა ველარ შოვახერხი, ცოტა ხნის შემდეგ წავედი. ამის მერე აღარ მინახავს იგი, მას თან აღარ ვყოფილვარ და არცარა ვიცირა მის შესახებ.

ივანე ჯაალის ძე ბარათოვზე ჯერ ისევე 1831 წ. სოვეტნ. აღ. ორბელიანოვმა მითხრა, რომ ბარათოვს ველაპარაკე და აღმითქვა, რომ მიიღებს მონაწილეობას ჩვენს განზრახულებაშიო, მე კი პირადად არ ვიცნობ ბარათოვს და არც მილაპარაკნია მასთან. აღ. ორბელიანოვმა სხვების თან დასწრებით ილაპარაკა ბარათოვის მონაწილეობაზე.

დიმიტრი პაუშენკოვი¹⁾ 1831 წ. სოვეტნ. აღ. ორბელიანოვმა გამაცნო და შეთქმულებაჲ მანვე გამოუცხადა იმას პირველად. პაუშენკოვი ხშირად დაიარებოდა ალექსანდრესთან და ჩვენ ესაუბრობდით ხოლმე პოლონელების მოქმედებაზე და ის გვიამბობდა ფრანგულ გაზეთებში წაკითხულ ამბებს. ჩვენთან იყო ხოლმე ალექსანდრე ორბელიანოვის ბაღში და გვეუბნებოდა, რომ საკმარისია მხოლოდ აჯანყება დაიწყოს და რაც კი აქ პოლონელები. არიან, ყველანი მონაწილეობას მიიღებენო. ის ერთხელ გვისაყვედურებდა, რომ კარგად ვერ ვირჯებით, საჭიროა მეტი მეცადინეობაო. ალექსანდრემ უთხრა მას, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილს წერილი მიეწერეთო. 1832 წ. არაფერი ვიცი, იცოდა თუ არა მან ჩვენი განზრახულება.

¹⁾ პაუშენკოვა ლაპარაკი.

მელნიკოვმა იცოდა 1831 წ. რომ ჩვენ მთავრობის წინააღმდეგ შეთქმულებას ვაწყობდით, მაგრამ ის თვითონ არავითარ მონაწილეობას არ იღებდა, მან მხოლოდ იცოდა, რომ მე ვიღებდი მონაწილეობას და უთხარი აგრეთვე სოვეტენ. აღ. ორბელიანოვზე. სხვები კი არ მითქვამს და არც თვითონ უკითხავს. 1832 წელს ნოემბერში მე უთხარი მელნიკოვს, რომ შევადგინეთ შეთქმულება და უნდათ აჯანყება მოახდინონ მეთქი, მე მას დაუსახელე რამოდენიმე პირი და უთხარი, რომ მთელი თავდასწანაურობა თანაპმა იქნება მეთქი. მან მიპასუხა: „თქვენ, ძმაო, ვხედავ, საქართველოს დალუპვა გინდათ-ო. მე თქვენ არ გირჩევთ და შენ ხელი აიღე მაგანზე“-ო. მე უთხარი, თუმცა მეც მონაწილე ვარ, მაგრამ დაგიჯერებ და თავს დაენებებ მეთქი. რამოდენიმე დღის შემდეგ მკითხა, რა პქენით, გადაიფიქრე თუ არაო. უთხარი გადავიფიქრე, მაგრამ მაინც ნურავის ეტყვი მეთქი. მან მიპასუხა: „მე არავის ეტყვი, რაც გინდოდეთ. ის გააკეთეთ, ეგ ჩემი საქმე არ არისო, მაგრამ თუ ხელი არ აგრილიათ, ძალიან ცუდიაო“. ამ საუბრის შემდეგ მე მისთვის აღარა მითქვამს რა და აღარც იმას უკითხავა. დეკემბრის 11-ს ერთად ვიყავით ავლაბარში, მან თავის ბავშვებისთვის საწოლები შეუკვთა. ქალაქში რომ ვბრუნდებოდით ავლაბრის „ტრაქტორის“ გვერდით განოვიარეთ და მე უთხარი: „აი რაძღუნად ქვეო გქონდა დაკარგული, ამ „ტრაქტორ“-ში ვიყავით და ჩვენს საქმეზე ვმსჯელობდით მეთქი“ მან მიპასუხა, კარგია ბოლოს მაინც მოხვედით ქვეაზეო. ამის შემდეგ დეკემბრის 11-ს დამაპატიმრეს. ყოფ. პოდპორუჩ. თ. ელიზბარ ერისთავი“.

1 მარტი 1833 წ.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (X, 1891).

„მე მგონია, რომ მელნიკოვმა იცოდა ჩვენი განზრახვა, რადგან პასკევიჩი რომ პოლონეთში წავიდა, მაშინ მან თქვა. აი ზედნიერი აღამიანი, როცა თითქმის მთელი ხალხი აიხმებოდა, მოაწრო და ხელიდან გასხლტაო. მე მასთან არ მილაპარაკებია. ჩვენს განზრახვაზე, მას ჩემთვის არ უთქვამს, რომ მან ეს იცის. მახსოვს აგრეთვე მისმა ცოლმა შელანია მითხრა, პასკევიჩი როცა წავიდა, რომ ჩვენ მხოლოდ მაშინ გვინდოდა აჯანყება მომხდარიყო, როცა ის აქ იყო, თორემ ეხლა ჩვენთვის სულ ერთი არისო.“

ერთხელ მე და ელიზბარი ვმსჯელობდით ჩვენს განზრახვაზე და მან თქვა, რომ მაშინ მელნიკოვს პოლიცემისტურად დავაყენებთო. მის სახლში დაიარებოდნენ ლუარსაბ ორბელიანოვი, ალექსანდრე

პირველი და აღექსანდრე მეორე ორბელიანოვებზე, ვახტანგი, ყველა ეს პირნი დაიარებოდნენ ელიზბართან, გარდა ლუარსაბ ორბელიანოვისა, რომელიც დაიარებოდა თავის დისწულ მელნიკოვის ცოლ მელანიასთან ძალიან ხშირად.

პრაპორ. თ. გიორგი ერისთავი“.

1 მარტი, 1832 წ.

•ლექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (X 1701-1702)

„კომისიასა შინა

1) ბევრჯელ მახსოვს რომ, ელიზბართან ვყოფილვართ, მე, თვით ელიზბარ, ამის ძნა დიმიტრი, და გიორგი დავითის ძე ერისთავი,—ზალაში ემსხდარვართ, და ჩვენს განძრახვისაზედა გვილაპარაკნია,—ამ დროს, მელნიკოვი შემოსულა ჩვენთან, და იმის შემოსვლაზე, ჩვენ გავჩუმებულვართ, და მოერიდებდითვართ ლაპარაკს.—
2) მინამ ყარაბაღს წავიდოდა ანტონ აფხაზოვი იმ დროებში. გვითხრა, ანტონ აფხაზოვმა როგორც მახსოვს, ელიზბარს, კარნეტს გიორგი, დიმიტრი ერისთავს, სოლომონ დოდაევს მე, და ჩემ ძმას ვახტანგს, რომ ვითომც მას აფხაზოვს, რჩევა ეთხოვოს, სტაკუბ სოფტინიკის ჩილავევისათვის, ამ ჩვენ საზოგადოს განძრახვისა ზედა მაშინ ჩილევს პასუხ ეგოს რომ, და გასჯავრებიყოს, ღიახ ძნელი რამ საქმე მკითხე, და მითხარიო და ეს გარემოება არ ვიცი სად იყო და ან ეს ლაპარაკი აფხაზოვისაგან მ) როდისაც თ. ისე ფაღანდოვმა ის თავის დაწერილი რასპარაჟენია, გვაჩვენა და წაგვიკითხა, ამასთან ესეცა თქო, რომ, იმ დამეს, ციხეში, ახვერდოვს დავაყენებ ყარაულათო, და მას დამესეე დეჟურნად. ქალაქში, ანდრია ზერხეულიძესაო, და ჩვენ მაშინ ადვილად ავიღებთ ციხესა, და სხვა პოსტებსაო, ამისთვის რომ, ეს ორი აფიცრები ჩვენნი არიანო. ეს გარემოება, იციან თ. ლუარსაბ ორბელიანოვმა, ზაქარია ჩოლოყაევმა, კარნეტ გიორგი ერისთავმა, ელიზბარ, და ამისმა ძმამ დიმიტრი ერისთავთ, და ჩემა ძმამ ვახტანგმა. 4). თ. ელიზბარ, ერისთავმა მისცა, ჩილევის სტიხი გრაგოლ ორბელიანოვს სათარგმნელად ქართულად, ნეგავარი ატეც სვიატოისა რომელიც თარგმნა ქართულად სტიხადეე, და ერთ დამეს გრიგოლთან ვიყავით, და გვითხრა, ის სტიხი ვთარგმნეო, რომელიც წაგვიკითხა, და წაკითხვის შემდეგ წამოხტა ელიზბარ, და აკოცა და კარგად გითარგმნიაო, შემდეგ ჩვენც ყველამ ვაკოცეთ. გიორგი დავითისძე ერისთავმა, მე, და მგონია ჩემი ძმა ვახტანგიც აქ იყო, და იმ დროს თ. ზურაბ ჭავჭავაძე იქ იყო და გვიყურებდა,—და ამაში გავი-

ყარნით, შემდეგ რაოდენსამე დღისა, მგონი გრიგოლს ორბელიანოვს გამოეცხადებინა ზურაბ ჭავჭავაძისათვის. ესე ჩვენი განძრახვა, რომელიც სიხარულით დამორჩილებიყო, — ესეი სწორეთ არ მახსომს გრიგოლს ეთქო, თუ აღექსანდრე გიორგის ძეს ორბელიანოვს, — ამასთან, მე ზურაბ ჭავჭავაძე ლუარსაბ ორბელიანოვის სახლში მგონია ელიზბარმა გამაცნო, ამ ჩვენს აზრსა ზედა, — და ზურაბ გვემდურებოდა, ჩვენს საზოგადოს, რომ რატომ აქამდისინ არ მითხარით მეც თქვენი ამხანაგი ვარ, და აღრევეც ვიქნებოდით, — შემდეგ ამისა, ერთს სალამო ეამზე, ელიზბარ, გიორგი დავითისძე ერისთავნი, მე, და ზურაბ ჭავჭავაძე, ესენი გავედით ჩვენს ბაღში, და იქაც ბევრი ვილაპარაკეთ, — და ზურაბ ჭავჭავაძემ ეს გვითხრა, ესლა კახეთს რომ წაველ, ვინც ჩენნი ნათესაენი და მეგობრები იქნებიანო, ყველას გამოეცხადებ, და ვეტყვიო, და როცა საკირო ვიყოო დამიბარეთ, ჩამოვალ უთუოთ, შემდეგ ამისა წავიდა კახეთს, და ველარა შეგვატყობინარა, და მე მგონია წიგნიც მიესწერე, ერთი შენი ამბავი რატო არ შეგვატყობინე რა მეთქი. — შემდეგ ამისა აღარა ვიცირა იმ ზურაბ ჭავჭავაძისა, და ვერცარა მეტი გამიგონია, ეს გარემოება, 1831 წელსა იყო, ზაფხულს, თუ არ ვიცი გაზაფხულზე. — 5) 1831-წელსა კიდევ ზაფხულს ერთს სალამო ეამზე, მე და ელიზბარ ერისთავი, გავედით, ლუარსაბ ორბელიანოვთან, და სოფლიდგან ჩამოსულიყო ლუარსაბ ორბელიანოვის დისწული თ. მიხაილ ჯავახოვი, და ელიზბარმა გაპაცნო ის მიხაილ, ის ჩვენი აზრის პატრონი არისო, რომელიც დაიწყო ლაპარაკი, მიხაილ ჯავახოვმა, მე თქვენი, ამხანაგი ვარო, და თქვენთან სისხლს დავდვრიო, რომელიც ჩემი ბიძა ქაიხოსრო ჯავახოვიც, მზად არისო, ამ საგანსა ზედა, და გვანდა რომ მიხაილს ჯავახოვს აღრევე სცოდნიყო, — და ეგონებ რომ ლუარსაბის ნათქვამი უნდა ყოფილიყო, და სწორედკი არ ვიცი, — 6) 1831-სა წელსა, გაზაფხულზე, თავადის ლუარსაბ ორბელიანოვისაგან გამიგონია, მე, და ელიზბარსაც, რომ მარშალ შალვას ერისთავს უთხარი, ისე ჩვენი აზრიო, რომელიც სიხარულით თანახმა შეიქნაო. და აღრეებში, შალვა აქ ქალაში იყო და თავად ლუარსაბ ორბელიანოვთან იდგა, მეგობრობის, და ახლო ნათესაობისა გამო, და ერთს სადილს უკან გავედით, მე, და ელიზბარ ლუარსაბთან და, მარშალი შალვა ერისთავიცა იქ იყო, — ზალაში იჯდა, ახალი გამოღვიძებული იყო შუადღის ძილიდგან, და ჩვენ რომ მივედით, ლუარსაბ ორბელიანოვი, გამოვიდა თავის სპალნიდგან, დავსხედით სხვა და სხვა ლაპარაკი დავიწყევით, — ამ ლაპარაკსა შორის, ელიზბარ ერისთავი წამოდგა, და

თქო, ეს ხომ ვიცი ყველას ერთი აზრი გვაქვსო, და რაღას უმაღლანთ ერთმანეთსაო,—მაშინ ყველამ დაეწყვიეთ ლაპარაკი, ამაში შალვაზე თქო რომ, ეხლა რომ ავალ ქართლშიო, ვინც მეგობრები და ახლო ნათესალები მყვანან, ყველას გამოუცხადებო და ვეტყვიო, მეც დიახ თქვენი ამხანაგი ვარო,—შემდეგ ამისა მე შალვა ერისთავთან შერთება აღარ მქონიარა, და ელიზბარს ვკონიებ რომ ხშირად ქქონიყოს ლაპარაკი მასთან, აგრეთვე მკონია თაკად ალექსანდრე გიორგის ძესაც მქონიყოს ლაპარაკი მას შალვასთან. „შემდეგ თავადმა—ლუარსაბ ორბელიანოვმა, გვითხრა, მე, და ელიზბარს ერისთავს, რომ მე ამ ხანებშიო, უთხარ ესე ჩვენი განძრახვა, თავად ევგენი ქობულაოვსაო, ეხლა რომ ფშე ხვესურეთის პრისტაეი რომ არის, და ესრეთა თქოეო, რომ დიახ სასიხარულო ამბაიე გაევიგონეო; და როცა გინდოდე, როგორც გინდა ისე მამიხმარეო,—მაგრამ, შენის მეტსაო არავის არ ვენდობიო.—და 7) პავლე თუმანოვისას რომ მკითხავს კამისია, ამისათვის მოვახსენებ, ჩვენ საზოგადოს ესრეთ სძულდათ ეს თუმანოვი რომ აგინებდენ და მაშენიკსაც იხსენიებდენ ხოლმე,—ამისა გამო რომ ხელმწიფე იმპერატორის ერგული არის დიდი, და მთავრობის მაქებარი,—ბევრჯელ გამიგონია ჩვენ საზოგადოთ შორის, რომ როდესაც აქ ბუნტი მოხდებაო, პავლე თუმანოვსა ავიკლებთო, ამისათვის რომ ბევრი ფული აქვსო, და იმის ფულს ჩვენ ხაზინათ გამოვიყენებთო, თვითონ მაიორს, თავად ლუარსაბ ორბელიანოვს რაოდენჯერმე ჩემთვის დარიგება მოუცია, რომ ხუმრობა არ არის, პავლე თუმანოვს არ ენდოო, და ეს ჩვენი განძრახვა არ უთხრაო.—

პოლპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი 1-ს მარტს 1833 წელსა“—

ლუარსაბ თარხან-მოურავის ჩვენება. (1759).

ა) ვისგან როდის და რა გაგიგონიათ ამ განზრახულობის ნაწილეობაზედ თ. ივანე ჯაალის-ძე ბარათოვისა?

ბ) სახელდობ რა და რა უთქვამს თქვენთვის ამაზე ალექსანდრე ვახტანგისშვილს ორბელიანს?)

ა) თავადი ივანე ბარათოვისა ჯაალის-ძისა ამ განზრახულობაზედ იმაზედ არავისგან არა გამიგონია—რა მე ჩემ კერძო სრულიად არა ვიცირა იმისა. წინაშე ღვთისა სიმართლით აღვიარებ ამას.

1/ კითხვები ქართულად წარუდგენიათ.

ბ) იმა ალექსანდრეს ვახტანგისშვილს ორბელიანსა საკუთრად ჩემთვის არაუთქვამსრა იმის მეტი რომელიც ბალში ილაპარაკა იმ თავის ამხანაგებთა შორის რომელიც მომიხსენებია წარსულს თებერვლის თვის მე ანა კამისიასა შინა წერილით რომელიც ხელიც აწერია ჩემგან—რადგან მე გრძლათ ყოფნა არა მქონია იმათ და მეტი თუ თქვეს რამე ჩემს შემდგომად ის მე არ ვიცი თითონ ეკოდინებათ — და ის ალექსანდრე რადგან ჩვენი სახლის ნტერი არის ძველათვე ტყუილად იქნება გამიგონოს რამე და თითონ იცის და მალაღმან ღმერთმან.

გ) სახელდობრ რა არის ცხადი იმ ბარათოვისა და თავადი დავით და დიმიტრი თარხნიშვილების ერთმანეთთან მოკიდებულობის ბარობაზედ?

გ) იგი ბარათოვი არა არისრა ჩემი არცა ნათესაუობით არც ნათლობით და არც ნეგობრობით სრულიად არაფერი მოკიდებულება არა აქვსრა ჩემთან-და დავით და დიმიტრი ზაზას შვილები თარხანოვნი ძმანი არიან ჩემნი ისინი ცხოვრობენ ცალკე და მე ვცხოვრობ კერძო ჩემდა-ცალკე სოფელსა ახალ ქალაქსა-თავადი ლუარსაბი თარხნიშვილი მოურაოვი“

მარტის გ. დღესა.

ჩუღ. წელსა.

ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება (1781).

„კამისიასა შინა იერო მონახის ფილადელფოსიხაგან.

წიგნი ესე ცარევიჩთან მიწერილი ჩემგან, ნამდვილად არს მიწერილი ნიქეგოროდიდამ იმ ჟამისა ოდესაც ვიყავ დაქვრივი. ეს სწორედ ასე არის უეჭველად, ვის მივეცი და ვის გაეატანე აღარ მახსოვს ნამდვილად, თუმცა ვაჩვენე რომე ტულავეს გაეატანე მეთქი, ნაგრამ, იმ ჟამად როცა მე სენაკში ისევ დილაადრთან ვიწექ შეუძლოთ მოულოდნელად შემობძანდნენ არხიმანდრუთი ღენერალი პოლკოვნიკი და ყაზახები მოულოდნელისა ამისა შემთხვეულობისა განო შიშითდა აღმღვრეულის ფიქრისაგან რომ შევიქმენ განცვიფრებული ნოძებნეს ქალაღდები ყველგან აქოთებდნენ მაშინ რაც ვაჩვენე სიტყვით შეიძლება შეცდომით მომივიდა რომელიმე ჩვენება, რათგან არ ვიყავ სრულს გონებაზე, მაგრამ იქნება მართლაც იყოს ტულავეს მივეცი, იმ ჟამად ტულავეი წამოვიდა მოსკოვის წიგნი გამოეატანე მახსოვს მაგრამ ეგ იყო თუ სხვა ეს არ მახსოვს, კიდენ ერთი ჩინოვნიკი მიცნობდა როგორც მიუცემდი ხონე ფორტაში. მისაცემად იქნება იმან ჩემის წინააღმდეგობით მიუტანა ციციანოვს, და იქილამ აქ მოვიდა, მე კი ნიქეგორო-

დიდამ რომ წამოველ სხვა ქალაქი არა მქონიარა, უჭარხის პირსა და ერთი არძის შავი ბილეთი და პადარენას გარდა. არც ეგ წიგნი ჩემთან დარჩომილა, აქ საიღამ პოვნილ არს დიდად მიკვირს, უკანასკნელ კიდენ ასე ვფიქრობ, მე როცა დამიკვირეს მაშინ ქალაქები არა წაუტრთმევიათრა ჩემთვის, თითქმის ერთს თვეს უკან მოვიდნენ და წამართვეს ქალაქები, იქნება დავსწერე და ვეღარ მოვასწარ გაგზავნა, და იმათში დარჩა, როცა განმანათავისუფლეს და მოვდიოდი დამიბარეს სულში, იქ ვნახე ჩემი ქალაქები სულ ერთად შეკერილი გავშინჯე რომ იმაში ორი საჭირო ჩემი ქალაქი აკლდა და მოპარულიყო, იქნება ეგეც იქიღამ შოპარულიყოს, ის ჩენი ქალაქები პირველად გაგზავნილ იყო სათარგმნელად გრუზინციის კნიაზს გიორგი ალექსანდრეიჩთან, იმას არ ეთარგმნა ერთს კვირის უკან დაებრუნებინა, ისევე შემდგომ პეტრებუხიღამ მოსული პერეოჩიკი იმის ხელში იყო. ან მოიპარაედა თითონ კნიაზი იაგორ ალექსანდრეიჩი ციკოანოვის შემწეობით. ანუ იგი პეტრებუხიღამ მოსული პერეოჩიკი იმქრელი თავადი იყო არ ნახსოვს სახელი. ამას გარდა მე ვერა მომიფიქრიარა მაგრამ დიდად მსურის შეტყობა რომ აქ საიღამ პოვნილ არს ეგ წიგნი, ჩემგან კი რუსეთიღამ ქალაქი აქარარაი არა წამოღებულარა, ესეც იქნება, მიხედვით ცარევიჩი პეტრებუხში არ ვიცოდი რომელს ქუჩაში და რომელს ნომერში იდგებოდა, მხოლოდ ვიცოდი იქ რომ ბაგრატი ბატონიშვილი იდგა ვასილევის ოსტროვში 12 ლინიაზე. ამის გამოისობით ზემოდამ წარწერით დაენიშნავდი ბაგრატიისა სახლს, ბაგრატიან ცხოვრობდა მგონია მაშინ დრდაევი, იქნება თითონ დოდაევის სახელზედაც გავგზავნე, გაუხსნათ და წლარ მიუტომევიათ. მიხედვითისათვის ბატონიშვილისა, ეს უფრო ყველაზე სარწმუნოა.

დასასრულ ამისა ყოვლად უმდაბლესად ვევედრები ამას კამისიასა რათა მამითმინოთ და ერთგვისი კიდენ რომ ჭეშმარიტი მოეახსენო ისტორიისათვის იმ წყეულის აქტისა, წყეულის დასაბამითგან წარმოებულისა, რომლისაც სახელია. არც ახლა ვიცი რას ნიშნავს აქტი.

როცა ახლა დამიკვირეს და წამიყვანეს ფიქრი ჩემი იყო გზაზე ესრეთ, თუმცა აქტსა აქვს ისტორია გჰელი და წარმოება შორითგან, მაგრამ მე ხომ გამოვსცვალე იგი და შევსთხზე სრულერთსხვა გვარ, მე ვარ საშინელისა ფიცისა და წყევლისა ჩვეუე რომ არვის უთხრა, და არ განვაცხადო, უკეთუ აქედამ გინცხადებით განოცდოდეს სარგებლობა რაიმე ანუ შესაძლო იყო ამითი ვანოიენა სხვისი ვისამე, ან მომცემი ცოცხალ იყოს ვიტყვი ჭეშმარიტსა, მაგ-

რამ ახლა ვაჩვენებ მკვდარსა, პირველი არ დამიჯერებენ. ეორე ხომ ამაში საშიში არა მაქვსრა არაფერი არ იპოვებარა აქში ცუდი, ნახვენ რომ წინააღმდეგი იმაში არ არისრა იქნება კიდევ მოშიწონონ რათ შევიდე ტყუილად. წყევას ქვეშ შემოდლიან რომ კიდევ დავიფიცო რომ ჩემი შეთხზული არის, ამისთვის რომ ნე შევთხზე იგი სრულებით სხვა ცელი, დავამტყიცე ეს აზრი და ვიდექ ამაზე, რასაც კითხვას მომცემდით ხომე ნე თამამად ვიყავ რომ ბრალი არაფერში არა მაქვსრა მეთქი ვფიქრობდი, როცა გამომიხსადეთ რომ საიდუმლო საზოგადოება თუ უნდა კარგიც იყოს ნაინც უქანით აკრძალული არისო და შემთხვეული კანონით დაისჯებაო მაშინ შეველ ცოტა ფიქრში, მაგრამ რათგან მე არ ვიცოდი თუ აკრძალული იყო ამისთვის კიდენ იმედი მქონდა ნამიტევებენ და მშვიდობით გამიშვებენ მეთქი, ამას ვცდილობდი მარტო რომ მეჩვენებინა სიმართლე, რომ ჩემგან შეთხზულში ბოროტი არა ურევიარა ნეთქი, როდესაც რომ შევიტყვე, რომ ეს თავადები ყოფილან სრულებით სხვას ბოროტ განზრახვისათვის დაქერილნი, რომელთა შორის მე მონაწილეობა არა მაქვსრა. ამითი უმეტესად იმედი ნომეცა, რომ მე მარტო იმისთვის ვარ დაქერილი, რომ იმათში ხომ არ ურევივარ იმას ეძებენ მეთქი, თორემ აქტისათვის იქნება უფრო კეთილი აზრიცა ქონდესთ ჩემზედა მეთქი, ახლა უკანასკნელ როდესაც მათმა მალალ აღმატებულობამ ღენერალმა ინება რომ შემობძანდა და მკითხა მაშინ მხოლოდ შევიტყვე მე რომ თხზულება იგი არა თუ აძლევს ვისმე ჩემზე კეთილს აზრს, არამედ არის ჩემი სრული წარწყმედილი, ამისთვის განეგადებ მაზე წყევას და ყველას მართალს მოეახსენებ ამას კამისიას.

მე და იერო მონახის პორფირის გექონდა ძალიან ერთობა ის მე არას მიმალაედა ნე იმას აგრეთვე, ერთხელ მითხრა, მე შენ გიჩვენებ ერთს საკვირველს წიგნსაო. ესთხოვე მეც დიდის ახოტით წავიდა ქალაქს შოიტანა ქალაქიდან უბით წიგნი პატარა, როგორც იაზონ ფოზნის კარანდაშის წიგნი ისე შეკრული, შიგ გაყრილი კარანდაში ვეცხლისა ვეცხლის გრგოლებით ძალიან მშვენიერად შეკრული, დაიჭირა ხელში, და მომცა ძალიან საშინელი წყევა რომ არვის არ უთხრაო მეც შევფიცე რაც შემეძლო. შემდგომ მოცა და მითხრა აბა წაიკითხე და განმიმარტე მეცაო რას ნიშნავსო. გავხსენ იმაში ვერა ვიპოვერა მხოლოდ იყო სამი ფურცელი სქელი თეთრი ბერლამენტი ცარიელ სხვა არარა, იმან იწყო სიცილი და მითხრა წაიკითხე მაგაში არისო, დიდად ვეცადე მე ერთი ასოც ვერსად ვიპოე, კიდენ მითხრა წაიკითხე მანდ არის დაწერილი

იმთენი რომ ნახევარი დავითნის ოდენიცაო ვეცადე მე ვერაფერი ვერ ვიპოერა ზედ მივაგდე იმაზედვე, შემდგომ გადაშალა თითონ, და გამოჩნდა ორი ისე ყდისაკენ შიგ ყდაში დამალული ექვსი ფურცელი წმინდა თხელი ქალაღი გაესილი ასე წვრილის ნაწერით რომ ძნელად შეიძლებოდა წაკითხვა, მას შინა იყო თავს ერთი ტრიქონი დაწერილი არც რუსული არც ქართული, შემდგომ ესრეთ აქტი გონიური ქვემო ამისა წერილი, მეორე ყდისაკენ აგრეთვედ ესრეთ წერილი. მე დაუწყე შინჯვა იმან მითხრა ახლა მე წავალ ქალაქში სადილად მანან მოვიდოდე წაკითხვ სრულებით და გაშინჯე როცა მოვიდე მითხარ რას ნიშნავსო, ფრთხილად გქონდეს არსად არ დასდვა არავინ არ ნახოს ხუმრობა არ არისო, წავიკითხე გამიკვირდა მაგრამ ცელი ერთისა სხვა იყო მეორისა სხვა პლანი და ზოგიერთი თხზულება მსგავსი იყო, ნე ვიცოდი რომ დიდხანს არ დაუტევებდა ჩემთან იმას მაშინვე მივეყ წერას საჩქაროდ შვად გადაეჩხავე ცუდს ნახევს ქალაღდებზე ზოგი რომელიც სულ არ ვარგოდა დაეგდე ზოგი სიგრძისათვის აღარ დავსწერე ზოგი შესანიშნელად დავნიშნე და ზოგიერთი მუხლი სრულებით დავსწერე, როცა მოვიდა დედანი მაშინვე მივართვი, დავიწყეთ საუბარი, და ვკითხე დიდის გულსმოდგინებით რა არის ვინ შოგცა, ან რად გინდოდა შენა მეთქი, ამისთანა სჯულის წინააღმდეგი წერილი, რომელიც ორივე ნიშნავს ნხოლოდ ბოროტს და კაცის მკვლელობითს საქმეს მეთქი. ჯერ არ მითხრა შერმე იძლია და ამიოხრა და მითხრა დავით ცარევიჩმა აღსარებაში მითხრა და მომკაო შენის ხელით დაწვიო. დარჩა აქამდი ეგდო ყუთშიო, დიდ ხანს ვიყავით ჯერ განსჯაში, მასუკან ვკითხე დავითს რათ უნდოდა ყავდა ვინმე იმასაცა მეთქი, ან იმას ვინ მისცა მეთქი, იმან განმიმარტა გილად ისტორია იმ აქტებისა თქმულად დავითისაგან. ეს ერთი პირველი როდესაც კათალიკოსად მყოფი ანტონი პირველი სწავლობდა ფილოსოფიასა და ღვთისმეტყველებას პატრის ფილიპესგან მაშინ ხომ საიდუნლოდ გააფრანგა კათალიკოსი შემდეგ მისცა ეს აქტო ამითი უნდა მოენადირებინა ჯერ ხალხიო როდესაც ბევრნი იქნებოდნენ, შემდგომ კათალიკოსი საცხადიოთ იქადაგებდა ეკლესიაში. და გააფრანგებდა ასე საქართველოსაო, მაგრამ მალე შეუტყეს იმისი შემდგენი ძალიან დასაჯესო კათალიკოსი გააგდესო, და ეს პოვნილო, დარჩა მეფესთანაო მეორე, როდესაც მეფე გარდაიცვალა, ცოტა ხანს დავითს ქონდა აქ მემკვიდრეობა რუსები იყვნენ მაგრამ ღუბერნია არ გახსნილიყო ჯერ დავითს ვიხსენიებდით ეკლესიაში მემკვიდრეთო, მაშინ დავითს უნდოდა საჩქაროდ გამე-

ჟება მაგრამ ქართველთ თაყადთ უარი ყვესო, ზოგნი თავადნი ლავითს მდომობდენ მეფეთ ზოგნი სხვას ზოგნი რუსეთის მფარველობის ქვეშ ყოფნასაო, მაშინ ეფიქრებინა, და ამ პატრიის მიხედვით დაეწერაო, რომ ეგები საიღუმლოდ შემოეფიცნა ვინმეო მაგრამ ველარ მოასწრო ქართველთ სრულებით დაიძახეს არ გვიანდა ზაგრატიონიო, და განაგრძელა ეს ისტორია, დაუტევეთ ანაზე საუბარი შემდგომ რამდენისაჲე ხანისა გამოვიდა ჩვენში მცირე ბაასი, იმან მითხრა, შენ კათალიკოსთან ვერ გაუწყვე და ცოცხანჯთან ჩემთან როგორ გამოდგებიო, მე ეუთხარ, თუ იმისთანა წინა აღმდეგს გავიგონებ რასმე შენთან კი არა ანგელოსიც რომ იყოს არ გამოვდგები მეთქი, მაშინ ეუთხარ ხუმრობით ახლაც ეფიქრობ ეგ შენი აკტი თუ არ გამოვაცხადე არ იქნება ნეთქი. მაგისტანა უსჯულო სიტყვები სწერია მაგითი დაგსჯი შენ მეთქი, შემდგომ ამ სიტყვისა მეორეს დღეს ითხოვა ნება იერო მონახის გერმანეხაგან წირა და მითხრა საკურთხეველში დადექ მოხუცი ვარ არა შექცეთსრაო, ვდექ ტრაპესთან, როგორც რომ თქვა შენი შენთაგან და შესცვალა და აკურთხა, მაშინვე აიღო წმინდა ბარძიმი და ფეშხუმი, მამილო და მითხრა ამისგან იყავ წყეული თუ შენს სიცოცხლეში სადმე თქვაო, მე შემეშინდა მაშინვე დავემხვე მიწაზე თაყვანივეც, როცა წირვა გამოვიდა ვუთხარ რა ქენ ეგ მეთქი, მითხრა განგებ დღეს ამისთვის ვწირე რომ ასე მინდოდა ვიცი შენ საიღუმლოს არ შეინახავ ნართლა რომ უთხრა ვისმე მთავრობამდი მიაწიოს, მართლა მაგაში დავისჯებოდლიო. აანთო ცეცხლი სენაკში დამიძახა და დასდვა ცეცხლზე. აი დაინახე წყეული თუ არის ჯოჯოხეთში გავგზავნეო, გათავდა ეს საქმე ასე, დარჩა ის ნაჩხაპებო უფიქრებლად და ეგლო ქალღლებში. (აქ ესეც სათქმელია) არ ვიცი წინ იყო თუ უკანა ოქროპირ ცარევიჩმა დამიწყო კითხვა ლექსი გონია რას ნიშნავსო დიდად ეძებდა გონიური რუსულად როგორც უნდა ითქვასო, მე მგონია გენიჩესკიო, ანისთანა ამ ლექსის გამოძიებაში იყო, მე არაფერი მამისხენებია, არ ვიცი ხომ არ წაეკითხა იმასაც, თუმცა მცირედ გულში გამიარა რომ რათ კითხულობს იქნება ამანაც იცოდეს მეთქი მაგრამ არა დავდივერა შერმე სთქვა გონია არის გამასწორებელიო და დავუტევეთ: არ რაიმე მოგონება ილარც მოფიქრება ამაზე აღარა მქონიარა, როცა გიორგი ერისთოვი ვნახე და გავიცან როგორც კამისიაში ვაჩვენე ისე იმან განმიცხადა რამთენიმი ვართ გვიყვარს ერთნანეთი ვეძიებთ კვალად შემატებას გვსურის ყოველთვის კეთილი წევძინოთ, გუქონდეს რაიმე შეერთებულებაო არ მითხრა კი თუ რისთვის მე მიუხედი,

მაშინ მომაგონდა და დავპირდი, მოველ შინ ავიღე და ვიწყე წე-
 რა თვინიერ შავისა პირდაპირ ის არის გადმოწერილი რომელიც
 იმას მივეც, მაგრამ ყოველითურთ წინააღმდეგად მაგალითებრ: იქ
 ეწერა პირველი პუნქტით რათა სრულის გულით რწმენებ
 იესო ქრისტე ერთი წმინდა კათოლიკე და სამოციქულო ეკლესია
 აღმშენებელი თავად ყოველთა ეკლესიათა და ქადაგება მისი წმი-
 ნდა. ამის მაგიერ დავსწერე როგორც ჩვენი რელიგიის წესია, იქ
 მეორე პუნქტი, მოსაყდრე მოციქულის პეტრესი და სრულით გუ-
 ლით ირწმუნონ ნისი ყოველივე არარის განმსჯელთა მას შანა
 არარისა, ეს გადავიღე ხემწიფეზე. იქ მესამე ეწერა სიყვარული
 ჩვენდა ვითარცა ქრისტეს მიერ ძმათა და სიძულვილი განდევილ-
 თა, სიძულილი ლექსი დაუტევე და სიყვარული დავსწერე, აგრეთ-
 ვე სხვები, ფიცი ნამდვილადვე არს, ეგრეთვე ზოგი მოვაკელ რო-
 მელიც საჭირო არ იყო ზოგი მიუმატე. მეორე დავითისაგან, სრუ-
 ლებით წინააღმდეგი იყო, და უსჯულო და იქიდან უმფრო ძალიან
 მცირე შემთავებია, მეათე ციფრი რომელიც აკლია ისიც იმის-
 თვის შემცთა რომ სრულებით დავუტევე როცა მივე გიორგის და
 წამოვიდა, ერთი კიდენ ჩემთვის ამოვსწერე, რომელიც გამოვატხა-
 დე და მოატანინეთ ჩემის სენაკიდან, ამისთვის არის განყოფილება
 გიორგისთან მიცემულს და მაგ მეორეში, ამისთვის რომ ცალკე
 ცალკე ამოვსწერე. ლოცვა პატრიისაგან დადებული არ იყო გიორ-
 გისადმი მგონია, ლოცვაც ისევე ისე დავსწერე მხოლოდ გამოვს-
 ცვალე რომ იქ ეწერა: „შემოკრიბე გაბნეულება ჩვენი მოაღლინე
 სამლო სიყვარული შენი ერთ გულად შეერთებად და ერთ პირად
 დიდებად სამ გვამუნებისა წენისა შენ მამის და ძის შენისა და
 სულისა წმინდისა გამოსრულისა შენ მამისა და ძისა შენისაგან“.
 ეს განოცვალე, მხოლოდ ლოცვაში. პატრიის აქტი ითხოვდა მხო-
 ლოდ ვინც სწავლულნი იყვნენ. დავითისა ცარევიჩის ვინც მდიდა-
 რნი და დიდ გვაროვანნი იყვნენ. რათა პოვნილი მპოვნელს აუწყე-
 ბდეს აქტისაღმდეგ ეს პატრიისაში ეწერა ცარევიჩისაში არ ეწერა,
 არვის უწყებას არ ითხოვდა, თითით ნიშნება პატრიისაში არ იყო
 ცარევიჩისაში იყო, ამ დასასრულისათვის რომ შეკრებულებაში იცნა-
 ნო ერთმანეთი. ვინცა შემკვიდრისაკენ არის და სხვა ნრავალი ქა-
 დაგების გვარი აღწერილობა იყო ყველა დავუტევე, როდესაც ეს
 მეორეც დავსწერე ისინი სულ ცეცხლს მივეცი. აღარა დამიდევნი-
 არა აღარც კი მახსოვდა თუ დამედივნა ან მამენდომებინა მეცა
 ბევრს ნოვიპოვბდი, რომ მიმეცა მაგრამ სრულებით დავიწყებული
 მქონდა, თუმცა ესეც გამოვატხადე მაგრამ მე ამითი არარა სიძარ-

თლე არა მავქსრა, ვარ ყოვლად დამნაშავე, ყოვლად უგუნური და ყოვლად ცოდვილი ყოვლის დასჯის ღირსი რა იქნება დასჯა რომ მე ღირსი არ ვიყო ყოვლის ჩემის ცოდვის და ჩემის შეტომილები-სა გამოვითხოვ დამსაჯოთ მაგრამ ისე ნუ როგორც ღირაი ვიყო, რაოდენიც ნე უღარსს მსხვერპლი შემიწირავს საღვთაჯელოდ მათის დიდებულების იგი ხორცი და სისხლი ქრისტესი იყოს შუამდგომელ ჩემთვის წინაშე მათის დიდებულებისა და თქვენდაცა რომ არ მომავოთ მე სრული მოსაგებელი, და არ მივეცე წარწყმედაშა სრულნი. არამედ დამაცალოთ მე რათა შევიძლო დაფარეად შეცდომილებათა ჩემთა შემდგომითა სინანულითა წინაშე ღმრთისა.

ყოვლად გლახაკი იერომონახი ფილადელფოს'.

მარტის 7-სა დღესა 1833 წელსა.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (1827).

„კომისიასა შინა!

წარსულს 1831-სა წელსა, ზაფხულს ოდესაც ჩემთან იყვნენ ბაღში სადილად თავადები, ესე იგი, ელიზბარ. გიორგი დავითის-ძე ერისთოვი, ალექსანდრე გიორგის-ძე ორბელიანოვი. ზაქარია ციციანოვი, ლუარსაბ თარხანოვი, და ჩემი ძმა ვახტანგ, იმ დილაზე მამუკა ორბელიანოვს, და ივანე მიხაილის-ძეს ერისთოვს, ვთხოვეთ მე და ელიზბარმა რომ დღეს, ჩვენთან იქნებოიან. ჩემი აზრის და განზრახვის პატრონი ბაღში სადილად, და იმათაც ვთხოვეთ, რომ თქვენც გთხოვთ რომ სადილად განიხვიდეთ ბაღში, და ჩვენი აზრის ლაპარაკი გვექნება, და რჩევა, როგორა, და ან ვითარ რომელიც აღმითქვეს უთოთ მოსელა, და შემდგომად რაოდენიძე, დრო გავიდა რომ, არც მამუკა, და არც ივანე, არ მოვიდნენ. კარგახანი ველოდით, რომ არ მოვიდნენ, მასუკან. ჩვენ დაესხედით სადილად, და იმ ჟრთ ლანძღვა დაუწყევით, რომ გვილაღატესო.—იმ საღამოზე, მე და ელიზბარმა, მამუკა ენახეთ, და სანდურაი უთხარით, მასუკან მამუკამ გვითხრა, რა ვქნა თქვენ კი დიდად გენდობითო, და ძე იმათ ვერ ვენდობი რომელიც იქ იყვნენ სხვათაო.—აგრეთვე ივანე მიხაილის ძე ერისთავი, ენახეთ, მე და ელიზბარმა, და იმანაც ეს პასუხი მოგვცა, ვითარცა მამუკამ.—ესკი დამაიწყდა ზემორე ვერ დავწერე, მამუკამ გვითხრა. მე მოკდიოდით უთოდ მაგრამ ივანე მიხაილის ძემ ერისთოვმა არ გამომიშოვო, და ეგონებ რომ, მამუკას, და ივანეს შერთება ჰქონიყოთ რამე, ჩვენს აზრსა ზედა--პოდპორუჩიკი თავადი ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

„მ“ მარტს 1888-სა წელსა.

„კომისიასა შინა!

1832-სა წელსა ნოემბერში თუ დეკემბრის თვეში სწორედ არ მახსოვს, შეველ მე ბატონის შვილს თეკლასთან, საღაც იყენენ შვილი მისი ალექსანდრ ვახტანგიჩ ორბელიანოვი ჩემი ძა კორნეტი გიორგი; ჩვენ სამთა დაკიწყეთ ლაპარაკი და მაშინ ალექსანდრემ სოჰქა, რომ ლენერალ ჭავჭავაძეს უნდა შევატყობინოთო ეს ჩვენი განზრახულება მაგრამ ბატონის შვილმა თეკლემ დაგვიშალა და გაგვიჯაერდა; შემდგომ ამისა ჩვენც განოვედით და წავედით. სხვა ბატონის შვილებისა კი არა ვიცირა.

პავლე თუმანოვთან ამ განზრახულებაზედ ლაპარაკი არა მქონია და არც ვიცი, იცის იმან თუ არა.

პრაპურშიკი თავადი ბიძინა ერისთავი“.
მარტის 7-სა დღესა 1883 წელსა.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XI 1927)

„კომისიასა შინა!

1) იმერლის თეიმურაზ ლორთქიფანიძესთვის, მე გრიგოლ წერეთლისა სრულებით არა მითქომსრა, და არცარათფერი არა გამიხსენებიარა, და არც თვით იმ თეიმურაზს არა უთქომს რა ჩემთვის მის გრიგოლ წერეთლისა,—და თუ ელიზბარ, და გიორგი დავითიძეს ერისთავთ ლაპარაკი მქონიათ რამე გრიგოლ წერეთლისა, მას თეიმურაზ ლორთქიფანიძესთან ეს კი მე არ ვიცი და არც გამიგონია. მე გრიგოლ წერეთლისა ამის მეტი არა ვიცირა თვინიერ მთავრობისა დიდი ერთგულია, და ამის მეტი სხვა იმისი არა გამიგონიარა.

2) თავად ქაიხოსრო ჯავახოვისა, მე ამის მეტი სხვა არა გამიგონიარა,—როდისაც მე თავად მიხაილ ჯავახოვთან შერთება მქონდა მაშინ თ. ლუარსაბ ორბელიანოვის სახლის ეზოში ვიდევით, თვით თ. მიხაილ ჯავახოვი, თ. ელიზბარ ერისთავი, და მე, ეს სამნი ვლაპარაკობდით, ამ ჩვენს განზრახვასა ზედა და მაშინ ლაპარაკსა შორის გვითხრა მიხეილ ჯავახოვმა, რომ ბიძა ჩემი ქაიხოსრო ჯავახოვიც მზად არის, ამ ჩვენის საქმისათვისაო. --

3) თ. იასე ფალავანდოვსა, ამ დროს მქონდა ლაპარაკი ჩემთან წარსულს, 1832-სა წელსა ზაფხულს, მე საქმე მქონდა, მის ძმას

სამოქალაქო ლებენატორთან ნიკოლოზ ფალავანდოვთან, ჩვენ ორ-
 ბელთან ერთად გაყარა ზედა, რომელიც ჩვენ ერთობრივ ორბელთან-
 ნი ვიყავით სამოქალაქო ლებენატორთან. ჯერ ლებენატორი თავის
 სპალნიდგან არ გამოსულიყო, ამ დროს თ-ა იასე ფალავანდოვი ამო-
 ვიდა იქ ჩვენთანა, და მე ცალკე გამიყვანა, მითხრა რისთვის მო-
 სულხარო, მე ყოველი ჩემი გარემოება უთხარ... რომელიც ამის უწი-
 ნარესად მოვახსენე კომისიას, მე, და თ-ა იასე ფალავანდოვის ლა-
 პარაკი სხვათა შორის, ამასაც მეუბნებოდა თ-ა იასე ფალავანდოვი
 რომ თუ ჩემთან დაიწყებ სიარულსაო, მე მეორეს მხარეს კიბეს
 გაუკეთებინებ ჩემს ჭკვით სახლსაო, და იქიდან დაიწყე სიარუ-
 ლიო, და ამ პირდაპირს კარებს კლიტეს დავადებ, რომ ვინც და-
 ნახონ ჩემთან მოსიარულეთ, რომ აღარ იარონო, ჩემთან პირველად
 ლაპარაკი ამ ზენო ხსენებულს დროს ჰქონია თ-ა იასე ფალავან-
 დოვს, და შემდეგ არვიცი ელიზბარ ვინ გაეცნო იასეს და მასკეან სა-
 ზოგადოდ შევიყრებოდით ხოლმე, რომელიც ნემეცების კალონია-
 ში ვიყავით დროშეებით, და სეიდაბათის ბაღებში... მე, ელიზბარ.
 იასე, ჩემი ძმა ვახტანგ, კარნეტი გიორგი ერისთოვი, ანტონ აფხაზო-
 ვი და დოდაევი, ამისთვის წავედით რომ გვინდოდა რომ ანტონ აფ-
 ხაზოვისათვის გამოგვეცხადებინა ესე ჩვენი ვანძირახეა, იქ არ მოხდა.
 შემდეგ სალამო ეამზე, ელიზბართან მივედით ჩაიზე კველანი ერთ-
 ბრივ რომელიც ვერც, იქ გამოვაცხადეთ, ბირთველ თუმანოვისა
 გამო, მე მთხოვეს ბაღში დაპატივება რომელიც. მეორე დღის სა-
 ლამოზე ჩემთან იყვნენ ბაღში ვახშმად. და იქაც ვერ გამოვაცხა-
 დეთ, მხოლოდ იქ წიგნებზე ლაპარაკობდნენ, და ელიზბარ ერის-
 თოვი სამდურავს ლაპარაკობდა მთავრობისას რომ ყმა და მამული
 წაგვართევსო, და აქაური მთავრობა დიდს უსამართლობას გვიშე-
 რებარო.—ამ სიტყვაზე მასკეან ანტონ აფხაზოვმა ოქო, ყმაწვილე-
 ბო, მთავრობაზე ნურას ვილაპარაკებთ თორემ ამ კედლებსაც ყუ-
 რები ასხიათო.—ამის მეორე სალამოზე თ. ანტონ აფხაზოვმა
 დავგვაპატივა ვახშმად, დოდაევის სახლში. იასე ფალავანდოვი, ელი-
 ზბარ და კარნეტი გიორგი ერისთოვნი, მე, და ჩემი ძმა ვახტანგ
 თვით დოდაევი. ოდესცა დავსხედით ვახშმად, დაეიწყევით სხვა და
 სხვა ლაპარაკი ამაში ყველას ჩვენს ერთობას უნდოდით რომ, ან-
 ტონ აფხაზოვისათვის გამოვაცხადებინათ ესე ჩვენი აზრი მაგრა-
 ვ ვერავის ვერ გაებდნა, ამაში შუალამიდან, ორი სათი გავიდა, და
 დოდაევი ხშირად იწვედა ასადგომად, და იასე ფალავანდოვმა უთ-
 ხრა:

სოლომონ ივანიჩი, როგორი სახლის პატრონობა არის რომ. პირველად შენ ადგომას აპირებო. ეგ დათხოვნის ნიშანსა გავსო. ამაში კარგა ლეინოც დაელიეთ რომ შეეკეიფიანდით, მაშინ მე დიდათ მეძინებოდა და წამოსვლა მინდოდა ჩემსა სახლსა შინა. და ავდექე შინ წამოსასვლელად, მაშინ იახე ჩემს გვერდით იჯდა, დამიჭირა კალთა და მითხრა სად მიხვალ, გათენებამდისინ არ ავდეგები ამ სტოლიდგანაო. მე უთხარ ერთი კარზე გვიდე საქმე მიჭირს, და მასკვან თუნდა სამი დღე და ღამე დასხედით მეთქი. არც კარზე გაშიშვეს, მაშინ მე რომ საქმე გამიჭირდა, ავიღე ლეინო სტაქანზე დავასხი, და ვთქვი, და ზდრავსტეუეტ სუბოდა მეთქი. ახლა მაინც გამიშვი კარხედა მეთქი, მასკვან გამიშვეს, კარგა ხანი დავყავ კარზე, რომელიც ანტონ აფხაზოვიც გამოვიდა კარზე. პირველად ანტონ წევიდა იმათთან შემდეგ ორის თუ სამის მინუტისა—მეც შევედი მათთან, ოდესაც შევედი ვნახე რომ ამ ჩვენს განზრახვასა ზედა ლაპარაკობდნენ, რომელიც მეც მონაწილე შევიქენ მათთან ლაპარაკისა, და ყველანი საზოგადოდ ლაპარაკობდნენ თვისსა აზრსა. შენდეგ ამისა იახესთან ვიყავით ჩაიზე, და ხმელ ხილზე დაპატიებული, რომელიც იქაც ვლაპარაკობდით ამ ჩვენს განზრახვასა ზედა. 1831-ს წელსა, ერთხელ თავადმა ელიზბარ ერისთოვმა გვითხრა, სახელდობრივ არ ვიცო, სად იყო. გიორგი დავითის ძეს ერისთოვს, სოლომონ დოდაევს, იოსებ მამაცოვს, ზალ ავთანდილოვს, მე და ჩემს ძმას ვახტანგს, რომ ალექსანდრე ჰავ-ჰავაძე იქნება ჩვენი ნაჩაღნიკო და ამასაც იტყოდა ხოლმე ჩვენ კარგნი ნაჩაღნიკები გვეყოლებო, ესე იგი, ბიძა ჩემი ლენერალ-ლეიტენანტი გიორგი ერისთოვი, ლენერალ მაიორი თ. ივანე აფხაზოვი, ლენერალ მაიორი თ. სავარსიშაძე, ლენერალ მაიორი თ. ბე-ბუთოვიო ეს ლაპარაკი მე ელიზბარ ერისთოვისაგან არა ერთ გზის გაიბოგნია. არამედ რამოდენჯერმე უთქომს. რომელიც მე თანახმა იყოფილვარ, და დამიმტკიცებია, ზემორე გარემოება. აგრეთვე ზემორე პირთ დაუნტეციცებიათ ეს აღწერილი გარემოება.

5) წარსრულს 1830-სა წელსა ერთ საღამო ჟამზე მივედიოდი სიონის ბაზარში ქვემოდგან, და სიონის ქუჩის შესაველში რომ დაუპირდაპირდო. იქ ქუჩაში, თ. იახე ფალავანდოვი დამხვდა, თავი დაუქარით ერთმანეთს, და ლაპარაკი დაეიწყეთ, — მასკვან ჩაიზე ამიწვია თავის სახლში, რომელიც ავედი და დავსხედით, სხვა და სხვა ლაპარაკი დაეიწყეთ, შემდეგ ჩაის დალევისა წამოველ, წამოსვლის დროს ეთხოვა, ერთათ შევზრდილვართ ყმაწვილობისასო და

ითხოვთ რომ ხშირად მეელო მასთან. რომელიც დიდად მიამა ასეთი თხოვნა, და ამისა შემდეგ დავიწყე სიარული, და ამ ჩემს მასთან სიარულში უკმაყოფილებას ლაპარაკობდა რუსებზე და აგინებდა. მე ერთხელ უთხარ, იახე შენ კი ემართლები რუსებს რომ აგინებ ნეთქი. — მასკევან მითხრა, ამ რუსებმა სულ ბრილიანტი გარს რომ შემამაყარონო, მაშინაც არ მიყვარან ესენიო, მე ერთი უკანასკნელი კაცის შეილივარო, და ღვლის შეილიო მე ჩემი მშობელი მამული ესრეთ მიყვარსო, რომ ორჯერაც გავიქეც, და ერთგულება დავანახე ჩემს მამულსაო, აბა თქვენ პირველი კაცის შეილები ხართო, და ვერა გრძნობთ თქვენს მშობელს მამულსაო, მასკევან მე უთხარ რატო შენი ძმა არ ბოინდომებს მეთქი,—მასკევან მითხრა, თუ აქაურნი მოიწადინებენო, მაშინ ჩემი ძმა პირველი მზრუნველი იქნება თქვენიო,—მასკევან უთხარ კარგი მე შენი ამხანაგი ვიქნები მეთქი. აბა როგორ მოვანდინოთ მეთქი—მასკევან მითხრა თეიმურაზ ამილახვაროვისა, როგორც ამის უწინარესად, მოვანსენე, კამისიას.—რომელიც ეს გარემოება ოქროპირ ბატონიშვილს განუცხადე, ამ სიტყვით, ჯერ ერთი ეიშოვე მეთქი, რომელიც დიდად იამა და მითხრა ხუმრობა არ არის, ჩემი სახელი არ ვაუხსენოვო. — ამის შემდეგ აღარა გავიდა რა მაგთენი ხანი ანუ ოცი დღე. ან ცოტა ნაკლები, და ან ცოტა მეტი, რომ ოქროპირ წაეიდა რუსეთს. — პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი: „7-ს მარტს. 1833-სა წელსა.

ზაქარია ჩოლაყაშვილის ჩვენება (X, 1551).

„მაიორ თ. ლუარსაბ ორბელიანოვის სახლში.—იახე ფალავანდოვმა წაიკითხა განკარგულება, რომლის კითხვასაც დაესწრენ თავადები: ალექსანდრე ორბელიანოვი, გვარდიის პრაპორშჩ. თ. დიმიტრი ორბელიანოვი, ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავები; განსაკუთრებული რამ საუბარი კი მე არ გამიგონია, რადგან რამოდენიმეჯერ გავედი მეორე ოთახში, სადაც თ. ლუარსაბის ჯალაბობა იყო და არ მახსოვს, რომ მათ თ. დავით თარხანოვზე ელაპარაკნათ. ამაზე უწინ კი თ. ი. ფალავანდოვი ამბობდა დავით თარხანოვზე, რომ შეთქმულების ამბავი მან ყველაფერი იცისო, რის მოწმენიც არიან თავადები ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავები დი თავ. ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანოვები.

კაპიტანი თ. ჩოლაყაევი“
1433 წ. 9 მარტი.

მართა მესხიშვილის ჩვენება (X, 1797).

„თარხნიათსა ხშირად დავდოდი როდესაც თავარ მართებელი იყო პოხოლში მაშინ თავის სახში ილაპარაკა დიმიტრიმ, ეს რუსები ხელი რომ აიღონ საქართველოზედო ეს თამარ კი აქ დარჩათ არ ვიცი რაზრზედ თქო ან რაზედ თქო მეც აველ ბატონიშვილთან) იმან მკითხა ამბავი მეც უამბე დიმიტრიმ ასე თქო მეთქი ამ რუსებმა ხელი რომ აიღონ საქართველოზედ თამარ კი აქ დარჩა იმან წითხრა ნუ გეშინიან ხენმწიფე დიდი არისო მეორეთ კიდევ ავედი ვახტანგ“) იქ დამხდა ვახტანგს უთხარი რატომ პოხოლში არ წახველ ვახტანგმა მითხრა აქაც მივიღეფო ჩინსაო მე უთხარი შტატში იმსახურები სულ ერთი არის. მელნიკოვისას მკითხა ელიზბარმა თავარ მართებელი პახოთში რომ იყო თარხნიანი რას ლაპარაკობდნენო მე უთხარი არაფერსა ერთგულნი არიან მეთქი რათ მკითხე მე უთხარი ამან მითხრა არაფერათო მე რა ვიცოდი რაზედ მკითხა თითონაც უარყო მეც არა დავდიერა ვინც იქ არიან დაქერილები მელიკოვისას,) მინახანან. ამის მეტი არა ვიცი რა ერთი უმეცარი დედაკაცი ვარ არ ვიცი რა აზრზედ იყენენ მართა ალექსოვისა მესხოვისა. 1833 მარტის ოთხს“.

კაპიტანი თ. ჩოლაყაევი“.

1833 წ. 8 მარტი.

ელიზბარ ერისთავის ჩვენება (XI, 1916).

„კომისიის მიერ დასმულ კითხვებზე მაქვს პატივი უპასუხო: 1. 1831 წლის ზაფხულში ველაპარაკე თ. მიხეილ ჯავახოვს, თ. ლუარსაბ ორბელიანოვის სახლში ჩვენს განზრახულობაზე, სადაც დაესწრო თ. ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანოვი; ამათ უკვე აღრე გამოეცხადებინათ მისთვის იგი. მიხ. ჯავახოვი თანახმა იყო ჩვენს შეთქმულებაში მონაწილეობაზე. მე შევეკითხე მას დანარჩენი ჯავახოვებიც იქნებიან თუ არა თანახმა მეთქი. მან თქვა, რომ ქაიხოსრო ჯავახოვის თანხმობის იმედი მაქვსო. 1831 წელს აგვისტოში მამუკა¹⁾ გორში იყო; მე, ის და სიმონ მაჩაბელოვი წავედით ხანადიროდ, დაბრუნებისას მიხ. ჯავახოვთან შევიარეთ. მაშინ მიხ. ჯავახოვმა ცალკე მკითხა მამუკამ იცის თუ არაო. მე უპასუხე იცის მეთქი. და მე ვკითხე ქაიხოსრო ჯავახოვზე, რომელიც ჩვენთან

¹⁾ თამიოი იგულისხმება.

²⁾ ე. ორბელიანი.

³⁾ მელნიკოვისას უნდა იყოს.

⁴⁾ ორბელიანი.

ერთად სადილობდა. მიხეილმა დამარწმუნა ქაიხოსრო თანახმააო, თვითონ ქაიხოსრო ჯავახოვთან მე არ მილაპარაკნია შეთქმულებაზე. არც სადილზე ნითქეამს რამე შეთქმულების თაობაზე. იმავე დღეს სალამოთი მე დაებრუნდი გორში, მამუკა და მჩაბელოვი კი მასთან დარჩნენ. 1832 წ. ჯავახოვთან მე აღარ მილაპარაკნია ჩვენს განზრახვაზე.

2. სოვეტნიკ ალ. ორბელიანოვმა უსამართლოდ აჩვენა ალექსანდრე ჭავჭავაძეზე, თითქოს მან მიიღო ჩვენი უფროსობა. ალექსანდრე იმიტომ ამბობს ამას, რომ ჭავჭავაძე ხარისხით (VIII) ლაწლოვანებით ჩვენში ყველაზე უფროსია; ჭავჭავაძეს არასდროს არ უთქეაჰს, რომ ის კიბოა და ჩვენს მეთაურობას ეწინააღმდეგება ყველანი ალღიარებით, რომ ის ჩვენზე უფროსი და გამოცდილი იყო, ყველანი მას პატივს ეცემოდნენ.

3. როდესაც ფალავანდოვი ლუარსაბს¹⁾ უკითხავდა პირველი ღამის განკარგულებას, მაშინ ლაპარაკი იყო თარხანოვებზედაც. მე უამბე ლუარსაბს დაწერილებით რაც ეიცოდი თარხანოვებზე დაუმატე, რომ ვეცდები ისინი შემოვიერთო მეთქი და თ. ი. ფალავანდოვმაც თქვა, რომ ისიც ეცდება, რომ შემოვიერთოს, მაგრამ ლუარსაბმა განაცხადა, რომ ის არ ენდობა თარხანოვებს და ალგუიკრძალა მათთვის გამოგვეცხადებინა. მეტი არაფერი მახსოვს, რომ თ. ი. ფალავანდოვს ეთქვას რამე თარხანოვებზე. იმის და მიუხედავად, რომ ლუარსაბმა ალგუიკრძალა, ამის შემდეგ მე და ფალავანდოვი მაინც ეცდილობდით შეგვეერთო რამე თარხანოვებზე, მაგრამ ვერაფერი გავიგეთ.

4. 1831 წლის დასაწყისში გამოუცხადეთ ჩვენი განზრახვა მე და სოვეტნიკ ალექსანდრემ, გრიგოლ ორბელიანოვს, ის დაგეთანხმდა, რომ მონაწილეობას მიიღებდა ამ განზრახვაში. ერთხელ ჩვენ ეკითხეთ გრიგოლს როგორ გამოუცხადოთ ჩვენი განზრახვა ჭავჭავაძეს. გრიგოლმა იკისრა მე გამოუცხადებ ჭავჭავაძესა და ჩვენც გავზავნეთ იგი მასთან; მაგრამ ვილაც სტუმარმა ხელს შეუშალა და ვერ შესძლო გრიგოლმა გამოუცხადებინა ჭავჭავაძესათვის. ამის შემდეგ ჩვენ მასთან გრიგოლი აღარ გავიგვზავნია. რადგან ლუარსაბმა გამოუცხადა ჭავჭავაძეს.

1831 წელს იენისში გრიგოლ ორბელიანოვი ჯარისკაცებთან ერთად გაემგზავრა ს. პეტერბურგში, მე მას სიტყვიერად დავავალე დიმიტრი ბატონიშვილისათვის ყველაფერი დაწერილებით გადაეცა ჩვენი განზრახულის შესახებ. მინდოდა წერილი გამეტანებინა, მა-

¹⁾ ლ. ორბელიანი.

გრამ უარი თქვა, რომ პეტერბურგში გვიან ჩავალ და შეიძლება დამეკარგოსო, სიტყვიერად კი აღმითქვა უამბობო.

ყოფ. პოდპორ. თ. ელიზბარ ერისთავი“.

8 მარტი. 1838 წ:

მართა მესხიშვილის ჩვენება (XI, 1954).

„მე ხშირად ვიარებოდი თარხნიშვილის დიმიტრის სახლში, საცა ყოველთვის როგორც თვითონ დიმიტრი, აგრეთვე იმისი ძმა დავით და იმათი ძმისწული ზაზა ჩივოდნენ, რუსები ქალიან კვიწუხებენო, ყმას და მამულს გვართმევენო, და არ ვიცით რა ექნასო. ეს ჩივილი იმათგან გამოგონია მე როგორც ჩულა წელს აგრეთვე ჩულბ-ს წელს. ამას გარდა ჩულბ წელს ერასელ ვიყავე მე თარხნიანთ სახლში, და მთავარმართებელი პოხოდში იყო მაშინ და ჯარის მხარესაც არეულობა იყო ლეკების მხარეს, დიმიტრიმ სთქვა, თუ ამისთანას არეულობაში რუსებმა ჩვენზე ხელი აიღონ, თამარ ბატონიშვილი ხომ აქ არის, იმის მეტი არავისზე იმედი არ არისო, ამიტომ ის უფრო კვიციანია ყველაზე. ამ ლაპარაკის შემდგომ მე აველ თამარ ბატონიშვილთან და უთხარ ბატონიშვილმა მეთქი ქართველებს უყვარხართ და შენ სულ გაქებენ, და იქნება რომ რუსები არ იყვნენ აქ, შენ დედოფლად დაგსონ ქართველებმა მეთქი. იმან მიპასუხა, მე რათ დამსმენ, აი განა ბატონიშვილს აღექსანდრეს ვერ დასმენ მეფეთო და ან მუხრანის ბატონსაო. მე ის ზემორე სიტყვები ამიტომ მოვახსენე თამარ ბატონიშვილს, რომ ის ჩივოდა, რუსები ჩემს ძმებს ჰსჩაგვრენო და დიდს სარჩოს არ აძლევენო. ამაზე მეტი აღარავიცირა, მხოლოდ ამის მეტი, რომ თამარ ბატონიშვილი მარშან ზაფხულს თითქმის ყოველდღე იყო თეკლე ბატონიშვილის ბაღში, და ვიცი კიდევ, რომ იმასთან ხშირად იარებოდნენ აღექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანი, მისი ძმა ვახტანგ, ელიზბარ. ვახტანგ ერთხელ როცა მე წაველ ბატონიშვილთან იქ დამხვდა. მე ვკითხე შენ რატონ პოხოდში არ წახველ მეთქი და იმან მიპასუხა, რომ მე შტატის სამსახურში ვარო. შერე მითხრა მართავ ახლა რომ ჩენები კარზე მოგვადგნენ რასა იქო მე უთხარ ღმერთმა ნუ ქნას მაგას როგორც მეუბნები მეთქი. მასუკან სიცილი დაიწყო და ის და ბატონიშვილი თამარ ჩემთან ლაპარაკობდნენ და იციოდნენ. ზემოთ რომ დავწერე ჩემი და თამარ ბატონიშვილის ლაპარაკისა შემდგომ ვიყავე მე მელნიკოვის სახლში, საცა ელიზბარმა მკითხა, მთავარმართებელი რომ პოხოდში იყო მაშინ თარხნიანთას რა ლაპარაკი იყოო. მე ექვი ავიღე ამ სიტყვაზე ხომ არ შეუტყვია მეთქი ჩემი და თამარ ბატონიშვილთან ლაპარაკი,

და ამიტომ უპასუხე ელიზბარს თარხნიანთას არაფერი ლაპარაკი არა იყორა, ისინი ხელმწიფის ერთგულნი არიან მეთქი. ამაზე მეტს მე ელიზბართან და არც სხვასთან ლაპარაკი არა მქონია რა. ეს ზემორე დაწერილი სულ ჩემი სიტყვებია კემშარიტათ და ხელ ვაწერ მართა ალექსოვისა შესხოვისა“.

ჩყლგ წელსა.

მარტის 9-ს

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XI, 1964).

„კომისიასა შინა!

წარსრულს 1832-სა წელსა, იმწინა დღეებში ჯერ ჩვენ არ დავეჭირეთ, ერთს დღეს შუადღეზე ცოტა ადრე მივედით სანახავად თავადს იასე ფალავანდოვთან, არ ეიკი თ. ელიზბარ ერისთავი იყო ჩემთან, რომ მივედით, თუ ჩემი ძმა დიმიტრი, ამ ორთავანი ერთ ერთი იყო—სწორეთ კი არ მახსოვს რომელი იყო.—ოდესცა შეეგდით, პატარა ხან დაესხედით, მასკვან იასე ფალავანდოვი წამოდგა, და თავის ოთახის კარი დაკეტა, და გვითხრა ერთს რასმე! წაგვიკითხამთო, რომ არავენ არ შამოვიდეს მინამ წაგვიკითხამთო იმისთვის დავკეტე კარიო.—მასკვან თავის კრაოტიდგან, თავის ბალიწილგან ერთი თაბახი ლურჯი ქალაღი გამოიღო იმ ბალიშ ქვეშიდან, სულ სამსე იყო ეს თაბახი დაწერილი ლექსით.—მასკვან იასემ გვითხრა, აი იმერეთში ბუნტი რომ მოხდა 1820-სა წელსაო, ამ ლექსმა მოახდინაო,—ეს ლექსი ამ ჩვენს ხალხს წაუკითხოთო, ხომ სულ გადაირევიან, და გაგიყდებიანო. მასკვან იასემ ჩვენ წაგვიკითხა, აქ იყო ესრეთ დაწერილი, ოდესცაო თეოფილაქტე შევიდა იმერეთში, და იმ დროის იმერეთი რომ აბუნტდა,—და ხალხის დიდი შეგონება, ბუნტი და აღრეულობა იყო დაწერილი, ესე იგი პრაკლამაცია,—მასკვან კიდევ გვითხრა იასემ როცა საჭირო იყოსო ეს წაუკითხოთ ხალხსაო, და მასკვან ნახანთ რაც მოხდებოა.—ამის შემდეგ მცირე ხანს კიდევ ვიყავით იასესთან და მასკვან წამოვედით.—პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

„10“-ს მარტს. 1833-სა წელსა.

სტეფანე ლორისმელიქოვის ჩვენება (XI 1968),

„თუმცა ევსეი ფალავანდოვს მოუხსენებია კომისიაში, რომ ვითომც იმას ეჩვენებინოს ჩემთვის რალაც ქალაღი და ეთქოს რომ სწერს პეტერბურლსა დენერალ ბეკენდორფთან რათა დაიბა-

რონ იგი საკუთარს ფელდიე-გერთა იქა გამოსაცხადებლად ძმართებლობისათვის რილასიც მძინის და საიდუმლოს საქმისა; მე ეს სრულებით არ ვიცი არც გამიგონია და არც ნახსოვს და არც ვიცი ბეკენდორფი ვინ არის, ეს კი მრავალჯერ შემიტყვია იმისგან, რომ თვით ხელმწიფესთან ვიჩივლებო, და მე ვგონებდი, რომ საჩივარი იმისი იქნებოდა თავის ძმაზედ, რადგანაც იმათში იყო უკმაყოფილება—ამას გარდა მე არ ვიცი რომ იმას ჰქონოდეს გულში რამ საიდუმლო გამოსაცხედებელი რომელიც არც იმას უთქვამს არც მახსოვს.—აწნაური სტეფანე ლორისმელიქოვი“.

ი. მარტისა

ჩაყლ-ს წელსა.

ხოლომონ დოდაშვილის ჩვენება (XI, 1080).

„კომრისის ბრძანების თანახმად მაქვს პატივი მოვახსენო შემდეგი: ცნობილია, რომ ოქროპირ ბატონიშვილმა დაშავალა ველაპარაკო ახალგაზრდებს, რათა ისინი მათ იცნობდნენ და მათი მეფობის მსურველნი იყვნენ; უნდა ნეთხოვა მღვდლებისათვის, რომ მათ შეევედრებინათ ისინი ღმერთისათვის და უნდა შთამეგონებინა მოწაფეებისათვის სამშობლოს სიყვარული. რადგანაც აქ ჩამოყალიბდა მთავრობის წინააღმდეგ შეთქმულება, ამიტომ მე მიეწერე მას, რომ ის ამ წერილით მიხვედრალიყო შეთქმულებაზე და თავადების სურვილზე, რომ გაედევნათ რუსები საქართველოდან, რომ თავადები ფიქრობენ და ცდილობენ მისი სურვილის შესრულებას და მეც ვაცნობე, რომ მახსოვს მისი დავალება და იგი სისრულეშიაც მოდის მეტი, რადგან ბატონიშვილმა ჩვენი თანამებრუნელების განათლებაც დაშავალა აგრეთვე. ეს პირველი წერილი გაუგზავნე ტალიევის ხელით, 1831 წელს მეორე წერილი ფოსტით გაუგზავნე, თან დაბეჭდილი განცხადება დაურთე 1831 წლის დამღვეს ქართული გაზეთის გამოსვლის შესახებ. ამ წერილში არაფერი მისახვედრი არ იყო ჩვენს განზრახულობაზე, მე მხოლოდ ეთხოვედი, რომ თვითონ იმასაც და მოსკოვში მყოფ ყველა ქართველებსაც მოეწერათ ხელი და გამოეგზავნათ თავისი თხზულებები და თარგმანები გაზეთში დასაბეჭდად. მისგან არაერთარი პასუხი არ მიმიღია და ამიტომაც მეტი აღარ მიმიწერია. ტალიევო ლტოლვილ აღექსანდრე ბატონიშვილთან მყოფი მღვდლის შვილია, 1822 და 1823 წლ., როდესაც მე სიღნაღის სასულიერო სასწავლებელში მასწავლებლად ვიყავი, ის იქა სწავლობდა. იგი საეკლესიო ყმათაგანია და იმყოფებოდა წმ. ნინოს მონასტერში იაონე შიტროპოლიტთან; 1831 წელს მან მოწიტანა ამ მიტროპოლიტისა-

გან წერილი, რომელშიაც შეამდგომლობას მწერდა, რომ ხელი
 იქმეწყო ტალიევის განათლების მისაღებად პეტერბურგში გაგზავ-
 ნაზე, მეც უშუამდგომლე ოქროპირ ბატონიშვილის წინაშე, რომ
 მიეცა მისთვის რამე დახმარება. მე და ალექსანდრე ორბელიანოვმა
 დავევალეთ: მას სიტყვიერად გადაეცა ოქროპირ ბატონიშვილისათ-
 ვის, რომ ვცდილობთ მის დავალებათა შესრულებას და თავადებს
 სურთ საქართველოს რუსებისაგან განთავისუფლება; სხვისთვის კი
 არავისთვის არ უნდა ეთქვა. ეინ და როდის გაგზავნა იგი სპარსე-
 თში. ან როდის დაბრუნდა იგი, მე არათყერი ვიცი. როცა ის ჩემ-
 თან მოვიდა და მითხრა, რომ მას აქვს ორი წერილი, ერთი მათ-
 განი ბატონიშვილთან, მე ვკითხე ალ. ორბელიანოვს რომელ ბატო-
 ნიშვილთან მეთქი; მან ნიპასუხა მუხრანსკის ცოლთანაო. მე ამ ბა-
 ტონიშვილს არ ვიცნობ და არ ვიცი წერილი ვისი იყო. როდესაც
 მე ველაპარაკე თ. გრიგოლ მუხრანსკის ამ წერილის შესახებ იმათ
 ალაყაფის კარებთან. მან მთხოვა არავის არ უთხრაო, მე კი უთ-
 ხარი ეხლავე დავწვი მეთქი. ნე ისე წამოვედი. რომ ბატონიშვილზე
 ვერ ვაიგო, ტალიევი კი ამ ალაყაფის კარებთან დარჩა, მისცა ის
 წერილი ბატონიშვილს, დაწვა, თუ უკანვე წამოიღო, ან რა უყო
 იგი, მე არ ვიცი. მეორე წერილი ფარნაოზ ბატონიშვილზე იყო და
 იგი ეხლა მასთან არის. წერილები მე არ წამიკითხავს და არ ვიცი
 რა იყო მათი შინაარსი.

წინდა ბერი, რომელიც ბაგრატიონთათვის ლოცულობს, ვინ
 არის სახელდობრ, რა ჰქვია, ან სად არის მე არ ვიცი. ოქროპირ
 ბატონიშვილს არ უთქვამს ჩემთვის არც მისი სახელი და არც ად-
 გილი, სადაც ის არის. ოქროპირ ბატონიშვილი აქ რომ იყო. დაიარე-
 ბოდა ჩემთან სახლში, მიაღერებდა, მიცხადებდა მეგობრობას და
 შთამაგონებდა სანშობლოზე, რომ მეფექრა მის შესახებ; იმან და
 თავადებმა დამლოპეს, ღეთის გულისათვის ნუ დამლოპავთ ცრემ-
 ლით მათხოვარს, შეიბრალეთ ჩემი უბედური, ულუკმაპუროდ და-
 რჩენილი ოჯახი.

მასწავლ. ხოლომონ დოდაევი“.

11 ნარტი. 1833 წ.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XI, 1882).

„კომისიას შინა!

1-ი) წარსულს 1831-სა წელსა, ჯერ ვარშავა არ იყო
 აღებული იმ ზაფხულს, დოდაევი ერთი წიგნი მისწერა ოქროპირ

ბატონიშვილს, რომელიც მეორე გვერდზე მეც დაწერე იმასთან. იმ წიგნში ტოჩები უჯდა, ის წიგნი, და ის ტოჩები ამ აზრსა ზედა იყო დაწერილი, როგორც მე ნახსოვს რომ, ახლა ჩვენ კარგი საზოგადოება გვეყავს, რომელიც ვცდილობთ საქართველოს განთავისუფლებასაო.—და ოქროპირსაც ვაცნობეთ იმ წიგნის ძალით, ესე იგი ჩვენი გარემოება.

2-) წარსულ 1831-სა წელსა ზაფხულს ერთს საღამოს ეამხე ძოვიდა ჩემთან დოდავეი, და მითხრა ალექსანდრე ბატონიშვილთან ღვდელი რომ არის, იმ ღვდლის შვილი მოვიდა ჩემთანა დეასო, რომელიც რუსეთს აპირებს წასვლასაო, და ორი წიგნი მოიტანაო, ერთი ფარნაოზ ბატონიშვილთანაო, და მეორე ქეთევან ბატონიშვილთანაო, რომელიც ღღეს მიეტანა ის წიგნი ბატონიშვილს ქეთევანთანაო, რომ თქვენმა ძმამ ალექსანდრემ მოგწერათო, და ამაზე დიდად გაჯაერებულიყო ქეთევან ბატონიშვილიო, და ეთქო თავის მოსამსახურებისათვის რომ გაგდევით ეგ ვილაც არის მოსულაო, და წიგნი მოუტანიაო,—რომელიც ესრეთ აღესრულათ და გაეგდოთ, ის ღვდლის შვილიო, ამ სიტყვის შემდეგ მცირეს ხანს იჯდა ჩემთან, და მასკვან წავიდა შინა,—ამის მეორე ღღეს მე წაყედი დოდაშვილის სანახავად, და დაესხედით დივანზე.—ამ დროს ადგა დოდავე, და ის ორივე წიგნები მოიტანა გახსნილები, ფარნაოზთან, და ქეთევან ბატონიშვილთან, ალექსანდრე ბატონიშვილის, ჯერ ფარნაოზის წიგნი წაიკითხა დოდავემა, რომელსაცა შინა იყო დაწერილი ესრეთ, როგორც მახსოვს თხოვა რომ წყალობდეს და თავის საფარველს ქვეშ მიიღოს, ის ღვდლის შვილი, ახლა ის მეორე წიგნი წაიკითხა, ქეთევან ბატონიშვილია. რომელსაცა აგრეთვე პირველის წიგნის მგზავსი იყო დაწერილი.—მასკვან მითხრა დოდავემა, ხვალ იმ ღვდლის შვილს შენთან გამოგზავნიო, და შენც დაბარე იმ ღვდლის შვილსაო, ოქროპირ ბატონიშვილთანაო, მასკვან მე უთხარ, შენ დაგიბარებია, და დაგირიგებია, როგორ მოიქცეს ის ღვდლის შვილი მეთქი, და ჩემი რალა საჭირო არის მეთქი.—მასკვან მითხრა—შენც რომ დაბარებ უფრო კარგი არის, და სწორედ შეიტყობს ოქროპირ ბატონიშვილიო. რომ აქ ჩვენ საზოგადოება გვეყავსო, და ვცდილობთ საქართველოს განთავისუფლებისთვისაო. მასკვან მე უთხარ აგრე იყოს გამოგზავნე მეთქი,—მეორეს ღღეს შვათე საათი იქნებოდა, ჩემი ბიჭი შემოვიდა, მითხრა ერთი ყმაწვილი კაცი მოსულა თქვენთანაო, და თქვენთან საქმე აქვსო.—მე გამოველ კარზე ვნახე რომ ერთი რიგიანად ჩაცმული ყმაწვილი კაცი იდგა კიბის თავზე.—მე თავადიშვილი მე-

გონა, და ეს ვიფიქრე უთოთ, სასამართლოს საქმე აქვს რომ ჩემთან მოსულა, მეთქი.—მასკევან ვთხოვე და ჩემი ძმის ვახტანგის დახატულს ოთახში წვეიწვიე, და ვთხოვე, დაჯდომა, მასკევან ვკითხე, თუ უკაცრავად არ ვიყო ეინა ბძანდებით მეთქი. — მასკევან მიუხრა, მე დოდაევმა გამომგზავნა, ალექსანდრე ბატონიშვილის ღედლის შვილი ვარო.—მასკევან მამაგონდა, ვკითხე როდის მიხვალ რუსეთსა მეთქი.—მასკევან იმან მითხრა, სულაო. შემდეგ მე უთხარ დოდაევმა რა დაგაბარა მეთქი,—მითხრა წიგნი მისწერა ოქროპირსაო, და პირათაც, ყოველი აქაური გარემოება დამაბარაო, — რომელიც ის წიგნი კამისიასა შინა მდებარეებს, და ჩემი მიწერალიც არის, ის წიგნი, იმ ღედლის შვილს გატანა დოდაევმა.—მასკევან მე უთხარ იმ ღედლის შვილსა, ჩემ ნაგიერადაც მოკითხვა განუცხადე, ოქროპირსა მეთქი და ესეც უთხარი ჩემაგიერ რომ, აქ საქართველოში ახლა საზოგადოება არის რომ ვცდილობთ, საქართველოს განთავისუფლებასა მეთქი.—ამ სიტყვის შემდეგ წაედა ჩემგნით და მითხრა, დიახ ვეტყვი მაგ დაბარებასო. მე ის ღედლის შვილი ერთის მეტად არ მინახავს, არც სახელი ეიცო იმისი, და არც გვარი, უნდა ოცდა ოთხის წლისა ყოფილიყო, ხუთი ვერშოკი (?) სიმაღლე ექნებოდა, და პირზრგვალი იყო, იმაზე მეტი არ მახსოვს.

3-ი) ეს მესამე გარემოება სწორეთ არ მახსოვ, ამ ორთაგანმა რომელმა თქვეს—ხოლომან რაზმაძემა, თუ კორნეტ გიორგი ერახთოვმა, ესე იგი, ის ალექსანდრე ბატონიშვილის ღედლის შვილი რომ მისულა, პეტერბურღში, არც ერთს ბატონიშვილს არ მიუღბათ, და დაუთხოვნიათ.

პოდპორუჩიკი თავადი ალექსანდრე ორბელიანოვი“.
11-სა მარტსა, 1833-სა წელსა.

დათია ბაინდურას შვილის ჩვენება (XI, 1097).

„კომისიასა შინა.

კომისია რომ ფიციით მკითხავს, მეც კენზმარიტებით მოკახსენებ, რომ შარშან მანამ ჩემს ბატონს მაიორს თაკად ღუარსაბ ორბელიანს დაიკერდნენ, ერთის თუ ორის ოგის წინათ. მოვიდა ჩვენს სახლში. ერთი პოლიაკი, რომელსაც მე ვკითხე რა განდა მეთქი და იმან მიპასუხა რომ შენი ბატონი მაიორი მინდა ენასო, იპასთან საქმე მაქვსო, მერე მე ვკითხე როგორ მოვახსენო მეთქი და იმან მიპასუხა პოლიაკის ოფიცერი ვარო და გუბერნატორის ძმამ ფალავანდოვმა განამგზავნა შენს ბატონთანაო. მე შეველ და პო-

ეახსენე ჩემს ბატონს და იმან ბიბრძანა დაითხოვე და ნუ მიიღებო უთხარ არ შეუძლიანო, მეც გავედი და ასე ვუპასუხე იმ პოლიაკს და გავისტუმრე; მეორეს დღეს ისევ მოვიდა და მითხრა შენის ბატონის ნახვა ბინდა; იასუ ფალავანდოვის¹გან ვარ გამოგზავნილო და ერთი ქალაღლიც მომცა შენს ბატონს უჩვენეო, ეს ფრანციკულად არის დაწერილიო, რომელიც მე შეუტანე და უჩვენე, ბატონი ჩემი გაჯაყრდა და თქვა რას ვადამეკიდა ვგ პოლოაკო, წიგნი დამიბრუნა და მიბრძანა გამეცალე და დაითხოვე, წავიდესო, მე მაგას ვერ მივიღებო, მეც გამოველ, დავითხოვე, და მას აქეთ აღარ მინახავს ის ჩვენს სახლში.—იმ პოლიაკის არც სახელი და არც გვარი არ ვიცი, და თუ პირდაპირ ვნახო, ვიცნობ. — იმას ეყო ნავთის ფერი სერთუეი და ეხურა ფურაქეა, თვითონ იყო მალლის ტანისა და პირსავსე ყმარწვილი კაცი.—მაიორის თავადის ლუა რსაბ ორბელიანის მოსამსახურე დათია ბაინდურას²ვილი.)
 ია. ნარტა. 1933-სა წელსა.

მართა მესხიშვილის ჩვენება (XI, 2006).

„მთავარმმართველის პოხოდში ყოფნის დროს შარშან, დი. მიტრი თარხანოვი ერთხელ შემოვიდა თავის სახლში საღამო ხანს და დიწყო იმან ლაპარაკი, რომ ერთის მხრიდამ ჩეჩნები, მეორეს მხრიდამ ლეკები ეომებიან რუბებს და შეუწყუბებიათ, ამას გარდა რუსეთშიც არეულობა არის და აქეთკენაც, მაშინ დიმიტრის ცოლმა უთხრა ქმარსა, რათ იცი ნავისთანა ლაპარაკებო; ესლა ნეტავი ეგენი რუსებმა წეგიტყონ და დაგიჭირონ შენცა და ის. ვამაძალი ზაალ დივანბეგის³ვილი ჰარათოვი, რომელიც როცა ქალაქს ჩამოვა, სკორებს აჭკრეფს, მოგიტანს და შენც გალაპარაკებსო. ამას გარდა ზაალ მდივანბეგის⁴ ვილი ივანე და დიმიტრი თარხანოვი დიდი მეგობრები არიან, დიას სრული სიარული აქვსთ და შეერთება ერთმანეთთან და თუმცა ბევრჯელ მეც მინახავს, რომ ერთმანერთს ეჩურჩულებიან ცალკე, მაგრან არ ვიცი რაზედ იქმნებოდა იმათი ლაპარაკი. — ამ წელს იანერის ით-სა დღესა როდესაც პრაპორშჩიკი იაია კორჩიბაშოვი იყო ჩემს ზემოთ სახლში, სადაც დგას დავით თარხანოვი და ეთამაშებოდა იმის ბიქს კიკოლას ნარდსა, ნაშინ მითხრა იმან აი ყველას იჭერენ, შენც დაგიჭერენო, მეც ვუპასუხე; რომ თუ მე დამიჭერენ, პირველად უფრო შენი სიძე დიმიტრი არის⁵დასაჭერი, მე ხელმწიფის მოწყალე-

¹) ჩვენება სხვის დაწერილია, ამას მხოლოდ ხელი მოუწერია

ბით შეილები მეზრდებიან და მეც პენციას მოველი რომ მივიღო. ეს ჩემი სიტყვებია მართა მესხოვი ალექსოვისა. მარტის იბ-სა ჩყლგ-სა წელსა“.

ლიმიტრი ერისთავის ჩვენება (XI, 2014).

„საგამომძიებლო კომისიის კითხვაზე მაქვს პატივი უპასუხო.

პეტერბურგში რომ ვიყავი 1831 წ. ერთხელ, მგონია მარტო იყო ღიმიტრი ბატონიშვილმა მაჩვენა ჩემი ძმის ელიზბარის წერილი და მითხრა: „ხომ არ იცი ვინ არის ის სომეხი, რომელზე-აც იწერება, რომ საჩქაროდ სახერხი ხელსაწყობები ძიშოვოსო“.

მე უპასუხე არ ვიცი მეთქი; მომცეს წერილი და მთხოვეს გამეგო წერილი წავიღე და დავიწყე ძებნა, მაგრამ იმ გეგრი კაცი ვერავინ ვიპოვე. ჩემი წამოსელის წინ ღიმიტრი ბატონიშვილმა განმიცხადა: „საიდუმლო მინოწერის ხერხი, რომელიც მე უკვე მქონდა პატრვი ჩემს წინა ჩვენებებში განმემარტა; ამასთანავე მითხრა: „იქნება ის (ე. ი. ზევით მოხსენებული) წერილი ამ ხერხით არის დაწერილი, საქართველოში რომ ჩახვალთ უთხარით თქვენ ძმას, რომ ის ფორმატი დამეკარგა და იმ ფორმატით აღარ მომწეროსო და თუ უნდა ისეთი გააკეთოს როგორც თქვენია“-ო.

საქართველოში რომ ჩამოვედი, არ მახსოვს უთხარი ჩემ ძმას თუ არა ეს დაბარებული, ფორმატი კი არ მიჩვენებია და არც ვიცი იმ წერილის მეტი მინოწერა კიდევ მქონდა თუ არა ჩემ ძმას ღიმიტრი ბატონიშვილთან. ზემოხსენებული წერილის შესახებ ერთხელ მომიხდა მეკითხა ჩემი ძმა ელიზბარისთვის და იმან ორიოდ სიტყვით მიამბო, მაგრამ არ მახსოვს ეს სიტყვები სრულებით.

არტილერიის პრაპორ. თ. ღიმიტრი ერისთავი“.

1833 წ. 14 მარტი.-

საგამომძიებლო კომისიისაგან ქართველ თავადის ასულ თამარისადმი.

(XI, 2028).

„თითქმის გამომძიების დაწყებიდანვე რამოდენიმე ცნობა უჩვენებდა თქვენს მონაწილეობას იმ შეთქმულებაში, რომელიც მიზნად ისახავდა საქართველოდან რუსების გაძევებასა და ძველი სამეფო სახლის აღდგენას. კონისია პირველი ჩვენებებით არ დაეკმაყოფილდა, რომელთაც არა მქონდათ ჯერ საკმაო ძალა და დასაბუთება, ამიტომ ნაადრევად მიიჩნია თქვენი მოწვევა დასაკრებლად, რომ უსფუძვლო იქვით თქვენთვის შეურაცყოფა არ მოეყენებინა.

მან ამჯობინა ჯერ დარწმუნებულიყო თქვენი დანაშაულის ხარისხში სხვა მონაწილეთა ჩვენებების საშუალებით. ბევრნი პირველად თქვენს დაფარვას ცდილობდნენ, მაგრამ თანდათანობით გამოძიებამ მიგვიყვანა ქვეშარიტებასთან და თან მოჰყვა უფრო გულწრფელი აღიარება. მაშინ სხვადასხვა პირთაგან, როსლებიც ერთი მეორისაგან განცალკევებული არიან, შემოვიდა ისეთი მნიშვნელოვანი ერთი და იმავე აზრის ცნობები, რომ კომისია იძულებული შეიქმნა, კანონიერ ვალდებულებათა გარდაუქალობის გამო, აუცილებლად ჩაეთვალა თქვენი დაპატიმრებაც.

პირველ ყოვლისა კომისიის მოვალეობა იყო წარმოდგინა თქვენთვის საერთო კითხვითი პუნქტები თქვენზე არსებულ საბრალმდებლო ჩვენებების მიხედვით. ეს აღსრულებულ იქნა თქვენი დაპატიმრებისთანავე თებერვლის 24. შემდეგ კომისია ფიქრობდა განემარტა თქვენთვის დაწერილებით, თუ ვინ სახელდობრ რა სთქვა თქვენზე; როდესაც კომისიის წევრ გენ.—მაიორ ჩევიკთან პირადი საუბრის დროს თქვენ კეთილ რინებუთ და განაცხადეთ, რომ არავითარ წერილობით საბუთზე თქვენ სხვა პასუხს ვერ გასცემთ, იმის გარდა, რაც თქვენს პირველ ახსნა-განმარტებაშია მოთხრობილი, და ამიტომ თქვენზე ჩვენებების წარმოდგენის ნაცვლად თქვენ გნებავთ მათთან პირისპირ წაყენება, ვინც თქვენზე რაიეს აჩვენებს და ეს თქვენი ჩვენება თქვენ გასურდათ წერილობითაც დაგელასტურებიანთ, — თქვენი თხოვნის შესრულების დასაჩქარებლად. კომისია შეუდგა დაუყოვნებლივ, რამდენადაც კი სხვა საქმეები წას ნებას აძლევდა, თქვენ შესახებ ყველა ჩვენებათა თავის მოყრას. ამჟამად კომისიამ მიიღო ცნობა კომისიის მეორე წევრ პოლკოვნიკ ტრიტილევჩისაგან, რომ თქვენ კეთილგინებებით თქვენ წინააღმდეგ ჩვენებათა გაცნობა, რის გამოც კომისია იჩქარის წარმოგიდგინოთ ქვემომოყვანილი ჩვენებები და გთხოვთ მისცეთ თქვენი სათანადო განმარტება.¹)

თამარ ბატონიშვილის პასუხები.

„უფალთ კომისიის ჩლენებთან ბოდიშს ვიხდი, რომ ამ წერილის მიღებაზედ ვერ აღვიარე რაც ვიცოდი, დიდათ ჩემი სინდისის წინააღმდეგი მეგონა პირველათ მე როგორ უნდა მეთქვა

¹ მოყვანილია ყველა ცნობა, რაც კი დაპატიმრებულებმა თამარ ბატონიშვილზე აჩვენეს, რომელთა გასწვრივაც შემოდ მოყვანილია პასუხები დაუწერილთაგან თამარს.

რამე ჩემს მახლობელ ნათესაებზედ და ასეც ვიცოდი რადგანაც პირ-
დაპირ მალაპარაკებდნენ, მაშინ აღმიარებინა, ყოველივე რაც ვსთ-
ქვი თქვენს წინაშე და ახლაც ამას ვსწერ. მართალია მეუბნებოდ-
ნენ თავისუფლება გვინდაო ყოველთვის უშლიდი და ვამხილებდი
როგორ წინააღმდეგი იყო ღვთისა ამისთანა განზრახვა. ამას ვეუ-
ბნებოდი იმისმა დიდებულებამ რუსეთის იმპერატორმა რომ ინე-
ბოს და ხელი აიღოს საქართველოზედ თუ იმის საფარველი არ ექ-
ნება მოვლა არავის არ შეუძლიან, გარეწე რაც მტერნი ახვევი-
ან მიწასთან გასწორებენ ჩვენს ქვეყანას და რა სიყვარული არის
თქვენის მშობლის ქვეყნისა რომ ასეთი საქმე მოახდინოთ, თქვენი
თავიც განსაცდელში მისცეთ და საქართველოც და მრავალს ამის-
თანას დარიგებას ვეუბნებოდი, ხან ჯავრობით და ხან რჩევით.
ჩემი დანაშაული ეს არის, როდესაც პირველად მითხრეს მაშინვე
უნდა იპათთვის მეთქვა ჩემთან ნულარ იტყვიოთ და ალარც მეთქმე-
ვინებინა შემდეგ, ნაგრამ რადგანაც ჩემნი დიდნი მახლობელნი ნა-
თესაენი იყვნენ მეგონა ჩემს რჩევას გაიგონებდნენ და ამისთანას
ცუდს განზრახვანზედ ხელს აიღებდნენ. ამას და გარდა ბევრჯელ
ლორი თვე უფრო ბევრიც გადიოდა აღარასფერს აღარას იტყოდნენ
მე გარწმუნებოთ არც იმათ ჩემთან ისე ხშირად უთქვამსოთ თუ არა
ათაში ერთხელ ვერასდროს ვერ ნეტყოდნენ და არც ერთხელ მე
იმათთვის არა მეთქვას რა თუ თითონ არ დაიწყებდნენ ლაპარაკს,
როდესაც რომ იტყოდნენ განკვირვებული პასუხს მიუგებდი რა
დაგემართათ კიდევ თქვენის თავიდან ვერ განიშორეთ მაგისთანა
ღვთის საწყენი ფიქრი თქვენის თავის გაუბედურება გინდათ, იმის-
თვის ლაპარაკობთ. პასუხს ამას მომცინდნენ ჩვენ ამით რათ გაეუ-
ბედურდებით ჩვენში წერილს ვერა პოებენ ცარიელს ლაპარაკის-
თვის. რას გადაგვახდევინებენ მე ვარწმუნებდი ერთერთი თქვენი
ამხანაგი ვინმე გაგცემთ და საუკუნოთ თქვენ თავს დაილუპავთ
თქვენ ძმობინართ დიახ ერთმანერთს არ გასცემთ შაგრამ მესმის
რომ ვილაც უბრალო ამხანაგები თურმე გყავთ რომელთანაც მეგო-
ბრობა გაქვთ ისინი არ დაგინდობენ. მე წინაშე ღვთისა რომ წარ-
ვდგები იქ დავისაჯო თუ ჩემგან ან ერთხელ თანხმობა გაეგონოთ
თავიანთი განზრახვისა, ყოველთვის დამშლედი ვიყავ ამის მეტი
მე დანაშაული არა მქონდეს რა რათ ვაქმევიინე ჩემთან. არც ერთ-
ხელ და არც ერთ აზრში იმათი თანახმა არა ვყოფილვარ და
ყოველთვის დამიწლია როგორც თქვენს წინაშეც აღვიარე. მანამ-
დის არამცოდნებია იმათი დაწყობილება საქმისა სანამ აღექვან-

დრემ¹⁾ ჩემმა მამიდაშვილმა არ მითხრა და შემომხევეწა ეცადე და-
აშლევინოო რომელიც მეორეს დღეს გიორგის,²⁾ დიმიტრის³⁾ და
ვახტანგს⁴⁾ ჩემს მამიდაშვილებს უთხარ ჩჩვეით და ზევწნით თქვენს
თავს განსაცდელში ნუ აძლევთ ვერასფერს ვერავის რას ავნებთ
თქვენის თავის მეტს მეთქი. შემდგომად ამისა აღარა ვიცირა და ყო-
ველთვის დიდათ ვერიდებოდი იმათ ლაპარაკს ალექსანდრე აღარც
კი მინახავს.

მართა მესხიევისა პირველათ რომ მკითხეთ ასე თქვაო თარ-
ხანოვებმა დავითმა და დიმიტრიმ რეჩი დაწერესო ვითომ, ჩემზედ
და რუსეთზედაო როგორ უნდა ამის პასუხი მომეცა რომელიც
ლმერთსა ვფიცავ არ გამიგონია ეგრეთვე გუშინ პირში რომ წარ-
ძომიდა ბარონ გრიგორი ვლადიმერიჩი⁵⁾ დალისტანში რომ იყო
შემოქმედს ლმერთს ვფიცავ მე იმისგან არც არავის თავადის ხსენება
გამეგონოს და არც ვიციოდი ვისგან იყო ნათქვამი რომ არ მიამა ის
თქმა რათა ვკითხამდი არც თვითონ უთქვამს მხოლოდ ესე თქვა ისე
ილაპარაკესო დიდის მწუხარებითა თქვა და არც არა წინააღმდეგი
რუსეთისა არა უთქვამს რა მხოლოდ რაც არა ესთქვი ამის მეტი
კიდევაც ის გაიმეორა ლმერთმა დაგვიფაროსო რომ რუსეთის მფა-
რველობა ჩვენ მოგვეხადოსო მე კიდევ დავარწმუნე მაგაზედ ნუ
სწუხარ ბერი მოგონებები იციან არასდროს ხემწიფე არ ინებებს
თავის საფარველის განშორებას ჩვენს ქვეყანაზედ და ესეც უთხარ
ეხლა მოდის მთავარმართებელი რომელსაც დიდათ აქებენ ის იზ-
რუნებს ყველას საზოგადოობისათვის, ამ სიტყვაზედ ადგა და წავი-
და და აღარც კარგა ხანს მინახავს რამთენამე თემ განვლო, ეს
წერილი იმას წაუკითხეთ თუ ყოველივე ჭეშმარიტებით არ დამე-
წეროს სცნობთ, საბრალომ რომ არა უთქვამს რა იმისთანა რის-
თვის გამოცვალა თავის სიტყვა და ან დრო როდესაც მითხრა.

როდესაც მართამ მე ეს მითხრა, აღარ მახსოვს რამთენი დღე იყო გავ-
ლილი ჩემი მამიდაშვილი ალექსანდრე იყო ჩემთან და სხვანიც
იყენენ სწორედ არ მახსოვს ვინა თქვა, ეჭვარხნა იქადაგაო დიახ
კარგათა და ესეც შემოიტანა თავის ქადაგებაშიო რომელნიმე თუ-
რმეო საზოგადოებაში ხმას აგდებენო ვითამ იმისმა დიდებულებამ
რუსეთის იმპერატორმა თავისი საფარველი ახადოსო საქართვე-
ლოსაო. ამას ნურაინ იფიქრებსო როგორათაც აქამდის თავის
მფარველობას და აკლებდაო და ზრუნეასაო არც შემდეგ განა-

¹⁾ ალ. ორბელიანი იგულისხმება.

²⁾ ³⁾ ⁴⁾ გიორგი (რევაზისძე ერისთავი, დიმიტრი და ვახტანგი, ორბელიან-
ნები.

⁵⁾ როზენი.

შორებსო, კეშმარიტებას ვფიცავ არ ვიცი ვინა თქვა—რა დასამა-
 ლავია რომ დაემალო თუ კი მახსოვდეს. მე ალექსანდრეს უთხარ
 საწყალი ის ერთი დედათავანი კიდეც იმიტომ იყო ასე შეწუხებუ-
 ლი გავს ამგვარი ხმა დაუგლიათ არ ნამეშვა ვინ იყო არ მინდო-
 და რომ მეთქვა მაგრამ კული არა მეგონა რა შემდგომად უთხარ
 ვინცა თქვა ღმერთს ვფიცავ ჩემი რაცა მითხრა მართამ მე ალექ-
 სანდრესთვის არც არავის სხვისთვის არ მითქვამს რაც ეხლა აქ არ
 დაეწერე მაგას ჩემს თავს როგორ ვკადრებდი რომელიც რომ თი-
 თქმის სასაცილოთ აგდებათ მივიღე მესხებსთან როგორ გამოვიც-
 ხადებდი, მაშინვე ალექსანდრემ მითხრა უთუოთ თარხნიანთსა ილა-
 პარაკებოდნენო. მე შეეფიცე არ უთქვამს არც მთქმელი და არც
 სახლი სად ითქვა და დავაფიცე თუცა ესეთი არა არის რა მაგ-
 რამ არავისთან არა სთქვა, იმანაც შემომფიცა არ ვიტყვიო. მე
 სრულებით დამავიწყდა აღარც მამგონებია ის ლაპარაკი გარწმუ-
 ნებთ როგორც წინაშე ღვთის ისე კეშმარიტებით აღვიარებ რაც
 არ დავსწერე ამის მეტი მე მართასაგან აღარა გაჰგონოს რა. ჩემ-
 ზედ რომ დაეწერა—მე მისთვის უთხარო რადგანაც ჩივილი განი-
 გონიაო თავის ძმებისა ცოტა სარჩო აქვსთო, იმის მეტათ რომ ჯერ
 ჩემთან არა ყოფილიყო სად წეგჩივლე, მე არ მიკვირს იმისგან
 თქმა განსაცდელში რომ კაცი შეეარღება შიშით ვიცი არას გაი-
 გებს ამას არა ვფარამ ყოველთვის მითქვამს მე კი შევიდასი თუშანი
 მაქვს ასიგნაცია და ჩემს ძმებს თითოს ექვსასი, დიად ყოველთვის
 ვფიქრობდი ეგების შემწეობა ნეთხოვნა ვისთვისმე იმათზედ ყოე-
 ლად მოწყალის ხელმწიფის წყალობა რამ მოვლენილიყო, რომე-
 ლიც რომ ბარონ გრიგორი ვლადიმერიჩის მოსვლის ხანებში ლუ-
 ბერნატორს კნიაზ ფალავანდოვს ვკითხე რჩევა, მე მინდოდა რომ
 ბარონისათვის ნეთხოვნა და ლუბერნატორმა მიჩრია ჯერ თქვენმა
 ძმებმა სთხოვნონო და თუ კითხვა მოვა რამე მაშინ ბარონსა სთხო-
 ვეთო და თუ კი შეიძლება რანე დიდათ ეცდება იმათ შემწეობას
 რომელიც წერილი ჩემის ძმებისაგან მირთმეული ხელმწიფესთან
 ვგონებ თქვენც ნახეთ.

ეს არის ღმერთს გეფიცებით ყოველივე რაც ვიცოდი არაფე-
 რი მე ამის ნეტი აღარა ვიცირა უბრალო ვარ არაფერი ჩემს გუ-
 ლში ბრალი არა არის რა. ახლა ყოველივე იცით თუ შენიბრალებთ ამ
 ტანჯვაში არ მომკლავეთ კარგია. როგორც ღმერთსა ნებავს ის
 არის ჩემი წემწე.

შეფის ღმირი იულონის ასული თამარი.

მართა მესხიშვილის ჩვენება (XI, 2040).

„წელსა ჩელა-სა თუმცა უბრალო ლაპარაკები შემიტყეია თარხნიანთსა ყმასა და მამულის წართმევაზე; მაგრამ რესუბზედ რომ დიმიტრი თარხანოვმა დაიწყო ლაპარაკი და მეც ის სიტყვები ლაპარაკში თამარ ბატონიშვილს უთხარი, ის იყო ზაფხულს, როდესაც ეხლანდელი მთავრმართებელი პახოდში წასტლიყო და ვგონებ ჩელბ-სა წელსა. ამას გარდა კენკის ყრა რომ იყო ეხლა, იმაზედ უწინ სწორედ დრო არ მახსოვს, მაგრამ წლის უკანასკნელს თვეებში იყო ერთხელ შემოვიდა დიმიტრი ჩემს ზევით სახლში თავის ძმასთან, რომელიც შინ დაუხდა, მაშინ იქ მე უთხარ დიმიტრის: შენი ცოლი რას მემართლება რათ მლანძღავს; ამაზედ მიპასუხა: შენ ასეთი ამბავი გაგიტანია ჩემის სახლიდამ, რომ შენს დღენი ჩემს სახლში ვერც ერთი და ვერც ღედლით ველარ გაივლიო, როდესაც ვკითხე თუ რა მითქომს ნეტავ, მაშინ მიპასუხა მე ვიცი რაც გითქომსო. და არ ვიცი მე თუ რა ჰაზრზე მითხრა.—მართა მესხოვი აღექსავი“.

მარტის იდ-სა დღესა.

წელსა ჩელგ.

ზაქარია ჩოლაყაშვილის ჩვენება (XI, 2085).

„თ. იასე ფალავანდოვთან ვახშამად იყენენ: თ. ვახტანგ ორბელიანოვი, თ. ელიზბარ და დიმ. ერისთოვები, მასწ. დოდაევი და გვარდიის ოფიცრები: კორნეტი გოზრგი ერისთოვი და ჰრაპორში. დიმიტრი ორბელიანოვი; ვახშამზე / ვლაპარაკობდით ტფილისის ქალაქურ ჩვეულებებზე და ამ დროს ელ. ერისთოვმა თქვა, რომ მან ზოგიერთ ოჯახში ნახა გრიგოლ ორბელიანოვის მიერ შეთხზული მშენიერი ლექსები. ამასთანავე სთხოვა, ვა. ჯ. ორბელიანოვს ეთხოვებინა ისინი წასაკითხად, მაგრამ ორბელიანოვმა უპასუხა. რომ ისინი მას თაქ არა აქვს და აღუთქვა, რომ სახლში წაუკითხავდა. მე ამის შემდეგ ამ ლექსებზე აღარა გამიგონია რა და არც არა განსაკუთრებით მილაპარაკნია ლექსებზე“ ჩართულია ხოცხუა მოცხადი“; არც მოსკოვსა და არც პეტერბურგში არავეისგან გამიგონია. რომ ქართველებს „пашаши“-ს უწოდებენო თ. ი. ფალავანდოვს რომ მოუხსენებია ეს არაფრის აღმნიშვნელ სიტყვები „пашаши“ და „ჩართული ხოცხუა მოცხადი“. რასაკვირველია, ამით უნდოდა მიეჩქვალა თავისი საკუთარი ნაწარმოები ანუ განკარგულება: ის, თ. ი. ფალავანდოვი, მოვიდა ერთხელ ჩემთან ბინაზე თ. თ. ელიზბარ და დიმიტრი ერისთოვებთან, ვახტანგ ორბელიანო-

ვთან და მასწავ. დოდავეთან ერთად. საშინელ ბნელ ღამეში. მუხლებამდე ტალახში ამოსვრილი, რამაც ძალიან გამაკვირება. ამას თანავე მან ფალავანდოვმა ამოიღო ჯიბიდან რევეული და უნდოდა წაეკითხა რალაც განკარგულებების შესახებ, მაგრამ შე დაუხიე იგი და ვთხოვე აღარ წაეკითხა არავისთვის ასეთი უმზგაესი რამე; ფალავანდოვი გაჯავრებული წაეიდა, აყვედრიდა რა თავის თანამგზავრთ, რომლებიც მაშინათვე მას უკან გაჰყენენ. მე კი მეორე დღეს გაუგზავნე მსახური და დავიბარე დოდავეი, რომელსაც მტკიცედ განოუცხადე დაუყოვნებლივ წასულიყო აღექსანდრე ორბელიანოვთან და ჩემი სახელით ეთქვა, რომ მე ვწყვეტ ყოველგვარ კავშირს, როგორც ფალავანდოვთან ისე; ერისთოვთან და იგივე ურჩიე თვითონ მასაც; მან დამარწმუნა, რომ თვითონაც ასე მოიქცეოდა.

იმავე საღამოს მე თვითონ ვინახულე თ. აღ. ორბელიანოვი, რომელიც აუადმყოფი ლოგინში იწეა და რომელმაც მითხრა, რომ ის ძლიერ ნანობს, რომ დაუკავშირდა ერისთოვს, ამასთანავე აძაგებდა თ. ფალავანდოვს, როგორც ისეთ პირთაგანს, რომლებიც მას მოსვენებას არ ანძლევენ და რომლებმაც იგი დალუქეს. მე იგი დავარწმუნე საქმის შეუძლებლობაში და ისიც დამეთანხმა, რომ ჩემთან ერთად ზელს აიღებდა ან საქმეში მონაწილეობაზე; ამ დროს უცბად შემოცვივდნენ თ. თ. ელ. და დიშ. ერისთოვები, თ. ი. ფალავანდოვი და დაუწყეს თ. აღ. ორბელიანოვს, რომ ის მშიწარაა, ყოველმხრივ ცდილობდნენ აღეგზნოთ იგი, მაგრამ მან გადაჭრით განაცხადა, რომ ეს საქმე მოუხერხებელიაო. ამასთანავე პრაპორშჩ. დიმიტრი ერისთოვმა მომმართა ამ სიტყვებით „რასაკვირველია, თუ აღექსანდრემ ყური უგდო თავად ჩოლოყაევს, ეგ ჩვენი ველარასოდეს იქნება. თ. ჩოლოყაევი გვარდიის კაპიტანია, დღეს თუ ხვალ პოლკოვნიკი გახდება, 1000 მანეთს პენსიას იღებს და რად დაგვეთანხმება, ის ჩვენ პეტერბურგშიაც გვერადებოდა და ჩვენ ტყუილად მოვიწვიეთ იგი ჩვენს მონაწილეადო“. მას ჯერ არ დაესრულებინა, რომ ისინი ყველანი გავიდნენ ოთახიდან.

ამის შემდეგ მე-განმეორებით ვთხოვე აღექსანდრე ორბელიანოვს ფრთხილად და ფხიზლად ყოფილიყო. მან თქვა, რომ თ. ერისთოვებმა დალუქეს მთელი საქართველო, მთელი დღე და ღამე ქალაქში დაძრწინაო და გარწმუნებთ, რომ ისინი თქვენ ყოველმხრივ თვალს აგადვენებენ, რომ როგორმე დაგლუპონო, ამასთანავე თ. ვახტანგმა აღექსანდრეს ძმამ თქვა, რომ სხვას ტყუილად ვაბრალებთ. თვითონ ჩემი ძმაც დამნაშავე, ყველაფერს ადვილად იჯერებსო.

კაპიტანი თ. ჩელოყაევი“;

16 მარტი, 1833 წ.

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (XII, 2166);

1. მე ვიყავი პეტერბურგში 1828 წლის თებერვლიდან, 1829 წლის 26 სექტემბრამდე. დიმიტრი ბატონიშვილი ჩვენ წმირად გვიმეორებდა, რომ რუსები გვაფიწროებენ, რომ ისინი ჩვენ წამულებს გვართმევენ, რომ ჩვენ ოხრები ვართ მათ ამდენ ნებას რომ უაძლევთო და სხვა ამისთანა სიტყვებს. ამ საუბრებს ესწრობოდა აგრეთვე თ. ესტატე ჯავახოვი, მაგრამ რამე განსაკუთრებული მონაწილეობა მათში არ მიუღია.

მე გავიგონე ზაქ. ჩოლაყაევისაგან ეს სიტყვები: ესტატე ჯავახოვი ამბობსო, რომ საქართველო რომ განთავისუფლდეს და ხელმწიფემ კეთილინებოს მას ჩააბაროს ბატონიშვილები საქართველოში წასაყვანად,—ის მათ კაცყავანდის მიიყვანს. და იქ კი ყველას თერგში გადაჰყრისო.

2. გრ. ორბელიანოვის ლექსი სათაურით „იარაღისადმი“ წასაკითხად გადმომცა გენ. მაიორ თ. ჰავჭავაძის მეუღლემ. მე მახსოვს ზოგიერთი ლექსი, მაგრამ არა თანნიყოლებით.

3. ფარნაოზ ბატონიშვილზე არა გამიგიარა ჩემი ამხანაგები—საგან როცა პეტერბურგში ვიყავი და მასთან არასოდეს არც გვილაპარაკნია აღმაშფეთებელი სიტყვები.

4. ჩემი ძმის ალექსანდრეს ავადმყოფობის დროს თამარ ბატონიშვილთან ვისადილეთ გიორგი რეჭაშის ძე ერისთოვმა, ჩემმა ძმამ დიმიტრიმ და მე. არ მახსოვს, რომ ამ სადილის დროს ჩვენი შეთქმულების ირგვლივ რამე ზვეთქვას.

17 მარტი 1833 წ.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XII, 2170).

„კომისისა შინა.

1) წარსრულს 1832-სა წელსა, ოდესცა მე ავად ვიყავ, იმ ჩემს ავადმყოფობის დროს, ჩემს სანახაეთ მოვიდა თამარ ბატონიშვილი და ჩემს გვერდით დაჯდა, ლაპარაკი დაძმწყო, და ამ ლაპარაკს შორის, მე უთხარ ბატონიშვილო თამარ, ერთი საველრებელი მაქვს გთხოვთ, დანიჯეროთ მეთქი.—მასკვან მითხრა რაო. მე მიუგე ესა მეთქი, რომ, ელიზბარს უნდა რომ ბუნტი მოახდინოს ამ 20-ს ნომბერსა მეთქი, და გვევლრებთ რომ დაუშალოთ საძაგელს საქმეს შერება მეთქი არ. შაიძლება ხელი აღებინეთ მეთქი, —მე იმისთვის ვერა გამიგონებია რა, როცა ვეტყვი ოასმე მეთქი,

ზღანძღავს მეთქი,—ეგება თქვენ დააჯერებინათ, რომ ხელი აიღოს მეთქი,—მასკვან დამპირდა უთოთ ვეტყვიო, არ ვიცი უთხრა თუ არა.

2) ბატონიშვილის თამარის პოკაზანიის პასუხი, როგორც მე ეხლა მაგონდება, მეც მითხრა, რომ მართა შესხიევის ქვრივი, მოვიდა ჩემთანაო, და მითხრაო, რომ აქ ერთი საზოგადო არის, რომელსაც თქვენ უნდინხართ თავათა და აქ ბუნტს აპირებენო, დი მე უარი უთხარო, მაგრამ მე კი ფიცით კი არ დაუფიცებიაო რომ ნურავის ნუ ეტყვიო,—მანამ ბატონიშვილი თამარ ამ გარემოებას მეტყოდნო, რამდენის დღის წინად ელოზბარმა მითხრა ესე, გარემოება, როგორც კომისიას ვაჩვენე ამას წინათ, და 1831-სა წელსა ესე გარემოება ჩემთვის სულ არ უთქვამს, თამარ ბატონიშვილს, და მე 1832-სა წელსა როდისაც შემითხრა, ესე გარემოება, მე კიდევ სამღურავე უთხარ, აქანდის რათ დამალეთ, და არ ვეითხარით მეთქი. მასკვან თქო რალაც მიზეზი, ისკი აღარ მახსოვს და მე თამარ ბატონიშვილიხათვის სულ არ მახსოვს რომ მეთქონ, რომ დავით თარხნიშვილს საზოგადო ჰყავს მეთქი.

3) იონა ეგზარხის რეჩი მე სულ არ გამიგონია, მხოლოდ პირველია, ოდესცა კამისიასა. შინა გამომიციხადეს იგი.

4) ფარნაოზ ბატონიშვილისა სულ არა რა გამიგონიარა, ამ ჩენის განზრახვის აზრი.

5) თარხანოვს, არ ვიცი სიარული რომ ჰქონია თამარ ბატონიშვილთან, არც გამიგონია, და არც არა მითქომს ეისთვისმე.

6) სოლომონ დოდაევისაგან გამიგონია, ოდესცა ოქრობარ, საქართველოს მოახლოვებია, მაშინ მშობელს მამულსა ზედა სტინი დაუწერია, ესე იგბ, სასიამოვნოდ რომ ჰჩვენებია, საქართველო, იმასა ზედა, და სხვა აზრი კი არ ვიცი რა ყოფილა.

პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

14-ს მარტსა 1833-სა წელსა.

ფილადელფოს კონაძის ჩვენება (XII, 2174).

„როდესაც ანბოზს კნიაზი გიორგი ერისთავი, რომ ვითომც როდესაც მივეც მას რვეული აქტისა ეუთხარ რომ ნამდვილი ცელი გამოცხადდების ერთს ანუ ორის წლის შემდგომო, ეს ზრულებით ტყუილია, როგორც თითონაც უარყოფს შემდგომ რომ არ მიკითხავს ცელი არამედ ვკითხე მიზეზიო, და მიზეზეიც არ ჟკითხავს და რალათ მკითხაედა მიზეზს რათგან აღრევე მქონდა მოლაპარაკებულნი, რომ მიზეზისათვის მათის განუწყვეტელის კვილილ მეგობრობისა აღუთქვი მას დაწერა მისი. და არც იყო ღრო

კითხვისა არც წაუკითხავს თითონ მე წაუკითხე მას მხოლოდ სახვევრამდე, გარედამ კნიაზ აბელ ჩოლუყაევის კაცნი იძახოდნენ გაზოდი ჩქარა წაეიდეთო, იყო დრო სამხრობისა მიდიოდენ ეგენი ქალაქს, მხოლოდ სიჩქარით მიეცე და უთხარ, ასე მოიქეცით, თუ კეთილად მოიქცევით როდესაც ბევრი იქნებით შემდგომ რაედენსამე ხანისა იგრძნობთ სარგებლობას, ვუთხარ ესეც კნიაზმაც ალექსანდრე ჰავკავაძემაც იცის და სხვათაც უკეთესთ შენზედა მეთქი ტყუილად, იმისთვის მხოლოდ უმეტეს ხალისით მიელო, რათგან სიჩქარით იყო ეს შემთხვეულებ არ დახსოვებია კარგათ, არა რაიმე სხვა დაფარული ცელი არც მცოდნია არც მითქვამს, ჩემებრ ცელიც მიზეზიც განლვიძებაც ისინი არიან რაც გამომიცხადებია წინა კითხვებში სხვა არ ვუწყი რა ამისა; აღთქმული სარგებლობა ჩემს პაზრში სხვა არა ყოფილა რა, მხოლოდ შეწევნა ერთმანეთისა ყოველს საქმეში ვითარცა არს ჩვენება შეწევნად მეგობართა, მეც ეგრეთვე კიმედულობდი უკეთუ ბევრნი და პატივცემულნი გეამნი იქნებოდნენ მიმღებნი, მაშინ შევიწვევდი პოებად ჩემდა რისანე სამსახურის ადგილისა, აი ეს არის გამოცხადება მრთელის მიზეზისა.:

ერთი მინდა მოხსენებად შესანიშნველი რაიმე ესეცა, ყოჟასა ჩემსა მოსკოვს ვიდექ ცარევიჩებთან ვიყავ მიღებული მათგან მეგობრულად, და მახსოვსცა კეთილმოქმედება მათი ჩემზედა, თუმცაღა მეგობრული ცალიერ სიტყვაობა მათი, არ აყო ჩემგან საჭირო არც დასწავლად და არც გამოცხადებად თინიერ საჭიროებისა მაგრამ, რათგან ახლა იმათვე მოქმედებისაგან, რომელ იმათი ლაპარაკი არა ყოფილა ხუმრობა, და მართლა გულშიაც სდებიათ, დაეკრას ენა ჩემი სასასა ჩემსა, და ვიყო წყეული აქაცა და საუკუნესაცა, თუ დაფარო რაიმე, უკეთუ ოდენ გამიგონია სადნე წინააღმდეგ შესანიშნველი, მთავრობისადმი და ყოვლად უმოწყაალესის უდიდესისა კეთილმოქმედებისა ჩემის რომელსა ზედა დამიფიცავეს ერთგულად.

არ მახსოვს რაზე მოიტანა სიტყვამ, ოქროპირ ცარევიჩმა მითხრა: ქართველმა კაცმა არ უნდა დაუტეოს ჩენი სიყვარული, და თავიანთი მამულისა, ვინ იცის დრო ყოველთვის ერთი არ არის ვინც კვიანი კაცი და ჩენი ერთგულია, თვით ყმაწვილები რომ იზრდებიან იმათაც უნდა ჩააგონოს, რომ იმათაც ვახსოვდეთ, ეს შემთხვეულობა იყო მაშინ ოდესცა ჯერ არ ვიყავ დაჭერილი, არც მეგულვებოდა მე საქართველოში წანოსელა, კვალად, ეს უმეტეს ცხადად მამაგონდა ახლა, რომ მეორეს დროს, ოთახში ვიდექით

ფეხზე მე და ოქროპირ, და შემოვიდა იქ ილიაცა ცარევიჩი, სხვა არ მახსოვს იყო ვინმე თუ არა, გვექონდა სხვა და სხვა ზუნარ სარტყვაობითი საუბარი, და ივინიც არ მახსოვს ბევრი, მხოლოდ რომ მკითხეს ქართველნი არ მოგვივინებენ ხოლმეო. შორის ეს ვითართა საუბართა, მე ვუთხარ მათ კარგი თუცაღა თვით ხემწიფემ ინებოს რომ გაანთავისუფლოს საქართველო და მრგცესთ მეთქი, როგორ შეუძლიან საქართველოს დაპყრობად თავისათვისისა პეტქი, მამიგო ოქროპირ ეს სიტყვები, რატომ არა ძალიან კარვათ შეიძლებაო, როგორ არის ფრანციაო, უნდა დააწყოს რეველი. ასწავლოს ყოველთა კაცთა ჯარის სამსახური, როცა საჭირო იქნება შენოკრიბოს, როცა არა და მიაქციოს ისევე მიწის მუშაობაზე თავის სახლებშიო, აი ნამდვილი სიტყვები მისი. აქამომდე არ ვრაცხდი საჭიროდ მოგონებად ესრეთ შორეულს აზრს, ახლა. მოქმედებისამებრ მისისა მამაგონდა, და გამომიცხადებია ამას ზედა ჩემგან ნუ ეძიებთ სხვასა ნურა რაიმესა დამტკიცებასა, ამისათვის. რომ რათგან არ ვიცოდი თუ შემეთხვევოდა საქოროება ამის გამომცხადებისა, ამისათვის არც დასამტკიცებელი რამე საგნები მიძებნია რა, მხოლოდ მე როგორც ვარ ბერი და ქრისტიანი დე მოვალე თქმად ყოვლისა სიმართლისა ესრეთ და გამომცხადებულად იერომონახი. ფილადელფოს.

გიორგი ჩიჯავაძის პასხუხი (XII, 2180).

ა. რაოდენი ხანი არის იცნობთ თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს და რა გაამბოთ მან თქვენ მობრუნებულმან ტფილისიდან ჩულა წელში.

თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს ვიცნობ მე თვით ჩემის ცირეწლოვანობიდან ვითარცა მცხოვრებასა ერთისა ჩემთან სოფლისასა და არაფერი მას ჩემთვის არ უთხრობია კვალად მობრუნებისა თვისისა თბილისიდან ჩულა წელში და მას ქონდა ჩემგან აღკრძალული ჩემს სახლში სიარული რადგან ჩვენ შორის იყო მარადის უკმაყოფილება.

პოდპორუჩიკი თ. გიორგი ჩიჯავაძე".

ნიკოზ ჩიჯავაძის პასუხები (XII, 2197).

ა. რამდენი ხანი არის თქვენი პრეზიდენტობა იცნობს თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს.

თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს ვიცნობ მე იქნება 22 წელი, როგორც მცხოვრებსა ერთსა ჩემშთანა სოფლისასა.

ბ. იცნობთა თქვენ ყოფილსა სოვეტნიკად ისპოლიტიკელს ეკსპედიციასა შინა თავადსაღე სანდრე ორბელიანს და თავადს დავით ერისთავსა.

მე ვერა ვცნობ ვერცა ერთსა იმათგანსა.

გ. რათ მოიარა ტფილისი ჩყლა-ს. წელში აზნაურმან თქვენმან ზალიკა ჩახუნაშვილმან, რა გაიმბო თქვენ მან შეთქმულებისათვის იქ არსებულისა დავითარ უპასუხეთ თქვენ ამაზედ.

აზნაური ჩემი ზალიკა ჩახუნაშვილი რაოდენ მე უწყი იყო ტფილისსა 1831-სა წელსა მისაცემად არზისა უფალს ღენარალ ქატიუტანტის პანკრატივისადმი იმას ზედ რომ იგი განაჯილდოვეს არა ლიოსეულად თავისისა სამსახურისა აღმოჩენილისა ჩხუბსა შინა თათართა თანა და მობრუნებულსა იქილამ ჩემთვის არა ვითარი შეთქმულება არ უამბეია.

დ. რა საიდუმლო ლაპარაკი გქონდათ თქვენ სახლსა შინა თქვენსა თავადის ბესო ლორთქიფანიძისა და ზალიკა ჩახუნაშვილისა თანა, შემდგომ მობრუნებისა ამა უკანასკნელისა ტფილისილამ.

შემდეგ დაბრუნებისა ჩახუნაშვილისა მე მასთან ვგრეთვე თ-ს ბესო ლორთქიფანიძისათანა არავითარი საიდუმლო ლაპარაკი არ მქონია სახლსა შინა ჩემსა.

ე. რას მოასწავებდა წინა დღე გაბრთხილება თქვენი ჟამსა თეიმურაზ ლორთქიფანიძის ტფილისს წარგზავნისასა, რათა მან თქვენ არ გაგცეს და ცუდი თქვენზე არ ილაპარაკოს.

თეიმურაზ ლორთქიფანიძე წინათ წარგზავნისა მისისა აქედამ ტფილისში მე არად გამიფრთხილებია რათა არა გამცეს და ცუდი არა ილაპარაკოს ჩემზედა ამისათვის რომელ მე არცა მესაქიროებოდა ესე ვინაითგან არავითარსა ზრალსა წინაშე წლოვანობის დროითგან ორივე მთავრობისა არა ვგრძნობ, წინააღმდეგსა შემთხვევასა. შინა მე არა ვეცდებოდა დაქერასა მისსა ჟამსა მისისა უკანასკნელად გაქცევისასა პრაპორჩიკი ნაკოლოს ჩიჯავაძე“.

ა. რაოდენი ხანი არის იცნობთ თქვენ თეიმურაზ ლორთქიფანიძესა და რა გიაზბოთ მან თქვენ მობრუნებულ-მან ტფილისიდან ჩყლა-ს წელში.

ბ. იცნობთა? თქვენ ყოფილსა სოვეტნიკად ისპოლნიტელის ექსპედიციასა შინა თავადს ალექსანდრე ორბელიანოვს და თავადს დავით ერისთავს.

გ. ოდეს თეიმურაზ ლორთქიფანიძემ განგიცხადა თქვენ, რომელ საქართველოში არსებობს შეთქმულებათ ვითარ პასუხი აგეთ თქვენ ამაზედ.

დ. რა საიღუმლო ლაპარაკი გქონდათ თქვენ თავადს ნიკო ჩიჯავაძესა და მისს აზნაურს ზალიკა ჩახუნაშვილთან, შემდეგ მოსელისა ამა უკანასკნელისა ტფილისიდან სახლსა შინა ჩიჯავაძესასა, რომელიც თქვენ მაშინვე აცნობეთ თეიმურაზ ლორთქიფანიძესაც, რომელიცა იმყოფებოდა ეამსა ლაპარაკისასა მეორეს ოთახსა შინა თავადის ნიკო ჩიჯავაძის ცოლისათანა?

ე. რას მოასწავებდა წინადაფრთხილება თქვენი ეამსა თეიმურაზ ლორთქიფანიძის ტფილისს წარგზავნისასა, რათა მან თქვენ არ გაგცეს და ცუდი თქვენზე არ ილაპარაკოს.

თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს ვიცნობ მე თვით ჩემის მცირე წლოვანობის რათვან ორივე უცხოვრებთ ერთსა სოფელსა შინა და ჩყლა წელში ჩემთვის მას სრულებით არაფერი არ უამბევია 'შემდგომად მობრუნებისა ტფილისიდან.

ვერცა ერთსა ამა თავდათა-განსა მე ვერ ვიცნობ.

თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს საქართველოს შეთქმულება ჩემთვის არასოდეს არ გამოუცხადებია მაშასადამე პასუხიცა არავითარი არ გამოიგა.

სახლსა 'ძინა თავადის ნიკოლოზ ჩიჯავაძისასა თუმცა ვარ ხოლმე გარნა საიღუმლო ლაპარაკი მას ჩიჯავაძეს და აზნაურს ზალიკა ჩახუნაშვილთან არასოდეს არა მქონიეს და იგი თეიმურაზი ლორთქიფანიძისათვის არ მიცნობებდეს.

თეიმურაზ ლორთქიფანიძისათვის არასოდეს არ მითხოვნიეს რათა არ გამცეს და ცუდი ჩემზედ არ ილაპარაკოს რომლისა სიმართლე ძალუქსთ დამტკიცონ სახელმწიფოს აზნაურთა სესიკა ლასხიშვილს და

ტარიელ ახლედთანს რომელიც იმყოფებოდნენ ჩემთანა განუ-
შორებლად მაშინ ოდესცა იყო
თეიმურაზ დავითის ძე გაქცეუ-
ლი და წარუდგინე პომოშნიკს
თავადს ჩხეიძეს.
პრაპორჩიკი თავადი ბესო ლო-
რთქიფანიძე“.

ზაალ ჩახუნაშვილის პასუხები (XII, 2196).

ა. რათ იყავ შენ ჩულა-სა წე-
ლსა ტფილისში და რა გაიგონე
არსებულსა იქა შეთქმულები-
სათვის.

ჩულა-სა წელსა ვიყავ მე.
ტფილისში მისაცემად არზისა.
რომელიცა კიდეც მივართვი
უფალს ლენერალ ადიოჩანტა-
პანკრატიევს, ამაზედ რომელს
მე მომცეს მცირე, ჯილდოა
ანსახურისა ჩემისათვის ჩხუშსა.
შინა თათართა აღმოჩენილისა.
ხოლო შესახებელად შეთქმუ-
ლობისა მე ესრედ არაფერი არ
გამიგონია არავისაგან.

ბ. არა გქოხიესაა ვითარიმე
მაწერილობანი ანუ სიტყვიერი
დარწმუნებები იმერეთეში, ვის-
თან და ვისგან.

წიგნები და სიტყვიერი დარ-
წმუნებანი იმერეთში არავითა-
რი არავისაგან და არცა ვისთა-
ნმე არა მქონიეს.

გ. რა საიღუმლო ლაპარაკი
გაქენდა შენ სახლსა შინა თა-
ვადის ნიკო ჩიჯავაძისასა, მას-
თან და თავადს ბესო ლორთქი-
ფანიძესთან ტფილისიდან რომ
მობრუნდი.

შემდგომ ჩემისა ტფილისი-
დან მობრუნებისა არავითარი
საიღუმლო ლაპარაკი სახლსა
შინა თავადის ჩიჯავაძისასა მა-
სთან და თავადს ბესო ლორთ-
ქიფანიძესთან მე არა მქონიეს.
და რიღამ ესე შედგინებულ
არს მე არ ვიცი. რაიცა ვაჩვენე
სიმართლით მას შინა ხელს
ვაწერ საბატონო აზნაური ზა-
ლიკა ჩახუნაშვილი და რად-
გან მან წერა არ იცის მისის-
თხოვნით თანდასწრებითა ლე-
ნერალ მაიორის ვაკულსკისათა
ხელს ვაწერ ლუბერნსკის სეკ-
რეტარი ლევან ქორჭიევი“.

„1831 წელს როდესაც ყოფილმა გუბერნატორმა ზავაფიისკიმ კრივის ნება დართო ქალაქსა და გარეთ უბანში, მაშინ ზოგიერთი თქვენი თანამხრახველნი ფიქრობდნენ და ეს თქვენც იცოდით,—ესარგებლათ ამ შემთხვევით და ხალხი აეჯანყებინათ.

განმარტეთ დაწვრილებით რაც კი იცით ზემოხსენებული გარემოების ირგვლივ, და რატომ ვერ განხორციელდა მაშინ თქვენი განზრახვა; და ხომ არა გქონიათ ან თქვენ ან და თქვენ ამხანაგებს ბატ. ზაველეისკი ზე ეჭვი, რომ მან მთავრობისადმი ბოროტგანზრახულების მიზნით დართო ნება კრივისა, რაც ქალაქში მუდამ აკლრძალული იყო?

რომელსაც მკითხავს კამისია ათას რუას ოცდა თერთმეტში კრივი რომ იყო მართალია ხალხი შეყრილი იყო საღამობანზედ მივედი კრივი იყო მუშტი-სა ხალხი ლაპარაკობდა რათ გვიშლიანო ღრავდანსკის ღრუბერნატორმან ზაველეიცემ დასტური დაგვეყო იკრიეთო და პოლიცია კი გვიშლისო მართალია ეს შემიტყუია ხალხი დამ და მეც თამაშს უყურებდი მაგრამ იმ დღეს ჩემს გულში არა გავლილა რა და არც მომგონებია არც არავის უთქომს რამე ამ საქმეზედ იმ კრივში და ღრავდანსკის ღრუბერნატორიც იქ იყო და თამაშს უყურებდა მართალია.

ათას რუას ოცდა თერთმეტში არზა მიეართვეი ისპოლიტელის ექსპედიციას რომ ჩემა ძმამ თავის საკუთარს ვალში ჩემი წილი სახლები გაყიდა და ნუ ინებებს ისპოლიტელის ექსპედიცია ამისთანა უსამართლო სამართალს ჩემი ძმის წილი გაყიდოს და ჩემი წილი სახლი დამნებდეს ეს პასუხი მამცა ისპოლიტელის ექსპედიციამ როცა შენ და შეგი ძმა გაიყრბითო მაშინ მორიგდითო. ჩამოველ და მივდიოდი დალონებული მაშინ ელიზბარ ერისთვის-შვილი დამხდა და მკითხა რას დალონებულხარო შე უთხარი ახია ჩემი საქმე მეთქი მაშინ მითხრა გახსომს წასულს კვირაში რომ კრივის დასტური დაგვეყო ზაველეიცემაო ისპოლაკი არისო იქნება ბუნტი უნდოდესო მე უთხარი მე მგონია მაგის მეტი საქმე არა გაქა და არც ფიქრი გაქს რისამე მეთქი

გავიარე დალონებული და წავედი ჩემს საქმეზედ ეს შემიტყეია ელიზბარ ერისთვისშვილისაგან.

1833 წ. აპრილის დღეს ასტაენოი პორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XIII, 2368).

1-ი

„კომისიისა შინა.

კომისიის კითხვასა ზედა მაქვს პატივი მოეახსენო,—მე არ ვიცი რა შერთება ჰქონია ბატოიშვილს ალექსანდრეს ანგლიჩანებთან.

2-ი

მე ვერ ვიცნობ მღვდელს რომელიც ალექსანდრე ბატოიშვილთან არის იმის გარემოება სოლომონ დოდაევმა უნდა იცოდეს. როდისაც ალექსანდრე ბატოიშვილის კაცი იყო ნეორეთ ჩემთან, მაშინ იმას დაეაბარე ჩვენი საზოგადოების დარიგებით რომ ალექსანდრე ბატოიშვილს; თავის მღვდელი გაეგზავნა თავრიზს, და იქ ეპოვნა რუსეთის პოსლანიკის კარზე რაჟმაძე, და იმასთან ექონია შეერთება, მას მღვდელს, ეს გარემოება იყო, წარსულს 1832 საწელსა, ზაფხულს და მე არ მახსოვს წიგნი მიესწერე ბატოიშვილს თუ არა.

3-ი

ბატოიშვილის ალექსანდრეს კაცი იყო ჩემთან მაჰმადა ორჯელ ერთხელ იყო, ზემოძობსენებულს დროს, და მეორედ იყო წარსულს 1831-სა წელსა შემოდგომაზე, რომელიც მაშინ მიწერე ალექსანდრე ბატოიშვილს რომ, ეხლა დიან მშვიდობიანობა არის მეთქი, და არავენ არასა ფიქრობს მეთქი.

4-ი

მე ლუარსაზ ორბელიანოვისთვის არ მითქომ რომ მაშუკა ორბელიანოვს შეერთება აქვს ოქროპირ ბატოიშვილთანა მეთქი,—რისთვის ვეტყვოდი რომ არ ვიცი ჰქონია მაშუკას შერთება ამჩვენს აზრსა ზედა ოქროპირთან თუ არა, ეს კი ვიცი რომ დაახ განუკრელად იყვნენ ოქროპირ, და მაშუკა ეგრეთვე მაშუკას ძმა დიმიტრი. ეს კი შესაძლებელია რომ იქნება ისე ლაპარაკში უთხარ მე ლუარსაზს, რომ ვითომც მაშუკას შერთება აქვს ოქროპირთან მეთქი, და მე კი სრულებით არ მახსოვს: რომ მეთქოს.

5-ი

არაოდეს არა ვყოფილვართ მე და ელიზბარ ერისთოვი ამ ჩვენს განძრახვასა ზედა, ოქროპირ ბატოიშვილთან...—აპრილის 11-სა

დღესა 1833-სა წელსა. პორპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

გიორგი რევაზისძე ერისთავის ჩვენება (XIII, 2469).

„გამიგონია ის შემთხვევა, რომელიც თ. გალიცინს, ბუტურლინსა და რომანოვს გადასდით თავს, მაგრამ ხელმწიფის შესახებ შეუფერებელი რამე სიტყვები ჩემთან არავის უთქვამს. აგრეთვე არც ეს შემთხვევა ყოფილა მოთხრობილი რამე განზრახვით და აღნიშნულ პირებზე სიტყვა არ ეიცო საუბარში რაზე ჩამოვარდა.

ქორუჩიკი თ. ერისთავი“.

18 აპრილი 1833 წ.

ზაქარია ჩოლაყაშვილის ჩვენება (XIII, 2473).

„თ. ალექსანდრე ორბელიანოვმა, არ მახსოვს რაღაზედაც, მკითხა თ. გალიცინზე და საუბარში უთხარი, რომ, მგონია გალიცინი საქართველოში მისი ცელქობისათვის არის გადმოყვანილი მეთქი, რომ ის თ. გალიცინი პეტერბურგში მინებს ამტერედა და მანვე, თუ მისმა ამხანაგმა, ტრაქტირში გადააქცია ხელმწიფის ქანდაკება მეთქი და ყველა ამ ცელქობისათვის აქეთ გადმოიყვანეს მეთქი. ყველა ეს როდეს და ვისთან ვთქვი აღარ მახსოვს.

კაპიტ. თ. ჩოლაყაევი“.

1831 წლის 18 აპრილი.

სოლომონ დოდაშვილის ჩვენება (XIII, 2470).

„პეტერბურგში მომხდარი ამბავი, რის განოც თ. გალიცინი აქ გადმოიყვანიათ, მე ქალაქში გავიგონე და აღმაშფოთებელი სხვით ჩვენს საზოგადოებაში არც კაპ. თ. ჩოლაყაევისა და არც სხვისგან არ გამიგონია იგი.“

მასწავლებ. სოლომონ დოდაევი“.

აპრილი, 1833 წ.

ვანტანგ ორბელიანის ჩვენება (XIII, 2471).

„თ. ზაქარია ჩოლაყაევი რამოდენიმეჯერ გვიამბო, ვითომც თ. გალიცინი და ეინმე ბუტურლინი პეტერბურგში შესულიყენენ რომელღაც რესტორანში და შამპანიურის სმა დაეწყათ; ამასობაში ვითომც გალიცინს შეუნიშნავს რა ფანჯარაზე იმპერატორის ბიუსტი, მისულა, რამოდენიმეჯერ წამოუკრავს თითი ცხვირზე, ხმა მალღა გადაუხარხარნია და უთქვამს: ა. ნიკოლაშკა, ნიკოლაშკა. მაგრამ ვითომც ბუტურლინი არ დაკმაყოფილებულა რა გალიცინის მოქმედებით, აუღია სუფრის დანა, დაურტყავს ბიუსტისათვის

თავში, ჩანოუგდია ფანჯრიდან იატაკზე, დაუმტკრევია და უთქვამს: აბა ნიკოლოზს, აბა მას. ხომ ხედავთ ბატონებო, განაგრძობდა ხოლმე კაპიტ. თ. ჩოლაყაევო, როცა თვით რუსი თავადაზნაურობა გრძნობს მთავრობის უსამართლობას, ჩვენ უფრო მეტად უნდა ეგრძნობდეთ მას და უფრო მეტად უნდა ვკძულდეს მთავრობაო.

ეს ყველაფერი გაუგონიათ. ჩემ ძმა ალექსანდრეს, გიორგი რევაზის ძე ერისთოვს და დოდაევს. მგონია გაუგონიათ აგრეთვე ელიზბარ ერისთოვს, მის ძმას დიმიტრისა და თ. ი. ფალავანდოვს.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი“.

18 აპრილი, 1833 წ.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XIV, 2457).

„კომისიასა შინა.

წარსრულს. 1831-სა წელსა ოდესცა ჩვენი ზაგოვორი დაწყო; წინააღმდეგ მთავრობისა, მაშინ მე განზრახვა მქონდა ესრეთ,—რონელნიც ჩვენში პირველნი კაცნი არიან, მათთვის გვეცნობებიანა. ჩვენი განზრახვა, უკეთუ იგივე თანხმანი შეიქნან; აღდგინებისათვის ჩვენის მეფობისა, მაშინ მე მათ განუცხადო ჩემი წინადადებითი აზრი ესრეთ. ჩვენ ყოველთ საქართველოს ერთა უნდა ვიცოდეთ რომელ რუსეთის ძლიერებაჲა განგვიახლა ქემშარიტი სარწმუნოება ბერძენთა, და ნოგეცა მშვილობა საზოგადოდ რომელიცა განაქარვა ყოველნი მოსისხლენი ჩვენი გარეგანნი შტერნი, და დათურგენა იგინი. ვინათღვან გესურს რათა ახლად აღკადგინოთ ჩვენი მეფობა, ამისათვის განგიცხადებთ ყოველთა; აზრსა ჩემსა, რომელ ჩვენ ძალგვიძს ძლიერებითა პოკსა ჩვენის მეფობისა, და უკეთუმცა გვექონდეს ძალი; მოპოვებად მეფობისა ჩვენისა, მაშინაცა ნუ ინებოს ღმერთმა რომელ, ქართველ კაცს მისიკეს ესრეთი ფიქრი, რუსთა; და ქართველთა შინა სისხლ მთხვევლოანი,—მაშინ ოდესცა რომელ გვაქვს, ერთი ბუნება ერთი სისხლი, და ერთის ღთაებრივის სარწმუნოებითა ვსულთქმით“—და რადვანაც გესურს მეფობა ჩვენი, და რუსეთისა ხელმწიფობისათვისაცა არა საკურვლად არს აღმოჩენილ სამეფო საქართველოსი. ამისთვისა ვთხოვოთ მოწყალესა ხელმწიფესა იმპერატორსა, ნამდვილად ჩვენი მეფობა ქართლისა, და კახეთისა ეგრეთვე მთელი მოწყალეხითი მფარველობანი ჩვენსა ზედა, ესე იგი ორი პოლკი, —ხაზინა,

და კაცნი მხარბუყლად -- ოდესცა ჩვენსა საზოგადოსა მოწყალე ხელმწიფე მიიღებს კეთილს განსახილველად, მაშინ განიხილავს ესრეთ პირველი, რომელ ბალრაციონი მეფეთ შთამომავლობა არს მეფისა დავითისგან, რომელიცა პირსა ყოვლისა ქვეყანისა ზედა; არა რომელთამე; არა ეგონებ რომელ იყვნენ ესრეთ ძველთა მეფეთ შთამომავალნი ვითარცა გვარი ბაგრატიონთა, და ამისთვის მაგალითისათვის ინებებს მოწყალე იმპერატორი რომელ გვარი ესე მოუშლელი იდგეს ძველსა; თვისსა ადგილსა ზედა. მეორე ვითარცა საქართველოს საზოგადოებაჲ მისცა მფარველობისა ქვეშე რუსეთისა; საქართველო ვგრეთვე საზოგადო ითხოვეს მასვე სამაგალითოსა მის იმპერატორებითსა მოწყალეებასა.—მესამე, ჩვენ არ ალგვის, თხოვნა იმერეთისა, და არცა სხვათა სახანაობთა, ამისთვის რომელ ესენი დათრგუნვილან ძლიერებითა რუსეთისა და საქართველოს საზოგადოთ მხოლოდ მფარველობით მიუერთმევიათ საქართველო. მეოთხე. ქართლა და კახეთი არს ერთი სათაეადო, რომელიცა ღრავ შერემეტოვსაცა ჰყავს ეგოდენი ყმა, და აქვს ეგოდენივე მამული. მეხუთე. სახელმწიფოს არა აქვს ქართლიდგან, და კახეთიდგან ეგეოდენი სარგებელი რომელ სახარბიელოდ უჩნდეს სახანოს. მეექვსე. უკეთუ აქ მეფობა იყოს ბაგრატიონთა მაშინ რუსეთის სახელმწიფოს ექნება დიდი შემატება. ამისთვის რომელ მას მეყვეს ორსა წელიწადსა ზედა შეუძლიან, რათა შემწეობათა მის იმპერატორისა დიდებულებრსათა განაწყოს მხედრობა. შემდეგ ამისა შეუძლიან, რუსეთის ძლიერებასა რომ, სამძღვარსა ზედა განიყვანოს სრულიად აქაურნი პოლკნი, და მაშინ ადვილად შესაძლებელი არს რათა დაიპყრას სპარსეთისა ნახეარი, და იგი მეფეც თავის ყოვლის ღონისძიებით ექნება შემწე რუსეთის ძლიერებასა, და ამით დიადსა სიმდიდრესა და სარგებელსა მოიპოვეს სახელმწიფო, და ხაზინა. მე ესე ზემორე აღწერილი განზრახვანი მკონდა უკეთუ ჩვენნი პირველნი კაცნი თანახმანი იქნებოდნენ ამა ჩემის აზრისა მაშინ,—სახითა ამითა გვეთხოვნა მის იმპერატორებითისა დიდებულებისადმი, უკეთუ ამა ზემორე აღწერილისა ძალით გვექონდეს სიმართლე თხოვნად, ვთხოვთ იმპერატორს, და ინებებს მაგალითისათვის ერთი მთაეარი ხელმწიფე, დიდი იმპერატორი ჩვენს მეფის ბოძებისას ჩვენდა, მაშინ თვისსა მფარველობასაცა განავლენს ჩვენსა ზედა, და უკეთუ სიმართლე არა გვექონდეს, მაშინ ვიყოთ ვითარცა აქამომდე, ვიმყოფებოდით მფარველობასა ქვეშე მოწყალისა იმპერატორისა, და უკეთუ მე მოსურნე ვყოფილიყავ რათა სისხლი მომხდარიყო, მაშასადამე რაცათვის

ეთხოვე ბატონიშვილს თამარს, რომ დაეშალა ყმაწვილი კაცებისათვის, რომ დაეტოვებინათ ესრეთ განზრახვა, — გარნა მე სიმართლით მოვახსენებ კომისიას, რასაც ექმედობდი, ანუ ვლაპარაკობდი, და ანუ ვიყავ, სულ ჩემის ამხანაგების კმაყოფილებისათვის. ამისათვის, რომ ვიცოდი არ შეიძლებოდა, და არც არა მოხდებოდა რა.

როდისაც მაიორმა თ. ლუარსაბ ორბელიანოვმა, თავის სახლში; ღვარდიის კაპიტანს თ. ზაქარია ჩოლაყოვს და თ. ელიშბარ ერისთოვს, ამათ უთხრა რომ თ. ალექსანდრე ჰავჭავაძესთან წაგიყვანთ ამა საგანსა ზედა სალაპარაკოთაო,—მეც უთოთ იმედი მქონდა რომელ, მეტყოდა; მენც წაგიყვანო, მაგრამ არა შითხრა რა; და ველარც მე გაუბედე რომ, მეც წამიყვანე მეთქი და უკეთუ მე მაშინ ლუარსაბს წავეყვანე თ. ჰავჭავაძესთან, მაშინ უთოთ ეს ზემორე აღწერილი განზრახვანი მქონდა რომელ თ. ჰავჭავაძისათვის გამამეცხადებინა!—განა ჩემს ამხანაგებსა შორის; არა გავაყვანდებდა ამ ჩემსა აზრსა, მაგრამ ყმაწვილნი კაცი იყვნენ რო ვიცოდი იმისთანას მშვიდობიანსა რასმე ჯავრდებოდნენ, და მეორე რომ, ვამბობდი ჩემთვის ეს ხომ ვიცე არა მოხდებარა ამა ჩვენის ფუჰის განძრახვითა მეთქი ამისთვის ვითომ დიდ სულოვნობას ვხმარობდი რომ დიდრონ კაცებს გამოუცხადებ ამა ჩემსა აზრსა, და არა ამათ მეთქი. გარნა ჩემი ესე განზრახვა და დიდსულაენობა. შეამტარა და მოსწყალა, პირველად ელენერალ მაიორმა თ. ალ. ჰავჭავაძემ. და მეორეთ შვიონმა იასე ფალავანდოვმა რომელნიც დღეს პირველნი გვარნი საშინელს უბედურებასა შინა მთავეცივდით, ჩეიი ფუჰის უბედურობისა, და ფუჰის საქმისაგან, რომელიც ესე ჩენი ფუჰი განძრახვა უკეთუ წელი ასი გაგრძელებულიყო, მაშინცა არა მოხდებოდა რა, არამც თუ იახეს ტყუილის გისლიანის, და მომხიბლელის რასპორიაჟენით მომხდარიყო აქ აღრეულობანი. ესრეთ სამჯობინარო და უფრო სასიამოვნო არ ჩქნებოდა ხენწიფე იმპერატორისათვის რომ, იასე ფალავანდოვს ჩვენთვის ერჩია ესრეთ რამე წავეყვანეთ ჩვენ თავის ძმას გუბერნატორთან, და მის წინაშე ყოველს თავისი დანაშაული აღგვიარებინა, და მას ლუბერნატორს მთავრობასთან წარვედგინეთ ჩვენის დანაშაულით, რომელსაც ვიმედვენებ რომ, მაშინ მთავრობა ჩვენს დანაშაულს წარუდგენდა ყოვლად მოწყალეს ხელმწიფეს, რომლითაცა დავისჯემოდით გარნა არა ესრეთითა ვითარცა ენლა უკანსკენელსა განწირულებასა შინა ვიმყოფებით, და საბრალო ჩენი საწყალი ცოლშვილნი უნდა სტიროდნენ სიმწარისა ცრემლითა.—გარნა სასოებასა არა წარვიკვთთ,—ნუგეშად გვაქვს ხელმწიფის იმპერატორის იუარებელნი,

და სამაგალითო მისი მოწყალებანი.—პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

პაუშენკოს განცხადება კომისიისადმი (XIV, 2571).

„საგამომძიებლო კომისიას.

ტიტულიარნი სოვეტნიკი პაუშენკოს.

ყოვლად უპორჩილესი თხოვნა.

იმ კანონთა საფუძველზე, რომლებიც ჩაწერილია 1801 წლის 27 სექტემბრის ბრძანებაში და 1820 წლის 18 ივლისის უზენაესად დამტკიცებულ გენერალ - აუდიტორის თ. სალაგოვის მოხსენებაში;—ყოვლად უმდაბლესად ვთხოვ კომისიას მომეცეს ნება გამოვიდე ხოლმე დღეში თუნდა ერთ საათს სუფთა პაერზე საპატერო საკნის ახლო საჩილობელში; აგრეთვე ნუ აღმიკრძალავთ მასობელთა ნახვას, რომლებიც მღისურებენ ხანდახან საპყრობილეში ჩემი ამბის გაგებას.

ტიტულიარნი სოვეტნიკი პაუშენკო“.

აპრილის 15, 1833 წ.

„25 აპრილი 1833 წ.

„თქვენ მიერ დასახელებულ დადგენილებებში არაფერია ნათქვამი ისეთი, რომ მასზედ თქვენი მოთხოვნილებების დაფუძნება შეიძლებოდეს. სუფთა პაერზე გამოსვლის უფლება მოვეცემით, როგორც კი შესრულებული იქნება უკვე ნაბრძანები საქრო გასაფრთხილებელი ღონისძიებები. თქვენი ნახვის უფლება კი არავის აქვს, რადგან, როგორც მოგეხსენებათ, თქვენ დაპატრონებული ხართ სახელმწიფო საქმეზე. გენერალ მაიორი ბაიკოვი 1-ლი, გენ. მ. ვოლხოვსკი, გენ. მ. ჩევიკინი, პოლკოვნიკი ტრიტელევიჩი“.

„კომისიის ეს რეზოლუცია გამომეცხადა ამა აპრილის 25, 1833 წ. ტიტულიარნი სოვეტნიკი პაუშენკო“.

ელიზბარ მარისტავის ჩვენება (XIV, 2528).

„1831 წლის გაზაფხულზე, მას შემდეგ, რაც მაიორ თ. ლუარსაბ ორბელიანოვმა გამოუცხადა შეთქმულება გენ. მაიორ. თ. ვავჟავაძეს, მეც მომიხდა მასთან ამაზე ლაპარაკი ლუარსაბის თანადანსწრებით (ლუარსაბის სახლში). ვილაპარაკეთ პოლონეთის აჯანყებაზე, ჩვენს განზრახულებაზე, გენ. „ვაჟვაჟაძემ გვითხრა მე და ლუარსაბს: „მომეცით დრო მოვიფიქრებო“. ამ საუბრის რამოდენიმე დღის შემდეგ ლუარსაბმა გამოგვიცხადა მე და სოვეტნიკ ალ. ორბელიანოვს, რომ ვავჟავაძე თანახმაა მიიღოს მონაწილეობა განზრახულებაში და ბრძანა გამოვიწვიოთ ალექსანდრე ბატონი-

შვილი კახეთში, დასარჩენი თვითონ იცის რასაც გააკეთებსო. ეს პასუხი მე საკმარისად მიმაჩნდა და აღარ დავეძებდი ჭავჭავაძესთან საუბრის შემთხვევას.

1832 წ. ნოემბრის უკანასკნელ რიცხვებში ტყილისში ჩამოვიდა ოჯახით გენ. მაიორი თ. ჭავჭავაძე. მე მათთან ხშირად დაედილი, რადგან ჭავჭავაძის მეუღლე ჩემი ალალი დეიდაა.

ჭავჭავაძის ჩამოსვლისთანავე ლუარსაბმა მითხრა, რომ ჭავჭავაძეს განზრახულება გამოუცხადე და მას ამ თაობაზე კაპიტან ჩოლაყაევთან სურს ბაასიო. მე თვითონ მსურდა ჭავჭავაძესთან ლაპარაკი და ვეძებდი შემთხვევას, ერთ საღამოს შევიარეთ მასთან მე და პორუჩიკ გიორგი ერისთავმა; ზალაში მისი ნოცუკვავე ქალიშვილები დაგვხდნენ, რამოდენიმე წუთის შემდეგ სასტუმრო ოთახში გამოვიდა ჭავჭავაძე და მე მას შეეყუე, გიორგი კი ზალაში დარჩა. როგორც კი დავსხედით და მხოლოდ იმის კითხვა მოვასწარი, ლუარსაბმა გელაპარაკათ თუ არა მეთქი და მან მიპასუხა მელაპარაკაო, მაშინათვე შემოვიდა დეიდაჩემი და მე შეეწყვიტე საუბარი, მას სხვებიც მოჰყენენ და ამეუარად მოლაპარაკება ჩაიშალა.

დეკემბრის 4-ს მივედი ჭავჭავაძესთან: ლუარსაბ ორბელიანოვი, კაპიტანი ჩოლაყაევი და მე, რომ მოგველაპარაკა მათთან განზრახულებაზე. ჭავჭავაძე, ლუარსაბი და ჩოლაყაევი შევიდნენ კაბინეტში, მე კი სასტუმროში დავრჩი, რომ გამერთო ქალები და არ შეეშალათ მოლაპარაკებასათვის ხელი. ამ მოლაპარაკების შედეგი ის იყო, რომ ჩვენ ყველამ გადავიფიქრეთ და ხელი ავიღეთ ჩვენს განზრახულებაზე ჭავჭავაძის რჩევით. ჭავჭავაძის ჩამოსვლის დღიდანვე ვეძებდი მასთან საუბრის შემთხვევას, მაგრამ ხან ვინ გვიშლიდა ხელს და ხან ვინ, ზოგჯერ სახლში არა გვხვდებოდა, ერთხელ მომეცა შემთხვევა დამეწყო მასთან საუბარი, როგორც ზევითა ვთქი, და მაშინაც ხელი შეგვიშალეს.

პირველი ღამის განკარგულება დაწერა იახე ფალავანდოვმა. 1832 წლის ნოემბერში, რიცხვი არ მახსოვს, მახსოვს კი რომ თვის შუა რიცხვებშია დაწერილი.

ყოფ. პოდპორ. ელიზბარ ერისთავი“.

1833 წლის 23 აპრილი.

სვიმონ მაჩაბლის ჩვენება (XV, 2782).

„რომელსაც ღამეს ლუარსაბ ორბელიანოვისას შევედი, იქ იყვნენ თავადები ალექსანდრე ჯავახოვი, სვიმონ თარხანოვი, დიმიტრი

ტრი ერისთავი, ნაქარია ორბელიანოვი და სხვანი არ მასსოცა ვის იყვნენ; და იქ ვილამუტოქვა ბატონიშვილები იაფები იყვნენო და ის სახელდობრ არ მასსოცს ვინ იყო და მაშინ მე ვთქვე რაში ეტკობათ იაფობა ამ ყაფლანიანთ პაპა ივანეანთ ხევში შემშლიათ მოკვდა მეთქი. ლუარსაშმა კიდეც მითხრა, შენ რას ანბობ მაგასო, ამის მეტი ლაპარაკი იქ არა ყოფილა რა და არც არა გამიგონია და მაშინ გიორგი ღერანალი ერასთოვიც შემოვიდა და ეახშმათ იქ დავრჩით, და შემდგომად ვახშმისა ჩვენსავე ადგილს წავედით.

ბ) მამუკა ორბელიანოვისა რაც პირველად არ დაეწერე იმის მეტი არა უთქვამს და არც იარაღიანი კაცები უხსენებია. თავადი სვიმონ მაჩაბელი“. ჩულგ-სა წელსა მაისის ბ-სა დღეს.

საგამომძიებლო კომისიის შეკითხვა ვახტანგ ორბელიანისადმი და მისი პასუხი (XV, 2800).

შეკითხვა: თქვენ და სხვა თქვენი თანაგანმზრახელები, სახელდობრ ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავები, თქვენი ძმა ალექსანდრე და კაპიტ. ჩოლაყაყვი აპირებდით, როგორც ამას თ. იასე ფალავანდოვი აჩვენებს, სალამო-წვეულების გამართვას, რომელზედაც უნდა ამოგველიტათ კორპუსის უფროსი და ყველა რუსი მოხელენი. გამოაცხადეთ თქვენგან რომელმა უთხრა პირველმა თ. იასე ფალავანდოვს ასეთი სასტიკი განზრახვის დაწერა.

პასუხი: თ. ფალავანდოვის ჩვენება მტკნარი სიცრუეა. 1832 წლის ოქტომბრის დასაწყისში ფალავანდოვმა მიგვიწვია ჩაიზე: ცლ. ერისთავი, ჩემი ძმა ალექსანდრე, პორუჩ. გ. ერისთავი და მე, სადაც ფალავანდოვმა დააწყო საქართველოს განთავისუფლებისათვის საშუალებათა ძებნა და მერე თქვა მე ვიცი ერთი საშუალება: მე დავეწერ ორ წერილს ჩვენი უფროსი თავადების სახელით ერთს ალექსანდრე ბატონიშვილთან, რომელსაც მოვიწვევ საქართველოში გასამეფებლად, მეორეს კი ეგვიპტის ფაშასთან, რათა დაგვეხმაროს ფულით და თუ შესძლებს ჯარითაცაო. ჩვენ უთხარიით ფალავანდოვს, რომ თავადების ხელწერის მიხედვით მიხედებიან ამ წერილების სიყალბეს. არა, სთქვა ფალავანდოვმა, მე ვიცი რომ რუსებისაგან შეურაცყოფილ ორ მღვდელს, რომლებიც წაიღებენ ამ წერილებს და ფიციით დაარწმუნებენ, რომ ესენი უფროს თავადთაგან არის გაგზავნილი, გარდა მაგისა, განაგრძო ფალავანდოვმა, მე თუ დავინახე ეისიმე ხელწერა, მაშინათვე მივამზავებ და შევძლებ

ყველა თავადის სახელით ხელის მოწერასაო. ამის დასამტკიცებლად თ. ფალავანდოვმა გვიამბო, რომ როდესაც ის საქართველოდან გაიქცა და რუსებმა დაიჭირეს, მაშინ მან დასწერა წერილი, რომელიც ვითომც მიწერილი იყო თ. დადიანის მიერ ოსმალეთში მყოფ რომელღაც იმერელ ბატონიშვილთან, რომლითაც დადიანი იწვევდა ბატონიშვილს იმერეთში და არწმუნებდა, რომ იგი მას დაეხმარება და ააჯანყებს მთელს იმერეთს, და რომ ეს წერილი ფალავანდოვმა მთავრობას წარუდგინა. აი ბატონებო, განაგრძო ფალავანდოვმა, მე დადიანის ხელწერილითაც კი დაეწერე. და მას საქმეები აურ-დაურიეო, კინალამ რუსეთისკენ არ გაამგზავრესო. ამის ჩამდენ კაცს შეუძლიან აჩვენოს ჩვენზე, ის რაც თვითონ თქვა. რასაც კი ის ჩვენზე აჩვენებს ყველაფერი პირველად მისი მართა სალამო-წვეულება და იქ მთავრობის ხალხი ამოგვეწყვიტა, რომ თავს დავსხმოდით ციხეს, ყაზარმებსა და სხვა, რომ მან უკვე გამოუცხადა ტფილისის 200 მცხოვრებს, რომლებიც შობარული არიან ამ საქმეში მონაწილეობა მიიღონ, რომ ძმამ შიამბარა მას 30.000 მან. ვერცხლით და რომ ეს ფული საკმარისი იქნება პარველი ღამის განკარგულების მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. მან ეს გვიამბო ოქტომბერში 1832 წ., როდესაც მასთან ეახშამზე ვიყავით მოწვეული. ზოგიერთებმა თქვენს, რომ კორპუსის უფროსის მოკვლა ნამეტანი სისასტიკე იქნებოდა. ფალავანდოვმა თქვა რომ ყველაზე დიდი უფროსის ცოცხლად დატოვება როგორ შეიძლებაო, მაგრამ მას არავინ არ ეთანხმებოდა. და ბოლოს ყველა ჩემმა ამხანაგებმა იციან, რომ მე არასოდეს და არავითარ შემთხვევაში ამისთანა აზრები არ გამომიტქვამს. ვის შეეძლო ძალა დაეტანებინა ფალავანდოვისთვის, რომ დაეწერა პირველი ღამის განკარგულება, თუ კი ეს მისი სურვილი არ იყო. მისთვის არავის უთქვამს, რომ დაეწერა იგი, მან თვითონ დასწერა და წარმოადგინა.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი“.

1833 წლ. 5 მაისი.

კოშინიის კითხვა ვახტანგ ორბელიანისადმი და მისი პასუხი. (XV, 2822).

კითხვა: სოვეტნიკი ორბელიანოვი და ელ. ერისთავი აჩვენებენ, რომ, თქვენ, პრაპორშჩ. გ. ერისთავი და ზურაბ კავჭავაძე ჰყოფილხართ ერთად, როდესაც პორუჩ. გრიგოლ ორბელიანოვმა

წაგვიკითხათ მის მიერ თარგმნილი რილეევის „ნალივიაკას აღსარება“, რის შემდეგაც თქვენ ის გადაჰკოცნეთ. განმარტეთ როგორ მოხდა ეს.

გენერალ-მაიორი ვოლხოვსკი.

პასუხი: 1831 წლის გაზაფხულზე ელ. ერისთავი, ჩემი ძმა ალექსანდრე და მე წავედით ერთად გრიგოლ ორბელიანოვთან, მასთან დაგვხვდა ზურაბ ჭავჭავაძე; მგონია პრაპ. გიორგი ერისთავიც იყო ჩვენთან, მაგრამ დანამდვილებით არ მახსოვს. მაშინ გრიგოლ ორბელიანოვმა წაგვიკითხა რილეევის ლექსის თარგმანი სახელწოდებით „ნალივიაკას აღსარება“, რომელიც თვითონ ეთარგმნა „გივი ამილახვარის აღსარება“-დ, ამის შემდეგ თ. ელ. ერისთავი გადაეხეია გრიგოლ ორბელიანოვს და ჩვენც ყველამ მის მაგალითს მივბაძეთ.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი“.

6 მაისი, 1898 წ.

ლევან მარისტავის ჩვენება (XVII, 3061).

„კომისიასა შინა.

კითხვანედ ამა კომისიისა მოეახსენებ რომ როგორც მახსოვს ამ განზრახულებაზედ პირველათ ელაპარაკნოს ჩემთან ზიძინა ერისთავს და ამას წინათ კიდევ გამოეცხადე ჩემს ჩვენებაში. იქნება რომ ჯერ პრაპორშიკი გიორგი დავითის ძე ერისთავს ამ საგანზედ ელეპარაკნოს ჩემთან მაგრამ სწორეთ არ მახსოვს რომელმა ამათგანმა. პირველათ გამომიცხადა ეს განზრახულება ის კი ეიცი რომ მერე დავით ჯორჯაძემ ნახა გიორგი ერისთავის ჩემთან ლაპარაკი მკითხა გიორგი რას გეუბნებოდლო როგორც მე ჩემს წინა განცხადებებში დამიწერია და თუ სწორეთ ვიცოდე მე თუ ვის უთქვამს პირველად და ვინ გამომიცხადა ეს განზრახულება მე არაა დავმაღავდი და ქეშმარიტებით ვაჩვენებდი კომისიას ხთის წინაშე. მაისის კა დღესა წელსა ჩყლგ პრაპორშიკი თავადი ლეონ ერისთავი“.

ლევან მარისტავის ჩვენება (XVII, 3086).

„მართალია ახლა მომაგონდა რომ პირველათ შევიტყვე მე ეს განზრახულება თავადი გიორგი ერისთავ დავითის ძისაგან მასკვან თავადი დავით ჯორჯაძისაგან მაშინ როდესაც მივდიოდით 1831-ში გერისთობას სოფელს კალას ბარძიშის სახლში გერისთო-

ბას კი მართალია ვილაპარაკეთ სე და ზიძინამ ამ საქმესზედ რომელიც მე ვიცოდი ამ ზემოხსენებულს თავადთაგან. 1831-ში ზამთარშივე დუშეთიდან მოვდიოდით მე და ბაძინა და ამ საქმეზე ლაპარაკი გვექონდა, რომელიც აღრევე გამომიცხადებია შოპორშიაკი თავადი ლეონ ერისთავი“.

1831-სა წელსა

მაისის 26-სა დღესა.

ბიძინა მარსთავის ჩვენება (XVII, 3060).

„ლეონ ერისთავი აჩვენებს ვითომც პირველათ მე გამომცხადებინოს იმისთვის ეს ჩენი განზრახულება ხოლეროზის უკან ზამთარში ქრისტიანობის თვეში ესე იგი ჩყლ წელსა იმ დროს როცა ჩვენ მივდიოდით ერთათ დუშეთიდან ეს არ არის მართალი პირველათ ამიტომ რომ ჩყლ წელსა მე თითონაც არ ვიცოდი ესე განზრახულება და მეორეთ რომ იმ წელს ქრისტიანობის თვეში მე ლევანთან დუშეთიდან მომავალი არა ვყოფილვარ და ვიყავ თ. თავადია ჩოლაყავეის სახლში სოფელს ყარაბულახს ჩემის სიძის ბიკვილილისა გამო. წინა პირველათ ჩემი და ლევანის ლაპარაკი ამ საქმეზე იყო ათას რვას ოცდათერთმეტს წელსა აგვისტოს თვეში გვირისთობას საცა თვითონ ლევანმა მითხრა რომ გავიგონე პუნტს ახორებთო და მე რათ შიმალაძთო მასკვან ამავე წელსა ქრისტიანობის თვეში დუშეთიდან მე და ლევან მივდიოდით და გზაზედ ვლაპარაკობდით ამ განზრახულებაზედ. და იქ ქეშმარიტათ არ მახსოვს და იქნება რომ მე გამოუცხადე ალექსანდრე ბატონიშვილთან წიგნის გაგზავნაც. ათას რვას ოცდა ათში როგორ ვეტყვოდი მე მას რაც არ იყო მაშინ წიგნი გაგზავნილი ბატონიშვილთან და თუცა კამისიამ უწყის როდესაც გაგზავნილ იქმნა ალექსანდრე ვახტანგის ძის ორბელიანოვისაგან მე და ლევან დუშეთიდან რომ მოვდიოდით ქრისტიანობის თვეში ათას რვას ოცდა თერთმეტს წელსა მაშინ ჩვენთან ერთათ მოდიოდნენ თ. დავით და ქაიხოსრო ბაგრატიონებო მუხრანცკები. მაისის კვ. ჩყლგ. პრაპორშიაკი თ. ბიძინა ერისთავი“.

როგორც ამას წინათ მოვახსენე კომისიას არბოში გვექონდა ლაპარაკი ამ განზრახულებაზედ მე და სვიმონ მაჩაბელავს სწორეთ არ მახსოვს რომელმა ჩვენგან პირველათ დაიწყო ლაპარაკი ეს კი ვიცი იმისის მხრიდან არ იყო უარის თქმა ვგონებ მე მითხრა ელიზბარმა ერისთავმა რომ სვიმონ მაჩაბელავს იცის, ეს საქმეო და ამ მიზეზით დავიწყეთ ლაპარაკი მე არ მახსოვს რომ ვეტყვას

ხატონიშვილს ალექსანდრესთან წიგნი არის გაგზავნილი და იქედანაც პასუხი მოსულა და როდესაც მე და სვიმონ მაჩაბელს გეჭონდა ლაპარაკი ამ განზრახულებაზედ მაშინ შევატყე რომ იმან აღიკვე იცოდა და არ ვიცი ვისგან შეტყო არც მე იმისთვის მიკითხავს შემდგომ როდესაც ეს მაჩაბელი ლუარსაბ ორბელიანოვის სახლში ვნახე მაშინ უთხარ შარშანდელის საქმისას რას აპირებ მეთქი სვიმონ მაჩაბელმა მითხრა ის დრო წავიდა აღარა შეგვიძლიან რაო როგორც ამას წინათაც კამისიისათვის მომიხსენებია რაც მახსოვდა ჭეშმარიტებით ვაჩვენე და არც არას დაემალაე თუ რამ ვიცოდე. პრაპორშჩიკი თ. ბიძინა ერისთავი“.

ლევან ერისთავის ჩვენება (XVII, 8184).

„მე სრულებით არ მახსოვს, რომ ათას ოცდა თერთმეტს წელს გიორგობის თვეში ან შობის დღეს როცა ჩემს სახლში ახალ გორის სოფელში მოსულიყოს იქ ელიზბარ ერისთავი და ელაპარაკნოს რამე ამ განზრახულებაზედ ან ჯორჯაძესთან და არც ელიზბარ ერისთავს როდისმე სოფელში და ჩემს სახლში ამ საქმეზედ ლაპარაკი რამ ქონია ან ჩემთან ან ჯორჯაძესთან. პრაპორშჩიკი დღონ ერისთავი“.

რამდენჯერ გინახიათ გენ.—
მაიორი ჭავჭავაძე, ვიღრე თქვენ
და ლუარსაბ ორბელიანოვს გუ-
ქნებოდათ მასთან საუბარი.

ერთხელ მივედი და თავადი
სახლში არ დამხვდა, მეორე-
ჯერ კი ვნახე იგი, მაგრამ მის
ბრწყინვალეობისაგან არაფერი
გამიგონია, ხოლო მესამედ ღი-
წვეული ვიყავი მაიორ ორბე-
ლიანოვისა და ელიზბარ ერის-
თავის მეშვეობით.

ჯაქარია ჩოლაყაშვილის ჩვენება (XIII, 2478).

აღნიშნული საუბრის დროს
მიეცა თუ არა წინადადება თ.
ლუარსაბს ყოფილიყო შუამავ-
ლად თქვენსა და გენ. მაიორ ჭავ-
ჭავაძეს შორის არსებულ მთე-
ბის გამო დავაზე.

რადგანაც მე რომ მივედი
თ. ჭავჭავაძესთან მის ბრწყინ-
ვალებას მრავალი სტუმრები
ჰყავდა, ამიტომ თავადმა მომ-
მართა შემდეგი სიტყვებით:
ჯაქარია დიმიტრის ძე, მე მი-
ნდა მოგელაპარაკოთ ჩვენი კა-
ხეთის მთების საქმეებზე, რო-
მელიც ჩვენ შორის დიდი ხნის
დავას წარმოადგენსო; ამასთან
ნავე შეგვიწვია მე და ლუარსაბ
ორბელიანოვი ცალკე ოთახში.
მე აღვიარებ, რომ არასოდეს
და არავისგან არ გამიგონია,
რომ თ. ჭავჭავაძეს ჩემთან რა-
მე დავა ჰქონოდა, რადგან მე
არც იმისთვის მივსულვარ მას-
თან, რომ ლუარსაბ ორბელია-
ნოვი ჩვენს შორის შუამავლად
გამოსულიყო. ეს მხოლოდ ხერ-
ხი იყო მის ბრწყინვალეობა. თ.
ჭავჭავაძესაგან.

ამ საუბრის დროს იყო თუ
არა მსჯელობა: მაზრებში ბო-
როტმოქმედებებზე, გადასა-
ხადთა სიმძიმეზე და კახეთის
მოდარაჯეებზე, რაც ისე ძნე-
ლი ასატანია ხალხისთვის, რომ
შესაძლებელია ისინი აჯანყე-
ბამდე მიიყვანოს, და იმაზედ,
რომ მაშინ იმისაც კი უნდა გვე-
შინოდეს, რომ რუსეთმა არ
მიატოვოს საქართველო, რომე-

არავითარი საუბარი არა ყო-
ფილა იმის მეტი, რომ ჭავჭავა-
ძემ გამომიციხადა, რათა მე
აღუკრძალო თავადებს, რომ
მათ შეთქმულებაზე ფიქრს თა-
ვი დაანებონ და რომ ის თვი-
თონ სხვებთან ერთად თხოვს
განსაკუთრებული წერილით
ხელმწიფე იმპერატორს და გა-
ნუშმარტავს ყველაფერს, რაც
სურთ და სწადიათ თავადებს.

ლსაც დღემდე მისთვის არავი-
თარი სარგებლობა არ მოა-
ქვსო.

დაახლოებით რამდენ ხანს
გაგრძელდა თქვენი საუბარი
ცალკე ოთახში რამდენიმე წუ-
თი, თუ ნახევარ საათამდე გას-
ტანა

რამდენიმე წუთს, მაგრამ არა
უმეტეს საათის მეოთხედისა.
გვარდიის კაპიტანი თ. ჩელო
ყავი. 23 აპრილი 1933 წ.

გენერალ-მაიორი ჩევიანი.

ზაქარია ციციშვილის პასუხები (XV. 2870).

„ჩვენებათაგან პროპორშ-
ჩიკის ბიძინა ერისთავისა ჩანს:
პირველად რომ ჩულა-სა წელსა
თქვენ ყოფილხართ რიცხვთა
შორის სხვათა თეადთა სალო-
ცავედ სოფელს არბოს წმინდა
გიორგის დღეობას, მას დროსა
ბიძინა ერისთავს მიუღია წე-
რილი სოვეტნიკად ყოფილის
ალექსანდრე ორბელიანოვისა
გან რომ შეგატყობინოს ერთ-
სამ სხვებთანა თქვენცა მალე
ჩამოსასვლელად ტფილისსა და
რომელ ხსენებული წერილი რი-
ცხვთა შორის სხვათა ამხანაგა-
თა უჩვენებდეს თქვენთვის მას
ბიძინა ერისთავს და აქ ყველას
გქონიათ ერთმანერთთან ლაპა-
რაკი აღრეულობისათვის. - და
შეორედ რომ ხსენებული წერი-
ლი აჩვენა მან ელიზბარ ერის-
თავს, რომელმაც წაიკითხა იგი
და შემდგომ მისა. როდესაც
გამოუცხადა მას ბიძინა ერის-
თავს, გითხრათ სხვათა თეა-
დთა შორის თქვენცა.

ყოფნა თქვენი დანიშნულ
დროს წმინდა გიორგის დღეო-
ნას დაამტკიცა თეიმურაზ ამი-
ლახვაროვმან. ხოლო სოვეტნი-
კად ყოფილმან ალექსანდრე
ორბელიანოვმან აჩვენა რომელ

მას სწორედ მიუწერიეს 1831-სა წელსა სოფელს არბოში ბიძინა ერისთოვთან მოიწვიოს თავადნი მათ შორის თქვენც ტფილისს, ამისთვის კამისია მოითხოვს გარემოებითსა თვინიერ უმცირესისა დაფარვისა პასუხსა:

ა) ყოფილხარით ჩყლა-სა წელსა სოფელს არბოში წმინდა გიორგის დღეობაზედ.

ბ) ვინ გაჩენა თქვენ წერილი ალექსანდრე ვახტანგის ძეს ორბელიანოვისა დაბარებისათვის თავადთა ტფილისსა ბიძინამ თუ ელიზბარ ერისთოვმა და რა გითხრა ამ ელიზბარმა ამა საგანზედ და გ) ვითარ საზოგადოდ თქვენში მაშინ ლაპარაკი იყო შესახებელად აღრეულობისა.

სოვეტნიკად ყოფილმან პოდპორუჩიკ ალექსანდრე ორბელიანოვმან აჩვენა, რომელ როდესაც შეაწერეს რაოდენი კაცი უნდა გამოსულიყო აღრეულობის მოსახდენელად, მაშინ თქვენ უარი გიყვიათ მიცემაზე კაცებისა და გითქვამსთ: ჯერ თქვენ ქალაქლებმა მოახდინეთ ბუნტიო და მას უკან ჩვენ ჯარით მოვალთო ქართლითგან.

გამოაცხადეთ ეს გარემოება და სახელდობ რა გითქვამსთ თქვენ ამ საგანზედ.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XV, 2888).

„შოლა ზამანამ აჩვენა, რომ როდესაც თქვენთან მოიყვანა მან თათარი მაჰმადა, რომელიც ალექსანდრე ბატონიშვილის შიერ გაგზავნილი ყაზი შოლასთან მიდიოდა, მანვე გითხრათ გეცნობებინათ ეს ამბავი საქარ-

ჩყლა წელსა სოფელს არბოს კეშმარიტად ვიყავ სალოცავად მაგრამ პრაპორშიჩის ბიძინა ერისთოვსა ჩემთვის არაირი წერილი არა უჩვენებია და არც არაფერი ლაპარაკი ვისგანმე გამიგონია ამ საგანზედ წერილი ალექსანდრე ვახტანგის ძისა არაირს არ უჩვენებია არც ელიზბარ ერისთოვს და არც ბიძინა ერისთოვს და არც საზოგადოდ ლაპარაკი ყოფილა რამე ჩემთან — მე იმათთან სალაპარაკოდ სულ არ მინახავნან და არც არა ვიცერა.

თ. პრაპორშიჩი ზაქარია ციციანოვი“.

ალექსანდრე ვახტანგის ძეს ჩემთვის არ უთქომს ეს არც შეწერა კაცებისა და არც რამ პასუხი ყოფილა ჩემგან. გამომიცხადებია ერთ გზის ბაღში დავეპატივებე იქ რაც გავიგონე მოვახსენე კომისიას იმის მეტი არას კაცისაგან არ გამიგონია რა ამ საგანზედ. თ. ზაქარია ციციანოვი“.

თველოს გუბერნატორისათვის, მაგრამ თქვენ ამისთვის მას სიკვდილით დაემუქრეთ. განმარტეთ მართალია თუ არა მოლა - ზამანას ეს ჩვენება და მართლა მოგცათ თუ არა წინადადება, რომ მაჰმადას მოსვლა ხელისუფლებისათვის გეცნობებინათ.

გენერალ - მაიორი ვოლხოვსკი.

არა ესრეთ იყო მოლა ზამანა რომ აჩვენებს, — გარნა ესრეთ იყო როგორც მახსოვს. — მე მითხრა მოლა ზამანამ როდისაც მაჰმადა მოიყვანა, ბატონოვო, მოდი ამ ბატონიშვილის კაცს მკლავებს შეუტრამ და ლუბერნატორს მივგვირიო ჩინს მომცემენ, და ჯამაგირსაო — მასკვან მე უთხარ მოლა ზამან მეტი თუ ეგ განძახება გქონია მაშ თაედაპირველად რად წახვედი ბატონიშვილი ალექსანდრესთან და ან ეინ გატანდა ძალასა მეტი. მასკვან მითხრა, რაქნა ჯაეები ახლა მეც ვნანობო, მაგრამ რალა შეშველებათ. — მასკვან მე უთხარ მაშ ეს მაჰმადა ისეე თავის გზაზე გაისტუმრე წავიდეს მეტი, — მასკვან მითხრა ბატონი ხარო. — და ამის შემდეგ მე რაც იმ მაჰმადას დაეპარე ხომ კომისიისათვის მომიხსენებია.

მოლა ზამანა ამტკიცებს, რომ როდესაც თქვენ მას სთხოვეთ 200 კაცის შოვა აჯანყებაში მონაწილეობის მისაღებად, ის უარს ამბობდა, მაგრამ თქვენ მოკვლით დაემუქრეთ თუ ამ საიდუმლოს გასცემდა მერე, სამი დღის შემდეგ, მოლა-ზამანა ჩამოვიდა ტფილისში თათარ ყურბან ოღლისთან სახლის გამო დავის გადაწყვეტის სათხოვნელად და თქვენ კვლავ გაუმეორეთ მას. მოეყვანა აჯანყებისათვის თქვენ მიერ დასახელებული ოთხი თათარი. განმარტეთ როგორ იყო ეს ყველაფერი, ვინ არიან ის თათარები, რომელთა აჯანყებისათვის მოყვანაც დაავალეთ მოლა

ჯამანას და სასელდობრ ვინ
მოიყვანა მან თქვენთან ტფი-
ლისში, ნახეთ თუ არა თქვენ
თვითონ ის ხალხი, რა ელაპა-
რაკეთ მათ, ან მოლა ჯამანას
რა დაავალეთ მათთვის სათქმე-
ლად.

გენერალ მაიორი ვოლხოვს-
კი.

არა ესრეთ იყო.—გარნა მე
ესრეთ მახსოვს, მართალია, რომ
ის ჯამანა საჩიველელად ჩამოვი-
და ჩემთან ხსენებულს ყურ-
ბანაზე. — და მაშინ უთხარ
მე ჯამან არ შევიძლიან რაო-
დენიმე კაცი იშოვნო მეთქი.
მასკვან მითხრა რად გრნდათო-
შემდეგ მე უთხარ საჭირო არის
მეთქი, და მგონია, ისე მახსოვს,
რომ ბუნტისათვის არ მითქომს
მე ჯამანასთვის, კაცნის მოყვა-
ნა, და არც 200-ის კაცისა მით-
ქომს. მასკვან მითხრა რატო
არაო დიან შევიძლებო, შემდეგ
ისე მახსოვს რომ მგონია სიაც
დამაწერინა კაცებისა არ ვიცი
ოცის კაცის, სია დამაწერინა
თუ თხუთმეტისა, შემდეგ ამი-
სა წაიღია ჯამანა, და რაოდე-
ნიმე ხანი გავიდა, და სამი თუ
ოთხი კაცი ჩამოყვანა ქარვასლა-
ში, მოვიდა მითხრა ჯამანამ,
კაცები ჩამოასხიო, სად არიან
მეთქი. — მითხრა ქარვასლა-
შიო, რამთენი არიან მეთქი,—
მითხრა ოთხიო. — შემდეგ გამე-
ცინა, და უთხარ კარგი წადით
საჭირო აღარ არის მეთქი, და
მგონია რომ არ ვიცი სამი, თუ
ორი შინანთულიც ვაჩუქე. ის
კაცები სულ თვალით არ მინა-
ხამ. — წელსა 1833-სა მაისის
9-სა დღესა. პოდპორუჩიკი
თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XXII, 8138).

„გამოაცხადეთ, რომ არა გაა-
ქეთ საბუთი ეჭვი შეიტანოთ,
რომ გენ. მაიორის ჭავჭავაძის
ბრძანება ალექსანდრე ბატონი-
შვილის კახეთში გამოწვევაზე,
რაც თქვენ თ. ლუარსაბ ორბე-
ლიანოვმა გამოგიცხადათ, არ
იყო ნამდვილად ხსენებული

კომისიის კითხვასა ზედა მა-
ქვს პატივი მოხსენებად; უკე-
თუ მე ეჭვი მქონიყო, მაიორს
თავადს ლუარსაბ ორბელიანო-
ვსა ზედა ტყუილად მოგონები-
სა,—მაშინ მე არასოდეს კაცს
არ გავგზავნიდი ბატონიშვილს
ალექსანდრესთან, და უკე-

გენერლის ნათქვამი, არამედ გამოგონილი იყო თვით თ.ლ. ორბელიანოვისაგან.

თუ ასეთი ეჭვი გაქვთ, დასწერეთ რაზედ ამყარებთ მას, თუ კი არაერთარი ეჭვი არა გაქვთ, განმარტეთ აგრეთვე ამი სი საფუძველიც.

თუ ლუარსაბმა გამოიგონა ესეთი, რის განძრახვისთვის, და ან რომლის მიზეზისთვის:—უკეთესი თუ მე კაცის გაგზავნა მდომიყო ბატონიშვილის ალექსანდრესთან, მაშინ, ოდესაც მე ქოხა მუსტაფა, პირველად რომ მოვა-მზადე, მაშინ გავგზავნიდი მას, გარნა დაეხედე საქმეს რომ შეუძლებელი იყო. და ამისთვის აღარ გავგზავნე იგი ქოხა

მუსტაფა: შემდეგ მაიორმა თავადმა ლუარსაბ ორბელიანოვსა, ოდესცა თქო. რომ ალექსანდრე ჰავეკავაძემა თქოვო კაცი გაგზავნეთ ალექსანდრე ბატონიშვილთანაო, მას დრომდისინ, მე არა-რაის საქმეს არ შევედგომიყავე, და ოდესცა, ესრეთი მესმა ლუარსაბისაგან, მაშინ გონება ჩემი შეიპყრა ლუარსაბის ამ ერთმა სიუცუემ, და ვიფიქრე აქ უთოთ დიდი ზაგოვორი არის, და უთოთ ღადრანი კაცებიც მონაწილენი არიან მეთქი — და მე მაშირევე ვუკვი, მეც ოაიზე სამსახური უნდა დავანახო მათ მეთქი და ქაშინ: მე გულუდუგ ყოველსა საქმეს — და კაციც მაშინ გავგზავნე ალექსანდრე ბატონიშვილთან. მეორე შემდეგ ლუარსაბ ორბელიანოვის თქოაა, ეგონებ რომ, დიდმა დრომ გაიარა მანამ ჩვენ დავევიქურდნენ, და რასთვის ერთხელ არ მესმა ლუარსაბისაგან, რომ ტყუილად ვთქვიო, და ანუ ხუმრობითაო. მესამე. მას მაიორს თ. ლუარსაბ ორბელიანოვს არაოდეს ცრუთ არ ვცნობ, და ყოველთვის პატიოსნობის მნიშვნელობასა ქვეშე მყოლია. უკეთეს მე მაიორი თ. ლუარსაბ ორბელიანოვი ცრუს კაცად მეცნა. მაშინ, მე ჰაითან; არაოდეს შე-რთება არ მექმნებოდა, და არც კაცი გავგზავნილი მეყოლებოდა ალექსანდრე ბატონიშვილთან, და იქნება რომ. დღეს არც ამ სატი-რცლს ადგილასა ეყოფილიყავ მე. უკეთეს მაიორი თ. ლუარსაბ ორბელიანოვი ამბობს, რომ ტყუილად ვთქვით, და კანონი შეიწყნარებს ესრეთსა,—მაშინ მეც შემძლიან ვთქო. რომ; ტყუილად გავ-გზავნე კაცი ბატონიშვილთან“ — ყოველი ჩენი საქმე და მოქმე-დება; სრულებით, არა მცირედი რამ იყო. მთავრობისა და საკლი-სი, უკეთეს წელი 200-ს მაინც განგრძელებულიყო ჩენი ზაგოვო-რი, მაშინცა არარაი, მოხდებოდა:—გარნა კანონს ხუმრობა და ტყუილი არ უყვარს.

კვალად მივმართამ ყოვლად მოწყობილეს სელმწიფეს იმპერატორს, და ნუგეშად მაქვს ესრეთი, რომელ იგი არს კანონთა კანონი,

და მის მიერ სუფევს კანონი, — რომელნიც მისნი სამაგალითო სწლ-
მწიფურნი მოწყალებანი განთქმულნი არიან ქვეყანაია ზედა: — ამი-
სთვის; სული, ჩემი მოელის მისსა იმპერატორის, ამაგალითისა
მოწყალებასა: წელსა 1833-სა. მაისის 26-ს დღესა პოდპორუჩიკი
ალექსანდრე ორბელიანოვი.

თეიმურაზ ლორთქიფანიძის სიტყვიერი ჩვენება (XVII 8180)

„ვიპისკის“) წაკითხვაში თეიმურაზ ლორთქიფანიძემ აჩვენა,
პირველად რომ პირველს ჩვენებაში შეცდომით მითქვამს, ვითომც
მე იმერეთში გამომცხადებინოს ესე ბოროტ განზრახულება თ. ნი-
კო და გიორგი ჯიჯავაძეებისათვის, ამისთვის რომ მე თ. ზესო ლორ-
თქიფანიძის მეტს არავისთვის არა გამომცხადებია და მეორედ
რომ მთავრობისგან როცა ამ უკანასკნელს დროს დაბარებული ვი-
ყავი, მაშინ ვიმყოფებოდი გურიას ჩემს ცოლის ძმებთან და იქ
რასაც წამს გამომცხადა იქაურმა ნაჩაღნიკმა მე მაშინვე წამოველ
ქუთაისს და იქიდან ქალაქს გამოგზავნეს. ზესო ლორთქიფანიძეც
მაშინ რადგანაც გურიას იყო და იმერეთს მოდიოდა, ამისათვის
ერთად წამოვედით, და მე არც გაქცევა მდომებია და არც იმას
დაუჭერივარ, და იმას თუ ეს უთქვამს, სრულებით ტყუილად უჩვე
ნებია. კთ. მაისს 1833 წელს“. 2)

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XVII, 3184).

„კომისიასკ შინა.
კომისიის კითხვასა ზედა მაქვს პატივი მოხსენებად. წარსრულს
1831-სა წელსა, — სახლსა თ. ელიზბარ ერისთავის სიძის
შელნიკოვისას, გამოუცხადა; თავადმა ელიზბარ ერისთავმა, თავ-
ადს ივანე შაჩაბელოვს, განძრახვა ჩვენი, და მან შაჩაბელოვმა უა-
რპყო, და თანახმა არ შეიქნა: — ხოლო ესრეთი გარემოება იყო
კოლლეჯის სოვეტნიკის შელნიკოვის სახლში, და არა სასამარ-
თლოსთან. წელსა 1833-სა. მაისის 27-სა. პოდპორუჩიკი ალექსან-
დრე ორბელიანოვი“.

ბიძინა მარისტავის ჩვენება (XVII, 3210).

ჩუღბა-სა წელსა პირველად ჩუღბ. წელსა მე პირველათ
ვინ გამოგიცხადათ თქვენ რომ გამომცხადა არ მახსოვს სწო-
კენკის ყროს დროს მიახლოე-
ბით უნდა მოხდეს ბუნტიო და
ვისთან სახელდობრივ თქვენ

1) გამოძიების პროცესში თვითველი ბრალდებულის შესახებ მოგროვილ ჩვენებებს კომისიამ თავი მოუყარა და ამონაწერების სახით ცალკე-ცალკე წარუ-
დგინა ბრალდებულთ, მათ მიერ სათანადო განმარტებისთვის.
2) ჩვენება ხელმოწერაგია.

გქონიათ ამ ბუნტის ბარობაზე
გასჯა?

რეთ ალექსანდრე ვახტანგის ძე
ორბელიანოვმა თუ ელიზბარ
ერისთოვმა, რომ კენჭის ყრის
მოახლოებით ბუნტი უნდა მო-
ხდესო და ეს კი აღარ მითხრეს
თუ როგორ აპირებდნენ ამ
ბუნტს და ან რა განკარგულე-
ბა ქონდათ როცა ალექსანდრე
ჭავჭავაძე თანხმა არ შექმნი-
ლიყო და ეს ბუნტის წინადა-
დებად ჩაიშალა მაშინ მე თავა-
დმა ზაქარია ჩოლაყაევმა მით-
ხრა, რომ თუ არ ჩაშლილიყო
ეს აზრი ბუნტის მოხდენას აპი-
რებდნენ ოცს დეკემბერს ანუ
ოცს ნოემბერს. პრაპორშჩიკი
თ. ბიძინა ერისთავი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XIII, 2363).

„თავადი ბიძინა ერისთავი
აჩვენებს, რომ როდესაც თქვენ
პირველად ელეპარაკეთ მას
განზრახულებაზე, ის არ დათა-
ხნხმდა, მართალია ეს თუ არა?

„არამც თუ პირველად რომ,
მე გამოუცხადე თ. ბიძინა ერის-
თავს აზრი ესრეთი, და თანხმა
არ იყო,—გარანა; ვიდრე ჩვენ
დაქერადმდე, ყოველთვის ჩემ-
თან ლაპარაკი ჰქონია ესრეთ,
—ღმერთმა ნუ ინებოს რომ, აქ
აღრეულობა მოხდესო, ამისთვის
საო რომ, შეუძლებელი საქმე
არისო, და ერთი სარწმუნოე-
ბის ადამიანნი ვართო, და არა-
ოდეს ღვთის მოსაწონი საქმე
არ არის, რომ, ჩვენ რუსებზე
მახვილი ავიღოთო, „ამის გარ-
დაო მახსოვს ურდობათის, საქ-
მეშია რუსნი ოთხასნი კაცნი
იყვნენ, და ყიზილბაშნი ცხრა
ათასნის და კიდევ რუსებმა დამა
რცხეს ყიზილბაშნის, ებრეთი
სიმხნე მინახამ მე რუსებისაო,
და ამისთვის, მე, არაოდეს არ
მინდა რომ აქ აღრეულობა მო-
ხდესო. — თუმცა მე, უკმაყო-
ფილო ვარ მთავრობისაო, მაგ-
რამ მაინც არაოდეს არა მსურს

აღრეულობაო. — ხოლო სე მო
ჯანსენებ კომისიას, ესრეთ, — ეს
არის რომ, ამა აზრსა შინა
გებედამდა თ. ბიძინა ერისთო-
ვი, ზოგს ნათესავს, ზოგს მე-
გობარს, და ზოგს კეთილის მყო-
ფელს; თორემ არაოდეს არა
სურდა მას, რათა მომხდარიყო
აღრეულობანი. — წელსა 1833
-სა მაისის 29-ს დღესა. პოდპო-
რუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბე-
ლიანოვი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XVII, 3220).

„გამოაცხადეთ ბატ. პაუშენ-
კოზე თქვენი მესამე ჩვენების
დამატებად, თქვენ გამოუცხა-
დეთ თუ არა, მას პირველად
განზრახულება, და როგორ და
როდის სახელდობრ?“

მე ვგონებ როგორც ეხლა
მაგონდება, რომ მე, გამოუცხა-
დე განზრახვა ესე ჩვენი პაუ-
შენკოს წარსრულს 1831-სა წე-
ლსა, და ის კი აღარ მახსოვს,
რომ როგორ გამოუცხადე.

წელსა 1833-სა მაისის 29-სა
დღესა პოდპორუჩიკი თ. ალექ-
სანდრე ორბელიანოვი“.

მისივე ჩვენება (XVII, 3222).

„გითხრათ თუ არა თქვენ ის-
პრავნიკმა პაუშენკომ თქვენი
ძმა ვახტანგის თანადასწრებით
1832 წ. როცა თქვენ მას შეთ-
ქმულება გამოუცხადეთ: „თქვენ
ფიქრობთ, რომ კაპიტან ისპრა-
ვიკი ვარ, მაგრამ არ დამეიწ-
ყებია როგორ ვიტანჯე უდანა-
შაულოდ რამოდენიმე წელს“?“

მე ესრეთ მახსოვს პაუშენ-
კოსაგან ჩემ ძმასთან. ასე უსა-
მართლოთა ვარ დასჯილი
რომ. მეტი აღარ შეიძლებაო,
და ასე გასინჯე რუსი ვირო
და თქვენი განძრახვა ეიკო,
აქამდინა ვარ შეწუხებულიო.

ესრეთ დაუმატებ და მოვახ-
სენებ კომისიას, რომ წარსრუ-
ლს 1831-სა წელსა, არაოდეს
არა გამიგონია რა პაუშენკოსა-
გან, სრულებით. არაფრისთანა
და არც არა მე მითქომს გან-
ძრახვა ჩვენი, იქნება ჩემ ძმას
ვახტანგს, 1831 წლისა ახსომ-
დეს, და არა 1832-სა წლისა.
პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე
ორბელიანოვი“.

კომისიის კითხვა ვახტანგ ორბელიანისადმი და მისი პასუხი (XVII, 3224).

კითხვა: გითხრათ თუ არა თქვენ ისპრაენიკ მაუშენკოშ თქვენი ძმის ალექსანდრეს თანადასწრებით 1832 წ., როდესაც თქვენ გამოუცხადეთ მას განზრახულება და აჯანყება, რომ: თქვენ ფიქრობთ, რომ მე კაპიტან ისპრაენიკი ვარ, მაგრამ არ დამეიწყებია როგორ ვიტანჯე უდანაშაულოდ - რამდენიმე წელიწადიო". გენ. მაიორი ბაიკოვი 1-ლი.

პასუხი: მე ვამიგონია ისპრაენიკ მაუშენკოსაგან 1831 წ., რომ ის შეურაცხყოფილია და რომ რამოდენიმე წლის განმავლობაში იტანჯებოდა უდანაშაულოდ, მაგრამ არ მახსოვს რომ მისგან აქ მოხსენებული გამონათქვამი გამეგონოს. მე თვითონ არ მილაპარაკნია მაუშენკოსთან ჩვენს განზრახულებაზე, მაგრამ შესმოდა ჩემი ძმა ალექსანდრე და ელ. ერისთოვი რასაც ელაპარაკებოდნენ მას ამ საქმეზე.

რაც შეეხება 1832 წ., მე არა თუ არ მილაპარაკნია მასთან, არამედ აღარც კი მინახავს იგი, აღარც არა ვამიგონია მასზე ჩვენს განზრახულებასთან დაკავშირებით ჩემი ამხანაგებისგან.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი".

29 მაისი, 1833 წ.

თეიმურაზ ამილახვრის ჩვენება.

უფალს კრაპორტჩიკს თეიმურაზ ამილახვაროვს. (XVII, 3282).

გამოაცხადეთ რომ არ შეგიტყვიათ თქვენსად და როდის ბიძინა ერისთოვისაგან, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი მოსულაო გუმბრს ჯარითაო? და ბიძინა ბომ არ ვახალისებდათ როდისმე და სახელდობრივ როგორ ამ ბუნტის განზრახულებისადმი?

ჩემთან არას დროს არ ქონია ბიძინას ერისთოვსა ლაპარაკი აქაურს აღრეულობაზედ და არც ეს ალექსანდრეს მოსულა გამიგონია გუმბრს არას დროს არ უთქვამს ჩემთან და არც ვიცი თ. კრაპორტჩიკი თეიმურაზ ამილახვაროვი".

ზაქარია ციციშვილის განმარტება (XVII, 3248).

„ჩყლა წელსა სოვეტნიკს ალექსანდრე ორბელიანს დაეპატიუნეთ წავედით სადილთ უკან რომ დასხდნენ კაკალს ქვეშ დაიწყეს ელიზბარ ერისთოვმა და ალექსანდრე ორბელიანოვმა დაიწყეს

რუსები ასე რომ გვაწუხებენ რატომ არას ვიფიქრებთო ერთი პირი უნდა გვეკონდესო ვილაპარაკებდეთო შემდგომათ წამოვედით მე და ლუარსაბ თარხანოვი ალექსანდრეს გიორგის ძეს უთხრა თარხანოვი-მა ურჩიე ელიზბარს ერისთავსო რომ მაგისტანას ნულარ ილაპარაკებსო სულ დასაბმელი გიყი ყოფილაო მასუკან აღარა ვიციოა. პრაპორშჩიკი ზაქარია ციციანოვი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XVII, 8250)

„რომელიც შეგეყარა პირისპირ კომისიამ მე და ლუარსაბ თარხნიშვილი გვეკითხეს ალექსანდრე ვახტანგის ძესთან რომ ვიყავით ბახში სადილათ მართალია მამაგონა ლუარსაბ თარხნიშვილმა. იმის მეორე დღე იყო თუ მესამე ჩემს საქმეზედ მივდიოდი ქაოვას-ლაში აბრეშუმები ვიყიდე ფული მიმქონდა პატრონებისათვის მიმეცა მაშინ დამხვდა ლუარსაბ თარხნიშვილი და მითხრა თუ შეგხვდეს სადმეო ელიზბარ ერისთავისშვილი და ალექსანდრე ვახტანგის ძე დაუშალო ამისთანა ჩირკიან საქმეს ნუ ლაპარაკობენო მე უთხარი მე იმათ არ დაედეგ მე ჩემი საქმე მაქს მეთქი და ჩემს საქმეს ვცდილობ მეთქი იმის შეიდეგ ერთმა თევმაც გაიარა რომ ისინი აღარ მინახავს და აღარც მომგონებია ეს ასე მახსოვს, პორუ-ტჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XVII, 8255).

„კომისიასა შინა“.

1-ჩ

კომისიის კითხვასა ზედა მაქვს პატივი მოხსენებად:—წარსრულს 1831-სა წელსა, როგორც მე მახსოვს, თ. ლუარსაბ თარხანოვი სრულებით თანხმა არ იყო აზრსა ესრეთსა.—კარგად მახსოვს რომ მე ვგზავნიდი მას ლუარსაბ თარხანოვს მოციქულად თავადს ელიზბარ ერისთავთან ესრეთ, რომ, შენ მოხუცებული კაცი ხარ მეთქი, და თუ ღმერთი გწამს შენ ელაპარაკე ელიზბარსა, რომ დაიშალოს ესრეთი განძრახვა მეთქი... ამისთვის უმდაბლესად ვთხოვ კომისიას რათა ჰკითხოს მას ლუარსაბ თარხანოვს იქნება ახსომდეს გარემოება ესრეთი, დასამატებლად ჩემის პოკაზანიისა.

2-ჩ

წარსრულს 1831-სა წელსა, ოდესცა, მე თ. ბიძინა ერისთავს წიგნი რომ მიეწერე ქართლში, და ვთხოვე რათა ხსენებულნი პირნი ჩა-

მოეყვანა ქალაქს, რომელიც კომისიას შინა არს ჩვენებული, და მას წიგნსა შინა სრულებით არ იყო ხსენებული თ. ლუარსაბ თარხანოვი.

3-ჩ

ამას წინად კომისიასა შინა, რომ, ეპიკენე, თავადნი ბიძინა ერისთოვი, თეიმურაზ ამილახვაროვი, ზაქარია ციციანოვი, და ლუარსაბ თარხანოვი, რომ მათ პირთა თქვეს მეთქი, რომ, აქ ქალაქში მოახდინეთ აღრეულობა, და მასკვან, ჩვენ ჯარით ჩამოვალხო, და კომისიასა შინა გამამეცხადა; რომ მათ ხსენებულ პირთა შორის არ დაბტკიცებულა ესრეთი-ამისთვის მოვახსენებ კომისიას რომ. ამგვარი ლაპარაკი რალაც მახსომს წარსრულს 1831-სა წელსა და ის კი აღარ მახსომს, სადა, და ანუ ვისთან:—წელსა 1833-სა მისის 30-ს დღესა. პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

აღმქსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XVII, 3264).

„განმარტეთ ვისგან ვაიგეთ სახელდობრ, რომ თ. ლუარსაბ ორბელიანოვმა მოიწონა თქვენი შოქმედების გეგმა, რომელიც დაგისახათ 1831 წ. თამარ ბატონიშვილმა. და რამდენად მოიწონა მან იგი?“

მე ესრეთ მახსომს რომ, თავადმა ელიზბარ ერისთოვმა მითხრა რომ; ბიძა ჩემს ლუარსაბ ორბელიანოვს მოეწონაო, და ას კაცს ის ვამოიყვანსო.— წელსა 1833-სა მისის 31-სა დღესა პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი.

ბიძინა მარისთავის ჩვენება (XVII, 8266).

თქვენთა ჩვენებათაგან ერთსა შინა მოხსენებულ არს: ეითომც ლუარსაბ ორბელიანოვის მიერ გამოცხადებულმან თანხმობამ ვაგაგულიანათ თქვენცა. გამოაცხადეთ სახელდობრივ რაგვარ შეიტყუეთ თქვენ თანხმობა თავადს ლუარსაბისა, როდის და ვისთან?

მე თავადის ლუარსაბ ორბელიანოვისაგან ერთი საკუთარი რამ თანხმობა ამ განზრახულებაში პირდაპირ არა გამოვიგონია რა და არც იმასთან ლაპარაკი მქონია რა ამაზედ მხოლოდ ელიზბარ ერისთოვმა დამარწმუნა რომ ლუარსაბიც თანხმა არისო და მთელი საქართველოს თავადებიცაო მუხრან ბატონს გარდაო და ერთხელ ჩულბ. წელსა წამიყვანა ლუარსაბთან სახლში მაშინ ლუარსაბს ეძინა ელიზბარმა გაღვიძა ისი და უთხრა აი ბიძინა აქ არისო და

ლუარსაბმაც მითხრა ერთი მუხრან ბატონი მაჩვენეთო და მერე ჩვენ ვიცითო მე ეს იმ სახით მივიღე მითომც მუხრან ბატონის ნახვა უნდათ ამ განზრახულების ბარობაზედ. და ლუარსაბს ამას გარდა ჩემთან სრულებით არა ულაპარაკნია რა რომ მე ვავეგულებინე. პრაპურშიკი თ. ბიძინა ერისთოვი“.

**ჯაალ უორღანიშვილის ჩვენება
ტფილისის მოქალაქებს ჯაალ უორღანოვს-მაისის კვ-სა
წელსა ჩულბ. (XVII, 3270).**

კომისია მოგიტოვებს, რათა თქვენ გამოაცხადოთ სწორედ და გარდამწყვეტათ. პასუხები შემდეგ პუნქტებზედ.

ა.

„როდის სახელდობრივ (ესე რგი რომელს წელიწადსა და თვეში) და ვინ პირველად გამოგიცხადათ თქვენ განზრახულება წინააღმდეგ მმართველობისა: თავადმა იასე ფალავანდოვმა, თუ თავადებმა პოდპორუჩიკმა ელიზბარმა და პორუტჩიკმა გიორგი ერისთოვებმა?“

ბ.

თქვენ აღიარეთ, რომ ერთხელ ჩულა-სა წელსა იასე ფალავანდოვის სახლიდამ რომ გამოდიოდით, მაშინ ელიზბარ და გიორგი რევაზის შვილმა ერისთოვებმა გამოგიცხადესთ იმავე ფალავანდოვისას, რომ

ა.

ესე გაძრახულობა პირველად შევიტყე მე ელიზბარ ერისთოვისაგან მაშინ როცა მოსტლიყო ის ერთხელ საღამოზედ იასე ფალავანდოვთან და აქ მკითხა შეგვიძლიანო რომ ერთ ღამეს 'ორას სამასამდინ ლოთი კაცები შეეყაროთო ერთ ღამესო ჩირაღდანს მოვებდნეთო, და სირაჩების და მიკიტნების დუქნებს გავალებინებთო. მე უპასუხე მე რა მოგახსენოთ შენი ჭირიმე ორ სამ დღეს უკან მე უთხარ იასე ელიზბარმა რა თქო მეთქი, და იმან მითხრა როგორც დაწყობილება ქონდათ ბუნტისა როგორც ამას წინათ უფლის თავარმართებისათვის მომიხსენებია.

ბ.

ეს ზემოხსენებული ლაპარაკი იყო შარშან ზამთარსა და არ მახსოვს რომელ თვეში და არც უთქომს ჩემთვის თუ სახელდობრივ რომელს დროს აპირობდნენ.

ერთს ღამეს უნდა მოახდინონ აღრეულობაო და გკითხეს შეგიძლიანო მომატებულათ შეყყაროთ ლოთი კაცებო? გამოაცხადეთ როდის გითხრეს ესე და რომლის თვეში ჩყლბ-სა წყლსა და ხომ არ გამოგიცხადეს დრო, როდესაც აპირებდნენ ისინი აღრეულობასა?

ბ.

დაგაბარათა თქვენ იახე ფალავანდოვმა, და სახელდობრივ რომელს დროს რომ თქვენ გამოუცხადოთ რომელთამე ქალაქში მცხოვრებელთა მოგმზადნენ ბუნტისათვის და დაჰყაროთ ხმა ვითომც სალდათებს აგროვებენო, თქვენ აღასრულეთა ესე სრულებით, თუ ან რომელიმე ნაწილი და სახელდობრივ რა?

დ.

თქვენ გითქვამსთ და სახელდობრივ როდის იახე ფალავანდოვის სიტყვის დასამტკიცებლად, ელიზბარ და გიორგი რევაზიშვილის ერისთოვებისათვის ესე შემდგომი რომ იახეს ბუნტისათვის კაცები მზათა ჰყავსო და ამაზედ თქვენ ნუ შესწუხდებითო და რომ თქვენ მოგიპოვებიათ ასი კაცი ქალაქის მცხოვრებთაგანი ბუნტის მოსახდენელად.

ა.

იახე ფალავანდოვს უჩვენებია რომ, ელიზბარ ერისთოვთან და სოვეტნიკად ყოფილს ორბელიანოვთან იმას უთქვამს თავისას, როცა თქვენ მოსულხართ: აი ესეც იშოვნის ას კაცამდინო. მაგრამ როცა ეს თავადები წასულან მაშინ თქვენ

ბ.

იახე ფალავანდოვს ჩემთვის არას დროს არ უთქომს რომ მეთქო ქალაქში ცხოვრებელთათვის რომ ბუნტისათვის მომზადებულიყვნენ და არც ისი რომ მე ხმა დამეყარა ქალაქში თუ სალდათებს აგროვებენ.

დ.

რაც პირველ პუნქტში დავწერე იმის მეტი ლაპარაკი მე ელიზბარ ერისთოვთან არას დროს არა მქონიარა და არც გიორგი ერისთოვისათვის მითქომს ვითომც იახე ფალავანდოვს კაცები მზათ ხყვანდეს და ან მე ასი კაცი მეშოვნოს ბუნტის მოსახდენათ ეს სრულებით ტყუილათ არის ჩემზედ ნაჩვენები.

ა.

მე სრულებით არ გამიგონია იახე ფალავანდოვს ეთქოს ეს სიტყვები ელიზბარ ერისთოვთან და აღექსანდრე ორბელიანთან და არც მე მითქომს იახესთვის რათ ატყუებ მეთქი ამ თავადიშვილებსა ეს სრულებით ტყვილია და ფიცით დავამტკიცო

გიოქვეამთ იასე ფალავანდოვი-
სათვის რად ატყვილებ იმათო.
გამოაცხადეთ სწორეთ ეს ასე
იყო და სახელდობრივ როდის და
თქვენ იცოდით რომ იასე ფა-
ლავანდოვი განგებ ატყვილებს
თავადის შვილებს რომ თქვენის
შუამავლობით კაცებს ამზადე-
ბსო.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XIV, 2487).

მასწავლებელმა დოდაევმა აჩ-
ვენა, თითქოს თქვენი თანადას-
წრებით იასე ფალავანდოვმა
სთხოვა დოდაევს დაეწერა ფი-
ცის ფურცელი.

გამოაცხადეთ ნამდვილად
სთხოვა თუ არა ფალავანდოვმა
დოდაევს ფიცის ფურცლის და-
წერა და რა მიზნით, და
თქვენს გარდა ვინ იყო კიდევ
მაშინ იქ?

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XVII, —8290).

„თქვენ აჩვენეთ, რომ ერთ-
ხელ თქვენთან მოვიდა თ. იასე
ფალავანდოვი, და იქ რყვნენ
თქვენი თანაგანმზრახველნი,
ფალავანდოვმა გკითხათ თქვენ
წაკითხული გაქვთ, თუ არა
პირველი ღამის განკარგულება
და როდესაც თქვენ უარყოფი-
თად უპასუხეთ, მან გისაყვედუ-
რათ და მერე წაგიკითხათ იგი
განკარგულება.“

განმარტეთ სახელდობრ ვინ
იყო იმ შეკრებულობაში თქვენ
თანაგანმზრახველთაგან.

გენერალ-მაიორი ზაიკოვი.

ცებ.

ქალაქში ცხოვრებელი აზნა-
ურ ზალ ყორღანოვი“.

ეს ხსენებული გარემოება
ჩემთან არა ყოფილა,—და მე
როგორც მაგონდება ესრეთ
იყო — დოდაევმა მითხრა მე,
—იასე ფალავანდოვმა მითხ-
რაო, ფიცის ქალაღი დაწე-
რეო, რომ უნდა დავიფიცოთო,
და ჩვენი ფიცი უნდა მოხდეს
ალექსანდრეს ბაღშიო. წელსა
1833-სა მაისის 31-სა დღესა.
პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე
ორბელიანოვი.

კომისიის კითხვასა ზედა მაქვს,
პატივი მოხსენებად. — ესრეთ
იყო, ჩემთან მოვიდნენ ერთს
ღამეს, კაპიტანი თ. ზაქარია
ჩოლაყოვი, ელიზბარ და მისი
ძმა დიმიტრი, ერისთოვნი, იასე
ფალავანდოვი ჩემი მეორე ძმა
გიორგი ერისთოვი და ჩემი ძმა
ვახტანგიც მგონია იქ იყო. ზა-
ქარია ჩოლაყოვი დივანზე იჯ-
და, იასე ფალავანდოვი, და
ელიზბარ ჩემთან ახლო ისხდ-
ნენ იასემ მითხრა რასპარაყე-
ნია წაიკითხე თუ არაო, მე
უთხარ არა მეთქი, მაშინ დი-
ლის ჩხუბით მითხრა, იასე ფა-
ლავანდოვმა ესრეთ, ერთი კვი-
რა იქნება რაც ჩვენ რასპარე-

ენია გვაქვს დაწერილი, და მენ რატო არ იციო,—მაშინ შეუთხარ პირველი ვაგონება არის ჩემთვის მეთქი, რა რასპარაჟენია ვაქვთ მეთქი,—და ამის შემდეგ რამთენიმე დღე ვაეიდა, რომ ელიზბარმა, და იასემ წამაქითხეს, ის რასპარაჟენია, რომელიც იასეს, ჩვენს სასიკვდილოთ დაწერა, — და არა ხსენებულს გარემოებისა დროს იყვენ ესე ზემო ხსენებულნი პირნი, და მაშინ სრულდებათ იასეს არ წაუქითხამ ის რასპარაჟენია, წელსა 1833-სა. მაისის 31-სა დღესა. პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელლიანოვი“.

ლუარსაბ თარხნიშვილის ჩვენება (XVII, 8305). ^ა

„მალალსა კომისიასა შინა მოხსენება.

ჩყლა-წელსა ივნისის თვეში როდესაც კჭონდათ ლაპარაკი ბაღში სოვეტნიკად მყოფს ალექსანდრე ორბელიანს თავისის მუნ მყოფი ამზანაგებით, მაშინ იმ ლაპარაკის შემდგომ მეორეს დღეს დავებარებინე, ხსენებულს ალექსანდრეს თავის სახლში და მოხოვა მე, რომ უთხრა ელიზბარ ერისთავს. რათა აილოს ხელი იმ ელიზბარმა იმ ცუდს ლაპარაკზედ. და რადგან მე ელიზბართან ცნობა არა მქონდა რა ამისთვის არ მიველ: იმასთან და მე უთხარი ის სიტყვა გიორგის შვილს ალექსანდრე ორბელიანოვსა რომ იმან დაუშალოს ელიზბარს ის ცუდი ბოროტი ლაპარაკი და თილოს ხელი,— და ამ ალექსანდრემ უთხრა თუ არ უთხრა იმისი არა ვიცი რა. და თუ იმ სოვეტნიკს. ალექსანდრეს ისე ელაპარაკნა, კიდევ, როგორც ბაღში მაშინვე გამოვაცხადებდი. მაგრამ ისრე აღარა სთქვა. და ასე მითხრა როგორც ზემოდ მომიხსენებია. და თუ მე მომატყუეა და მერმე ისაქმა ბოროტი კიდევ ის ღმერთმა უწყის თავისმა გულმა და თავისმა სინილისმა—და მე მას აქვთ აღარა ვიცი რა და არცაჲინ თვალით მინახამს. წინაშე ღვთისა აღვიარებ ამას სიმართლით. ასე იყო მეორე დღესა და უწყის ღმერთი რომ მე იმათთან არავითარი თანხმობა არა მაქვს რა და ტყუილადაც მტანჯვენ. ჩემი დამასმენ-

ელნი—და ნება მართლისა უფლებებისა თქვენის აღმატებულებისა აღსრულდეს. მაისის ლ-სა დღესა, ჩუღ-სა წელსა. თავადი ლუარსაბ თარხანოვი“.

ალექსანდრე ორელიანის ჩვენება (XVII, 3414)

„კომისიასა შინა!

კომისიის კითხვასა ზედა მაქვს პატივი მოხსენებად:—მაშინ ოდესცა იასე ფალავანდოვმა რასპარევენია რომ წაიკითხა მაიორ თ. ლუარსაბ ორბელიანოვთან, იმ ჟამად იქ იყვნენ, როგორც მე მახსოვს თავადნი: თვით ლუარსაბ, ელიზბარ, და მისი ძმა დიმიტრი ერისთავნი, ჩემი მეორე ძმა დიმიტრი ერისთავი, ჩემი ძმა ვახტანგი კი სწორედ არ მახსოვს იქ იყო. თუ არა, და მე-იმ რასპარევენის წაკითხვის დროს; მეორე ოთახში იყო კაპიტანი თ. ზაქარია ჩოლაყოვი, და ქალებს ელაპარაკებოდა;—შემდეგ ის რასპარაჟენია რომ, წაიკითხა იასე ფალავანდოვმა, მაშინ ლუარსაბმა თქო მოდიოთ თუ დამიჯერებთ, 1801 წლის მანიფესტის აღსრულება ვთხოვოთ იმპერატორს, და მაგ განძრახვას დავეხსნათო,—მაშინ იასე ფალავანდოვი დიახ წინ აღუდგა, და თქო, არაოდეს არ შეიძლება რასაც შენ ამბობო, — მაშინ თ. ლუარსაბ ორბელიანოვი თანახმა ექმნა იასეს, იმ რასპარაჟენიისას, მაშინ ყოველთ ერთ სულად ლალად ჰყვეს იასე ფალავანდოვის რასპარაჟენიისას, თუმცა მეც თანხმა ვიქმენ, და იასე ფალავანდოვი ძალა დატანებით მეუბნებოდა შენ ალექსანდრე ბატონიშვილთან უნდა წახვიდეო, — და შე დიახ უარეკყოფდი არ შეძლებისას:—გარნა შემდეგ მე მათ ურჩივე ყველას თუ დამიჯერებთ ჩვენ ჩვენ თავათ ნუ დავიჭერთ საქმესა, და ალექსანდრე ჰავჭავაძეს დავეკითხნეთ, რაც იმან გვირჩიოს, ისე მოვიქცეთ. მეტი, რომელიც ჩემი ამ რჩევის თანხმანი შეიქმნენ ყველანი, შემდეგ ამისა, თ. ზაქარია ჩოლაყოვი შემოვიდა ჩვენთან, ლუარსაბმა უთხრა თავად ჩოლაყავეს, ზაქარიავე, ჰავჭავაძესთან უნდა წაგიყვანო, ამა ჩვენსა განძრახვასა ზედა სალაპარაკოთაო, რომელსაც თ. ჩოლაყაევი ეთანხმა, შემდეგ თ. ლუარსაბ ორბელიანოვი, მიუბრუნდა; თავის დისწულს თ. ელიზბარ ერისთავს, და უთხრა, ელიზბარ, შენც ნაბდის ქვეშიდან გამოგიყვან, და ჰავჭავაძეს გარევენებ ამა განძრახვასა ზედაო, რომელიც ეთანხმა თ. ელიზბარ. თავის ბიძას თ. ლუარსაბ ორბელიანოვს, და ამ ჩემის რჩევით გაიყარა ჩვენი შეყრილობა, და შემდეგ ამისა წავიდნებ, და შერთება

იქონიეს ალექსანდრე ჰავჭავაძესთან—ამისთვის უმდაბლესად ვთხოვთ კომისიას, რათა ჰკითხოს კანონიერის ფიცით შემოხსენებულ პრატ, თუ მე მათ არ ურჩივე ჰავჭავაძესთან რჩევა,—მხოლოდ იახე ფალავანდოვს ნუ ჰკითხამს კომისია, ამისათვის რომ, დიან ჩემი დაუძინებელი მტერი არის, რომელიც საქმით დამიმტკიცებია, და კომისია უწყებულ არს,—იენისის 9-სა დღესა. 1833-სა წელსა.

ოსტაენოი პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XIX, 3570).

„კომისიასა შინა.

კომისიის კითხვასაზედა მაქვს პატივი მოხსენებად. იმ დღესაც მოევახსენე კომისიას, მე იახე ფალავანდოვმა მითხრა, თ. ზაქარია ჩოლაყოვი მოვიდა ჩემთანაო, და მითხრა, ეხლა კარგი დრო გეაქვსო, პირველი რომ ზმთარი არის, და მეორე საზოგადო ჩამოვაკეთილშობილთ აღრჩევისთვისაო, და ამისთვის ეხლა რომ მოევხდნეთ აღრეულობასაო, ჩვენ შეგვიძლიან რომ ამ ზმთარს მოვასწროთ მოსამზადისიო, ესე ხსენებული გარემოება, თ. ანტონ აფხაზოვმაც იცის რომ იახე ფალავანდოვს, თ. აფხაზოვისათვისაც უთქმის ზემორე ხსენებული გარემოება: წელსა 1833-სა იენისის. 19-სა დღესა. პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XIX, 3582).

„კომისიასა შინა!

კომისიის კითხვასაზედა მაქვს პატივი მოხსენებად, წარსრულს 1832-სა წელსა, ერთს საღამოზე ჩემთან იყო სანახავად კაპიტანი თ. ზაქარია ჩოლაყოვი, და ლაპარაკსა შინა მითხრა ჩოლაყოვმა ვითარცა მე მახსოვს. შემდეგნი, წუხელის ჩენს სიძეს მაიორს თ. დიმიტრი ორბელიანთან ვიყავიო, და სასამართლოსაგან შეწყუხებას ლაპარაკობდაო, და მასკვან მე უთხარო, დიმიტრი აგრე შეწყუხებული რომ ხარ სასამართლოებისაგანაო, მაშ თუ აქ აღრეულობა მოხდეს არ გინდაო. მასკვან დიმიტრიმ ამოიოხრა და თქვაო, ახ, ნეტავი არ იქნება, რომ; მოხდეს რამ, და მასკვან ნახამო“—ესეც დატანა ჩოლაყოვმა, აბა თუ აქ მოხდება რამაო, ჩემი სიძე მაიორი ორბელიანოვიც მზათ არის, და ის უფრო დიდს შემწეობას იწონის ვეელაზედაო“ გარნა ამ ლაპარაკის დროს კი აღარ მახსოვს, რომელნი პირნი იყვნენ, ჩვენნი ამხანაგთაგანი იქა: 19-სა იენისის. 1833-სა წელსა.

პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

ელიზბარ ერისთავის ჩვენება (4028).

„საგამომძიებლო კომისიის შეკითხვაზე მაქვს პატივი უპასუხო:
იენისის 30, 1833 წ.

თ. გრიგოლ ორბელიანოვს გამოუცხადე ჩვენი განზრახვა 1831 წ. ყოფ. სოვეტნიკ ალექსანდრე ორბელიანოვს თანადასწრებით, ხოლო რაც შეეხება გიორგი დავითის ძე ერისთავს, მის თანადასწრებითაც მქონია გრიგოლ ორბელიანოვთან ჩვენს განზრახვაზე საუბარი.

ყოფილი პოდპორ. თ. ელიზბარ ერისთავი.

გიორგი დავითის ძე ერისთავთან პირის პირ წაყენების დროს მომაგონდა, რომ მისი თანადასწრებით გრიგოლ ორბელიანოვთან ერთად ვმსჯელობდით იმაზე, თუ რა ძალა მოეპოვება საქართველოს და შეუძლიან თუ არა მას ასი ათასი ჯარის გამოყვანა; მაგრამ არ გვილაპარაკნია განზრახვაზე.

ე. ერისთავი.

ფილადელფოს კიკნაძის სიტყვიერი ჩვენება (XXII, 4152).

ივლისის 7, 1888 წ.

„იერომონახ ფილადელფოს კიკნაძემ, რომელსაც წარედგინა პორუჩიკ ნათაღოვისა და მღვდელ ფერემის ჩვენებები (3690-3701 ფურცელი) მისი მოთხოვნის შესახებ, განაცხადა:

რომ მოთხოვნილის აზრი შეეფერება მის მიერ ნათქვამის სინამდვილეს, მაგრამ ფერემისა და ნათაღოვის მხილებაში მოთხოვნილი წარმოდგენილია როგორც დიდი მნიშვნელოვანი რამე, მაშინ, როდესაც მან ის უამბო მათ ხუმრობის სახით და ისიც მხოლოდ მათი დაჟინებით მოთხოვნის შემდეგ.

ფილადელფოსს ის კი ახსოვს, რომ მის მიერ მოთხოვნილში მას სრულიად არ მოუხსენებია გენერალ-მაიორ ჰეკავძის არაერთნაირი პასუხი, არც იმის შესახებ უთქვამს რამე, რომ მან დაუწერა პოდპოლკოვნიკ ერისთავს პასუხები. (3693 ფურც.).

გენერალ მაიორი ბაიკოვი 1-ლი

გენერალ მაიორი ვოლხოვსკი

გენერალ მაიორი ჩევიკინი

პოდპოლკოვნიკი ტრიტელევიჩი.

¹ ის ამბავი იგულისხმება, რომელიც ფილადელფოსმა უამბოხსენებულ პირთ საპატიბროში, კახეთში შეთქმულების გავრცელების შესახებ.

„კომისიასა შინა.

1

კომისიასა შინა გამომეცხადა პრისუტსტერე ლენერლებთან ჩემ მიერ ჩვენება; ფურცლისა 1918-სასა, პორუჩიკის თ. გრიგოლ ორბელიანოვსა ზედა, რომელიც აღარც კი მახსოვდა როდის მგჩვენებინა. ჩემი გულმავიწყობის გამო და არც საკვირველი არის რათა ზოგიერთს ჩვენებასა ზედა შეეცდეთ. პირველი. მწარე მწუხარება, მეორე, მრავალი გარემოება, და უკეთუ დღიურნი ზაპისკები მქონიყო, მაშინ სწორე ჩვენება იქნებოდა და. არ ვიციდი რომ ჩვენი ესე ჰქეა არეული საქმეები გამოცხადდებოდა, თორემ უფოთ დღიურს ზაპისკებს ვიქონიებდი, და ჩემთვისაც კი ეს კარგი იქნებოდა, და მესამე. ჩემი გულმავიწყობა და ამისთვის უმდაბლესად ვთხოვე კომისიას რომელიც ჩემნი შეცდომითი ჩვენებები იყოს, იგინბ მამეტილოს. ამა ზემოხსენებულის სამის გარემოებისა გაშო. ამისათვის პორუჩიკის თ. გრიგოლ ორბელიანოვის გარემოებას, ეზლა მოვახსენებ კომისიას და მახსოვს, წარსრულს 1831-სა წელსა, ერთს დროს; თ. ელიზბარ ერისთოვთან ყოფილიყო პორუჩიკი თ. გრიგოლ ორბელიანოვი, რომელსაც, თ. ელიზბარ ერისთოვს დაეწყო ლაპარაკი მის გრიგოლისათვის საქართველოს განთავისუფლებისათვის შესაძლებელი არის თუ არა, ამაზე გრიგოლს დიან ბაასი დაეწყო შეუძლებლობისა. ამის შემდეგ ერთ საღამო ეამზე ჩემთან იყვნენ, ელიზბარ და გრიგოლ და იქაც ბევრს ელაპარაკა ელიზბარსა საქართველოს განთავისუფლებასა ზედა კვალად გრიგოლ უარყოფდა შეუძლებლობას. და მასკვან ამათის ლაპარაკის ვანწყევტისათვის შევთქვი, ძალიან კარგი იქნება რომ თ. ალექსანდრე ჰავჭავაძეს უთხრას ვინმე, ესე თქვენი ლაპარაკი მეთქი, ენახოთ ის რას იტყვის მეთქი. მასკვან გრიგოლმა იკისრა, მე ვეტივიო, ანით კიდევ წაიღინენ ჩვენგნით. შემდეგ ამისა ერთს საღამოს ეამზე, გრიგოლთან მივედი სანახავად. იქ თ. ელიზბარ ერისთოვი დამხვდა, და ამ დროს რიღევის სტიხი, გადათარგნინი ქართულად: თ. გრიგოლ ორბელიანოვისაგან, გრიგოლმავე წაგვიკითხა, ოდესცა დაასრულა, მისი კითხვა, შემდეგ ელიზბარ წამოდგა, მივიდა აყოკა, და მეც ამაყენა, მოდი აყოკეო. რომელიცა მეც მაკონინა. მასკვან აღარ ვიცი ის სტიხი რა უყვის. — ამაზე მეტი პორუჩიკის თ. გრიგოლ ორბელიანოვისა, მე სხვა არა რა ვიციო. წელსა 1833-სა ივლისის 7-სა დღესა. ოსტაენოი პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“

გრიგოლ ორბელიანის ჩვენება (XXI, 4156).

„პრაპორშიკ; თ. გიორგი ერისთავის ჩვენება, თითქოს მე მას ვაჩვენე ჩემი ნაღვიავიკიდან თარგმანი ჯერ ისევე ფანქრით დაწერილი, შეიძლება სართალიც იყოს, თუმცა მე სრულებით არ მახსოვს, რადგან ეს გარემოება. რომელიც მე მაშინ სრულიად უმნიშვნელოდ მიმაჩნდა, ორი წლის განმავლობაში სავსებით აღმოფხვრა ჩემი მეხსიერებიდან.

ქართული გრენადერთა რაზმის პორუჩიკი
თ. გრიგოლ ორბელიანოვი“.

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (XXI, 4158).

„როდესაც ალექსანდრე ორბელიანოვმა თავის ძმები და გიორგი ერისთავი გამომიგზავნა ჩემს სახლში დაწერეთ რამაო როგორც მიჩვენებია ჩემს პაკაზანიეში; საღამოზედ ჩემთან იმის ბიჭი მოვიდა და შემოეთვალა ამოიტანე და მაჩვენეო; მე მიუტანე და მთხოვა ალექსანდრემ რომ უჩვენეო კაპიტან ჩოლაყაევსაო თითონ ფეხი სტკიოდა და მე უთხარ კარგად ვერ ვიცილობ და ამის გამო არ შემიძლიან უჩვენეო ამისთანა ქაღალდები, მაშინ მითხრა ალექსანდრემ, როდესაც ნე უთხარო ჩოლაყაევს ჩვენი საზოგადოებისაო თითონ მთხოვაო რომ ზამთარი არის ახლავ მოახდინეთო და როდესაც კაპიტან ჩოლაყაევის ძმა აქ იყო იმან მითხარო რატომ არას აწყობთ საზოგადოებასაო. და იქიდან მე ეცდილობ საზოგადოებაში ხმის გაფენასაო. სახელდობრ მითხრა როდესაც ვიყავ მე კახეთში, ამ საგანზედ დაუწყე ლაპარაკი აბელ ანრდონიკოვსაო თავის შეილებთანაო რომელიც ჩემის ბიძის ერთგულებისათვის იყო გაგზავნილი ციმბირშიაო. და იმან პასუხად ეს მომცაო „ჩვენ ჩვენი ეცადნეთ, და რადგანაც საქართველო წილად არის ნარგები ღვთის მშობლისა“) ისიც შეგვეწვავაო. მე მიჩვენებია ჩემ პაკაზანიეში. როდესაც დანიშნა სხვათა თანა შესაკრებელს ადგილს ახლან ორბელიანოვი მე უთხარ როგორ იცი რომ გეთანხმება ეგ მოხუცი კაცი, მითხრა მაგას რუსები არ უყვარსო და ყარაბაზის ხანთან აქვს მიწერ მოწერაო, და მაგისთვის დიდი ხანია გამიტარებია ამ საგანზედაო.

როდესაც ალექსანდრე ორბელიანოვმა მითხრა რომ ჩემ ძმამ ვახტანგმა ამ საგანზედ უთხრა ყიფიანოვსა და ავთანდილოვსაო, მაშინ მე უთხარ ალექსანდრეს მაგათ რა შეუძლიანთ რომ ეგენი ვაგრიბამს მეთქი, მაშინ მითხრა მაგათ შეუძლიანთ მოზღდილნი

1) ი. ფალავანდიშვილს ამაზე შემდეგი შენიშვნა მიუწერია: „ქართუელნი იტყვიან ანდახათ ვითომც საქართველო ღვთის მშობელს ღვთისთვის ეთხოვნოს.“

შაგირდნი მოიპოვნო. მე გაებეღამ ამ კამბისას მოვახსენო რაც სია წარმომიდგენია თავაღთა და აზნაურთა რომელიც ჩემ სახლში მაგან ორბელიანოვმა დააწერინა ღიმიტრი ერისთოვს ყოვლისათვის მაგას უთქვამს და მაგის თხოვნით ბიძინა ერისთოვს ან განძრახებისა და დოდაეფს. იასე ფალავნლოვი“.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (XXI, 4100).

4 ივლისის 1833 წ.

„როდესაც მე წაუკითხე თ. ვახტანგ ორბელიანოვს აკტი და იმ ადგილას მივედი, სადაც ფიცი ეწერა, მე უთხარი მას: ვახტანგ ასწიეთ თითები, მან გაიცინა და ასწია, მაგრამ მას არ წარმოუთქვამს სიტყვები, მხოლოდ თითები ჰქონდა ზევით აწეული.

როდესაც კითხვა დავასრულე, მან მითხრა ძლიერ ხუცური სტილით არის დაწერილიო, და მგონია, ჩვენთვის ეს საკარო არც არის, ჩვენ უმაგისოდაც განუყრელი მეგობრები ვართო. ვახტანგი სათვის საკირო არ იყო აკტის შინაარსი განმეშარტა, რადგან მას კარგად ესმოდა, რომ მისი შინაარსი მეგობრობაში ზღვრამარეობდა. პრაპორჩ. თ. გიორგი ერისთოვი“.

ზაალ ავთანდილაშვილის ჩვენება (XXI, 4194).

4 ივლისი, 1833 წ.

„თ. ვახტანგ ორბელიანოვს ჩემთვის შეთქმულების თავდაპირველი გამოცხადების დროს, თუმცა არ უთქვამს არაფერი ისეთი, რომ ის უხალისოდ იღებდა შეთქმულებაში მონაწილეობას, მაგრამ როდესაც მე და მასწ. ყიფიანოვმა დაწერილებით გაიგეთ შეთქმულება, დაუწყეთ მას მტკიცება, რომ ამ განზრახულობის შესრულება შეუძლებელი იყო და მას ჩვენ უწოდეთ არა კეთილგონიერი საქმე, ვეუბნებოდით რა, რომ თუნდაც აღსრულდეს შეთქმულთა განზრახვა, იმ შემთხვევაში საქართველო ველარ დატყდება იმ მშვიდობიანობითა და ბედნიერებით, როგორც ახლანდელი მთავრობის დროს არის.—მაშინ ის, ვახტანგ ორბელიანოვი, დაგვეთანხმა ჩვენ და თქვა: მართლაც თუნდა კიდევ მოხდეს აქ რამე, საქართველო მალე იქნება განადგურებული მეზობელი ხალხებისაგანო, მაგრამ სახელდობრ სად ესაუბრობდით ვერ მომიგონია.

მასწავლ. ზ. ავთანდილოვი“.

ივლისის 4, 1833 წ.

„მაქვს პატივი მოვახსენოთ, რომ თ. ვახტანგ ორბელიანოვი მართლაც ამბობდა, რომ შეთქმულების მონაწილეებს უგუნური საქმე დაუწყვიათო, რომ საქართველო დიდი ბედნიერია რუსეთის მთავრობის ხელში და ის სამუდამოდ მადლური უნდა იყოს იმ მკაცრე ღობისა და განათლებისათვის, რომელსაც მთავრობა არ იშურებს საქართველოსათვის.

ეს ამბავი მოხდა მის სახლში, მაგრამ როდის აღარ მახსოვს,— მასწ. ავთანდილოვის თანდასწრებით—გარდა ამისა, როდესაც ჩვენ სამთ მოგვხდენია მსჯელობა ჩვენი სულიერი დანაშაულის შესახებ. ისიც ცოცხლად ნაღვლობდა და ნანობდა ხოლმე.

მასწ. უიფიანოვი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XXII, 4296).

„კომისიასა შინა

მე ვგრძნობ, რომელ სულ პირველს პოკაზანიასა შინა, მიჩვენებია, კომისიასა შინა, და რომელიცა მოვახსენებ კომისიასა, ჩემის უფრო, მკვიდრის დახსოვებისათვის, შემდეგათა—წარსრულს. 1832-სა წელსა, ოდესცა მე ფეხის ტკივილით, ავად ვიყავ, მას დროს; ერთ საღამო ჟამზე, კარზე იყო ჩემი ძმა ვახტანგ ის კი არ ვიცი სადა, და ოდესცა შინა მოვიდა.—მოვიდა და ჩემს სიახლოვეს დაჯდა, და ბითხრა ბარონესა თავის შვილებით წასულა მისაგებებლათ, ბარონთანაო¹⁾ მასკვან მიუბრუნდი მე, და უთხარ, ძმაო, ერთი რამ განზრახვა მაქვს მეთქი. მითხრა რაო. ესა მეთქი რომ მინდა, ჩენს ამხანაგებსა ურჩიო მეთქი, რომ ბარონი; ოდესცა მოვიდეს, მივიდეთ ყველანი და ბოდიში მოვიხადოთ, რომ დიდათ შემცდარი ვართ, და მინდა დაუმტკიცო ლაპარაკით, რომ ჩვენ ცუდს საქმეს ვშვრებით, და ბარონი დიახ კარგი კაცი არის მეთქი. იტვირთებს, რომ ხელმწიფე იმპერატორთან შუა შემოვიდეს, და ხელმწიფე მადლობასაც გვიბძანებს გულის სიწმინდისთვის მეთქი. და ეს ძალიან კარგი იქნება მეთქი. მგრაზმ ჩემი ამხანაგებისთვის, სწორი კი ველარა, მითქომსრა, იმწამს ყელში მაშველებიან და ოგინებიან მეთქი. მასკვან ჩემა ძმამ ვახტანგმა მითხრა რად გინდა შენნი ამხანაგებიო, მოდი, როდისაც ბარონი მოვიდეს,²⁾ მივიდეთ, მე, და შენაო, და ყოველი განუცხადოთ, ჩვენი განძრახვაო. მასკვან მე უთხარ აბა ძმაო კარგათ იფიქრე, როგორ იქნება მეთქი, ამა საქმეში რამთენნი ჩვენნი, ნათესაენი, კეთილმყოფები, და შეგობრები,

¹⁾ როზენის დალესტნიდან დაბრუნება იგულისხმება.

ურევთან, ხომ სულ უნდა დაიღუპნენ, და საუკუნოთ, ჩერი სული, უნდა იტანჯებოდეს მეთქი. მასკვან მითხრა შენი ნება არისო, შემდეგ, მე უთხარ რა ვქნა ძმაო, დიდ ფიქრებში ვარ, და არ ვიცი, რა უნდა ვქნა მეთქი, ამზე აღარა მითხარა, და დაეჩუმიდით. ამისთვის მაქვს პატივი, რათა კომისიასა შინა, მოეახსენო, ზემოხსენებული გარემობა, უკეთუ მოხსენებული არა მქონდა ამის წინათ. წელსა 1833-სა. ივლისის 19-სა დღესა.

პოდპ. თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XXII, 4512).

„კომისიასა შინა.

მასხომს ესრეთ იყო, ერთ საღამო ეამზე იასესთან ვიყავ, და მაშინ ოახე ფალავანდოვმა თქო, რომ, ორასი კაცი შუათა მყავსო, როგორც მასხოვს, ამ დროს იქ იყვნენ, თავადნი, ელიზბარ, და ამისი ძმა დიმიტრი ერისთავო, და მაშინ, მე წამოველ შინა, მოლა ზამანა ჩამოსულიყო თვისსა საკუთარს საქმესა ზედა, რომელთანაც სახლის საღაო საქმე ჰქონდა, ყურბანასთან, და მაშინ მე უთხარ. ლაპარაკსა შორის, მოლა ზამან არ შეგიძლიან მეთქი, რომ რამოდინიმე კაცი იშოვნო ბეთქი. — მითხრა რატომო, რომელიც სიაც დანაწერა, ან ვიცი, 15-ს კაცის სია იყო თუ 20-ს კაცისა, მაგრამ კი არ უთხარ რომლის საჭიროებისათვის, და არც მან მოლა ზამანამ, მითხრა რაისათვის, და იქნება, რადგანაც მან ზამანამ იცოდა განზრახვანი ჩვენნი, რომელ არს აქ, საზოგადო, რათა მათ სურთ საქართველოს განთავისუფლება, და მაშინ იფიქრა მან, რომ უთოთ აღრეულობისათვის სურთ ეს კაცნი, და შემდეგ მის სიის, დაწერისა, რამთენსამე დღეს უკან ჩამოვიდა, და მითხრა სამი კაცი მოვიყვანეო, მასკვან უთხარ, კარგი, საჭირო აღარ არის მეთქი.—და ახლა მას ზამანას უჩვენებია ვითომც, მე მეთქოს, რომ ბუნტისათვის მითხრაო, თავის თვისის სიმართლისათვის, თორემ არასოდეს არ მითქომ, მე იმისთვის ესრეთი.—წელსა 1833-სა ივლისის 24-სა დღესა. პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (XXIII, 4670).

„თ. თ. ფალავანდოვის მიწვევით, 1832 წლის ოქტომბერში მასთან ვახტანგზე ვიყავით: მასწავლებლები დოდავეი, ყიფიანოვი და ავთანდილოვი; თ. ელ. ერისთავი, მისი ძმა დიმიტრი, გოარგო ჯაფიანის ძე ერისთავი, იოსებ მამაცოვი და მე. სადაც (ჯერ კიდევ

ევანშმის წინ) თ. ი. ფალავანდოვმა წინადადება მოგვცა თვითთულს ჩვენთაგანს გამოცხადებინა თავისი აზრი, თუ რა საშუალებით შეიძლებოდა საქართველოს განთავისუფლება და თვითონვე განაცხადა, რომ უნდა გავმართოთ წვეულება, სადაც მთავრობის ხალხს დაეხმოს; შემდეგ უნდა თავს დავესხათ ციხეს, არსენალს, ყაზარმებს, ხაზინას, პურის მაღაზიას და კომისიას ნათელულში¹⁾, თანაც დაუმტა, რომ ის ამ საქმისთვის სწირავს ფულს და რომ უკვე გამოუცხადა იგი 200 თუ 300 ხელოსანს.

რამოდენიმე დღის შემდეგ შემხვდა ქუჩაზე თ. ი. ფალავანდოვი და მითხრა, რომ მე მივიღე მასთან ხეალ სადილად. მისი სურვილის აღსასრულებლად, დანიშნულ დღესვე 12 საათზე წავედი მასთან, სადაც დამხვდნენ თ. გიორგი რევაზის ძე ერისთავი და ჩემი ძმა დიმიტრი, მაშინ თ. ი. ფალავანდოვმა ამოიღო ჯიბიდან რაღაც ქალაღი და მითხრა, რომ ეს ქალაღი შეიცავს აჯანყების პირველ ღამის განკარგულებას, რომელიც მის მიერ არის დაწერილი. ნე შევეკითხე რა განკარგულება მეთქი. ი. ფალავანდოვმა მიპასუხა: "თუ როგორ უნდა მოვაწყოთ წვეულება და ამოვხოცოთ მმართველები; როგორ უნდა დავესხათ თავს: ციხეს, არსენალს, ყაზარმებს, ხაზინას, პურის მაღაზიას და კომისიას ნათელულში; ვინ სად და როგორ უნდა დაესხას თავსა"-ო. მას უნდოდა წაეკითხა იგი, მაგრამ რადგანაც ამ დროს შემოვიდა სამოქალაქო გუბერნატორის მდივანი ლნოვსკი, ამიტომ თ. ი. ფალავანდოვმა განკარგულება ჯიბეში ჩაიდვა. ამის შემდეგ ყველამ ერთად ვიევანშმეთ და მერე ჩვენ ჩვენ სახლებში წავედით. ამის მეტი მე არაფერი ვიცი ამ განკარგულების თაობაზე და ფალავანდოვის გარდა ამაზე არავისგან არა გამიგია რა.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი²⁾.

ივლისის 28, 1833 წ.

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (XXIII, 4716).

„შემდგომად მისის იმპერატორებითის სახელწოდებისასა, მოცუნა ჩემთან ჩემდა უცნობი, კაცი კაპიტან ჩოლაყაევმა ბიძინა ერისთავი, ცოტა ხანს უკან მოვიდენ სოვეტნიკი ორბელიანოვი და გიორგი ერისთავი. სხვას ლაპარაკთან ბიძინამ თქვა ჩვენ ძვირფასი დრო დაეკარგეთო. აღექსანდრეს უთხრა, გახსოვს აღექსანდრეო³⁾. შენ რომ მარშლათ (მე ეს კარგად არ მახსოვს წიგნი

¹⁾ ნათელულში საპროკინტო მაღაზია (საწყობი) იყო.

²⁾ ბიძინამ თქვა იქნება რუსთო ვგონათ რომ თავადნი უშლიდნენ გლეხთათო, არა ჩვენ ვაძრახ ვაგულიანებდითო ასე რომ დედაკაციო კი შეგულიანდნენ და თავიანთ ქმრებს ეუბნებოდნენ რაღას უყურებთო.

მომწერეთ თუ სიტყვით მითხაროი)“ ჩვენ მარშლებს ბრძანება მო-
 გვივიდა რალაზედაც გლებ კაცთ ითხოვენო და შენ მითხაროი რომ
 ვგების ეცადო შეაპარო ვინმე ხეობაში და მთის ხალხში რომ რუ-
 სნი სალდათს ითხოვენო და ასე მომზადნენო რომ თათქმის ქალა-
 ქამდისინ მოვიდნენო; ვილაც აზნაურიშვილს დაუწყო ბიძინამ საძა-
 გელი ლანძღვა, თუ ის არ შეაწრებოდა და იმას არ ეოჩია იქნება
 რამ მომხდარეყოვო“. ალექსანდრემ ჰსთქვა: „ქართლშიაც ვაქცობე
 ეს ხმა ვილაც თავადიშვილი სთქვა და ციციშვილსაცაო, და აქ მე
 მყვანდნენ ჯაშუშნი ჩემი ლეკო, ივანე დალაქო, ვილაც აზნაურისა
 სთქვა ვგონებ ქარუმიძე და სხვანიცაო, რომ მდებრით ხალხში ხმა
 დაეგდოთ სალდათის მოკრეფისა. დავარივე ესენიც რომ თუნდა
 ლანძღვა დამიწყონო მე მაგათაო: მაინც ნუ დასცხრებიან ამ ხმის
 დაყრასაო. ჩემზე ხელი მოიღო ალექსანდრემ. როდესაც შენი ძმა
 ღრაფმა გამოგზავნა და ვილასაც სხვა ჩინოენიკისა თქვა ხალხის
 დასამშვიდებლად“ მე გაძრახ იმათის დასანახებლად, ორს კაცს
 მათრახი გადავკარო და იმათ ჯოხი მომიღერესო; გაშინჯე როგო-
 რი შეგულიანებული იყვნენო“. ჩოლაყაევმა უთხრა ალექსანდრეს,
 არა ჰვეანებიხარ გამბედელობაში ჩემს ძმას (მე არ ნახაოვს რაზო-
 კოდი (?) იყო თუ სმოტრი) პოლკოვიო კომანდირმა რალაზედაც სა-
 ყვედური უთხრაო, და მთელს პოლკს პოდლეცი დაუძახა და სამ-
 სახურიც დააგდო. ალექსანდრემ ოპ ის მაღალეცია, ის დიდი თავი-
 სუფლების აზრის მექონიაო. გიორგი ერისთავმა უთხრა ალექსან-
 დრეს შენგან საქართველოში ამ ხმის გაფენა, მე პეტერბურღს სა-
 ლომეს¹⁾ უთხაროი, რადგანაც აქეთ მათ ერთმანეთთან მახლობელი
 ნათესაობა და არიან ერთმანეთისაგან ნაცნობნი რომ მე გავუც ეგე-
 ნი არა თუ ერთი ერთმანეთს უმოწმებენ არამედ დღეს მზათ არ-
 იან აღმუქუნ შე, ამისთვის ეთხოე თვითეულს პირს დაუდგე.
 თ. იასე ფალავეანდოვი“:

„ალექსანდრე, ორბელიანი თავის თავს პესტელად იწოდებდა
 და ელიზბარს რეღევევად. როდესაც ჩხუბი მოსდიოდათ ალექსან-
 დრეს და ელიზბარს, ვგონებ ამაზედ. ალექსანდრეს ეთქვა ელიზბა-
 რისათვის, როდესაც ჩვენს ჰაზრს აღსრულებამი მოვიყვანთ მაშინ
 შენ ძეგლს აღგიმართავთ თავსა ქვევით უზამ და ფეხებს მაღლაო,
 ეს წარმოაყენებს რომ შენ ბევრს ცდილხარ შენის ფეხებითაო ამა-
 ზედ შემოსწყრომოდან ელიზბარ: და ჩემთან უთხრა ალექსანდრემ
 ელიზბარს, რათ შემომწყერი პესტელსა და რეღევეს აქამდისინ მო-
 ჯვიდოდათ ლაპარაკიო რომ ერთიერთმანეთს პოდლეცს დაუძახე-

¹⁾ ფარნაოხ ბატონიშვილის ასული.

ბდნენო, გარნა შაინც თავიანთ ცდაში იყვენოთავეზედ ზელი და-
იღვა: „აი ამ ფიქრიქათვის თმაც ჩამომცვივლაო; დღეს აქ შეპყრო-
ბილი სოვეტნიკი არა თუ სწუხდეს ამ შეცოდებისათვის, არამედ
როდესაც აბხაზოვი იჯდა მასთან ამხნევებდა მას აბხაზოვს ჩქარ-
ჩქარის 14 დეკემბრის პლანის ლაპარაკითა, და ეუბნებოდა რაზედ
სწუხარ ზოგნი მამულისათვის დაიხერჩნენ და ჩვენ ხომ ამას არ
გვიხმენო.

იასე ფალავანდოვი.

ალექსანდრე ორბელიანოვი თავის თავს აჩვენებს საწყლად
კომისიასა შინა არ არის ყმაწვილი კაცი დაშთენილი მაგის მცნო-
ბნი რომ მაგას არ გაეტარებოის ამ საგანზედ, გარდა ძათსა, რაც
სია წარმომიდგენია კომისიასა შინა. იასე ფალავანდოვი“.

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (XXIV, 4746).

არც ერთს სობშნიცს არ დაეჯერება. ნე სახელდობრ არ
მახსოვს როდის დაიწერა¹⁾. გარნა როდისაც დაიწერა დილით იყუ-
ნენ ჩემთან ალექსანდრეს ორი ძმა²⁾ და გიორგი ერისთავი მის გა-
მოგზაუნილნი და სალამოზედ ალექსანდრეს ბიძა მოვიდა ჩემთან
და ეფსოვა ამომიტანე მაჩვენეო, აუტანე. ნიშნობლივ ამით; ბატო-
ნიშვილს³⁾ ცისკარს ულოცავდნენ ლამის თევით შაბათი იყო, და
ალექსანდრე მარტოდ იქ იყო. ცოტა ხანს უკან შემოვიდა ვახტანგ-
შემდგომად წაკითხვისა მითხრეა რათა უჩვენო ჩოლაყაევსა მე ფესი
მტკიეა და ტალახიც არის ნწყენსო. მე უთხარ რადვანაც არ მაქვს
მე ცნობა იმასთან რომ ეს ქალაღდი უჩვენო მე არ შემიძლიან.
მეშინიან მეთქი, მაშინ მითხრა როდესაც თითონ მოვიდა რუსეთი-
დამ მირჩიეაო, თუ საზოგადოება გაქვს დაწყობილი ახლა კი მოა-
ხდინეთ ზამთარი არისო და მე მითხრა თითონვე დანიშნა 20 ნოე-
მბერიო. და იქვე ალექსანდრემ დაუმატა შესაკრებ ადგილას ვინ
უნდა დაესწონენ, მე თვითეულად მიჩვენებია იმ რასპორაჯენიამო,
და თავის ძმის ვახტანგისა მითხრა ეს წაიყვანე და ელიზბარცაო
ნე და ვახტანგმა გამოუძახეთ ელიზბარს და ერთად წავედით
ჩოლაყაევთან. ჩოლაყაევთან წაევიტხე და შემდგომად წაკითხვისა
ჩოლაყაევმა ეს თქვა, რა არის არა ოცს არამედ ოცდა ხუთს სი-
მართლის ნიხედვით და ფიციტ ვიტყუი ანუ იქ ჩემთან მყოფთ
დაიფიციონ, რომ ჩოლაყაევი იყო იმ დროს ნასეამი ვილაც ნათესა-

1) პირველი ლამის განკარგულებზეა ლაპარაკი

2) ალ. ორბელიანის ძმები ვახტანგ და დიმიტრი

3) იგულისხმება თეკლა.

ვი ჰყოლოდა სადილათ და საღამომდისინ ესეათ, ეს მე არ მიამა ასე დახედვრა ჩემთან იმისაგან, იმასთანვე დაეხიე ვაონა შეეინახე დახეული რომ წარმედგინა მმართველობასთან ზოგორც წარმოვადგინე. 23 ნოემბერსა მთხოვა ელიზბარმა გადაეწერო რომ უჩვენოთ ლუარსაბს. მე გადაეწერე. ელიზბარის და ალექსანდრეს ბართი მომივიდა აქ ამოიტანე და აქედამ ლუარსაბთან წაუვიდეთ უჩვენოთ. 26-ს არ გადაწერილა, კვალად გადაიწერა 23 ნოემბერს. არაფრისთანა გამოცვლა არა ყოფილა რა გარდა ამისა ალექსანდრემ მეორე წაკითხვაზე მოუმატა თეიმურაზ ამილახვაროვი და იმის ძმა ბეჟან და გიორგი ერისთოვთან თავისნი, ელიზბარმა ეგრეთვე თავის ძმა იესე, რასპორიაეუნიის თავის დაწყობა იქნა სოვეტიცილამ.

იესე ფალავანდოვი.

მე მოწმად არაეინ მყავს წარმოვადგინო ამიტომ, რომ არავისთან მქონია ამ სექტემბერში მიწერმოწერა როგორადაც სხეანი სწერდნენ, მე სიმართლის მიხედვით რაც მინახავს და გამიგონია იმას ეწერ. სხეებრ თვით კომისიამ მომხედოს ამაზედ და არც საჭიროდ ვრაცხდი ამიტომ მიწერ მოწერას რომ მე ვაცხადებ მაგარი ბოროტგანზრახულებას.

იესე ფალავანდოვი.

განკარგულება ¹⁾ პირველად არ მახსოვს როდის დაიწერა, მაგრამ ვგონებ ან ცოტა ადრე ან ნოემბრის 15-ს მახლობლად. რომელიც წაუკითხე ვახტანგ ორბელიანოვს.

იასე ფალავანდოვი“.

ალექსანდრე ჭავჭავაძის განმარტება (XXIV, 4764).

„1833 იელისის 3-ს კამისიაში პირწყაყენების დროს ლენერალ მაიორმა თავადმა ჭავჭავაძემ, თავისის ყურით გაიგონა თავადის ლუარსაბ ორბელიანოვისაგან თქმული, რომ (ითხარდა) არ ვეცი რა არისო, მე ყოველთვის არეულობა მიუქვამსო რადგან ეს სხენებული რუსტლი ლექსი, რამდენჯერმე უნახავს ჭავჭავაძეს ლუარსაბის ხელით დაწერილი და ხმარებული ამ გამოცეიების საქმეში იმის წინააღმდეგად; ამის გამო ჭავჭავაძე ჰკონებს

¹⁾ ამის შემდეგ კომისიის კითხვა, თუ ვინ დაესწრო ალექსანდრესთან განკარგულების წაკითხვას, ი. ფალავანდიშვილი „უპასუხებს: ეატრანგ რომელმაც ხელმიწევით იცის რომ მე გავეცდიდი ხანია“.

რომ ამისგან რუსულად დაწერილს თავის მართლებას სრულიად და რიგიანად ვერ გაიგონებდა და იქნება თვით ამისგან წარმოებდეს, მათ შორის უთანხმოება ჩვენებაში. ამისათვის საჭიროდ შეიკცხა ჭავჭავაძემ, თავისაგან ჩვენებულის ჰაზრის მოკლე წარმოდგენა ქართულად შემდგომის სახით:

თავადი ჭავჭავაძე ამას არ უარპყოფს რომ პენტნელ და არეულობაზედ ლუარსაბთან არ ელაპარაკნოს ან 1833-ში ან 1832 ში; მაგრამ არა იმ ბუნტზე რომელზედაც შეთქმულება (заговор) ყოფილა, და რომელზედაც ჭავჭავაძე ღმერთს ჰფიცავს და თავის პატიოსნებას, რომ არასდროს ჰაზრიც არა ჰქონია აღებული.

ჭავჭავაძეს სხეებთანაც ბევრთან ულაპარაკნია და ლუარსაბთანაც ამაზედვე ჰქონია რამდენჯერმე განსჯა რომ სხვადასხვა მიზეზით ხალხი ძალიან შეწუხებულია და თუ ასე გასწია იქნება ბუნტიც მოხდესო. ლუარსაბისაგანაც ჭავჭავაძეს ამის მეტი არა გაუგია, რომ ხალხს ავთა ეხედავ მოხდება რამე არეულობაო-ბუნტს აპირებნო¹⁾ იმისთვის ლუარსაბს არას დროს არ უთქვამს. თუ ეს ეთქვა ჭავჭავაძე როგორ არა ჰკითხავდა ვინ აპირებსო? მაგრამ ლუარსაბს თავისი თქმული ჰსწორეთ არ ახსოვს და ჩვენებაში ერთს ლექსს მეორის მაგიერად ხმარობს, როგორც პირწყენების დღესაც შეამძინია ჭავჭავაძემ. ბუნტს აპირებენ და პუნტი მოხდება დახ შორის შორს არიან.—ჭავჭავაძე გაკვირვებით ჰხედავს რომ ამ მძინეს საგანზედ ასე აჩქარებულად ლაპარაკობენ და არ ჰსჯიან რომ ერთს ლექსს, მეორის მაგიერად უადგილოდ ხმარებულს, შეუძლიან სრულიად აზრის შეცვლა, მაშასადამე მართლის და ტყუილის შერევა. ჭავჭავაძე ყოველთვის მასვე აბტკიცებს პეზმარიტებით, რომ იმ შეთქმულებაზედ და ბუნტზედ, რომელზედაც გამოძიება არის თავის დღეში არა ჰსცოდნია რა. ეს შესაძლებელია რომ იმასთან კიდევ ელაპარაკნოს ვისმე ამ საქმეზედ, მაგრამ ჭავჭავაძე ვერ მიმხედარიყოს, რადგან ამას ვერას დროს თავის ფიქრში ვერ გაიყვანდა, რომ ბუნტის მოხდენის განზრახვა ექნებოდა ვისმე საქართველოში.

ლუარსაბ ამბობს თავადი ჩოლაყოვი იმისთვის მივიყვანე ჭავჭავაძესთან, რომ იმ ბუნტზე ელაპარაკნაო.—ჭავჭავაძე კიდევაც ღმერთს ფიცავს, რომ იმ ბუნტის ჰაზრი სულ არა ჰქონია. იმისი ფიქრი მხოლოდ ეს ყოფილა ყოველთვის, რომ ხალხის შეწუხებას წამალი დაედევს რანე, რომ კიდევ 1811-ივით არ მოხდეს. თორემ

¹⁾ შავად აწყობილი სიტყვები თვით ჭავჭავაძის მიერ არის ხაზგანმუღი.

ამ ორს წელიწადში ერთხელ როგორ არ ჰკითხავდა ან ლუარსაბს და ან ალექსანდრეს: შეთქმულობაში ვინ არიან და რას აპირებენო.—თავადს ჩოლაყოვთანაც ჰვკავაძისაგან ბუნტიც ხსენება, მხოლოდ იმავე ხალხის მწუხარების ლაპარაკზე მოვიდა, მაგრამ რადგან ჩოლაყოვს აღრევე ისე ჰქონდა ჩაგონებული, რომ ჰვკავაძემ შეთქმულება იცოდა; ამ მიზეზით ჩოლაყოვს ჰვკავაძის ლაპარაკი თავისგან გაგონილის ჰაზრის კვალად მიუღია, და ჩვენებაში არა თუ გადაბრუნებულად უჩვენებია, ზოგი ასეთი ჰაზრიც ჩაუდვია, რომელიც იმათ ლაპარაკში სულ არა რეულა. შეცდომით მოსვლია თუ განზრახვით ღმერთმა განსაჯოს.

უკანასკნელ ჰვკავაძის განზრახვა ამაში მდგომარეობს, რომ ლუარსაბმა ეს წერილი დამშვიდებით და სიფრთხილით გაშინჯოს, თავის ჩვენებაებიც მოიტანოს და ქრისტიანულის სინიღისით, რაც დაჰქმმარიტებით არ ახსოვდეს არც თავისი დაამტკიცოს და არც ჩემი და რაც დაწეროს ყველაში ყოველი ლექსი აწოხით იხმაროს, ურომლისოდაც როგორც ზეითაც ითქვა,—სიმართლე ბევრჯელ დაბნელდება და უმანკო პატიოსნება იქნეულებით შეისერება. ჰვკავაძის თქმა ეს არის მოკლედ რომ ლუარსაბს იზისათვის შეთქმულობისა, და განზრახულის ბუნტისა არა უთქვამს რაო.

იქნება ლუარსაბ ამ საქმეზედ შემცდარი იყოს და ეგონოს რომ ჰვკავაძე თავის დაფარვას ცდილობდეს. — ამოსთვის ფიცით არწმუნებს, თუ ამ ბუნტისა ჰსცოდნოდა რაჲე ჰვკავაძეს: ეს უეკველია რომ პირველად არ გამოაცხადებდა, მაგრამ როცა სხვანი გატყდნენ და აღიარეს; მაშინვე თავის დანაშაულს თავისის ხელით პირდაპირ ხელმწიფეს მისწერდა, და რაც უნდა სააჯელი მისდგომოდა ნუგეშად თავის სინიღისს დასჯერდებოდა.

1. ლენერალ მაიორი თავადი ჰვკავაძე“.

2. აგვისტოს 1833 წელსა.

„წამკითხველი ამ წიგნისა, რომელიც ლენერალ მაიორს ჰვკავაძეს მოუწერია ღმერთსა ეფიცავ და ჩემს სარწმუნოებას რომელიც ჩემგან ნაჩვენებია კამისიაში ლენერალ ჰვკავაძეზედ არც ერთი სიტყვა ტყუილი არ არის და სწორეთაც მიჩვენებია კამისიისათვის და არც ჩემს სიტყვს ტყუილს მოუგონებ და არც ვარ ტყუილის თქმას ჩვეული მაიორი თავადი ლუარსაბ ორბელიანოვი“.

აგვისტოს 2-სა 1833-სა წელსა.

„ხელმწიფე იმპერატორმა ინება უზენაესად ებრძანებინა: ზოგიერთ ქართველთა შორის აღმოჩენილი შეთქმულების ნონაწილეთაგან ყველაზე უფრო დამნაშავენი: ყოფილი არტილერიის პოდპორუჩიკი თ. ელიზბარ ერისთავი, პოდპ. თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი; ტვილ. გიმნაზიის მასწავლ. სოლომონ დოდაევი, კავკასიის გრენად. არტილ. ბრიგ. პრაპორ. დიმიტრი ერისთავი, კავალერიის გენერალ-მაიორი თ. ლუარსაბ ორბელიანოვი, თ. ვახტანგ ორბელიანოვი, ბორჩალოს დისტანციის თათრის მოლა ჯამანი, ლეიბ-გვარდიის ყაზახთა რაზმის პორუჩიკი მამუკა ორბელიანოვი, ტიტულიარნი სოვეტნიკი დიმიტრი ბაუშენკო, ყოფ. პორუჩიკი თ. ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანოვი; აზნაურობის მაძიებელი სოლომონ რაზმაძე და ყოფ. პორუჩიკი თ. ივანე ერისთავი—გადაეცეს ჩვეულებრივ სამხედრო სასამართლოს, რომელიც უნდა შედგენილ იქნას კეთილსაიმედო სამხედრო მოხელეთაგან და აგრეთვე იქნეს გასანართლებული ლეიბგვარდიის სემიონოვის რაზმის კაპიტანი თ. ჯაქარია ჩელოყაევი.

შესასრულებლად მისი იმპერატორებითი უდიდებულესობის ამ უზენაესი ნებისა, რომელიც მეცნობა ბ-ნ სამხედრო მინისტრის ამა თვის 1-ლ რიცხვის № 1213 მომართვით;—დაენიშნე აქ ტვილისში სამხედრო სასანართლოს კომისია თქვენი აღმატებულების თავმჯდომარეობით, რომელშიაც ასესორებად იქნებიან: კავალერიის პოდპოლკოვნიკი ბერენსი, არმიის პოდპოლკოვნიკები იუფეროვი და №—12 ქართული სანაპირო ბათალიონის უფროსი გურსკი, ჟანდარმთა კორპუსის მაიორი კაზახსი, ეგერთა 41-რაზმის მაიორი რეზანუილოვი და კავკასიის ცალკე კორპუსის შტაბის უფროსი ადიუტანტი გვარდიის კაპიტანი ვხევოლოფსკი, ზოლო საქმეთა საწარმოებლად—ჩენდამი რწმუნებული კორპუსის მე-10-ე კლასის ობერ-აუდიტორი კუჭმინი,—წინადადებას ვაძლევ თქვენს აღმატე-

¹) მიმართვის სათაურია: Состоящему при Отдельном Кавкасском Корпусе Господину генерал-манору и кавалеру Ахлестышеву.

ბულებას, როგორც კი სამხედრო პროცესებში აღნიშნული სასამართლო წესი შესრულებული იქნება და აღნიშნული პირობები თქვენი და ასესორების დანიშვნით კმაყოფილი იქნებიან, — ჩამოართვით მათ ამის შესახებ ხელწერილი და გაასამართლეთ საზღვრო სამართლით და პროცესის წარმატებით დასრულებისათვის გამოიჩინეთ, თქვენო აღმატებულება, დიდი გულმოდგინება, ხოლო დასრულების შემდეგ საქმე და დასკვნითი სენტენცია წარმოიდგინეთ მე განსახილველად, ამ საქმის სხვა მონაწილეთა შესახებ კი თქვენ ნურავითარ საქმის გარჩევაში ნუ შეხვალთ და ნურავითარ დასკვნას ნუ გამოიტანთ, რადგან მათი ბედი უზენაესად უკვე გადაწყვეტილია.

ამ საქმეზე წარმოებული გამოძიება ხუთიათას სამას ოთხმოცდა ორთ ფურცელზე და ცამეტი ამონაწერი თავისი აღწერილობით ამასთანავე გეგზავნებათ, რათა დაურთოთ სამხედრო საქმეს და ვაცნობებ თქვენს აღმატებულებას, რომ გხსასამართლებელი პირები დაპატიმრებული არიან ტფილისში კორპუსის ობერ-ვაგენშეისტერის კაპიტან იაკუბოვიჩის უწყებაში. თარჯიმანად კი, თუ საჭიროება მოიტანს, ნაბრძანები აქვს გამოცხადდეს თქვენთან მაიორი ენაკოლოპოვი.

გენერალ-ადიუტანტი ბარონი როზენი“.

სამხედრო მინისტრის როზენისადმი მიმართვა (XXIX, 40).

სანხედრო სამინისტრო.

სამინისტროს კანცელარია.

განყოფილება 6

ს. პეტერბურგში.

1 ნოემბერს 1833 წ.

№ 1213.

საიდუმლოდ.

კავკასიის ცალკე კორპუსის უფროსს გენერალ ადიუტანტს და კავალერს ბატონ ბარონ როზენს.

„თქვენი მაღალაღმატებულების მიერ, გასულ ოქტომბრის 2-ის № 235 მომართეასთან, გამოგზავნილი ზოგიერთ ჭარბეკლთა შორის არსებულ შეთქმულების თაობაზე შექმნილ ტფილისის საგამომძიებლო კომისიის საანგარიშო და საბოლოო მოხსენება დანართებითურთ, — მე წარვადგინე ხელმწიფე იმპერატორის უზენაეს კეთილგანსახილველად, თვითთვეული პირის შესახებ თქვენი მოსახ-

რებათა თანდართვით.

ხელმწიფე იმპერატორმა, წაიკითხა რა აღნიშნული ქალაქები და მიაქცია რა ყურადღება პირველ რეა ჯგუფში დასახელებულ თვითოეული ბრალდებულის დანაშაულის სხვადასხვა ხარისხს. კეთილინება ელიარებინა, რომ თანახმად საგამომძიებლო კომისიისა და თქვენი მაღალმატებულების დასკვნისა, პირველ დამნაშავეებად და ბოროტგანზრახულების დასაბამის მიმცემად, ექვს გარეშეა, უნდა მიჩნეულ იქნან: ბატონიშვილი ოქროპირ და თავადი დიმიტრი¹⁾, რომელთაც თუმცა არ უღიარებიათ ნათზე ნაჩვენები ბრალდებანი, მაგრამ მათი ახალგაზრდა ქართველებისთვის არაკეთილგანზრახვითი რჩევებისა და შთაგონებებით, რათა მათ შეედგინათ საიდუმლო საზოგადოებანი იმ მიზნით, რომ მიეღწიათ საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის, აშკარად არიან მხილებული შეთქმულთა მრავალი ჩვენებებით.

აგრეთვე გაიზიარა რა კომისიისა და თქვენი მაღალმატებულების მოსაზრება იმ პირთა შესახებ, რომლებიც მონაწილეობის ნებდევით აღიარებულ არიან შეთქმულების მფარველწამქვებლებად, ან მოქმედ მონაწილეებად და აჯანყებაზე თანხმობის მიმცემად. ან იმისთანებად, რომელთაც იცოდნენ, მაგრამ არ ეთანხმებოდნენ,—მისმა აღმატებულებამ კეთილ ინება ელიარებინა, თქვენი, მოწყალეო ხელმწიფევე, თვითოეულის დანაშაულის მიხედვით სასჯელის ხარისხის შესახებ მოსაზრება, სწორად და უზენაესად ინება ბრძანება:

1) ოქროპირ ბატონიშვილი და თავადი დიმიტრი, რომლებიც ღირსნი არიან სასტიკი სასჯელისა კანონების მიხედვით—მხოლოდ და მხოლოდ მონარქის მიერ მათი შეწყალებისა გამო,—გაიგზავნონ: პირველი კოსტრომაში, უკანასკნელი კი სმოლენსკში.

2) მონაწილეთა ყველაზე უფრო დამნაშავეთაგან: არტილერის ყოფილი პოდპორუჩიკი თ. ელიზბარ ერისთავი, ყოფ. პოდპორუჩ. თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი, ტფილისის გიმნაზიის მასწავლებელი სოლომონ დოდაევი, კავკასიის გრენადერთა არტილერის ბრიგადის პრაპორშჩიკი თ. დიმიტრი ერისთავი, კავალერიის პორუჩიკი თ. დიმიტრი ერისთავი, ვახტანგ ორბელიანოვი, ბორჩალოს დისტანციის თათრის მოლა ზამანი, ლეიბ-გვარდიის ყაზახთა რაზმის პორუჩიკი თ. მამუკა ორბელიანოვი, ტიტულიარნი სოვეტნიკი პაუშენკო, ყოფ. პორუჩიკი თ. ალექსანდრე ვოორჯის ძე

¹⁾ შეთქმულნი და საქართველოში მყოფი რუსეთის მთავრობის წარმომადგენელნი დიმიტრის ბატონიშვილად იხსენიებენ, ცენტრში კი იგი ასეთად არ მიუჩნევიან და უბრალოდ თავადს უწოდებენ.

ორბელიანოვი, აზნაურობის მაძიებელი ხოლომონ რაზმაძე, და ყოფ. პოდპორ. თ. ივანე ერისთოვი—თანახმად ბქვენი მოსაზრებასა, მიცემულ იქნან ჩვეულებრივ სანხედრო სასამართლოში, შედეგნოლ იქნეს რა სასამართლო კეთილსაიმედო სამხედრო ზონელეთაგან და მიეცეს აგრეთვე ამავე სასამართლოში ლეიბ-გვარდიის სემიონოვის პოლკის კაპიტანი თ. ზაქარია ჩელოყაევი, სასამართლოს დასრულების შემდეგ კი განაჩენი მათ შესახებ წარდგენილ იქმნას შემდგომი განხილვისათვის მზგავს საქმებზე დაღვეილი წესით თანახმად.

3) სამსახურიდან გადაყენებული კოლეგიის ორგანიზატორი თ. იასე ფალავანდოვი მის მიერ შეთქმულების გაცემის საქართველოში (до выдачи), არ იქნეს მიცემული სამართალში. აზნაურობაც ნუ ჩამოერთმევა, და დაინიშნოს უზტეროფიციალად ივანეთში ნდგომ ჯარის ერთერთ რაზმში. თ. თამარი იულონის ასული), გადასახლებულ იქნას ქ. სიმბირსკში. კავალერიის პორუჩიკი თ. გიორგი ერისთოვი—მისი ახალგაზრდობისა და გულწრფელი აღიარების გამო, — განთავისუფლებულ იქმნას სამართალგან და დაინიშნოს სამსახურში ქალ. არხანგელსკის ერთერთი გარნიზონის ბათალიონში, საქართველოში ჩამოსვლის უფლების აღკვეთით. კავალერიის პრაპორშჩიკი თ. გიორგი ერისთოვი ახალგაზრდობისა და გულწრფელი აღიარების გამო დანიშნულ იქმნას სამსახურში პირველი ფეხოსანთა კორპუსის ერთერთ რაზმში; სამსახურის გარეშე მყოფი პრაპორშჩ. ბიძინა ერისთოვი—მისი გამო. რაზმში ნაწილი დანაშაული, დაქერილი იქნას ციხეში რკა თვის განმავლობაში და მერე განთავისუფლებულ იქმნას ციხიდან პოლიციის უბანსელი მეთვალყურეობის ქვეშ; ტფილისის გიმნაზიის ბასწავლებლები ავთანდილოვი და ყიფიანოვი — მათი ახალგაზრდობისა და დანაშაულის აღიარების გამო—დანიშნულ იქმნან სამოქალაქო თანამდებობაზე: პირველი პერმში, უკანასკნელი კი ვოლოგდაში ადგილობრივი საგუბერნიო მართებლობის განკარგულებაზე; გვარდიის ყოფილი პოდპორუჩიკი თ. დიმიტრი ორბელიანოვი — თან მიერ დანაშაულის თავისი ნებით დაკითხვამდე აღიარების გამო—გადასახლებულ იქნას პენზაში; კანცელარიის მოხელე იოსებ შამცოვი—ახალგაზრდობისა და გულანდილად აღიარებისა გამო—დანიშნულ იქნას სამოქალაქო სამსახურში ქ. ვიატკაში იტაური სადგურში პირველი რაზმის განკარგულებისანებერ; სამსახურის გარეშე მყოფი თ. ლევან ერისთოვი—დაქერილ იქნას ციხეში ექვსი თვის განმავ-

1) თამარ ბატონიშვილი.

ლობაში და მერე დარჩეს საქართველოში პოლიციის მეთვალყურეობის ქვეშ; ბორჩალოს დისტანციელი თათარი ყალიძ ნალდაი ოღლი-გაიგზავენოს ჯარის კაცად (ОТДАНЪ Ж СОЛДАНА). ჩალდირის ოლქელი თათარი ქოსა მუსტაფა გამოყენებულ იქმნას ციხის სამუშაოზე იმდენ ხანს, რანდენსაც თქვენი მალალაღმატებულება საქმარისად დაინახავს და მერე გაგზავნილ იქმნას თავის სამშობლოში. იმერელი თეიმურაზ ლორთქიფანიძე გადასახლებულ იქნას ციხეში, ყოფ. პოდპორუჩიკი თ. ანტონ აფხაზოვი დაინიშნოს სამსახურში კავკასიის ხაზზე მდგომ რაზმში. სემინარიის მოწაფე გრიგოლ ტალიფეი დაინიშნოს სამოქალაქო სამსახურში რუსეთის რამელიმე გუბერნიაში საქართველოში ჩამოსვლის უფლების აღკვეთით; პრაპორშნიკები: ტფილისის ფეხოსანი რაზმისა თ. დავით ჯორჯაძე დაგაბრიულ მამაცოვი გადაყვანილ იქნენ პირველი მე-5-ე, უკანასკნელი კი მე-6-ე ფეხოსანთა კორპუსებში; ტფილისის მცხოვრები ზაალ ყორღანოვი გაიგზავნოს უბრალო ჯარის კაცად 19-ე ფეხოსანთა დივიზიის ერთერთ რაზმში; ბორჩალოელი თათარი ვალო-ალო-ემინ-ოღლი გადასახლებულ იქნას სარატოვის გუბერნიაში; თეკლე ბატონიშვილი გაძეგებულ იქნას საქართველოდან სამუდამოდ ქ. კალუგაში (УЛАГУТЪ ММЪ ВЪСЕГДА ИЗЪ ГРУЗИИ). გრენადერთა ქართველი რაზმის პორუჩიკი თ: გრიგოლ ორბელიანოვი გადაყვანილ იქნას პირველ ფეხოსანთა კორპუსის ერთერთ რაზმში რანოდენიძე წლის განმავლობაში საქართველოში ჩამოსვლის უფლების აღკვეთით; კეპალერიის გენერალ-მაიორი თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძე გადასახლებულ იქმნას ქ. ტამბოვში, ხოლო ნიჟეგოროდის დრაგუნთა რაზმის პრაპორშნიკი თ. კონსტანტინე შერვაშიძე გადაყვანილ იქმნას მისი დიდებულების ვიურტემბერგის, მეფის გუსარათა რაზმში, იმ პირობით, რომ მას არ მიეცეს კავკასიაში დაბრუნების უფლება საქართველოს უზენაეს მართებლობასთან წინასწარ შეუთანხმებლად, ხოლო მისი დედის თამარ შერვაშიძის ეთილგანზრახულობის (НАСТОЯТЕЛЬНОСТЬ) საპატივსაცემოდ დაეიშნოს მას ჯამაგირის გარდა წელიწადში 1500 მანეთი ასიგნაციებით.

4. გენერალ-ფელდმარშალის თავად ვარშავსკის გრაფ პასკევიჩი ეროვანსკის ფეხოსან რაზმის პორუჩიკი დავით ნათალოვი; მემამულენი: სვიმონ მაჩაბელოვი, ბარძიმ და ივანე ამილახვარები, ყოფ. პრაპორშნიკი თ. თეიმურაზ ამილახვაროვი, ტფილისის ფერისცვალების მონასტრის იერომონახი ტარახი, ქართველი. თავადის ქალი ხალომე ფარნაოზის ასული; ქერივი თ. მანანა ორბელიანოვი, მე-14-ე კლასის თ. თადია ჩოლაყაევი, ტიტულიარნი სოვეტნიკი-

თ. ზირთველი თუმანოვი, ნემამულე გივი ამილახვაროვი, სამსახურის გარეშე მყოფი პრაპორშნიკი თ. ლუარსაბ თარხანოვი და კოლექსკი სოვეტნიკი ანდრია მელნიკოვი, დაჩინენ სანტიკი მეთვალყუროების ქვეშ.

5. სამსახურის გარეშე მყოფი პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ჩოლაყაევი, მემამულე თ. ივანე ბარათოვი, ტფილისის იერუსალიმის ეკლესიის მღვდელი ეფრემ ალექსეევი; ქვრივი მარია მესხია ალექსიევი; გუბერნიის მდივანი თ. დიმიტრი მაღალოვი; შემამულე-თ. ივანე მაჩაბელოვი; კანცელარიის მოხელე სტეფანე დოდაევი¹⁾: მე-14 კლასის თ. ივანე ერასტოვი და ყოფილი დენისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი პეტრე ჯავილეისკი, დაჩინენ სსილუპლო მეთვალყუროების ქვეშ.

დანარჩენი 78 პირი, მე-9 და 10 თანრიგში მოხსენებულნი, რომელთაგან ზოგნი-თქვენი მაღალდმატებულების აზრით შეთქმულების უშუალო მონაწილენი არ არიან და მხოლოდ ბრალი ედებათ შეიძლება არაკეთილგანზრახებითა საუბრების მოსმენაში, სხეულებზე კი არავითარი იქვის მოტანა არ შეიძლება, განთავისუფლებულ იქნენ ამ საქმისაგან.

ვაუწყებ რა თქვენს მაღალდმატებულებას ამგვარ უსენაეს ბრძანებას, რათა მოახდინოთ სათანადო განკარგულება მის შესასრულებლად, და გიბრუნებთ რა თქვენ მიერ ჩემთან გამოგზავნილ ამონაწერებს იმ პირთა შესახებ, რომელნიც სამხედრო სამართალში უნდა მიეცნენ, და აგრეთვე გამოძიების წარმოების დედნებს იპაე რიგზე. როგორც თქვენგან იყო მოტანილი, შექვეს პატივი დაურთო, რომ მონაწილის ეს განკარგულება ეცნობა ჩემგან აგრეთვე შინაგან საქმეთა მინისტრსა და ენდარქმა შეფს გენ. ადიუტ. გოფ ბენკენ-დორფს. პირველს განკარგულების მოსახდენად სხვადასხვა პირთა რუსეთის შინა გუბერნიებში გადასახლებისა და მათზე ადგილობრივი მეთვალყუროების დაწესების შესახებ, უკანასკნელს კი-მათზე მეთვალყუროებისათვის მისდამი რწმუნებული სამართველოს ხაზით, საინსპექტორო დეპარტამენტს კი მისი მხრივ საპირო განკარგულებისათვის ყველა იმ სამხედრო უწყების პირთა შესახებ, რომლებაც ან უნდა გადაირიცხნენ სხვა რაზმებში, ან და სამხედრო სამსახურში უნდა შევიდნენ.

ხელს აწერს: სამხედრო მინისტრი გენ. ად. გრაფი ჩერნიშოვი
დირექტორი ბრისკორნ. 1

¹⁾ სოლომონის ძმა, პეტერბურგში მსახურობდა.

სამხედრო სამინისტრო საადუდიტორიო დეპარტამენტი.

განყოფილება 2.

მაგია 1.

ს. პეტერბურგი

2 მაისი 1834 წ.

№ 1568.

საილუმლოდ ¹⁾.

ბატონს კავკასიის ცალკე კორპუსის უფროსს.

„თქვენო მაღალღმადებულებავ, წარსული თვის 28 რიცხვის № 66 მომართვასთან ერთად თქვენ კეთილ ინებეთ გამოგეგზავნათ ჩემთვის სამხედრო სასამართლოს საქმე და თქვენი პირადი აზრი იმ 13 პირზე, რომლებიც გასამართლებული არიან საქართველოში მომხდარ შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის.

ამ საქმის გამო ხელმწიფე იმპერატორისადმი ჩემს მოხსენებაზე, მისმა იმპერატორობითი უდიდესობამ გასულ თვის აპრილის 20-ს კეთილინება დამტკიცებია თქვენი მაღალღმადებულების მოსაზრება აღნიშნული ცამეტი პატიმრის შესახებ, გარდა ერთი თათარი მოლა ზამანასი, რომელიც თქვენ მიერ დანიშნული სასჯელის ნაცვლად, უნდა გაიგზავნოს არხანგელსკში შინაური საგუშაგო ბათალიონის უბრალო ჯარისკაცად.

გეგზავნებათ რა ამასთანავე ამ 13 პატიმრის პირადი სია, სადაც აღნიშნულია უზენაესად დამტკიცებული თათარ მოლა ზამანის სასჯელი, უმორჩილესად ვთხოვთ მოახდინოთ თქვენგან დამოკიდებული განკარგულება ამ უზენაესი ნების სისრულეში მოსაყვანად. რის შესახებაც შემდეგ სწობოს საადუდიტორიო დეპარტამენტს.

რადგან ზოგიერთი პატიმარი ეხლავე უნდა გაიგზავნოს დანიშნულებისამებრ სხვადასხვა ადგილზე და სამსახურში, ხოლო ზოგიერთნი კი ამ საქმის გამო უზენაესი ბრძანების გამოსვლის შემდეგ, რის შესახებაც ნაბრძანები მაქვს საინსპექტორო დეპარტამენტისთვის, მისგან დამოკიდებული განკარგულების მოხსენებენად. — ამიტომ უმორჩილესად ვთხოვთ თქვენს მაღალღმადებულებას, მათ გაგზავნასთან ერთად აცნობოთ უზენაესად დამტკიცებული თქვენი მოსაზრება მათ შესახებ იმ უფროსებს, რომელთა უწყებაშიაც იგზავნებიან ისინი და მაცნობეთ მე სად გაიგზავნებიან მათ-

1) XXIX, 111.

გან: ტიტულიარნი სოვეტნიკი პაუშენკო, მასწავლებელი ბოლომონ დოდაევი და სოლომონ რაჭმაძე (აზნაურობაზე რომ საბუთები არ წარმოუდგენია), რათა ვაცნობო ეს ბატონს შინაგან საქმეთა მინისტრს.

რაც შეეხება კავალერიის მაიორ თავად ლუარსაბ ორბელიანოვს, აგრეთვე კანცელარიის დაბალ მოსამსახურედ დანიშნულს მე-10 კლასის მასწავლებელს დოდაევს, ამათ შესახებ მე ვაცნობე სენატს, აგრეთვე მაიორ თ. ორბელიანოვისთვის პენსიის მოსაპოვის შესახებ ეცნობა ბ-ს ფინანსთა მინისტრს. ხელს აწერას: სამხედრო მინისტრი გრაფი ჩერნიშოვი

სწორია: მაგიდის ფუროსი ჩერნიავსკი“.

როზენის მიმართვა ჩერნიშოვისადმი.

კავკასიის ცალკე
კორპუსის ფუროსი
ტფილისი
იენისი 1834 წ.
№ 115.

საიდუმლოდ. (XXIX, 190).

სამხედრო მინისტრს ბ-ნს გენერალ-ადიუტანტსა და კავალერს
გრაფ ჩერნიშოვს.

„ამა იენისის 1-ს მქონდა ბედნიერება მიმეღო უუპატივე-მულესი მომართვა თქვენი ბრწყინვალეობისა, 2 მაისის 1568 ნომ-რით და თანახმად უზანაესი ნებისა საქართველოში მომხდარ შეთ-ქმულებაში მონაწილე 13 ბრალდებულთა შესახებ: მაიორი თ. ლუ-არსაბ ორბელიანოვი და პოდპორუჩიკი ივანე ერისთოვი“, რომელ-ნიც ადგილობრაჲ რჩებიან საცხოვრებლად — განთავისუფლებული არიან პატიმრობისაგან, რუსეთში გასაგზავნათგან კოლეგიის ასე-სორი პაუშენკო უახლოეს ხანში გაიგზავნება ქ. ასტრახანში, აგრე-თვე მასწ. სოლომონ დოდაევი ვიატკაში, სოლომონ რაჭმაძე, რო-მელსაც არ წარმოუდგენია საბუთი მის აზნაურობაზე, ქ. პენზაში. ბატონიშვილი თეკლე ირაკლის ასულს ვაცნობე, რომ კალეგაჲი უნდა გაემგზავროს.

დანარჩენები, უზუნაესი ბრძანების მიღებისთანავე გაიგზავნებ-ან საქართველოდან თანდათანობით, ისე როგორც სხვები გაიგზავნენ. ფინეთში მდგომ ჯარში ჯარის კაცად დანიშნული პოდპორუჩიკი თ. ელიზბარ ერისთოვი კი ამ უამად იგზავნება დანიშნულებისა-

ძებრ, ღელდიეგერ შუმკოვის თანხლებით. თათარ მოლა ზამანს ნოვოჩერკასკამდის მიიყვანს ეანდარში, სადაც ის გადაეცემა არხნ-გელსკში გასაგზავნად საშინაო საგუშაგო (სამმართველოს) ხარ-ჯზე.

გენერალ-ადიუტანტი როზენი“.

როზენის ჩერნიშოვისადმი მიმართვიდან¹).

„...საგამომძიებლო კომისიის მიერ დღემდე გამომვლანებუ-ლი ცნობების ერთ მთლიანად განხილვიდან შეიძლება დარწმუნე-ბით დავასკვნათ, რომ ბრალდებულნი განიყოფებიან საერთოდ ორ მთავარ ჯგუფად მათი დანაშაულის ხარისხის მიხედვით. ამ პირთა ჯგუფებად განაწილება ჯერ ნაადრევეია. გამოძიების დაუსრულებ-ლობის გამო, მაგრამ გამოიჯენა ან განმარტება თვით ჯგუფებისა გამოსქვეყნის თვით საქმის არსებიდან, რაც საამისოდ უკვე საკმა-ოდ გამოაშკარაებულია. პირველ ამ ჯგუფთაგანს უნდა მიეკუთ-ვნონ შეთქმულების მთავარი დამწყებნი, ისინი ვინც იღვწოდნენ შეთქმულების წარმატებისათვის საშუალებათა განმრავლებისათვის, ისინიც ვინც ცდილობდნენ შეთქმულების გაფართოებას მათ მიერ ბოროტგანზრახვით შენდარ გზაზე დაყენებულთა ახალი მონაწი-ლების შეძენით, ისინი ვინც, თავისი გავლენით, ქვეით, ან უზნეო-ბით იყვნენ უაღრესად საშიში და მკენე, და საერთოდ ყველა ისი-ნი, ვისაც ბრალი ედებათ ხანგრძლივად მოფიქრებულ დაბეჯითე-ბითსა და მუდმივ ერთი დანაშაულობრივი მიზნისაკენ მსწრაფ ბოროტგანზრახულებაში.

მეორე ჯგუფს შეადგენენ ნაკლებ მნაშენელოვანი ბრალდე-ბულნი, რომლებიც არ არიან საშიში მათი უარაჩაობისა ან თავქა რიანობის გამო, რომელთაც ვერ შეეგნოთ მთელი ცოდვა, რომე-ლშიაც მათ აგდებდნენ, ჰქონდათ მუდმივი მიზნის უქონელი მერ-ყევი ზრახვები და რომელთა მოქმედებაც, თუმცა დანაშაულებრი-ვი, მაგრამ წარმოშობილი სულმოკლეობასა, გამოუცდელობა-სა და ეინიანობის ხანმოკლე ალტყინებაზე, რასაც თანვე მონანიება სდევდა—გამასწორებელ ღონისძიებათა ღირსი უფრო არის; განსა-კუთრებით კი მაშინ, როდესაც დანაშაული შემსუბუქებულია გა-მოაქიებაზე გულწრფელი აღიარებით, ახალგაზრდობით და ბოლოს წარსულში კარგი ყოფა-ქცევითა და საგანგებოდ საქები საქციელით.

ამ ორი ჯგუფის გარედ დარჩება მხოლოდ რამოდენიმე პირა,

¹ საგამომძიებლო კომისიის ვასული ქალაქების დავთრის 24 ფურცლი-დან 1833 წ. თებეოელის 9, № 40.

რონელთაც ზერელედ გაუგონიათ, ან შეიძლება ეპეი შივიტანოთ, რომ მათ ნაწილობრივ იცოდნენ შეთქმულების არსებობა, მაგრამ რომელთაც სრულიად წინააღმდეგი აზრის მატარებლთ, შეეძლოთ ჩაეთვალათ იგი უაზრო და თავხედ ოცნებად, რაც ყურადღების ღირსი არც კი იყო. ასეთი პირნი მხოლოდ შეიძლება შენიშნულ იყვნენ და დაწესდეს მათზე ოვალუურის დევნება, ისე რომ არ იქნენ დასჯილი.

პირველი ჯგუფი, პირიქით, როგორც სახელმწიფო დანაშაულში ბრალდებულნი, მე მგონია, უნდა მიეცნენ საგანგებო სისხლის სასამართლოში, რომელსაც უნდა შეადგენდნენ ერთი გენერალი თავმჯდომარე და სამხედრო და სამოქალაქო წოდების წევრნი, რომელთა რიცხვშიაც უნდა შედიოდნენ მკვიდრი ქართველი მოსამსახურენი. სასულიერო პირნი კი იმ შემთხვევაში დაინიშნებიან, თუ ბრალდებულნი სასულიერო პირები იქნებიან.

რაც შეეხება მეორე ჯგუფის დამნაშაეებს, ადგილობრივ გარემოებათა გამო, და მათი ნამდვილი დანაშაულის ხაოისხის მიხედვით, ჩენი აზრით, უკეთესი იქნებოდა, რომ ისინი არ ყოფილიყვნენ მიცემული სამართალში და აი რატომ. ეს მეორე ხარისხოვანი დამნაშაენიც რომ სამართალში მიეცნენ, მაშინ ესენიც იმავე სასამართლოს ბიერ უნდა იქნენ გასამართლებულნი, რომელსაც დაწესდება პირველი ჯგუფისათვის. მოსამართლენი, რომლებიც შეთქვილი იქნებიან კანონის სიზუსტით, ვერ შესძლებენ ორივე ჯგუფთა შორის რამე გარჩევას, რადგან ჩვენი კანონების სისასტიკე აო უშვებს ამგვარ დანაშაულში რამე თანდათანობითობით განსხვავებას, და ყველანი, როგორც მეთაურნი, ისე ისინი, ვინც მათ ეთანხმებოდნენ და თვით ისინიც კი, რომლებმაც მხოლოდ იცოდნენ და აო აცნობეს მთავრობას აჯანყების განზრახვა, ერთნაირად სიკვდილით უნდა დაისაჯონ.

ამგვარად, უმნიშვნელო, არა საშიში და ნაწილობრივ ქეშ-მარიტად შებრალების ღირსი ადამიანები, უნდა დაისაჯონ მთავარ დამნაშაეებთან ერთად, მათ თანაბრად, ერთი განაჩენით. მართალია ეს განაჩენი შემსუბუქებული იქნება მონარქის შეწყალებით, თვითულის სასჯელი შეწონილი იქნება მათი ნამდვილი დანაშაულის ხარისხთან, ამის და მიუხედავად, — ეს ამ გაუნათლებელ მხარეში, ცუდ გავლენას მოახდენს. ერთნი, დაინახავენ რა, რომ იმ ხალხს რომლებიც მათი აზიური შეხედულებით მხოლოდ ოდნავ იყვნენ დამნაშაენი-მიესაჯათ სიკვდილი, ამას ჩათვლიან უსამართლო სისასტიკედ; ზოგს კი, პირიქით, დაინახავენ რა სასამართლოს განაჩენსა და საბოლოო სასჯელის შორის მთელ განსხვავებას, საბაბი მი-

ეცემათ იფიქრონ, რომ თითქოს შეთქმულების დამალვა, მისი აზრ-
ში ტარებაც კი, ყოველთვის არ ითვლება სახელმწიფო დანაშაუ-
ლად და არც ისჯება.

ამ გარემოებათა გამო, მე მგონია, რომ: ამ კვეყანაში, სადაც
კონების გარეშე სასჯელის მიცემა განსაკუთრებულ სისხლის სა-
მართლის საქმეებში არა თუ არ იკიცხება, პირიქით, მას უპირატე-
სობა ეძლევა იქ, სადაც მას შეუძლიან საქმის გაკვიანურების თავი-
დგან აცილება მიზანშეწონილი იქნებოდა მეორე ჯგუფის ბრალ-
დებულნი არ იქნენ მიცემული სამართალში, არაწედ დაენიშნოს
მათ სასჯელი დანაშაულის მიხედვით რამოდენიმე თვით ციხეში
დამწყვედევით და მერე საქართველოში თავისუფლების მინიჭებით,
ან საქართველოდან გადასახლებით დროებით ანუ სამუდამოდ, და-
შნაშავის პიროვნების მიხედვით. ასეთი შემსუბუქება განაჩენისა იმ
სასჯელთან შედარებით, რაც მათ სამართლის წესით მოელოდათ,
მათ განემარტებათ როგორც მეფის შეწყალება.

სასამართლოს განაჩენი, პირველი ჯგუფის შესახებ ჩენი გა-
ნსაკუთრებული მოსაზრების დართვით, აგრეთვე ჩემი მოსაზრება
მეორე ჯგუფის დამნაშავეთა სასჯელის შესახებ, ჩემი აზრით, მი-
ზანშეწონილი იქნებოდა, საქმის არსებისა და ვითარების განსაკუთ-
რებულობის გამო, წარდგენოდა უზენაესი კონფირმაციისათვის მის
იმპერატორებითი უდიდებულსობას.

ზემოდგამოთქმული ჩემი განზრახვა დადასტურებულია საგა-
მოძიებლო კომისიის ერთხმივი თანხმობით და დამყარებულა
ადგილობრივ გარემოებებზე, მაქვს პატივი მოვახსენო თქვენს ბრწყი-
ნვალებას და გთხოვთ წარუდგინოთ იგი გადასაწყვეტად ხელმწიფე
იმპერატორისა და ამის შესახებ უზენაესი ბრძანება. შეძლებისა-
დაგვარად სასწრაფოდ მაცნობოთ.

დასასრულ ჩემს მოვალეობად შიძაჩნია ეთხოვო თქვენს ბრწყი-
ნვალებას, ცალკე გამოითხოვოთ მისი იმპერატორებითი უდიდებუ-
ლესობისაგან გადაწყვეტილება კოლეგიის რეგისტრატორის იასე
ფალავანდოვის ხედრის შესახებ, რომელმაც პირველმა შემატყო-
ბინა მთელი შეთქმულების ამბავი და როგორც თავისი დაბეზლე-
ბით, ისე შემდგომი თავისი ჩვენებით, დიდად შეუწყო ხელი სინა-
მდილის გამოკვლევას. თ. იასე ფალავანდოვი ძმაა საქართველოს
სამოქალაქო გუბერნატორისა, მაგრამ მასთან ცუდ განწყობილება-
შია; მისი წარსული ყოფა-ქცევა დასაძრახისია, რადგან ორჯერ
ოსმალეთსა და მთებშიაც კი გაიქცა; მისი ზნეობა ძლიერ არა საი-
მედოა; შეთქმულებაში ძლიერ ცოცხალ და დიდ მონაწილეობას
იღებდა; გაცემა უნდა ეიძულებინა ბოჩალოს თათართა შორის

გავრცელებულ სმებს აღექსანდრე ბატონიშვილთან მიმოწერის თაობაზე, რამაც შეაშინა იგი ამ შემთხვევით მთავრობას შეთქმულება არ აღმოეჩინა; საერთოდ თავისი ქცევით. ეწმაკობით, თაღლითობითა და უზნეობით იგი ამ ქვეყნისათვის გადაპირთ მანე და საშიში ადამიანია, და თუ კეთილ ინებებდა ხელმწიფე იმპერატორი, მის მიერ შეთქმულების გაცემის გამო საპატივსაცემოდ, განთავისუფლებული ყოფილიყო იგი სამართლისა და სასჯელისაგან, მაშინ, ჩემი აზრით, საჭირო იქნებოდა მისი რუსეთში გადასახლება საქართველოში ჩამოსვლის უფლების აღკვეთით.

აგრეთვე ვთხოვ თქვენს ბრწყინვალეებას მაცნობოთ: ეგვიპტის კეთილინებებდა ხელმწიფე იმპერატორი მოკეა რამე განსაკუთრებული ბრძანება შეთქმულებაში გარეულ გეარდის სამი ოფიცირის: კაპიტან ჩოლაყაევის, პროპორშიკ და მიტრი ორბელიანოვისა და კორნეტი ერისთავის შესახებ, თუ მე მომეცემა უფლება მათ შესახებაც ზემოხსენებული წესებით ვიხელმძღვანელო...

როზენის ჩერნიშოვისადმი მიპარვიდან.¹⁾

„...ვინაიდან პეტერბურგში მყოფი შეთქმულების მონაწილენი, რომელთა დაკითხვაც საქინის საერთო გამოძიებისათვის საჭიროა, ძლიერ ცოტანი არიან, ამიტომ იმის ნაცვლად, რომ ისინი ჯერ სტავროპოლსა ან მოზდოკში იყვნენ ჩამოყვანილი (სადაც აგრეთვე მოგვიხდებოდა ბევრი აქაური მონაწილის გადუყვანა და ეს კი დიდ დროსა და ხარჯებს მოითხოვს, თანაც დიდი სიძნელეებთან არის დაკავშირებული), ჩემი აზრით, უკეთესი იქნებოდა ისინი პირდაპირ ტყილისში ჩანოგვეყვანა, სადაც დაკითხვისა და გამოძიების შემდეგ სამართალშიაც მიეცემოდნენ.

ამ საშუალებით თავიდან აცილებული იქნება შესამე კომისიის დაარსების საჭიროება და მასთან დაკავშირებული სიძნელე და უხერხულობა: თავიდან ავიცილდნით იმ ხარჯებს, რომელიც საჭიროა აქაური ბრალდებულების იქ წასაყვანად და იქიდან უკანვე დასაბრუნებლად სასანაბროლოში გადასაცემად; და ბოლოს მოვიპოვებთ საშუალებას განზრახულების მონაწილეთა ერთ ადგილზე თავის მოყრით, მიცევთ საქმეს ჩქარი და დამაკმაყოფილებელი დასასრული. ასეთი დასასრული უნდა მდგომარეობდეს კანონიერ სასამართლოში, რომელიც სხვა ადგილებთან უპირატესობით, აქ ტყილისში, უნდა მოხდეს, როგორც ბოროტგანზრახულების მთავარ ასპარეზზე.

¹⁾ საგამომძიებლო კომისიის გასულია ქალაქების დათარი. გვ. 4). 1853 წლის 16 მარტი № 64.

საზეიმო გასამართლება და მტკიცე განაჩენი თვის საქართველოში უმთავრეს დამნაშავეთა მიმართ გამოტანილი, თვით ბატონიშვილთა გამოუყლებლივ, დაანახებებს ხალხს მთავრობის ძალას და ნისცემს ქვეყანას კეუის სასწავლ მაგალითს, ხოლო შომაველში ქართველთა ფუქსაეატობისათვის გამაფრთხილებელი მაგალითი იქნება, ამასთანავე საჭირო და სასარგებლოც.

ყოფილი სამეფო სახლის წევრთა თვით ტფილისში გასამართლებასთან არა თუ არ არის დაკავშირებული რაიმე არსებითი უხერხულობანი, არამედ პირიქით, ეს სასარგებლოა, რადგან ეს გააღრმავებს კეუის სასწავლი მაგალითის ძალას, რაც საჭიროა საქართველოს მოქალაქე კეთილდღეობისათვის, ამას, შეუძლია ზოგადად თუ არა ყოფ სამეფო სახლის წევრთ, რომ გამოკერძონ ფუქსაეატსა და დამლუპველ იწედებს, რომელსაც ისინი დღემდის აშკარად ატარებენ. მათი საქართველოში სამფლობელოდ დაბრუნების შესახებ და დაედება საბოლოოდ საზღვარი ესეოდენ უტიფარ, მაგრამ ამ ქვეყანაში ქეშმარტად უკვე მავნე ოცნებას— ბატონიშვილთა მეტოქეობაზე ინპერატორის ხელისუფლებასთან.

ყოფ. სამეფო სახლის ასეთი პირები, მათი დანაშაულის ხარისხის მიხედვით, რამდენადაც ეს ჩვენთვის ცნობილია, შეიძლება სამართალში მიეცეს მხოლოდ სამი, სახელდობრ: ბატონიშვილი (თავადის ქალი) თამარ, რომელსაც როგორც ქალს ინპერატორის კეთილ შეწყალება ალბად გაათავისუფლებს სასჯელითაგან; ბატონიშვილები: ოქროპირ და დემიტრი (თავადი), რომლებიც საქართველიანად ღირსი არიან ყოველგვარი სისასტიკისა, რადგან ისინი არიან არა მხოლოდ მთავარი დამნაშავენი ამ განზრახვაში, არამედ აგრეოვე მათი ცბიერი მთავონებათა წყალობით შემქდარი და ცუდ გზაზე დაყენებული მრავალი ახალგაზრდა; მთავრობის მიერ ქვეყნის საკეთილდღეოდ აღზრდანი; რომლებიც უკვე თავისი ბეჯითობითა და სამსახურით იძლეოდნენ კეთილ იქედებს. ამ სამი პირის გარდა ფარნაოზ ბატონიშვილზე და ზოგიერთ სხვებზე შეიძლება იქნეს მიტანილი იქვი, და ისიც იმაში, რომ ისინი ან თანაუგრძნობდნენ, ან ნაწილობრივ იცოდნენ შეთქმულების ამბავი, ვიდრე მონაწილეობაში, ამიტომ რომელიმე მათგანის აქ გამოგზავნა სრულიად ზედმეტი იქნებოდა, რასაკვირველია თუ კი ნათწინააღმდეგ რამე ახალი და მნიშვნელოვანი რამ არ გამოიკვევა.

პეტერბურგში მყოფ სხვა მონაწილეთაგან, რომელთა სიაც, კომისიის განსაკუთრებული აღნიშვნებით, ამასთანავე ერთვის, აქ მხოლოდ სამი იქნება საჭირო, იმ ცნობების მიხედვით, რაც

დღემდე მოგვეპოვება,—ესენი არიან: 1) პორუჩიკი გრიგოლ ორბელიანი, რომელმაც ტფილისშივე იცოდა განზრახულება და მის შესაფერ ლექსებსაც წერდა; 2) ალექსანდრე ჩოლაყაევი, რომელიც აჭაური ჩვენებების მიხედვით უნდა ყოფილაყო ერთი მხურვალე მონაწილეთაგანი დიმიტრი ბატონიშვილის აღსაშუოთბუნელი საუბრებისა და რომელსაც უნდა სცოდნოდა განზრახულების ჩასახება მის უმაღლეს წყაროშიც და 3) გრიგოლ ტალიევი (სემონარიის მოწაფე, ლტოლელი ბატონიშვილ ალექსანდრეს თანამზღვბი მღვდლის შვილი), რომლის წესახებაც ვერცხად არის მოთხრობილი კომისიის მუშაობის შესახებ ჩემს ცნობაში და რომელიც იმდენად თავისი განზრახულებაში მონაწილეობით აოა, რამდენადაც ბატონიშვილებთან, განსაკუთრებით კი ოქროპირთან, ურთიერთობის გამო, შეიძლება სასარგებლო აღმოჩნდეს აქ დაკითხვების დროს.

ანაირადვე, თუ კანცელარიის მოხელე სტეფანე დოდაევიან სხვა რომელიმე პირი ს. პეტერბურგის კომისიის გამოძიებით აღმოჩნდებიან მონაწილე, ან როგორც მოწმე რომელიმე ნნიშვნელოვანი გარემოებისა,—მაშინ მათიც აქ გამოგზავნა იქნებოდა საჭირო. ყველა ამის გამო პეტერბურგიდან აქ გამოსავან პირთა რიცხვი ექვსზე მეტი არ იქნება და მათი პირდაპირ აქ გამოგზავნა დაუბრკოლებლიე შეიძლება. სიტუთხილის გულისთვის სასურველი იქნებოდა, რომ ბატონიშვილები გამოიგზავნონ რაც შეიძლება საიდუმლოდ ან გამოცვლილი სახელებით, ამასთანავე მე უნდა მომეცეს უფლება შევაჩერო ისინი ელადიკავკავში, თუ ამისათვის შეიქნება რაიმე საჭიროება, თუმცა ეს ძნელი მოსალოდნელია.

რამდენადაც ორი ბატონიშვილისა და მთაეარ დამნაშავე ქართველთა აქ ჩამოყვანაც სასარგებლო იქნებოდა, იმდენად პირაქით არ იქნებოდა ხელსაყრელი დეისტეიტელნი სტატსკი სოვეტნიკის ზავილეისკის ჩანოყვანა, რადგან მისი მდგომარეობა და გარემოება სრულიად სხვანაირია. სახელდობრ: 1) ბატონ ზავილეისკიზე ჩვენებები მისთვის შეკრმულებაში მონაწილეობაზე ბრალდების წასაყენებლად ჯერჯერობით საკმარისი არ არის. მის წინააღმდეგ მხოლოდ ერთ პირდაპირი ჩვენება სოვეტნიკ ორბელიანიოვისა და ისიც არაფრით არ არის შემაგრებული. დანარჩენი ჩვენებები მიუთითებენ მხოლოდ მის განკარგულების არაკეთილ განზრახვებზე, და თუმცა მართლაც იმისდამიხედვით რაც ვიცით 1831 წელში აქ არსებული ბოროტგანზრახულობის შესახებ, ბ. ზავილეისკის მოქმედებათა განხილვა იძლევა საბაბს იმისათვის,

რომ იქვი მივიტანოთ ნის არაკეთილგანწყობილებაზე, მაგრამ მაინც მისი მოქმედების კანონიერი გამოკვლევა აქაური კომისიის წრის გარეშეა და ეს არც შეიძლება უხერხულობის გარეშე საქართველოში რომელიმე სამსჯავროს დაევალოს, რადგან ეს იქნებოდა უგულვებელყოფა უნართებულის სენატის ამა წლის 3 იანვრის ბრძანებისა, რომლითაც ბ. ზავილეისკი მის ზემოსხენებულ მრავალ მოქმედებათაგან საზეიმოდ იქნა გამართლებული.

2) ბ. ზავილეისკის როგორც არა ქართველის აქ სასამართლოში მიცემა და განაჩენის გამოტანაც კი ვერ მისცემს ამ ქვეყანას ქვეყის სასწავლ მაგალითს, მით უმეტეს, რომ სამსჯავროს საგანი ლალატი უფრო იქნება ვიდრე ადგილობრივი შევიწროება (ხალხისა). პირიქით ამ მოხელეს თავისი თვისებებითა და ცოდნით შეუძლიან სასამართლო პროცესის დროს გამოიჩინოს წინააღმდეგობა, რაც აქაური განწყობილებისათვის დამლუბველი იქნებოდა, რადგანაც სამსჯავრო, რომელსაც დაევალება აქ განზრახულების გარჩევა, ელდებული იქნება წმილად დაიცვას ჩვენი კანონების ყველა კეთილმოქმედი წესები, მაგრამ მაინც არ შეიძლება არ ვისურვოთ, ამ ქვეყნისათვის, რათა იგი (სამსჯავრო) აღქურცილი იყოს გარეგნულად მაინც გარდაუვალი უფლებით, რაც მხოლოდ და მხოლოდ გასაგებია გაუნათლებელ ქართველთა და აზიელთა შემეცნებისათვის.

ვ) დაბოლოს ამ უკანასკნელი გარემოების თანაბრად ტყილისში საზეიმოდ გასამართლება ბ. ზავილეისკისა, რომელიც წინეთ აქ გუბერნატორად იყო,—უარესად საზიანო იქნება იმით, რომ იგი შეასუსტებს ხალხის შეგნებაში ადგილობრივი მართველობის ერთი უმაღლესი წევრის ძალა-უფლებას, და ამით მისცემს საბაბს ნახინჯი და საზიანო აზრებისათვის.

ამ გარემოებათა გამო, მგონია, უფრო შესაფერისი და მოხერხებული იქნებოდა ბ. ზავილეისკის მოქმედება გამოძიებული ყოფილიყო თვით რუსეთში, სადაც სულ ადვილად შეიძლებოდა გაგზავნა აღექსანდრე ორბელიანოვისა, რომელიც ეოთად ერთი პირდაპირ სდებს მას ბრალს.

ანგვარად ის განკარგულებები, რომლებიც ჩემს წინადადებებშია მოცემული, შემდგომში მდგომარეობს:

1) სტაუროპოლში ან მოზდოკში ცალკე კომისიის დაარსების ნაცვლად, გამოძიებასა და შემდგომ შეთქმულთა გასამართლებას თავი მოეყაროს ტფილისში.

2) ამ მიზნით გამოიგზავნოს აქ. ფარულად. ოქროპირ ბატონა

ნიშვილი, ქართველი თავადი დიმიტრი, თავადი გრიგოლ ორბელიანი, თ. ალექსანდრე ჩოლაყაძე, სემინარიის მოწაფე ტალაუვი და ისინიც, ვისაც პეტერბურგის კომისია საჭიროდ ჩათვლის.

3) აქვე გამოიგზავნოს პეტერბურგის კომისიიდან ყველა საჭირო ქაღალდები და კომისიის წევრი ოზერცოვსკი.

4) ნაკლებ დამნაშავე პირთა შესახებ გამოძიება წარმოებულ იქნას ს. პეტერბურგში და იქვე მიესაჯოს გამასწორებელი ზომები.

5) დესტიტუტლნი სტატსკი სოვეტნიკი ზავილეისკის მოქმედებათა გამოძიება მოხდეს ცალკე და არა საქართველოში, არამედ რუსეთში. ამისათვის საჭირო ცნობები ორივე კომისიიდან წარედგინოს თქვენს ბრწყინვალეებს და თავის დროზე გამოიგზავნოს აქედან თ. ალექსანდრე ორბელიანი.

6) გამოძიების დასრულებისთანავე, ჩემს თქვენს ბრწყინვალეებისადმი № 40 მომართვის საფუძველზე უმთავრესი დამნაშავენი მიცემულ იქნან სამართალში აქ ტუილისში; ნაკლებ დამნაშავეებს კი დაენიშნოს სასამართლოს გარეშე გამასწორებელი სასჯელი, და განაჩენი როგორც პირველ, ისე მეორეთა შესახებ, წარედგინოს დასამტკიცებლად ხელმწიფე იმპერატორის მოწყალებას.

რაც შეეხება ზემოხსენებულ სასამართლოს მოწყობას, მე თავს ვიკავებ ნის შესახებ დაწერილებით მოსაზრებათაგან, ვიდრე არ მივიღებ თქვენი ბრწყინვალეების პასუხს ზემოხსენებულ ჩემს 9 თებერვლის №40 მომართვაზე, რისი მიღების იმედიც ამ დღეებში მაქვს დროის ვარაუდის მიხედვით.

ანჟამად შემოძლიან მხოლოდ დაუმატო, რომ ბატონიშვილთა სასამართლოში მიცემის გამო, რაც მაშინ მხედველობაში არაგვექონდა, როცა ზემოხსენებულს თებერვლის 19-ს მომართვას ეწერდი, სასამართლოს შედგენილობისა და მისი უფლება მოსილობის შესახებ ზოგიერთი ცვლილებების შეტანა იქნება საჭირო ჩემს პირველ წინადადებაში. რათა სასამართლომ აქ სასარგებლო და საზეიმო გავლენა მოახდინოს, ამისათვის საჭირო იქნება, რომ სასამართლო შესდგებოდეს მხოლოდ აქაურ უნაღეს მოხელეთაგან ხელმწიფის პირადი რწმუნებულის თავმჯდომარეობით, რომელიც უნდა იყოს გენერალი ან გენერალ-ლეიტენანტი (რაც აღკლებულია, თუ გენერალ-მაიორი ალექსანდრე ჭავჭავაძეც იქნება გასამართლებული), და ამ სასჯავროს უნდა მიეცეს უფლება 1926

წლის მაგალითის¹⁾ მიხედვით. განსაზღვროს თვითეული დამნაშა-
ვის სასჯელი არა ჩვენი კანონების მთელი სისასტიკით, არაქედ
იმპერატორის ჩვეულებრივი კეთილშეწყალების თანახმად დანა-
შაულის ხარისხთან შეფარდებით. ამისთანა განაჩენს "ნე, როგორც
ზევით მოვიხსენიე, წარმოუდგენ კონფირმაციისათვის შიამ იმპერა-
ტორობითი უდიდებულესობას"...

როზენის მიმართვა საქართველოს სამოქალაქო მუხრნატორი-
სადმი²⁾.

ჩემდამდე იმპერატორმა, წაიკითხა რა მისი დიდებულები-
სადმი წარდგენილი საბოლოო ანგარიში აქ წარმოებული გამო-
ცემისა სოვიერთ ქართველთა შორის აღმოჩენილ შეთქმულების
თაობაზე, სსუთა შორის, ინება უზენაესად ებრძანებინა: უმთავრე-
სი მონაწილეთაგანი: არტილერიის ყოფ. პოდპორუჩიკი თ. ელიზ-
ბარ ერისთავი, ყოფ. პოდპ. თ. აღექსანდრე ორბელიანოვი, ტვილ-
გიმნ. მასწ. სოლომონ დოდავი, კავკ. გენერალთა არტილ. ბოი-
გადის პრაპ. თ. დიმიტრი ერისთავი, კავალერიის გენერალ-მაიო-
რი თ. ლუჩანაზ ორბელიანოვი, თ. ვახტანგ ორბელიანოვი, პორ-
ჩალოს დისტანციის თათართა მოლა ზამანი, ლეიბგეოდირის ყაზა-
ხთა რაზმის პორუჩ. თ. მამუკა ორბელიანოვი, ტიტულიარნა სოვე-
ტნიკი დიმიტრი პაუშენკო აზნაურობის მაძიებელი სოლო-
მონ რაზმაძე, ყოფ. პოდპორ. თ. ივანე ერისთავი და კაპიტა-
ნი თ. ზაქარია ჩელოყაევი—ნიცემულ იქმნან სამხედრო სამართა-
ლში.

სამსახურიდან გადაყენებული კოლეჯსკი რეგისტრატორი
თ. იასე ფალავანდოვი განთავისუფლდეს სამართლში მიცემიდან,
ნურც აზნაურობა ჩამოერთმევა და დაინიშნოს უსტავრ-ოფიცერად
უინეთში მდგომ ერთერთ რაზმში. კავალერიის პორუჩ. გიორგი
ერისთავი, მისი ახალგაზრდობისა და გულწრფელი აღიარების გა-
ნო, განთავისუფლებულ იქმნას სამართლიდან და დაინიშნოს არ-
ხანგელსკის ერთერთ საგარნიზონო ბათალიონში საქართველოში
ჩამოსვლის უფლების აღკვეთით; კავალ. პრაპორუჩიკი თ. გიორგი
ერისთავი—მისი ახალგაზრდობისა და გულწრფელი აღიარების
განო, დაინიშნოს სამსახურში 1-ლი ფენოსანთა კორპუსისა ერთ-
ერთ რაზმში, ტვილისის გამნაზიის მასწავლებლები ავთანდილოვ

¹⁾ იგულისხმება დეკაბრის ზეპის გასამარლება.

²⁾ საგამომ ებლო კომისიის გასული ქალაქების დავთარი, გვ. 129, 1833 წ.
დეკემბრის 5 № 361.

და ყიფიანოვი — ახალგაზრდობისა და დანაშაულის აღიარების გამო, დაინიშნონ სამსახურში სამოქალაქო უწყებაში პირველი პერსონში, უკანასკნელი კი ვოლოგდაში; გვარდიის ყოფ. პოდპორ. დიმიტრი ორბელიანოვი დანაშაულის ნებაყოფლობით აღიარების გამო, ვიდრე იგი დაკითხული იქნებოდა,—გაიგზავნოს პენსაში, კანკელარიაის მოხელე იოსებ მაჰაცოვი, მისი ახალგაზრდობისა და გულწრფელი აღიარების გამო, დაინიშნოს სამოქალაქო უწყების სამსახურში ქ. ვიატკაში, ყოფ. პოდპორ. თ. ანტონ აფხაზოვი დაინიშნოს კავკასიის ხაზზე მდგომ რაზმში, სემინარიის მოწაფე გრიგოლ ტალიევი დაინიშნოს სამოქალაქო სამსახურში ოუსეთის რომელიმე გუბერნიაში, საქართველოში ჩამოსვლის უფლების აღკვეთით, ტფილ. ფეხოსანთა რაზმის პრაპორშჩიკები: თ. დავით ჯორჯაძე და გაბრიელ მაჰაცოვი დაინიშნონ: პირველი 5, უკანასკნელი კი მე-6-ე კორპუსში; ქართული გრენადერთა რაზმის პორუჩ. გრიგოლ ორბელიანოვი გადაყვანილ იქმნას პირველ ფეხოსანთა კორპუსის ერთერთ რაზმში, რამოდენიმე წლის განმავლობაში საქართველოში ჩამოსვლის უფლების აღკვეთით და კავალერიის გენერალ-მაიორი თ. ალექსანდრე შავკავაძე—გადასახლებულ იქმნას—ტამბოვში. გენერალ-ფელდმარშალ თავად ვარშავსკის გრაფ პასკევიჩ ერივანსკის ფეხოსანთა რაზმის პორუჩიკი დავით ნათალოვი—დარჩეს სასტიკი მეთვალყურეობის ქვეშ, ხოლო ყოფ. პოდპ. თ. ალექსანდრე ჩელოყაევი და კანცელარიის მოხელე სტეფანე დოდაევი—დატოვებულ იქნან საიდუმლო მეთვალყურეობის ქვეშ.

ამ გვარი უზენაესი განგების შესახებ, რაც ბ.ნ. სამხედრო მინისტრმა გასული ნოემბრის 1-ის მომართებით შემატყობინა,—უცნობებ თქვენს ბრწყინვალეებას ჩემი № 312, 313 და 319 საიდუმლო მოწერილითა დამატებად“.

როზენის მიმართვა პოდპორ. აქნენოვისადმი“).

„მისი იმპერატორებითი უღიღებულესობის ბრძანების თანახმად ზოგიერთ ქართველთა შორის აღმოჩენილ შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის დაპატიმრებულნი: კავალერიის პორ. თ. გიორგი ერისთავი და ტფილისის გიმნაზიის ყოფილი მასწ. ყიფიანოვი იგზავნებიან აქედან რუსეთში პირველი ქ. არხანგელსკში, გადაყვანილია

1) საგამ. კომისიის გასული ქალაქ. დავთ. გვ. 136, 1833 წ. 16 დეკემბერი № 395.

რა ერთერთ იქაურ სავარნიზონო ბათალიონში, მეოცე—ვოლოგ-
დაში სამოქალაქო უწყებაში სამსახურში დანიშნენით.

ენიშნავ რა თქვენს კეთილშობილებას ამ პირების დანიშნულ
ადგილებამდის გამყოლად, მოგიწეროთ გაეზღვაეროთ აქ დართულ
მარშრუტის თანახმად ჯერ ვოლოგდაში, სადაც იქაურ სამოქალა-
ქო ვუბერნატორის უწყებას ჩააბარებთ მასწ. ყიფიანოვს, შემდგომ
კი მიიყვანეთ პორ. ერისთოვი, ჩააბარეთ ეს ოფიცერი არსანგე-
ლსკის სამხედრო ვუბერნატორს და გამობრუნდით ტფილისში.
მგზავრობის დროს თქვენს უეჭველ მოვალეობას შეადგენს ფხ-
ზელი თვალყური ადევნოთ თქვენდამი ჩაბარებულ პირებს და მათი
მხრით თავდაუქერელი საუბრის დროს.—სულერთია ვისთანაც
უნდა იყოს—შეაკაოთ ისინი, აგრეთვე განსაკუთრებული აუცილებ-
ლობის გარეშე ნუ გაჩერდებით ქალაქებში, და მით უმეტეს მოს-
კოვში.

სამგზავროდ თქვენ მიიღებთ ჩემი მე-8 კლასის ხაზინადარ
ორლოვსკისგან ვოლოგდამდის 6, იქიდან არხანგელსკამდის და
უკან ტფილისიმიდის 3 ცხენისათვის სულ 6.202 $\frac{1}{2}$ ვერსტი, ვერც-
ხლით 66 მანეთსა და 64 $\frac{1}{2}$ კაპ. ხოლო ასიგნაციებით ათას ორას
ოცდა თორმეტ მანეთსა და ორმოცდა თოთხმეტსა და ერთ შოთ-
ხედს კაპეიკს. ექვსი საფოსტო ცხენის მისაღებად ამასთანავე
ურთავ სამგზავრო ფურცელს ვოლოგდამდის, სადაც შემდგომი
მგზავრობისათვის და ტფილისში დასაბრუნებლად ფურცელს მო-
გკეპთ ვოლოგდის სამოქალაქო ვუბერნატორი, გზია ხარჯებად
კი მოგეცემათ ექვსასი მანეთი ასიგნაციებით, თქვენა და აღნიშ-
ნულ პირთათვის დაახლოვებით ორი თვის ვარაუდით დღე-ღამეში
ორი მანეთი ასიგნაციებით, ხოლო ერისთოვისა და ყიფიანოვის
თანამხლებელსა და მეჯინიბე ყაზახს თვითოეულს 50 კაპ. ასი-
გნაც, რის ანგარიშიც ტფილისში დაბრუნებისთანავე უნდა წარ-
მოადგინოთ“

როზენის მიმართვა შტაბს — კაპიტან ანდრევისადმი¹⁾).

„ხელმწიფე იმპერატორის უზენაესი ბრძანებით ზოგიერთ
ქართველთა შორის აღმოჩენილი შეთქმულების პონაწილეობისა-
თვის დაპატიმრებულნი: ტფილისის გიმნაზიის ყოფ. მასწავლებ.
ზაალ ავთანდილოვი და ექსპედიცია სულაი რასპრაეის ყოფ. თარ-
ჯიმანი მამაცოვი იგზავნებიან რუსეთში სამოქალაქო ნაწილში

¹⁾ საგამ. კომისიის გასულ ქალ. დათ. გვ. 142, 1833 წლ. დეკაბრის 19,
№ 408.

სამსახურში დასანიშნად 1-ლი ქ. პერმში, უკანასკნელი ქალაქ ეიატკაში.

ამის გამო, ვნიშნავ რა თქვენს კეთილშობილებას ამ პირთა გამყოლად, მოგიწერთ გაემგზავროთ აქ დართულ მარშრუტის მიხედვით ჯერ ქ. მალმიშში, საიდანაც უნდა გაისტუმროთ კანცელარისტი მამაცოვი ქალაქ ეიატკაში იქაურ გუბერნატორთან თქვენთან მოვლინებული ურიადნიკის თანხლებით, რომელსაც უბრძანეთ მამაცოვის ჩაბარების შემდეგ მალმიშში დაგელოდოთ; თქვენ თითონ კი ჩაიყვანეთ მასწ. ავთანდილოვი პერმში და ჩააბარებთ რა მას საგუბერნიო სამმართველოს, დაბრუნდით ტფილისში, წამოიყვანთ რა მალმიშშიდან ურიადნიკს. ამასთანავე გვეულებათ მგზავრობის დროს აღევნეთ შეუსუსტებელი თვალყურო თქვენთვის ჩაბარებულ პირებს და შეაკავეთ ისინი თავდაუქერელი საუბრისაგან, ქალაქებში კი განსაკუთრებული აუცილებლობის გარეშე თქვენ არ უნდა გაჩერდეთ. სამგზავროდ მიიღებთ ჩემი მე-8 კლასის ხაზინადარ ორლოვსკისაგან ტფილისიდან მალმიშამდის და იქიდან ეიატკასა და პერმამდის მალმიშში დაბრუნებით 6 ცხენზე, იქიდან კი ტფილისამდის სამ ცხენზედ, სულ რიცხვით 6.208¹/₂ ვერსტი, ვერცხლით სამოცდა ექვს მანეთსა და 64¹/₂ კაპ. და ასიგნაციებით ათას ას სამოცდა ორ მანეთსა და 46 კაპ. და ერთ მეოთხედს. ექვსი საფოსტო ცხენის მისაღებად ამასთანავე ურთავე სამგზავრო ორ ფურცელს, ერთს თქვენს სახელზე პერმამდის და შემდეგ ტფილისამდის, მეორეს კი ეიატკამდისა და მერე მალმიშამდის ურიადნიკის სახელზე. საგზაო ხარჯებად კი მოგეცემათ ექვსასი მანეთი ასიგნაციებით, ეარაუდით თქვენა, ავთანდილოვსა, და მამაცოვს ოთხ თვეში 2 მანეთობაზე დღე ღამეში, ხოლო მათ მხლებელ მოსამსახურეებს და ურიადნიკს 50 კაპეიკი ასიგნაციებით, რის სათანადო ანგარიშიც დაბრუნებისთანავე უნდა წარმოადგინოთ“.

როზენის მიმართვა პრაპ. ოლშევსკისადმი¹⁾.

„ზოგიერთ ქართველთა შორის აღმოჩენილ შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის დაპატიმრებული პრაპ. თ. გიორგი ერისთავი უზენაესი გადაწყვეტილებით გადაყვანილია სამსახურში ნოვოინგერმანლანდიის ფეხოსანთა რაზმში, სადაც ის ამ დღეებში უნდა გაიგზავნოს.“

მის დანიშნულ ადგილამდე გამყოლად დაენიშნე თქვენი

¹⁾ საგამომ. კომისიის გასული ქალ. დეთარი გვ. 155. 1833 წლ. 30 დეკაბერი № 444.

კეთილშობილება, რის გამოც მოგიწერ გაემგზავროთ პრაპ. თ. გ. ერისთავთან ერთად ქ. ვილნოში და იქ მისვლისთანავე ჩააბარეთ იგი მესამე ფესოსანთა დიეიზიის უფროსს, მასვე გადაეცით ამასთან დართული კონვერტი № 27. თქვენ ვალდებული ხართ გზაზე თვალყური ადევნოთ თ. ერისთავის ყოფა-ქცევას და შეაკავოთ იგი შეუსაბამო საუბრისაგან, თუ ესეთს შენიშნათ, ქალაქებში კი განსაკუთრებული აუცილებლობის გარეშე ნუ გაჩერდებით.

ჩემს მერვე კლასის ხაზინადარ ორლოვსკის მიუწერე მოქცეით თქვენ სამგზავროდ ხელწერილის ქვეშ აქედან ხუთი და იქიდან სამი ცხენის ვარაუდით სულ 4867 ვერსტის—ორმოცდა ცხრამეტი მანეთი და 24 კაპ. ვერცხლით და ცხრაას ოთხმოცდა ოთხი მანეთი და 62 კაპ. ასიგნაციებით. ამის გარდა საგზაო ხარჯები ვარაუდით: თქვენ სმი თვისა და თ. ერისთავს ორი თვისა—ოთხი მანეთი დღელამეში, სამასი მანეთი ასიგნაციებით, რის ანგარიშიც უნდა წარმოადგინოთ დაბრუნებისთანავე, საფოსტო ცხენების მისაღებად კი ამასთანავე ურთავ სამგზავრო ფურცელს“.

შინაგან საქმეთა მინისტრის მიმართვა სამხედრო მინისტრისადმი (XXIX, 217).

„შინაგანი საქმეთა სამინისტრო. საიდუმლო განყოფილება. 10 ივლისი 1835 წ. № 3365.

ბატონ სამხედრო მინისტრს.

„1834 წლის 4 მაისსა და 7 ივლისს თქვენმა ბრწყინვალეობამ კეთილინება და მაცნობეთ რომ ხელმწიფე იმპერატორმა, განიხილა რა საქართველოში მონხდარი შეთქმულების გამო ტფილისში წარმოებული სამხედრო სასამართლოს საქმე, უზენაესად ინება ებრძანებინა: აღნიშნულ საქმის სხვებთან ერთად მონაწილე ყოფილი ტფილისის გიჰნაზიის მასწავლებელ მე-10-ე კლასის სოლომონ დოდაევს ჩამოერთვას საკლასო წოდება (АМОНЕ КЛАССНОГО УЧИТЕЛЯ) და დაინიშნოს კანცელარიის დაბალ მოსამსახურედ ერთერთ ჩრდილოეთ გუბერნიაში საუკეთესო დამსახურებამდე (до отлучения выслуги), და რომ აღსასრულებლად ამ უზენაესი ნებისა სოლომონ დოდაევი კავკასიის ცალკე კორპუსის უფროსის განკარგულებით გადასახლებულია ქ. ვიატკაში.

ამის გამო მე მაშინათვე მივწერე ვიატკის სამოქალაქო გუბერნატორს მოეხდინა სათანადო განკარგულება სოლომონ დოდაევის

სამსახურში დანიშვნის შესახებ კანცელარიის დაბალ მოსამსახურედ და დაეწესებინა საიდუმლო მეთვალყურეობა მის მოქმედებაზე. ამის საფუძველზე დოდაევი, როგორც დეისტეიტელნი სტატსკი სოვეტნიკმა ტიუფლევიმა მაცნობა, დანიშნული იყო გადამწერად (Исписатель) ვიატკის საგუბერნიო სამართველოს. შტატში, შემდეგ, მისი ყურადღებისა, სიბეჯითისა და კარგი ყოფაქცევისათვის გადაყვანილ იქნა სამოქალაქო გუბერნატორის კანცელარიაში და დანიშნული იყო მაგიდის უფროსად სათემო გადასახადოა ვიატკის საგუბერნიო კომიტეტში.

ეხლა ვიატკის სამოქალაქო გუბერნატორი მაცნობებს, რომ დოდაევიმა მიჰმართა მას თხოვნით, რომელშიაც განმარტავს რა თავის შერყეულ ჯანმრთელობას, რომელიც უმეტესად სუსტდება იქაური მკაცრი ჰაერის გავლენით, ითხოვს სამხრეთის რომელიმე თბილ გუბერნიაში გადაყვანას და იმ ხარისხების დაბრუნებას. რომლებიც მას ბოძებული აქვს ტფილისის გიმნაზიაში ექვსი წლის განმავლობაში სამსახურისთვის.

დეისტეიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი ტიუფლევი, არა ხედავს რა თავის მხრით რამე დაბრკოლებას, რათა დოდაევი გადაყვანილ იქმნას სამხრეთის ერთერთ გუბერნიაში და იღებს რა მხედველობაში მის დაავადებულ მძიმე მდგომარეობასა და მუდმივ პეჯით სამსახურს საუკეთესო ზნეობასთან შეერთებულს, — მთხოვს შუამდგომლობას დოდაევის აღნიშნულ სათხოვრის დაკმაყოფილებაზე, თუკი ეს შესაძლებელია.

ჩემს მოვალეობად ვრაცხ წარმოუდგინო თქვენს ბრწყინვალეობას კეთილგანსახილველად დეისტეიტელნი სტატსკი სოვეტნიკ ტიუფლევის აღნიშნული მოწერილობა; ამასთანავე მოგართმევთ, მოწყალეო ხელმწიფევ, ჩემ მიერ მისგან მიღებულ სოლომონ დოდაევის თხოვნას.

შინაგან საქმეთა მინისტრი. სტატს — სეკრეტარი“.

სოლომონ დოდაევილის თხოვნა (XXX, 219).

„პირი.

თქვენო აღმატებულებაე

მოწყალეო ხელმწიფევ!

ძლიერ, ძლიერ ავად ვარ. პოლონელმა ექიმმა, რომელიც მე მწამლობს, გამომიცხადა, რომ თუნდაც ამეამად გაშობიკეთდეს ჯანმრთელობა, მომავალ ზამთარს, — თუ მე ისევ აქ დავრჩი, — ვეღარ გაუძლებ; ჩრდილეთის ჰაერის გავლენა, რაც ყოველთვის სა-

ზიანოდ მოქმედებდა ჩემს ჯანმრთელობაზე, დააძაბუნებს მას სრულიად, და მეც და ჩემი ოჯახიც განვიცდით უდიდეს უსიამოვნებას: ეს მე მან დაბეჯითებით მითხრა.

თქვენო აღმატებულება! თქვენი ქველმოქმედებებისა და კაცთმოყვარეობისა გამო, დარწმუნდებით რა ბ. ექიმის ნათქვამის სინაძღვილეში, ვიმედოვნებ არ დააყოვნებთ შეამდგომლობას, სადაც გერ არას. რათა გადაყვანილ ვიქმნე სამხრეთის ერთერთი თბილ გუბერნიაში; მაგრამ თქვენო აღმატებულება, სამწუხაროა ჩემთვის დასახელებული მიზეზისა გამო აქ დარჩენა, უფრო მეტად სამწუხაროა და გულის მომწყველი, მოვწოდებ უფროსს თქვენისთანას და წავიდე უცნობ ადგილს. უცნობ უფროსთან; ვარ რა მოკლებული ხარისხებს დარწმუნებული ვარ, რომ მისი იძულება-ტორებით უდიდებულესობა კეთილინებებს დაჯილდოვებული ვიქნე ხარისხით ტფილისის გიმნაზიაში ექვსი წლის სამსახურისთვის. -- ასეთი წყალობით უკვე ისარგებლეს ორმა ყოფილმა ჩემმა მოწაფემ, ერთმა პერმში მიიღო მე-12-ე კლასის ხარისხი და მეორემ ვოლოგდაში მე-10-ე კლასისა *)

თქვენო აღმატებულება! ყოველთვის მიმსახურნაა. ბეჯითად და ერთგულად და ჩემი ჯანმრთელობა თითქმის სამსახურს შეეწირე; რის გამოც ვებედავ ყოვლად უმორჩილესად ეთხოვო თქვენს აღმატებულებას შეხვიდეთ ჩემს მდგომარეობაში და თქვენი შეამდგომლობით გამოითხოვოთ მოწყალე ხელმწიფისაგან ხარისხი ჩემთვის და გადაყვანა ჩემი აქედან სამხრეთის რომელიმე თბილ გუბერნიაში ჩემი ჯანმრთელობის გასაუმჯობესებლად თბილ ჰავაზე. ეს დიდი კეთილმოქმედება საუკუნოდ მებსომება მეც და ჩემს შვილებსაც და აღვაღვინებ მუდამ ჟამს ღოცვას უზენაესისადმი ხელმწიფისა და თქვენი აღმატებულების კეთილდღეობისათვის.

ულრმესი პატივისცემის გრძნობითა და ერთგულდებით მაქვს პატივი დავრჩე მარად,

მოწყალეო ხელმწიფე,

თქვენი აღმატებულების

უუმორჩილეს მონად

სოლომონ დოდაევი).

ნამდვილთან შეამოწმა

მაგიდის უფროსის თანაშემწემ

მე-12-ე კლასის (ხელისმოწერა)".

*) იგულისხმებთან აქთან დილა შეილი და ყიფიანი.

სამხედრო მინისტრის მიმართვა შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი (XXX, 228).

გატონ შინაგან საქმეთა მინისტრს.

„თქვენმა აღმატებულებამ ამა 10 ივლისს (№3365) იწერა გამოგზავნა ჩემთვის ვიატკაში მყოფ საკლასო წოდება ჩამორთმეულის სოლომონ დოდაევის თხოვნა, რომელიც ითხოვს მის სამხრეთის თბალ გუბერნიაში გადაყვანასა და მისთვის იმ ხარისხების დაბრუნებას, რომლებიც ბოძებული აქვს მას ტფილისის გიმნაზიაში ექვსი წლის სამსახურისათვის. მე მქონდა ბედნიერება შევსულიყავი საქმის გამო მოხსენებით ხელმწიფე იმპერატორთან, მაგრამ დოდაევის ზემოაღნიშნული თხოვნის დაკმაყოფილება მისმა უზენაესობამ ხელმწიფე იმპერატორმა არ იწერა.

ვაცნობებ რა ამას თქვენს აღმატებულებას, მაქვს პატივი ამას თანავე დაგიბრუნოთ თქვენ მიერ გამოგზავნილი თხოვნა დოდაევისა.

ხელს აწერს: სამხედრო მინისტრი გრაფი ჩერნიშევი
გენერალ-აუდიტორი ნოინსკი
სწორება: მე-12-ე კლასის (ხელისმ.აწერა)“

შინაგან საქმეთა მინისტრის მიმართვა სამხედრო მინისტრისადმი (XXX, 225).

„საიდუმლოდ.

გატონ სამხედრო მინისტრს.

თქვენი ბრწყინვალეობის 1835 წლის 27 ივლისის № 2522 ჩემდამი მომართვის გამო, ვაცნობე ვიატკის სამოქალაქო გუბერნატორს, რომ უზენაესი ნების თანახმად ვიატკაში მყოფ საკლასო წოდება ჩამორთმეულ სოლომონ დოდაევის თხოვნა მისი ერთერთ სამხრეთის თბილ გუბერნიაში გადაყვანაზე—უზენაესად არ იქნა დაკმაყოფილებული;

დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი ტიუფლევო კვლავ მაცნობებს თავის მომართვაში, რომ სოლომონ დოდაევმა კვლავ მიჰმართა მას აღნიშნული თხოვნით რაზედაც ეს იძულებულია საფუძველიანად შერყეული ჯანმრთელობის გამო, რამაც მოუხსო მას შესაძლებლობა სამსახურით მასზე დაკისრებული მოვალეობის შესრულებისა, და რომ ამის გამო იგი შემოწმებულ იქმნა ვიატკის საეკიმო, სამართველოს სრული შემადგენლობის მიერ და აღმოჩნდა შეპყრობილი მძაფრი ზანდაზმული კლექით, ისე რომ მისი განკურნებისთვის იქაურ მედიცინას არ მოეპოვება საშუალება. ამიტომ დე-

ისტეტიკური სტატისკი სოვეტნიკი ტიუფლევი შუადღობლობს მოს-
სენებელი დოდაევის რომელიმე სამხრეთ გუბერნიაში გადაყვანას;
(რომელსაც მთავრობა დაუნიშნავს) მისი ჯანმრთელობის გამოსა-
კეთებლად.

ვრაც რა ჩემს თავს მოვალედ მოგახსენოთ სემოალნიშნული,
უმორჩილესად ვთხოვთ მაცნობოთ, მოწყალეო ხელმწიფე, მისი
შედგვი. მაქვს პატივი ამასთანავე წარმოგიგზავნოთ პირი დეისტეტი-
კური სტატისკი სოვეტნიკ ტიუფლევის ხსენებული მომართვისა და
მისი დანართისა.

შინაგან საქმეთა მინისტრი.
სტატს—სეკრეტარი (ხელის მოწერა).
დირექტორი (ხელის მოწერა)“.

სოლომონ დოდავილის საექიმო შემოწმების ოქმი (XXX, 227).

„საექიმო მოწმობა.

მიეცა ესე ვიატკის საექიმო სამართველოდან მასზედა, რომ
თანახმად ბატონ ვიატკის სამოქალაქო გუბერნატორის მიმდინარე
თვის 5 რიცხვ. № 9643 წინადადებისა, სათემო გადასახადთა ვიატ-
კის საგუბერნიო კომიტეტის მაგილის უფროსი სოლომონ დოდაევი
შემოწმებულ იქმნა მის ბინაზე 8 რიცხვში შუადღის 1-ლ საათზე.
ადგილობრივი სამართველოს წევრთა მიერ კერძო ბოქაულის კოლ-
ლეჟსკი სეკრეტარ ბოროდინის დასწრებით, და მას აღმოაჩნდა: თე-
ლები ამღვრეული და ღრმად ჩაცვივნილი, სახე გაყვითლებული,
ტყვიის ფერი, ცხვირი წაწვეტილი; ხორციანი ადგილები იმდენად
გაწერილებული; რომ ზოგიერთ ადგილას ძვლებზე მარტო კანიღაა
გადაკრული: მოკლე სუნთქვა ყელში ხიხინით, რომელსაც (სუნთქ-
ვას) ხშირად აჩერებს ხველა, რის შედეგადაც ბლომად ამოინთხევა
სქელი, ჩირქოვანი და მყრალი ნახველი; ხმა მიღეული; სიტყვის
გამოთქმა უკირს; ხველას, საუბარსა და მოძრაობას თან სდევს გულის
წასვლა; ამგვარი ნიშნები აშკარად მოწმობენ ფილტვების დაჩირ-
ქებზე ან და მათჩირქოვან ქლექზე (*Pltyis pulmonalis purulenta*).
და აგრეთვე იმაზე, რომ მედიცინას არ გააჩნია არავითარი უტყუა-
რი საშუალება ასეთი რთული და ხანდაზმული სენის განსაკურნა-
ვად, განსაკუთრებით აქაურ ჩრდილოეთის ჰავის პირობებში. აგვის-
ტოს 10, 1836 წ.

ინსპეტორი კოლეჟსკი სოვეტნიკ და კავალერი ივან ვოსკობოინიკოვ

ოპერატორი მედიკ ქირურგი ნადეორნი სოვეტნიკი და კავალერი
(ხელის მოწერა.)

აკუშორი შტაბ-მკურნალი (ხელის მოწერა.)

საქმის მწარმოებელი (ხელის მოწერა.)

ამა მოწმობას აქვს ვიატკის საექიმო სამართველოს ბეჭედი.

სნოგა სოლომონ დოდაშვილის ბარდაცვალებაზე
(XXX, 232).

**„პირი ვიატკის სამოქალაქო გუბერნატორის ბ. შინაგან
საქმეთა მინისტრისადმი 28 აგვისტოს 1836 წლ. №117
წარღვევისა.**

ამა წლის 10 აგვისტოს № 406 წ. უზენაესი გასკარგულებით
ქ. ვიატკაში მყოფ საკლასო წოდება ჩამორთმეულ სოლომონ დო-
დაევის თხოვნის გამო, მე ვითხოვედი თქვენი უაღმატებულესობის
ხელმწიფე იმპერატორის წისაშე, რათა მისცემოდა მას სამხრეთ
გუბერნიებში გადანიცვლების ნება.

აღნიშნული მოხსენების გამოგზავნის მეორე დღესვე, სახელ-
დობრ ამა, აგვისტოს 20-ს, სოლომონ დოდაევი გარდაიცვალა, დარჩა
რა ცოლი და ორი მცირე წლოვანი შვილი, რომლებიც ვია-
ტკაში იმყოფებიან.

დოდაევის ქვრივი მწუხარებისაგან მიმკეცდარებული, ამ უცხო
მხარეს მიტოვებული, განიცდის საშინელ სიღარიბეს ორი მცირე-
წლოვანი. შვილითურთ და არც გააჩნია არავითარი საშუალება,
არავითარი შესაძლებლობა საქართველოში თავის ნათესაებთან
დასაბრუნებლად.

აღძრული შებრალების გრძნობით, უბედურებაში მყოფ დო-
დაევის ქვრივის მიმართ, ებედავ უუმორჩილესად ვითხოვო თქვენი
უაღმატებულესობის განკარგულება, ხომ არ შეიძლება მიეცეს დო-
დაევის ქვრივს, რაიმე დახმარება, რათა მან შესძლოს ორი ობლით
თავისიანებთან დაბრუნება.

სწორეა: მაგიდის უფროსო ა. ზენკოვიჩი.

**შინანსთა მინისტრის მიმართვა სამხედრო მინისტრისა-
დმი (XXX, 288).**

„შინანსთა მინისტრი მის ბრწყინვალეობა გრად აღეჭანდრე
ივანეს ძინაღში ღრმა პატივისცემით აცნობებს მას, რომ თანახმად
მისი გასულ „სექტემბრის“ 30-ის (სააუდიტორიო დეპარტამენტის

№ 3668) მომართვისა. გადამწერ სოლომონ დოდაევის ოჯახის საქართველოში ნათესაებთან წასასვლელად. ეკლად მოწყალეობით ბოძებული 800 მანეთის შესახებ.—მიცემული მაქვს განკარგულება მთავარ ხაზინის მიმართ, მისცეს იგი საუდიტორო დეპარტამენტის მე-10-ე კლასის მოხელეს უდანაფხ ხელწერილის ქვეშ.

დირექტორი (ხელის მოწერა)“.

ქართლ წერილი სოლომონ დოდაშვილისადმი (XXX, 107)-

„მოწყალეო ხელმწიფეე ჩემო სოლომონ ივანესძეე!

თხზულება თქვენი სათაურით: ფილოზოფიის კურსი, 5აწილი 1-ლი ლოლიკა—საზღვარგარეთიდან დაბრუნებულმა მივიღე, ჯა გადავათვალიერე რა იგი, ვპოვე, რომ როგორც თავისი შინაარსით ისე მოთხრობის ხერხით განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია.— თქვენი, ამ ფრიად მნიშვნელოვან და ჩვენში ნაკლებად დამუშავებულ საქმეზე, მეცადინეობის ასეთი ბედნიერი დასაწყისი თავდება უფრო ბედნიერი შედეგებისა; ამიტომ ჩემთვის ფრიად სასიამოვნოა გამოგიცხადოთ თქვენ ამ საქმეები და სასარგებლო ნაშრომისთვის უღრმესი მადლობა და დაგარწმუნოთ, რომ ამ შრომის გაგრძელება და საერთოდ თქვენი მუშაობა სასწავლო დარგში, იო დარჩება თავის დროზე მის შესაფერი ჯილდოს გარეშე.

სათანადო პატივისცემით მაქვს პატივი დავრჩე თქვენს, მოწყალეო ხელმწიფეე, შორჩილ მონად.

მირიკ.....¹⁾

¹⁾ გვარი ვერ იკითხება.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

შესავალი	3
შეთქმულებისათვის მზადება, მისი ჩამოყალიბება და ორგანიზაცია	15
შეთქმულთა ორგანიზაციის შემადგენლობა, წარჩინებულ ქართველთა და უცხოელთა მონაწილეობა	27
როგორ და რა საშუალებით განიზრახავენ შეთქმულნი განზრახულის სისრულეში მოყვანას	77
როდის და როგორ ფიქრობდნენ შეთქმულნი განზრახულის სისრულეში მოყვანას	85

დამატება №1.

შეთქმულთა თხზულებები, მოგონებანი და მიმოწერა. სოლომონ დოდაშვილის ლექსი:	95
ფილადელფოს კიკნაძის ქალაღდებში ნაპოვნი ლექსი .	95
ს. დოდაშვილის ქალაღდებში ნაპოვნი პროკლამაცია .	95
გრ. ორბელიანის მიერ თარგმნილი „აღსარება“.	96
სოლომონ რაზმაძის ლექსი „დათვი და ცხვარი“ .	98
გიორგი ერისთავის წერილი ფილადელფოსისადმი .	101
მისივე საიდუმლო ანბანით მიწერილი წერილი	102
„ დაწერილი	103
ფილადელფოსის გიორგი ერისთავისადმი წერილი	103
დავით ერისთავის წერილი ფილადელფოსისადმი .	104
დიმიტრი ბატონიშვილის თამარ ბატონიშვილისადმი პეტერბურგიდან ტფილისში მიწერილი წერილები .	104-109
ს. დოდაშვილის რაპორტი და ხელწერილი .	110
აკტი გონიური	111
1801 წლის მანიფესტის შენიშვნები, დაწერილი დიმიტრი ერისთავის მიერ.	117

სამხედრო სასამართლოს სენტენციიდან ამონაწერი .	120
ალექსანდრე ორბელიანის მოგონებიდან .	121
ალექსანდრე ორბელიანისვე მეორე მოგონებიდან .	128

დამატება № 2

საგამომძიებლო კომისიის საქმეები: შემთვულთა დაკითხვა-ჩვენებათა და საგამომძიებლო კომისიის მიმოწარა მართებლო-ბასა და სახელმწიფო დაწესებულებათან.

ზარონ როზენის მიმართვა გენერალ ბაიკოვისადმი .	130
იასე ფალაევანდიშვილის დასმენა .	130
საგამომძიებლო კომისიის სხდომის ოქმი . . .	138
ანტონ აფხაზის პასუხება კომისიის კითხვებზე .	139
სოლომონ დოდაშვილის ჩვენება	140
ლუარსაბ ორბელიანის პასუხები კომისიის კითხვებზე	143
ზაქარია ჩოლაყაშვილის პირველი ჩვენება .	144
ზაალ ავთანდილაშვილის პირველი ჩვენება	152
ს. დოდაშვილის განცხადება	164
გიორგი რევაზისძე ერისთავის პირველი ჩვენება	164
მისივე მეორე ჩვენება	169
მოლა ზამანას ჩვენება	171
საგამომძიებლო კომისიის სხდომის ოქმი .	173
ბიძინა ერისთავის ჩვენება	174
ს. დოდაშვილის ჩვენება	177
ელიზბარ ერისთავის პირველი ჩვენება .	182
ლუარსაბ ორბელიანის ჩვენება	187
დიმიტრი ერისთავის პირველი ჩვენება .	189
თეიმურაზ ამილახერის ჩვენება .	192
ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება	193
ალექსანდრე ვახტანგისძე ორბელიანის ჩვენება .	196
მისივე ჩვენება	215
საგამომძიებლო კომისიის სხდომის ოქმი .	217
ს. დოდაშვილის ჩვენება .	218
ანტონ აფხაზის ჩვენება	221
მოლა ზამანას და შიხილ-ალიას ჩვენებები .	227
იასე ფალაევანდიშვილის ჩვენება	229
ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება . .	230
მისივე ჩვენება	231

ქოსა მუსტაფას ჩვენება	232
ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება .	235
მისივე ჩვენება	236
ალექსანდრე გიორგისძე ორბელიანის ჩვენება	237
ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება . .	239
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება	241.
ზაალ ავთანდილაშვილის ჩვენება . .	246
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება	247
მისივე ჩვენება	250
ბირთველ თუმანიშვილის ჩვენება	252
ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება .	255
იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება .	257
ბარძიმ აბალახეარის ჩვენება .	260
ბიძინა ერისთავის ჩვენება . .	260
ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება .	261
ალ. ორბელიანის ჩვენება .	267
ისივე ჩვენება	268
თეიმურაზ ამილახეარის ჩვენება	268
ლევან ერისთავის ჩვენება .	269
ზაგარია ციციშვილის ჩვენება	271
ალექსანდრე ჭავჭავაძის პირველი განმარტება .	272
თეიმურაზ ამილახეარის ჩვენება .	275
ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება .	276
ალექსანდრე ჭავჭავაძის ჩვენება .	278
იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება .	281
ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება	281
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება	285
მისივე ჩვენება	288
ალ. ორბელიანის ჩვენება	288
მღვდელ ეფრემ ალექსიშვილის ჩვენება .	290
ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება . . .	301
ბიძინა ერისთავის ჩვენება .	305
სვანე მაჩაბლის ჩვენება	305
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება .	305
ალ. ორბელიანის ჩვენება .	307
ბიძინა ერისთავის ჩვენება .	308
ალექსანდრე ჭავჭავაძის ჩვენება	308
ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება .	313

ფილად. კიკნაძის ჩვენება .	317
მისივე ჩვენება	317
ბიძინა ერისთავის ჩვენება . .	321
იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება	321
ლუარსაბ თარხნიშვილის ჩვენება	326
ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება .	327
ლუარსაბ თარხან-მოურავის ჩვენება	330
ალ. ორბელიანის პასუხები კომისიის კითხვებზე	333
ეფრემ ალექსიშვილის პასუხები .	339
კითხვით მუხლები	342
ფილადელფოს კიკნაძის პასუხები .	344
ლევან ერისთავის პასუხები .	350
ბიძინა ერისთავის პასუხები .	352
ივანე ერისთავის პასუხები	354
ალ. გიორგისძე ორბელიანის პასუხები .	356
სიმონ მაჩაბელის პასუხები .	361
ალ. ორბელიანის ჩვენება	362
ვახტანგ ორბელიანის პასუხები .	363
ალ. ორბელიანის პასუხები . .	364
ვახტანგ ორბელიანის პასუხები .	367
ლუარსაბ ორბელიანის პასუხები .	368
ბიძინა ერისთავის ჩვენება .	370
მართა მესხიშვილის ჩვენება . .	370
ლუარსაბ ორბელიანის ჩვენება .	371
თამარ ბატონიშვილის პასუხები .	373
ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება .	379
ლევან ერისთავის ჩვენება .	383
ალ. ორბელიანის ჩვენება	385
იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება	387
ლევან ერისთავის ჩვენება .	388
ალ. ორბელიანის ჩვენება . .	389
ელიზბარ ერისთავის ჩვენება	393
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება .	394
ს. დოდაშვილის ჩვენება . .	397
ელიზბარ ერისთავის ჩვენება .	398
ალ. ორბელიანის ჩვენება . .	398
ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება .	402
დიმიტრი ერისთავის ჩვენება .	403

ზაალ ავთანდილაშვილის ჩვენება . . .	405
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება .	407
იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება . . .	407
გიორგი რევაზისძე ერისთავის ჩვენება .	408
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება .	408
ელიზბარ ერისთავის ჩვენება	409
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება .	411
ალ. ორბელიანის ჩვენება	412
ლუარსაბ თარხან-მოურავის ჩვენება .	414
ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება .	415
ალ. ორბელიანის ჩვენება .	421
ბიძინა ერისთავის ჩვენება .	422
ალ. ორბელიანის ჩვენება . . .	422
ზაქარია ჩოლაყაშვილის ჩვენება . . .	425
მართა მესხიშვილის ჩვენება . . .	426
ელიზბარ ერისთავის ჩვენება .	426
მართა მესხიშვილის ჩვენება .	428
ალ. ორბელიანის ჩვენება	429
სტეფანე ლორისმელიქოვის ჩვენება .	429
ს. დოდაშვილის ჩვენება .	430
ალ. ორბელიანის ჩვენება	431
დათია ბაინდურასშვილის ჩვენება .	433
მართა მესხიშვილის ჩვენება .	434
დემიტრი ერისთავის ჩვენება .	435
საგამომძიებლო კომისიისაგან ქართველ თავადის ასულ თამა- რისადმი	435
თამარ ბატონიშვილის პასუხები .	436
მართა მესხიშვილის ჩვენება	440
ზაქ. ჩოლაყაშვილის ჩვენება .	440
ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება .	442
ალ. ორბელიანის ჩვენება .	442
ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება .	443
გიორგი ჩიჯავაძის პასუხები .	445
ნიკო ჩიჯავაძის პასუხები .	446
ბესო ლორთქიფანიძის ჩვენება .	447
ზაალ ჩახუნაშვილის ჩვენება	448
ალ. ორბელიანის ჩვენება . . .	449
მისივე ჩვენება	450

გიორგი რევაზისძე ერისთავის ჩვენება	451
ზაქარია ჩოლაყაშვილის ჩვენება .	
სოლომონ დოდაშვილის ჩვენება .	
ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება .	
აღ. ორბელიანის ჩვენება	452
პაუშენკოს განცხადება კომისიისადმი	455
ელიზბარ ერისთავის ჩვენება .	455
სიმონ მაჩაბელის ჩვენება	456
საგაზმომძიებლო კომისიის შეკითხვა ვახტანგ ორბელიანისა- დმი და მისი პასუხი	457
კომისიის კითხვა ვახტანგ ორბელიანისადმი და მისი პასუხი .	458
ლევან ერისთავის ჩვენება	459
მისივე ჩვენება	459
ბიძინა ერისთავის ჩვენება .	460
ლევან ერისთავის ჩვენება	461
ზაქარია ჩოლაყაშვილის ჩვენება .	462
ზაქარია ციციშვილის პასუხები .	463
აღ. ორბელიანის ჩვენება .	464
მისივე ჩვენება	466
თეიმურაზ ლორთქიფანიძის სიტყვიერი ჩვენება	468
აღ. ორბელიანის ჩვენება	468
ბიძინა ერისთავის ჩვენება	468
აღ. ორბელიანის ჩვენება	469
მისივე ჩვენება	470
მისივე ჩვენება	470
კომისიის კითხვა ვახტანგ ორბელიანისადმი და მისი პასუხი	471
თეიმურაზ ამილახვარის ჩვენება .	471
ზაქარია ციციშვილის განმარტება	471
აღ. ორბელიანის ჩვენება	472
მისივე ჩვენება	473
მისივე ჩვენება	473
ბიძინა ერისთავის ჩვენება	474
ზაალ ყორღანაშვილის ჩვენება	475
აღ. ორბელიანის ჩვენება	476
მისივე ჩვენება	476
ლუარსაბ თარხნიშვილის ჩვენება	477
აღ. ორბელიანის ჩვენება	478
მისივე ჩვენება	479

მისივე ჩვენება	479
ელიზბარ ერისთავის ჩვენება	480
ფილ. კიკნაძის სიტყვიერი ჩვენება	480
ალ. ორბელიანის ჩვენება	481
გრიგოლ ორბელიანის ჩვენება	482
იასე ფალავეანიშვილის ჩვენება	482
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება	483
ზაალ ავთანდილაშვილის ჩვენება	483
დომიტრი ყიფიანის ჩვენება	484
ალ. ორბელიანის ჩვენება	7
მისივე ჩვენება	485
ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება	485
იასე ფალავეანიშვილის ჩვენება	486
მისივე ჩვენება	488
ალ. ჭავჭავაძის განმარტება	489
როზენის მიმართვა გენერალ-მაიორ ახლესტიშვილისადმი	492
სამხედრო მინისტრის როზენისადმი მიმართვა	493
იგივე	498
როზენის მიმართვა ჩერნიშოვისადმი	499
როზენის ჩერნიშოვისადმი მიმართვიდან	500
იგივე	503
როზენის მიმართვა საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორი-სადმი	508
როზენის მიმართვა შტაბს-კაპიტან ანდრეევისადმი	510
მისივე მიმართვა პრაპ. ოლშევსკისადმი	511
შინაგან საქმეთა მინისტრის მიმართვა სამხედრო მინისტრისადმი	512
სოლომონ დოდაშვილის თხოვნა	513
სამხედრო მინისტრის მიმართვა შინაგან საქმეთა მინისტრი-სადმი	515
შინაგან საქმეთა მინისტრის მიმართვა სამხედრო მინისტრი-სადმი	515
ს. დოდაშვილის საექიმო შემოწმების ოქმი	516
ცნობა ს. დოდაშვილის გარდაცვალებაზე	517
ფინანსთა მინისტრის მიმართვა სამხედრო მინისტრისადმი	517
კერძო წერილი ს. დოდაშვილისადმი	518

ქორეპტურულ შედგომათა განწმობა.

ზვ.	დაავადილია	უნდა იყოს:	
12	ზევიდგან სტრიქ.	1 ბაკინბარლებით	ბაკინბარლებით
23	"	20 1833-სა	1831-სა
25	"	7 ურიათუბანს ¹)	ურიათუბანს ¹)
42	ქვევ.	2 დანარჩენები	დანარჩენი
45	"	9 დანსული	დისწული
59	ზევიდგან	16 მეოთხე	მეორე
61	"	15 სტრიქონს უნდა მე-19 სტრ.	მისდედეს
92	"	17 გ. ერისთავის ჩვენებე,	გ. ერისთავის ჩვენება
96	"	15 ესეთსა	ესრეთსა
97	"	16 არის	არს
99	"	18 მკლვევი	მკლავი
101	"	მეოთხე სტრიქონი ზედმეტია	
101	ქვევიდგან	7 რომელიცა	რომელიცა
104	"	15 საბლი	საბელი
107	მეშიიდგ	სტრიქონი მერვეს უნდა უსწრებდეს	
111	ზევიდგან	15 განბნეულეებ	ჯანბნეულეება
115	"	7 ვფუცაე	ვფუცაე
115	"	22 რომელი	რომელ
123	"	19 გამაყოლოთ	მამყოფოთ
128	ქვევიდგან	9 გვარმა	გვამმა
129	"	3 გვარი	გვამი
129	"	6 გვარი	გვამი
134	"	14 спокойнѣ всех	успокоитѣ их тем,
"	"	15 на дру-	на другои
171	ზევიდგან	15 სანჯაყში	სანჯაყში
"	"	18 ჩილდოზში	ჩილდორში
"	ქვევიდგან	9 ქვება	ქვება
172	"	7 ლაერდე	ალაერდი
173	ზევიდგან	11 შთაგონების	შთაგონების შემდეგ
177	"	7 გარდა	გარდა ზთხარ
184	"	7 ატრელეროის	არტილეროის
"	ქვევიდგან	7 გაგაჩინათო	გაგაჩინათო
189	თავში აკლია წარწერა:	დომიტრი ერისთავის პირველი ჩვენება (I, 121—124)	
192	ზევიდგან სტრიქ.	1 გოგო	გაიგო

		26 სტრიქონი ზედმეტია.	
196	"	მეორე სტრიქონში ზედმეტია პირველი ოთხი სიტყვა.	
200	ზევიდგან	მეთოთხმეტე სტრიქონი ზედმეტია.	
204	"	14 მოვლას	მოსვლას
206	ქვევიდგან	" 7 იშვონით	იშვონით
211	ზევიდგან	12 და 13 სტრიქონებში სიტყვები ზედმეტად არის განმეორებული	
214	ქვევიდგან	9 ეგ აფი—	ეგ არ აფი—
219	ზევიდგან	6 თავდების	თავადების
"	"	16 არამე	რამე
"	ქვევიდგან	3 სიტყვა თეთრად ზედმეტია.	
224	ზევიდგან	" 5 მიხსენით	გვიხსენით
256	ქვევიდგან	" 9 აძებნინოს	სწერდა მოაძებნინოს.
260	ზევიდგან	მე-17 სტრ.	უნდა იკითხებოდეს ბიძინა ერისთავის ჩვენება.
261	"	" 20 „კომისისა იგინა:	კომისიასა შინა:
262	ქვევიდგან	" 3 ბაძნებისანი	ბრძანებისანი
"	"	" 12 რათცა	რაიცა
264	ზევიდგან	" 11 გარდა	გარნა
265	"	" 21 კათარი	ვითარი
291	"	" 26 ქალი	ქილა
293	"	" 12 ჰხარისათვის	ჰახრისათვის
294	ქვევიდგან	14 თქვით	თვით
300	"	12 „აქტიგონიური“	„აქტი გონიური“-ს
"	"	11 გიოს	გაოს
"	"	13 ბერად	ბერად
301	ზევიდგან	" 16 სკელის	სჯულის
302	ქვევიდგან	" 1 შეყრებებოდა	შეიკრებებოდა
303	"	" 4 დეთისა	ლეთისა
306	ზევიდგან	18 ბრჩხილებში მოქცეული სიტყვები ზედმეტია	
318	"	" 19—20 წმი-ველსა	- წმი დასა
"	"	" 22 ძმისა	ძისა
325	"	1—2 ბალ-ში	ბალ-ში
340	"	4 ტომსავისა	ტომასოვისა
375	"	14, 15 და 24 სტრიქონები ზედმეტია	
382	"	14 ხულის	სულის
426	მე-19-ე	სტრიქონი სრულიად ზედმეტია.	
428	"	" 13 ჯარის	ქარის
438	"	" 5 და აკლებდათ	არ აკლებდათ
458	ზევიდგან	12—13 სტრიქონებ შუა უნდა ჩაემატოს: ნათქვამია და მან პირ-ველმა შემოიტანა წინადადება, რომ გაგვე-	
460	ქვევიდგან	" 1 გეთქვას	მეთქვას
461	"	" 7 ათას ოცდა	ათას ცხრაას ოცდა
462	პირველი	სათაური უადგილოა, მის მაგიერ მეორე სათაური უნდა იყოს.	
469	"	" 7 ყიზილბაშნის ებრეთი	ყიზილბაშნიო, ეგრეთი
"	"	" 8 ათასნის	ათასნიო